Digitized by Google

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

SOCIJALNA MISAO

GODINA I. ZAGREB, 1. OKTOBRA 1928. BROJ 1.

v. 1-2

SADRŽAJ:

Uvodna riječ.
Dr. Božidar Adžija: **Prokletstvo vjekova.**
Gojko Berberović: **Nakon deset godina.**
Dr. Ivo Politeo: **Pravilne iznimke i iznimna pravila.**
Stanko Tomašić: **Idejna i ekonomska kriza dramskog teatra.**
G. Bogdanov: **Između mira i rata.**

PREGLEDI:

Kulturni:
—ar: **Lav Nikolajević Tolstoj.**
Dr. A. B.: **Šezdesetgodišnjica Maksima Gorkoga.**

Izvanjsko-politički:
Božinski: **Nettunske konvencije.**

Privredni:
Josip Beker: **Oko pitanja investicionog zajma.**
Koncern Stinnes — tipičan primjer poslijeratne privredne anarhije.

Listak:
Kultura; Komedijaši života.

UREDNICI:
Dr. BOŽIDAR ADŽIJA • GOJKO BERBEROVIĆ

GODIŠNJA PRETPLATA 40 Dinara; POLUGODIŠNJA 20 Dinara; POJEDINI BROJ 4 Dinara; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8 Švicarskih franaka; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2 Dolara.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: PRERADOVIĆEVA UL. 42. III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

PENKALA TVORNICE D. D. ZAGREB, PROIZVADJAJU

UREDSKI I PISAĆI PRIBOR
RAZNE DRVENE KUĆNE I KUHINJSKE POTREPŠTINE

ŠKOLSKI I RISAĆI PRIBOR
LEONHARDIJEVE TINTE, TUŠEVE
I T. D.

652238 SPNE I ANODNE BATERIJE - - ZATRAŽITE KATALOGE I CIJENIKE

Pozor radnici i radnice!

Prva zagrebačka trgovina radničkog rublja

HUGO FLESCH

ZAGREB, ILICA BR. 49.

Preporuča svoje bogato skladište **muškog i dječjeg rublja.** — Solidna podvorba. Jeftine cijene. Razgledajte izloge.

Radnici, radnice, kupujte samo kod gornje firme!

Slike socijalističkih prvaka

Karla Marksa i Augusta Bebela

u veličini 40/50 cm dobiju se uz cijenu od Dinara **40**·— franko, ako se novac unapred pošalje kod

„Rubens"

umjetno slikarski zavod, vlasnik Živko Cvijić, Zagreb, Bosanska 16.

TISKARA VIDOVIĆ I DRUG

ZAGREB, KRALJICE MARIJE UL. 34.

PREUZIMLJE SVE POSLOVE KOJI SPADAJU U GRAFIČKU STRUKU.

ROYAL AMERIKANSKI PISAĆI STROJEVI KAO I PUTNI BRUNSVIGA

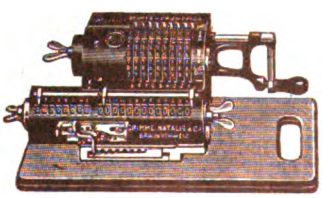

Zastupstvo: **RONEO I GLAD**
ZAGREB
Nikolićeva ulica 14. Telefon br. 26-14

ČITAJTE! ČITAJTE!

„DESET GODINA RUSKE REVOLUCIJE"

OD DR. B. ADŽIJE.

DOBIVA SE U SVIM KNJIŽARAMA.
CIJENA **20·-** DINARA.

OGLAŠUJTE U SOCIJALNOJ MISLI

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 1. ZAGREB, 1. OKTOBRA 1928. GOD. I.

7-12-54
6-6-68

UVODNA RIJEČ

Opet neki novi časopis! Tako će mnogi primijetiti kod pojave našeg časopisa „Socijalna Misao". I dok će nekojima tu primjedbu u usta staviti zavist i zloba, mnogi će ju izricati kao izraz nepoželjnog rasparčavanja kulturnih snaga i kulturne produkcije, i konačno mnogi će to primijetiti vrteći skeptički glavom i sumnjajući u njezin uspjeh.

Priznajemo: dugo se je rađala i sazrijevala misao o izdavanju „Socijalne Misli"; i nakon što smo došli do čvrstog uvjerenja, da je „Socijalna Misao", sa pravcom i sadržajem kakav joj kanimo dati, potrebna i baš u današnjim našim prilikama nužna, dakle, tekar nakon stečenog takvog uvjerenja, stvorili smo zaključak o njezinom izdavanju.

Koji su nas razlozi kod toga rukovodili?

Gotovo čitava naša današnja — revijalna i novinska — štampa ili gubeći se u čisto teoretsko-apstraktnom raspravljanju, ili ograničujući se ekskluzivno na jedan uži djelokrug javnog života, ili zapadajući u slijepilo strančarskog politikanstva, nije u stanju, da našoj javnosti, a posebice širokim narodnim masama, pruži jednu ispravnu, informativnu, kritičku i naučnu orijentaciju u svim problemima duševnog i materijalnog života. Manjak, prouzročen ovim okolnostima, nastojat će da ispuni „Socijalna Misao".

Pored ovog momenta još je nešto vrlo važno što „Socijalna Misao" želi da bude njezino bitno obilježje. Ona će sve kulturne, ekonomske i političke — domaće i međunarodne — probleme, o kojima u njoj bude raspravljano, posmatrati i kritički prikazivati sa socijalnog stanovišta. Naučno i teorijski uzevši socijalno je stanovište jedino, sa kojega se može ispravno zaći u dubinu i širinu svakog problema; praktično uzevši to je jedino stanovište, sa kojega treba posmatrati svaki rad jedne društvene zajednice, da se vidi koliko taj rad odgovara interesima i potrebama onih, kojima on treba da bude namijenjen, a to su široki slojevi radnog naroda, odnosno koliko je taj rad u suprotnosti sa interesima i potrebama tih slojeva.

Osim toga „Socijalna Misao" za ovo svoje glavno obilježje nalazi još jedno veliko opravdanje. Svjetski rat, političke revolucije u Srednjoj Evropi, a posebice velika ruska revolucija, te rezultati tih velikih svjetskih događaja, u dosadanjem razvoju čovječanstva gotovo najvećih, djelomično su već preobrazili izgled društvenog života, a djelomično je još uvijek u toku taj preobražaj; ruše se stare laži, stvaraju se nove istine i nove vrijednote; nove kulturne, moralne, ekonomske i političke vrijednote. Nacijonalizam i nacijonalistički pokret, makar kako su vidnu ulogu oni nekoć igrali u historiji, danas nisu i ne mogu biti pokretači progresa ljudskog društva; ti motori mogu jedino biti socijalni pokreti, pokreti širokih gradskih i seoskih radnih masa sa svojim velikim socijalnim problemima, koji bez dugog oklijevanja i čekanja traže od današnjice svoje riješenje. I upravo nerazumijevanje tih problema sa strane predstavnika današnjeg društvenog poretka, sa strane današnjih državnih režima, glavni je izvor velikih kriza i trzavica, u kojima se guši današnje društvo i njegove državne organizacije.

Stoga, eto, posvetit će „Socijalna Misao" svoju najveću pažnju upravo tim socijalnim problemima, među kojima oni, koji direktno zasjecaju u interesnu sferu gradskog i seoskog proletarijata, zauzimlju najvidnije mjesto.

Kako smo već istaknuli, u „Socijalnoj Misli" naći će mjesta i svi međunarodni problemi, ali naravno, da će ona u prvom redu raspravljati pitanja, koja se odnose na politički, privredni i kulturni život u našoj državi. Posebice je to važno danas kad je taj život reakcijonarnim, koruptivnim i nesposobnim režimima doveden u tešku krizu.

U nizu tih važnih domaćih pitanja kao jedno od prvih samo se od sebe nameće pitanje unutarnjeg državnog uređenja. Današnje državno uređenje, kako je ono normirano vidovdanskim ustavom, ne odgovara potrebama i interesima ni pojedinih nacijonalnih jedinica u našoj državi. ni svih njezinih krajeva, a niti svih socijalnih grupa u državi. Treba stoga mijenjati to državno uređenje u pravcu definitivnog riješenja nacijonalno-političkog pitanja, da se na taj način stvori mogućnost za jedino ispravnu diferencijaciju žiteljstva na osnovu jednakih i homogenih socijalnih i ekonomskih interesa pojedinih društvenih klasa. „Socijalna Misao" smatra svojom velikom zadaćom, da i ona prama svojim silama, u to pitanje unese što više svijetla.

Osim ovoga još je čitavi niz važnih političkih pitanja, koja kod nas ili uopće nijesu riješena ili su riješena na antisocijalan način, kojima će „Socijalna Misao" otvoriti svoje stupce.

Uz unutarnjo-politička usko se vežu i pitanja izvanjske politike, koja je kod nas rukovođena, makar „tradicijonalnim", ali nesposobnim diplomatama iz stare škole i iza zatvorenih vrata, tako da je na svakom koraku doživljavala blamažu i neuspjeh i uvijek ispala na štetu narodnih i državnih interesa; ta pitanja treba da u „Socijalnoj Misli" nađu najoduševljenijeg zagovornika za njihovo demokratiziranje.

Privredni problem, sa čitavim kompleksom pitanja industrijske, financijalne, agrarne i poreske politike, koja se kod nas do sada riješavaju sa stanovišta lič-

Digitized by Google

nih interesa nekolicine profitadžija, pljačkaša i korupcijonista, a na štetu naroda i države, treba da „Socijalna Misao" najsvestranije pretresa.

Ne upuštajući se u daljnje detaljno nabrajanje pojedinih problema i pitanja, kojima će „Socijalna Misao" posvetiti svoju pažnju, ističemo još na svršetku kulturne i umjetničke probleme; potrebno je izgrađivanje nove kulture; kulture i umjetnosti, koja neće biti privilegij i monopol nekolicine dokonih i blaziranih pojedinaca, i koja se neće gajiti u parfimiranim i zagušljivim salonima, već koja će biti iz puka i za puk.

U smislu ovdje izloženih načela i smjernica, svaka je dobra suradnja u „Socijalnoj Misli" ne samo poželjna, već i tražena.

Toliko glede kvalitativnog dijela „Socijalne Misli", a što se tiče njezinog kvantitativnog opsega počimljemo skromno, da ju uz pomoć onih, koji nas žele i hoće da shvate, što više proširimo i uvećamo.

Uredništvo „Socijalne Misli".

PROKLETSTVO VJEKOVA

DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Ove godine navršava se deset godina što je veliki svjetski rat, najveća dosadanja tragedija ljudskog društva, formalno bio završen. Potrebno je i poučno sjetiti se ovog važnog događaja i radi toga što uspomene i predodžbe, koje je u ljudskoj pameti ostavio svjetski rat, premašuju sve ono, što su iza sebe ostavili pređašnji ratovi. Prostornom veličinom i svojim grozotama, svjetski je rat nadmašio sve dosadanje, pa nije čudnovato, da se sa svih strana čuje energični zahtjev, da to mora biti zadnji rat.

*

Zađimo malko u prošlost i pogledajmo kako se je u toku historije naziralo na rat.

Dosadanje ljudsko društvo smatralo je i smatra rat za najveći izraz narodne volje. Čitavo državno uređenje i čitava dosadanja kultura u saglasnosti su sa takovim naziranjem: od najstarih vremena pa sve do danas postoji i opravdava se pravo jačega da oružjem i nasiljem uguši i slomi otpor slabijih.

Grčka i rimska filozofija priznavale su pravo državi, da napada i ubija slabije a pobjeđene, da odvađa u ropstvo. Elementarna snaga barbarstva, za vrijeme seobe naroda srušila je svjetsku rimsku državu i proširila kršćansku nauku među poganskim narodima. Kršćanska je nauka doista zabranjivala ubijanje ljudi, ali i ona je brzo učinila kompromis sa stvarnim životom i sa praksom, koja je postojala, tako da je čitavi srednji vijek ispunjen jednim neprekidnim nizom manjih i većih ratova, vojničkih ekspedicija (križarskih vojna), pustošenja, paljenja i pljačkanja gradova i čitavih krajeva. Sredovječno viteštvo postaje neke vrsti nasljedna vojnička kasta. Oklopljeni vitez na konju najizrazitiji je simbol tog vremena. To je viteštvo uzelo najbrojnijeg učešća u vojnama protiv Turaka za oslobođenje Hristovog groba u Jeruzalemu, a vjerski entuzijazam i fanatizam dali su svoj blagoslov tom najstrašnijem masakriranju ljudstva u srednjem vijeku. Skolastika, koja je u srednjem vijeku zamjenila grčku i rimsku filozofiju, dala je „naučno" opravdanje za sva ta krvološtva.

Početak novoga vijeka donosi reformu organizacije vojske i rata. Individuum, pojedinac, vitez gubi nekadanje svoje značenje kao vojnik i ratnik, a u prvi red dolaze mase. Najprije mase plaćene vojske, a iza toga narodna vojska. Vojska postaje glavni faktor i oslon apsolutizma; pomoću vojske osnivaju se i učvršćuju monarhije i dinastije, i njihov apsolutistički režim. Vojska služi dinastijama i aristokraciji za obranu ne samo protiv vanjskog, već i protiv unutarnjeg neprijatelja. Tekar velika francuska revolucija dokida aristokratsko obilježje, i veliki broj generala i vojskovođa šalje pod gilotinu. Proglašuje se jednakost, sloboda, bratstvo, ali samo u teoriji, jer i nadalje u praksi ostaje despotizam i okrutnost, ne više kraljeva i aristokracije, već građanstva. U Francuskoj se osniva revolucijonarna narodna vojska, koja je spremna svoju domovinu braniti protiv čitave Evrope. Dok je u srednjem vijeku ratnički duh nalazio svoju hranu u vjerskom fanatizmu, u početku novoga vijeku u obrani kralja i dinastije, nakon francuske revolucije nalazi ga u nacijonalističkom entuzijazmu, koji dava sankciju ubijanju ljudi i vođenju krvavih ratova.

Po uzoru Francuske uvađaju i druge države instituciju stalne vojske sa sistemom opće vojne dužnosti. Razvija se militarizam sa novom tehnikom i novom strategijom. Znanost, tehnika i sav napredak stavlja se u službu ratnog „umjeća". Za rat se spremaju, mobiliziraju sve veće mase, izrađuju se detaljni planovi i čitava društvena mašinerija služi mobilizaciji.

Nova filozofija, humanistička, imala je da riješi pitanje moralnog opravdanja rata. Ta je filozofija imala da usavrši pojam Kristove nauke o ljubavi bližnjega. I ma koliko je to kušala i nastojala, nikada se nije otvoreno izjavila protiv rata i ratnih grozota. Moguće je pacifizam dijete humanizma, ali pacifizam je polutanstvo, koje čovječanstvu nije dalo takovih moralnih ideja, koje bi bile kadre da ga odvrate od ratnog mahnitanja. Humanistička je filozofija doista postavila društveni pravni poredak na kategoričku zabranu ubijanja, ali za to nije izgradila takovo pravno stanje, koje bi u odnosu među državama i narodima zabranjivalo ubijanje u ratu en masse.

U toku historije bilo je nekoliko konkretnih pacifističkih pokušaja: francuski kralj Henrik IV. htio je čitavu kršćansku Evropu ujediniti i promjeniti ju u republiku, ali njegova je ideja pokopana pod udarcem noža svećenika Ravaillaca; pedagog i filozof Ivan Amos Komensky veliki je apostol pacifističke ideje; isto tako i njemački filozofi Leibnitz i Kant proglašuju rat nemoralom i degeneracijom onih naroda, koji ratuju; francuski socijolog Saint-Simon sanja o preobrazbi čitavog ljudskog društva putem osnutka jedne svete alijanse svih naroda; američki kovač samouk Elih Burrit zajedno sa Henrikom Richardom svojom propagandom dovode do saziva prvog međunarodnog mirovnog kongresa, koji se je održavao god. 1848 u Bruselju. Taj je kongres pro-

Digitized by Google

glasio, da je rat u oštroj protimbi sa svim idejama vjere, pravde i čovječanstva, i pozvao je sve države, da pristupe razoružanju. Naredni takovi kongres održavao se je u Parizu, i na njemu je oštro protiv rata govorio veliki francuski pjesnik Viktor Hugo. Oba kongresa nisu imala nikakovog praktičnog rezultata. Treći mirovni kongres održaje se u Frankfurtu i on udara temelje međunarodnom arbitražnom sudu, koji je stupio u život tekar god. 1864., a prvi svoj praktični rezultat pokazao je god. 1878., kad je pomirbenim putem riješio spor između Engleske i Amerike, i time spriječio ratni sukob. Navedemo li još, da je američki milijunaš Carnegie darovao velike svote za pacifističku propagandu, a švedski naučenjak Nobel, inače izumitelj „eksplozivnog dinamita", da je osnovao i dotirao bogati mirovni fond, nabrojili smo sve što je humanistička filozofija u praksi učinila, da spriječi ratne sukobe i ratna zvjerstva. A kako je sve to malo, vidi se po tome, što pred svjetski rat nije došlo ni do saziva mirovnog kongresa, a niti je do riječi došao arbitarni međunarodni sud. To je neoprostivi manjak humanističke filozofije.

Reklo bi se da se je tu razvoj zaustavio. Naše pokoljenje sve do svjetskog rata, osim donekle iz balkanskih ratova, poznavalo je rat samo iz historije, i to historije pisane i prikazane sasma drugim metodama i sa posebnim tendencijama. Jer makar je i u takovoj historiji bio prikazivan rat kao neka nesreća i strahota, ipak se je uvijek isticala njegova dramatska i interesantna strana, kod čega je uvijek bilo prigode, da se mnogi ljudi odlikuju junaštvom i herojskim odlikama. I baš radi te njegove prividne i navodne moralne strane, prelazilo se preko strahota i divljaštva rata, i pored nekolicine „heroja" zaboravljalo se na milijone nepoznatih sinova, koji padoše na „polju časti", ali za tuđe interese, s kojima oni nisu imali ništa zajedničkoga. U glavnom to su bila vremena, kad su pojedine dinastije ratom rješavale svoje međusobne sporove, a kod toga bi im mase služile za obični „kanonenfuter". Ali kult ratne slave i heroizma prešao je i u novije doba; osobito ga nalazimo za vrijeme velike francuske revolucije i Napoleona, dakle upravo na historijskoj raskrsnici, koja je obračunala sa feudalizmom i koja je čovječanstvu obećavala novu i ljepšu budućnost; njegov odjek čuje se kroz čitavo devetnajsto stoljeće. Čak su i široki slojevi od njega bili zaraženi; još pred kratko vrijeme na selu nije bio rijetka pojava veteran sa medaljom i flašinetom, koji je s ponosom i samoljubljem isticao, kako je on osobno vidio Napoleona, kako je ratovao pod Radeckim itd. Pa i jedan od najnovijih većih ratova, francusko-njemački iz god. 1870-1871, ostavio je iza sebe više borbenog raspoloženja nego otpora i gnjušanja prama ratu. Pobjeda u tome ratu i dala je najviše podstreka njemačkom imperijalizmu i razvoju modernog militarizma; a Francuzima je usadila u mozak i u srce ideju revanša. Zola, a kasnije Romain Rolland, bili su predstavnici jedne neznatne manjine, koja je sa zebnjom očekivala budući novi sukob dvaju najkulturnijih naroda kontinenta, a Jaurès, najizrazitiji antimilitarista, pada žrtvom pomno gajene ideje revanša i vještački izgrađenog nazora o defetizmu i izdajstvu domovine sa strane boraca za mir među narodima.

Nadošao je svjetski rat; niti iza njega ne iščezava potpuno kult heroizma i ratne slave, ali taj strašni rat sa ogromnim prostornim dimenzijama, sa masama učesnika i njihovih žrtava izazvao je takav osjećaj strahote i groze, da se danas ni najstrastveniji militarista ne bi usudio, da na taj rat, njegov tok i njegove posljedice gleda mirne i lake savjesti, kao što je n. pr. Napoleon gledao na svoje ratove i ratne uspjehe. Preći preko strahota svjetskog rata i pričati kako sve ono što se je dogodilo, moralo se je dogoditi, jer su tako tražili neki „viši interesi", kojima je trebalo žrtvovati milijone ljudi, — značilo bi u najmanju ruku zvjerski cinizam. Radi toga svjetski rat nije, bar ne u onoj mjeri kao pređašnji, ovijen nekim nimbusom slave i heroizma, tim više što je taj rat bio bez ikakove „romantike", odviše „prozaičan", vođen u smrdljivim i blatnim šančevima, gdje ljudi nisu znali da li im je veći neprijatelj protivničko tane ili dosada. U ovom ratu nisu glavnu ulogu igrali pojedinci, već neznane mase i heroizam nije imao komu da padne u dio.

Nisu dakle nikakove legende, već groza, otpor i gnjušanje ono što je svjetski rat ostavio u pameti svih naroda. Uspomena na taj rat u duši naroda takova je, da bi ju svatko najrađe izbrisao. Neki užitak u ratnim uspomenama imaju valjda najuži krugovi militarista i nacijonalnih fanatičara. Kroz čitav živoj Evrope raste i jača nastojanje, da se na svjetski rat zaboravi kao na neki strašni san. Čak bi se moglo reći, da se u tom nastojanju ide i predaleko, što bi moglo biti i pogibeljno, naime moglo bi dovesti do neke lakomišljene vjere, da na svijetu ide sve dobro, dok nas opet jedan sličan dan, kao što bijaše onaj 26. jula 1914., ne bi probudio iz te iluzije.

Nadajmo se, da se tako neće dogoditi. Vjerujmo da kod svih naroda postoji čvrsta volja, da konačno obračunaju sa ostatcima svjetskog rata, i da na taj način spriječe i predusretnu budućim ratovima. Uspomena, koju je iza sebe ostavio svjetski rat, tako je strašna i grozna, tako različita od legende i pjesničkih iluzija, kojima su bili prikazivani pređašnji ratovi, da već uslijed tih psiholoških momenata, koje nam je kao baštinu ostavio veliki rat, možemo se nadati, da se nešto takovoga neće više opetovati.

Da će tako biti, treba da nam dade garanciju nova, socijalna filozofija, koja će zamijeniti sve dosadanje manjkave nauke, i koja će proglasiti, da rat i militarizam treba odstraniti, jer su nemoralne stvari. Ta nova nauka ujedno će nas poučiti, da je rat posljedica klasne razdiobe društva, i da će ga biti moguće odstraniti tekar onda kad u društvu nestane klasa. Tu će novu nauku današnji vlastodršci mrziti, jer će ona rušiti tvrđave, ratne lađe i armije. Nacijonalisti će ju ismjehivati s primjedbom, da se stvarnost neda odstraniti idealom, a naivni pacifisti bojat će se njezine odlučnosti i radikalizma. Ali zato će ona ipak pobijediti, jer će njezinim nosiocem biti milijoni radnog naroda sela i gradova čitavog svijeta.

*

To je ono što je bilo potrebno reći povodom desetgodišnjice formalnog završetka najstrašnije katastrofe čovječanstva, koja je nad njim lebdila kao proklestvo.

Digitized by Google

NAKON DESET GODINA

GOJKO BERBEROVIĆ

Upravo pod najtežim i nadezolatnijim prilikama navršuje se prvi decenij postojanja državne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca. Desetogodišnjica nosi obilježje duboke i opasne krize jedinstva, koju najbolje karakterišu riječi amputacija i rastava, koje se nakon tragičnog događaja od 20. lipnja sve češće i zlokobnije ponavljaju u našem političkom riječniku.

To stanje nije stvorio samo 20. lipanj, nego je naprotiv naopaki rad kroz ovih deset godina doveo do tog kobnog događaja.

Kaže se, da je za sve kriv Vidovdanski Ustav i mi dopuštamo, da je on sa svojim centralističkim uređenjem države mogao da posluži kao formalni okvir hegemonistima. Međutim ima nešto izvan tog pisanog Ustava, što je fatalno utjecalo na događaje i upravo njima odlučivalo. To je postojanje izvjesnih „tamnih sila", koje iza kulisa državne politike drže u svojim rukama niti svih režima, dovode ih i obaraju. Treba se samo sjetiti činjenice, da je od tako brojnih vlada kroz ovo deset godina malo koja nastala i pala u parlamentu. Takva moć tih „tamnih sila" može se zamisliti samo tako, da izvan pisanog Ustava postoji u državi takav faktični odnos sila, koje determiniraju stvarni ustav, kako bi se izrazio Lassale. Taj stvarni ustav stoji u protivurječju sa pisanim i to se protivurječje neće ukloniti nikakvom revizijom ustava, ako se prije ne izvojuje promjena u odnosu sila, koje predstavljaju organizovanu silu društva.

Prema tome glavna bi borba morala da ide za demokratizacijom zemlje, za ostvarenjem faktičnog parlamentarnog režima. I nama je sasvim razumljivo, da je i seljačko-demokratska koalicija, kad je događajima bila bačena na taj put borbe, morala naići na velike poteškoće i još više vjerujemo, da možda nikada ne bi bili zapraskali hici Puniše Račića, da se je pokretalo samo pitanje revizije ustava, a da se nije diralo u ona fatalna protivurječja, da se nije pokušavalo demaskirati faktične odnošaje. No za uspjeh čitave stvari moraju predležati svi uslovi a jedan je od najvažnijih, da se uzmu u obzir sve društvene i političke komponente, bez kojih nema ni demokratizacije zemlje ni revizije ustava. Napokon dolazi u obzir i psihološki momenat, koji se također ne smije podcjenjivati.

Ako se hoće pobjeda demokracije nad reakcijom, onda se moraju naći na okupu i u zajedničkoj borbi sve demokratske snage i to bez obzira na plemena i pokrajine. Ako se hoće revizija ustava onda i opet ne može biti govora o jednostranom diktatu, jer to bi bilo ponavljanje istočnoga grijeha u kome je začet i sadašnji ustav. Jedno pak i drugo zahtjeva, da se ne raspiruju šovinističke strasti, koje pomućuju poglede i stvaraju psihoz, koji odvraća borbu od prave kolotečine i jedino koristi reakciji.

Naravno polazna tačka svih zahtjeva mora biti, da se najprije raspusti sadašnja okrvavljena Narodna Skupština, da odstupi režim, na koji pada moralna i politička odgovornost za 20. lipanj, te da se provedu potpuno slobodni izbori. Ti izbori moraju biti slobodni ne samo u Hrvatskoj i prečanskim krajevima, nego u prvom redu u Srbiji, jer je skrajnje vrijeme, da progovore pravi predstavnici tamošnjeg naroda. A mi smo uvjereni, da su i široki slojevi naroda u Srbiji, naročito radnog naroda sela i varoši, isto tako gladni pravde i slobode i da valjda ništa više ne žele, nego da se riješe svojih sadašnjih dahija i lažnih predstavnika, te se preko svojih pravih predstavnika iskreno i bratski sporazumiju sa predstavnicima ostalih dijelova naroda, kakova treba da bude naša državna zajednica.

Naravno ovaj razvoj treba potpomoći i tu treba iskreno kazati, da je vrlo opasno potpirivati nacionalističke strasti, koje napokon morajú da pomute svaki zdravi pogled. Tu je kamen kušnje za sve prečanske i nadasve za hrvatske političare, koji ako hoće služiti stvari, koju ispovjedaju, morati će najodlučnije istupiti protiv širenja šovinističkog slijepila i protiv stvaranja opasnog psihoza mržnje, koji podupire i jedan dio građanske štampe.

Ako pobjedi razum, onda ni sve trube jerihonske ne će pomoći reakciji, da nadjača glas demokracije na njezinom pobjedničkom pohodu. Naravno mislim na građansku demokraciju i ne zanosim se utopističkim sanjama, da bi seljačko-demokratska koalicija ili bilo koja buržoaska stranka, mogla uopće raditi na nekoj proleterskoj demokraciji, kako to možda ko u svom utopizmu sanja ili pak želi da podvali. Međutim ta je građanska demokracija sa parlamentarnim režimom bitni preduslov, da se uzmognu uspješnije voditi borbe za proletersku demokraciju ili još bolje socijalnu demokraciju. Potrebno je da se poriješavaju pendentna politička pitanja, koja danas daju hranu raznim nacijonalizmima, da se napokon i našoj zemlji otvori era, u kojoj će na prvo mjesto doći najvažnije pitanje u svim modernim državama — socijalno pitanje, koje će na zajednici interesa pojedinih društvenih grupa i klasa izgraditi najsolidniju podlogu jedinstva i svijesti o zajedničkoj pripadnosti.

*

Kako se iz prethodnoga vidi, mora se sa tješkobom govoriti o krizi i opasnostima, koje prijete državnom jedinstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, smatrajući to jedinstvo jednim aksiomom i političkim noli me tangere. No te opasnosti ne dolaze samo od duhovnog otuđivanja između pojedinih dijelova naroda i barem dosada nema u tom pravcu nikakvog pokreta širokih masa. Zahtjev za slobodnom Hrvatskom nema i ne može imati nipošto taj karakter.

Međutim opasnosti dolaze sa druge strane i upravo je nečuveno, da je predlog za amputaciju potekao od vođa režimskih stranaka. G. Svetozar Pribičević, koji je sigurno svijestan svojih riječi, saopćio je javnosti, da mu je prilikom odlaska pok. Stjepana Radića u Zagreb kod audijencije u Dvoru ozbiljno stavljen predlog da se razidemo kao Švedska i Norveška, te da su već bile poduzete i mjere, da se to notifikuje svim „prijateljskim i savezničkim državama". Režimski političari, koji su bili osupnuti iznošenjem ove afere u javnost, nijesu mogli da je poreknu, nego su samo dali drugi prikaz, braneći se time, da nijesu oni tražili amputaciju, nego da su iznoseći taj predlog htjeli istjerati na čistac seljačko-demokratsku koaliciju i dobiti obvezatnu izjavu, je li ona za ovu državu ili nije. Pošto su takovu izjavu dobili, vele, da je za njih čitavo pitanje skinuto s dnevnog reda.

Digitized by Google

Naravno za javnost to pitanje ne može biti tako jednostavno „skinuto s dnevnog reda", već ona treba da kaže svoj sud o njemu. Ne mislim kod toga, da je ovdje mjesto raspravljati o čijoj kriminalnoj ili političkoj odgovornosti, jer će o tome riješavati sudovi, odnosno mjerodavni politički faktori. Potrebno je podvrgnuti analizi samo pitanje amputacije i govoriti o mogućnosti i načinu njene provedbe i napokon uzeti u obzir barem predvidive posljedice.

Riječ o amputaciji Hrvatske nabacio je najprije pok. Stojan Protić u poznatoj ustavnoj polemici a zatim ona nije sa autoritativnije strane iznošena sve do najnovijeg slučaja, o kojemu je ovdje riječ. Naravno sada je treba ozbiljnije uzeti, jer se javlja kao formalni predlog vodećih i odgovornih političara jednog režima za riješavanje državne krize, iznesen na kompetentnom mjestu i u jednom nadasve kritičnom času.

Je li amputacija, otkidanje i izbacivanje Hrvata iz sadašnje državne zajednice uopće tako laka i jednostavna stvar? Da li se ovdje može aplicirati slučaj između Švedske i Norveške? — Nipošto.

Ponajprije Švedska i Norveška ne mogu se prenijeti na Balkan i nitko pametan ne može poreći ulogu geografskog momenta, t. j. važnost geografskog položaja zemalja, u kojima su nastanjeni Srbi, Hrvati i Slovenci. Na raskrsnici Istoka i Zapada te su zemlje stalno kroz historiju bile na udaru raznih osvajača, koji su i spriječili, da još mnogo ranije nije došlo do zajedničke države. Ovaj momenat i danas igra vrlo važnu ulogu, jer još uvijek razni imperijalizmi traže i nalaze svog računa na Balkanu, naročito fašistički imperijalizam.

Dakle ova konstatacija dostaje, da nas podsjeti, da o amputaciji ne možemo razgovarati kao da smo tu mi sami i nesmetani. Geografski položaj nameće nam obzir prema međunarodnom položaju, u kakovom se nalazimo danas kao zajednica i u kom bi se sutra našli svaki za sebe.

Zatim dolazi u obzir drugi momenat, da naime između Hrvata i Srba nije ni tako lak ni jednostavan posao provesti razgraničenje, kao što je bio slučaj kod Švedana i Norvežana. Na jednoj velikoj plohi dodira mi živimo izmiješano i kakva god dioba bila izvedena ne bi se moglo izbjegnuti tome, da preostane i znatna srpska manjina u Hrvatskoj i opet znatna hrvatska manjina u Srbiji. To bi silom prilika dovelo do stvaranja iredente na obe strane i konačno do bratoubilačkog prolijevanja krvi.

Velikosrpski hegemonisti morali bi biti i odviše slijepi, kao što je slijep i njihov šovinizam, ako misle, da bi nož amputacije ostao njima u rukama i da bi mogli jednostavno oživotvoriti Veliku Srbiju u okviru Londonskog Ugovora, a da se u to pitanje ne umješaju i vanjske sile. A ako bi već međunarodni forum došao u položaj, da revidira mirovne ugovore u pogledu naših granica, onda ko pruža garanciju, gdje će se stati.

Ta Velika Srbija, kad bi do nje i došlo, našla bi se istom onda u očajnom i bezizlaznom međunarodnom položaju, jer bi obruč njezina zaokruženja bio zatvoren sa Hrvatskom, te bi pored „bugarskog pitanja" na istoku dobila i „hrvatsko pitanje" na zapadu.

Sasvim naravno i amputirana Hrvatska našla bi se u prekarnom međunarodnom položaju, jer se ne smije nikada zaboraviti ni smetnuti s uma, da su objekt talijanskog imperijalizma u prvom redu hrvatske zemlje na Jadranu i s druge strane da se madžarska džentrija nije još uvijek odrekla aspiracija na „magyar tenger" i da put tih aspiracija vodi upravo preko Hrvatske.

Na dohvat imperijalističkih požuda teško nam je očuvati našu slobodu i nezavisnost ovako zajednički, a kamo li da bi to mogli razdvojeni. — „Jedna slamka među vihorove ...." Ako hoćemo da budemo faktično nezavisni, onda ne može i ne smije biti govora o vraćanju natrag, već samo naprijed u pravcu dovršenja ujedinjenja Južnih Slavena, proširenjem državnog jedinstva i na Bugare. Time će se otkloniti i najteži i najopasniji sukob na Balkanu i stvoriti preduslovi za opću federaciju slobodnih balkanskih naroda.

To je glas razuma u jedno ludo doba, koji nam kaže, da treba amputirati one, koji predlažu amputaciju i koji su nas u desetoj godini od ujedinjenja doveli na rub ponora.

PRAVILNE IZNIMKE I IZNIMNA PRAVILA

DR. IVO POLITEO

Dne 28. VI. 1921 prihvaćen je u Ustavotvornoj Skupštini Ustav, tzv. Vidovdanski Ustav. Mjesec i četiri dana iza toga, t. j. dne 2. VIII., 1921, primila je ista Skupština i Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. Dostajalo je kratko vrijeme od mjesec i četiri dana, a da se pokaže kako su sva zvučna načela Ustava o ličnoj slobodi, o nepovredivosti stana, o slobodi štampe, o pravu udruživanja, zbora i dogovora, o jednakosti građana pred zakonom, o dostupnosti državnih službа svima — kako su sva ta načela iluzorna. Ali vrijeme porušilo je još jednu iluziju: onu o iznimnosti Zakona o zaštiti države (zovimo ga tako ukratko!). Prošlo je već sedam godina od njegova proglašenja, a on još živi u naponu snage na radost i u korist sviju režima, s kojima je od Ustava ovamo usrećena ova država. Tek tridesetipet dana mlađi od Ustava on živi zajedno s njime već osmu godinu, živi čak bolje, jače i izrazitije od Ustava, jer je sjegurno, da Ustav kroz ovo osam godina nije bio toliko primjenjivan kao Zakon o zaštiti države. Već odavna govori se o reviziji Ustava, sve političke stranke s većom ili manjom iskrenošću zalažu se za nju, ali o jednodušnosti za ukidanje tog iznimnog Zakona nema ni govora. U skrovitim namjerama mnogih stranaka on bi imao da preživi i Ustav (s današnjim njegovim sadržajem).

Zakon o zaštiti države jest zapravo proširenje i legaliziranje tzv. Obznane. Ova je izašla kao oglas ili naređenje ministarskoga savjeta, u kojemu su bili sadržani takvi propisi, na koje ministarski savjet nije bio ovlašten. Ministarski savjet sâm bio si je svijestan tog prekoračenja vlastitog djelokruga pa ga je opravdavao iznimnošću tadanjeg stanja — bilo

Digitized by Google

je to dne 30. XII. 1920 — i provizornim karakterom same Obznane. Evo, kako glasi doslovce to opravdanje: „Pošto su prevratni elementi izabrali **ove dane**, kad velika narodna skupština počinje uređivanje države, za početak opće obustave rada, koju bi po tom pretvorili u nered, krvavu pometnju i rasulo, vlada je odlučila da se snaga države stavi u službu slobode i reda." I dalje kao zaključni pasus Obznane: „Izbori za Konstituantu izvršeni su u redu i slobodi — u redu i slobodi neka ona svrši i posao, za koji je dobila narodno povjerenje!" Dakle sam ministarski savjet priznaje, da njegov oglas ili naređenje s izuzetnim propisima ima ukloniti pogibelj i spriječiti „nerede, krvavu pometnju i rasulo" baš onih dana i da imade važiti sve dotle, dok se ne ispuni prava i jedina svrha tih izuzetnih propisa, dok, naime, Ustavotvorna Skupština „u redu i slobodi" ne donese onakav Ustav za kakav je dobila „narodno povjerenje." Oni dani su prošli, Ustavotvorna Skupština svršila je svoj posao; donijela je Ustav i time je Obznana ispunila svoju navodnu svrhu — gube, dakle, svoj raison d' etre i Obznana i bilo kakvi njoj slični propisi. Ako je Obznana doista obranila red i slobodu i ako je u redu i slobodi a s narodnim povjerenjem donesen Ustav, onda će taj red, sloboda a naročito narodno povjerenje i sami bez ikakvih iznimnih propisa obraniti Ustav i poredak njime ustanovljen. Kazneni, odn. krivični zakon dostajat će unaprijed i sam da zaštiti Ustav. Ali mjesto da budemo sretni što smo se oslobodili izuzetnih propisa i povratili u normalno, sada već Ustavom uređeno stanje, vlada s Narodnom Skupštinom utječe se još oštrijim mjerama te proširujući sadržaj Obznane daje joj već 2. VIII. 1921. formalnu zakonsku formu. Da je doista postojala ona pogibelj, kojom se kušalo opravdati najprije Obznanu a onda njezin prelaz u Zakon o zaštiti države, onda toj pogibelji kroz ovo osam godina ne bi sjegurno bili mogli odoljeti; da je doista postojala ta pogibelj, mi bi joj davno bili morali podleći i u ovo osam godina vrag bi nas morao ne osam, već osamstoosamdesetosam puta odnijeti.

S jedne strane govori se davno i ustrajno o slomu komunizma, o zadnjim trzajima sovjeta, o nesposobnosti njihovoj da čak i nutarnje prilike Rusije srede, o vraćanju sovjetske Rusije na staze kapitalizma — a s druge strane prikazuje se taj utjecaj iznemogle komunističke Rusije kod nas još tako jakim, da se protiv njega i osmu godinu (a i dalje) imadu produljiti iznimni zakoni. Ali nijesu pobijanje komunizma i zaštita države prava svrha iznimnog zakona o zaštiti države. Prava mu je svrha pobijanje opozicije i zaštita režima. I zato je taj iznimni zakon postao kod nas pravilo. Nema kod nas veće političke stranke, koja se dosad, makar neko vrijeme, nije provela na vladi. Ali nijedna od njih nije ozbiljno pokušala ukinuti taj iznimni zakon; nije zato, jer je svaka u vladi osjetila kako ju takav zakon može podržavati na vlasti a premalo je bila savjesna i objektivna, a da bi se odrekla takovog iznimnog sredstva obrane (ne države već režima) i oslonila na normalna sredstva, kojima se služe države zapadne demokracije.

Nije tek fraza, da razni režimi ostavljaju Zakon o zaštiti države na snazi jedino radi vlastite zaštite a protiv opozicije. Treba samo pročitati taj zakon, a da se vidi, kako gotovo nema opozicionog akta, na koji se on ne bi mogao primjeniti. Nema članka, koji se ne bi mogao supsumirati pod Zakon o z. d.; nema lista, kojeg se ne bi moglo zabraniti na temelju tog zakona; nema udruženja, koje se ne bi u ime Z. o z. d. moglo rasturiti; nema zbora, koji se također u njegovo ime ne bi mogao spriječiti; nema činovnika, koga se pozivom na taj zakon ne bi moglo otpustiti, ni narodnog poslanika, kome se ne bi mogao ukinuti mandat baš pomoću tog zakona. Opozicija može da kaže i dokaže za svaki svoj akt, da je po Ustavu, ali državni odvjetnik za svaki takav ustavni akt može odgovoriti, da je proti Zakonu o zaštiti države. I tako mnoga ustavna akcija može s tim zakonom da bude pretvorena u ilegalnu; mjesto da zakon primi od Ustava biljeg ustavnosti, on Ustavu oduzima biljeg zakonitosti. A što biva tek onde kad primjena tog zakona dolazi u ruke štreberskih, nesavjesnih i nečovječnih nižih policajnih organa — o tome bi nam grozote znale pričati njihove žrtve, napose među radnicima i radnicama.

Zakon o zaštiti države potkapa zapravo temelje države. On državu, po slovu Ustava parlamentarnu, pretvara u neparlamentarnu, jer onemogućuje onu akciju i borbu, koja u svakoj demokraciji prethodi parlamentarnoj borbi a koja je vezana o parlamenat uopće. Ona onemogućuje svaku akciju u narodu, kojoj je svrha da volji naroda dade izražaja u Narodnoj Skupštini a preko ove u vladi — da, dakle, parlamentarizira, takorekuć, državu i ustali demokraciju. Zakon o zaštiti države daje premoć egzekutivi na štetu legislative; on omogućuje režimima da prilagođuju parlamente sebi, mjesto da se režimi prilagode parlamentu a ovaj narodu. I zato, dokle god postoji Zakon o zaštiti države, nemoguće je istinsko provedenje člana 1. Ustava u svoj njegovoj punoći, nemoguća je uspješna legalna opozicija i parlamentarna borba. Svaki režim, koji dopušta daljnji opstanak takvog iznimnog zakona, dokazuje da mu je više do sebe no do države; dokazuje da voli ostati na vlasti ma i pod cijenu da čitav svijet misli da kod nas već osam godina traju tako iznimne prilike, te ove opravdavaju i nalažu osam i više-godišnji opstanak takvog iznimnog zakona.

Možemo li gojiti nadu da će u dogledno vrijeme takav strašni zakon biti ukinut? Duguit, pišući (u svome Manuel du droit constitutionel, Paris, 1907, str. 70) o pomanjkanju sankcije za ustavne zakone, veli ovo: „Zato je opravdano reći da uvijek dolazi čas, kad ustavni zakoni nemaju druge sankcije do lojalnosti ljudi koji ih primjenjuju". Kako bi mala bila naša nada u skoro ukidanje Zakona o zaštiti države, kad bi ju u vezi s tim riječima, upirali na činjenicu, da se i pod Obznanom i pod Ustavom i pod Zakonom o zaštiti države nalaze jedni te isti ministarski potpisi onih ljudi, koji se tek danas u opoziciji — i tko zna, možda baš isključivo radi tog stanja opozicije? — najjače ističu protiv tih svojih vlastitih proizvoda!

Digitized by Google

IDEJNA I EKONOMSKA KRIZA DRAMSKOG TEATRA

ST. TOMAŠIĆ

Današnje dramsko kazalište, jednako kod nas kao i u ostalim evropskim zemljama, proživljava teške dane. U krugovima kazališnih stručnjaka i ljudi, koji se zanose potrebom kazališta u savremenom društvu, riječ o kazališnoj krizi ne silazi sa dnevnoga reda. Glavni akcenat, koji se čuje kod izgovaranja te riječi, jest ekonomski momenat — t. j. pitanje pribavljanja novaca za uzdržavanje pogona mimo redovitih prihoda na prodaji ulaznica. Pogon svake kazališne institucije današnjeg tipa traži više, nego li daju društveni redovi, čijim je duševnim potrebama namijenjen rad takovih institucija.

Nastalo je pitanje: što da se radi?

Vodje dramskih teatara po svim evropskim zemljama uprli su — po logici savremenih viših društvenih klasa — da za riješavanje tog problema i sanacije krize nađu — novaca, u prvom redu da izbiju što veće i obilnije subvencije. Mnogi teatri u Evropi posegnuli su u momentu opće industrijalizacije i za privatnim kapitalima. Kod nas je sama država uzela na sebe dužnost da riješi pitanje egzistencije teatra i, isključujući svaku privatnu inicijativu, preuzela je budžetiranje triju centralnih kazališta u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, i subvencioniranje oblasnih kazališta u Skoplju, Sarajevu, Splitu, Osijeku, Novom Sadu i Mariboru. U svom, možda i dobronamjernom, podržavljenju kazališnog rada, državna je uprava stavila kazališni rad pod kontrolu finansijskog zakona, pa čak i personal, jednako umjetnički kao i upravni i tehnički, razvrstala po činovničkom zakonu. Sve je to učinjeno sa namjerom da se kod nas definitivno riješi kazališno pitanje i spriječi svaka kriza.

Ali sve to nije zaustavilo rapidni razvoj krize. Kazališta su gutala subvencije i privatni kapital — i dalje propadala. Kazališta bazirana na privatnom kapitalu nisu se mogla održati duže od nekoliko sezona. U Parizu, Berlinu i Beču svake se godine zatvara po nekoliko takovih dramskih kazališta. Čuveni Reinhardt spašava se turnejama po Americi, Piscator — najveća evropska dramska senzacija prošle sezone — zapeo je i traži novi kapital. Kod nas, gdje je državna uprava uzela sve u svoje ruke, kriza zauzimlje maha jednako kao i u svim ostalim evropskim zemljama. Finansijski zakon sa delegacijama „mesnih kontrola" u zgradama naših centralnih kazališta, sa nedovoljnim i birokratskim budžetiranjem, sa razvrstavanjem umjetničkog personala, ukočio je umjetnički rad u velikoj mjeri. Kad se je tima nemogućnostima pridružila još i štednja u „državnom gazdinstvu" sa „podkresavanjem budžeta" kriza je zauzela upravo sablasne forme.

Ta teška iskustva počela su konačno upućivati kazališne ljude na misao, da problem kazališta, naročito dramskog, nije samo ekonomski problem već u velikom ili čak najvećem svom procentu — idejni problem. Javila se spoznaja, da današnje riješavanje toga problema nije dalo a ni moglo dati nikakvog stvarnog rezultata, i da treba paralelno sa ekonomskim pitanjem riješavati i idejno. Oslanjajući se i dalje na pomoć državnih i samoupravnih faktora, koja je pomoć još uvijek u nekoj mjeri osigurana radi nacionalnog ili lokalno patriotskog prestiža, započela je formulacija idejnog problema. Utvrđena su dva uzroka idejne krize: konkurencija filma i opadanje interesa za ozbiljnu (misaonu) umjetnost. Kao protuteža tome formulirane su dvije forse: 1) približavanje dramske pozornice filmskim metodama i 2) odgajanje publike! Po sastavu repertoara gotovo svih značajnih teatara u Evropi vidimo, da se je i zaista pošlo tim putem. Uz klasiku repertoari su ispunjeni komadima pisanim u slikama, i dramatizacijama romana. Režiseri su počeli napuštati teatarsko scenske metode režiranja i zaveli revijalnu i slikarsku režiju. Oprema je postala jedan od najvažnijih momenata. Osim toga jedan naročiti dio repertoara zapremljen je lakom komedijom, u kojoj je sav efekt u vanjskim potezima scenskog zbivanja.

Ali ni ovi eksperimenti, koliko god se na prvi pogled čini da riješavaju savremeni problem dramskog kazališta nisu ušli u bit problema, jer su formulirani po logici mišljenja i prosuđivanja jedne generacije, koja je izašla iz larpurlartističkog vremena i u svojoj formaciji nema živca za osjećanje savremenog pulsa života. Po toj logici razvijalo se dramsko kazalište kao manifestacija intelekta napuštajući sve više i više prave izvore ne samo kazališne, nego umjetnosti uopće. Današnja je drama djelo intelekta, a kao takovo inferiorna svim savremenim izražajima i djelima intelekta: razvitak poznavanja prirode (eksperimentalna nauka) i svladanjem prirode (tehnika)! Umjetnost, u ovom slučaju dramska umjetnost, izraz je osjećajnosti ne intelekta. Kao djelo intelekta ono je deplasirano. Pirandellov uspjeh je momentani uspjeh senzacije za blaziranost i snobizam viših gradskih društvenih klasa, koje danas žive još samo svojom vanjštinom. Reinhardt osjeća i sam svoj ćor-sokak, i otvoreno ga priznaje. Mayerholt stvara svojim nastojanjima samo izvrstan materijal za kabarete — t. j. plakatsku umjetnost.

(Nastavit će se).

IZMEĐU MIRA I RATA.

G. BOGDANOV

Usprkos svečanog potpisa Kelloggovog pakta o stavljanju rata van zakona i usprkos svih pacifističkih deklamacija buržoaskih diplomata, stvar mira počiva na vrlo krhkoj osnovi. Mnogobrojni simptomi upućuju, da su nove ratne opasnosti možda bliže, nego li se i misli.

Sve imperijalističke države i njihovi vazali naoružavaju se do zuba i samo je cinizam i zavaravanje svijeta, kad se pod takovim prilikama od strane predstavnika kapitalističkih vlada govori o nekom pokretu za razoružanje. Treba kod toga podsjetiti na činjenicu, kako su mizerno skrahirale sve dosa-

Digitized by Google

dašnje međunarodne konferencije za razoružanje, koje su imale valjda jedino tu svrhu, da narodima istinski željnim mira bace pijeska u oči i da maskiraju nova ogromna naoružanja.

Utakmica u naoružanju između pojedinih velevlasti pruža na vlas sličnu sliku, kao što smo je imali prije rata. Tada smo imali utakmicu u pomorskom naoružanju između vilhelmističke Njemačke i imperijalističke Engleske, a sada se ista stvar ponavlja između imperijalizma funte sterlinge i dolarskog imperijalizma. Tada smo imali pokušaje pok. lorda Haldane, da se sa Njemačkom postigne modus vivendi i nađe stanoviti ključ za izgradnju ratnih flota, koji međutim nijesu uspjeli. Zar sve konferencije za pomorsko razoružanje nakon rata ne pružaju sličnu sliku kao pokušaji lorda Haldane?

Kapitalizam pokazuje doduše izvjesne tendencije k stabilizaciji i u posljednje doba poprima forme organiziranog kapitalizma. Javljaju se internacionalni karteli i orijaški koncerni, koji nastoje da svijet između sebe podijele i tako izbjegnu ubitačnoj konkurenciji. Organizacija kapitala poprima naddržavne forme. Međutim veliko je još uvijek pitanje, da li će to moći da definitivno otkloni sukobe, koji izviru iz konkurencije, ili će pod još strašnijim okolnostima doći do novih zapletaja i ratnih sukoba. Svakako se već i sada vide konture nove opasnosti, koja dolazi otuda, što ta tendencija za internacionalnu koncentraciju kapitala obuhvaća pretežno evropski kapitalizam, koji se toga sredstva laća u obrani od amerikanskog imperijalizma. Ne smije se zaboraviti, da Sjedinjene Države nastoje do kraja iskoristiti superiornu poziciju, u koju su došle nakon svjetskog rata, kad su sve evropske države postale njihovi dužnici. Kod dolarskog kapitalizma javlja se želja za svjetskim gospodstvom, a ona bi jednog dana mogla raspaliti novi svjetski požar.

Za sada amerikanski imperijalizam namiruje svoje račune na američkom kontinentu, gdje ga „Monroe doktrina" oslobađa svake vanameričke konkurencije. Žrtve su srednja i južna Amerika, što pokazuje donekle maskirani slučaj sa Meksikom i brutalno otvoreno nasilje nad Nikaraguom. Naravno u drugoj formi javlja se američki imperijalizam već u svim dijelovima svijeta, a otkada je težište svjetske politike preneseno sa obala Atlantika na obale Pacifika upravo su bitno pomjereni odnosi u svjetskoj politici između imperijalističkih vlasti. Zvjezdana republika postala je svjetskom silom i tako došla u suparništvo sa drugom svjetskom silom — Velikom Britanijom. Već se javljaju među njima otvorena trvenja u Kini, a odjek toga mogao bi se sutra osjetiti i u engleskim kolonijama.

Stoga je engleski kolonijalni imperijalizam uznemiren i kao prvi odgovor dolazi sklapanje englesko-francuskog pomorskog utanačenja. Do toga je došlo još prije potpisa Kelloggova pakta i to, pored onih brojnih rezerva uz koje je stavljen potpis na mirovni pakt, najbolje ilustrira, kako imperijalisti najmanje vjeruju u mir, kad se o njemu baš najviše govori. Sam Kellogg je dobro osjetio, kuda je uperena oštrica englesko-francuskog utanačenja, pa je na svom putu u Pariz demonstrativno zaobišao London. Engleska i francuska službena mjesta demantiraju doduše vijesti, da se radi o nekom tajnom utanačenju u dvoje i tvrde, da se radi samo o jednom sporazumnom nacrtu za ograničenje pomorskog naoružanja, koji je dostavljen na mišljenje svim pomorskim velevlastima. Međutim svjetska javnost nije promjenila ni nakon svih demantija svoje mišljenje, a još je karakterističnije, da je uz taj englesko-francuski sporazum pristao i Japan, dakle drugi rival USA. Obnova „srdačne antante" između Engleske i Francuske nalazi već svoj odjek i u evropskoj politici. Ugroženi interesi njezinog svjetskog imperija potakli su Englesku, da se približi Francuskoj i da napusti Mussolinija. Zar to ne dokazuje zajednički englesko-francuski demarš u Sofiji, koji nije ostao bez negodovanja u fašističkoj štampi? Napokon opaža se i izvjesna promjena Francuske u držanju prema Njemačkoj, što je sigurno rezultat povjerenja u engleskog sekundanta. Francuska dobiva slobodne ruke u Evropi, a Engleska njenu pomoć u svjetskoj politici.

Naravno, da ova grupacija neminovno vodi stvaranju drugih blokova „za održanje ravnotože". Već se govori o četvornom savezu između Njemačke, fašističke Italije, boljševičke Rusije i Kemalove Turske. Ove vijesti nijesu i ne mogu biti još provjerene, ali se ne moraju a priori odbaciti i pored sve prividne apsurdnosti.

Fašistički imperijalizam predstavlja neosporno veliku ratnu opasnost koja se u ostalom javlja kod svake diktature, koja vlastiti narod drži podjarmljen i da odvrati poglede od unutarnje napetosti, upravlja bajonete na svoje susjede. Planovi talijanskog imperijalizma upravljeni su u prvom redu na Balkan, gdje Mussolini želi da naslijedi Austro-Ugarsku. U vezi s time fašistička diplomacija poduzima sve moguće, da provede zaokruženje Jugoslavije, kao najjače balkanske države. Tu svrhu ima stavljanje kraljevske krune na glavu Ahmed Zogua, kao i zaruke bugarskog kralja sa talijanskom princezom i onda dalje koketiranje sa madžarskom džentrijom i najnoviji pakt prijateljstva sa Grčkom.

I mogli bi tako redati ratne opasnosti, koje su doista vrlo velike, jer kapitalizam u svojoj nezasitnosti pretvara čitavi svijet u jednu veliku ludnicu. Da nije još straha glede neizvjesne budućnosti, već bi bila pala iskra u barut.

Jedina sila, koja bi svijetu mogla sačuvati mir to je svjetski radnički pokret, koji navješćuje rat ratu. U politici odlučuje dinamika sila i stoga je razvoj i napredak klasnog radničkog pokreta usko skopčan sa sudbinom mira. Ovogodišnji izbori u mnogim evropskim državama pokazuju doista znatan napredak i učvršćivanje socijalne demokracije. Naročito lijepi uspjesi postignuti su u Poljskoj, Francuskoj, Njemačkoj, a očekuje se i velika pobjeda kod predstojećih izbora u Engleskoj.

Naravno ne treba se zavaravati i očekivati prebrze odlučne uspjehe, jer još treba proteći znatno vremena, dok socijalna demokracija najprije uspije okupiti u svojim redovima cjelokupnu radničku klasu, čemu danas mnogo smeta rascjep s komunistima. Tek ujedinjen radnički klasni pokret dobio bi potrebitu privlačivu snagu, da dobije u svoje redove one milijune radnika, koji još idu za buržoaskim strankama u Njemačkoj, Engleskoj i u drugim zemljama.

Tek kad radnička politika zamjeni kapitalističku, barem u najvažnijim zemljama doći će nova era čovječanstva, koju će obilježiti mir i blagostanje naroda.

Digitized by Google

PREGLEDI

KULTURNI

Lav Nikolajević Tolstoj (1828.—1928.)

Potrebno je dobro lučiti Tolstoja umjetnika i Tolstoja filozofa-mislioca, kršćansko-budističkog fantastu.

Tolstoj je neosporno veliki umjetnik; njegova su umjetnička djela preživjela strahote velikog rata i ruske revolucije, i ostati će još mnogim budućim literarnim generacijama kao neiscrpivo vrelo, u kojemu će naći savršene uzore epike i naturalizma, ali zato ispraznost i odalečenost od stvarnog života njegove moralno-filozofske nauke i njegovog propovjedanja o „kraljevstvu božjem na zemlji", najjasnije su dokazali upravo ti veliki historijski događaji (rat i revolucija) svojim rijekama krvi, koje su protekle nad još svježim njegovim grobom.

Dok je gotovo u čitavoj Evropi naturalistički smjer u književnosti stajao pod uticajem već na visokom stepenu nalazećih se prirodnih i društvenih nauka, dok je on stvarao svoja djela pod jakim dojmom razvijenog industrijalizma i kapitalizma, i u tim djelima obradjivao njihove strašne socijalne i ekonomske posljedice, stojeći uvijek na strani izrabljivanog industrijskog radnika i zagovarajući moderni radnički pokret, dotle je ruski naturalizam, osobito ispočetka, stojeći pod uticajem jakih psiholoških spoznaja, nalazio svoj izvor u bijednom stanju zapuštenog i negramotnog mužika, a svoj izljev u nekoj kršćanskoj-budističkoj nauci „trpi i pokoravaj se". Zapadnoevropski naturalizam upire svoj pogled u budućnost, ruski se vraća natrag u primitivizam ruske seoske „občine" i „mira".

Najtipičniji predstavnik tog ruskog naturalizma bio je upravo Lav Nikolajević Tolstoj. Njegova drama „Vlast tmine" najmarkantniji je prikaz bijede ruskog svagdanjeg života. Ubrajajući ga u red starijih ruskih pisaca, Tolstoj je upravo onaj, koji je nakon Ljermontova, Puškina, Gogolja i Turgenjeva, najviše proširio po svijetu slavu ruske literature. Tolstojeva umjetnička djela prešla su granice kontinenata i mora i postala su duhovno vlasništvo svih naroda, jer je iz njih govorio duh puka, duh svih ugnjetavanih i izrabljivanih. Govori li o čistoći srca ili o ljubavi k bližnjemu, ili o nepravdama i strahotama društvenog poretka i vladajućih režima, jasnopoljanski umjetnik uvijek govori iz usta puka i za puk. Takav je Tolstoj u svim svojim dramama, takav je u „Uskrsnuću", „Kozačkim pričama", „Pučkim pripovjetkama", i t. d.

Kao propagator stanovitih političkih i socijalnih ideala, Tolstoj može biti uporedjen sa velikim imenima Hugo-a, Zole, Björnsona, Ibsena.

Tolstoj ne poznaje „l' art pour l' art", on neće umjetnost za zabavu, za udobnost i razveselenje života; on hoće umjetnost, koja ima da služi dobru čovječanstva, koja ima da se bori za socijalni i moralni preobražaj društva, za novog čovjeka.

Opetujemo: Tolstoj je živio i disao kao književnik i sve što je stvarao bila je samo književnost. Njegove filozofsko-religiozne teze bile su i ostale su mrtvo slovo. Zar je njegovo glavno nastojanje otpor k današnjoj lažnoj, bezdušnoj, mehaničkoj i mašinskoj civilizaciji —, zar je ono ma u čemu pobijedilo? Nasuprot, danas poslije svjetskog rata još više triumfira ta civilizacija dolara, aeroplana, jazz-banda i bokserskih surovosti.

Diskusija o Tolstojevim filozofsko-religijoznim i etičko-obnovnim tezama zaključena je, i bio bi gubitak vremena danas raspravljati o tome: imamo li se ili ne suprotstaviti zlu; imamo li se odreći tečevina civilizacije ili ne; imamo li izbjegavati užitak glazbe, jer Tolstoj tvrdi, da ona pobudjuje na putenost; je li ispravna njegova tvrdnja iz „Kreutzerove sonate", da žena hoće svom mužu da bude samo sestra; pa i ono Tolstojevo „traženje smisla života" za današnju je generaciju beznačajno, jer nam taj smisao davaju veliki zadaci današnjice. Duhovni i tjelesni primitivizam, kakovom je težio starac iz Jasne Poljane, nije put k preporodu i oslobodjenju od zla. I ako se možemo s njime slagati u izvorima i uzrocima zla, ne možemo ga nikako slijediti u sredstvima za borbu protiv tog zla. Klasna je borba mnogo jače sredstvo i ravniji put k cilju.

Čitava Tolstojeva kršćansko-budistička nauka nije ništa drugog, nego izljev pasivnosti, koja je mogla samo da uveća raspoloženje resignacije i klonulosti duha, koja je i samog svog roditelja zaplela u paučinu nedosljednosti i kontraverzija. Jer dok sam Tolstoj propovjeda krajnu životnu jednostavnost i ispraznost „zemaljskih dobara", ipak nije nikad dospio, da svoje ogromno milijonsko imanje razdijeli medju siromašne mužike; i ako on ide obučen u haljinama običnog mužika i obavlja razne fizičke poslove (kosi travu, šije cipele, sječe u šumi), izgleda da to ne čini kao neku tešku dužnost, već više kao korisnu i zdravu vježbu tijela i duha. A povjerujemo li Merežkovskome onda on to čini iz neke aristokratske koketerije. O njemu propovjedniku evandjeoskog kršćanstva, izrekoše njegovi kmetovi-mužici, u razgovoru sa njegovim sinom, ovu tešku kritiku: „Vaš je otac mnogo toga napropovijedao, ali pogledajte malko naokolo: sva ova zemlja oko nas pripada njemu; sa svih smo strana od nje opkoljeni" " Uistinu izgleda, da se je Tolstoj u svom privatnom životu morao teško boriti, da ne bude gospodin, bivši gardijski oficir, potomak stare aristokratske obitelji i barin, koji teško može da se sprijatelji s primitivnim životom i da se u nj uživi. I ko želi upoznati Tolstoja-apostola neka pročita studiju Romaina Rollanda, ali nakon toga odmah i Merežkovskoga „Život i djelo Lava Tolstoja i Dostojevskoga".

Ali konačno mora se i to priznati: i Tolstoj je bio samo čovjek sa svim ljudskim manama i vrlinama; čovjek, istrošen u borbi izmedju duha i tijela; čovjek, koji je ipak čitavo svoje životno djelo posvetio mukotrpnom radu za spas čovjeka.

—*ar*

Šezdesetgodišnjica Maksima Gorkoga.

Maksim Gorki (pravim imenom Aleksej Maksimović Pješkov) spada u red onih ruskih literata, čija su književna djela u carističkoj Rusiji vršila ne samo prosvjetnu, već i veliko političko-budilačku zadaću i koja su nadomještala sve ono što je zaglušio udarac knute. Ali za razliku od ostalih literarnih djela sa političkom tendencijom (Turgenjev, Dostojevski, Tolstoj, koja se gube u umornom i teškom filozofiranju i psihologiziranju, koja svoju snagu troše u melanholiji i pesimizmu, u rezignaciji i propovjedanju religijozne pasivnosti prama svakom zlu, djela su Maksima Gorkoga puna snage, revolucijonarne borbenosti i životne vjere u uspjeh te borbe. Gorki u svojim djelima dovikuje „buni se, budi revolucijonarac, stresi sa sebe okove!", te njegove riječi prodiru u dušu mase, bude ju i sugestivnom snagom pokreću u borbu, koja mora dovesti do pobjede. Pod uticajem jake vjere Gorkoga u život, rad i u čovjeka, pod uticajem njegova optimizma počimlje iščezavati ono pesimističko nastrojenje i rezignacija, kojima je bila zaražena čitava tadanja misaona i duhovna Rusija.

Pojmljivo je, da takav Gorki dolazi u sukob sa Dostojevskim i Tolstojom, koji izbavljenje vide jedino u pasivnom pokoravanju zlu. Stoga je on i napisao o Dostojevskom i Tolstoju ovo: „Nasilje nad ljudima u Rusiji, praćeno demonskim cinizmom, dobiva ogromnih dimenzija, pretvara čitavu zemlju u jednu veliku tamnicu, u kojoj sluge vlade, počam od guvernera pa do policiste, pljačkaju milijone ljudi a Dostojevski, prigodom otkrića Puškinova spomenika, dovikuje: trpi !..... Cijela je ruska literatura jedna tvrdoglava nauka i apologija pasiviteta. Dostojevski i Tolstoj, upravo zato jer su najveći geniji Rusije, iskazali su svojoj nesretnoj zemlji slabu uslugu".

I Gorki traži „smisao života", i tražeći ga prolazi kroz fazu skepse i sumnja. I konačno on u vjeri, u radu i borbi svojih junaka, svojih „bosaka" nalazi smisao i sadržinu života, ili konkretnije rečeno on ga je našao u socijalizmu, koji nema ništa zajedničkog sa metafizikom, već koji znači moralni, ekonomski i politički preobražaj današnjeg društva. Svoju socijalističku ispovijed daje Gorki najotvorenije na usta svog Pavla u romanu „Mati" kad ovaj na svoju i svojih drugova obranu izriče osudu današnjeg društvenog poretka i njegovih slugana.

*

Za njegov odnos k revoluciji karakteristične su Gorkoga riječi iz manifesta, koji je on uputio proletarijatu čitavog svijeta; taj manifest završava ovako: „Pokus, koji izvađa rusko radništvo i inteligencija, koja je s radništvom duhovno spojena, pokus je tragičan, koji će moguće iscrpiti Rusiju do zadnje kapi krvi, ali to je pokus velik i poučan za čitav svijet. U raznim vremenima svaki je narod mislio, da je Mesija, i da je pozvan, da on spasi svijet i da u njem probudi život i njegove najbolje snage. A sada je besumnje tu zadaću uložila historija ruskom narodu; izgladnjen, izmučen tristagodišnjim ropstvom, iscrpljen ratom, i izložen pogibelji, da bude zarobljen od izrabljivača, ruski narod poručuje svim radnicima i poštenim ljudima: pođite s nami k novom životu, koji želimo da izgradimo, ne štedeći ni sebe, ni nikoga ni ničega, u pogriješkama i patnjama, s čvrstom nadom u uspjeh i predavajući sav naš rad poštenom sudu buduće historije. Pođite s nami u borbu protiv starog poretka, u rad na izgradnji novog života — pođite s nami k slobodi i ljepoti života".

*

Svoj literarni rad počimlje Gorki kao novelista i prva njegova, jedna od najboljih, novela „Makar Čudra" snažno nam prikazuje ciganski život, u kojem ljubav k slobodi pobjeđuje seksualnu

Digitized by Google

ljubav. Slijede daljne novele pune snažnih opisa životnih idila sa onih beskonačnih ruskih stepa i obala Volge; život i udesi onih milijona bezimenih, koji poznavaju samo bijedu i poniženje; tragedije prostitutki, alkoholičara i zločinaca; neobični prikazi raznih strasti, koji dovode u sukob, prepirku i tučnjavu sina protiv oca, brata protiv brata. I pored svih tih grozota svagdašnjice, u kojima Gorkoga osobe počinjaju najstrašnija djela, on za njih nalazi ljubavi, sažaljenja i razumjevanja. Takovi su Gorkoga „Splavari" „Izgubljeni ljudi", „Doživljaji i susreti". Gorki voli te svoje junake, jer u njima ne gleda samo prostitutke, ubojice, alkoholičare — izgubljene ljude, već ih osim toga opravdava svaljujući krivnju na društvo, koje ih je bacilo u naručaj bijede, alkohola i zločina, i vjeruje, da kod njih postoji čežnja, a i snaga, da se izvuču iz tog životnog blata i udu u bolji i čovjeka dostojniji život. Oni su u dubini svoje duše dobri, i u tome je njihov spas.

Od drama Gorkoga moramo u prvom redu istaknuti najpoznatiju „Na dnu života". Komu se nisu duboko zasjekli u pamet onaj mračni patos glumca Satina, onaj tipični ruski „njičevizam" izmoždenoga barona, ona dirljiva čovječnost prostitutke i proročanska mudrost hodočasnika Luke? Ta je drama ujedno najjača osuda i protest protiv današnjeg klasnog društva, koje uništava dušu i tijelo čovjeka. I kroz sve ostale drame Gorkoga povlači se ista socijalna ideja o budućem pravednijem i slobodnijem društvu, čiji će nosioc biti upravo ovi sadanji bezimeni.

Prvi veći roman Gorkoga jest „Foma Gordjejev", jedan od najjačih prikaza današnjeg društva. Godinu dana nakon „Fome Gordjejeva" izlazi roman „Tri čovjeka", u kojemu Gorki crta život i sudbinu onih najbjednijih tipova, koji se ulicama vuku noseći na svom tijelu i na svojoj duši svu težinu pitanja: što je život? što je smrt? Oni traže odgovor, ali ga ne nalaze, kao što ne nalaze ni izlaz iz one kaljuže, u koju ih je ovo društvo ugnjurilo. I tekar kad postaju svijesni, da je današnje društvo razdjeljeno na dvije klase: jedni, koji sve imaju i sve uživaju, a drugi koji se pate i rade, tekar onda, makar već u sumrak svog života, upoznavaju oslobodilački i borbeni radnički pokret, koji im u buduće ispunja smisao i sadržaj života. Ali tom prikazu rada i borbenosti radničkog socijalističkog pokreta posvećuje Gorki svoj najbolji roman „Mati". Sa sličnom, donekle odalečenijom, tendencom pisani su Gorkoga romani „Život suvišna čovjeka" i „Ljeto".

Po opsegu najveći roman Gorkoga je, „Matvej Kožemjakin" u kojem se on vraća starom ruskom problemu psihologiziranja i filozofiziranja; u njemu je prikazan život „ruskog Hamleta", za kojega svaki čin znači teret, svaka odluka proklestvo, i koji dolazi do uvjerenja, da samo čovjek-zvijer u današnjem društvu može da dođe do sreće i blagostanja. Zadnji mu je roman „Djelo Atamanova" iz života revolucijonarne Rusije. Među literarnim djelima Gorkoga moramo na svršetku spomenuti njegove upravo majstorske „Uspomene iz života".

I ako je Gorki u širokim radničkim masama našao za sebe i svoja literarna djela velike simpatije radi toga što su junaci njegovih djela „bosaci", oni najbjedniji i najjadniji, i zato što je i on sam bio „bosak", radnik, on je ali stekao ljubav tih masa nečim većim i dubljim: svojom ljubavi k malom čovjeku, svojim vedrim odnosom k životu, svojim pozitivizmom, svojom borbom protiv laži i nemorala i svojom vjerom u uspjeh te borbe. On nije Dostojevski, koji trga dušu čovjeka, on nije Tolstoj, koji uljuljuškava svojim pasivitetom i kvijetizmom, već on jakim glasom zove na rad i borbu. Za Gorkoga je čovjek najveća vrijednota, a spas toga čovjeka je u radu i moralu. *Dr. A. B.*

IZVANJSKO-POLITIČKI

Nettunske konvencije.

Nakon krvavog zločina od 20. lipnja i time izazvanog napuštanja N. Skupštine sa strane SD-koalicije, vlada se je u Beogradu požurila, da N. Skupštini podnese na ratifikaciju t. zv. nettunske konvencije. Uz pomoć i uz učestvovanje isključivo vladine većine, Skupština je te konvencije ratificirala.

U ovom pregledu nema mjesta, a i našoj je javnosti dobro poznat sadržaj tih konvencija, a da bismo ovdje prikazivali njihov sadržaj. Ima ih raznovrsnih: privrednog, socijalnog i kulturnog sadržaja. Sve one redom znače ne samo krnjenje naše narodne i državne suverenosti, već nanose evidentne štete privrednom, socijalnom i kulturnom položaju našeg primorskog žiteljstva, osobito onoga u Dalmaciji, i to baš onog najsiromašnijeg, a sve to na korist talijanske imperijalističke penetracije na Balkan. Versaljskim ni ostalim ugovorima o miru, ni rapalskim, ni riječkim ugovorom, nisu udovoljene sve želje Italije, koje proističu iz njezinog lošeg ekonomskog stanja i prenapučenosti kod kuće. Italija je tim ugovorima, prama svom značenju i svojim zaslugama u svjetskom ratu, teritorijalno postigla i preko maksimuma, i ona dobro znade, da privremeno ne može ništa više postići. Zasada joj ostaje stara njezina metoda: diplomatske intrige, da putem njih spremi teren za buduća svojatanja daljnih teritorija. Ta joj je njezina metoda, osobito što se tiče naše države, dosada dobro poslužila; rezultati su te metode: rapalski, sanmargeritski i riječki ugovor, beogradske i konačno nettunske konvencije. Posebice ove zadnje imaju za Italiju značenje, da ekonomskom i socijalnom penetracijom, kojoj su se ovim konvencijama otvorila širom vrata našeg primorja, spremi ona teren za buduću političku penetraciju i teritorijalnu revindikaciju tih krajeva.

Srbijanska „tradicijonalna" diplomacija vodi prama Italiji čisto servilnu politiku, i tražimo li ključ za razumijevanje takove politike možemo ga naći jedino u želji i nastojanju tih „tradicijonalnih" diplomata, da desinteresementom i napuštanjem naših sjeverozapadnih jadranskih krajeva odvrate Italiju od južnog Jadrana i osiguraju sebi izlaz na Egejsko more. Jedino tako možemo rastumačiti napuštanje Zadra, Rijeke, nekojih otoka i Istre, sklapanje „prijateljskog" ugovora i sve ono ostalo, što je Italiji dano putem raznih konvencija; valjda nebi pogrešili kad bi ustvrdili, da je i ideja amputacije jedan članak tog talijomanskog radikalsko-demokratskog lanca. Međutim kako dosadanjih deset godina te mudrijaške izvanjske politike dokazuje nisu uspjeli ni u jednom, ni u drugom svom cilju. Nasuprot! Mjesto izlaza na Egejsko more servirao je Musollini potpuno neraspoloženje Grčke prama našoj državi; a što se tiče odvraćanja Italije od južnog Jadrana evo rezultata: politički i vojnički pakt (tiranski) između Albanije i Italije, kojim Albanija postaje vazalom Italije, te krunisanje Ahmed Zogua kraljem svih Albanaca, i konačno pooštreni progoni jugoslavenskog žiteljstva ú Italiji. Mudrijaški „tradicijonalni" diplomate u Beogradu zaboraviše, da smjer talijanske invazije na Balkan vodi starim rimskim putem preko Albanije, da na taj način zatvori Jadransko more i otale proslijedi prodiranje prema jugu i sjeveru. *Božinski.*

PRIVREDNI

Oko pitanja investicionog zajma.

Postojeća gospodarska kriza, koja je došla najosjetljivije do izražaja u industrijskoj djelatnosti, a koja je manje više proširena cijelom Evropom, najpotresnija je u onim državama, prema kojima se svjetski finansijski kapital odnosi s nepovjerenjem. Zemlje, u kojima je političko stanje rovito ne mogu da dođu do zajmova, jer one kao dužnici ne mogu da daju dovoljno garancije za takove investicije. Zato n. pr. Rusija, Bugarska i druge razne države već godinama čine uzaludne napore, da do zajma dođu. Sigurno je, da one do tih zajmova i neće doći sve dok se prilike u tim zemljama barem u toliko srede, da zajmodavci budu bar djelomično sigurni za svoj novac. Sasvim je razumljivo, da su i uslovi stranih zajmova ovisni od prilika u dotičnoj zemlji i ti se uslovi, pod kojima se zajmovi daju, mogu smatrati i mjerilom za međusobne odnose i povjerenje između onih, koji zajmove daju i primaju.

I Jugoslavija spada u red i kategoriju netom spomenutih država i to ne samo radi toga što stalno i već dugo traži veći zajam u inostranstvu, nego i radi toga, što poput Rusije i Bugarske to godinama već uzaludno traži. Nepovjerenje prema našoj državi u inostranstvu konačno je razumljivo, jer tko će vjerovati u obveze jedne države, u kojoj nakon 10 godina opstanka, nema ni najprimitivnijeg reda u nijednoj oblasti života. Nema ništa strašljivijeg od kapitala, a naročito od financijskog kapitala, i tko mu može zamjeriti, ako on poslije svega onoga što se kod nas dogodilo od nas bježi kao vrag od tamjana.

Međutim i mi znamo i dopuštamo — i ako tvrdimo da bi sh cjelokupna naša narodna privreda mogla razviti i bez inostranizajmova — da je jedan investicioni zajam za obnovu i unapređenje naših gospodarskih prilika jedna živa potreba, bez kojeg teško da ćemo moći tako skoro da izađemo iz oštre ekonomske depresije i nemoći u koju smo zapali i u kojoj glibimo već punih 4 godine.

Finansijski kapital danas je suveren gospodar nad cjelokupnim ekonomskim životom. Nikad nije ovisnost privrede od finansijskog kapitala bila veća nego što je to danas, i ta ovisnost biva iz dana u dan sve dublja i očitija. U savremenoj kapitalističkoj privredi i ne postoje više gospodarski problemi, koji bi bili neovisni od finansijskog kapitala: stvarno postoje samo problemi finansijskog kapitala, u užem smislu problem novca. Ne pretjerava se tvrdnjom, da je danas skoro cjelokupna društvena privreda u isključivoj službi finansijskog kapitala. To baš najbolje dokazuje finansijska ovisnost, u koju je zapala naročito industrija.

Zna se, da je veliki val idustrijske krize, koji se u posljednje tri godine proširio gotovo cijelom Evropom, posljedica nestašice novca, te zajmova i kredita iz Amerike, koji su svi redovno skopčani teškim uslovima, jer je novac vjerovnika Novog Svijeta stalno preskup za evropske gospodarske prilike.

Digitized by Google

I kod nas je u glavnome sve zapelo radi nestašice novca. Pošto nema kapitala poslovi se ne proširuju, te su i ona poduzeća, koja su poslije rata osnovana, smanjila svoju produkciju radi slabe prode. Ova činjenica je i glavna karakteristika sadanje opće privredne depresije. Uslijed toga — i ako se naš gospodarski život još uvijek razvija ekstenzivno, — relativno se uposliva sve manji broj radnika. Neuposlenost radnika kod nas raste, što izaziva teško socijalno stanje, koje se vrlo osjetljivo i odlučno pogoršava prilivom radne snage, koje izbacuje naše selo i pasivna seoska privreda.

Nije nikakovo čudo, što su se pored naših slabih prilika uz izglede za jedan veliki inostrani zajam, koji je bio još u izgledu početkom ove godine, vezivale najsmjelije optimističke nade. Bilo je ljudi, naročito u privrednim krugovima, koji su vjerujući u uspjeh t. zv. investicionog zajma u Engleskoj, to smatrali kao lijek za bolnu ranu cijelog našeg narodnog života. Zaista potreba jednog takovog zajma odavno se već osjećala a naročito od onda, kada se počelo politikom jačanja dinara i kada je pred 4 godine usljed deflacione finansijske politike nestao novac iz opticaja. Sada se vidi, da se uopće nije smjelo preći na ovu operaciju prije no što se jednim zajmom nije osigurala egzistencija naše industrije i sigurno je da kriza naše privrede u tom slučaju ne bi zauzela takav opseg. Ovako je ta bezobzirna i može se reći i nasilna finansijska politika u stvari koristila samo izvjesnim novčanim ustanovama, kojima se je na taj način bogatstvo povećalo u istom onom razmjeru, u koliko je usljed ove operacije, porasla vrijednost našega novca na domaćem i stranom novčanom tržištu. Nu nije samo to, nestašica novca i kredita, uzrok gospodarske krize, jer pored toga što je ova i u vezi sa svjetskom privrednom krizom, mi smo u g. 1926. i 1927. imali i dvije vrlo loše žetve, te je sve to, uz deflacionu politiku u cilju jačanja dinara i uz opću nestašicu kapitala, dovelo do današnjeg žalosnog gospodarskog stanja naše zemlje.

Ali, političke neprilike u zemlji osujetile su realizaciju ovog nesumnjivog uspjeha sa investicionim zajmom, koji je navodno već bio preliminiran u Engleskoj. Velimo uspjeh, iako se iz onoga što je bilo poznato moglo razabrati, da su uslovi za taj zajam bili vanredno teški. Zajam je trebao imati investicioni karakter i radi toga — to možemo otvoreno reći — on nam i nije bio antipatičan. Imao se je isplaćivati u unapred ustanovljenim rokovima prema napredovanju poslova, koji su bili zasnovani u vezi sa ovim investicionim zajmom. Koliko se je moglo saznati za garanciju bili su predviđeni prihodi monopola, izvjesnih carina i jednog dijela željeznica. Spominjao se je i porez na poslovni promet itd. Osim toga bilà je predviđena kontrola nad utroškom pojedinih obroka ovog zajma. Nu svakako je najznačajnije, naročito sada nakon što je taj zajam nakon poznatih događaja u beogradskoj Narodnoj Skupštini pao u vodu, da se je naša vlada u vezi sa njegovom realizacijom morala obvezati, da će pored stabilizacije dinara na zlatnoj podlozi provesti i zagarantovati punu pravnu sigurnost u državi. Ima li poslije ovog slučaja još jačeg argumenta za to, kako danas finansijski kapital ne odlučuje samo u gospodarskom pogledu, nego eto prelazi jednim svojim zahtjevom, kako to ovaj primjer pokazuje, na politički teren i u ovom slučaju traži pravnu sigurnost. Već radi toga vječna je šteta što je taj zajam propao, jer bi se eto uz njega i uz pomoć engleskih bankara oživotvorio jedan davni naš san — pravna sigurnost u našem društvenom životu. Doduše govorkalo se je još i o drugim uslovima, koji nisu sa autentične strane iznešeni, ali tko pozna smisao za stvarnost kod bankara i naše vesele prilike, neće se začuditi niti onda, ako se n. pr. istakne, da je između ostalih uslova, briljirao i zahtjev, da moramo prije svega u državnom gospodarstvu zavesti red i ravnotežu između prihoda i državnih potreba.

Pojam severeniteta jedne samostalne države doduše nije moguće tako lako spojiti sa ovim uslovima, ali izgleda, da su nas naši nesuđeni vjerovnici za vremena i dobro upoznali.

Za što se je mislio upotrebiti ovaj zajam?

O tome bilo je dosta rasprava i zna se, da se on trebao u glavnome utrošiti na razne investicione radnje u vezi sa pridizanjem našeg gospodarskog života. Glavni cilj trebao je da bude: povećanje produkcije cjelokupne naše privrede. Kod nas ima za to mnogo uslova i povećanje produkcije, koja je do sada u glavnome ekstenzivnog karaktera, moguće je postići čim se prede na intezivni rad. Kamogod pogledamo radi se neracionalno, rasipno i na najzaostaliji način. Treba samo da bacimo jedan pogled na našu poljoprivredu te na stočarstvo, a da ne govorimo o našoj poljoprivrednoj industriji. Isto je tako sa ostalim granama privrede, a osobito se nesavjesno upravo pljačkaški gospodari u našoj šumskoj industriji. Silna bogatstva se neiskorišćavaju, jer nema puteva niti željeznica. Privredni centri i privredno aktivni krajevi nisu vezani sa pasivnim krajevima, a veza sa našim morem tako je slaba i neprilična, da je to sa privrednog gledišta upravo nepodnosivo. Usljed toga nepristupačna su mnoga prirodna bogatstva i ona se ne iskorišćivaju radi toga, što za to nema mogućnosti ni sredstava.

Sveukupna naša proizvodnja iznosi okruglo 60 milijardi dinara godišnje. Čim bi uspjelo našu proizvodnju podignuti samo za 25 %, to bi već imalo za posljedicu povećanje godišnjeg prihoda za 15 milijardi dinara. Treba se zamisliti u to što bi ovo povećanje značilo za naše prilike. O tome je suvišno govoriti, pogotovo ako ovdje istaknemo siromaštvo našeg sela, što je u glavnome posljedica našeg primitivnog načina rada u našoj seljačkoj poljoprivredi.

Naše oranice daju godišnje prosječno 9 mtc. pšenice po hektaru Mnogo lošije zemlje u Njemačkoj, Danskoj, Belgiji i Francuskoj nose prirod od 20—30 mtc. po hektaru. Zar se već iz ovoga ne vidi gdje treba najprije liječiti? Naše stočarstvo moglo bi se uz malo volje i sposobnosti povećati barem za sto posto, jer su uslovi za stočarstvo u našoj zemlji upravo sjajni. Rijetko gdje se može tolikim uspjehom uzgajati stoka i to sve vrsti kao kod nas. Samo sa izvozom stoke mi bi lahko mogli popraviti našu izvoznu bilansu i ona bi morala biti stalno aktivna.

U vezi sa kultiviranjem naše poljoprivrede svakako bi se u prvom redu moralo pristupiti opsežnim melioracijama velikih polja, koja danas leže pod vodom i koja su radi podvodnosti neobrađena. Spominjemo samo Lonjsko polje, Ovčje polje, Jelas polje, Skadarsko jezero itd. Na taj način bi se istodobno i ekstenzivno proširivala naša poljoprivredna produkcija, jer bi time dobili oko 700 hiljada jutara najplodnije zemlje. Računa se da bi ovaj silni kompleks prvoklasne zemlje godišnje urodio sa okruglo 7 milijona mtc. pšenice. Time bi se naš nacionalni prihod povećao za najmanje od dvije i pol milijarde dinara godišnje. Sasvim je jasno, da bi se ubrzo isplatila ova investicija, a što je najglavnije blagostanje u narodu bi se diglo. Ljudi bi došli do novaca, siromaštvo bi se smanjilo, a kad radnik i seljak dođe do novaca, onda je normalan život i napredak osiguran.

Ne ulazeći u prikazivanje ostalih grana naše privrede mi ćemo se sada sa nekoliko riječi zadržati na najvećem našem bogatstvu, na šumama, koje su usljed nehaja zapuštene i devastirane, ali ipak i pored toga odbacuju silne milijone. U toj industriji uposleno je na desetke hiljada radnika, koji žive pod vrlo teškim prilikama usljed malenih nadnica, koje su ovdje zavedene. Sama tehnika pogona u ovoj industriji primitivna je i zastarjela, a da se naše šume racionalno iskorišćavaju i da se posveti pažnja njihovom uzgoju sigurno je, da bi ta ogromna industrija imala sasvim drugo značenje za našu privredu.

Nu sa snivanjem o zajmu i o pomoći finansijskog kapitala sa strane svršeno je i to sigurno za duše vrijeme, jer pored današnjih prilika u zemlji jedva je moguće vjerovati, da će se kogod naći u svijetu toliko kuražan, da će se usuditi kod nas plasirati ogromne kapitalije. Tako će se kod nas deverati dalje u mizeriji, a razvoj biti će skučen: socijalni život trpiti će pod siromaštvom sela i pod niskim nadnicama našeg radništva.

Josip Beker

Koncern Stinnes — tipičan primjer poslijeratne privredne anarhije.

Onim istim tempom, kojim se razvijala moć i snaga industrijskog kolosa Stinnes-a, sada nadolazi njegov raspad. Ovih je dana uapšen u Berlinu Stinnesov sin, baštinik onoga, u čijim su se rukama nalazile sve niti sudbine poslijeratne Njemačke; uapšen je radi kriminalnih manipulacija sa papirima ratnog zajma, uslijed čega imala je Njemačka država biti oštećena za nekoliko milijardi maraka. Za nepunog pola milijona maraka htio je Stinnes kupiti u inozemstvu papire njemačkog ratnog zajma i unovčiti ih kod kuće za nekoliko milijardi, da na taj prevarni način bar privremeno sanira krizu, u koju je upao njegov baštinjeni industrijski koncern. Sudbina je htjela drugčije. Umjesto sanacije došao je kriminal uz veliku aferu, koja u toku sudbene istrage raste do ogromnih dimenzija. U aferu su upletene još mnoge druge „visoke“ ličnosti.

To je zadnja etapa na putu ruine Stinnesova koncerna. Za života starog Stinnesa nije bilo jedne grane, jednog privrednog područja, na koje nije segnula njegova grabežljiva ruka. Rudokopi, željeznice, tiskarski karteli, razna industrijska poduzeća, sve je to služilo njegovim neograničenim i nezasitljivim interesima. Hvataljke tog industrijskog polipa obuhvatile su čitavu Njemačku i tovile se iz bijede, u koju je poslijeratna Njemačka upala izgubljenim ratom i inflacijom. Ali to je trajalo samo dotle, dok se nije stari Stinnes, taj centralni nerv čitavog kolosa, koji je u svojoj kapitalističkoj grabežljivosti nemilosrdno sve gazio, dok se on nije pokorio pred jedinim pobjednikom — smrti. Najprije dolazi do trzavica i sporova između baštinika; a zatim promjenjena situacije u privrednom životu Njemačke, dovodi i tu do preokreta. Stinnesov se koncern počimlje raspadati. Stinnes mladi sve više

Digitized by Google

i dublje upada u financijske neprilike i svakojake ga spekulacije spašavaju samo na kratko vrijeme. Spekulacije sa frankom zadavaju mu težak udarac, nakon kojega počimlju ga napuštati prijatelji; miši bježe sa lađe, koja tone! Koncern nema više životne snage, vegetira i nema liječnika, koji bi znao naći pravi lijek. U takovom stanju nije teška odluka na nedozvoljene manipulacije i malverzacije, koje bi imale pasti na račun države. I mladi se Stinnes na to odluči, da mu to zabije zadnji čavao u njegov lijes.

Porast i pad, uzbrdica i nizbrdica, Stinnesova koncerna, jednog od najvećih poslije rata, upravo je školski primjer poslijeratne privredne anarhije, u kojoj kapitalistički kolosi rastu i propadaju. To je predmet, koji je već našao svog romanopisca.

LISTAK.

Kultura.

Kultura! Vrlo lijepa i zamamna riječ, koja draška i goljica naš ponos i ispunjuje nas samosviješću. Čitamo li novine, slušamo li koje predavanje ili debatu, najčešće nam dopre do uha ta ponosna riječ: kultura; besumnje vrlo obljubljena riječ, i snažno djeluje. Kako nam je milo, kako smo ponosni kad negdje čujemo ili čitamo „mi smo kulturan narod", „mi smo kulturni ljudi!" Svak odmah pomisli na sebe, na svoju visoku kulturu, očima zadovoljno zažmirne, digne glavu, malko se zacrveni kao mlado djače kad ga učitelj u školi pohvali.

Kao u mnogočem drugom tako i u tom slučaju, bez mrve autokritike, bilježimo sebi odmah „odličan" iz kulture, i ne pomišljajući kakova bi izgledala svjedodžba kad bi morali polagati ispite iz te jadne kulture!

Ne, gospodo, kultura ne znači samo znati čitati i pisati; pogriješno je misliti, da su samo oni narodi kulturni, koji iskazuju najmanji procent analfabeta. Kultura je nešto mnogo dubljeg i opsežnijeg. Kultura je osnovica čovještva, a čovještvo je vrhunac naših težnja, nastojanja i osjećaja. Kultura nije skup ili neki stanoviti kvantum znanja i umjeća; to je samo popratna pojava kulture. Kultura se vidi u tome kako čovjek radi, kako postupa, kako živi, kako stanuje, kako se odjeva; u svemu je tome odraz stepena kulture pojedinca i čitavog naroda.

Nije rijetka pojava, da je u kojemu kulturnom gradu (i u Zagrebu!) bio deložiran iz svog siromašnog stana koji radnik, koja siromašna udova ili koji drugi neznani bijednik, i ostavši bez krova nad glavom, po nekoliko je dana on sa svojih kukavnih par komada pokućtva, u sniježnim ili kišnim danima zime, „stanovao u zatišju" koje ulice ili trga (n. pr. Pejačevićeva trga).

Kaže se, da su Kirgizi, koji stanuju u sibirskim stepama, nekulturan narod; a to zato jer nemaju kuća za stanovanje; oni stanuju pod šatorima, koje mogu prenositi sa mjesta na mjesto. Tako je u divljim sibirskim stepama. A zar je kod nas mnogo bolje, koji obilujemo „kulturom"? Te kulture mi imamo toliko, da se jedni komotno rastežu po bezbroj soba u luksuznim palačama, dok drugi, u kiši i snijegu, na ulici čame dok im se dodijeli kakva šupa za stanovanje; oni nemaju ni onog kirgiskog šatora.

Dakle, gdje je kultura? Teško je na to pitanje odgovoriti.

Nekoć mi je jedan zadrti pesimista rekao: „kultura je švindl!" Bunio sam se i protestirao; danas vidim, da je taj čovjek imao pravo. *drba.*

Komedijaši života.

Jedno je od najboljih djela poznatog madžarskog književnika Morica Jokai-a „Komedijaši života". To je roman o društvenim nametnicima, kojima je istina i iskrenost života nepoznanica, čak teret; igraju komediju, da njihova, inače nezapažena osoba, postane vidljiva i zapažena. Žele biti veliki, ali im za to manjkaju svi uslovi: dostatna sposobnost, i potrebna energija, i unutarnja sklonost. Njihova je duša prazna, bez ljubavi, bez vjere, bez nada. Slavohlepni su, a ne poznaju časti; o idealima govore, ali ideala nemaju; servilni su, a govore o ponosu; nemoralni su, a svakome drže moralne propovjedi; pljačkaši su, a govore o poštenju. To su Jokai-evi komedijaši života.

Ali ta lica nisu plod piščeve fantazije, već su to lica, koja u današnjem društvu susrećemo svuda i na svakom koraku. Zadaća im je, da svaku misao profaniraju, svaku ideju oblate, da sve izrabe, što se dade izrabiti. Vrlo su elastični: usta su im puna zvučnih i zamamnih fraza i parola, danas jednih, sutra oprečno drugih, već prama konjukturi i ličnom interesu; ako je potrebno, opetuju istu igru bezbroj puta. Neumorni i ustrajni komedijaši, da i dok udovolje svoje lične interese.

To je društveni kukolj, koji u današnjoj socijalnoj i političkoj sredini nalazi plodno zemljište. Oni su baš za naš javni politički život najveća nesreća; u potpunom odsustvu svakog morala i ideje oni mogu danas biti najortodoksniji komunisti ili socijalisti, sutra radikali ili demokrati; ljudi, koji danas u jednoj stranci zauzimlju najvidnije funkcije, da sutra tu istu stranku popljuju najogavnijim bljuvotinama. Pogledajmo oko sebe i naći ćemo ih, nažalost, u neposrednoj blizini. Ima ih još gorih, koji sa visokih državnih položaja, u svojstvu čuvara narodnih i državnih interesa, baš s tih mjesta, za ljudine, cekine, prodavaju te interese.

Znamo dobro, da ljudi nisu anđeli, ni savršena bića; i tu sentimentalnost ne može pomoći. Ali ima zakona, onih nepisanih zakona, kojima se mora pokoravati i svaki griješnik, da si zadrži pravo na naziv: čovjek. I u političkom životu i radu mora da bude takovih zakona; ni politika ne bi smjela da bude carstvo..... komedijaša života; potrebno je novo društvo, novi društveni poredak, iz kojega će, kao Krist iz hrama Gospodnjega, krvavi bič protjerati te komedijaše. *drba.*

Digitized by Google

Tvornica za pamučnu industriju d. d.

Zagreb

Proizvadja sve vrsti pamučne tkanine.

Šumska industrija

Filipa Deutscha sinovi

Urbanićeva ul. 1. **ZAGREB** Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine.

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija.

Utemeljena godine 1860.

USPJESI SA **SHELL** MOTORNIM ULJEM

Sa avijonom iz Evrope u Ameriku sa SHELL VOLTOLOM Ristić na Junkers avionu leti neprekidno 65 i ½ sati sa Shell Voltolom.

Željezne krevete

svih vrsti izradjuje i prodaje **najjeftinije**

„ZMAJ“ ZAGREB

BARUNA JELAČIĆA UL. 2.

Kupujte samo **„SLJEME“** kožnatu robu

Dobiva se u svima boljim trgovinama.

Najveća tvornica kožnate robe u Jugoslaviji.

Pušenje je velika socijalna bolest!

Amerika je to davno uvidjela, jer upotrebljava

BEECH NUT

gumu za žvakanje, koja je ne samo neškodljiva, već osvježuje usta, pospješuje probavu i otvara tek. Zamijenite i vi cigaretu sa gumom za žvakanje i bit ćete zdraviji i zadovoljniji, Dobiva se već kod nas u svim trgovinama. Jedino zastupstvo za Jugoslaviju **„Rave“ d. d., Zagreb.**

Najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA“

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

koju je osnovala općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u **Zagrebu,** u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale u **Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu** i **Splitu.**

✿ ✿ ✿

Preuzima uz povoljne uslove sve vrsti osiguranja kao: na ljudski život, protiv šteta od požara, groma, explozije, provalne kradje, tuče (grada), posljedica tjelesnih nezgoda, staklenih ploča protiv razlupanja, chomage, transporta na kopnu i na vodi, autokasko.

✿ ✿ ✿

Zadružna imovina iznosi preko 70 milijuna dinara.

Do sada isplaćene odštete preko Din 80 milijuna.

Povjerenici i zastupnici „CROATIAE“ nalaze se u svakom većem mjestu.

Sve električarsko-mehaničke poslove kao instalacije motora za tvornice i kućne potrebe te dekoracije, izradba svilenih sjenila, telefona, kuć. zvonaca, aparata proti provali itd. preuzima uz brzu poslugu i najjeftinije jedino

M. D. Papo ovlašteni električar **Zagreb**

Ilica br. 92.

KUPOVAN I TRGOVINA NARODNIH UMJETNIČKIH SLIKA

PETAR NIKOLIĆ, ZAGREB

Ilica 36, I. kat. Telefon 42-22.

Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.

Cijene povoljne. Tražite cjenike.

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke

izradjuje brzo i jeftino

BREZINA I DRUG, ZAGREB

FRANKOPANSKA UL. 9.

Digitized by Google

EDISON BELL PENKALA LTD.

jedina jugoslavenska

tvornica gramofona i gramofonskih ploča

Tvornica:

Zagreb, B-cesta 35. - Telefon: 3612, 3613.

Prodavaona:

Zagreb, Ilica 5. (Oktogon). Telefon br. 51-67.

Podružnica i tvorničko skladište:

Beograd, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka — Pašaž. Telefon45-69.

Zastupstva:

U svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja na veliko! Prodaja na malo uz dugoročne otplate!

Zahtjevajte cijenike!

Kruh naš svagdanji!

PRVA RADNIČKA PEKARNA KAO ZADRUGA U ZAGREBU

Telefon 49-88 - Središnjica: Kukuljevića ul. 31.

Vlastita higijenički uredjena tvornica

Vlastite prodavaone:

Maksimirska cesta 25.
Vlaška ulica 97.
Palmotićeva ul. 11.
Frankopanska ul. 3.
Ilica broj 116 i 214
Prilaz Djure Deželića 63.

Tražite svagdje naš kruh sa oznakom: Prva R. P.

Novi članovi primaju se. - Jedan udjel Din 75·-

MODNI SALON

ELEGANCIJA

ZAGREB

PETRINJSKA ULICA 4.

III. KAT

TISKARA VIDOVIĆ I DRUG, ZAGREB — ULICA KRALJICE MARIJE BR. 34.

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

SOCIJALNA MISAO

GODINA I. ZAGREB, 1. NOVEMBRA 1928. BROJ 2.

SADRŽAJ:

Sakazov Janko: **Pitanje zbliženja balkanskih naroda.**
Berberović Gojko: **Revizija ustava i socijalna prava.**
Dr. M. Kus-Nikolajev: **Heinrich Cunow (sa crtežom).**
Dr. B. Adžija: **Socijalna politika u našoj državi.**
Beker Josip: **Racijonalizacija industrije.**
Dr. A. M. Z.: **Materijalna kriza inteligencije.**
Tomašić St.: **Kriza dramskog teatra.**
A. B.: **Jean Jaurès i svjetski rat.**

PREGLEDI:

Kulturni:
Upton Sinclair; August Forel; Knjige i časopisi.

Politički:
Afera Krnjević-Wendel; „Opasna nepristojnost".

Privredni:
Bilansa državnih finansija za g. 1927.—1928.

Listak:
Štampa i njezina prosvjetna zadaća; Slika današnjeg društva; Humor Bernarda Shawa.

GODIŠNJA PRETPLATA 40 Dinara; POLUGODIŠNJA 20 Dinara; POJEDINI BROJ 4 Dinara; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8 Švicarskih franaka; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2 Dolara.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA UL. 42. III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

TISKARA VIDOVIĆ I DRUG, ZAGREB

KRALJICE MARIJE ULICA BR. 34

PREUZIMLJE SVE POSLOVE KOJI SPADAJU U GRAFIČKU STRUKU, KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE, OBJAVE VJENČANJA, POSMRTNICE, BROŠURE, PROSPEKTE, ILUSTRACIJE I T. D.

USPJESI SA **SHELL** MOTORNIM ULJEM

Sa avijonom iz Evrope u Ameriku sa **SHELL VOLTOLOM** Ristić na Junkers avionu leti neprekidno 65 i ½ sati sa **Shell Voltolom.**

Željezne krevete

svih vrsti izradjuje i prodaje **najjeftinije**

„ZMAJ" ZAGREB BARUNA JELAČIĆA UL. 2.

Kupujte samo **„SLJEME"** kožnatu robu

Dobiva se u svima bolim trgovinama.

Najveća tvornica kožnate robe u Jugoslaviji.

Ivan Kašpar

urar, zlatar i optičar

Marovska 10

Sve električarsko-mehaničke poslove kao instalacije motora za tvornice i kućne potrebe te dekoracije, izradba svilenih sjenila, telefona, kuć. zvonaca, aparata proti provali itd. preuzima uz brzu poslugu i najjeftinije jedino

M. D. Papo **ovlašteni električar** Zagreb

Ilica br. 92.

Sve vrste

UMJETNIH GNOJIVA

nudi uz najpovoljnije dnevne cijene:

Fosfat d. d.

za promet i trgovinu umjetnim gnojivom

Zagreb

Mažuranićev trg br. 4.

Telefon br. 29-13.

KNKLADA I TRGOVINA NARODNIH UMJETNIČKIH SLIKA

Petar Nikolić, Zagreb

Ilica 36, I. kat. **Telefon 42-22.**

Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.

Cijene povoljne. **Tražite cjenike.**

Štampilje iz gume i kovine

Vignete i emajlne ploče

Društvene i sportske značke

izradjuje brzo i jeftino

BREZINA I DRUG, ZAGREB

FRANKOPANSKA UL. 9.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 2. ZAGREB, 1. NOVEMBRA 1928. GOD. I.

PITANJE ZBLIŽENJA BALKANSKIH NARODA.

JANKO SAKAZOV, narodni zastupnik — SOFIJA.)*

S veseljem se odazivam pozivu redakcije, da iznesem svoje mišljenje o mogućnosti zajedničkog života balkanskih naroda u miru, dobrom sporazumijevanju i suradnji.

Ja mogu sigurno i pozitivno da ustvrdim, da je ogromna većina bugarskog naroda strastveni pristaša bratimljenja balkanskih naroda i želja mu je, da to bratimljenje pretvori u što tjesniji sporazum u korist progresa i kulture. Danas kod nas nema više nijedne stranke, koja bi se usudila javno suprostaviti se gornjem mišljenju. Čak ni ona ratnička, jedna od najreakcijonarnijih stranaka, nacionalni liberali, često je puta preko svojih organa i preko svojih narodnih poslanika razvila takav program izvanjske politike, da bi ga mogla prihvatiti i svaka napredna demokracija. Moram još da napomenem, da su i mladi vojnički krugovi, koji su još pred nekoliko godina bili vrlo daleko od jedne demokratske izvanjske politike, danas skloni i davaju izražaja želji za što užim zbližavanjem balkanskih naroda.

Ali najvažniji i najiskreniji predstavnici ove ideje mira bili su i ostaju kod nas široki narodni slojevi u poljoprivredi, zanatima i industriji, čiji su politički predstavnici socijalna demokracija, zemljoradnički savez, zanatlijska stranka, radikali i još nekoje manje grupe obiju konzervativnih stranaka.

Kad bi mi u istinu imali jednu demokratsku vladavinu i kad bi kod ostalih balkanskih naroda postojala ista bratska nastrojenja i istinska demokracija, mi bi mogli s pravom očekivati da bi naši vladajući krugovi bili već učinili prve korake k zbliženju.

Ali ovaj toliko žuđeni momenat, koji bi konačno osigurao na Balkanu mir, napredak i kulturu, sve više se od nas odalečuje. Široki narodni slojevi nemaju onog potrebnog velikog uticaja na izvanjsku politiku vladajućih, a posebice ne na Balkanu. Osim toga nekoji događaji zadnjih decenija izbacili su toliko velikih i teških problema, da naše balkanske vlade, takove kakove jesu, mogu samo da one nesporazumke i suprotnosti, koje postoje, još više prodube i zaoštre i na taj način željeno zbližavanje u nedoglednost odgode.

Što bi se kod tih žalosnih prilika moglo učiniti?

Isto ono što što su učinile i ostale demokratske stranke u drugim zemljama. Najprije se mora raditi oko toga, da se izvojšti demokratski uticaj na izvanjsku politiku zemlje; nadalje mi moramo našu javnost spremati na demokratsko rješenje tih visećih velikih problema na taj način, da ih pred nju ispravno, otvoreno i savjesno iznosimo. I konačno mi moramo neprestano i neumorno našim narodima i našim vladajućim slojevima tumačiti ogromnu političku, ekonomsku i kulturnu korist, koja bi proisticala iz trajnog i mirnog zajedničkog života balkanskih naroda na bazi ravnopravnosti i demokracije.

Ja sam time iznio prvu izmjenu misli po pitanju zbližavanja balkanskih naroda i ako ona bude iskreno prihvaćena, mi u buduće možemo preći na pojedinosti, koje će nam osvjetliti težak položaj na Balkanu uopće, a posebice između Bugarske i Jugoslavije. Sa dobrom voljom i sa istinskim nastrojenjem mi možemo ukloniti mnoge zaprijeke, koje stoje na putu bratskog sporazuma balkanskih naroda.

**) Ovaj je članak za „Socijalnu Misao" napisao dg. Janko Sakazov, soc. dem. narodni zastupnik u bugarskom Narodnom Sobranju. Članak je iz originalnog rukopisa preveden. — Redakcija.*

REVIZIJA USTAVA I SOCIJALNA PRAVA.

GOJKO BERBEROVIĆ.

Riječ je o socijalnim pravima, koja su radničkoj klasi zajamčena u postojećem državnom Ustavu. Pošto je pitanje revizije tog Ustava postalo razvojem političkih događaja naročito aktuelno, te ga a priori ne zabacuju ni bivši najvatreniji ustavobranitelji, to se samo po sebi nameće pitanje, da li se, sa koje strane i u kojem smjeru traži revizija socijalnih i ekonomskih odredaba Ustava.

Premda sa modernog socijalno-političkog gledišta socijalni dio Vidovdanskog Ustava ne može da zadovolji, jer stanovite njegove odredbe nose karakter konservativnosti ili su pak neodređene, ipak se mora priznati, da je veliki napredak već u samoj činjenici, što je pored pojmova građanskih i političkih prava, došao do izraza i pojam socijalnih prava. To je svakako odraz naprednijeg socijalnog shvaćanja u čitavom svijetu, koje u državi vidi ne samo pravnu i političku, nego isto tako i socijalnu zajednicu. Tako danas misle već i mnogi građanski sociolozi i socijalni političari, a socijalno političko djelovanje u svim

Digitized by Google

naprednijim državama ima već za sobom kraću ili dužu historiju. Isto je tako notorna stvar, da su i u same mirovne ugovore ušle odredbe o međunarodnoj organizaciji rada, koja ima da bdije nad provođenjem radničkog socijalnog zakonodavstva u pojedinim državama članicama Društva Naroda. Naravno treba podvući, da je ta „uvidavnost" građanske nauke i politike valjda najvećim dijelom rezultat uočavanja jakosti radničkog pokreta u pojedinim industrijski razvijenim zemljama i straha pred mogućnošću revolucionarnih pokreta radničkih masa, ako se ne otvore ventili, davanjem legalnih ustupaka potrebama radničke klase.

Vidovdanski ustavotvorci nijesu dakako imali nad glavom Damoklov mač jakog radničkog pokreta i drugi su razlozi doprinijeli njihovoj popustljivosti na polju socijalnih zadataka države. U prvom redu Ustavotvorna Skupština nije u tom pogledu zatekla tabulu rasu. Tu su bile uredbe i privremeni zakoni, koje su socijalno demokratski ministri bili proturili kroz Privremeno Narodno Predstavništvo za vrijeme demokratsko-socijalističke vlade. Možda su jednim dijelom odlučivali i obziri prema nekoj umišljenoj komunističkoj opasnosti i tim u vezi nostojanja, da se radničku klasu ne gurne na put nelegalne borbe. Međutim najodlučniji je bio međunarodni momenat kao takav i naročito obzirom na unutarnje političke prilike. Taj je momenat zahtjevao, da se barem predvidi donošenje socijalnog zakonodavstva u smislu obaveza iz samih mirovnih ugovora. Unutarnje političke prilike zahtjevale su pak, da se ustupcima na polju socijalnih zadataka države ublaži, naročito prema vanjskom svijetu, onaj mučni dojam, koji je na sve morala izvesti činjenica izglasavanja Vidovdanskog Ustava majorizatorskom srpskom većinom, što je ispravno smatrano kao nametanje Hrvatima i Slovencima. Karakteristična je u tom pogledu jedna izjava beogradskog univerzitetskog profesora g. Dra Dragutina Jankovića, koji je početkom oktobra održao u Beogradu predavanje o jugoslavenskom problemu i među inim, prema izvještaju „Politike", napomenuo „da je u Evropi, gdje je god putovao, slušao da je od svih vlada dosada demokratsko-socijalistička (Davidović—Korać) dala pozitivne rezultate u duhu demokratizma. Socijalno i radničko osiguranje, djelo te vlade, bilo je čitav kapital pred Evropom i temelj da budemo demokratska zemlja."

Međutim taj su kapital kroz ovo nekoliko godina od donošenja Ustava nemilice rasipali razni antisocijalni režimi, koji su napokon doveli do toga, da je slovo Ustava i slovo Zakona ostalo doista mrtvo slovo na papiru. Ustavne garancije socijalnih prava radničke klase nijesu se jednim velikim dijelom odrazile u praksi, a šta više ne provode se ni one pravne ustanove, koje su predviđene u već donesenom socijalnom zakonodavstvu. Konačno se je dotjeralo tako daleko, da se država u mnogo slučajeva stavlja otvoreno na stranu privredno jačih, protivno slovu i duhu Ustava. Ne donosi se zakon za osiguranje radnika za slučaj besposlice; odgađa se sine die provođenje već donesenih zakonskih odredaba o osiguranju radnika za slučajeve nesposobnosti, starosti i smrti; za zaštitu radnika u tvornicama i radionicama i za ograničenje radnog vremena radničke sindikalne organizacije moraju još uvijek voditi duge borbe i štrajkove, baš kao da nema ni Ustava ni Zakona o zaštiti radnika; umjesto da se vrši ustavni propis, koji zajamčuje pravo radnika na organizovanje, donesen je Zakon za zaštitu države, koji jednom čitavom nizu radnika oduzimlje to ustavno socijalno pravo. Dokaza je i previše za našu tvrdnju i što da dalje redamo.

Kako se iz gornjega vidi, ako se ima ko tužiti na socijalni dio Ustava i tražiti njegovu reviziju, onda je to samo radnička klasa. Uzalud je Ustav odredio, da „radna snaga stoji pod zaštitom države", kad je radnička klasa i pored sve te državne egide osuđena da skapava od gladne smrti. Ona bi dakle s pravom trebala tražiti, da bude Ustav jasniji i da država kao najelementarnije socijalno pravo zajamči svakome građaninu čovjeka dostojan opstanak i da se zakonom odrede minimalne nadnice. To nijesu priče iz carstva nemogućnosti, što najbolje dokazuje činjenica, da takovu ustavnu odredbu sadrži Ustav Njemačke Republike. Uzaludna je ustavna odredba, da zakon određuje trajanje radnog vremena u poduzećima, kad su upravo na osnovu te maglovite odredbe zakonski propisi učinili od radnog vremena jednu harmoniku, koju svak rasteže po miloj volji. Životni je dakle interes radničke klase, da se osamsatni rad proglasi ustavnim načelom. Uzalud se Ustavom proklamuje pravo radnika na organizovanje, kad se Zakonom o zaštiti države kažnjava kao zločin, ako se stanovite kategorije radnika u svojoj legitimnoj borbi late štrajka. Jasno je dakle, da bi pravo štrajka trebalo također postati ustavnim načelom. Sve je to moguće provesti i u okviru sadašnjeg individualističkog društvenog poretka i sve bi to radnička klasa trebala već sada. Nažalost brojno slab i pocijepan radnički pokret nije u stanju, da iznudi tu sa socijalnog gledišta jedino opravdanu reviziju socijalnih i ekonomskih odredaba Ustava.

Glasovi za reviziju dolaze sa druge strane, kojoj smeta i ovo nešto socijalnog zakonodavstva, što je u život provedeno. T. zv. privredni krugovi stalno osuđuju i napadaju sve ekonomske mjere države, te proglašujú boljševizmom uplitanje države u privredne odnose. Ti krugovi zahtjevaju svakom prilikom temeljitu reviziju čitavog radničkog socijalnog zakonodavstva, što bi u svojim konsekvencijama imalo značiti i reviziju odnosnih odredaba u Ustavu. Kad se znade, od kolikog su upliva ti kapitalistički krugovi na sve građanske stranke i na dnevnu štampu, koja stvara t. zv. javno mnijenje, onda se mora biti na skrajnjem oprezu.

Međutim ovo bi pitanje moglo postati još najprije aktuelno u vezi sa političkim zahtjevima za ustavno preuređenje države. Stoga je baš u tom pogledu potrebno formirati gledište radničkog pokreta, koje, sasvim logično, mora biti odlučno protiv toga, da se socijalno pitanje poistovjetuje sa političkim i postane igračka u rukama građanskih politikana.

Radnici nijesu privezani na stanoviti kraj, već ih ekonomska nužda tjera, da sele iz države u državu, iz pokrajine u pokrajinu. Stoga se već u cijelom svijetu javljaju nastojanja za internacionalnom unifikacijom radničkog socijalnog zakonodavstva, da bi na taj način radnik, gdje god dođe, imao zajamčen stanoviti minimum socijalnih prava. U tom pravcu idu i nastojanja međunarodnih konferencija rada, koje donose razne konvencije u cilju, da se stanovita socijalna prava zajamče radnicima svih zemalja. Ako je tako u međunarodnom pogledu, onda bi bilo apsurdno, da unutar države bude drukčije.

Digitized by Google

Radničko socijalno zakonodavstvo treba i dalje ostati u kompetenciji države, pa donijela revizija Ustava proširene samouprave, autonomije ili federacija! Samo onakova revizija socijalnog dijela Ustava, koja bi povećala socijalna prava radničke klase i ne bi dirala u cjelinu radničkog socijalnog zakonodavstva mogla bi se pozdraviti, a svaka druga mora se odbaciti i osuditi.

I dok tako mi vegetiramo u ovim teškim prilikama i dok borba za očuvanje ovo malo socijalnih prava apsorbira sve snage radničkog pokreta, dotle se u industrijski naprednijim zemljama Evrope javlja ozbiljan pokret za demokratizovanje privrede (Wirtschaftsdemokratie), da se na taj način omogući jedna prelazna perioda između jučerašnje čisto kapitalističke i sutrašnje čisto socijalističke.

HEINRICH CUNOW

Dr. MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Ime Heinricha Cunowa[1]) nije našoj javnosti u dovoljnoj meri poznato. Ni sami socijalistički krugovi iz čije je sredine izašao, nisu kod nas u punoj meri informirani o značenju i karakteru njegove nauke. Kod nas ga socijalisti pretežno poznaju po kampanji, koju je protiv njega vodio nestor nemačke marksističke škole Karl Kautsky. I to jeste mnogo slučajeva bilo dovoljno, da se naučni rad Cunowa kvalificira kao „socijalistički nepouzdan". Takav dogmatizam nije začudan: Cunow je imao kuraži, da prodrma, često već, zaprašenu zgradu „radikalizma" i da upre na činjenicu, da zakoni evolucije vrede jednako za Marxa, kao što se i Marx s njima služio. Društvo ne miruje, kao ustalasala bujica ono neprestano izbacuje na površinu nove probleme i nove upitnike, koji se ne mogu trajno posmatrati kroz naočale „komunističkog manifesta".

Njegovo nastojanje, da revidira neke elementarne zasade Marxove nauke nije bilo novo. Već je Bernstein i njegova t. zv. revizionistička škola, podvrgla kritici mnoge faktore, koji su sačinjavali „nepokolebive temelje" marksizma. Ali put, kojim je išao Cunow bio je nov i originalan. I zato su ga primili sa nepoverenjem.

Već je Friedrich Engels, oslanjajući se na radove Morgana, pokušao da pomakne granicu istorijskog materijalizma i Marxove ekonomske i socijalne kritike na primitivne privredne i društvene forme.

Ali u vreme, kada je Engels izrađivao svoje delo „O poreklu porodice, privatne svojine i države"[2]) bila su još etnološka istraživanja prilično oskudna a ceo raspoloživi materijal ne samo nedostatan nego i neproveren. Morgan, čije je delo o pradruštvu[3]) služilo kao baza Engelsovim radovima iznelo je doduše niz originalnih ideja i bilo izrađeno odličnom metodikom, koja u svojoj karakteristici podseća na istorijski materijalizam, ali su glavne zasade na kojima je počivala cela hipoteza Morgana bile problematične. Morgan je naročito rodbinsku organizaciju koja sačinjava osnov njegovih sociooloških posmatranja postavio u perspektivu, u kojoj su suodlučivali čisto kulturni momenti. Ili tačnije, on je primitivnu organizaciju, njenu nomenklaturu posmatrao u analogiji sa kulturnim institucijama. To je van sumnje bilo pogrešno. Ne samo da je psihički život primitivnog čoveka sasvim drugačiji nego kulturnog, već su i forme njegovog socijalnog života refleksi jedne sasvim zasebne ekonomske strukture.

Pokraj svega toga ipak je Morganovo delo bilo važna skretnica u području etnološke sociologije i prvi zamašniji pokušaj, da se sprovede jedna socijalna analiza primitivnih društvenih sklopova. Engels je osnovne zasade Morgana pokušao da osvetli direktno sa načelima istorijskog materijalizma. — Naravno, ona pogrešna shvatanja, koja je već Morgan izneo, prihvatio je nekritički i Engels ali u celini, pokušaj Engelsov ukazao je jedini ispravni put, da se protumači socijalna struktura primitivnih naroda obzirom na ekonomske elemente njihovih društvenih organizacija. Pokazalo se, da je uistinu ekonomski kriterij jedini, koji nam može da protumači stvaranje važnih socijalnih ustanova kod primitivnih naroda kao što su: porodica, privatna svojina, država, itd.

Metoda se pokazala kao odlična i zasluga je Engelsova u tom pogledu velika. Da je sam objekt posmatranja bio postavljen u krivo svetlo nije ništa naškodilo vrijednosti metode. Metoda je pokazala svoju potpunu valjanost.

Iza Engelsa se u marksističkim krugovima nije više posvećivala veća važnost privrednim i socijalnim organizacijama primitivnog društva. U Nemačkoj, gde je najviše bilo rađeno na marksističkom naučnom polju, bila je pažnja svraćena nc aktuelne ekonomske i političke pojave, koje su nastale iza ujedinjenja Nemačke i naučna literatura se pretežno interesuje za probleme, koje je iznosila moderna kapitalistička organizacija.

[1]) Od dela H. Cunowa, navodim ovde samo najglavnija: Die Wirtschaftsorganisationen der Australneger. 1894. Die soziale Verfassung des Inkareichs, 1895. Die Parteien der grossen französischen Revolution und ihre Presse, 1912. -- Theologische oder ethnologische Religionsgeschichte? 1910. — Ursprung der Religion und des Gottesglaubens, 1924. — Zur Urgeschichte der Ehe und Familie, 1912. — Die Technik der Urzeit, 1924. — Die Marx'sche Geschichts-, Gesellschafts- und Staatstheorie, 1923 — Politische Kaffeehäuser. Silhouetten aus der französichen Revolution, 1925. — Technik und Wirtschaft des europäischen Urmenschen, 1927. — Allgeimeine Wirtschaftsgeschichte (do sada izašla 2 sveska) 1926.—27. — Crtež Cunowa je izradila Zdenka Sertić.

[2]) Delo je prevedeno i na hrvatski. U predgovoru toga dela sam prikazao njegovo značenje za marksističku sociologiju.

[3]) Lewis H. Morgan: Die Urgesellschaft, Untersuchungen über den Fortschritt der Menschheit aus der Wildheit durch die Barbarei zur Zivilisation, Stuttgart 1891.

Digitized by Google

Socijalno-filozofska kritika marksizma išla je u glavnom u pravcu Bernsteinovog revizionizma a velik broj mlađih marksista tražio je reviziju filozofskih zasada marksizma, naročito u spoznajno-teorijskom pravcu, prema načelima kantizma, kao Max Adler, Vorländer itd. Noviji je pokušaj Fritza Adlera, poznatog socijalističkog vođe, da sintetizira Marxa sa Machom.

Zamašnijih pokušaja, da se marksistička sociologija protegne i na primitivne socijalne organizacije i da se na temelju ovih konstruiše razvoj ljudskog društva, nije bilo. Jedini, i ako stariji pokušaj, bio je onaj Maurera, da prikaže razvoj primitivne organizacije kod Germana, kao i njihovu t. zv. prakomunističku organizaciju. Više se u marksističkoj literaturi pretresalo pitanje „prakomunizma" (n. pr. kod prahrišćanstva) ali su to većinom bile uveštačene konstrukcije, koje sa egzaktnim naučnim posmatranjem nisu imale nikakve veze. To su bile više manje neke čuvstvene refleksije.

Svakako se taj nedostatak u marksizmu jako osećao. Sam Marx ga je osećao i delo Morgana je na njega silno uplivisalo ali Marx više nije imao vremena, da sam pristupi rešavanju problema, koje je Morgan izneo. To je učinio Engels. Razumljivo je, da je za Marxovu sociologiju moralo biti od važnosti, da prati razvoj ekonomskih i socijalnih funkcija sve do njegovih najprimitivnijih oblika, jer samo tako se mogla dobiti slika o razvojnim komponentama ljudskog društva. Tu prazninu u marksističkoj sociologiji ispunio je Heinrich Cunow vežući etnološke i ekonomske činjenice u jednu jasnu sociološku sliku razvoja ljudskog društva od njegovih prvih oblika pa do najsavršenijih forma modernog kapitalizma. Jednako odličan etnolog kao i savršeni poznavaoc ekonomije, Cunow je izradio upravo jedinstvenu sliku marksističke sociologije, koja u celoj modernoj marksističkoj literaturi zaprema vidno mesto.

U celom nizu studija Cunow je nastojao da prikaže, kako su se iz primitivnih zametaka razvili glavni socijalni faktori našeg društva. Na taj način je sociologiji dao jedinu njenu ispravnu naučnu legitimaciju i odredio smernice, kojima svako istraživanje socijalnih pojava mora da pođe, ako hoće da ima pozitivnih rezultata. Zadaća je sociologije, da sprovede i izradi jasni put razvoja ljudskog društva od njegovih najprimitivnijih do najsavršenijih forma.

Cunowu je kod njegovih studija stajala na raspolaganje ogromna naučna etnološka i antropološka literatura i on je mogao da raspolaže sa velikim komparativnim materijalom. Primenjujući istorijski materijalizam i ekonomistički kriterij na razvojne forme primitivnog i kulturnog društva on je dao punu sankciju Marxovoj metodi istraživanja istorije.

Naravno, da je morao odbaciti Morgan-Engelsove tvrdnje, jer ih je već korigirala i sama etnologija ali je on nastavio put kojim su oni pošli, razvijajući etnološku sociologiju na fundamentima marksizma. Pokazalo se, da je najbolje pomoćno sredstvo za etnološka ispitivanja ekonomija, kao što je opet etnologija bezuslovno potrebna za samu ekonomiju. Sasvim je prirodno, da se još nije moglo u celosti izraditi jednu sintetičku etnološku ekonomiju, jer su pokušaji da se to sprovede sasvim novi. Do sada je u etnologiji vodila pretežno reč rasna biologija i tumačenja o životnim formama primitivnih naroda u glavnom su se rešavala u okviru rase. Ekonomsko tumačenje ne samo materijalnih nego i duhovnih kvaliteta primitivnog čoveka istom se zadnjih godina izrađuje u svim pravcima. Kao primer da samo navedem genijalni pokušaj Herberta Kühna, da u okviru ekonomističkog determinizma protumači primitivnu umetnost. Pokušaj jednako uspeo kao i potpuno uverljiv prema tucetima uveštačenih pokušaja raznih spekulativnih filozofa i estetičara.

II.

Pre nego pređem na prikaz suštine same etnološke sociologije, hteo bih u par reči da prikažem život ovog naučenjaka i to njegovim vlastitim rečima, kako mi ga je sam saopćio u jednom pismu. „Rodjen sam 11. aprila 1862. g. u Schwerinu u Mecklenburgu i tamo sam posećivao i gradjansku školu, jer moji roditelji nisu imali sredstava, da me školuju u gimnaziji. Onda sam bio šegrt u jednoj trgovini i posle, 1880. godine, knjigovođa, dopisnik i prokurista u jednoj hamburškoj trgovačkoj kući. U slobodno vreme bavio sam se ekonomskim, etnološkim i sociološkim studijama i postao sam suradnik raznih časopisa, a kada sam pristupio u Socijaldemokratsku Partiju, — naročito socijalističkog sedmičnika „Die neue Zeit". — Kako mi trgovačko zvanje nije odgovaralo, napustio sam svoje mesto godine 1898. i postao sam drugi urednik, spomenutog, lista „Die Neue Zeit". Od godine 1904. predavao sam sociologiju na novo osnovanoj socijaldemokratskoj partijskoj školi i ujedno sam bio politički urednik berlinskog „Vorwärts-a". Kako sam u godinama 1910.—1914. neprestano poboljevao, a usto se nisam slagao sa političkim stanovištem „Vorwärts-a", istupio sam 1914. iz redakcije i primio ponudu nekih drugih partijskih listova, da za njih redovito pišem političke i ekonomske članke. Godine 1917. postao sam glavni urednik „Neue Zeit". Kada je pobedom revolucije u Nemačkoj zamenjena dotadanja reakcionara pruska vlada demokratsko-socijalističkom, imenovan sam bio za direktora berlinskog „Museum für Völkerkunde" i za profesora sociologije i političke ekonomije na berlinskom universitetu".

U ovim više nego suhim podacima svog života i rada, Cunow nije iscrpio celo svoje delovanje. Mi u tim recima ne vidimo onu imenznu marljivost, kojom je Cunow postigao one vidne efekte svog rada. Samo usput napominje, kako je bilo nužno, da se razidje sa glavnim partijskim organom nemačke socijalne demokratije, jer u redovima njegovih partijskih drugova nije često bilo razumevanja za njegovo „heretičko" posmatranje. Samo željezna volja i jak talenat mogao je od malog trgovačkog šegrčeta da stvori naučenjaka svetskog glasa i reputacije. A koliko je trebalo pridoneti ličnih žrtava, koliko progladovati, da se taj cilj postigne?

Ako ni jedna, onda je svakako nemačka nauka imala svoju čvrsto izgradjenu mandarinsku hijerarhiju na universitetima. Trnovit je bio put od privatnog docenta do „gehajmrata". Universitetske ekselencije, sem retkih iznimaka kao Haeckel ili Ostwald, bili su stupovi tradicionalnog nemačkog naučnog života, koji se hermetički ogradio od svih smrtnika, koji nisu mogli zatači za šešir barem jedan akademski stepen...

Revolucija je tu tradiciju prekinula: na nemačkim universitetima već susrećemo niz mladjih naučenjaka, koji su sem naučne spreme doneli na svoje katedre i savremene široke koncepcije, vežući život i nauku u jednu harmoničnu celinu.

(Svršit će se)

Digitized by Google

SOCIJALNA POLITIKA U NAŠOJ DRŽAVI.

Dr. B. ADŽIJA.

Socijalna politika nije ni sredstvo ni put, kojim će iz današnjeg društva nestati svako zlo, i kojim će se društvo preporoditi u jedno idealno stanje ekonomske i socijalne pravde i jednakosti. Potpuni preporod današnjeg društva treba tražiti i može se provesti sasma drugim, radikalnijim, sredstvima, ali zato socijalnom politikom mogu se ograničiti, smanjiti i ublažiti mnoga zla i njihove posljedice. Tomu cilju služe sve pozitivne tekovine moderne socijalne politike: pobijanje besposlice, sprječavanje socijalnih bolesti (na pr. tuberkuloze), skraćivanje radnog vremena, ograničavanje ženskog i ukidanje dječijeg rada, itd.

Socijalna politika, odnosno socijalno-političko (radničko) zakonodavstvo dijeli se u dvije glavne grupe: a) socijalno zaštitno zakonodavstvo, kojemu je cilj, da štiti radnika (fizičkog i umnog) od štetnih posljedica „slobodnog" ugovora o najamnom radu i to za vrijeme dok se on nalazi u poslu; b) socijalno osiguranje, koje sbrinjava radnika za vrijeme kad je ostao bez posla i zarade, i to iz razloga, koji nisu o njemu ovisni (bolest, nesrećni slučaj, besposlica).

II.

Htijući dati prikaz o socijalnom zakonodavstvu u našoj državi, koja je pretežno agrarna zemlja (oko 80 % agrarnog žiteljstva), morali bi se u prvom redu osvrnuti na agrarno pitanje i agrarnu reformu, koja je i kod nas jedan od najvećih i najtežih socijalnih problema. Međutim to prepuštamo drugoj zgodi, a zasada se ograničujemo na socijalno zakonodavstvo u užem smislu t. j. na radničko zakonodavstvo.

Prije nego pređemo na prikaz pozitivnog socijalnog (radničkog) zakonodavstva, potrebno je, da se u kratko osvrnemo na nekoje uzroke, koji sprečavaju normalan razvoj socijalne politike u našoj zemlji.

Prva je takova zapreka jaki otpor naše mlade, u kapitalističkom smislu tekar se rađajuće industrije, koja u socijalnoj politici vidi veliku i „suvišnu" zapreku za svoj razvoj. Jugoslavenski je kapitalizam još mlad i nerazvijen, i nosi na sebi sve znakove mladenačke nasrtljivosti i bezobzirnosti. U svom prvom naletu, prvih godina poslije rata i prevrata, on je zgodno izrabio tadanju konjunkturu i dosta se obogatio ne praveći kod toga razliku između poštenih i nepoštenih, dozvoljenih i nedozvoljenih sredstava. „Nacionalizacija" industrije značila je u onim godinama, u većini slučajeva, najobičniju krađu. Ali srazmjerno kratko doba tog pseudo-prosperiteta prolazi i naša industrija upada u krizu, koja joj presušuje mnoge izvore lakog obogaćivanja. Kao tobože nešto razumljivog ona traži naknadu na drugoj strani. U svojoj bezobzirnosti ona prelazi preko besposlice i teškog ekonomskog i socijalnog položaja, u koji je njezinom krivnjom dospjela radnička klasa, i zalazi u energičnu borbu protiv socijalnog zakonodavstva, i to ne samo onog de lege ferenda, već i protiv svih socijalno-političkih tečevina, koje je radništvo u prvim poratnim godinama svojom borbom steklo.

Dostojan drug i izdašan pomagač u tom protusocijalnom stavu stavlja se po boku industrije konservativizam velikog dijela agrarnog žiteljstva.

Drugi je važan razlog slabog razvoja socijalne politike u našoj zemlji nedostatna otporna snaga naše radničke klase, koja izvire iz njezine ekonomske i kulturne slabosti, njezina slabo razvijena klasna i politička svijest, i konačno organizacijona rasparčanost, što sve ukupno u daljnoj konzekvenciji prouzrokuje, da se naše radništvo povlači za onim političkim strankama i pokretima, koji ne samo što nemaju ništa zajedničkog sa njegovim klasnim interesima, već su nasuprot neprijateljski raspoloženi prama tim interesima.

I konačno nije zadnji razlog slabog stanja naše socijalne politike u našim nesređenim unutarnjo-političkim prilikama koje su preko čestih vladinih i parlamentarnih kriza dovele do državne krize, čije rješavanje apsorbira čitavu našu javnu djelatnost ne ostavljajući ni vremena, ni sposobnosti, ni volje za ekonomska, socijalna i kulturna pitanja. Reakcijonarnost i balkansko shvaćanje zadataka moderne države kod naših vlastodržaca spadaju u ovaj skup zapreka razvoju socijalne politike.

Pa i pored toga što imamo nekoliko dosta dobrih socijalno-političkih zakona (zahvaljujući prvim poslijeratnim godinama), to smo u njihovom praktičnom provađanju zadnji između najzadnjih. Velik dio krivnje za to nosi i naše javno mijenje, koje nema gotovo nikakvog socijalnog shvaćanja ni osjećanja. Svaki socijalni pokret, svaka socijalna pojava rodi se, teče, odvija se, i konačno iščezava potpuno nezapažena, ili u najboljem slučaju izrabljena kao novinska senzacija ili stranačko-politička demagoška parola.

III.

A sad nešto o pozitivnom soc. političkom zakonodavstvu kod nas.

Pravne temelje našeg socijalnog zakonodavstva nalazimo u državnom ustavu: III. odjeljak ustava, sa natpisom „socijalne i ekonomske odredbe", u nekoliko članaka donosi „okvirne" propise socijalnog zakonodavstva. Na osnovu tih ustavnih okvirnih propisa donešen je zakon o osiguranju radnika od 14. maja 1922. i zakon o zaštiti radnika od 14. juna 1922.; ali zato drugi ustavni propisi socijalne prirode nisu još do danas sprovedeni u život posebnim zakonima. Pribrojimo li onim dvama prije spomenutim zakonima još zakon o inspekciji rada, koji je donešen prije državnog ustava, onda je to u glavnom čitavo naše pozitivno socijalno zakonodavstvo.

Donošenjem zakona o osiguranju radnika, koji je stupio na snagu 1. jula 1922., prestali su važiti svi dotadanji odnosni zakonski propisi po pojedinim pokrajinama i njime je sprovedena unifikacija socijalno-osiguratelnog zakonodavstva. Po ovom zakonu uvedeno je obavezno osiguranje za slučaj bolesti, nesrećnih slučajeva, iznemoglosti, starosti i smrti; dakle gotovo sve glavne grane modernog socijalnog osiguranja. Kao jedini nosioc svih vrsti osiguranja osnovan je „Središnji ured za osiguranje radnika" (sa sjedištem u Zagrebu), koji to osiguranje provađa preko svojih mjesnih organa (okružni uredi, privatnodruštvena blagajna Merkur u Zagrebu i bolesnički fond brodarskog sindikata u Beogradu). U samoupravnim tijelima Središnjeg i okružnih ureda sproveden je princip pariteta (u polovici su zastupani

Digitized by Google

radnici i namještenici, a u polovici poslodavci). Po novom je zakonu također mnogo proširen djelokrug obaveznog osiguranja, te su u smislu § 3 obvezana na osiguranje sva lica, koja na području naše države, stalno ili privremeno, na osnovu ma kakvog radnog odnosa, daju svoju fizičku ili umnu snagu pod najam.

Kako iz ovih osnovnih principa našeg zakona o osiguranju radnika proizlazi, zakon je postigao maksimum onoga, što se u tom pogledu kod nas moglo postići, ali na žalost mnogi od tih principa ostali su samo na papiru. Tako n. pr. još do danas nije sprovedeno u život osiguranje za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti, još uvijek je ostalo in suspenso osiguranje poljoprivrednih radnika, izdvojeni su iz općeg osiguranja saobraćajni radnici i rudari, a kad se ima u vidu, da je sve ovo učinjeno većinom običnim administrativnim aktima vlade protiv izričitih propisa zakona, onda je perspektiva za budućnost tog zakona, u našim balkanskim prilikama, vrlo loša.

Ništa bolja nije ni sudbina našeg zakona o zaštiti radnika, koji je — teorijski uzeto — prama našim prilikama dosta dobar, ali upravo te njegove dobre strane (n. pr. pitanje radnog vremena) ili se uopće ne sprovađaju ili ukoliko je vlada izdala provedbene naredbe, ona je ujedno tim naredbama, protuzakonski, pogoršala zakonske ustanove do te mjere, da je taj zakon postao više zakon za izrabljivanje radnika, nego za njihovu zaštitu.

Pored takovih prilika uzaludno je opstojanje zakona o inspekciji rada, kojim su uvedeni javni organi, čija je zadaća, da budno paze na izvršivanje socijalno-političkih zakonskih propisa.

Socijalno zakonodavstvo i njegovo provađanje u svakoj je zemlji odraz organizirane snage radničke klase, i dok takove nema kod nas, odnosno dok je ona slaba, bit će loše ili nikakovo socijalno zakonodavstvo; a postojanje lijepih zakona na papiru samo je obmana domaće i svjetske javnosti.

RACIONALIZACIJA U INDUSTRIJI.

JOSIP BEKER

Nervi privrednog života vrlo su napeti. Usavršavanje proizvodne tehnike u industriji razvija se silnom brzinom. Ono što je na tom polju postignuto u posljednjem deceniju znači revoluciju u punom smislu riječi. Intenzitet industrijskog života je upravo neslućen.

Cijelim privrednim životom, što se tiče njegovog usavršavanja, dominiraju dva faktora: prvi je tehničko usavršavanje produkcije, a drugi je znanstvena organizacija rada. Težnji, da se na jednoj strani što više pojača produkcioni kapacitet savršenijim i potpunijim strojevima slijedi i težnja, da se produkcija još pojeftini što manjom upotrebom radne snage. To je tako zvana racionalizacija u industriji, koja je u Evropi od godine 1925. postala aktuelni problem za sve industrijske zemlje. Ali sve te pojave u uskoj su vezi sa velikim preobražajem, koji se razvija u samom kapitalističkom sistemu, jer je nedvoumno, da se savremeni kapitalizam u svojoj unutrašnjoj strukturi neobičnom brzinom i odlučno mijenja. Vanjski su znakovi za ovu promjenu koncentracija kapitala i preduzeća u svim mogućim oblicima. Pored toga industrijski kapital je gotovo preko noći iščeznuo i na njegovo mjesto triumfalno je zavladao finansijski kapital, koji je isto za razmjerno kratko vrijeme postigao zamjerno visoki stepen koncentracije podredivši svojim interesima cjelokupnu svjetsku privredu.

Sve to stihijskom snagom utiče na socijalni život. Naročito je to od presudne važnosti za radničku klasu, čiji je život u cjelosti ovisan o onim bezobzirnim i krutim uslovima, koje stvara kapitalizam, a koji se stalno komplikuju njegovim popratnim pojavama. Tako je uz tehničko usavršavanje produkcije i racionalizacije radne snage vezana sudbina mnogih i mnogih radničkih egzistencija.

Prošlost nam je pokazala, da je tehničko usavršavanje produkcije, naročito ako je naglo nastupilo, često puta imalo za posljedicu strahovitu bijedu radničke klase. Kada je početkom posljednjeg stoljeća produkcijom triumfalno zavladala mašina i kada je ona bukvalno izvršila prevrat u cjelokupnoj privredi, naročito u nekojim privrednim granama (n. pr. u tekstilnoj industriji) bijedni su radnici u svom očaju navaljivali na fabrike razarajući mašine, jer su njihovim uvađanjem ogromne mase radnika ostale bez posla, bez zarade i mogućnosti života. Mehaniziranje društvene proizvodnje pred 100 godina izazvalo je neopisivu bijedu među tisućama radnika. Iza svih ovakovih općih i velikih događaja u ekonomskom razvoju, koji su posljedica dubokog tehničkog preobražaja, slijede teške socijalne trzavice, koje se duboko urezuju u društvene prilike. Sličnu fazu obzirom na tehnički napredak mi preživljujemo u ovom času. Mi smo svjedoci silnih tehničkih pronalaza tako da u industriji preživljujemo pravu tehničku revoluciju. Opseg i intenzitet ovog gigantskog tehničkog napretka jedva su u svom značenju manji od epohe, koja je otvorena uvađanjem parnih strojeva i primjenom električne energije.

Toliko dok je riječ o strojevima. Ako se pređe na radnu snagu onda je riječ o ljudima, koji su u industriji uposleni pored savršenih strojeva. Nastao je prevrat i što se tiče upotrebe ljudske radne snage. Novi savršeniji strojevi i stalno mehaniziranje produkcije smanjuju potrebu radne snage, ali se uz pomoć znanstvene organizacije rada, usavršavanjem funkcije žive ljudske radne snage postizava i njena racionalizacija. Totalni broj uposlenih radnika doduše biva sve veći, jer se industrija još uvijek ekstenzivno proširuje, ali istodobno i nezaposlenost radnika stalno raste, jer je uz ovaj tehnički napredak u industriji i uz racionalizaciju radne snage relativno sve manje ljudi uposleno. Ekstenzivnim proširivanjem industrije i usavršavanjem strojeva povećava se produkcija, a racionalizacijom radne snage produktivnost. To znači apsolutno povećanje kako produkcije tako i produktivnosti.

U glavnome racionalizacija ima za posljedicu dvije pojave i to jednu pozitivnu i jednu negativnu; pozitivna je smanjenje produkcionih troškova, jer su za radnu snagu potrebna manja sredstva, a negativna je pojačavanje nezaposlenosti radnika. Neki tvrde da oni radnici, koji usljed racionalizacije ostaju bez

Digitized by Google

posla, dolaze opet uskoro do uposlenja, jer je kriza, koja nastaje uvađenjem te metode rada, kratka prelazna pojava. Ta bi se tvrdnja mogla ovako opravdati: Racionalizacijom postizava se smanjenje proizvodnih troškova — posljedica su jeftinije cijene produkata: znači stvarno jačanje nadnica. Usljed toga diže se kupovna moć potrošača, nastupa veći konzum, a jer se producija proširuje i povećava, radi povećanog konzuma, nastaje i veća potražnja radne snage.

Međutim ovaj problem ipak nije tako nedužan, što se vidi po ovim činjenicama. Spomenuti ćemo neke primjere iz Amerike. U tamošnjoj poljoprivrednoj industriji ovoga je ljeta iskušan jedan novoizumljeni stroj za žetvu pamuka. Uz ovaj stroj potrebna su dva radnika a dnevno se požanje 5 bala pamuka. Prije su ta dva radnika trebala za žetvu iste količine 8—10 dana.... Uz pomoć spretnog prenosa i novog transportnog sistema upravlja sada u jednom pogonu u Bridgeportu samo jedan radnik sa nekim vrućim kazanima, dok je prije za to, da se ta funkcija izvrši, bilo potrebno 25 radnika.... U jednom preduzeću u Worcesferu do nedavna bilo je uposleno 6000 radnika, koji su strojevima prinosili pojedine željezne dijelove. Danas su na tom poslu uvedeni golemi i pokretni magneti. Svaki magnet obavlja posao za koji je prije bilo potrebno 66 ljudi... U jednoj tvornici papira zamijenjeno je u jednom odjeljenju sa tri radnika 49 radnika, koji su lopatama zgrtali ugljen i ložili peći. Sada ova trojica samo pokreću slavine, kroz koje teče ulje, jer se ugljenom više ova fabrika ne loži nego uljem.... U Čikagu uveden je neki stroj za proizvodnju opeka, koji u jednom satu proizvede 40.000 opeka. U nekojim starijim ciglanama jedan radnik kroz 8 sati napravi tek 450 opeka!...

U Njemačkoj diže se produkcija u velikoj željeznoj industriji u suprot nazadovanja broja uposlenih radnika i namještenika. Prema izvještajima njemačkog čeličnog trusta položaj je velike željezne industrije još uvijek povoljan. To isto primjećeno je u produkciji uglja i koksa, te u produkciji čelika. Obrt u tim industrijama u posljednja tri mjeseca (juli-septembar 1928) znatno prelazi rezultate visoke konjunkture prema koncu prošle godine. Eksport se vrlo znatno pojačao, a nutrašnji konzum je u vrijednosti radi povišenja cijena ostao isti. Ali usuprot ovog pojačavanja produkcije i obrta u posljednjoj četvrti pao je broj uposlenih radnika za 4500 i to na 172. 395 radnika, dok se je broj uposlenih namještenika smanjio za 136 na 15.394 namještenika. Od početka ove godine u ovim industrijama u Njemačkoj smanjio se je broj uposlenih radnika za okruglo 10.000.

U glavnome se pod racionalizacijom razumijeva težnja, da se pojača produktivnost uz pomoć intenzivnije primjene radne snage. To je konačno poznata tendencija, samo nešto pojačana, koju je već prije rata bilo moguće zapaziti. Ali sada ta je tendencija mnogo snažnija, upravo eruptivna, i ona danas obuhvaća cjelokupni privredni život.

I kod nas, u našoj nerazvijenoj industriji, postoje iste tendencije. I kod nas se provodi racionalizacija, ali ona je prouzročila naročito mnogo patnja i stradanja za mnoge i mnoge naše radnike. Kod nas se kao u svemu sa racionalizacijom istupa vrlo nestručnjački i drakonskom bezobzirnošću. Čitav taj famozni problem kod nas je sveden na pitanje smanjenja broja uposlenih radnika. Ni govora o usavršavanju tehnike proizvodnje i o organizaciji rada na osnovu rezultata znanstvenih istraživanja! Kod nas je racionalizacijom ugrožen u prvom redu normalni radni dan, a materijalni položaj radnika silno je pogoršan, jer su se uporedo sa smanjenjem broja uposlenih radnika snizile i radničke zarade.

Bilo kako, ali racionalizacija ne može da postane cilj za sebe. U posljednoj liniji ona će imati korisne posljedice samo onda, ako će se uz njenu pomoć omogućiti veći iznos rada sa srazmjerno smanjenim udjelom opće djelatnosti. To bi mogla da bude njena svjetla strana. Od važnosti je kod svega toga pitanje kupovne snage širokih konzumentskih slojeva. Ovdje mislimo na ono radništvo, koje postaje sposobno kao konzument samo ako mu se pojača njegova realna nadnica. Može to da se poluči i padom cijena, općim pojeftinjenjem života kao posljedicom same racionalizacije, te proširivanjem socijalnih obveza poslodavaca prema radništvu.

Veliki gospodarski boj u svjetskom mjerilu zaoštren je intrasigentnim eksploatatorskim stavom finansijskog kapitala. Što se bolje upoznavaju faktori, koji taj boj pokreću, tim se čovjek više učvršćuje u osvjedočenju, da je kapitalistička privreda kakova je sada anarhistična, i da u tom vrtlogu neprestano iskrsavaju razne neizbježive popratne pojave, koje komplikuju političke a naročito socijalne odnose, za sada u glavnome samo na teret onog društvenog dijela, koji radeći stvara i od rada živi.

MATERIJALNA KRIZA INTELIGENCIJE.

Dr. A. M. Z.

Današnja je kriza inteligencije mnogostrana; još uvijek odgojena u duhu individualizma inteligencija proživljava u prvom redu tešku duhovnu krizu, koja se očituje u čitavom javnom životu, a čija je posljedica politička i kulturna rasparčanost, sitničavo i histeričko sektarstvo. Pored duhovne teška je i materijalna kriza inteligencije sa njezinom besposlicom kao neminovnom posljedicom. I baš toj materijalnoj krizi posvećujemo ovo nekoliko redaka, uzimajući ovog puta u obzir samo t. zv. školovanu inteligenciju.

Svjetski je rat prorijedio redove inteligencije, a neposredno poslijeratne prilike sa novim i uvećanim — administrativnim i privrednim — funkcijama države iziskivale su što brže i što opsežnije ispunjavanje tih prorijeđenih redova. Konjunktura je bila vrlo povoljna i izazvala je ogromnu hiperprodukciju inteligencije. Kao u svim novim državama, tako je i u našoj nastala velika potreba nove birokracije na čitavoj skali njezine hierarhije: preko noći su nicala nova zvanja, nova nadleštva, čak i ona najviša (ministarstva, povjereništva), novi rangovi, novi tituli. Za sve je to bio potreban veliki kader činovnika. Ali ne samo u državnoj ili drugoj javnoj službi, već su i privatna, privredna i financijska, poduzeća, kojima su poslije rata cvale ruže, trebala čitave regimente činovnika.

Digitized by Google

I tako povećana potražnja po t. zv. školovanoj inteligenciji i srazmjerno dobra perspektiva za egzistenciju natjerale su ogromni broj omladine u razne visoke, srednje i stručne škole. Prošlo je nekoliko godina, konjuktura je počela rapidno padati, nadošla je redukcija u javnim i privatnim zvanjima, i tada se je hiperprodukcija pokazala u svoj svojoj strahoti: besposlica i proletarizacija inteligencije postala je težak socijalni problem, koji su pojedinci za sebe rješavali najradikalnijim sredstvom — samoubojstvom.

Samo jedan primjer tog stanja: Njemačka na svojih 60 milijona stanovnika ima nešto oko 110.000 visokoškolskih slušača, Francuska na 40 milijona stanovnika oko 50.000, Italija na 38 milijona oko 25.000: napram tome nove države stoje ovako: Austrija na 7 milijona oko 23.000 visokoškolskih slušača; Poljska na 28 milijona 34.000; Čehoslovačka na 13 milijona 25.000. i konačno Jugoslavija na 12 milijona stanovnika nešto preko 16.000 visokoškolaca. Ako uvažimo, da Francuska i Italija mogu izvažati inteligenciju u svoje kolonije, a njemačka inteligencija da se vrlo dobro plasira u Sovjetskoj Rusiji, onda nam odnos brojaka u novim državama (pa i u našoj) otvara svu strahotu prilika u kojima ima da živi inteligencija u tim zemljama. Samoubojstva, ili da je jedan doktor prava uzeo mjesto vratara, drugi koji svršeni akademičar mjesto podvornika ili doktor medicine mjesto bolničara, uz malo sentimentalnosti, riješili su samo pojedinačne slučajeve, a kriza je ostala i nadalje kao strašna socijalna nesreća, a što je još najgore, da joj je tendencija progresivno pogoršavanje.

Bilo je nabačeno pitanje t. zv. numerus clausus-a na visokim školama. Rješenje prilično komotno, ali nikako pametno, i bez ikakove stvarne koristi. U prvom redu numerus clausus znači privilegij, ako već ne sinova „otmenijih" krugova, a to sigurno imućnijih, jer je obični regulativ za sistem numerus-a clausus-a izvanredno visoka školarina, a riječ koji drugi kao n. pr. prijamni ispit. Pa čak kad bi i prijamni ispit bio isključivo mjerilo za primanje djaka na visoku školu, i prema tome kad bi on bio sredstvo za ograničavanje broja visokoškolskih slušača, on nebi mogao da posluži pravoj svrsi, on nebi bio u u stanju da provede potrebnu selekciju po kvalitetu i sposobnosti, jer — kako dobro znamo — „uspjeh" na ispitu u velikoj većini slučajeva ne ovisi od znanja i sposobnosti, već od još mnogih drugih psiholoških momenata. A kao daljna posljedica tog sistema bilo bi to, da bi se stvorila jedna privilegovana kasta, koja bi stekla „monopol" na pohađanje visokih škola, a to sve na štetu niveau-a nauke i one potrebne naučne ambicije i konkurencije.

Drugo sredstvo za sprečavanje hiperprodukcije inteligencije, koje se u nekojim državama predlagalo i provađalo, jest dokidanje visokih škola. (Kod nas su se također dokidale, a postoji tendencija i daljnjeg dokidanja nekojih visokih škola, ali iz sasma drugih razloga. a najmanje iz socijalnih!). Dokidanje škola može ograničiti inteligenciju samo u njezinom kvantitetu, ali ne i u kvalitetu. A kakva korist od toga što će uistinu produkcija te t. zv. školovane inteligencije biti za nekoliko stotina manja, kad sposobnost i sprema te inteligencije neće biti čak ni prosječne. Izgleda, da upravo i jest ova današnja rak-rana u glavnom prouzročena time što intelektualni niveau te školovane inteligencije, i pored školskih svjedočaba, ne odgovara onome, što današnji komplicirani javni život iziskuje, ili drugim riječima, što se svaki ne nalazi na pravom mjestu. I baš bi u tom smjeru trebalo u prvom redu tražiti lijeka, da se svakoga postavi na pravo mjesto, ili „trgovački" izraženo, da se intelektualnu radnu snagu plasira u zvanja i zanimanja, kojima ta snaga kvantitativno i kvalitativno fali. Koliko n. pr. ima danas suvišnih, usljed toga gladujućih, a u stvari vrlo loših svršenih pravnika, a na drugoj strani stotine i stotine seoskih škola stoje zatvorene, jer nema učitelja?!

U Čehoslovačkoj je jednoć bilo nabačeno pitanje osnutka t. zv. burza intelektualnog rada (mislim, da još do danas nisu ostvarene), koje bi na osnovu tačnog i provjerenog statističkog materijala imale da vode evidenciju o mogućnosti uposlenja u pojedinim zvanjima, da na taj način davaju upute kod upisivanja u visoke škole, i tako reguliraju ponudu i potražnju intelektualne radne snage. Takova bi burza bila znanstveni zavod, kojemu bi trebale da stoje na raspolaganje psihotehničke savjetovaonice i jedan veliki propagandistički aparat. To je vrlo lijepa i dobra ideja, koju bi trebalo svagdje ostvariti, jer ono što danas imamo i što se zove posredovanje ili burza rada, to nije ništa: to je jedan mali ured koji ne raspolaže ni sa stručnim osobljem, ni sa najnužnijim kancelarijskim aparatom.

Govoreći o materijalnoj krizi inteligencije, ne smijemo gubiti iz vida, da ta kriza nije jedna socijološka pojava sama za sebe, bez veze sa ostalim društvenim životom, ona je sastavni dio opće današnje krize, koja je neminovna pratilica kapitalističkog društvenog poretka. U uskoj je vezi sa tom krizom, koja dovodi do neuposlenosti inteligencije, pitanje vrijednosti i značenja intelektualnog rada.

U društvu, u kojemu nekoji pojedinci (n. pr. ministri ili kinematografski glumci) dobivaju bajoslovne honorare za minimalan rad, a istodobno milijoni dobivaju gladne dnevnice za rad, koji iziskuje krajnu napetost intelektualnih sposobnosti i sprema, znak je, da to društvo neće ili ne zna da cijeni intelektualni rad, i na toj žalosnoj konstataciji ne može ništa da promjeni ono nekoliko iznimnih slučajeva kad nekoji intelektualci prodaju svoj intelekt ropskim službama kapitalističkih interesa, koji nikako nisu interesi čitave društvene zajednice. Današnje društvo ne daje potrebno značenje intelektualnom radu, ono ne zna, da ga dovoljno ocjeni, radi toga ili ga uopće ne uposluje ili, kad ga uposluje, mizerno ga honorira; to je ta veza između današnje materijalne krize inteligencije i pitanja vrijednosti njezinog rada.

Samo integralnom promjenom današnjeg društvenog poretka promjenit će se i naziranje na vrijednost i značenje intelektualnog rada. Promjena društvenog poretka mora da provede demokratizaciju čitavog javnog života, a tom demokratizacijom mora doći do demokratskog naziranja na rad što znači: jednako procjenjivanje duševnog i fizičkog rada sa gledišta koristi, koju taj rad donosi društvenoj zajednici (to nikako ne znači nivelizaciju!). Školovanost ili školska svjedočba neće biti mjerilo vrijednosti i značenja rada, već sprema i sposobnost, koje će davati pravo obilježje inteligenciji. To je jedan od sigurnih puteva, kojim će se doći do rješenja materijalne krize inteligencije. Naravno da će za

Digitized by Google

potpuno riješenje tog aktuelnog socijalnog problema biti potrebna i burza intelektualnog rada, svrsishodna školska reforma, itd.

U ovom su članku nabačeni samo glavni potezi ovog velikog pitanja današnjice, „Socijalna Misao" trebat će da ustupi svoj prostor i ostalim njegovim detaljima.

KRIZA DRAMSKOG TEATRA.

ST. TOMAŠIĆ

(Svršetak)

Svakome, tko je zagledao u bit problema, ostalo je nakon svih tih pokušaja jasno, da su svi napori čistog intelekta u umjetnosti, t. j. spekulativno-racionalne umjetnosti, stvorili smo jedan neznatni plus: rafiniranost scene i tehničkih pomagala, a u isto vrijeme i jedan veliki minus: izbacili su iz teatra jedan bitni dio teatarskog bivstvovanja (djelo, glumac, gledalac) — publiku. T. zv. viši društveni slojevi, formirani svojim psihološkim razvojem parasita, izgubili su svaku potrebu intelektualnih umjetničkih manifestacija, pa ih savremeni dramski teatar slabo interesuje. Od umjetnosti oni danas traže samo to da ih zabavlja i da im daje senzaciju bez njihovog vlastitog naprezanja. Tako je današnji tip dramskog teatra ostao bez one publike, kojoj je namijenjen, a u isto vrijeme nije mogao, baš zbog tog svojeg tipa da zainteresuje t. zv. niže društvene slojeve. Ta on se je od svog početka razvijao i formirao bez ikakvog kontakta sa tim slojevima. I danas vidimo jednu paradoksalnu pojavu, da mimo otvorenih vrata dramskog teatra prolaze mase onih, kojima je taj teatar namijenjen, jednako kao i oni drugi, koji sve do nedavna nisu uopće ni imali pravo osjećati potrebu proživljavanja događaja transformiranih umjetničkim duhom. Tako su postojeći dramski teatri postali u dnevnom životu gotovo svih slojeva današnjeg društva — nije smjelo rečeno — suvišna institucija!

To je eto konačna konsekvenca krivo formuliranih uzroka i riješavanja krize.

U ovoj situaciji dramskom teatru ne preostaje drugo, nego da nađe načina kako da dobije kontakt sa onim svježim i ogromnim ljudskim morem „četvrtog staleža", koje se je nakon kulturne epohe „trećega stališa", završene svjetskim ratom, počelo buditi i počelo manifestirati nesumnjive znakove punog života. U svakodnevnim manifestacijama tog „četvrtog staleža" vidimo jedan neodoljivi imperativ za promjenu kulturnih vrednota. A jednako vidimo, da je taj imperativ u istinu poljuljao mnoge vrednote, naročito u umjetnosti. Njihov neposredni život traži i neposrednu umjetnost. Taj imperativ govori: mozak šinjama, kojima se prevozi svagdašnji hljeb, a zabavi i umjetnosti osjećaj. Što se specijalno tiče kazališne umjetnosti logika njihove današnjice traži: jednostavnu, čistu, neposrednu riječ na rotaciji dinamike! Najvažnije u toj pojavi jest to, što taj imperativ nije formuliran u knjigama, namijenjenima prašini knjižnica, već nastaje i raste iz dnevne stvarnosti.

I ako se do sada, u rješavanju kazališnih kriza, nije prilazilo istraživanju ovih elemenata, ipak se je i u spomenutom eksperimentiranju javila tu i tamo spoznaja, koja u svojoj konzekvenci upućuje formiranje i rješavanje problema ovim putem. U razmišljanjima Romaina Rollanda o kazalištu, jednako kao i u novije vrijeme kod Rusa, javlja se jedna neodređena misao o potrebi pučkog kazališta. Ali njihov je zdravi instinkt nažalost prošao kroz retortu postojećih kazališnih teorija, pa je i ta misao u svojoj konačnoj formi ipak ostala defektna. Oni su intenzivno osjetili potrebu jednog teatra mimo čijih otvorenih vrata ne bi mase prolazile neosvrćući se. Ali su pogrešno takav teatar shvatili kao neko odgajalište publike za drame višega stila, t. j. za drame stvorene intelektom. Zakoni stvaranja, koji ne dozvoljavaju samovolju pojedinih životnih energija i određuju harmoniju tih energija, neumoljivi su. Oni bez milosrđa određuju prostranost produkata intelekta (misli) i dijela intuicije (osjećajnosti i slutnje). Po ovim nepromjenjivim zakonima ne će se dramska umjetnost nikada dijeliti na odgajalište i uživalište. Misao jednog kazališta, mimo kojega široki slojevi ne bi prolazili bez interesa, a sa svrhom odgajanja publike, jest smješna diplomatska igra, kojom hoće da se izigraju zakoni, koji određuju ravnotežu života. Jest, po završetku te diplomatske igre bit će prevarenih, a to će biti sami inicijatori te igre i svi oni, koji vjeruju da će t. zv. pučkom dramom t. j. djelom osjećajnosti odgojiti ljude za intelektualnu dramu, jer će publika i dalje u sve vijeke vijekova primati samo ono umjetničko t. j. dramsko djelo koje je stvoreno energijom osjećaja i intuicije pod kontrolom zdravoga razuma.

Novo vrijeme traži, dakle, novi dramski teatar. Taj novi teatar bit će — pučki teatar.

JEAN JAURÉS I SVJETSKI RAT.

Dr. A. B.

Upravo ove godine, kad se navršava deset godina otkada su ratujuće države formalno i na papiru „sklopile mir", potrebno je, da se sjetimo i tužne obljetnice tragične smrti jednog od najvećih pobornika za svjetski mir, Jeana Jaurésa.

*

Krvavi je to paradoks, kojim je godine 1914. započelo opće svjetsko krvoproliće. Jean Jaurés, jedna od najbistrijih glava Socijalističke Internacionale i vođa francuskih socijalista, umoren je revolverskim hicima u času kad je sa svojim drugovima raspravljao o mjerama, koje bi imao poduzeti francuski proletarijat, da spriječi mrcvarenje i klanje među narodima.

To je umorstvo iz busije učinjeno upravo u momentu kad su se nad Evropom bili već nadvili crni oblaci svjetskog rata i kad su evropski potentati bili već pripravni na raubriterske zločine i potpisivali ratne manifeste. I Jaurés, taj veliki korifej svjetskog mira, po svoj prilici ne bi bio spriječio elementarnu eksploziju tog najvećeg svjetskog zločina, i njega bi bile nadjačale sile svjetskog imperijalističkog kapitalizma, i njegov bi glas ostao nečujan u onoj divljoj dreci nacionalističkog šovinizma, ali bi tok svjetskih događaja bio krenuo valjda ipak drugim smjerom, da nije dne 31. jula 1914. bilo one krvave tragedije u pariškoj restauraciji du Croissant.

Jeana Jaurésa nije ubio onaj neodgovorni mladić Villain, već je njegovo umorstvo kolektivni zločin nacionalne kapitalističke reakcije. Za Jaurésa je nacionalizam značio mržnju među narodima i ljudima, on je bio simbol ekonomske, moralne i političke bijede; vječni rivalitet bez izgleda na izmirenje; nacionalizam je uzročnik ratova i trajnog nasilja. A Jaurés, koji je čitavog svog života tražio svagdje i u svemu jedinstvo i solidarnost, koji je u sebi spajao sintezu duha i srca, za kojega Istina i Pravednost nisu bile prazne fraze, već stvarnost sa sadržinom, koji je mrzio mržnju, taj Jaurés bio je neprijatelj nacionalizma. I kao Francuz on je mrzio nacionalizam, jer je u njemu vidio opasnost za republiku. Za nj je republika, prelazno građanska, značila garanciju slobode i građanskih prava, te pripravni i prelazni stadij k socijalističkoj republici. Svoju borbu protiv nacionalizma, kao opasnost za francusku republiku, istaknuo je Jaurés osobito u dva specijalna slučaja: slučaj generala Boulangera i afera kapetana Dreyfusa. U oba slu-

Digitized by Google

čaja Jaurés je izašao moralni i socijalni pobjednik skidajući masku sa lažnog nacionalizma i patriotizma francuske soldateske i klera. Te mu svoje poraze reakcionarni nacijonalizam nije nikada oprostio i čekao je na osvetu, da ju izvrši preko jednog neodvornog mladića u predvečerje najstrašnije svjetske katastrofe, koju su spremali i želili i francuski nacionalisti, a koju je htio da spriječi Jaurés.

•

Međunarodni proletarijat i njegova međunarodna politička organizacija Internacijonala, nije provela akciju, za koju je toliko radio i zalagao se Jaurés; ona nije spriječila svjetski rat. I otvoreno se mora priznati, da su nekoje socijalističke stranke — njezini sastavni djelovi — uistinu krive, što je Internacionala u presudni momenat zatajila, ali kod objektivnog prosuđivanja te njezine negativne strane bezuvjetno treba imati na umu teške prilike, koje su nastale u onim katastrofalnim, neposredno predratnim godinama. Uostalom tragična i prerana smrt Jaurésa nikako nije ni mali, ni zadnji razlog zatajenja Socijalističke Internacijonale. Današnjoj obnovljenoj Internacionali Jaurés fali, ali njegov duh i njegovo djelo nisu pokopani u grob s njegovim tijelom. On je ostavio veliku baštinu međunarodnoj radničkoj klasi; današnje doba i razvoj događaja sprovesti će u život tu baštinu.

•

Jaurés nije bio samo pučki tribun, parlamentarac i političar, on je imao visoku filozofsku, historijsku, ekonomsku i socijološku naobrazbu. Bio je marksista; polažući ogromnu važnost na kulturne vrijednote i na njihovo značanje za socijalizam, on je ispunjao marksizam francuskim idealizmom. I ukoliko je Marks izgradio ekonomski socijalistički sistem, Jaurés ga je oduhovio socijalističkom ideologijom; ni najmanje nije pretjerano kad se kaže, da je Jaurés završio Marksovo djelo davajući mu filozofsku osnovicu. I u tom je pogledu bogat njegov literarni naučni rad.

PREGLEDI

KULTURNI

Pedesetgodišnjica Uptona Sinclaira.

Karakteristična je činjenica, da Amerika, zemlja najoštrijih socijalnih suprotnosti, ima najslabije razvijenu literaturu sa socijalnom sadržinom i socijalnom tendencijom. U tom pogledu ona mnogo zaostaje za Evropom i to gotovo u onom istom razmjeru, u kojem Evropa za njom zaostaje u tehničkom napretku. Romanopisce i pjesnike kao što su Theodor Dreiser, Josip Hergesheimer ili Sinclair Lewis dala je Evropa već pred više od pola stoljeća. Podraživanje živaca, senzacije, patvoreni optimizam i lažni moral, — to je ono što američka literatura i teatar daju svojoj publici. Svi su zadovoljni time: i čitalačka publika, i autori, a najzadovoljniji su magnati današnjeg društvenog poretka. I tekar u zadnje doba rađa se i razvija jedna nova literatura, koja negira današnje društvo; ona nije sentimentalna, nije lažna, a optimistička je samo u toliko ukoliko nagovješta budući (moguće skori) pad današnjeg poretka i njegove lažne kulture. To je mlada amerikanska proleterska literatura čiji je, pored Jack Londona i Max Eastmana, najistaknutiji predstavnik Upton Sinclair.

Život U. Sinclaira veliki je niz patnja i nevolja, ali ujedno neprekidna i nepokolebiva borba protiv kapitalističkog društva. Ne htijući prodavati svoj intelektualni rad građanskim novinama, od čega je živio u svojim mladim godinama, povlači se u samoću, da u jednoj divljoj šumi (nedaleko Los Angelesa) izgradi svoju drvenu „vilu", gdje će da živi daleko od mrskog mu izrabljivačkog svijeta. Jednog dana dođoše k njemu radnici i zamoliše ga, da pouči i prikaže odnose i prilike u tvornici konzerva u Chicagu. Šest mjeseci, koje je tim povodom proveo u Chicagu, pružiše mu priliku, da otkrije ne samo zločine, koje počinjaju vlasnici klaonica na konzumentima svoje robe, već da upozna i bijedan socijalni položaj uposlenih radnika. Taj njegov prvi jači životni doživljaj prekida sa dosadanjim fantastičnim romanima i on u buduće crpi materijal za svoja djela iz krute zbilje, u kojoj se razvija klasna borba u Americi. Prvo je takovo djelo „Močvara", koja Uptonu Sinclairu ne samo da donosi svjetsku slavu, već ga stavlja u prve redove klasne borbe američkog proletarijata, čini ga njegovim zagovornikom i braniocem. Njemu su roman i drama samo izvanjska forma, u kojoj on zna najbolje da zastupa obranu proleterske stvari.

Sinclairu je u njegovim djelima uzor Emil Zola, ali od njega se razlikuje u tome, što Zola u svojim romanima ima dosta individualnih crta, dok nasuprot Sinclairovi junaci nisu pojedinci, nisu individui, već su oni neznani junaci iz redova širokih masa, oni su predstavnici jedne društvene klase. Na istinitim događajima, na pojedinačnim slučajevima iz stvarnog života izgrađuje Sinclair svoje klasne tipove. Moguće da je baš sam život Amerike tražio ovu posebnu formu Sinclairovih socijalnih romana.

„Roboví" i „Močvara" prikaz su bijednog života onih, koji samo stvaraju i produciraju, a „Metropolis" i „Burzijanci" života onih, koji samo uživaju plodove tuđeg rada. U „Industrijskoj Republici" traži Sinclair pravednu diobu rada i plodova rada. Dok u „Jimmie Higgins" prikazuje tragediju mladog amerikanskog radnika, koji se je za vrijeme rata htio žrtvovati za domovinu, ali spoznavši, da bi to značilo žrtvu za budželare amerikanske i evropske plutokracije, stupa u redove revolucijonaraca i biva osuđen na smrt, dotle je junak romana „100 %" profesionalni špicel i klevetnik. U romanu iz života rudarskih radnika „Car ugalj" igra sam Sinclair ulogu glavnog junaka. „Zovu me tesarom", pun je duhovitosti antiklerikalni roman; s dubokom ironijom pisan je roman „Predsjednik U. S. A."; u velikom socijalnom romanu „Petrolej" prikazuje Sinclair odnose američke vlade prama petrolejskom kapitalu i oštro se obara na političku korupciju u Americi; zadnji svoj roman „Boston" posvetio je Sinclair žrtvama američke „pravde" Saccu i Vanzetti-u.

Ne samo romani sa socijalnom tendencijom, već i kritički spisi o današnjem društvu, područje su literarnog rada U. Sinclaira. Tako n. pr. u svojoj „Religija i profit" prikazuje on vezu između crkve i kapitalizma; u „Zlatnom lancu" dokazuje ovisnost umjetnosti od današnjeg društvenog poretka; „Regrut" i „Paradni marš" socijološke su rasprave o američkom školstvu itd. „Knjiga života" skup je Sinclairovih pisama američkim radnicima, u kojima im on daje savjete o svim pitanjima životne svagdašnjice. „Princ Hagen", „Stroj" i „Pakao", pored još nekojih, vrlo su uspjeli Sinclairovi kazališni komadi.

Prepričavati o tome da li je Sinclair u strogo umjetničkom smislu uzeto književnik ili je samo dobar novinar, suvišno je; glavno je to, da je on neustrašiv borac za novi, socijalno pravedniji, društveni poredak. On pisanom i živom riječi budi i podržava revolucijonarni duh, koji će, danas ili sutra, srušiti socijalno ropstvo i klerikalno zaglupljivanje masa, i koji će ljudskoj zajednici dati novo društveno uređenje, gdje neće vladati kapital i crkva, već socijalni osjećaj odgovornosti slobodnih i ravnopravnih ljudi. U toliko Upton Sinclair i sva njegova djela pripadaju ne samo američkom, već proletarijatu čitavoga svijeta. —*ar.*

August Forel.

A. Forel jedan je od najvećih učenjaka i umova starije živuće generacije. Rodio se je 1. septembra 1848., i ove godine doživljava osamdeset godina svog plodnog rada. Universitetske nauke dovršio je u Zürichu i ispočetka se posvetio profesorskoj struci, nakon toga nekoliko godina praktičnom liječničkom zvanju, da se u svojoj 50-toj godini povuče u Chigny, a iza toga u Yvorne, gdje se potpuno posvećuje naučno-literarnom radu.

Forelov naučno-literarni rad ne ograničuje se na jednu užu struku; on je opsežan u dubinu i širinu. Forel je jedan od osnivača discipline o hipnotizmu i njegovo djelo „Hipnotizam" doživjelo je do danas već 12. izdanje. 1892. osnovao je „Časopis za hipnotizam", koji se je kasnije prozvao „Časopis za psihologiju i neurologiju".

Jedno od najčuvenijih Forelovih djela „Seksualno pitanje" prevedeno je dosada u 14 svjetskih jezika i ono još uvijek služi kao glavno vrelo moderne seksualne znanosti.

Forelov reformatorsko-naučni rad kretao se je najviše oko pitanja reforma na području kaznenog prava, školstva, problema prostitucije i alkoholizma; on je organizator nekoliko medjunarodnih antialkoholnih kongresa i pisac preko 200 antialkoholnih publikacija. Sa programom etičkog preporoda života i kulture Forel je prvih godina XX. stoljeća osnovao „švicarsku ligu za moralnu akciju" i „internacijonalni red za etiku i kulturu". Za propagandu ove kulturno-etičke akcije služe osobito njegova djela „Higijena živaca i duha" i „Sjedinjene države svijeta".

Na području psihologije treba osobito istaknuti njegova poznata djela „Mozak i duša" i „Uračunljivost normalnog čovjeka".

Digitized by Google

Kako je bogat i opsežan Forelov istraživalačko-naučni rad pokazuje i ta činjenica, što je on veliki dio svog životnog djela posvetio proučavanju života mravi. U tu svrhu proputovao je Evropu, Ameriku i Afriku, i sakupio jednu od najbogatijih zbirka mravi (3000—4000 raznih vrsta). Rezultat su njegova rada na ovome području oko 250 znanstvenih publikacija, od kojih osobito ističemo „Socijalni svijet mravi" i „Psihičke sposobnosti mravi".

S ovih nekoliko riječi nije ni izdaleka prikazano veliko životno djelo Augusta Forela, ali time smo se bar donekle odužili njegovim velikim kulturno-naučnim zaslugama. Bilo bi krajnje vrijeme, da se pobrinemo za dobre prevode nekojih važnijih Forelovih djela. *dr. N. Š.*

Knjige i časopisi. — Primili smo:

A. Šeremet: *Bogdan Popović*, literarna studija. Jedna vrlo dobra kritičko-literarna studija, koja nam Bogdana Popovića, njegovu estetiku i njegove razne teorije prikazuje u sasma drugom, novom svijetlu, nego svi dosadanji prikazi. Tu tačnu ocjenu čitavog literarnog rada B. Popovića omogućuje piscu ove studije (g. Šerenetu) njegova ispravna tvrdnja o metodi rada, naime: bez znanja o društvu nema nauke o književnosti.

Na ovu vrlo dobru studiju mi ćemo se naknadno još opširnije osvrnuti. — Cijena knjizi 10·— Din.

POLITIČKI

Afera Wendel—Dr. Krnjević.

Poznati njemački socijalistički publicista i veliki prijatelj našeg naroda Herman Wendel doživio je već po drugi put, da se na njegovu čast i poštenje nabacuju ovdašnji ljudi. Prvi je bio pok. Lunaček, koji je u „Obzoru" pokušao dovesti Wendela u vezu sa dispozicionim fondom ministarstva vanjskih poslova u Beogradu. Pa što je bilo? Naravno nije se moglo dokazati ono, što nikako ne stoji i pokojnome Lunačeku nije preostalo ništa drugo, nego da svoju optužbu javno opozove. Sada je upao u istu pogrešku tajnik Radićeve stranke g. Dr. Juraj Krnjević, nazvavši bez ikakva razloga Hermana Wendela plaćenikom dispozicionog fonda. G. Dr. Krnjević nije sigurno ni slutio, kakovu je medvedu uslugu time učinio sebi i stvari, koju zastupa. Herman Wendel je smjesta na napadaj javno odgovorio i pozvao Dra Krnjevića da dokaže svoju tvrdnju i da ga na taj način javno diskvalificira, a u koliko to ne učini, da će ga smatrati za „običnog klevetnika i nasrtljivca na tuđu čast". I šta je na to g. Krnjević mogao iznijeti protiv Hermana Wendela? Jedini „argumenat" je bio, da Hermanu Wendelu stoje na raspoloženje državni automobili i da se besplatno vozi po čitavoj državi. Doista bijedan odgovor! Zar ima i može biti išta zla u tome, da se jednome svjetskome publicisti kova Hermana Wendela omogući besplatna vožnja po zemlji, koju je svojim perom u inozemstvu, naročito među Njemcima, popularisao više nego sva naša službena i privatna propaganda u svih ovih deset godina? Zar se Hermanu Wendelu, piscu tolikih odličnih studija o našim prilikama, među njima i najbolje dosada napisane knjige o „Jugoslavenskom Preporodu", ne smije pružiti ono, što naši konzulati i poslanstva na strani pružaju svakom stranom novinaru, koji izrazi želju, da želi upoznati Jugoslaviju? Zar g. Krnjeviću nije poznato, da je i samim Pravilnikom o povlasticama u vožnji predviđeno davanje besplatnih karata stranim novinarima? Na jednaki bi način g. Krnjević mogao optužiti zbog veza sa dispozicionim fondom svu našu štampu, pa i svoj vlastiti organ, jer je poznata stvar, da sve redakcije raspolažu sa besplatnim voznim kartama prvoga razreda i to na temelju istog Pravilnika, po kome dobivaju besplatne karte i strani novinari. — G. Krnjević sigurno i sam uviđa, da je zlo prošao u ovoj polemici. Nepristrana će mu javnost priznati kao olakšavajuću okolnost činjenicu, da u dadanašnjim abnormalnim prilikama nije lako sačuvati nerve i uravnoteženost. Međutim otegućujuća je okolnost u nepriznavanju pogreške. U tome je g. Krnjević trebao da uči od pok. Lunačeka. Ovako je facit čitave stvari u tome, da će radi neopravdane optužbe u jednome slučaju trista drugih opravdanih optužaba, koje dižu g. Krnjenić i njegovi prijatelji, ostati bez efekta. Šta li će misliti o g. Krnjeviću i njegovim argumentima partijski drug Hermana Wendela i predsjednik njemačkog Reichstaga Löbe, koj je o čitavoj ovoj aferi tačno informiran? A ipak je g. Krnjević onomadne na povratku iz Berlina kao glavni svoj uspjeh naveo baš razgovor s Löbeom, kome je njegova stranka slala i brzojavne apele. — Herman Wendel može biti zadovoljan, za njega je ova afera časno likvidovana! *B.*

„Opasna nepristojnost".

Polovicom prošlog mjeseca otputovali su u Prag gg. Dr. Maček i Predavec, vođe HS Stranke. Tom su prigodom novine SD koalicije donijele vijest, da ti političari putuju u Prag na sastanak t. zv. zelene Internacionale (internacijonala agrarnih stranaka), i da će na tom sastanku prisustvovati i Mac Donald, bivši predsjednik engleske radničke vlade i jedan od najistaknutijih članova Socijalističke Internacijonale. To su izjavljivali u svojim novinskim intervievima i sama gg. Dr. Maček i Predavec; čak je g. Dr. Krnjević u „Narodnom Valu" dao izjavu, da je sastanak evropskih predstavnika seljačke politike sa Mac Donaldom već prije bio ugovoren; g. Krnjević je dalje izjavio, da će dr. Maček imati da izvrši veliku zadaću na praškom sastanku sa Mac Donaldom.

Mi smo odmah posumnjali u tačnost ovih izjava, jer vrlo dobro znamo, da Mac Donald i kao socijalista, i kao član Socijalističke Internacijonale, i kao bivši (a vrlo vjerovatno naskoro i ponovni) predsjednik engleske vlade nema ništa zajedničkoga sa predstavnicima seljačkih građanskih stranaka, i da se političke i socijalne linije engleske radničke (socijalističke) stranke nikako ne podudaraju sa principima seljačkih stranaka i t. zv. zelene Internacijonale. Naša se je sumnja obistinila: sve su praške novine izvjestile o privatnom karakteru dolaska Mac Donalda, koji se je u Pragu, za vrijeme svog dvodnevnog boravka, sastajao samo sa tamošnjim socijalistima i uzvratio posjet čehoslovačkom ministru dr. Hodži. A kao najbolji dokaz, da gg. Dr. Maček i Predavac nisu ni vidjeli Mac Donalda u Pragu jest njihova šutnja o tom „sastanku".

Pošto su ali tu vijest zagrebačkih novina i izjavu dr. Krnjevića donijele i nekoje praške novine (osobito štampa agrarne stranke), koje su time i Mac Donaldu i ministru dr. Hodži napravile lošu uslugu, to se je bivši čehoslovački ministar socijalne politike dr. Lav Winter našao ponukan, da protiv ovakove netaktičnosti javno protestira. On je povodom toga napisao članak u uvaženom praškom časopisu „Nova Sloboda"; članak nosi natpis „Opasna nepristojnost", kojim imenom dr. Winter nazivlje ovakovo megalomansko i netačno pisanje i davanje izjava. Dr. Winter to čini zato, jer je baš njemu, kao njegovom stranačkom drugu iz Socijalističke Internacionale, još ovoga ljeta, Mac Donald pisao izrazivši želju, da dođe u Prag; i baš na poziv i u dogovoru sa dr. Winterom došao je Mac Donald prošlog mjeseca u Prag, a nikako ne da se sastane sa kojim drugim „političarima", a pogotovu ne sa onima iz raznih građansko-seljačkih stranaka.

Ispravno dr. Winter nazivlje ovaj postupak i ovu megalomaniju opasnom nepristojnošću; naravno, on to upućuje u prvom redu svojim čehoslovačkim agrarcima, ali nema sumnje, da to ide i na adresu naših. Isto kao i afera Krnjević—Wendel, tako i ovaj slučaj sa Mac Donaldom jasno pokazuje, da se ovako politika ne vodi ako se u današnjoj opravdanoj borbi opozicije protiv beogradskog režima želi postići moralni i politički uspjeh u inozemstvu, a osobito kod engleske Labor Party, koja će nakon narednih izbora (u maju 1929.) biti nosioc engleske državne politike. U opoziciji ima vrsnih i dobrih političara i ti bi već jednoć morali poučiti svoju političku djecu, da im svojom nezrelošću i netaktičnošću ne prave magareće usluge. *B.*

PRIVREDNI

Bilansa državnih finansija za g. 1927—28.

Za rad i ekspeditivnost sadanje vlade, a i svih dosadanjih svakako je karakteristično i to, što su se tek nakon 5 mjeseci objelodanili budžetski podaci. Prije toga nitko nije mogao točno znati, kako je završena budžetska godina, da li su predviđeni prihodi ostvareni, da li nije bilo nepredviđljivih rashoda i da li je godina završena sa deficitom ili možda čak sa suficitom. Pa i sada još nije moguć konačni sud, pošto ova računska godina ima 17 mjeseci.

Već iz toga što je pred nama i što vadimo iz naše stručne štampe, gdje se sa autentičnim podacima mnogo kuburi, mi vidimo, da budžetom predviđeni prihodi nisu ostvareni. Bilo je predviđeno 11.477 miliona, a ušlo je 10.504. Dakle, deficit iznosi punu milijardu dinara! Kako stoji sa državnim rashodima? Budžet je predviđao najprije 11.477 miliona rashoda, naime isto toliko koliko i prihoda. Nu službeno je već objavljeno, da je do uključivo aprila utrošeno 12.383 miliona! Prema tome, da su prihodi i ostvareni, bilo bi deficita preko jedne milijarde, a ovako to će se do kraja budžetske godine popeti na nekoliko milijardi! Svojevremeno, kada je budžetska osnova za računsku godinu 1927—28. bila pred Narodnom Skupštinom, tadanji ministar finansija isprsavao se je, da je našao formulu, kojom je državne finansije odnosno budžet doveo u ravnotežu. Kako vidimo, sve je to bilo samo na papiru. Sada ostaje samo pitanje, otkuda i čime se pokrivaju ovi deficiti? Prave se i zaključuju se na sve strane razni zajmovi, kojima se rupe na brzu ruku začepljuju. Ali sve te zajmove država dobiva pod vanredno teškim uslovima. Zato nas ni najmanje ne začuđuje, što je n. pr. baš sadanja vlada u pogledu finansija u očajnoj situaciji i prezadužena. Za te račune nitko ne zna, jer naša država uopće ne objavljuje kretanje lebdećih državnih dugova.

To su prilike gore, nego u nekadanjoj Turskoj! *J.*

Digitized by Google

LISTAK.

Štampa i njezina prosvjetna zadaća.

Ne mislimo ovdje govoriti o knjigama, koje su nosioc jednog dubljeg, sistematskog i specijaliziranog kulturnog prosvjećivanja. Pod štampom razumijevamo ovdje novine, časopise i sličnu literaturu.

Kod nas ne postoji, kao u nekojim zapadnim zemljama (Engleska, Amerika), sistem privatnih novinskih trustova i kartela, čija štampa ne samo da ne služi kao prosvjetno sredstvo, već je nasuprot duševni otrov svojih čitalačkih masa. Zapadna žurnalistika umrtvuje svog čitaoca, ona mu pruža samo površan pregled o važnim pitanjima javnog života, ali ga zato nasićuje najdetaljnijim informacijama športa, kriminalistike, društvenih pikanterija i pornografije. Sve je proračunato i udešeno. da podražuje instinkt masa i udovolji želji za senzacijama. Takova je štampa najveći neprijatelj širokih slojeva radnog naroda: uticaj kapitalističkih novinskih trustova u Americi nije jedan od zadnjih razloga što se u toj klasičnoj zemlji klasnih suprotnosti još do sada nije mogao ojačati i razviti moderni klasni radnički pokret.

Naše je novinstvo u glavnom političko; pripada većinom pojedinim političkim strankama. Tekar se u zadnje vrijeme, po uzoru zapada, i kod nas pojavljuje štampa, kojoj je trgovačka kalkulacija glavna baza. I naše novine počinju indiferentizirati svog čitatelja i pružati mu samo šport, kriminal, društvene senzacije, križaljke, i t. d. Rat nam je uistinu ostavio u baštinu živčanu istrošenost i umornost; osjećamo potrebu razonode i ugodne duševne zabave i odmora, ali ne mora se zato te psihološke sklonosti poratnog čovjeka do krajnih granica izrabiti i zlorabiti. A naša štampa, koja je do jučer služila isključivo stranačko-političkom natezanju, polemikama i medjusobnom blaćenju političkih protivnika, danas je upala u drugi, još gori ekstrem i time se potpuno odalečila od svoje kulturno-prosvjetne zadaće, i u daljnoj svojoj konsekvenci postala jedan od velikih uzroka naše krize demokracije, morala i kulture.

Štampa, koja hoće iskreno da vrši svoju odgojnu misiju, koja hoće, da pruža osobni i socijalni užitak, ona ne smije tražiti svoj uzor ni kod zapadnih novinskih kapitalističkih trustova, ni u našoj političko-stranačkoj žurnalističkoj žabokrečini. Štampa ne mora biti ne akav kantor morala, ali zato mora biti dobar i ugodan drug. „K puku niže, i s pukom više", to mora biti njezino geslo.

Neće stoga biti na odmet, da se naše pučke, osobito radničke, prosvjetne institucije pobrinu, da široke slojeve nputе i upoznaju sa pravim značenjem i zadaćama javne štampe, i da ih na taj način obrane od duševnog otrova, koji takovo novinstvo širi i kod nas. Kod čitalačke publike mora se izgraditi jedno kritičko gledište, koje će joj biti putokaz u odabiranju nosioca i stvaraoca javnog mijenja i nazora o svijetu i životu. Isto kao i knjige tako se mora znati odabirati i novine. To bi trebala da bude takodjer jedna od zadaća zagrebačke „Radničke Akademije". *drba.*

Slika današnjeg društva.

Jedan zagrebački dnevnik donio je slijedeću vijest: „U Novoj Vesi, desno od kapelice kad se pode dolje prema velikoj tvornici koža, u prizemlju kuće br. 39, u jednoj niskoj i vlažnoj sobici, na jednom krevetu, na kome se ne bijele jastuci, leži tuberkulozna mati. Na drugom krevetu leži uzeta kći.

Ulaz u ovu grobnicu nalazi se prema kapelici. Kroz niska vrata dode se u dugi hodnik bez prozora. Težak zadah truleži, koja je nastala od vlage i pomanjkanja zraka, osjeća se na tom hodniku. Kod samog kraja hodnika nalazi se sobica, u kojoj leže bespomoćno bolesne mati i kći.

Mati je tuberkulozna već šesnaest godina, a kći je uzeta prije dvadeset godina. Mati više ne može iz postelje, jer su bakcili neizlječive bolesti počeli da razaraju i njene stare kosti.

Ova dva teška bolesnika gladuju. One se hrane od zarade mlade kćeri, koja u tvornici „Jeka" zaradi od pedeset do devedeset dinara na tjedan. Najmlađa kći ide u četvrti razred pučke škole i ne može ništa zaslužiti.

Od onih pet stotina dinara, koliko zasluži po prilici mjesečno kći u tvornici, ova bijedna obitelj ima da plati za stan sto dinara, a s ostatkom ima da podmiri sve druge potrebe. Ovome treba dodati još i pripomoć, koju obitelj dobija od župe Sv. Ivana i koja iznosi deset dinara mjesečno. Osim toga, bolesna mati ima penziju. Ta penzija iznosi dvanaest i pol dinara mjesečno.

Otac ove obitelji bio je trideset i pet godina ložač u tvornici koža. Umro je 1917. godine i fabrika je njegovoj porodici odredila tu pomoć."

Ovome uistinu nije potreban nikakav komentar. Samo jedno želimo ovom prigodom pripomenuti. našim zakonom o osiguranju radnika uvedeno je i osiguranje za slučaj smrti i iznemoglosti; prama propisima tog zakona bili bi stari i nemoćni radnici, odnosno poslije njihove smrti njihove obitelji, bar doneke sbrinute, da nije vlada, na protuzakonit način, odgodila ad calendas graecas provađanje osiguranja za slučaj iznemoglosti i smrti.

Humor Bernarda Shawa.

Jednog dana dobio je Bernard Shaw, poznati engleski pisac i socijalista, od jedne svoje obožavateljice iz Amerike pismo slijedećeg sadržaja:

„Vi ste najinteligentniji muž obiju pola svijeta, a ja sam najljepša žena. Dijete, koje bi se rodilo iz našeg braka, bilo bi personifikacija savršenosti."

Koliko je ovaj poziv američke obožavateljice bio direktan, toliko je bio direktan i odgovor Shawa:

„Nažalost, naše bi dijete moglo baštiniti moju ljepotu, a Vašu.... inteligenciju."

* * *

Ovoga je ljeta Bernard Shaw došao u jedno vrlo elegantno londonsko kazalište u športskom odijelu. Strogi bileter (koji Shawa nije poznavao) zaustavio je Shawa na vratima i nikako ga nije htio pustiti na njegovo mjesto u parketu. I misleći, da pred sobom ima nekakvog provincijalnog purgera počeo ga je poučavati kako se u takovom kaputu ne smije ići u kazalište.

„Tomu se dade lako pomoći", odgovorio je Shaw i htio je svući kaput.

Bileter ljutit i bijesan viknuo je na Shawa: „Vi me ne razumijete; ja hoću, da Vam rečem, da se za kazalište mora obući pristojno večernje odijelo".

Shaw pogleda kroz poluotvorena vrata u parket i spazi tamo nekoliko dama, čije su im toalete ostavljale čitava leđa gola. „Ne, mili gospodine", odgovri oštro Shaw, „rađe ću otići kući, nego da svučem košulju." Okrene se i ode.

Vlasnici, urednici i za uredništvo odgovaraju: **Dr. Božidar Adžija i Gojko Berberović, Preradovićeva 42.**
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović, Ciglana 17.**

Digitized by Google

IDEALNA CIPELA

Kod kuće, u radnji i u kancelariji odmara Vaše noge jedino obuća od tkanine.

Za jesensku sezonu usavršili smo naše cipele od

samta i lastina

6445-60602

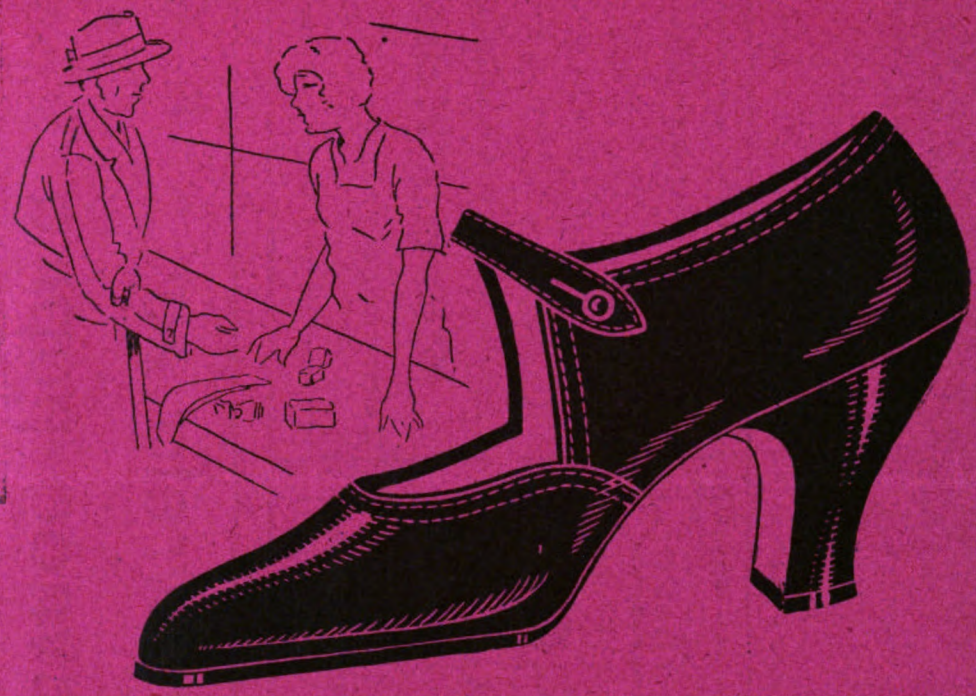

4445-60602

UGODNO osjećanje pruža Vam jedino ova cipela, jer ona oslobadja Vaše noge od umora, pri svakom pokretu.

DAME! nosite kod kuće, u radnji i kancelariji jedino obuću od samta i lastina, koju i nadalje prodajemo uz cijenu od Din 89·-

Bata

Digitized by Google

PENKALA TVORNICE D. D. ZAGREB, PROIZVADJAJU

UREDSKI I PISAĆI PRIBOR
RAZNE DRVENE KUĆNE I KUHINJSKE POTREPŠTINE

ŠKOLSKI I RISAĆI PRIBOR
LEONHARDIJEVE TINTE, TUŠEVE
I T. D.

DŽEPNE I ANODNE BATERIJE - - ZATRAŽITE KATALOGE I CIJENIKE

Pozor radnici i radnice!

Prva zagrebačka trgovina radničkog rublja

HUGO FLESCH

ZAGREB, ILICA BR. 49.

Preporuča svoje bogato skladište **muškog i dječjeg rublja.** — Solidna podvorba. Jeftine cijene. Razgledajte izloge.

Radnici, radnice, kupujte samo kod gornje firme!

- Sve športske potrepštine -

za nogomet, laku atletiku, tenis, boks, tešku atletiku, zimske sportove i t. d. nabavit ćete najbolje i najjeftinije kod

Prve jugoslavenske trgovine športskih potrepština

Pavao Kauders

Zagreb, Zrinjski trg 17. - Telefon 3915.

Tražite cjenike.

:: Najjeftinije vrelo za nabavu listovnog papira ::

K. GRASZ
ZAGREB
MAROVSKA 23.

Jeftino i dobro kupujete

KOLONIJALNU I SPECERAJSKU ROBU

osobito priznato najbolje banatsko brašno iz prvorazrednih mlinova u trgovini

Dragutin Lisac - Zagreb

Bakačeva 4. **Telefon 51-56.**

Američki pisaći strojevi
ROYAL

Računarski strojevi za umnažanje
BRUNSVIGA

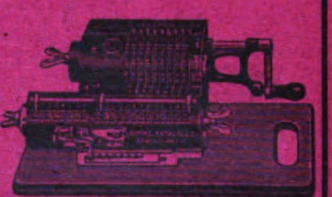

Zastupstvo: **RONEO, I. GLAD**
ZAGREB
Nikolićeva ulica 14. Telefon broj 26-14

OSNIVAČ:
BANKA SLAVIJA
U PRAGU

SLAVIJA
OSIGURAVAJUĆA BANKA

CENTRALA:
ZA KRALJ. S. H. S.
U LJUBLJANI

Podružnice: **Zagreb,** Osijek, Ljubljana, Beograd, Sarajevo, Novi Sad, Split

Prima osiguranje: života, proti požara, nezgoda, provalne kradje, transportnih šteta i loma.

TRAŽI ZASTUPNIKE U SVIM MJESTIMA.

Digitized by Google

Najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA“

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

koju je osnovala općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u **Zagrebu,** u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale u **Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu** i **Splitu.**

* * *

Preuzima uz povoljne uslove sve vrsti osiguranja kao: na ljudski život, protiv šteta od požara, groma, explozije, provalne kradje, tuče (grada), posljedica tjelesnih nezgoda, staklenih ploča protiv razlupanja, chomage, transporta na kopnu i na vodi, autokasko.

* * *

Zadružna imovina iznosi preko 70 milijuna dinara

Do sada isplaćene odštete preko Din 80 milijuna.

Povjerenici i zastupnici „CROATIAE“ nalaze se u svakom većem mjestu.

Tvornice za pamučnu industriju d. d.

Zagreb

Proizvadja sve vrsti pamučne tkanine.

Šumska industrija

Filipa Deutscha sinovi

Urhovčeva ul. 1. **ZAGREB** Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine.

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove građje svih dimenzija.

Utemeljena godine 1860.

TVORNICA UMJETNIČKOG POKUĆTVA

BOTHE i EHRMANN D. D.

ZAGREB

TVORNICA: Savska cesta 25. — Telefon: 31-14, 31-16, 55-74, 20-56.
PRODAVAONA: Zagreb, Ilica 23. — Telefon 31-15.
PODRUŽNICE: Beograd, Kralja Petra ul. 20. — Osijek, Kapucinska 7. Skoplje, Kralja Petra ulica 20.
ZASTUPSTVA I KOMISIJONA SKLADIŠTA: Niš, Novi-Sad i Subotica.

Proizvadja pokućtvo svih vrsti slogova, kompletno uredjenje stanova, poslovnica, ureda, banaka, hotela, kavana i restauracija.

Umjerene cijene. **Umjerene cijene.**

Digitized by Google

Kruh naš svagdanji!

PRVA RADNIČKA PEKARNA KAO UDRUGA

U ZAGREBU

Telefon 49-88 - Središnjica: Kukuljevića ul. 31.

Vlastita higijenitki uredjena tvornica

Vlastite prodavaone:

Maksimirska cesta 25. Frankopanska ul. 3.
Vlaška ulica 97. Ilica broj 116 i 214
Palmotićeva ul. 11. Prilaz Djure Deželića 63.

Tražite svagdje naš kruh sa oznakom: Prva R. P.

Novi članovi primaju se. - Jedan udjel Din 75·-

EDISON BELL PENKALA LTD.

jedina jugoslavenska tvornica gramofona i gramofonskih ploča

Tvornica:

Zagreb, B-cesta 35. - Telefon: 3612, 3613.

Prodavaona:

Zagreb, Ilica 5. (Oktogon). Telefon br. 51-67.

Podružnica i tvorničko skladište:

Beograd, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka — Pašaž. Telefon45-69.

Zastupstva:

U svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja na veliko! Prodaja na malo uz dugoročne otplate!

Zahtjevajte cijenike!

„ANKER"

SVEOPĆE OSIGURAVAJUĆE DIONIČKO DRUŠTVO

FILIJALNA DIREKCIJA

ZAGREB

TELEFON BROJ 62-75 :: PRERADOVIĆEV TRG BR. 5.
UTEMELJENO GOD. 1858. — UKUPNA AKTIVA DIN 465,000.000.—

Preuzima osiguranje života, nadalje protiv
∴ požara, nezgode i dužnosti jamstva. ∴

FILIJALE:

Ljubljana, Kralja Petra trg 8. - **Osijek,** Kolodvorska ul. 12. - **Subotica,** Jelačićeva ul. 2.

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

SOCIJALNA MISAO

GODINA I. ZAGREB, 1. DECEMBRA 1928. BROJ 3.

SADRŽAJ:

Dr. Ivo Politeo: **Sud i politički procesi.**
Dr. Božidar Adžija: **Obnova odnosa sa Sovjetskom Rusijom.**
Prof. Nedeljko Divac: **Naša prosvetna politika.**
Dr. M. Kus-Nikolajev: **Heinrich Cunow.**
Dr. Željko Hahn: **Tuberkuloza kao socijalna bolest.**
Gojko Berberović: **Šest godina socijalnog osiguranja.**
Ka Mesarić: **Tri mjeseca repertoara zagreb. drame.**
Femina: **Današnja žena i muškarac.**

PREGLEDI:

Kulturni:
Dr. I. Nevistić: **Silvije Strahimir Kranjčević:**
Kn.: **Tridesetgodišnjica Moskovskog Hudožestvenog Teatra.**
Središnji ured za osig. radnika u Zagrebu 1922-26.
Naša narodna poezija.

Unutarnjo-politički:
Općinski izbori u Bosni i Hercegovini.

Izvanjsko-politički:
Općinski izbori u Engleskoj.

Privredni:
Josip Beker: **Švedski zajam.**

GODIŠNJA PRETPLATA 40 Dinara; POLUGODIŠNJA 20 Dinara; POJEDINI BROJ 4 Dinara; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8 Švicarskih franaka; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2 Dolara.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA UL. 42. III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

Prof. Dr. F. RRÖSSLERA d. d.

Beograd	Zagreb	Ljubljana
Kralja Milana ul. 66	Marovska ul. 27	Gledališna ul. 8
Telef. 36-73	Telef. 27-27	Telef. 20-88

Higijena
Medicina
Bakteriologija
Kemija

Vlastita radiona liječničkog namještaja.

Šumska industrija
Filipa Deutscha sinovi
Urhoučeva ul. 1. **ZAGREB** Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju
Export najfinije hrastovine.
Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija.
Utemeljena godine 1860.

Jeftino i dobro kupujete
KOLONIJALNU I SPECERAJSKU ROBU
osobito priznato najbolje banatsko brašno iz prvorazrednih mlinova u trgovini
Dragutin Lisac - Zagreb
Bakačeva 4. Telefon 51-56.

BURROUGHS
amerikanski strojevi za zbrajanje i računanje.

BESPLATNO I BEZOBVEZNO PREDOČENJE.
UMJERENA CIJENA. — OBROČNA OTPLATA.
REFERENCE: GOTOVO SVI OKRUŽNI UREDI ZA OSIGURANJE RADNIKA.

GLOGOWSKI & Co.

BEOGRAD	ZAGREB	LJUBLJANA
Knez Mihajlov Venac 29.	Račkoga ulica 7-b	Pražakova ulica 3.
Telefon 47-18	Telefon 50-79	Telefon 26-90

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 3. ZAGREB, 1. DECEMBRA 1928. GOD. I.

SUD U POLITIČKIM PROCESIMA

Dr. IVO POLITEO

Nijesu potrebni istom policija i kazneni procesi pred sudom, da nas uvjere da postoje i kod nas komunistički pokret i propaganda. Pa i onda kad ne bi neposredno vidjeli i opipali znakove takvog pokreta i propagande, vjerovali bi i morali bi vjerovati da oni postoje. Da postoje zato, jer je nemoguće zamisliti, da bi jedna ideja, pogotovo ako ima tako moćnog predstavnika kao što je Sovjetska Rusija, u kojoj je ona našla svoje makar i nepotpuno oživotvorenje — da bi se takova jedna ideja zaustavila baš na granicama naše države. Poznato je: misli ne plaćaju carinu, a kad se nalazi tako kratkovidnih reakcionarnih državnika, koji im hoće nametnuti carinu u obliku visokih pa čak i smrtnih kaznenih stavka, onda tako skupo plaćene ideje upravo podražuju želju za njima, povećavaju njihovu potražnju. Kaznena represivna sredstva na području ideja doniješe uvijek samo efemerne rezultate. Historija uči.

Da, historija uči. Ali pouzdan i valjan učitelj može da ima i loše učenike. Takvi učenici kod nas, mjesto da pobijaju komunizam redom i poštenjem u upravi, razboritošću i savjesnošću u gospodarstvu, štednjom i sposobnošću u financijama, ustrajnošću i ljubavlju u socialnome radu i uopće svim onime što mora da karakteriše odlično vođenje prave demokratske državne politike — oni mjesto svega toga posegnuše za kaznenim represalijama. I još bi se dalo nekako razumjeti samo uvedenje Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi na kratko vrijeme. Ali oni ga podržavaju već preko sedam godina; oni od iznimke učiniše (kako sam o tome na ovom mjestu već pisao) pravilo; provizorij pretvoriše u definitivum. Smrt ili robija do 20 godina jesu redovite kaznene stavke toga zakona. Teoretski govoreći, taj zakon ne isključuje mogućnost da životom plati komunista, ma kako idealan i pošten, bilo koju formu komunističke propagande. Njemu taj zakon prijeti većom kaznom, no što je po našem kaznenom zakonu određena n. pr. za onoga, koji je opljačkao kakvu banku i stjerao u očaj marljive štediše; nego li za onoga, koji je krivotvorio na milijone novaca i prevario sirotinju za njihovu zaslužbu lišivši ju egzistencije; nego li za onoga koji je silovao djevojke i krao tuđe bez prijeke nužde. Sud, kome je naloženo da primijenjuje tako drakonske mjere, da ih primjenjuje ne možda par mjeseci ili jednu godinu, već punih sedam godina i više, takav sud pretvara se u prijeki sud. Prijeki sud nad komunizmom! I ne potcrtava se tu komunizam zato što je komunizam, već zato, što je to ideja, idejni pokret. Prijeki sud nad idejom!

No kod gotovo svakog, ma kako neobzirnog i lošeg zakona, ima ipak jedno dobro, a to je da ga provađa i primjenjuje **sud.** Zakon o z. j. b. daje mu vlast da sudi na smrt, ali ne brani mu da sudi i na robiju od 20 godina; taj zakon, ma kako loš bio, nije ipak mogao sucu oteti slobodu izbora da baci čovjeka na robiju za 15 ili za 10 ili za, recimo, 3 godine. Što više, tamo gdje bi jedan sud mogao izreći kaznu smrti, mogao bi drugi, u tom istom slučaju, pokloniti osim života i slobodu optuženiku. Sud je ovisan o zakonu, ali je i zakon ovisan o sudu. A kad je zakon politički, kad je on — što je, in ultima linea, obzirom na svoju preventivnu svrhu svaki — socialan, onda su i politika i društveni razvoj, makar malo i posredno, ovisni o sudu. Sud ima da ispravlja politiku, i ako političar nije ništa naučio od povijesti, ima da nauči sud. On ispravlja politiku: lošu da pobija, dobru da podupre, promiče. Hrvatski kazneni zakon star je formalno već preko sedamdeset godina, a stvarno po svojoj tradiciji, utjecajima i vrelima, i preko sto godina. Bez suda, koji ne bi onako shvatio svoj odnos prema zakonu, ovaj bi u praksi urodio katastrofalnim posljedicama i pretvorio se u karikaturu. Sud ga čini podnošljivim, modernim, savremenim. Svaka generacija sudaca, kroz koje je taj zakon prošao, sudi drukčije: ne udaljuje se sa terena zakona, ostaje na tome temelju, a ipak se u primjeni razlikuje. Ali nijesu potrebne tek generacije da opazimo razliku u suđenju. Dovoljne su i kraće periode vremena, napose u ovome vijeku, kad se sve razvija mnogo brže nego prije. Što je to četiri godine svjetskoga rata! Malenkost — a ipak koliku je ogromnu promjenu donio u shvaćanju, u mentalitetu ljudstva! Današnji sudac, primijenjujući u g. 1928. Zakon o. z. j. b. i poretka u državi, ne može da ga primijeni više onako kako bi ga eventualno bio primijenio g. 1921. Ne samo zato, što svaki prijeki sud duljim trajanjem gubi raison, a prema tome i oštrinu, nego i zato, i uglavnome zato, što se kroz tih sedam godina mnogo toga u svijetu ipromijenilo. Sovjetska Rusija, tada blokirana, otsječena od svijeta, cilj buduće vojne glavnih evropskih država — promijenila je kroz to vrijeme potpuno svoj odnos prema Evropi i svijetu. Redom priznavana po najvećim i manjim državama Evrope ona stupa i u izvjesnu saradnju s njima, reprezentirana i u Ženevi na konferencijama Društva Naroda. Komunizam njezin od danas nije više komunizam od g. 1921. To je komunizam Nepa, komunizam jasne tendence da se prilagodi izvjesnim stranama kapitalizma, koliko mu je to potrebno da se drži i održi. I jasno je da se iz takvog razvoja komunizma i iz takvog odnosa Evrope prema njegovu roditelju (ili, ako hoćete, čedu) Sovjetskoj Rusiji, ne može izvesti i razviti danas ona primjena zakona, kakva je g. 1921. eventualno — naglasujem: eventualno — bila razumljiva. Taj odnos

Digitized by Google

Sovjetske Rusije kao države prema drugim državama važan je osobito zato, što je osnovno načelo sovjetskog državnog prava identifikacija principa državnog i partiskog, što se komunistička stranka nalazi na čelu države, što u njoj vlada diktatura te partije, što, dakle, evropske države međunarodnim priznanjem republike Sovjetske Rusije priznavaju i komunističku partiju. Time; dakako, nije ni izdaleka rečeno, da one prihvaćaju i načela te partije i da smiju ili moraju dozvoliti bezuvjetnu komunističku propagandu, ali iz toga slijedi da ju ne mogu više pobijati u onom opsegu, i s onakvim iznimnim kaznenim mjerama kako to čini kod nas Zakon o z. j. b. Sud, razumije se, obvezan je držati se zakona, ali baš obzirom na razloženu njegovu ulogu, on mora da ga primjenjuje što blaže, savremeno, razumno, onako kako to doista interesi države zahtijevaju (bez obzira na to kako te interese shvaćaju reakcionarni elementi) No da to sud uzmogne, mora i sam poznavati politiku. Ne biti u njoj, već nad njom — ali na tim visinama, koje omogućuju objektivnost primjene, mora ju poznavati. Sudac u političkim procesima mora biti širokogrudan i u formi i u meritumu. Svaki optuženik, manje više, jest po modernom shvaćanju kriminalnih nauka produkt društva i svoje uže sredine, zbog čega svaki optuženik zavrijeđuje (manje više) i obzira sa strane suca. (To shvaćanje prihvatio je i hrv. kazneni postupnik, koji je vrlo liberalan i, takorekuć, demokratičan). Vrijedi to u pojačanoj mjeri za političkog delikventa, koji je u većini slučajeva idealista, altruistični (makar eventualno na krivome putu) borac za dobro istoga društva, kojemu je i sudac članom.

A da sudac uz opću naobrazbu, uz poznavanje politike, uz širokogrudnost uzmogne ispravno primijeniti zakon, — potrebna mu je i nezavisnost, ili bolje rekuć, svijest nezavisnosti. A ovu on i ima. Može se demokratskoj državi šta mu drago prigovoriti, ali jedno joj valja priznati, da je takorekuć idealno uredila položaj suca. To vrijedi i za Vidovdanski Ustav, koji je u mnogim dijelovima stvoren po najboljim evropskim demokratskim ustavima. Po njemu je sudac nezavisan. On je stalan: ne može biti lišen svoga zvanja ni ma iz kojega uzroka uklonjen sa dužnosti, protiv svoje volje, bez presude redovnih sudova ili disciplinarne presude Kasacionoga suda. Ne može bit ni tužen za svoj rad bez odobrenja nadležnog Apel. suda. On ne može ni privremeno biti upućen na drugu plaćenu ili neplaćenu javnu službu bez svoga pristanka i odobrenja Kasacionoga suda. Ne može biti ni premješten bez svog pristanka. (član 112. Ustava) Tu njegovu veliku nezavisnost ne mogu umanjiti ni doista loše materijalne prilike, u kojima ga je naša država pustila (a zakonom je obečala poboljšati ih sa 1. IV. 1929.!), bar ne u političkim procesima. Svijestan sudac mora biti ponosan na takav svoj nezavisan položaj, a narod može biti ponosan na suca, koji i postupa prema toj svijesti. Takav sudac ublažit će nepravde zakona, predusresti posljedicama pogrešnih njegovih tendencija i suzbiti želje ma i najnasilnije egzekutive. A potrebno je da takvim bude sudac napose kod nas i u ovo vrijeme, kad zakonodavno tijelo nije istinski izraz volje naroda, kad egzekutiva nije podvržena kontroli i direktivi ni takvog tijela i kad i najniži policajni organi samosilno postupaju prema građanima jer misle, da im je dana vlast radi njih, a zaboravljaju ili neznaju da im je ona dana od naroda a za interese naroda, od nas a za interese naše. Pa kad takav nasilni samovlasni organ, inače sam sluga sluge (jer to ide po hierarhijskoj ljestvici) stupa pred sud, onda je dužnost suca da mu pokaže, kako ima ipak jedno mjesto u državi, na kojemu prestaju samosila i sve manifestacije surovog neznanja, a gdje vlada samo zakon u svojoj najpravednijoj primjeni. U naše vrijeme i u našim prilikama sud bi imao postati mjestom, na kojemu bi i najdivljiji sluge današnjeg poretka baš kao i njegovi najogorčeniji protivnici marali na sebi osjetiti i priznati, kako je neprijeporno lijepo i socialno demokratsko načelo tog poretka: svi su građani pred zakonom jednaki. Takav sud utažuje ćud silnika i ublažuje očaj masa, koje vide da ipak negdje ima kakve takve pravde. A gdje mjesto očaja nastupa takva uvidjavnost, tamo nastupaju i uvjeti za miran razvoj u pravcu socianih reforma. Sud postaje faktorom socialne reformacije.

Takve eto misli rađale se u meni ili, točnije, oživljavale su, dok sam pratio nedavni tzv. bombaški proces u Zagrebu.

OBNOVA ODNOSA SA SOVJETSKOM RUSIJOM

Dr. BOŽIDAR ADŽIJA

Pitanje obnove odnosa između pojedinih država i Sovjetske Rusije (diplomatsko-političkih i trgovinskih) prošlo je, u ovo deset godina, kroz nekoliko faza.

Prva faza, neposredno nakon izbijanja boljševičke revolucije, obilježena je neprijateljskim i ratnim stavom između Sovjetske Rusije i zapadno-evropskih država, posebice antantinih. (S Njemačkom su boljševici, odmah nakon dolaska na vlast, sklopili brestlitovski mir, koji je, baš obzirom na njihovo neprijateljsko raspoloženje prama antanti i njenim saveznicama, bio vrlo dobro sračunati diplomatski potez.) Taj neprijateljski stav bio je obostran. Boljševici su obustavili ratovanje i prekinuli savezništvo sa antantom, anulirali sve predratne i ratne ruske dugove prama antanti, dokinuli koncesije antantinih kapitalističkih poduzeća u Rusiji i razvili najopsežniju propagandu i akciju za svjetsku socijalnu revoluciju. Antanta je boljševicima odgovorila također neprijateljskim stavom; ona im nije mogla oprostiti povlačenje milijonske ruske vojske sa fronte, jer je ta vojska služila kao podesan „kanonenfutter", koji je imao zadaću, da paralizira njemačke ofenzive na zapadnoj fronti; ona im nije mogla oprostiti anuliranje dugova i zajmova, a još manje su im mogli oprostiti antantini kapitalisti gubitak bogatih i neiscrpljivih vrela ekonomske i socijalne eksploatacije; konačno strah pred požarom svjetske revolucije stvorio je od antante i njezinih vjernih sljedbenika neprijateljski blok prama Sovjetskoj Rusiji.

Digitized by Google

Jedino činjenica, što je čitava Evropa bila na svim područjima istrošena skoro petgodišnjim krvoprolićem, i što su široke mase u svim državama bile revolucijonisane, spriječila je, da se taj neprijateljski stav između Sovjetske Rusije i zapadne Evrope nije manifestirao u velikim dimenzijama ratnih sukoba, već se je ograničio na vojničke intervencije, koje su uz materijalnu i moralnu pomoć antante (osobito Engleske) vodili plaćeni ruski carski generali (Judenić, Djenikin, Kolčak, Wrangel). Te su vojničke intervencije bijedno skrahirale i antanta je kao manifestaciju svog neprijateljskog raspoloženja, upotrebila blokadu Sovjetske Rusije, na koju su boljševici odgovorili pojačanom akcijom i propagandom svjetske revolucije. Svjetska revolucija ne dolazi, ali ni antantina blokada ne uspijeva, da spriječi pobjednički pohod ruske revolucije.

Pod uticajem neuspjeha tih kontrarevolucionarnih sredstava, a osobito pod uticajem sve jače i katastrofalnije svjetske privredne krize, u koju je Evropa upala baš najviše uslijed odsutstva ruske producije i ruskih konzumenata na evropskom tržištu, zapadna je diplomacija počela postepeno likvidirati tu prvu fazu, fazu otvorenog neprijateljstva, prema Rusiji. Nastupa pomirljiviji stav, koji već godine 1922. kulminira u pozivu sovjetima na međunarodnu ekonomsku konferenciju, koju je sazvala Liga Naroda u Genovi.

Razumije se, da i Rusija mijenja svoju politiku prema Evropi. Prestaju grozote građanskog rata, likvidira se era ratnog komunizma, uvađa se nova ekonomska politika (Nep), padaju nade u svjetsku socijalnu revoluciju, osjeća se potreba izvanjskog zajma za obnovu ratom i revolucijom ruinirane privrede; sve to dovodi sovjetsku vladu u bliži doticaj sa zapadnom Evropom.

Izrabljivanje nacijonalno-revolucijonarnog gibanja u Kini sa strane Sovjetske Rusije, sa svrhom, da zada težak udarac svom najvećem ekonomskom i trgovinskom konkurentu i stoljetnom izrabljivaču dalekog Istoka — Engleskoj, ne mijenja nit najmanje na ovom obostranom preokretu smjernica izvanjske politike: buržoasko-kapitalistička Evropa napušta svoj aprioristički otpor prama državnoj formi, koja nije buržoaska, a Sovjetska Rusija briše veliki dio svog prvobitnog teoretskog komunističkog programa, kojemu željezni zakoni stvarnog života ne dadoše da dopre do ostvarenja.

Nastupa era normaliziranja odnosa između Sovjetske Rusije i pojedinih evropskih država, koja je osobito aktivna bila nakon dolaska Mac-Donaldove radničke vlade u Engleskoj i pobjede ljevičarskog kursa u Francuskoj god. 1924. Dok je već prije bila Sovjetska Rusija uspostavila normalne odnose sa mnogim manjim evropskim državama, ona, nakon ovih događaja, obnavlja normalne diplomatske odnose sa Engleskom, Italijom i Francuskom. Prekid tih odnosa, koji je naknadno provela engleska konzervativna vlada prelazne je naravi i vrlo vjerojatni skori povratak radničke vlade u Engleskoj (nakon parlamentarnih izbora, koji će se u Engleskoj obaviti u proljeću 1929 g.) značit će i povratak normalnih odnosa sa Rusijom. I konačno, kako zadnje vijesti javljaju, čine se ozbiljne pripreme za obnovu diplomatskih odnosa između Sjevero-američke Unije i Sovjeta.

Mala antanta nema zajedničkih smjernica u pitanju odnosa prama Sovjetskoj Rusiji: Rumunjska, čiji put u Moskvu vodi preko napuštanja Besarabije, nalazi se u potpuno drugoj situaciji, nego Čehoslovačka i Jugoslavija; jedino im je svima trima zajedničko, da se sve one u glavnom ravnaju prama željama i uputama iz Pariza. Nijedna od država Male antante nije dosada „priznala" de jure sovjetsku vladu; jedino Čehoslovačka otišla je najdalje u obnavljanju normalnih odnosa, osobito trgovačkih.

A naša država? Mora se priznati, da za Jugoslaviju ne padaju na vagu toliko ekonomski razlozi u pitanju odnosa sa Rusijom kao n. pr. za Čehoslovačku, ali zato nikako ne bi sentimentalni razlozi smjeli utjecati u negativnom smjeru. Kaže se: boljševici su ubili zadnjeg Romanovca, kojemu naša država (odnosno predratna Srbija) duguje osobitu zahvalnost za mnogu, moralnu i materijalnu, iskazanu joj pomoć. Taj je sentimentalni razlog učinio našu državu utočištem najvećih ruskih reakcijonaraca-monarhista, taj je isti razlog bio, da smo ostavili na milost i nemilost tisuće naših državljana u Rusiji, i konačno taj isti razlog diktira naše pasivno i negativno stanovište prama Sovjetskoj Rusiji, i to na uštrb narodnih i državnih interesa.

Poslije smrti Pašićeve i poslije imenovanja Balugdžića jugoslavenskim poslanikom u Berlinu izgleda da su se naziranja službenih krugova, i u pitanju odnosa sa Rusijom, bar nešto promijenila, što se nazrijeva i u tome, da je bila raspuštena armija barona Wrangela, čiji je glavni kader bio u našoj državi.

Ako imamo normalne, čak što više (nazovi-) „prijateljske" odnose sa neprijateljski nam raspoloženim diktatorskim režimima u Italiji, Madžarskoj, pa i u Španjolskoj, onda je više nego nepolitički i nedržavnički, a i protunarodno je i protudržavno, opravdavati negativno stanovište prama današnjoj Rusiji, nekim razlozima sentimenta i tobožnjeg morala; ili, što je najgore, bazirati to negativno stanovište na interesima i željama caristićkih emigranata.

Uostalom boljševički teror, protiv kojega se najviše bune moral i sentimentalnost zapadnoevropskih „demokrata", a koji je neminovna popratna pojava svake revolucije, postaje već prošlost, i bude li Rusija dovedena u središte međunarodne politike, ne će to značiti kapitulaciju pred boljševičkim terorom, već iskrenu namjeru i želju (ako takova može da postoji kod evropskih diplomata!), da se ruskom narodu pokaže, da se njegove unutarnje prilike prilagođuju i približuju prilikama drugih naroda i zemalja, i da je već došao konac onim mukama i patnjama, kojima je taj narod bio izvržen kroz teške godine revolucije. S te bi strane dakle upravo moral i sentimentalnost najviše diktirali, da se već jednoć prestane s negativnim stanovištem prama Sovjetskoj Rusiji i da se s njom uspostave normalni odnosi.

Nadalje mora se i to imati u vidu, da je današnja sovjetska vlada prava vlada ruskog naroda. Pod tom se vladom Rusija konsolidira, ta vlada ima mnogo uspjeha, i konačno ona drži vlast u rukama. A i u ovom slučaju važi onaj zakon historije: ko ima uspjeh i vlast, taj ima i pravo i po pravu treba da bude priznat. Život ide dalje i ne zaustavlja se kod grobova i kod stratišta, i ako milijoni ruskog

Digitized by Google

naroda imaju da žive mirnije i sređenije onda treba preći, makar i žalosna srca, preko onih žrtava, koje je revolucija progutala. Historija ne poznaje zakona, po kojemu neminovno mora biti kažnjeno svako zlo; „nemesis historije" samo je mytus, koji se je rodio u glavama pjesnika. Ako se iskreno želi bolja budućnost čovječanstva, onda ona može da bude građena samo u zajednici sa preko stomilijonskim ruskim narodom.

Osobito za našu državu najintimnija veza sa današnjom Rusijom znači ogromno pojačanje i poboljšanje njezinog međunarodnog položaja, koji je sa strane naših susjeda i „prijatelja" ugrožen baš obzirom na našu političku, duhovnu i ekonomsku izolovanost od Rusije. Stoga kanimo se naivnih sentimentalnosti, koje nam sugerira naša prošlost i odvažimo se bez oklijevanja na ono, što nam diktira naša sadašnjost i budućnost!

NAŠA PROSVETNA POLITIKA

NEDELJKO DIVAC, prof. više pedagoške škole u Beogradu.

Vredi istaći na prvom mestu kako je postavljeno pitanje naše prosvetne politike u ustavu. Član 16. ustava glasi:

„Nauka i umetnost slobodne su i uživaju zaštitu i potporu države."

„Univerzitetska nastava je slobodna."

„Nastava je državna."

„U celoj zemlji nastava počiva na jednoj istoj osnovi, prilagođavajući se sredini kojoj se namenjuje."

„Sve škole moraju davati moralno vaspitanje i razvijati državljansku svest u duhu narodnoga jedinstva i verske trpeljivosti."

„Osnovna je nastava državna, opšta i obavezna."

„Verska nastava daje se po želji roditelja, odnosno staralaca, podvojeno po veroispovesti, a u saglasnosti sa njihovim verskim načelima."

„Stručne škole otvaraju se prema potrebama zanimanja."

„Državna se nastava daje bez upisnine, školarine i drugih taksa."

„U koliko će privatne škole i pojedine vrste njihove i pod kojim pogodbama biti dopuštene, odrediće se zakonom."

„Sve ustanove za obrazovanje pod državnim su nadzorom."

„Država će pomagati rad na narodnom prosvećivanju."

„Manjinama druge rase i jezika daje se osnovna nastava na njihovom materinskom jeziku pod pogodbama, koje će propisati zakonu.

U prednjim stavovima izražena su osnovna načela naše prosvetne politike, tako kako ju je država shvatila. I može se reći, da je ona dosada uglavnom u duhu tih načela i sprovođena. Koliko su ta načela dobra, to je drugo pitanje. Neka su neosporno dobra, a to je besplatnost državne nastave, ali nekima bi se mogle činiti i primedbe, kao što je ono, gde se govori o nastavi za nacionalne manjine, kojima država zajemčava samo osnovnu nastavu na njihovom materinjem jeziku.

Ali dok su ta osnovna načela postavljena u ustavu, dotle je rad na organizaciji prosvetne politike bio dosada veoma loš. Taj rad nije imao ničega određenoga ni jasnoga, već se razvijao proizvoljno, i u glavnom održavalo se takvo stanje i pravac kako je to bilo pre ujedinjenja našega naroda.

Vrste škola u glavnom su zadržane one koje su i ranije postojale po pojedinim krajevima, a to su osnovne škole, građanske škole, srednje škole (gimnazije klasične i realne i realke), a osim toga i stručne škole (učiteljske. trgovačke, poljopvrivredne, tehničke, poštansko-telegrafske, železničke itd.). Vrlo je malo ustanovljeno novih stručnih škola za nove potrebe života.

Pojedini krajevi naše zemlje veoma su nejednako razvijeni u prosvetnom pogledu. Slovenija i Vojvodina zauzimaju prvo mesto a Bosna poslednje; po tom dolaze južni delovi Srbije, koji su do 1912. godine bili pod turskom upravom. To se na prvom mestu vidi lepo kod osnovnih i građanskih škola. Tako u mariborskoj oblasti jedna osnovna škola dolazi na 17 kv. km. ili na 1441 stanovnika, u bačkoj na 21 kv. km. ili na 1678 stanovnika, ali u bihaćkoj oblasti jedna osnovna škola dolazi na 94 kv. km. ili na 3678 stanovnika, a u vrbaskoj na 63 kv. km. ili na 2939 stanovnika[1]. A ukupan broj osnovnih škola iznosi 7316 sa 682.016 učenika. Uz to dolaze još zabavišta (330) sa 86.150 dece i produžne škole sa 29.309 učenika.

Građanskih škola ima svega 159 sa 25.765 đaka. Najviše ih ima u mariborskoj (19) i ljubljanskoj oblasti (17), tako da u mariborskoj oblasti dolazi jedna građanska škola na 32.848 stanovnika, a u ljubljanskoj na 31.593; posle toga dolazi osečka oblast sa 14 građanskih škola, primorsko-krajiška oblast sa 14 građanskih škola. Ali zetska i bihaćska oblast imaju samo po 1 građansku školu, tako da u zetskoj oblasti jedna građanska škola dolazi na 348.957 stanovnika, a u bihaćskoj na 217.023.

Iz ovih podataka može se najlepše videti kolika nejednakost vlada u prosvetnom pogledu po pojedinim našim krajevima. I dosadašnja državna prosvetna politika nije gotovo ništa učinila da se ta nejednakost otkloni, na taj način što će se otvarati nove osnovne i građanske škole tamo gde ih je premalo, kao što je slučaj sa Bosnom i južnom Srbijom.

Pa i koliko imamo osnovnih škola, one su najvećim delom četverorazredne (u Srbiji, Crnoj Gori, Vojvodini, Bosni i Hercegovini), što je za današnje prilike veoma nedovoljno; petorazredne osnovne škole postoje u Hrvatskoj i Slavoniji, u Sremu i u Međumurju, a šestorazredne u Dalmaciji i ljubljanskoj oblasti; osmorazredne samo u mariborskoj oblasti.

Prema svemu tome osnovna je nastava posve nedovoljna i to je jedan od važnih razloga našega sporoga kulturnoga razvitka.Jer bez škole danas se ne može ni zamisliti nikakav ozbiljniji napredak nijednoga naroda pa ni našega. Stoga kod osnovne nastave mora se tražiti što brže povećanje i broja škola a i pojačanje nastavnoga nivoa. na taj način što će se osnovna nastava povećati najmanje na šest, a gde je god moguće i na osam godina. Pri tome niža osnovna nastava mora biti jednoobrazna u celoj zemlji, a viša treba da bude podešena prema potrebama pojedinih krajeva naše zemlje.

Srednja nastava bila je samo u toliko srećnija, što je otvoren poveći broj novih srednjih škola. Mnoga mesta koja nisu imala ranije uopšte gimna-

[1] Prosvetni Glasnik, sv. 11., 1927. — Statistika škola pod ministarstvom prosvete u školskoj 1925/26, od Dra Mladena Berića.

Digitized by Google

zije, dobila su čak i potpune gimnazije posle ujedinjenja. Na taj način broj srednjih škola narastao je na 174. Potpunih srednjih škola bilo je 116, pa su one po tom svedene na 80.

I ako su srednje škole vrlo značajne prosvetne ustanove, protiv njih je nastala izvesno vreme vrlo velika povika. U toj povici otišlo se tako daleko, da se sa mnogih strana počelo tražiti ne samo da se stane sa daljim otvaranjem srednjih škola, već da se ukine što veći broj i onih koje su otvorene. Nasuprot srednjim školama isticane su stručne škole. Čak i mnogi ugledni javni radnici činili su izjave da na mesto srednjih škola treba otvarati „stručne škole", iako su to dve vrste škola sa sasvim različnim zadaćama, koje se ne mogu zamenjivati, već samo dopunjavati.

Povika na srednje škole dolazila je prosto otuda što se malo razumevao pravi smisao i pravi značaj njihov. Na srednje škole počelo se gledati kao na škole koje liferuju samo činovništvo. Pa tako se počelo u javnosti i govoriti o njima. Ta povika na srednje škole imala je za posledicu i to, da je 36 punih srednjih škola svedeno na stupanj nižih srednjih škola.

U stvari povika na srednje škole bila je neosnovana i nju su činili ljudi koji su uopšte bili površno posvećeni u stvari prosvetne politike. Ništa zato što je među tima bilo i profesora univerziteta i narodnih poslanika i publicista od glasa i ugleda.

Srednja je škola jedna od najstarijih prosvetnih ustanova. U Engleskoj je njih bilo još krajem sedmoga veka. One su kod svih naroda igrale važnu prosvetnu ulogu. Pa ta njihova uloga ni danas se nije umanjila. Naprotiv ona postaje sve veća i sve značajnija. Srednja škola doduše ne sprema ni za jedan neposredan poziv, ali ona osposobljava za stupanje u sve pozive. Ona je za to da dade opšta znanja, da vaspita, da razvija gipkost duha i tela i da time osposobi da se u stručnim pozivima postignu što bolji i što viši uspesi za što kraće vreme. Srednja je škola opšta škola i zahtevi da se ona zamenjuje stručnim školama nepromišljeni su.

„Cilj srednje škole nije, veli Émile Bontmy[1], da se dobije najveći prinos dok traje to školovanje, tj. između 9. i 18. godine, već da osigura najveći prinos u periodi posle toga, u periodi punoga i korisnoga rada koji traje koliko i život. Vrednost nekoga vaspitanja ne meri se po tome koliko đak ima znanja u glavi o svima stvarima u času kad završi to vaspitanje, već po tome koliko su tih osam ili deset godina pripreme stvorile ukusa, sposobnosti i prilagođenosti da se brzo obrazuje u poslu kome će se po tom posvetiti ceo život."

Pa i ako je vrednost srednje škole neosporna, kao i osnovne, ipak ni naša zvanična politika ni naša javnost nisu još u toj stvari izišli iz kontroverza. To je jedan od glavnih razloga što je do danas ostalo nerešeno i materijalno obezbeđenje nastavnika srednjih škola. Jer, nažalost, kod nas je buržoazija bila dosada u stanju da oceni dovoljno samo vrednost vojske i žandarmerije, jer je značaj tih ustanova po buržoaziju od neposrednoga efekta, dok je efekat prosvete posredan, i za njegovu pravu ocenu traže se ozbiljniji ljudi nego što su oni koji danas vode politiku naše buržoazije, koja je u privrednom i socijalnom pogledu pretežno pljačkaškoga karaktera.

Pa ne samo da vladaju još kontroverze o značaju i potrebi pojedinih škola, već kontroverze postoje još i o nastavnim programima i o nastavnom planu u pojedinim vrstama škola. Pa te kontroverze ostale su i posle rada jedne komisije, koja je prošle godine radila na utvrđivanju državnoga prosvetnoga programa. Kod toga rada moglo se zapaziti osobito insistiranje crkve da svoj uticaj ojača u školi.

Predstavnici svih veroispovesti tražili su da se ne samo u svim školama opšte nastave sprovodi od početka do kraja verska nastava, već čak i u stručnim školama. Taj zahtev očigledno pokazuje težnju crkava, da jačaju klerikalizam a na štetu druge nastave. Ta težnja mora se odlučno suzbijati, jer ona ne samo da ne predstavlja nikakvu korist ni potrebu za našu narodnu prosvetu, već je čak od štete. Versku bi nastavu, ako se već hoće da ostane u školama, trebalo ograničiti samo na četiri niža razreda srednjih škola, dok u stručnim školama njoj apsolutno nije mesto.

Pitanje stručnih škola je takođe vrlo važno, ali i vrlo složeno. Mi imamo priličan broj raznih stručnih škola, kao i pomoćnih škola za stručno obrazovanje (večernje zanatske škole i druge). Stručna je škola svaka škola u kojoj se sprema za poziv, koji će se vršiti po njenom svršetku kroz ceo život. Stručne se škole otvaraju i uređuju prema mnogostrukim potrebama društvenoga života. Stručne je škole teže organizovati i one su skuplje nego škole opšte nastave. Za izvođenje nastave u njima potrebno je i mnogo više nastavnih sredstava, i ona su za svaku vrstu škole specifična, kao što je potrebno i sasvim stručno nastavničko osoblje.

U nas razvijanje stručne nastave takođe nije vršeno ni prema kakvome naročito utvrđenome i smišljeno izrađenome planu. Svaka se škola javljala kao izraz krajnje potrebe i nužde. U prvom su redu osnivane stručne škole za obrazovanje funkcionera za državne potrebe (poštansko-telegrafske škole, železničke škole, pa i neke poljoprivredne škole), a tek u novije vreme počelo se raditi i na osnivanju stručnih škola, koje treba da posluže uopšte usavršavanju zanatske, industriske, trgovačke i poljoprivredne radinosti.

Pa ipak ma koliko da je bilo izvesnoga napretka i u razvijanju stručne nastave, što je za naše prilike bilo i nedovoljno, a i bez smišljenoga plana. Gotovo je jednodušno mišljenje, da je veoma malo učinjeno na podizanju poljoprivrednih škola, a u koliko i ima tih škola (25 nižih i 3 srednje), one nisu bile u stanju da izvrše kako valja zadaću, koja im je namenjena, tj. da obuče što veći broj naših mladih poljoprivrednika, da što savršenije vode poljoprivredne poslove. Naročito su podbacile niže poljoprivredne škole, koje sveukupno nisu bile u stanju da prikupe više ni od 250 učenika, dok su srednje škole, iz kojih se ide za funkcionere, prenatrpane. A sve to pokazuje, da i u organizaciji tih škola i u radu u njima, a i u našim društvenim prilikama, ima nečega nezdravoga, ali što se može otkloniti samo mudrom i dobro smišljenom organizacijom, koja mora biti prilagođena do najveće mere našim posebnim prilikama, koje su veoma raznolike po pojedinim oblastima naše države.

[1]) Max Leclerc, L'éducation des classes moyennes et dirigentes en Angleterre, avec un Avant-Propos par M. Emile Bontmy, Membre de l' Institut, XVII.

Digitized by Google

Uopšte uzeto dosada naša prosvetna politika nije vođena prema nekom dobro smišljenom planu, već prema raznim uticajima posebnoga karaktera i prema ličnim nalaženjima pojedinih rukovođa državne prosvetne politike. Od takvoga stanja bilo je neosporno mnogo štete. Stoga bi što pre trebalo da se iziđe iz toga stanja. Radi toga morali bi se prvo utvrditi i tipovi škola za opšte obrazovanje i glavni tipovi stručnih škola, a osim toga morala bi se ustanoviti bar približno tačno i koja vrsta škole za pojedine krajeve najbolje odgovara. Da bi se sve to postiglo, mora se raspolagati i potrebnom statistikom za pravilno vođenje prosvetne politike. A uza sve to rad na razvijanju pojedinih vrsta škola mora biti organski povezan, u toliko pre što razne vrste škola spadaju u nadležnost raznih ministarstava. Škole za opšte obrazovanje imale bi se prilagođavati u mnogome i potrebama škola za stručno obrazovanje.

HEINRICH CUNOW

Dr. MIRKO KUS-NIKOLAJEV

III. (Svršetak)

Već sam spomenuo, da se primena ekonomskog kriterija u etnologiji pokazala vanredno uspešnom, a pogotovo je istorijski materijalizam, kao radni metod uneo mnogo elastičnosti u područje ispitivanja razvoja socijalnih organizacija u ljudskom društvu.

Ali treba odmah naglasiti, da mnogi [1]) koji stoje na stanovištu istorijskog materijalizma, imaju o njegovoj sadržini sasvim oprečno mišlenje. Naročito se premalo pazi na to, da je materijalni život uslovljen faktorima, koji se na raznim stepenima razvoja ne očituju istom snagom i vrednošću. Na najnižem stepenu postoji na pr. održanje života samo u prisvajanju gotovih prirodnih produkata, te je time isključivo određeno klimom, faunom, florom itd., dakle vanjskom prirodom. Sa napretkom poljodelstva i stočarstva postaje čovek u sticanju materijalnih životnih uslova sve neovisniji od prirode; ali zato mesto ovisnosti od prirode nastupa ovisnost o stvorenim veštačkim uslovima, o produkcionim odnošajima. Još je dugo ovisnost od prirode vrlo jaka; još i onda, kad je prvobitno poljodelstvo savršenije i kad se veštačkim sredstvima povećava plodnost tla. Produkcija životnih sredstava još je uvek pre svega ovisna o vrućini i studeni, sastojini tla, vodi itd. i samo tamo se stvaraju tako zvane primitivne kulture, gde ima povoljnih uveta: u dolinama reka ili vodom bogatih visoravni. Kako se čovek ovog razvojnog stepena u produkciji svojih životnih sredstava oseća ovisnim o prirodi, pokazuje jasno idejna sadržina prirodnog kulta i preslikavanje prirodnih sila u religiju. Dalnji napredak višim životnim formama sve više sužuje izvesne uplive prirode. Sredstva za uspešnije obrađivanje tla, poboljšanje stočarstva, dosad neupotrebljeni prirodni produkti, industrija itd. dovode do sve izrazitijih forma napretka. Danas više nismo ovisni u nabavljanju životnih sredstava o dobrovoljnim darovima prirode. Klima, nedostatak vode, ugljena itd. uplivišu doduše na produkciju, ali — ne vladaju više njome; odnosno naša egzistencija nije isključivo o njima ovisna.

Obratno je s izmenom produkata i međusobnim gospodarskim uplivom suseda. Dok je selo sačinjavalo zatvorenu autonomnu organizaciju i dok su se produkti pretežno konzumirali u vlastitom gazdinstvu, nije izmena imala zamašne vrednosti za gospodarski život; danas u epohi produkcije robe za svetsku pijacu ima presudnu vrednost za celu socijalnu organizaciju. Prema tome, što danas znatno ne upliviše u društvenoj produkciji nije uplivisalo u prijašnjim razvojnim epohama i što je danas bez upliva na ekonomsku strukturu imalo je moguće nekada isključivu vrednost.

Jasno je, da je etnološko istraživanje moralo naići na ekonomske motive u životu samih primitivnih naroda i podvrći ih analizi. I upravo u ispitivanju ovih primitivnih ekonomskih odnošaja izbio je na površinu jedan motiv, koji je od presudnog značenja za shvatanje ekonomskog razvoja uopće a produkcionih forma napose. A taj motiv leži u ispravnom ocenjivanju ljudskih izuma i otkrića, čije se snažno delovanje opaža upravo kod primitivnih naroda.

Poznata Marxova izreka, „sva dosadanja istorija je istorija klasnih borba", odnosi se naravno samo na ljudsko društvo, dakle na vezane zajednice. A ako hoćemo, da razumemo nutarnju „logiku" socijalnih zajednica i njenih klasnih odnošaja moramo zahvatiti u korenje ljudskog roda, da onde potražimo prve zametke, iz kojih se razvio socijalni svod čovečanstva.

I onda još nešto. „Nije sve što ljudi rade klasna borba. Široka podloga za razvoj klasnih borbi, koju Marx naziva ekonomskim uslovima uključuje u sebi, sem istorije prirode i istoriju otkrića i izuma, u kojoj čovek deluje kao faktor evolucije. Ovaj deo ekonomskih uveta ima svoju sopstvenu istoriju, koja je samo toliko vezana uz istoriju klasa u koliko ova određuje potrebu izvesnih klasa za otkrićima i izumima, te meru, za tu svrhu, raspoloživih radnih snaga." [1])

Naprama celoj Marxovoj nadogradnji pravnih i političkih uređenja, kao i verskih, filozofijskih i etičkih predstava svakog pojedinog istorijskog perioda, označili su Marx i Engels celokupne produktivne uslove kao realnu podlogu, po kojoj se konačna nadogradnja može razumeti. Kod toga treba uvažiti jedno: nadogradnja se u prvom redu diže iznad klasnih odnošaja a ovi opet počivaju na tehničkim uslovima. Jer u pitanju, koje nas ovde interesuje, u prvom je redu važno, da se zadrži razlika između tehničkih i socijalnih pretpostavaka produkcije i da se njihov međusobni odnošaj odredi prema evoluciji ljudskog rada uopće.

Istorija tehničkih odnošaja, kako veli Friedrich Adler, u koliko sarađuju ljudi, dakle istorija otkrića i izuma ovisi naravno i o ovim odnošajima, o povremenom stanju tehnike. Napredak na jednom području tehnike i nauke omogućuje napretke na njihovim drugim područjima. Ali snaga, koja pokreće taj napredak je klasna potreba. Uvek postoji bar jedna klasa za koju usavršavanje oruđa znači i poboljšanje životnih uslova. Udovolenje te stalne

[1]) O značenju etnološke sociologiie pisao sam opširno u svojoj studiji: „Etnološka sociologija i istorijski materijalizam" u „Bankarstvu" sv. 11.—12. god. 1927.

[1]) Friedrich Adler: Ernst Machs Ueberwindung des mechanischen Materialismus, Wien 1918.

Digitized by Google

klasne potrebe sastoji se u promeni tehničkih odnošaja, koji posle mogu izmeniti klasne odnošaje i „nadogradnju".

Za naše određenje važnosti izuma i otkrića kod primitivnog čoveka su od naročitog značenja gornji izvodi. Mi sebi možemo danas teško zamisliti od kakvog su zamašnog značenja za život pračoveka bili izumi kijače, sekire, koplja itd. Ti izumi, bez obzira na to kako su nastali, potpuno su izmenili način njegovog života. A tek od kojeg je značenja bila najpre sama upotreba vatre, kako ju je čovek nalazio u prirodi, a onda izum načina, da je veštački pravi! To je uistinu bio najveći preokret u istoriji čovečanstva. Izumom vatre čovek je tek postao onim što danas zamišljamo pod znakom „čoveka". Svi daljnji izumi: kao prerada metala, kojom je bio vezan nagli uspon čoveka, rezultati su poznavanja vatre i njenog delovanja. Vatra, kućno ognjište — je bila jedna od glavnih uslova progresa ljudskog društva. Naravno ako se izumi posmatraju u vidu današnje kapitalističke organizacije oni su samo sredstvo za poboljšavanje životnih uslova jedne klase. Ali tim problem tehnike nije rešen, i ekonomija, koja se time zadovoljava, ne zahvata ceo kompleks pitanja, koji je s njim u vezi. Ukratko stanje današnjeg produkcionog sistema nije i ne može biti dovoljno za konstrukciju razvoja ekonomskih odnošaja u ljudskom društvu. Potrebno je segnuti dublje, i problem privrednih odnošaja zahvatiti u samom korenu — kod primitivnog čoveka.

Ako u izučavanju ekonomskih problema pođemo tim putem, te se koristimo etnološkim faktima, nama će ceo niz socijalnih pojava biti jasniji i pristupačniji. U sitnim, za nas danas jedva vidljivim tehničkim elementima primitivnog čoveka ležale su klice silnog porasta naših današnjih tehničkih sredstava. Što više, ta na oko sitna tehnička pomoćna sredstva, kao oruđe i oružje oslobodile su tek čoveka iz okova prirode i omogućila su mu organski a posle i socijalni razvoj. Ta tehnička sredstva sprovodila su prve tipove socijalne organizacije.

Ispitivanje primitivnih socijalnih zajednica pokazuje nam jedini put, da razumemo sastav i poreklo današnjih socijalnih tvorevina. Bez etnoloških ispitivanja nemoguće je doneti siguran sud o današnjim društvenim formama. Sve što se radi bez tih preduslova jest prazna spekulacija.

Upirući na činjenicu, da u primitivnim ekonomskim, tehničkim i socijalnim pojavama leže klice razvoja tih pojava do današnjih oblika, Cunow je sociologiju postavio pred sasvim nove zadaće. Sva starija sociologija je u glavnom veštački konstruisala svoje tvrdnje i to obično na čisto filozofskim, a katkad i metafizičkim predpostavkama. Razumljivo je onda, da je sociologija bila i ostala neki prirepak filozofije i igralište najčudnijih teorija.

Nova sociologija mora voditi računa o etnološkim i s njima vezanim ekonomskim faktima, ako hoće uistinu dati analizu socijalnih problema. Ili kraće rečeno sociologija i etnologija moraju biti jedno: sa jednim problemom i jednim rešenjem.

TUBERKULOZA KAO SOCIJALNA BOLEST

Dr. ŽELJKO HAHN

Problem tuberkuloze nije samo zdravstveni problem. Pitanje tuberkuloze i borbe protiv tuberkuloze jedan je od najtežih socijalnih i privrednih pitanja ljudske zajednice.

Godine 1925. umrlo je kod nas prema podacima g. Dr.-a Konstantinovića oko 25.000 ljudi od tuberkuloze. Bilo je oko 300.000 tuberkuloznih bolesnika. Troškovi liječenja i izdržavanja ove armije bolesnih ljudi i gubitak narodne privrede uslijed nerada nesposobnih za rad tih bolesnika, iznašaju računajući samo skromnu svotu od petsto dinara mjesečno po bolesniku, 1800 milijuna dinara t. j. skoro dvije milijarde godišnje. Bit će sada svakome jasno što znači tuberkuloza za narodnu privredu našega maloga i siromašnog naroda. Čudna je pojava kako malo interesa pokazuje naša javnost za borbu protiv tuberkuloze. Kad se je god. 1882. pronašao bakcil tuberkuloze, dokazalo se je time, da je tuberkuloza zarazna bolest. Danas se znade, da postoji još jedna druga nevidljiva forma uzročnika tuberkuloze, koja može da prelazi već u utrobi bolesne majke na dijete. Znade se kako se širi tuberkuloza. Znademo prilično tačno put i način obrane protiv tuberkulozne zaraze. Ipak nije medicinska nauka, unatoč svega svoga napretka, mogla da svlada tuberkulozu, koja je ostala najrašireniji i najstrašnija naša narodna bolest.

Uzrok je u tome, što je tuberkuloza socijalna bolest. Njena strašna raširenost posljedica je teških socijalnih i ekonomskih prilika pod kojima žive velike mase današnjega čovječanstva. Dokazano je znanstvenim metodama istraživanja da skoro sve pojave pauperizma t. j. siromaštva velikih masa — pospješuju širenje tuberkuloze.

Bertillon, francuski socijolog, izradio je jednu kartu Pariza, u kojoj je svaki arondisman označio po imućnosti i po oporezovanju njegova stanovništva drugom bojom: siromašne četvrti crnom, bogate crvenom bojom. A izradio je još jednu kartu, u kojoj je svaki arondisman označio po pomoru od tuberkuloze. Veliki pomor označio je crnom, mali crvenom bojom. Ove su dvije karte bile potpuno jednake. U najsiromašnijoj četvrti bio je pomor od tuberkuloze najveći, u najbogatijoj najmanji.

Dr. Pikler, peštanski statističar, dokazuje da je 1911. godine u Pešti od stanovništva, koje stanuje u stanovima sa pet i više soba na 10.000 stanovnika umrlo 2, a od stanovništva, koje stanuje u stanovima sa jednom sobom, na 10.000 stanovnika 42 od tuberkuloze. Pomor od tuberkuloze u stanovima siromašnog pučanstva sa jednom sobom bio je dakle 21 put veći od pomora stanovništva, koje stanuje u velikim stanovima,

Jedan uzrok velikog pomora našega radništva od tuberkuloze je stambena bijeda gradskog proletarijata. Po jednoj anketi, koju sam 1925. godine izvršio kod Okružnog ureda u Zagrebu, stanuje samo 14.5 % zagrebačkih radnika sam u jednoj sobi, a to su u glavnom služavke, koje obično stanuju u jednoj sobici. 25 % radnika stanuju po 2 osobe u jednoj sobi, a sve drugo, 60 %, po tri i više osoba u jednoj sobi.

Digitized by Google

Oko 25 % zagrebačkog radništva stanuje u sobama, u kojima ima 5 i više osoba.

Uslijed stambene bijede širi se tuberkuloza među nejakom djecom, koja su najosjetljivija prama tuberkuloznoj zarazi. U istoj sobi, često u istom krevetu sa teško tuberkuloznom majkom, žive mala djeca, koja na taj način moraju da obole od tuberkuloze.

Još gore od loših stambenih prilika djeluje slaba i nedovoljna hrana. Dokazano je da je loša hrana najvažniji uzrok širenju tuberkuloze: Dr. Alfons Fischer dokazao je da je poboljšanje ishrane širokih masa naroda najvažnije, skoro jedino sredstvo za pobijanje tuberkuloze. Dokazao je, da je veliko opadanje pomora od tuberkuloze u Engleskoj posljedica socijalne carinske politike Engleske, koja je 1846. ukinula carinu na žitarice.

U Engleskoj je potrošeno po glavi stanovništva

	1840 godine	i 1909 godine
funta slanine	0.01	9.97
funta sira	0·92	6.82
komada	3.63	48.25
funta pšeničnog brašna	42.47	247.03

A pomor od tuberkuloze pao je od 29 na 9 po 10.000 stanovnika. Sigurno je, da je poboljšanje ishrane više vrijedilo nego cijeli napredak liječenja zajedno sa svim liječilištima tuberkuloze.

Uslijed gladovanja za vrijeme rata porastao je pomor od tuberkuloze naglo i u onim zemljama, u kojima je prije rata bio najniži. U Pruskoj umrlo je 1913. godine od tuberkuloze 56.861 osoba a 1918. godine 96.844 osobe.

Zanimanje ima također prilično velik upliv na pomor od tuberkuloze. Pomor od tuberkuloze u procentima opće smrtnosti bio je u cijelom našem pučanstvu 13.5 % a kod osiguranoga radništva 33.6 %, dakle oko tri puta više (statistika Središnjeg ureda za 1926. godinu). Kod nas je 1926. godine svaki treći od svih umrlih članova radničkog osiguranja umro od tuberkuloze.

Naravna je stvar, da je u ovom slučaju zanimanje samo jedan faktor u skupu svih onih pojava, koje označujemo skupnim imenom „socijalnog položaja" radništva. Da se vidi pravi upliv zanimanja na pomor i oboljenje od tuberkuloze sastavio sam podatke po grupama zanimanja u starosnoj grupi od 20 do 29 godina. Izlučio sam na taj način upliv starosti na pomor i oboljenje. Najviše oboljenja od tuberkuloze, 8 % osiguranika, bilo je u poligrafiji, kod štampara. A najmanje oboljenja od tuberkuloze imala je grupa poljoprivrede, 2.2 oboljenja na 100 osiguranika, to jest skoro četiri puta manje.

Dokazano je dakle kakovu kobnu ulogu imaju socijalni faktori: stambena bijeda, loša hrana, nepovoljni uvjeti rada i teško zanimanje, na pomor i oboljenje od tuberkuloze.

Pauperizam je kompleksna pojava. Neznanje, nepismenost, nečistoća i alkoholizam djeluju isto kao prije spomenute druge pojave bijede. Sve su to socijalni uzroci tuberkuloze. Sigurno je da će čovječanstvo jedamput ipak svladati tuberkulozu, jer će se bezuvjetno poboljšati socijalni položaj širokih masa. Put, kojim čovječanstvo ide, vodi napred. Ima malih zastoja i nazadovanja, ali to ne može da dugo traje. Ako moderna kultura neće riješiti socijalni problem, propasti će. Pauperizam mora da nestane, a s njim će nestati i tuberkuloza kao socijalna bolest. Ali bila bi teška pogreška ako bi rezignirano čekali na poboljšanje socijalnih prilika i ne bi ništa već sada učinili da pobijamo tuberkulozu. Treba liječiti i izolirati bolesnike i u tu svrhu podizati bolnice, dispanzere i liječilišta za odrasle i za djecu. Treba odstraniti djecu iz okolice zaraznih bolesnika, treba spasiti ugroženu djecu. Treba prosvjećivati narod i svjetlom nauke protjerati stare predrasude, treba otvoriti male prozorčiće prljavih soba i pustiti svjetlo, zrak i sunce u stanove siromašnih. Treba napraviti higijenu radiona, poboljšati ekonomske i zdravstvene uvjete rada: treba da se već jednom sakupe sve pozitivne sile naroda za borbu protiv naše najteže socijalne i narodne bolesti.

ŠEST GODINA SOCIJALNOG OSIGURANJA

GOJKO BERBEROVIĆ

Ove godine u julu mjesecu navršilo se je šest godina postojanja sadašnjeg našeg radničkog socijalnog osiguranja, koje i pored svih manjkavosti predstavlja neosporno jednu od najvažnijih socijalnih tekovina našeg radništva. I ako je to kratak period vremena, ipak su već postignuti lijepi rezultati i stečena korisna iskustva. Centrala radničkog osiguranja pružila je za to dragocjeni materijal u odlično i doista u svakom pogledu stručno izrađenoj publikaciji „Središnji ured za osiguranje radnika 1922.-26."

Pošto se u posljednje vrijeme postavlja s izvjesnih strana na dnevni red pitanje reforme socijalnog osiguranja, prije još nego li je ono u potpunosti i provedeno, nadaje se pitanje, koji su razlozi tim reformističkim težnjama. U vezi s time naročito se pokreće zahtjev za reorganizacijom radničkog osiguranja, pa je stoga potrebno ispitati, u kojem pogledu ne udovoljava sadašnja organizacija. Za prosuđivanje tog pitanja važno je ustanoviti, je li organizaciji socijalnog osiguranja, kakova je sada, uspjelo u ovom vremenu obuhvatiti one, kojima je namjenjena, dalje da li su radnici dobijali od osiguranja što ih po zakonu pripada i konačno, da li je aparat osiguranja uspjevao sa pribiranjem potrebitih financijskih sredstava.

Da bi mogao pristupiti izvršivanju svojih zadaća morao je Središnji ured najprije obaviti veliki posao reorganizacije ranijih ustanova radničkog osiguranja. Prilike u pojedinim pokrajinama bile su najraznovrsnije, i trebalo ih je zakonski unificirati. Nakon što je taj posao svladan i u glavnom provedena organizacija osiguranja po ustanovama zakona od 14. maja 1922., došlo je na red pitanje usavršavanja prilika, koje su zatečene prilikom stupanja na snagu novog zajedničkog zakona. To je trebalo izvesti u interesu što uspješnijeg i racionalnijeg sprovodenja radničkog osiguranja.

Činjenice ilustrirane brojkama najbolje dokazuju, da je i na tom polju bilo uspjeha. Koncem g. 1926. radničko osiguranje raspolagalo je sa 106 dobro opremljenih ambulatorija, sa dva velika sanatorija za tuberkulozu, sa tri oporavilišta, jednim obdaništem, jednom ljekovitom banjom i sedam manjih bolnica. U svima tim zdravstvenim ustanovama liječili su članove i njihove porodice oko 1000 namještenih liječnika za opću i specijalističku praksu.

Digitized by Google

Kroz to vrijeme prikupio je Središnji ured oko pola milijuna članova, propisao blizu milijardu dinara prinosa i priveo ih zakonskoj svrsi. Da je radničko osiguranje poslužilo onima, kojima je namjenjeno dokazom je, da je 80% prihoda u grani osiguranja za bolest izdano neposredno na članove. Za pokriće renta mobilisano je oko 20 milijuna dinara, dočim su ostali prihodi osiguranja za slučaj nesreće, koji služe za kapitalno pokriće renta, poslužili kao rezerva, iz koje su davani krediti za provedbu investicionog programa, koji je predviđao podizanje uredskih zgrada, sanatorija i t. d.

Međutim dvije vrlo važne stvari nijesu provedene, koje su prema zakonu o osiguranju radnika morale biti provedene u ovom razdoblju. Odgođeno je izvršenje osiguranja za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti, koje je moralo biti provedeno najkasnije do 1. jula 1925. Dalje nijesu provedeni izbori za samoupravne organe radničkog osiguranja, premda smo dosada mogli imati već i druge izbore. No tu ispada svaka odgovornost Središnjeg ureda, koji je u oba slučaja izvršio pravovremeno sve potrebne predradnje. Kriva je država, koja je jedno i drugo odgodila na neodređeno vrijeme.

Pa da što je skrivio Središnji ured i njegova organizacija, da se je moralo donositi čak posebno zakonsko ovlaštenje u jednom financijskom zakonu, da se čitava organizacija osiguranja stavi opet na druge osnove? Reforma socijalnog osiguranja, kako je zamišljena po bivšem ministru socijalne politike g. Dru Andreju Gosaru, ide za tim, da se stvore dva nosioca osiguranja, te da okružni uredi postanu nosiocima osiguranja za slučaj bolesti, dočim bi za ostale grane osiguranja i dalje ostao nosiocem Središnji ured. Obrazloženje koje je dano zahtjevu za ovom reformom polazi od činjenice, da je socijalno osiguranje dovedeno u financijalnu krizu, da su nastali znatni deficiti a naročito u osiguranju za slučaj bolesti, te da je svemu tome kriv centralizam u radničkom osiguranju. Centralizmu je predbačeno, da je ubio lokalnu inicijativu i smisao za odgovornost, kod okružnih ureda, koji da ne mare za deficite kad i onako znadu, da će ih podmiriti Središnji ured. Nije isključeno da je bilo i takovih slučajeva, ali tome se dade doskočiti i bez razbijanja jedinstva radničkog osiguranja, koje samo po sebi predstavlja svakako savršeniju formu.

Isticanje ovog tobožnjeg uzroka nastalih deficita ne smije odvratiti poglede od istinskih i dubljih uzroka, koje spomenuta reorganizacija osiguranja ne bi mogla nipošto ukloniti. Tu u prvom redu dolaze izvjesne objektivne prilike, kao pasivnost nekih krajeva, zatim privredna kriza, koja je ostavila naročito duboke tragove u radničkom osiguranju. Iskustvo je pokazalo, da je primjerice prinos u grani osiguranja za slučaj bolesti nedostatan za pokriće svih zakonskih davanja, a naročito jer se nije ispunila predpostavka na kojoj je bazirao, da naime budu provedene sve zakonom predvidene grane osiguranja. Pa ipak privredne prilike nijesu dopustile, da se na povišenje prinosa ma i pomišlja. Ta činjenica najbolje dokazuje, kako je bila fatalna uloga države u radničkom osiguranju. Odgoda izvršenja ostalih grana osiguranja imala je i daljnjih nepovoljnih posljedica, koje su snašle granu osiguranja u bolesti. Kruta nužda, koja ne pozna zakona, nagonila je time tisuće i tisuće iznemoglih, ostarjelih i bespo-slenih radnika, da panu na teret onog osiguranja, koje je postojalo. No država je išla i dalje u opterećivanju te grane osiguranja. Tako je radničkom osiguranju nametnuto plaćanje bolničkih troškova oboljelih članova od venerije, trahoma, umobola i tuberkuloze, premda za sve druge građane te troškove podmiruje država. Napokon ne može se poreći, da je bolesnička grana teško osjećala i zakonsku obavezu podupiranja matera i dojenčadi, koja bi obaveza morala prirodno teretiti državu. U tu je svrhu od 1922.—1926. izdano preko 70 milijuna dinara! Što se tiče deficita u kapitalnom pokriću renta u grani osiguranja za slučaj nesreće ti se svode na okolnost, što je prije vremena bilo posegnuto za snižavanjem premija u tom osiguranju. Tome je međutim već doskočeno. Naravno i tu ima svoj grijeh država, koja je osiguranje za slučaj nesreće prikratila godišnje za nekih milijun dinara. Toliko je naime po zakonu morala iznositi subvencija države, koja je konačno reducirana na smješnu svotu od 50.000 dinara. Da apsurd bude još veći određeno je, da se iz te „subvencije" moraju pokrivati troškovi državnog nadzora!

Kako se vidi tu nema pomoći od reorganizacije u osiguranju, pa bi šta više razbijanje jedne tako ograničene rizične zajednice značilo suštu štetu i veliku opasnost za daljnju egzistenciju osiguranja. Nije time rečeno, da se ne ukazuje potreba za izvjesnim reformama. Ali ko da danas o njima zaključuje? Možda ministri, kojima su valjda i kod toga preči politički motivi i koji su u najboljem slučaju diletanti u radničkom osiguranju? Ili „samouprave", koje po jednom zakonskom ovlaštenju može po svome ćefu postavljati ministar socijalne politike.

Sve u svemu pokazuje se, da je danas najpreča potreba osiguranja, prije svake reforme i reorganizacije, da se pristupi provođenju izbora za samoupravna tijela i da se prestane sa ministarskim dekretiranjem tih organa. Time će se u prvom redu udovoljiti zahtjevu svih radnika, bez razlike struja, da putem izbora pošalju u samouprave osiguranja svoje prave predstavnike, što će bez sumnje uroditi i proširenjem kruga odgovornosti toliko potrebne u radničkom osiguranju. Konačno izabrane će samouprave imati i veći autoritet, da se odupru svima presizanjima, da državnu nadzornu vlast ponovno vrate u njene zakonske granice, te da osiguraju cijelinu radničkog osiguranja.

TRI MJESECA REPERTOARA ZAGREBAČKE DRAME

KA MESARIĆ

Današnja uprava Narodnoga Kazališta polazi sa stanovišta, da se uspješna ekonomija teatra može voditi i sa onim sakatim budžetskim sredstvima, koje beogradski režim iz milosti dobacuje ovoj kulturno-umjetničkoj instituciji u Zagrebu. Tim stanovištem afirmirana je kronična finansijska kriza našega teatra i stvorena uz to još jedna: kriza repertoara.

Finansijska kriza našega teatra bila je kronična. Ona je postojala i onda, kada je suma budžeta iznosila za stoposto više od današnje državne potpore.

Digitized by Google

Uvijek se moralo spretno lavirati od jedne budžetske godine do druge. Ali ta kriza nije nikada dobila sankciju na štetu umjetničkog nivoa teatra. Sada naprotiv: kriza repertoara bila je uvjet za sankciju finansijske krize, a taj uvjet provodi se po planu i konzekventno već drugu kazališnu sezonu.

Tako, eto, beogradski režim bičuje umjetnički nivo zagrebačke drame sa dva biča: finansije i repertoar.

Na dvije stvari želim da se ovdje namjerno ograničim: prvo samo na dramski dio rada našega kazališta s razloga, što je opera postala kod nas i onako samo dekorativni privjesak one teaterske politike, koja izviruje iz dramskoga rada, — drugo samo na ilustraciju repertoara u prvoj četvrti ove sezone, koji je bio uglavnom neumjetnički, a apsolutno asocijalan.

Zasad se čovjek — nažalost — mora ograničiti samo na to, da konstatuje fakta, koja ruše svaki rezon ovakove repertoarne politike. U općem razvoju stvari bit će te konstatacije jedamput potrebni dokumenti, jer ima konstelacija u životu, koje su vještački unajmile sve konjunkture za sebe, pa im sadašnje vrijeme nemože suditi. Osudit će ih tim oštrije i nemilosrdnije budućnost i — historija.

Kriza repertoara naše drame nastala je, jer je umjetnički kriterij potisnut od dva jača momenta, koji su u repertoarnoj politici teatra zauzeli prvo mjesto. To je lični i privredni momenat.

Nije potrebno da posebno rasčlanjujemo ta dva momenta, oni će iskočiti plastično iz same ilustracije ovosezonskog repertoara.

Od tri literarna imena: Tolstoj, Romains i Dostojevski, bilo je opravdano donijeti jedino Tolstojev, „Živi leš", prvo zbog proslave drugo, jer je jedino ta predstava bila scenski postavljena besprikorno. — Romains je došao sa zakašnjenjem. Njegov „Diktator" prošao je evropske pozornice prije dvije godine, iako je ideologija te drame bila već i onda mnogo zastarjela. Po izvedbi bila je to jedna od najslabijih predstava ove senzone. — Staromodna komedija Dostojevskoga, „Ujakov san" nije također imala rezona. Davati jednog dramatizovanog Dostojevskoga danas, kada su umjetničke i socijalne potrebe teaterske publike koncentrovane na daleko važnijim problemima, nego što može da ih nabaci, a kamoli riješi, neka „staromodna komedija" Dostojevskoga, znači pomanjkanje svakoga kontakta sa potrebama vremena i publike.

Ostali dio repertoara uz Hašekovog „Švejka", koga ima smisla davati samo zbog toga, jer puni kuću sa imenom Cilić, diktiran je od konjunkturnih i privredničkih potreba teaterske uprave.

Nivoixova „Gola Eva", Horstova „Moja žena — Tvoja žena", Arnold-Bachov „Nedužni zavodnik" i Fodorov „Crkveni miš", sve je to repertoar sa varijetejskim mentalitetom, davan sa isključivom tendencijom privrede.

Literarna vrijednost, umjetnost, scenska vrijednost, sve je to sporedno. Glavno je kasa. Činjenica, da takav repertoar ne može ni za prosječnu današnju publiku da znači zadovoljenje, činjenica, da je taj repertoar vođen u namjeri da se u teatar dovuku oni blazirani slojevi gradanstva, kojima ne treba umjetničkih užitaka, već jedino razonode nakon dobre večere, ta činjenica još više potkrepljuje pravac kojim se vodi ta privredna repertoarna politika.

U svim narodnim i državnim kazalištima svijeta polaže se najveća važnost na forsiranje domaćih autora. Direktor zagrebačke drame iznio je u tri mjeseca ovosezonskog rada jednog jedinog domaćeg autora i to — samoga sebe. A taj njegov „Hrvatski Diogenes" i opet nema drugu svrhu već da posluži Begoviću momentanom konjunkturom. Ovaj put iznimno nije iskorištavana konjunktura varijetejskog mentaliteta izvjesne publike, već nešto mnogo gore: hrvatstvo je uzeto u eksploataciju i to s jednom hipokritskom gestom nacijonalističke borbe.

To je slika i to je čitav tromjesečni repertoar tog našeg kazališta, koje bi imalo u prvom redu da bude umjetničko, koje bi moralo da vodi računa o socijalnim i kulturnim potrebama svoje publike. Jer dosta je bilo fraza i dosta je bilo razonode na račun umjetnosti. Najposlije bi svi oni morali da budu načisto sa svrhom i zadaćom umjetnosti i teatra; trebali bi da znadu, da teatar ima da bude umjetnička institucija i još bi trebali da znadu, da umjetnost nalazi svoje opravdanje jedino i isključivo u svojim socijalnim odnosima spram života i njegovih materijalnih i moralnih problema.

Međutim privredni rad našega teatra pošao je još korak dalje u gotovi apsurd: da bi se zadovoljila i ona zagrebačka publika, koja može da akceptira samo njemačku riječ sa naše pozornice, publika, koja inače ignorira naš domaći teatersko umjetnički rad, pozvala je uprava teatra u samom novembru dvije bečke teaterske trupe na gostovanje.

Ta gostovanja nemaju nikakovu drugu svrhu, već jedino tu, da se napuni kazalište sa snobovima. Drugim riječima to znači provocirati i veći dio domaće teaterske publike i domaće glumce.

Takova je dakle prva četvrt ovosezonskog teaterskog rada. Repertoar zagrebačkog kazališta nije se još nikada nalazio u takovoj akutnoj krizi kao ove sezone. Taj repertoar je ispod nivoa naših provincijskih kazališta.

Sarajevo je davalo ove sezone već Moliera i Pirandella, Čapek i Haisenclevera. Ljubljana i Maribor daju vanredan literarni repertoar. Čak i Karlovac, gdje se igra jedamputa tjedno, iznio je ove sezone već Moliera, Tolstoja, Gogolja, Cankara i Brezovačkoga

A zagrebačka drama pada, neminovno pada.

DANAŠNJA ŽENA I MUŠKARAC

FEMINA

Margueritte-ova „La Garçone" (u nas prevedena pod nazivom „Bećarica") nije roman od velike umjetničke ni psihološko-socijalne vrijednosti, ali kao djelo, u kojem nam pisac prikazuje tip moderne žene, svakako je značajan dokumenat današnjeg, poslijeratnog vremena. U njemu su prilično vjerno prikazane karakteristične crte današnje žene, koju je odgojilo razdoblje svjetskog rata i oslobodilo ju muškarčeva tutorstva. I pored njegove jednostranosti, (osobito u pitanju seksualne slobode ili bolje rekuć nevezanosti), ta mu je karakterizacija vrlo dobro uspjela i može se prilično generalizirati.

Muškarci su dugo bili uljuljuškani „jakošću svog spola" i sigurnošću svoje neograničene vladavine nad „slabim" spolom u spokojni i duboki san „starih lijepih vremena", dok ih najednoć nijesu probudili neki jezoviti glasovi pjesme o „ženstvu u opasnosti" sa refrenima: „protjerajte žene iz tvornica i ureda", „ku-

Digitized by Google

čanstvo je jedina domena žene", „nemamo majka, nemamo novog naraštaja", „žene su manje vrijedne, manje sposobne", a uz tu pjesmu kao aveti defilirali su pred očima zastrašenih muškaraca bubikopfi, kratke suknje, športske gaćice i samosvijest samostalnih žena. Bez razlike socijalnog položaja, stepena naobrazbe, temperamenta, i karaktera, svi su muškarci unisono počeli da se bune i stvaraju zajednički front proti toj „vladavini žena", koja se je manifestirala u tome, što su žene svojim radom i uposlenjem, u javnim ili privatnim službama, počele sebi da stvaraju samostalnu egzistenciju.

I što su se više na jednoj strani bunili protiv te i takove „vladavine žena", dotle su ti članovi „jakog" spola na drugoj strani upadali sve dublje u drugu, za „jakost" njihova spola mnogo nedostojniju, vladavinu moderne žene. Karakteristično je, da se to osobito opaža u zemljama, gdje žene imaju vrlo vlab ili gotovo nikakav uticaj na javni život (n. pr. u Francuskoj), gdje nemaju ni izbornog prava, niti ih se nalazi u javnim institucijama. Tu je ova druga vrsta ženine vlade savršena; ona sasvim vlada nad muškarcom i radi što je volja, a što je najkarakterističnije, da gospodin muškarac protiv toga ne smogne ni jedne riječi protesta.

Žena je bolji psiholog od muškarca i ona je tom svojom sposobnošću vrlo dobro shvatila tu slabu stranu muškarca. Svaki muškarac, makar to i ne pokazuje, voli da smatra ženu, čak i onu, koju najviše ljubi, za neko niže stvorenje. Najinteligentniji, najnaobraženiji i sa mnogim drugim dobrim kvalitetama, ipak svaki muškarac rado prema ženi igra ulogu turskog paše, koji je svojoj odaliski najodaniji i najpokorniji sve dotle, dok u njoj vidi svoju ropkinju, tijelom i duhom; čim se ona uspravi i postavi pokraj njega kao ravan pokraj ravnoga, on ju odbacuje i osuđuje. Tu je odliku „jakog" spola moderna žena dobro zapazila i izdašno ju izrabljuje. Odlike mačkice: mazenje, rafiniranost i nježnost (makar izvještačena!), najbolja su sredstva, da žena muškarca udobrovolji, razoruža i sasvim svlada.

I mnogi napredniji muškarci, čak oduševljeni borci za ženska prava, u svom su privatnom životu sasma drugčiji, i teško podnesu, da žena bude ravnopravna s njima. Otac, brat, sin, prijatelj, kolega ili koji god muškarac (glavno da je muškarac!) može sa „gospodarom svijeta", da govori otvoreno, jasno i bez straha: „učini mi to i to", „dužan si mi izvršiti to i to", i t. d., ali čim bi žena svom zakonitom mužu rekla: „trebam cipele ili šešir, moraš mi ih kupiti", sigurno ih nebi dobila, jer to po logici gospodina muškarca nisu „ženske manire", i on ih ne podnosi, kao što čistokrvni Amerikanac ne podnosi zaudaranje crnca. Ali je zato taj isti muškarac spreman da uništi sebe, svoju egzistenciju, svoju obitelj, da zanemari i odbaci svoju najodaniju žcnu, da izbaštini svoju djecu, da se ubije, da ide u rat i da sve pali i uništava za jedan jedini svjetlucavi i zamamni pogled, kojim mu rafinirana kokota obećaje „carstvo nepoznatih užitaka".

Mnoga je moderna žena to dobro shvatila i tu muškarčevu seksualnost izrabila, da postigne ono, što nije mogla postići svojom unutarnjom vrijednošću, svojim duševnim sposobnostima i svojim radom. I takova žena, koja je upotrebila tu „metodu", obračunavši sa svojim ponosom, uistinu postizava od muškarca sve, što hoće i zaželi. Fascinirajući pogled doveo je nekada siromašnu djevojku na kraljevsko prijestolje, danas ju dovadja u raskošne vile milijonera; ona pravi karijeru, opće je poštovana, živi slobodno, okružena sa bezbroj prijatelja i ljubavnika. Nju muškarac obožava, tetoši ju, pokorava joj se i za nju stvara najveća djela. Ta žena - mačkica sa svojim mazenjem - makar su joj pandže najoštrije i katkada znadu duboko da zagrebu - pobjedila je ženu, koja hoće da se postavi uz muškarca kao ravnopravni drug, ili koja čak hoće, da joj se dade prednost, ako je sposobnija i razumnija od muškarca.

PREGLEDI

KULTURNI

Silvije Strahimir Kranjčević.

(Prigodom 20-godišnjice smrti).

Prije 20 godina umro je u jednoj bolnici u zaturenom Sarajevu Pjesnik. Jest, nitko u čitavoj našoj srpskohrvatskoj literaturi nije u tolikoj mjeri kao Kranjčević zaslužio taj najpočasniji orden ljudskog priznanja — Pjesnik (pisano velikim slovima). Mi imamo pjesnika grčke filozofske dubine, kaošto je Njegoš. Mi imamo pjesnika klasične forme, kaošto je Mažuranić. Mi imamo pjesnika Evropljana po artističkim sposobnostima i verzifikatorskoj vještini, kaošto su Nazor i Ujević.

Ali mi nismo ni prije ni poslije imali Pjesnika, u kome bi se kao u kalcidoskopu odražavala s toliko intenziteta i u tako ekstenzivnim razmjerima, a u savršenoj artističkoj formi izražena, sva čuvstva najsuptilnijim osjećanjima opterećenog srca jednako kao i sve misli jednog vijugama obilato izbrazdanog mozga; misli Evropljanina i osjećanja čovjeka. Mi nismo, prije Kranjčevića, imali jednog takvog pjesnika, u kome bi mogli da nadu svoju zastavu i fanatički patrioti jednako kao i najširokogrudniji kozmopoliti; i vedri himnopojci životu jednako kao i natmureni Diogenesi, ti klevetnici prirodnog čovjeka i bešćutne prirode. Osim Kranjčevića mi nemamo pjesnika koji bi u tolikoj mjeri i s toliko opravdanja mogao biti ideolog svih ljudskih opozicija proti svim prirodnim, istorijskim i društvenim nepravdama.

A. G. Matoš reče za Kranjčevića, da on ne bijaše truba samo jedne nego svih hrvatskih opozicija. Starčevićanca, „stekliša" Matoša najviše je zagrijavala ta jedna crta na pjesniku Kranjčeviću. Ali Kranjčević ne bijaše truba samo svih hrvatskih nego i svih ljudskih opozicija. Kranjčević bijaše pjesnik ogorčenja, zamora, bure i revolta sviju onih, koje je „fatum" prirode i sistem društva zabacio na periferiju socijalnog položaja i zaturio u zakutak zadnje društvene ljestvice. Nema pjesnika tako jakog po intenzitetu i tako bogatog po ekstenzivnosti, koji bi u tolikoj mjeri mogao poslužiti — kao bard i barjak — ideologijama svih boja, osim onih koji propovijedaju duševnu učmalost, društveni zastoj i ljudsku nepravdu.

Biografija, odnosno psihografija ovoga pjesnika nad svim našim pjesnicima, to je tipična bio — i psihografija jugoslavenskog intelektualca, koji snagom uma probija tijesne granice predrasuda. Kao sudbinom gonjen, taj mali senjski uskok pada iz materina toplog krila u rimski katolički Collegium Germanico-Hungaricum, da bi poslije toga, kad ga je zazeblo mrzlo i istrulo krilo „Svete majke crkve", pomoću liberalnog vladike Štrosmajera uskočio u tvrdi sistem austrijske birokracije kao provincijski učitelj i da bi konačno duhom iskočio iz svih tračnica poslovične naše filisterije i da bi kao pjesnik u našu močvarnu i užabokrečenu sredinu zabio barjak sa dva plamena slova R: barjak Rada i Revolta.

Ono nekoliko njegovih zbirka („Bugarkinje", Izabrane Pjesme, Trzaji, Pjesme, Pjesnička proza) to je duševna istorija našega čovjeka i našega naroda, opisana u svim ideološkim fazama i stadijima i u svim psihološkim ljestvicama — počevši od onog tradicionalnog i istorijskog nacionalističkog puntarstva do sveljudske i kozmopolitske borbenosti. Kranjčević je toliko širok i toliko šarolik, da ga jednako usvajaju i oni nacionalni i natražni šoveni kao i najnapredniji socijalni revolucionari; jednako i rumeni ljubitelji zdravlja i života optimisti, kao i blijedi poklonici bolesti, tuge i „veltšmerca" — pesimisti. U njemu nalaze svoj zvuk i svoju resonancu i plitki deklamatori jednako kao i najdublji filozofi, zaokupljeni najvećim problemima života, čovjeka i ljudske zajednice.

To njegovo veliko duševno i idejno bogatstvo nikad ne mogoše da protumače njegovi komentatori i kritičari i ostaviše ga potomcima kao „neobjašnjen slučaj". Njih je čudilo, otkuda jednom „provincijskom uči" toliko duševno bogatstvo i tolika misaona dubina. Tu neizvjesnost i zagonetku kritičara riješio je nedavno jedan njegov poklonik objavivši (u izdanjima Jugoslavenske Akademije) popis Kranjčevićeve biblioteke i njegove lektire. Po tom popisu vidimo mi danas, da je taj „provincijski učo" bio jedan od najobrazovanijih i najjačih naših intelektualaca, iako nikad ne doživi da mu tu odliku potvrde birokratski prazni akademski stepeni. Mi danas vidimo, da je Kranjčević u vrijeme, kad su se naši jalovi intelektualci natezali oko hrvatskog i srpskog imena i borili za poderane partijske zastave, proživljavao u svojoj duši i sa svom krvlju svoga srca najosnovnije i najdublje probleme čovjeka i Evropejca.

Koga ćemo Kranjčevića od tih mnogih Kranjčevića u jednom pjesniku Kranjčeviću izabrati danas mi kao pjesnika naših težnja i naših dana? Da li onog mladca, što pod uticajem Šenoe i Harambašića pjevaše o slobodnoj Hrvatskoj? Ili onog estetu Carduccijevih kvaliteta, pesimistu Leopardijeve snage i sarkastu Heineova kalibra — iz njegovih „Trzaja"? Ne, naš Kranjčević to nije autor bolnih, inače artističkih odličnih „Trzaja" ni desperaterskog, inače vanredno dubokog, „Zadnjeg Adama". Naš Kranjčević neka bude Kranjčević pjesnik zdravlja, ideolog zdravog

Digitized by Google

ljudskog i socijalnog revolta i humanističkih pjesama i oratorija „Prvi grijeh". Taj pjesnik koji kao prorok gledaše uvijek unaprijed (pročitajte njegovu pjesmu „Vizija", u kojoj još 1906. proriče rusku revoluciju) i koji je mjesto molitve pjevao: „Na rad, na rad; u radu je molitve cvijet".

To je naš uvijek svježi i danas najaktuelniji pjesnik Kranjčević.

Dr. Ivan Nevistić

Tridesetgodišnjica Moskovskog Hudožestvenoga teatra.

Prošli mjesec proslavio je svečano kulturni svijet u S. S. S. R. tridesetgodišnjicu jednoga od najslavnijih kazališta svijeta, Moskovskoga Hudožestvenoga Teatra, kojoj se proslavi pridružilo i inozemstvo nebrojenim pozdravima i čestitkama M.H.T. osnovali su dva velikana K. S. Stanislavskij i Njemirović-Dančenko, koji su ga vodili kroz tri decenija do današnje svjetske slave.

„Mi smo protestirali protiv svega pompoznoga, ne naravnoga „teatralnoga", protiv šablonske tradicije. I taj zajednički protest" — govori Njemirović Dančenko — „ova zajednička naša ljubav, združila nas je tajnovito i čudesno i pružila nam snagu i vjeru". Saradnik mogao im je biti samo onaj glumac i umjetnik, „koji se bori za ideju".

Odmah na početku djelovanja, pridružio se Stanislavskome i Njemirović-Dančenku S. T. Morozov, koji im je i izradio današnje njihovo glavno kazalište i finansirao prve podvige. Tada su uz ostalo osnovali i — bogatu biblioteku o kazališnoj umjetnosti, kostimima, režiji i t. d.

Sav su svoj rad kroz tri decenija provodili kao jedna zadruga — do kraja odani samo umjetnosti i svome kazalištu. U ovih trideset godina, njihov je repertoar — 78 kazališnih djela. Tu su prošli tri epohe: smjer približavanja realnome životu u dramama, komedijama, klasičnim djelima — od „Galeba" Čehova do njegovih „Triju sestara". Drugu epohu obilježuje stalno traženje novih oblika. — dolaze na repertoar Andrejev, Ibsen, Knut-Hamsun. Treća epoha odrazuje se u t. zv. „teatru unutarnjeg doživljavanja" — u tom se smjeru nalazi M.H.T. još i danas.

Saradjivali su s njima najznamenitiji ruski dekoratori i slikari: Dobužinski, Benois, Rerih, Kustodijev, Zuon.

Svaku su stvar za prikazivanje najbrižljivije proučili. Za „Juliusa Cezara" Shakespeare-ovog otputovao je Njemirović-Dančenko u Rim sa slikarom Simovim. Za „Na dnu" Gorkoga, pošla je ekspedicija glumaca i režisera u noćna skloništa. U „Moći tmine" Tolstoja, — dolazi na scenu selo „kakovoga još nikad na pozornici nisu vidili", i t. d.

Revolucija nije prekinula rad M. H. T. U to vrijeme osniva Njemirović-Dančeko „Muzikalni Studio". U godini 1927 – 28 stavio je M. H. T. na scenu pet novih djela. U tom ga je broju pretekla samo prva godina osnutka, kad su izdali — šest djela. Kako je slava M.H.T. vječna, tako su i zasluge njegove neprolazne. Imade nešto u njemu, što ga drži „nad vremenom". Oni razumiju „uzdržavati" klasike, čuvati ih od nepravednoga izvadanja, a u isto vrijeme umiju i pružiti pravdu svemu svjetlomu, dobromu i uzvišenomu novomu.

Socijalno igra M. H. T. u Rusiji danas ogromnu ulogu. Karte za gledalište ustupa sa 50—75 % popusta profesionalnim organizacijama. „Proleterski Studio" M. H. T. odstupa svoje karte Pučkom komesarijatu za narodnu prosvjetu, Društvu starih političkih robijaša, društvu starih boljševika, žurnalistima itd, — sve do crvene armije.

Kn.

„Središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu 1922.—1926.

Nakon svog sedamgodišnjeg opstanka, očekivajući uzaludno da će doći do sastanka glavne skupštine, kojoj bi se imalo predložiti izvještaj o poslovanju ureda, izdala je uprava Središnjeg ureda prvi svoj izvještaj o petgodišnjem radu t. j. za godine 1922.—1926. Nema sumnje, da će ova velika knjiga u obliku almanaha vrlo dobro poslužiti ne samo stručnjacima, koji se bave socijalnim osiguranjem, nego uopće svakoj osobi, koja se interesira za pitanja socijalne politike. U njoj će svatko naći osim računskih i statističkih podataka o poslovanju Središnjeg ureda i njegovih mjesnih organa u ovih pet godina, i ostale sve potrebne podatke o organizaciji i izvršivanju socijalnog osiguranja u našoj državi. Osim rasprave o pojedinim problemima našeg radničkog osiguranja, koje su napisali pojedini činovnici Središnjeg ureda, nalaze se u toj knjizi svi potrebni detalji o broju osiguranog radništva, o broju i uredjaju zdravstvenih ustanova, o razvitku zdravstvene službe, o kretanju bolesti i nesrećnih slučajeva u našoj državi i t. d. Knjiga je vrlo ukusno opremljena sa diagramima, zemljovidnim kartama i sa velikim brojem slika ne samo iz Središnjeg ureda, nego i iz svih njegovih mjesnih organa i zdravstvenih zavoda radničkog osiguranja. Od osobitog su interesa za radništvo podaci, koji su dodani pojedinim slikama, a koji pokazuju, koliko isplaćuje pojedini okružni ured na pojedine vrste potpora, a koliko troši na upravne troškove. Svakomu, tko se interesira za rad ove naše velike socijalne ustanove, preporučujemo najtoplije ovu knjigu.

Milan Žorkić.

„Naša Narodna poezija" izdanje „Književnog Severa" u Subotici; uredio Milivoje V. Knežević

UNUTARNJO-POLITIČKI

Općinski izbori u Bosni i Hercegovini.

Napokon su 28. oktobra provedeni u Bosni i Hercegovini općinski izbori, koji su učinili kraj komesarskom sistemu u općinama. Pored važnosti, koju bi ovi izbori imali u redovnim prilikama, ovaj put im se je pridavala i naročita važnost radi toga, što se je očekivalo, kako će se u izborničkom tijelu ogledati dvadesetjunski zločin. Režim je od svoje strane sve učinio, da izborni rezultat ne bude pravi odraz narodnog razpoloženja, čemu su služile sve njegove armature, počevši od arondacije općina pa do naimenovanja radikalskih partizana za predsjednike izbornih komisija.

Kad se uvaže naročite prilike u Bosni i Hercegovini, naročito još nepreživljeni utjecaj starog konfesionalnog sistema, onda se mora konstatovati, da su režimske stranke, usprkos svega vrlo slabo prošle. To naročito važi za radikalsku stranku, koja je ovim izborima zbačena sa dosadašnjeg vladajućeg položaja. Gotovo u svim većim mjestima, sa Sarajevom na čelu, radikali su isključeni iz općinske uprave. Spahina muslimanska stranka znala je iskoristiti situaciju u dvostrukom smislu. U Beogradu njeni predstavnici sudjeluju u četvornoj koaliciji i time imaju sve prednosti jedne režimske stranke, dočim kod kuće kombiniraju, kako bi u oblastima i općinama što više za sebe postigli, a to u ovaj čas mogu samo na štetu radikala. Dvotsruka igra, ali muslimani imaju tu prednost, da su danas nezamjenivi u vladi, te vrlo dobro znadu, da ih se radikali ne mogu tako lako riješiti. Ostale režimske stranke skoro i ne dolaze u obzir. Demokrati se uopće ni dosada nisu mogli afirmirati u tim pokrajinama, a sada i još manje. Klerikalna pučka stranka kod ovih izbora je više nego decimirana. Dvadesetojunski dogodaj imao je, kao što je i razumljivo, najviše odraza medu Hrvatima, koji su skoro kompaktno glasovali za hrvatsku seljačku stranku. Zemljoradnici i samostalni demokrati zadržali su u glavnom svoje dosadanje pozicije. a ponegde i porasli na štetu radikala.

Inače i pored svih zaostalih privrednih prilika i skoro nikakve ekonomske diferencijacije u orijentacijama, začuduje slabi uspjeh radničkog pokreta u ovim izborima. Jedna strana može se barem izvlačiti iz neprilike pozivanjem na zakon o zaštiti radnika. Međutim druga strana nije imala također značajnijih uspjeha, pa je karakteristično, da je prilikom zadnjih parlamentarnih izbora za socijalističku listu u Sarajevu palo više glasova, nego li sada na kombinovanu listu radnika i namještenika. Vidi se da radnici ne vole diplomatisanja i razne zavijenosti i da predpostavljaju jasni program. Da nije bilo provincije i industrijskog radništva, koje je prošlo socijalističku školu Općeg Radničkog Saveza, rezultat bi izbora još jadnije izgledao.

Inače su ovi izbori podvukli još jednu istinu, a to je, da Bosna i Hercegovina niti je srpska niti je hrvatska, pa ovde život križa sve velikosrpske i velikohrvatske planove. Baš ove pokrajine najviše pute na medusobnu srpsko-hrvatsku zajednicu. *B.*

IZVANJSKO-POLITIČKI

Općinski izbori u Engleskoj.

Dne 1. novembra t. g. obavljeni su u velikom dijelu općina u cijeloj Engleskoj i u Walesu općinski izbori. Premda je konzervativna stranka, koja je na vladi i koja u sadanjem parlamentu ima dvotrećinsku većinu, provela najživlju agitaciju i uložila ogromne svote novaca za ove izbore, ipak ti izbori znače za nju poraz, a pobjedu za socijalističku Labour Party. Labouristi dobili su 269 novih mandata u općinskim zastupstvima, a izgubili su 53, tako da ukupno dobivaju 215 novih mandata; konzervativci izgubili su 200 mandata; nešto bolje od konzervativaca prošli su liberali. Uspijeh socijalista ne ograničuje se samo na radnička središta; oni su iznijeli pobjedu u čitavoj zemlji. Najveće dobitke bilježe socijalisti u Londonu, gde su dobili 77 mandata, u Liverpolu 11, u Ashton under Lyne 7 mandata, i t. d. Nakon ovih izbora Labour Party ima apsolutnu većinu u 27 gradskih zastupstava; tako na pr. u jednoj londonskoj općini (Westham) imaju socijalisti 53 mandata, a svi ostali 11 mandata.

Komunisti osim nekoliko mandata u Londonu nijesu postigli nigde znatnijeg uspjeha.

Digitized by Google

Na proljeće naredne godine imaju se u Engleskoj obaviti parlamentarni izbori, pa se obično smatra, da sadašnja pobjeda labourista na općinskim izborima znači sigurnu pobjedu i na budućim parlamentarnim izborima. Ta prognoza može biti samo donekle tačna, ali obzirom na stari reakcijonarni izborni zakon u Engleskoj ta prognoza ne može biti potpuno tačna. Tako su na pr. kod prošlih parlamentarnih izbora labouristi i liberali ukupno dobili 8,379.807 glasova, a konzervativci ukupno 8,112.817, pa ipak su laburisti dobili samo 150 mandata, liberali samo 40 mandata, a konzervativci svih ostalih 420 mandata. To je posljedica reakcijonarnog izbornog reda. A pošto će i kod narednih parlamentarnih izbora u mnogim mjestima kandidirati svog kandidata sve tri stranke (liberali, laburisti i konzervativci), a pošto će se uslijed toga rasparčati glasovi, to će se ponovno konzervativci koristiti reakcijonarnim izbornim redom, koji favorizira običnu većinu. Međutim ipak sadašnji kolosalni uspjeh labourista na općinskim izborima dobrim je znakom njihova uspjeha i kod narednih parlamentarnih izbora. Ima čak mnogo konzervativnih engleskih listova, koji predviđaju, da će Labour Party kod tih izbora toliko ojačati, da će ona preuzeti vladu u Engleskoj. Dogodi li se to, ta će vlada biti mnogo sigurnija i mnogo trajnija, nego što je bila prva radnička vlada u Engleskoj godine 1924., a sigurno je i to, da će nakon eventualnog dolaska te vlade skrenuti politika u čitavoj Evropi radikalno na lijevo što drugim riječima znači k pobjedi demokracije i izmirenja među narodima.

ar.

PRIVREDNI

Švedski zajam.

Finansijske prilike naše države izvanredno su nepovoljne. Stanje je mnogo gorje nego što se i misli. Naročito se je pogoršala situacija nakon što je postalo očito, da je propala kombinacija sa velikim investicionim zajmom u Londonu. Prazne državne kase zadavaju vladi mnogo briga i ona je došla u takav položaj, da je morala prihvatiti sve uslove samo da dođe do novaca. Švedski ili monopolski zajam, koji je pred nekoliko dana zaključen sa švedskim trustom „Svenska Tändsticks Aktiebolaget" nije nikakav investicioni zajam, ma da se radi o sumi od 20 milijuna dolara. To je zajam za tekuće državne potrebe, koji će još k tome dostajati tek za vrlo kratko vrijeme. Njime vlada kani da zakrpa tek najveće rupe i sigurno je, da se od toga zajma neće moći ništa upotrebiti za otplatu t. zv. letećih dugova, kojih naša država po računu stručnjaka imade oko 1 milijarde i 200 milijuna dinara. Najvažnije je to, što se ni danas tačno ne zna, koliki je taj dug, a čini nam se, da nije konačna suma tih letećil dugova poznata ni samom Ministru finansija. Ova posljednja finansijska situacija, koja nimalo ne daje utješljivu sliku, nastala je u glavnome ogromnim deficitom u državnom finansijskom gospodarstvu, koji već daleko premašuje jednu milijardu, ma da računska ili budžetska godina nije još zaključena. Jedan veliki broj Ministarstava traži već naknadne kredite, a neki su već utrošeni tako, da će se čitavim tim zajmom jedva namiriti ove „redovne" potrebe, a da nema ni govora o nekom podmirenju letećih dugova privatnicima, te Upravi fondova i Poštanskoj štedionici. No sve bi to još bilo kako tako, da je taj zajam dobiven uz normalne uvjete. Nismo naivni i mi znamo, da se zajmovi ne dobivaju radi ljepote. Svi su zajmovi, a naročito zajmovi ovakove vrsti, skopčani sa teškim uslovima. To se naročito kod nas znade, ali je svakako ovaj najnoviji zajam jedan za koji se je moralo najviše žrtvovati. Nije slučaj što uslovi toga zajma odgovaraju težini prilika, koje kod nas vladaju u političkom i gospodarskom pogledu.

Dok se u stvar dublje ne uđe i ako se efekt zajma površno pregleda, ova finansijska transakcija čini dojam, kao da je uspjela, jer se u njenu dalekosežnost može prodrijeti tek kad se otkriju posljedice kombinacije sa industrijskim obvezama naše države, koja čini stvarnu računsku podlogu čitavoj toj operaciji. Sa financijske strane uzevši, ako se iz vida ispuste industrijske obveze i koncesije, to je najjeftiniji zajam, kojeg je naša država do sada dobila. Nažalost stvar postaje sasma drugačija, kada ju se promotri sa druge strane. Prije svega stoji kompletan prigovor, da je vlada predala jednom stranom trustu cjelokupnu našu industriju žigica. Švedi za ovaj zajam, kojom se naše očajne finansijske prilike nikako ne mogu spasiti, postaju gospodari i produkcije i prodaje žigica u našoj zemlji. Što više, Švedima je dopušteno da grade i nove tvornice, ako postojećih 6 fabrika žigica neće moći snabdjeti domaću potrebu. Pored toga jedan će se dio žigica za naše potrebe proizvoditi i izvan naše države, jer je trustu dozvoljen uvoz nekakovih luksuznih žigica, jer će se kod kuće proizvoditi samo prostije vrsti. Dobitci ovog trusta biti će upravo golemi. To nije nikakova poizvoljna tvrdnja, iako se tačan račun ne može unaprijed utvrditi. Prije svega treba znati da mi plaćamo 6·25 % kamata, a trust dobiva novac uz 4·75%. Iz same ove razlike nastaje za trust dobit od 30 milijuna godišnje. Kako efektivno dobivamo samo 90% od zaključene sume, to ćemo Švedima za 30 godina, na kako dugo je utvrđena otplata, stvarno povratiti 22 milijuna dolara t. j. čitavu zaključenu sumu, čime nastaje ponovno dobit od preko 120 milijuna dolara kroz cijelo vrijeme. Osim koristi od prodaje žigica u našoj zemlji, koja bi lako mogla godišnje po jednom prosječnom računu da donese 10 milijuna dinara, trust će ovim zajmom „zaraditi" sigurno preko jedne milijarde dinara.

No najstrašnije je u svemu tome to, što se za volju tog nedostatnog zajma, s kojim se gotovo ništa neće moći započeti, izručuje jednom stranom kapitalističkom trustu čitava jedna grana proizvodnje: fabrikaciju i prodaju žigica, a da nikako nije osigurana kontrola nad radom toga trusta.

Još su više zanemareni socijalni momenti ovom nesretnom finansijskom transakcijom. Prije svega, kako je već napomenuto, nije osigurano, da će se sve žigice, koje se budu u našoj zemlji trošile, i kod nas proizvoditi. Pojačana je naša ovisnost od strane proizvodnje, a o zaposlenosti naših radnika uopće se nije vodilo računa kod sklapanja ugovora za taj zajam. Svi kartonaški poslovi za kutije žigica izrađivati će se na strani i na stotine kartonaških radnika kroz trideset godina u našoj zemlji biti će prikraćeni u nalaženju posla i zarade. No imade još drastičnijih dokaza, o tome kako su oni, koji su sklapali ovaj ugovor, lahko prešli preko interesa radničke klase. Radništvu, koje je kod nas uposleno u industriji žigica, ovim je ugovorom gotovo onemogućen svaki pokret za povišenje plaća i zarada, ma da su sadanji plaćevni odnosi u toj industrijskoj grani ravno tako loši, ako ne gorji, kao i u svim ostalim industrijama. To je onemogućeno time, što zakom o zajmu daje trustu pravo na uvoz žigica sa strane u slučaju štrajka ako bi štrajk radništva trajao duže od 3 mjeseca i ako bi usljed toga domaće tržište stradavalo. Ali se trust obvezuje, da će vazda raspolagati zalihom dostatnom za tromjesečnu potrebu u zemlji! Sasvim je jasno, da je svaki uspjeh radnika u eventualnom štrajku gotovo nemoguć, jer nakon što bude potrošena spomenuta zaliha dolazi uvoz žigica sa strane, koji je u tom slučaju po ugovoru oslobodjen carine. Ali to još nije sve! Švedjani su se uopće osigurali od svakog povišenja današnjih plaća i zarada radništva u fabrikama žigica. Zakon izričito veli, da eventualno povišenje nadnica radnika ima da padne na državu, koja u tom slučaju mora spustiti monopolske takse ili povisiti prodajnu cijenu žigica. Kako se vidi, pored svega ostaloga, nekoliko je hiljada radnika ovim nesretnim zajmom teško pogođeno i to materijalno i socijalno, što je nesumnjivi dokaz, kako je ovaj zajam sklopljen pod neobično teškim uslovima.

Ova formalna i stvarna prodaja čitave jedne sigurne i unosne privredne grane skupa sa uposlenim radništvom za volju jednog tako neznatnog zajma svakako je vrlo uvjerljiv argumenat za tvrdnju, da su naše državne finansije pošle putem, koji vodi u zalagaonicu.

Josip Beker

Vlasnici, urednici i za uredništvo odgovaraju: **Dr. Božidar Adžija i Gojko Berberović, Preradovićeva 42.**
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović, Ciglana 17.**

Digitized by Google

Najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA“

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

koju je osnovala općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u **Zagrebu,** u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale u **Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu i Splitu.**

* * *

Preuzima uz povoljne uslove sve vrsti osiguranja kao: na ljudski život, protiv šteta od požara, groma, explozije, provalne kradje, tuče (grada), posljedica tjelesnih nezgoda, staklenih ploča protiv razlupanja, chomage, transporta na kopnu i na vodi, autokasko.

* * *

Zadružna imovina iznosi preko 70 milijuna dinara

Do sada isplaćene odštete preko Din 80 milijuna.

Povjerenici i zastupnici „CROATIAE“ nalaze se u svakom većem mjestu.

EDISON BELL PENKALA LTD.

Jedina jugoslavenska tvornica gramofona i gramofonskih ploča

Tvornica:

Zagreb, B-cesta 35. - Telefon: 3612, 3613.

Prodavaona:

Zagreb, Ilica 5. (Oktogon). Telefon br. 51-67.

Podružnica i tvorničko - kladište:

Beograd, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka — Pašaž. Telefon45-69.

Zastupstva:

U svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja na veliko! Prodaja na malo uz dugoročna otplate!

Zahtjevajte cijenike!

ZAVOJNI MATERIJAL I GUMENU ROBU

KUPUJTE SA ZAŠTITNIM ZNAKOM

RAUSCHER & CO., ZAGREB

TVORNICE ZAVOJNOG MATERIJALA

GARANCIJA ZA PRIMA ROBU 30 GODIŠNJI OPSTANAK TVRTKE.

Digitized by Google

Sve uredske, školske pisaće i risaće potrepštine
- - najbolje i najjeftinije dobivaju se kod: - -

ĆIRILO-METODSKA

NAKLADNA KNJIŽARA
∴ I PAPIRNICA D. D. ∴

ZAGREB, PRERADOVIĆEV TRG 4.

Kupujte samo „SLJEME" kožnatu robu
Dobiva se u svima boljim trgovinama.
Najveća tvornica kožnate robe u Jugoslaviji.

NAKLADA I TRGOVINA NARODNIH UMJETNIČKIH SLIKA
Petar Nikolić, Zagreb
Ilica 36, I. kat. Telefon 42-22.
Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.
Cijene povoljne. Tražite cjenike.

Sve vrste
UMJETNIH GNOJIVA
nudi uz najpovoljnije dnevne cijene:
FOSFAT d. d.
za promet i trgovinu umjetnim gnojivom
Zagreb, Mažuranićev trg br. 4.
Telefon br. 29-13.

Željezne krevete
svih vrsti izradjuje i prodaje **najjeftinije**
„ZMAJ" ZAGREB
BARUNA JELAČIĆA UL. 2.

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

Protiv kašlja

Od davnine poznato je ljekovito djelovanje slada i sladnog ekstrakta. Ljekovitost sladnog ekstrakta sastoji se u prvom redu iz dietetsko - hranivog djelovanja, a zatim u kombinaciji sa šećerom, kao izvrsno sredstvo kod različitih nahlada grla i organa za disanje.
Kod običnog katara, hrapavosti, promuklosti i laganog kašlja, dovoljno je kroz dan nekoliko prsnih karamela lagano u ustima otapati, čim se pospješuje brzo izbacivanje sluzi, koja je većinom uzrok podražavanju na kašalj i različitih bolesti pluća.

Za hladna vremena, a pogotovo oštre zime, dobro je uzimati „Rave" prsne karamele, da bi se sačuvali od nahlade.

Cijena Din 3·50 vrećica.

:: Najjeftinije vrelo za :: nabavu listovnog papira

K. GRASZ
ZAGREB
MAROVSKA 23.

Digitized by Google

PENKALA TVORNICE D. D. ZAGREB, PROIZVADJAJU

UREDSKI I PISAĆI PRIBOR
RAZNE DRVENE KUĆNE I KUHINJSKE POTREPŠTINE

ŠKOLSKI I PISAĆI PRIBOR
LEONHARDIJEVE TINTE, TUŠEVE
I T. D.

DŽEPNE I ANODNE BATERIJE - - ZATRAŽITE KATALOGE I CIJENIKE

Za intimnu njegu

i desinfekciju upotrebljavajte

Lyseptol

sredstvo blagog djelovanja i ugodnog mirisa. Dozvoljeno po Ministarstvu Narodnog Zdravlja. — Dobiva se u svim ljekarnama ili kod glavnog skladišta Ljekarna Mittelbach, Zagreb, Jelačićev trg br. 2.

Cijena boci od 100 g Din 16·—

I. WOLLF DENTAL-DEPOT ZAGREB

GUNDULIĆEVA ULICA BR. 5.

Prva i najstarija specijalna kuća zubarske struke.

Božićni cjenik knjiga i Božićni cjenik nakita za bor

i ostalih darova dobiva se odmah **besplatno** kod

Knjižare St. Kugli,
Zagreb, Ilica 30

Pišite nam još danas.

Windfix

Telefon 62-29

Zak. zašt. brtvilo (Filzmetalldichtung)
za prozore i vrata
protiv promaje, zime, prašine i t. d.
Glavno zastupstvo i skladište:
Albin Koželj, Zagreb
Vodnikova 6. - Brzojavi: EUFAG.

Pozor radnici i radnice!

Prva zagrebačka trgovina radničkog rublja

HUGO FLESCH

ZAGREB, ILICA BR. 49.

Preporuča svoje bogato skladište **muškog** i **dječjeg rublja.** — Solidna podvorba. Jeftine cijene. Razgledajte izloge.

Radnici, radnice, kupujte samo kod gornje firme!

Jugoslavenska Eskomptna i Hipotekarna banka d. d. Zagreb — Bosanska banka a. d. Beograd — Agrarna i Komercijalna banka, Sarajevo

fuzionirale su se pod imenom:

JUGOSLAVENSKA UDRUŽENA BANKA d. d.

Glavni zavodi: **Zagreb,** Zrinjski trg 7
Beograd, Knez Mihajlova 52

Podružnice: Dubrovnik, Maribor, Novi Sad, Osijek, Petrinja, Sarajevo, Subotica, Sušak, Vinkovci, Zagreb. Vita 3

Ekspozitura: Senta.

Uplaćena dionička glavnica: Dinara 175,000.000·— Pričuve: Dinara 52,000.000·—

Brzojavni naslov za glavne zavode i sve podružnice: **„UNIONBANKA"**

Obavlja sve bankovne poslove uz najpovoljnije uvjete.

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

SOCIJALNA MISAO

GODINA II. ZAGREB, 1. JANUARA 1929. BROJ 1.

SADRŽAJ:

Juraj Demetrović, nar. zastupnik: **Sloboda i jedinstvo.**
Dr. Lav Winter, soc. dem. nar. zastupnik i ministar n. r., Prag: **Odnos Čehoslovačke prema Jugoslaviji.**
Ph. i med. Dr. Lujo Thaller: **Značenje sifilisa u današnjoj kulturi.**
Dr. M. Kus-Nikolajev: **Parvus.**
St. Tomašić: **Nekoliko misli o Ivanu Cankaru (prigodom desetgodišnjice smrti).**
Franjo Blažotić: **Fatalna baština.**
Dr. Miroslav Vranić: **Alimentacije.**
I. D.: **Kriza našega željezničkog saobraćaja.**

PREGLEDI:

Kulturni:
Upton Sinclair o svom novom romanu „Boston".
Nova Literatura.
Biblioteka Nar. Univerziteta u Beogradu.

Politički:
Militariziranje građanske uprave.
Izigravanje besplatnosti državne nastave.

GODIŠNJA PRETPLATA 40 Dinara; POLUGODIŠNJA 20 Dinara; POJEDINI BROJ 4 Dinara; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8 Švicarskih franaka; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2 Dolara.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA UL. 42. III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

P. t. pretplatnicima!

Zahvaljujući Vam na dosadanjoj susretljivosti prama „Socijalnoj Misli", molimo Vas, da i u buduće ostanete njezinim čitateljem i pretplatnikom.

Ujedno Vas umoljavamo, da nam izvolite saopćiti sve Vaše opaske, koje ste učinili prateći pisanje „Socijalne Misli".

U svrhu podmirenja pretplate za 1929. godinu prilažemo Vam našu čekovnu uplatnicu i molimo Vas, da nam pretplatu čim prije pošaljete.

Uredništvo i uprava „Socijalne Misli"
Zagreb, Preradovićeva ul. 42.

Digitized by Google

363/III/1

SOCIJALNA MISAO

BROJ 1. ZAGREB, 1. JANUARA 1929. GOD. II.

JEDINSTVO I SLOBODA

JURAJ DEMETROVIĆ, nar. zastupnik

Kada je g. 1884. biskup Strossmayer otvarao galeriju slika u Zagrebu, rekao je: „Ja sam sudio kada sam o tom radio, da se sveučilište i akademija u sredini našoj čim prije osnuje i podigne, da je to u današnjim okolnostima najpreča nužda narodna. Jer narod, koji najviša učilišta svoja ima i dobro te spasonosno s njima upravlja, taj se je narod intelektualno emancipirao, a emancipacija i oslobođenje intelektualno naravnim i neodoljivim načinom svaku drugu emancipaciju i svaku drugu samosvojnost prije ili poslije poroditi mora." Na taj je način ovaj veliki Jugosloven označio smisao svoga životnog djela i svoju službu ideji, sadržanu u poznatoj krilatici: prosvjetom k slobodi.

I doista, Strossmayerovo je sveučilište donijelo svoj plod. Intelektualna je emancipacija naroda u Hrvatskoj i Slavoniji započela da se širi i razvija sa sveučilišta. Oslobođeni duh naroda došao je do punoga svog izražaja i razmahao se po gradovima i selima zaslugom intelektualne narodne omladine, koja je povela narod novim putevima demokratskog samoodređenja naroda. Nekadašnja jalova državopravna borba stare hrvatske generacije zamijenjena je pokretom žive narodne snage. Madžarska prevlast, eksponent koje bio je grof Khuen Hedervary u Hrvatskoj, u prkos pravu, na kojem je stara generacija zasnivala svu svoju borbu protiv nje, dovedena je u pitanje kad je ušla u borbu probuđena snaga naroda Hrvata i Srba, ujedinjenih idejom jedinstva.

Ovaj preokret u našoj narodnoj politici izvršen je u roku od deset godina. Sveučilišna omladina spaljuje u Zagrebu g. 1895. madžarsku zastavu, kao simbol prevlasti, pred licem Franje Josipa i madžarskog ministra predsjednika Banfyja, a deset godina poslije toga osniva se i od tada vodi narodnu borbu hrvatsko-srpska koalicija. Intelektualna emancipacija, koja je bila pred očima velikom Jugoslovenu Strossmayeru, rodila je demokratski pokret, razmahala je borbu naroda za svoju slobodu i, ujedinivši Hrvate i Srbe, za njihovo ujedinjenje.

Iskustvo dakle uči nas, da bez intelektualne emancipacije, bez inteligencije slobodnoga duha, ne bi bilo ni narodne slobode a ni jedinstva. A Jugosloven Strossmayer znao je to i osjećao, kao i Ibsenov „neprijatelj puka", koji diže školu i okuplja u njoj mališane, da s njima jednom pobijedi društvo, u kome stoji sâm, gordo mu dovikujući: najjači je onaj koji stoji sâm!

Ali vratimo se hrvatsko-srpskoj koaliciji, koja predstavlja historijsku prekretnicu u našem narodnom životu, i vremenu, u kome je ona nastala. Kakve su bile tada prilike, najbolje se vidi iz programa hrvatsko-srpske koalicije, objavljenog proglasom od 12. decembra 1905., od kada zapravo i datira život hrvatsko-srpske koalicije. Taj proglas potpisale su: hrvatska stranka prava, hrvatska napredna stranka, srpska narodna samostalna stranka, srpska narodna radikalna stranka, socijalno-demokratska stranka i izvan stranaka dr. Potočnjak. U tome proglasu kaže se uglavnom ovo:

. . . „Dualističko ustrojstvo ove monarhije, osnovano na prevlasti jednih a potištenosti drugih naroda i klasa, ljulja se u svojim temeljima, a čitava monarhija stoji na pragu velikoga unutrašnjega preloma, koji ide za tim, da njezino ustrojstvo postavi na sasvim nove osnove . . . . naša je dakle otačbina pozvana također da u ovom važnom času obilježi svoje stanovište i da iznese svoje zahtjeve, ako želi ne samo da sačuva svoj današnji državopravni položaj, već ako hoće da svoja narodna i državna prava što više učvrsti i proširi, kako to zahtijeva njen poziv u našoj narodnoj cjelini. . . . . Prema tome mora ona da prihvati kao svoje: načelo narodnog samoodređenja i ravnopravnosti svih naroda, a zato ne smije ostati igračka u rukama tudih faktora, već mora biti protivno današnjem državnom sklopu monarkije, koji je stvorio čitav niz potlačenih naroda i klasa, a koji svojom težinom naročito pritiskuje našu domovinu Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju . . . . Ustajući protiv ovog državnog sklopa, morat će dakle naša otačbina da traži i ustavne slobode, koje imadu da budu zasnovane na načelu jednakosti i ravnopravnosti. A s time u vezi morat će da prihvati i borbu najširih slojeva puka za ljudska i građanska prava u potpunom opsegu i na najširoj podlozi. Ovakvo shvatanje narodne politike jedino može dovesti i do pravilnog i konačnog rješenja nesretnog hrvatsko-srpskog spora, a tek ova tri uslova: pravo narodnog samoodređenja, prava najširih slojeva puka i rješenje srpsko-hrvatskog spora mogu da zajamče pravilan razvitak našeg narodnog života i da stvore našoj otačbini ljepšu budućnost . . . . . Borbu za ustavna prava i slobode u pravcu naprednih misli i prave demokracije smatramo prvim i najprečim našim narodnim zadatkom. Samo takova borba, okončana uspjehom, može da stvori bedeme, iza kojih bi se uspješno mogla da vodi i borba za našu narodnu i državnu samostalnost, kao i za pravedno uređenje našeg unutrašnjeg društvenog života i ustrojstva. . . . U ovoj velikoj borbi ispriječila se kao glavna i najveća zapreka ona stranka, koja se naziva „narodnom" i koja je ugušivanjem ustavnih prava i sloboda, da sačuva svoju vast, sprečavala ujedno narodnu snagu u otporu protiv tudinskih navala na naša narodna i državna prava. Zato borba za ustavna prava mora prirodno biti naperena protiv „narodne stranke" (t. j. madžarona), koja je stvorila i koja podržava naše nesnosne upravne i ustavne prilike, kao i protiv sviju njenih otvorenih i skrivenih saveznika i pomagača".

Na kraju iznosi proglas izborni program hrvatsko-srpske koalicije za nastajne saborske izbore, a na prvom mjestu: „da se uzakone ustanove, koje osiguravaju prava građana i ličnu slobodu kao a) opće, izravno, jednako i tajno pravo glasa sa zastupstvom manjina, glasanje po općinama i pravedna podjela izbornih kotara, b) potpuna sloboda zbora i dogovora, c) potpuna sloboda štampe, porota i sloboda i nezavisnost sudstva, e) sloboda savjesti i i ravnopravnost narodnosti i vjeroispovijesti f) zaštita svetinje kućnoga praga, tajne pisama i zabrana svake bilo u kojem mu drago pogledu upotrebe patentnih i naredbenih odredaba iz apsolutizma, g) uvedenje upravnog sudišta kao zaštite protiv samovolje upravnoga činovništva." Zatim dolaze tačke socijalno-ekonomske prirode, pa onda značajna tačka, prama kojoj će koalicija „tražiti i raditi da se otklone povrede, koje su nanesene našoj zakonom zajamčenoj državnoj samostalnosti, kao što će raditi i oko proširenja ove samostalnosti promjenom nagodbe, a

Digitized by Google

naročito će raditi i težiti za finansijskom samostalnošću i gospodarskom nezavišnošću Hrvatske. Nadalje, koalicija „vodeći računa o velikim narodnim idealima, pa odgovarajući narodnoj težnji za narodnim ujedinjenjem, svesrdno prihvaća sa strane braće naše u Dalmaciji potaknuto pitanje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom". A kao posljednja tačka programa nalazi se ovo: „Uz uvjerenje da narodu hrvatskoga i srpskoga imena nema ljepše budućnosti a ni samoga narodnog opstanka bez zajedničkoga i solidarnoga rada obaju dijelova narodnih, imade da se odstrani svaka i najmanja zapreka tome radu zajamčenjem ravnopravnosti i slobode srpskoga naroda". Provodeći ovaj svoj program, koalicija ističe na kraju svoje uvjerenje, „da će se tako stvoriti mogućnost, da narod još s većim izgledom na uspjeh nastavi svoju borbu za potpunu slobodu i nezavisnost".

Program hrvatsko-srpske koalicije okupio je oko nje tako reći cio narod, jer je to bio narodni program. I zato je koalicija bila nepobjediva. Duh slobode i jedinstva naroda hrvatskog i srpskog imena u Austro-Ugarskoj stvorio je hrvatsko-srpsku koaliciju, on ju je održavao i davao joj snage za borbe i pobjede. Taj duh slobode i jedinstva bila je ona velika revolucionarna jugoslovenska snaga, koja je razorno djelovala na dualističku monarhiju. A Hrvatska i Slavonija, politički predvođena hrvatsko-srpskom koalicijom, bila je žarište revolucionarnoga duha i otpora protiv reakcije iz Beča i Pešte.

Glavni podstrek demokratskom pokretu kod svih naroda Austro-Ugarske, a specijalno kod Hrvata i Srba, bila je ruska revolucija god. 1905. Njenom utjecaju imala je da zahvali Austrija tekovinu općega prava glasa. U Madžarskoj je na njenu nesreću pobjedu demokracije spriječila reakcionarna i samoživa džentrija. U Hrvatskoj osvojila je vlast hrvatsko-srpska koalicija, koja je u toku vremena provela izbornu reformu sa općim pravom glasa, i uopće zavela slobodniji režim, koliko se to tada moglo, njegujući uz to narodnu misao u najširim slojevima naroda.

Paralelno sa razvitkom prilika u Hrvatskoj u pravcu slobode i jedinstva išao je tok historijskih događaja i u Srbiji. Pad reakcionarne dinastije Obrenovića, pobjedonosni balkanski ratovi i napokon borba Srbije u svjetskom ratu za slobodu i jedinstvo Jugoslovena značilo je da se cio narod Srba, Hrvata i Slovenaca našao na istoj liniji. Ta je linija bila: Jedinstvo u slobodi. Reakcionarna Obrenovićeva Srbija, Srbija ličnih režima i Glavnjače, pa sve kad bi takva mogla da vodi i pobjedonosne osvajačke ratove, ne bi nikada mogla da moralno privuče i okupi oko sebe sve Jugoslovene iz Austro-Ugarske. Sjetimo se samo, što je na prvom mjestu sadržano u programu hrvatsko-srpske koalicije: prava građana i lična sloboda! Biti slobodan čovjek — to je primarno, to je iznad svega. Narodna i državna samostalnost treba da bude samo viši stepen slobode čovjeka. U protivnom slučaju, bila država nacionalna ili ne bila, ona je bez slobode čovjeka u njoj nesnosna tamnica. I tu se onda budi revolucionarni duh, koji podiže revoluciju jednako tako kao i tamo gdje nema nacionalne slobode.

Pobjeda hrvatsko-srpske koalicije imala je za Jugoslovene u Austro-Ugarskoj značenje jedne pobjedonosne nekrvave revolucije. Duh slobode nisu više mogli da uguše i zatru ni Beč ni Pešta nikakvim „armaturama": ni raspuštanjem sabora, ni veleizdajničkim procesima, ni komesarima. Taj duh slobode vodio je narod njegovu ujedinjenju bez obzira na ma kakav „okvir". Dok nije bilo slobode nije bilo ni težnje za jedinstvom, osim u vrhovima inteligencije. Pod vladom grofa Khuena, a za režima Obrenovića u Srbiji, ideja jedinstva nije bila niti je mogla biti živom narodnom snagom. Tek u slobodi razbuktala se je ideja jedinstva, za koju nisu bile preteške nikakve žrtve, ni vješala, ni tamnice, ni krv u potocima.

Ja sam gore iscrpnije reproducirao program hrvatsko-srpske koalicije s naročitom tendencijom da svako iz njega vidi, koliko su nažalost naše današnje prilike u državi slične ondašnjima. Tadašnji izborni program hrvatsko-srpske koalicije za vrijeme madžaronskog režima mogao bi gotovo sasvim da posluži kao savremeni program protiv Vukičevićeve policajne vladavine. Čovjeku gotovo izgleda kao da je grofa Khuena Hedervarya naprosto zamijenio na vlasti Velja Vukičević. . . . I doista, da je tada, za vrijeme madžaronske vladavine u Hrvatskoj, izvršeno ujedinjenje našega naroda okupacijom jugoslovenskog teritorija Austro-Ugarske, bila bi ta zamjena možda razumljiva i sistem Vukičević imao bi kakvo takvo opravdanje. Ali poslije pobjede hrvatsko-srpske koalicije, poslije pobjedonosne naše nacionalne revolucije na slovenskom jugu Austro-Ugarske, a još više poslije svjetskoga rata, koji veliki sociolog i državnik Masaryk pravom nazivlje svjetskom revolucijom, režim Velje Vukičevića nije više samo anahronizam nego prava pravcata kontrarevolucija balkanske pandurije, koja ništa nezna i ne razumije. Najmanje pad oslobodilački duh, koji je bio stvaralački faktor Jugoslavije, zamišljene i izvojštene kao realizacija ideje jedinstva u slobodi.

Sistem hajdučkog otimanja slobode narodu pod vladom Velje Vukičevića, samo da bi njegova „narodna" radikalna stranka sačuvala vlast u državi, i 20. juni kao kruna toga kontrarevolucionarnog sistema, doveli su naš narodni život do nove raskrsnice, na kojoj se sada nalazimo. Historija stvaranja Jugoslavije govori jasno: sloboda spaja. To je bila jugoslovenska anabaza. Sadašnjost predstavlja jugoslovensku katabazu, jer reakcija razdvaja. U nestajanju slobode blijedi i jedinstvo.

Ko hoće jedinstvo mora htjeti i slobodu, jer je to jedno. Tome cilju ima da posluži i preuređenje države. Ono ima da stvori nove garancije za slobodu čovjeka svuda, gdje je ta sloboda životna potreba, A ona to jest za ogromnu većinu naroda Hrvata. Srba i Slovenaca. Zato je naš državni problem ponajviše i u prvome redu problem slobode. Borba za slobodu jedina je danas prava narodna politika. A to je ona ista politička linija, koja je bila stvaralački faktor Jugoslavije, dok je danas njen jedini mogući konstruktivni faktor.

O ishodu borbe za slobodu zavisi sudbina u goslavije. Sloboda znači konačnu pobjedu nacionalne revolucije Jugoslovena i njihovo definitivno ujedinjenje. Kontrarevolucija, naprotiv, to je reakcija zavojevačkog srbijanskog separatizma, koji atomizira narodnu cjelinu i vodi je razdrobljenu u rasulo i propast.

Narod ima da riješi, kojim će se putem dalje poći.

Digitized by Google

ODNOS ČEHOSLOVAČKE PREMA JUGOSLAVIJI*)

Dr. LAV WINTER, soc. dem. nar. zastupnik i ministar n. r., Prag

Izvanjska politika Čehoslovačke republike usmjerena je u pravcu održanja u Srednjoj Evropi onog stanja, koje je stvoreno mirovnim ugovorima, i u pravcu što skorijeg smirenja i konsolidacije prilika u Srednjoj Evropi. Geslo „konsolidacija Srednje Evrope", koje se opetuje u svim govorima našeg ministra izvanjskih posala, ozbiljno je i iskreno mišljeno. Češkoslovačka socijalna demokracija, svijesna, da uslijed rata i poslijeratnih perturbacija najviše trpi radnička klasa, sve od prevrata ovamo potpomagala je ovu mirovnu politiku ministarstva izvanjskih posala i omogućila je jedinstvenost i stabilnost njezine linije.

Općenito je poznato, da su mirovna nastojanja u Srednjoj Evropi došla u sukob sa nacijonalnim skupinama u pobjeđenim državama. I dok je značenje tih skupina u Njemačkoj i Austriji potisnuto u pozadinu, jer je u tim zemljama do odlučnog uticaja došao radnički pokret, dotle su u Madžarskoj, gdje te protuteže nema, prevladali slojevi, koji se sa sadašnjim stanjem neće da pomire, i to iz političko-nacijonalnih razloga, i još više iz razloga ekonomskih i socijalnih.

Narušavanje mira, koje bi izazvala vladajuća klika madžarske oligarhije, razumljivo bi u prvom redu tangiralo madžarske susjede. I jer nije bilo nade, da će se unutarnje prilike u Madžarskoj promijeniti i da će u političkom pogledu Madžarska u skoroj budućnosti biti prožeta drugim duhom, bilo je prirodno, da su susjedi Madžarske pomišljali na obranu protiv eventualnog rušenja mira, koje bi dolazilo sa strane Madžarske; tako je došlo do osnivanja Male Antante. Češkoslovačka socijalna demokracija potpomagala je i potpomaže i tu akciju češkoslovačke izvanjske politike, makar su joj unutarnjo-političke prilike u Rumunjskoj i Jugoslaviji tu potporu otešćavale.

Danas je svakome jasno, da politika jedne države, makar se u svojoj administrativi dijeli na razne resore, čini ipak jednu cjelinu. Jedna država ne može dugo vremena živjeti u nategnutim političkim odnosima sa državom, na koju je upućena svojim ekonomskim potrebama, a niti s druge strane može biti dugo vremena u nategnutim ekonomskim odnosima sa državom, na koju je upućena svojim političkim potrebama. Nategnutost na jednom polju razumljivo izaziva nategnutost na drugom polju ili bar oslabljenje dobrog odnosa, isto kao što intenzivni odnos na jednom polju ublažuje nategnutost na drugom polju.

Naravno da kod toga ekonomski motivi imaju na kraju krajeva veći uticaj nego politički motivi, jer značenje ekonomskih odnosa vide i osjećaju u svagdanjem životu široki narodni slojevi, dok nasuprot značenje političkih odnosa između pojedinih država šira javnost toliko ne zapaža.

Pošto Malu Antantu smatramo još za dulje vremena potrebnom političkom formacijom, i to sve dok se ne promjene prilike u Madžarskoj, ili dok uticaj Društva Naroda ne nadoknadi potrebe regionalnih ugovora, držimo, da je također potrebna i ekonomska veza između država Male Antante.

Na prvi pogled izgleda, da nema ništa lakšega. Čehoslovačka republika poznata je kao industrijska država sa velikim industrijskim izvozom, dok su Jugoslavija i Rumunjska agrarne države, koje moraju izvažati svoje poljoprivredne produkte. Izgledalo bi prema tome, da je čisto razumljiva pretpostavka o uzajamnom privrednom dopunjavanju.

U stvari su ali prilike nešto drugačije, osobito kod nas. Čehoslovačka, pored svoje velike i eksportne industrije, ima cvjetajuću poljoprivredu, koja je osim toga vrlo dobro politički organizovana i predstavlja u republici najjači politički faktor. Nasuprot je naša industrija, pored svog velikog ekonomskog značenja politički potpuno beznačajna. Politički uticaj agrarizma ispoljuje se vrlo jasno kod pregovora o trgovinsnim ugovorima.

Pošto kod agraraca postoji razmjerno najmanje smisla za interese državne cjeline, to naši agrarci rabe svoju političku snagu, da spriječe, da se u trgovinskim ugovorima ispolji, da Čehoslovačka republika ima velike eksportne interese.

Time se onemogućuje ono uzajamno privredno nadopunjavanje između Čehoslovačke i Jugoslavije. I uslijed toga nije do sada došlo do sklapanja trgovinskog ugovora između tih dviju država, premda češkoslovačka industrija treba jugoslavensko tržište isto kao što s druge strane jugoslovenska privreda treba češkoslovačko tržište.

Zadaća je radničke klase, da poradi na ostvarenju privrednih veza između obiju država. U prvom redu zadaća je radničke klase u Čehoslovačkoj, da onemogući nerazumnu, pretjeranu politiku zaštitnih carina uopće, a osobito agrarnih zaštitnih carina.

Ali mora se računati sa stvarnostima. Prva je od tih stvarnosti, da je radnički pokret u Čehoslovačkoj republici pocijepan i da se on radi toga ne može tako lako suprostaviti jedinstvenoj i jakoj organizaciji poljoprivrednika. Druga je od tih realnosti, da češkoslovački agrarci imaju toliki politički upliv — kako smo već gore rekli —, da ih se neće moći prisiliti na potpuno otvaranje granica jugoslovenskim agrarnim produktima. Već će to biti djelomični uspjeh, ako se postigne, da češkoslovački carinski zid bude bar donekle snižen. Bar se to mora izraditi, da si jugoslovenska poljoprivreda na češkoslovačkom tržištu osigura prednost pred drugim državama. Iz dosadanjih pregovora, koji su se vodili, a koje sam ja mogao bar djelomično slijediti kao član međuparlamentarne češkoslovačko-jugoslovenske komisije, dobio sam dojam, da na jugoslovenskoj strani nema dovoljno ni kupovne, ni kreditne, ni prodajne organizacije, a i u pitanju saobraćaja bile bi potrebne razne mjere, koje bi omogućile privredni odnos između obje države. Bit će zadaća i radničke klase u Jugoslaviji, da surađuje na odstranjivanju tih zapreka.

Svjestan sam toga, da u Jugoslaviji postoje nastojanja da se nadovežu čvršći privredni odnosi sa drugim državama kad to ne ide tako lako sa Čehoslovačkom. Ali u cijeloj Evropi postoje više manje velike zapreke. Osim toga u Jugoslaviji ne bi smjeli gubiti s vida, da je potrebno i političko savezništvo sa Čehoslovačkom, jer se ono ne može nadoknaditi drugdje.

*) Ovaj članak napisao je za „Socijalnu Misao" poznati češkoslovački političar Dr. Lav Winter; članak je preveden iz češkog originala.

Digitized by Google

ZNAČENJE SIFILISA U DANAŠNJOJ KULTURI

PH. i MED. Dr. LUJO THALLER

Nažalost značenje materijalnih pojava još uvijek današnja historija ne uvažava onako, kako bi to trebala. Još uvijek češći je način tretiranja povijesti kao nekog romana u tri, četiri ili pet dijelova. Još uvijek dominira traganje cilja povjesnoga zbivanja nad istraživanjem uzroka toga zbivanja. Povijest još uvijek je više služavka politike, jer svrha je povjesnoga zbivanja za čudo uvijek ta, da se ideal pisca povjesničara konačno ispuni. Naučna postaje historija tek onda, kada se traga za uzrocima zbivanja kada se sve, što može dovesti do jednoga događaja, pomno prouči i konstatira. Groteskno djeluje studiranje historije u kojoj se ekonomski uvjeti života aktera historije jednostavno ne studiraju. Ne može se studirati historiju bez geografije, nauke o rasama, nauke o klimi, a jednako bez patologije. Ne djeluju pojedine bolesti samo na pojedince i ne mijenjaju tok historije samo preko izabranih aktivnih historijskih ličnosti, već bolesti mogu, ako nastupe u epidemijama i pandemijama, da djeluju kroz to što uništavaju, slabe ili karakterno mijenjaju cijele narode. Mi možemo, da konstatiramo gdjekada da su cijele historijske epohe bile influencirane takovim pandemijama. Srednji je vijek apsolutno neshvatljiv bez poznavanja gube, koja se cijelim starim svijetom raširila. Konac srednjega vijeka, izmjena ravnoteže ondašnjih sila i konačno početak renesanse neshvatljiv je bez užasne kuge u polovici četrnaestoga vijeka. Jednako je sasvim nepojmljiv svršetak renesanse bez poznavanja sifilisa, što je smjesta iza otkrića Amerike poharao cijelu Europu. No dok je onda sifilis nastupio kao akutna infekciozna bolest, kasnije je svoj karakter promijenio. Promjenivši svoj karakter kroz vjekove, on se danas prilično od ondašnjega razlikuje. Ja se usudjujem ustvrditi, da je jednako kao što je nepojmljiv Srednji Vijek bez gube, nepojmljiv današnji dvadeseti vijek bez poznavanja današnjega sifilisa. Današnji vijek imao bi pravo da se zove vijek sifilisa. Broj ljudi, koji imadu sifilis u kulturnome je svijetu vrlo velik. Uzrok je tome taj, što se jednom dobiveni sifilis jedva može da izliječi. I ako danas možemo da ustvrdimo, da imade nesumnjivih slučajeva sifilisa, koji su potpuno bili izliječeni, to je broj onih, koji jednom inficirani ostaju skrito bolesni cio daljnji život, nažalost daleko premašuje ozdravjele. Uzmem li u obzir na pr. samo brojeve svojega bolničkoga odjela, a taj nije odio za venerične bolesti, nalazim na njemu da je broj onih koji su sifilisom bili zaraženi po prilici 10% sviju. Imade mjeseci kada se diže i na više. Broj je te bolesti medju inteligencom veći negoli medju seljaštvom. Moglo bi se ustvrditi, da je svaki peti član inteligence, koji je doživio četrdesetu godinu imao sifilis. Nisu drugačiji brojevi, koji se dadu dobiti iz inozemstva. Rekao sam, da se je sifilis od svojega prvoga javljanja početkom Novoga vijeka do danas promijenio. Dok je prije dolazio u glavnome sličan akutnim infekcioznim bolestima, danas mu je tok u glavnome kroničan. Sve njegove pojave prvih dvaju triju godina nisu osobito tragične. Od svježega sifilisa jedva da tko umre, a malo ljudi i trpe. Kolikogod imademo pravo s mnogo straha gledati na sifilis zbog njegovoga raširenja, strašniji je on po današnju našu kulturu baš zbog toga, što je izgubio karakter akutne infekciozne bolesti i što se, sit venia verbo, bacio na utrobu čovjeka. Kasne njegove pojave, koje se gdjegda javljaju četiri pet godina iza zaraze, a gdjegda i dvadeset godina iza nje no najobičnije jedno desetak godina iza početka, drže se danas u glavnome nutrine čovjeka. Sifilis danas napada veliku žilu aortu, onda pak hrptenu moždinu i koru moždana svojih posjednika.

Kolikogod je neugodna i strašna, ubitačna bolest: sifilis velike žile, za cijelo je čovječanstvo običaj uzročnika sifilisa da napada živčevlje čovjeka katastrofalan. Napose je nezgodna bolest propadanje kore moždane uslijed sifilisa: paraliza progresivna. Forme te bolesti, koje su potpuno izražene, rjeđe su od laganih njezinih forma, gdje bolest tek po neznatnim znakovima iza pomnoga istraživanja možemo da ustanovimo. I na tijelu takovoga bolesnika nalazimo neke neznatne znakove. Naročito su neki znaci na očima važni. Mi u krvi a još češće u soku, u kojemu se nalazi mozak, nalazimo stanovite promijene. Nikako to ne bi bilo dostatno da učini sifilis onako važnim za našu civilizaciju i kulturu, kakav je. Progresivna je paraliza duševna bolest. Ona uništava u najpotpunije izraženim slučajevima svaki duševni život. Bolest je put od zdravlja do smrti. U glavnome poznajemo dvije forme paralize. Jedni paralitičari izgube na tome putu u potpunu duševnu smrt svaku kritiku. Njihova fantazija izgubi uzde kritike i postaje blještava, grandiozna, groteskna. Redovno je raspoloženje tih paralitičara presretno. Sav je svijet njihov. Oni su ga uopće stvorili. Čega se dotaknu pretvara se u zlato. Potencija im je neizmjerna. Sve žene svijeta nisu dovoljne da ih zadovolje. Bujnost fantazije producira slike, kakove zdrav mozak ikada ili nikada ne producira. Druga je grupa paralitičara mnogo bljeđa. Oni pomalo glupave. Ponajprije gube finije funkcije, a onda i grublje. Naročito rano gube kriterij moralni, pa etiketni. Svoj obični posao za čudo dugo obavljaju i pokazuju tek stanovitu nesposobnost snaći se u nove i nenadane odnose. Danas prevalira broj paralitika ove bljeđe grupe znatno broj paralitika maštavih. Gotovo najpretežniji dio paralitika su lake forme. U zavode za umobolne dolaze tek oni najteži bolesnici. Stotine i tisuće lakih bolesnika ide mirno po svijetu i obavlja svoj posao. Jedino to je nezgodno što im posao redovno kvalitativno ne vrijedi koliko posao zdravoga. Još i ta činjenica ne bi bila dostatna da sifilis dobije naslov bolesti dvadesetoga vijeka. Mnogo je važnije da je velik broj vodećih duhova današnje kulture bio sifilitičan, i da su im u ideologiji prečesto dominirale ideje tipično paralitične. Ne treba da spominjem filozofa, koji je odgojio njemačku sadašnju generaciju: Fridrika Nietzschea. On je koncipirao gotovo sva svoja djela bolestan od sifilisa. Umro je teško paralitičan. Sva mu se djela odlikuju predivnom maštom i najblještavijim stilom. Tipične su tu odlike prve grupe paralitika. Njegova ideja, da nema boga, jer bi on to inače morao željeti biti, jasno je bolesna. Njegov prezir morala, jasno je bolestan. Njegova čežnja za „silom", jasno je bolesna. Pa ipak je on jedan od filozofa, koji su Njemce natjerali u rat. Mimogred spominjem, da je i H. Heine umro od sifilisa hrpte-

Digitized by Google

nice. Manje je obrađena činjenica, da je Wilson umro od paralize. Mnogima će se činiti blasfemijom, ako ustvrdim, da je njegova netoleranca, njegova nasilna mesijanistička gesta, kojom će on promijeniti čovječanstvo, rat ukinuti, i Evropu iz propasti spasiti, već sama po sebi vrlo sumnjiva. Slabost, koju je u poslu pokazao, kaos koji je izveo mješanje njegovoga mesianizma i brutalnost ostalih, nesumnjivo je također sumnjiva. Predsjednik francuske republike Deschanel umro je od paralize. Izabran je netom iza rata u borbi sa Clemenceauom. Kada bi nabrajati počeli umjetnike, literate, političare, čiji je sifilis poznat i kod kojih je djelovao u radu, dugačku bi listu morali da nabrojimo. Prosječno moramo računati da je barem svaki peti od njih bolestan.

Sifilis se danas može liječiti, a napose progresivna paraliza nije neizlječiva bolest kao prije. I ako nitko u danome slučaju izliječenje ne može garantirati a ono je liječenje moguće. Razna sredstva: živa, bizmut, jod i salvarzan liječe sifilis uopće. Wagner Jauregg, bečki profesor, dobio je Nobelovu nagradu za svoje pregolemo otkriće, da vrućica liječi paralizu. Intenzivno liječenje vrućicom može da popravi i zaustavi vrlo često tu bolest. Nesumnjivo su najveće vrednote čovječanstva u pogibli. Jao nama ako takov paralitičar na vodstvu države povede svoju zemlju u ludi rat. Blještave njegove riječi mogu lako da zatome glas razuma i opiju i najzdravijega. Jao nama ako broj od 20% među parlamentarcima poskoči i luđaci zaposjednu sva vodeća mjesta naroda. Pogibao da se to dogodi nigda u povijesti nije bila veća negoli je danas.

Sprječavanje sifilisa prevažna je stvar. I liječenje njegovo također. Najvažnija je stvar prisilno liječenje svih kandidata za paralizu i budna pažnja da nas oni ne zavedu onamo kamo nitko doći ne želi.

PARVUS

Dr. MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Dvadeseto stoleće ne obiluje jakim individualitetima, čiji je život, kao i njihova dela jednako ubedljiv, širok i karakterističan. Nema ih mnogo koji celovitošću svoje ličnosti iskaču iz okvira svoje često amorfne i sitničave sredine.

Parvus je bez sumnje bio jedan takav individualitet. Bio je ličnost i čovek ujedno. Renesansni tip. S dobrim i lošim osebinama. Ali za njegov skupni, potpuni portret ne smetaju te sene. Što više one kao da podvlače i ističu njegovu osebujnost. Te sene daju markantnost toj glavi, koja kao da je bila isklesana iz jedne gromade a ne skalupljena iz raznih fragmenata.

U njegovom životu ima mnogo skokova a moguće i mnogo nelogičnosti, ako bi ga sudili po merilu, koje ne dopušta nikakve potrese i po kojem se život mora odvijati u postavljenim granicama. Ali u jednom je ostao jedinstven, nerasparčan: u svom karakteru. On sam s pravom o sebi veli:

„Ja sam mnogo radio i mnogo razmišljao. Uzmite sve, — specijalno se obraćam na svoje partijske protivnike i zaboravljive prijatelje — što sam napisao, svejedno da li sam imao pravo ili ne, vi ćete u svemu opaziti vruću, nesavladivu želju, da dođem sve do korenja istine. Na području misli ne poznam kompromisa. Kod mene sve podleže kritici, revolucija i socijalizam, zajedno sa pojmovima o dobru i zlu, o pravednosti, o ćudorednosti. Moja se osoba ne može odeliti od mojih dela. Moj lični život bio je neprestani eksperimenat: tražio sam ključ ljudskih strasti i poriva i nemilosrdno razarao sve iluzije. Nema ničega što ne bi bio u stanju učiniti, ako to smatram ispravnim i ničega što bi pridržao ako se kosi s mojim uverenjem".

Ceo je njegov život u potpunom smislu reči aktivan. On nije stvarao kompromise ni sa životom ni sa naukom.

Dr. Aleksandar Helphand rođen je 27.-VII. 1867. u Kijevu. Svoju mladost proveo je u Odesi, gde su položaj lučkih radnika i ukrajinskih seljaka znatno uplivisali na njegovo kašnje socijalističko gledanje. Njegova se prirođena težnja za slobodom oduševljavala pesmama ukrajinskog nacionalnog pesnika Sevčenka i on se vrlo rano priključio revolucionarnom pokretu, koji je proizašao iz grupe „Narodnaja Volja". Njegova strastvena mržnja na carizam naskoro mu je naterala na vrat ruske političke oblasti i da se pred njima zakloni otišao je u Švicarsku. Tu je u Baselu i Zürichu proširio svoje ekonomske i socijalističke studije i pod uplivom Plehanova, poznatog ruskog marksističkog teoretičara, doskora je iz maglovitih i zanešenih revolucionarnih snatrenja postao naučno orijentirani socijalist. U dvadesetim godinama odlazi u Nemačku. Stuttgart, Berlin, Dresden su njegove nove postojbine a sama Nemačka njegova nova domovina. Kao suradnik glasovitog časopisa „Neue Zeit", koji je onda uređivao Karl Kautsky i kao glavni urednik „Sächsische Arbeiterzeitung", doskora je postao jedan od najpopularnijih socijalističkih publicista u Nemačkoj. Može se reći, da je sa Kautskym i Mehringom, Parvus i osnovao posebni tip socijalističkog publiciste, sa obilnim naučnim oružjem, temperamentom i blistavim stilom.

Već u onim godinama je bio odličan teoretičar marksizma. On je nastojao, da osnovne ideje Marxa, dalje razvije i primeni na nove pojave u društvenom razvoju. Naročito je proučavao gospodarske odnošaje i internacionalnu povezanost svetske pijace i na tom je području stvorio dela puna snage, argumenata i ubedljivosti.

I ako je u tim godinama Parvus sve svoje snage posvetio nemačkom radničkom pokretu, on nije prekinuo svoje veze sa Rusijom. 1899. prošao je sa Dr. Karlom Lehmanom kroz predele Rusije, gde je onda harala glad. Iza rusko-japanskog rata buknula je revolucija u Rusiji. Parvus nije mogao izdržati u Nemačkoj, temperamentnog borca je sve vuklo natrag u Rusiju. I kad su valovi revolucije dosegli svoj vrhunac, nalazimo i Parvusa u Petrogradu, gde uz Lava Deutscha i Trockoga vodi petrogradski Sovjet Radničkih Delegata. U martu 1906. podlegla je konačno revolucija i Parvus je uhvaćen i bačen u Petro-Pavlovsku tvrđavu, u rusku Bastilu. Nakon nekoliko meseci otpremljen je u progonstvo u ledene pustare Sibira, odakle mu je, kao i Trockom, uspelo pobeći.

Glavna dela Parvusa: Der Staat, die Industrie und der Sozialismus; Die Verstaatlichung der Banken und der Sozialismus; Aufbau und Wiedergutmachung; Der Arbeitersozialismus und die Weltrevolution. (Sva su ta dela izašla u njegovoj izdavačkoj knjižari Verlag für Sozialwissenschaft, Berlin SW 68., Lindenstrasse 144.)

Digitized by Google

Nakon uspelog begstva vraća se Parvus ponovno u Nemačku i radi dalje po svojoj paroli: Mi volimo visoke valove života! On nije bio priroda, koja se mogla smestiti, a filozofiranje u zapećku mu je kroz ceo život bilo odvratno. Neprestano se je kretao, putovao, prolazio razne zemlje, neprestano studirajući i pišući. 1910. otišao je u Carigrad. Tamo ga nije samo privlačio studij Mladoturske Revolucije; on je i hteo da na licu mesta prostudira sve one misteriozne diplomatske niti, koje su preko Bospora vezale evropski kapitalizam za bogatstvom prednje Azije. Orijentalni problem ga je interesovao i on je već onda jasno video, da će njegova zamršenost požuriti svetsku katastrofu.

Tamo ga je zatekao i rat i odanle su potekle sve one klevete, kojima su ga posle obasipali protivnici. Njemu kao odličnom ekonomistu i finansijeru uspelo je, da trgovinom steče znatan imetak, ali ni izdaleka onakav, kako su to mislili njegovi protivnici.

Istina je, a čemu da se i taji, Parvus je voleo život uopšte, i onaj život, koji pospan filistar, naučan na dijetu i tesnu postelju označuje kao ponor pokvarenosti. Parvus je prezirao sušičavi moral kaluđera i usidelica. I smešno je, da se tom čoveku imenzne stvaralačke snage predbacuje ono hleba, što je pojeo ili ona žena, što je izljubio. Parvus je naprosto bio nesrazmerno iznad svoje okoline. Njegovi nagoni i strasti bili su jednako zasebni, skrojeni po drugome merilu kao i njegova inteligencija i žrtve. Zar da se čoveku, koji je nosio lance, predbaci zagrljaj žene?

I kao, da je Parvus, taj čovek smelosti i akcije, mogao jednako odgovoriti svim farizejima kao i Rollandov Danton, pred Revolucionarnim Sudištem:

„Ako je smelost zločin, onda ja predsedniče grlim zločin, ljubim ga u usta a Vama prepuštam krepost; mene ne draže faraonove mršave krave. Ja ljubim smelost snažnih zagrljaja, sa teškim grudima na kojima sišu junaci. Revolucija je kći smelosti. Ona je jedina razorila Bastilu; ona je jedina posredstvom mog glasa bacila pariski narod na kraljevstvo; ona je jedina mojom šakom zahvatila glavu Luja debelog za njegove masne uši i bacila je u lice tiranima i njihovom bogu".

Mnogo toga se i u njegovom životu podvrgavalo neopravdanoj i tesnogrudnoj kritici, a zaboravljalo se, da jak individualitet često ide svojim putem, koji se u prvi mah otima uobičajenom shvaćanju o ispravnosti ili neispravnosti cilja, i da i njegov moral, stoji „s onu stranu dobra ili zla", što bi rekao Nietzsche.

Imetkom, koji je stekao u Carigradu, vratio se Parvus u Nemačku, da ispuni davnu svoju želju, da osnuje za sebe literarnu tribinu, sa koje može nesmetano, da propagira svoje ideje. — Neko je vreme još ostao u Kopenhagenu, gde je svojim sredstvima osnovao Socijalni Muzej i osnovao društvo za studij socijalnih posledica rata, kome je ustrojio skupocenu biblioteku.

U Berlinu, gde se konačno smirio, osnovao je je svoju nakladu „Verlag für Sozialwissenschaft" i počeo izdavati svoj odlični list „Die Glocke", kao i reviju „Der Wiederaufbau", koja je izlazila u više jezika. Problem, koji ga je sada najviše interesovao, bio je nemački i evropski gospodarski život. Njegova odlična sprema na području gospodarsko- i finansijsko-političke nauke, znatno je pridonela bistrenju zapletene i zamršene privredne situacije u Nemačkoj, koja je bila proizvedena reparacionim problemom. I sami engleski i francuski krugovi posvećivali su njegovim izvodima pažnju u tolikoj meri da je doskora slovio kao nemački Keynes. On je kroz godine prikazivao gospodarsko rešenje reparacionog pitanja, koje je konačno, bar delomično, privedeno u život Dawesovim nacrtom. Tragika je sudbine, da je upravo onda morao odložiti pero, kad su ideje, koje je zastupao, počele primati konkretnu formu i realizirati se. Ako je uspelo Nemačkoj, da oporavi svoj gospodarski život, ako uspe Evropi, da se konačno smiri, zasluga Parvusa se ne će moći zaboraviti.

Parvus je neizmerno mnogo učinio za preporod Evrope, za stvaranje nove zajednice, za konstrukciju novog društva i njegovo životno delo ostaće utisnuto u pločama istorije čovečanstva. Suština njegovog rada je dizanje čina i on je imao optimizma, da preko današnjih kulturnih razvalina i nabreklog šovenskog nacionalizma meri vrednote budućnosti i da veruje u Novo Vreme.

I za njega vredi onaj apostolski poziv Romain Rollanda na izmirenje naroda:

„Ne bojim se današnjeg nacionalizma. On će proći, on prolazi, on je prošao. On je stepen na lestvici. Dizanje činu!... Svaki narod Evrope imao je (pre rata) gospodski osećaj, da meri svoje snage i da povlači bilans. Jer svi su već jedno stoleće preformirani međusobnim prodiranjem i neizmernom vezom sviju duhova zemlje, koji znače novi moral, novu nauku, novo pravo. Bilo je potrebno, da svaki pre ispita svoju savest i tačno zna ko je i šta je na njemu dobrog, pre nego stupi u novo stoleće. Novo stoleće dolazi. Čovečnost će sklopiti nov savez sa životom. Novim zakonima će društvo na novo oživeti. Sutrašnji dan je nedelja. Svaki čini obračun sa sedmicom, svaki čisti svoj stan i hoće svoju kuću da uredi pre nego se sa drugim združi pred zajedničkim bogom i pre nego sklopi novi ugovor zajednice".

Aleksandar Helphand-Parvus završio je 12.-XII. 1924. svoj burni, nemirni život, posvećen vaskresenju čoveka—radnika. Ostaju njegova dela, njegova životna borba, njegova jaka volja, kao stupovi na kojima će, da se sazida novi Hram zajednice.

NEKOLIKO MISLI O IVANU CANKARU

(prigodom desetgodišnjice smrti).

ST. TOMAŠIĆ

Ivan Cankar, mjeren ma po kojem umjetničkom, književnom i idejnom kriteriju, predstavlja neosporno jednu od najjačih pojava slovenske, a jednako i jugoslovenske, književnosti. Ovi superlativi, koji su prigodom njegove smrti o njegovoj markantnosti, danas su — iako je vrijeme skinulo sa njih stilističku ornamentiku — književno historijska činjenica. On je, uz Otona Župančića, osnivač moderne slovenske književnosti.

*

Po svom životnom djelu Cankar je zauzeo mjesto u najvišoj kategoriji naših pisaca do danas. Idejno:

Digitized by Google

on reagira na život po kriteriju jednog preuzetog izrađenog nazora o životu. Tu je kategoriju u našoj doratnoj književnosti dosegao jedino Silvije S. Kranjčević. (Viši stepen, t. j. najviši stepen, do kojega se jedan književnik može da digne: da reagira na život po kriteriju jednog vlastitog nazora o životu, — nije nijedan naš pisac do sada dosegao). Umjetnički: on je jedan od naših najboljih majstora stila, virtuoz slovenščine, sugestivan i neposredan u izricanju misli, eruptivan u koncepciji, dinamičan i harmoničan u duševnom transformiranju materijala.

*

Njegov idejni kriterij, po kojemu je u svojim djelima reagirao na život, bio je filozofski marksizam po tumačenju socijalističke internacionale, još ne korigiran praksom ruske revolucije. Događaje, koji ga izazivlju kao književni sižeji, sječe iz života u opsegu samostalnih organizama i predaje ih čitaču kroz prizmu revolta protiv kapitalizma i klerikalizma. Izrazita djela i čista od svakog sentimenta jesu: njegova snažna novela „Sluga Jernej i njegovo pravo", i duhovita farsa „Sablast u dolini sentflorijanskoj".

*

Virtuoznost stila i suptilni osjećaj za umjetnički izraz bio je Cankaru samo sredstvo. Glavni momenat svakog njegovog djela jest: događaj i misao. To je jak pozitivni momenat u njegovom stvaranju, koji ga diže nad anemičnost larpulratističke mode njegovog vremena. On je tendenciozan, ali je u isti čas u svim svojim djelima toliko jak umjetnik sa jednim ogromnim registrom osjećajnosti, da tendencija misli djeluje tek posredno, i preko srca čitača na njegov razum.

U glavnim njegovim djelima stoje u prvom planu tendence, koje izlaze iz njegovog socijalističkog naziranja. Jedna od najznačajnijih pojava u njegovim djelima, stvorena u znaku tih tendeca jest figura seoskog sluge Jerneja. U životnim manifestacijama i u tragici sudbine ove plastično i živo rezane figure, raspravio je Cankar pitanje privatnog vlasništva sa svim apsurdnim i nelogičnim konzekvencama, velikom intuitivnom i erudicijonom snagom. To djelo, prevedeno na mnoge evropske jezike u odličnim izdanjima (englesko izdanje 1926.), diže Cankarevo ime u red svjetskih literarnih imena. Sluga Jernej radi četrdeset godina i diže svojim radom gospodarstvo svog gazde iz bijede i zapuštenosti do blagostanja i ugleda. Ali, eto, stari je gazda umro, a mladi tjera Jerneja iz službe. „U ovoj si kući doslužio!" „Gdje je mojih četrdeset godina rada?" pita Jernej. — „Zar u ovu moju torbu može stati četrdeset godina rada?" On ide da traži pravdu: kod načelnika, kod suda, kod cara, i konačno kod boga. I nigđe je ne nalazi. Načelnik ga je ismijao, sud ga je bacio u zatvor radi bune, oni kod cara smijali su se njegovoj ludoj glavi i napravili budalu iz starca, a bog mu na usta župnikova poručuje, da bude skroman i da se pokorava vlasti („Svaka vlast je od Boga"). Jernej prelazi u revoluciju i zapali kuću, koju je svojim rukama sagradio...

Osim ove tendence stoji u prvom planu antiklerikalna tendenca. U ono doba, ta tendenca po načinu, kojim ju je on sugestivno sprovodio u svojim djelima, predstavlja pravu društvenu revoluciju. Zbog nje on je postao izopćenik crkve i društva. U svojoj satiričkoj farsi „Sablast u dolini sentflorijanskoj" intonirao ju je upravo klasično. Tu je plastično izrezao slovenačke malovaroške tipove, koji osnivaju bratovštinu na obranu katolicizma i svete matere crkve. Tim tipovima on kroz tri čina čvrstom snagom skida maske.

Osim ovih tendenca slovenačka oficielna književna kronika podcrtava u Cankarovim djelima rodoljubne misli. Međutim, kad se odbace sve sentimentalnosti, objektivni studij njegovih djela pokazuje, da je to, što ta kronika podcrtava kao rodoljublje (u građanskom smislu te riječi), jedno duboko čovještvo izraženo jakim bojama slovenačke zemlje. Cankar je bio čovjek vezan korjenjem uz zemlju na kojoj je porasao, i u njegovom izrazu ukazivao se potencirani spektar boja svih specifičnih disaja te zemlje.

Ako se skinu te specifične boje, ostaje Cankar, kao goli čovjek, svemirski građanin. Ta konstatacija ima svoj dokumenat u „Podobama iz sanj", a naročito je plastično dokumentuje njegov roman „Na klancu", u kojem ima mnogo njegove vlastite autobiografije. Vanredan je u tom romanu portret njegove majke. Mala Francka sprema se na hodočašće — daleko, daleko, — Majci Božjoj. Sva je ispunjena ovom željom. Ali kad dođe do bašte susjeda, koji je obećao da će je povesti, susjed se je već izvezao iz svog dvorišta. Zaboravili su na djevojčicu. Ona trči za kolima, pada, diže se, pada, krvari... Vjeruje stići će kola, koja jure i odmiču. Ali ona ih nikada, nikada nije stigla... To je sudbina njegove majke i njegova, i konačno svih siromaha Slovenije, svih beskućnika i proletera svijeta...

Cankar nije bio socijalista samo u teoriji. On je bio jedan od prvih socijalista Slovenije, koji je sa socijalističkim programom pošao u narod, kao propagator. O toj svojoj propagatorskoj ulozi ispričao je svojoj prijateljici Sofki Kvederovoj ovu anekdotu: Pošao sam na agitaciju u najklerikalnija sela. Velikim oduševljenjem govorio sam ljudima o divnim socijalističkim idejama, ali seljaci su se križali i o meni, kao socijalističkom kandidatu, nisu htjeli ništa da čuju. Vikali su mi: Apage!, i nisu mi dali da govorim. U taj čas zazvoni podne. Otkrijem se i izmolim glasno Oče naš. Tu ulogu sam odigrao tako uvjerljivo, da su ljudi stali, zinuli i slušali moj antiklerikalni govor velikom pažnjom...

Bio je, dakle, i u tom poslu — književnik...

*

Literarni nastup Cankarov bio je velika senzacija.

Kad je izdao prvu svoju knjigu „Erotika" ljubljanski biskup Jeglić kupio je cijelu nakladu, i dao ju u dvorištu biskupske palače, na lomači — spaliti. Klerikalna štampa proglasila ga je heretikom, plagijatorom, i poricala mu svaki talenat. Tom kampanjom uspjela je, da u očima publike dovede Cankarov talenat zaista u pitanje.

Međutim, tu neizvjesnost kod publike presjekla je ubrzo njegova druga knjiga „Vinjete", u kojoj se pokazala sva njegova snaga i veličina njegovog talenta. Klerikalna štampa, mogla ga je napadati još samo kao heretika, ali u očima publike nije više mogla dovoditi njegov talenat u pitanje.

*

I ako je započeo sa pjesmama, Cankar je u prvom redu pripovjedač. Kao takav on je ispunio svoje životno djelo. Međutim u njegovim novelama ima mnogo dramskih elemenata. Može se bez rezerve utvrditi, da bi njegovo životno djelo dobilo primarno dramski karakter, da ga nije u 42. god. života smrt pre-

Digitized by Google

sjekla i stavila na njegov rad svoju tačku. To dokazuju snažne drame „Sablast u dolini sentflorijanskoj", „Hlapci", „Kralj na Betajnovi" i „Lepa Vida". A i sva njegova markantnija novelistička djela, „Jernej", „Tujci", „Bela Krizantema" i t. d. pokazuju, da im je koncept čisto dramski. Sva markantnija lica njegovih novela rezana su trodimenzionalno, t. j. — scenski.

*

Sav Cankarov život bio je jedna patnja. Rođen u siromaštini i bijedi, lomio se cijelog života u neprestanim ličnim i principskim borbama... Isprelaman, izgažen i fizički uništen, umro je, prvih poratnih dana, sa nadom, da je veliki rat promjenio ideološko lice Evrope...

Danas, njegova domovina, koja ga je pogazila i slomila, zbog njegovog socijalizma, antiklerikalizma i čovještva, diže ga kao svoj nacionalni ponos...

FATALNA BAŠTINA

FRANJO BLAŽOTIĆ

Nalazimo se danas u izvjesnoj fazi svoje evolucije. Ta faza je najviša stepenica evolucije do koje smo došli, no da će godinama imati i sve više drugih nad sobom, to je jasno.

Taj stepen na kome smo danas nije samo djelo živuće generacije, već je u svom najvećem dijelu, baština od predašnjih generacija, baština historije. I zato kada se promatra današnje struje, kulturu i društveni uređaj, onda se i u njima vidi više historijskih, nego novih tvorevina.

Takova jedna tvorevina je i toliko razvikana „kultura XIX. vijeka". Istina XX. vijek ima svoju kulturu, ali je ona lažna i daleko od prave kulture, ma da joj je bliža nego kultura minulih vjekova. Ona mora da bude općenita; ona mora sve jednako unapređivati psihički i materijalno; njeni plodovi moraju biti svakome jednako pristupačni. Međutim ona je danas monopol novo formirane aristokracije, ne po nazivu, već po faktičnom stanju stvari. Ona danas služi plutokraciji i na taj način potencira još više ogromne diferencije, koje postoje između pojedinaca, klasa, nacija i rasa. Ne mislim tu one hereditarne razlike, nego one razlike, koje su nastale krivim radom decenija i generacija, omogućene po tom radu u jednom lošem društvenom sistemu. Istovremeno cijela naša planeta predstavlja jedan ogroman historijski muzej u kome se vide kulture svih vijekova historije, pače i prehistorije. U isto vrijeme t. j. danas, velika manjina čovječanstva može da uživa sve plodove kulture, dapače nezna već što bi s njima. I dok jedni od te manjine mogu da uživaju materijalno obilje i preobilje i degenirasani od njega, blazirani već zloporabom kulture u svom socijalnom parasitizmu i neradu, traže razne perverzne užitke, mogu si priuštiti pomladivanje majmunskim žlijezdama i sav mogući komfort' što ga današnja kultura i tehnika može dati, dotle većina čovječanstva nema osiguran svagdanji kruh, nema higijenske stanove, nema užitaka, koje bi mu prava kultura morala dati. Čak jedan dio od te većine nezna za kulturu i živi primitivnim životom, koji je vrlo blizu onomu prahistorijskog čovjeka. Živi da zadovolji fiziološke potrebe u jednoj velikoj duševnoj tami, koju mu možda ipak „rasvjetljuju" razne religijske zablude. Sve te ogromne razlike, to je ta fatalna baština, koju danas imamo, a koje se moramo riješiti.

Da to ilustriram jednom doživljenom zgodom: putujem s jednim seljakom (koji nije bio u svjet. ratu) kroz oveće selo naprednog kraja Hrvatske. Na jednoj kući vidimo antenu i ja mu ukratko razložim princip radiotelefonije. Pa što mi je odgovorio? „To je prevelika modrija. To bi se trebalo potoči, pak nek bi nazaj išlo kak je negda bilo". Te riječi bacaju tešku optužbu na kulturu, koja nije popularizovana i koja svim svojim granama (tehnikom, umjetnošću, znanošću etc.) nije u službi širokih slojeva kako bi trebala biti. Ta diferencija rezultira iz nedovoljno razvite socijalne svijesti, iz nedovoljnog staranja za druge. Socijalno zlo ima u toj činjenici svoj duboki korjen. Taj razvitak socijalne svijesti i socijalne kulture nije išao uporedo sa ostalim granama kulture, pače je socijalna svijest bila u pojedinim hist. epohama i krajevima, jednaka ništici, a u nekim ispod nje. T. j. radilo se ne onako kako zahtjeva soc. pravda, već ono što ona zabranjuje i osuđuje.

Zato se i desilo, da nam je historija ostavila svoju fatalnu baštinu u formi socijalno nepravednih ogromnih diferencija, što sve koči progres ljudstva ne samo u soc. pogledu nego uopće progres, jer pravoga istinskog progresa bez onog prvog nema. Ako nove generacije ne poprave tu pogrešku historije t. j. ako ne dovedu socijalni razvoj na isti nivo na kom se nalaze druge grane kulture, fatalna baština biti će sve veća i kadra je da jednom vrati čovječanstvo da bi „nazaj išlo kak je negda bilo".

Donekle utješan fakat je taj, da socijalizam ima izgrađen pravedni nacrt društvenoga sistema za onaj stupanj na kome smo se nalazili pred par decenija. Onovremene plodove kulture on bi znao socijalizirati, ali još ne može, jer si socijalna svijest i napredak još mora borbom krčiti putove. I dok onaj socijalno svijesni dio ipak uspijeva kulturu prošlih decenija socijalizirati, dotle plodovi današnje kulture, koji su najnoviji, najbolji i najkorisniji, bivaju opet monopolizovani od plutokracije i kapitalizma. Ako će dakle socijalizacija napredovati dosadašnjim, pa i današnjim tempom, neće ići paralelno sa savremenim razvojem materijalne i duhovne kulture, pa će fatalna baština bivati sve veća i sudbonosnija.

Da se to ne dogodi, već da socijalizacija nadoknadi svoj zaostatak i da koraca uporedo sa razvojem kulturnih dobara, mora se njen tempo forsirati do krajnjih granica, makar prešao i u revoluciju, jer ona je još uvijek manje zlo, nego da uveličavajući fatalnu baštinu počinimo harakiri na našem društvenom organizmu. Izgleda da to neće biti potrebno, jer kad se jedan pokret toliko razvije da može svoje ciljeve postići revolucijom, (kada to ne može onda je revolucija besmislena) tad on to može i evolucijom. No kod toga mnogo odlučuje i stav protivnika.

Samo sobom je razumljivo da socijalizaciju treba početi sa materijalnim dobrima, jer se njihov nedostatak najjače osjeća, jer je to temelj na kom se mora zidati prava socijalna kultura. Marxovo materijalističko shvaćanje historije postaje po tome ispravno, jer po njemu, ma da su motivi hist. razvoju bili materijalne naravi, nijesu oni išli za posjedom mater. dobara kao konačnim ciljem, već je taj posjed nužna ljestvica, i to najdonja, za dalji moralni i psihički napredak.

Kad se dakle konstatuje gdje je zlo i kako da ga se riješi, onda je konzekventno da se takove konstatacije i ideje realiziraju, pa ma i uz najveće žrtve. No nažalost kod nas vlada ta bolest, da se mnogo zna kako bi trebalo biti i što ne smije biti, ali kad treba da se to djelom potvrdi ono izostaje, jer nema potrebnog revolta i potrebnog smisla i najmanje požrtvovnosti za napredak. Mora se naime znati da nijedna ideja ne može bez žrtava pobijediti.

U tome stoji besprimjeran odlučan čin ruskoga naroda 1917. Rusi su njime demantovali sve floskule o svojoj oblomovštini, golubinjoj ćudi, nekoj religijoznoj misiji etc., i opasnim kirurškim zahvatom na vlastitom organizmu učinili su golem napredak za soc. kulturu i boljitak svega čovječanstva. Pa ako danas u Rusiji revolucija i nije donijela sve one plodove, koje se očekivalo, to nipošto ne znači njen neuspjeh, jer ona nije samo za Rusiju učinjena, već za cijelo čovječanstvo. Nije to njen neuspjeh već po principu o neuništivosti materije i energije, jer „utrošena" energija rada drugu ili daje sebi ekvivalentne učinke. A koliku neizmjernu energiju predstavlja oduševljenje u kom su milijoni prolili svoju krv za ideju, o kojoj su bili uvjereni da znači progres čovječanstva! Već zbog toga revolucija je uspjela. To se danas jasno vidi

Digitized by Google

tek nakon jednog decenija. Koliki su na pr. zakoni za popravak soc. stanja doneseni za tih 10 god., što ih je buržoazija čitavog svijeta pod moralnom presijom ruskog primjera donijela. Pa ako baš i pretpostavimo da je ta revolucija zlo, onda se istom vidi, da je ona dobro, jer je potakla na rad u ispravnijem smjeru i jer su njene žrtve daleko manje nego što bi bile one što bi ih izazvalo odgađanje rješenja soc. problema. Za njegovo rješenje, jer postoji fatalna baština, morala je biti barem jedna revolucija, a tu žrtvu za cijelo čovječanstvo, pridonijeli su Rusi i zato se ona mora cijeniti, kako je to naglasio u svojoj knjizi o njoj, g. dr. B. Adžija.

Da reasumiramo: Pogrješni rad prošlih generacija radi nedostatka socijalne svijesti ostavio je sadašnjici fatalnu baštinu. Potrebno je stoga tu baštinu uništiti, te na soc. bazu postaviti najprije materijalnu kulturu i dobra, zatim čitavo društveno uredenje i sve grane kulture; potrebno je da društvo svaki jednako vrijedni rad u koji je uložena ista energija, jednako nagraduje i plaća; potrebno je da društvo pruži svakom pojedincu mogućnost da svoje sposobnosti razvije u radu za društvenu korist; potrebno je stvoriti novu soc. religiju po kojoj pojedinac svojim radom ima koristiti društvu i samo u tomu vidjeti, nalaziti i naći sreću, cilj, smisao i svrhu života. To je jedina ispravna religija. To je i sukus Kristove nauke, a nije to vršenje ceremonija i formalnosti, naučanje i čuvanje nekih misterioznih i sterilnih dogma, kako to krivo shvaćajući izvrće njegovu nauku „oficijelni" čuvar njen — crkva.

Da je sve to potrebno ogleda se u novim nastojanjima u svim granama. Tako se na pr. u kazališnoj umjetnosti (opet ruska ideja) osjeća jak pokret za pučkom kazališnom umjetnošću. O tome je već i ovdje pisano.

U likovnoj umjetnosti nastoji se istu više učiniti općom, pa se zato pokušava dati njena definicija ujedno i svrha, time, da je sve ono umjetnina, što i u najširoj publici stvara trajne i jake emocije.

U medicini terapija sa lijekovima gubi teren, napreduje više serum-terapija i preventivno liječenje, jer se bolje primjenjuje u socijalnoj medicini i higijeni, koja i kod nas razmjerno još najbolje napreduje.

U literaturi gotovo preteže struja sa socijalnim tendencama. Najbolja pera kušaju u svojim djelima rješavati i poticati na rješavanje soc. problema, pa je tako danas skoro zavladao soc. roman, drama i dr. umjesto maglovitog romanticizma, antisocijalnog individualizma, ograničenog futurizma, nejasnog, bolesnog i sterilnog dekadantizma, dadaizma i dr. nemogućih struja i škola.

Znanost i prosvjeta popularizira se sa strane države i privatne. S tom svrhom rade škole (osnovne), prosvjetna udruženja i pučka sveučilišta, iako ne uvijek ispravno sa soc. gledišta. Mnogo se pažnje posvećuje osnovnoj nastavi na selu, a i njemu je to najpotrebnije, jer je ono najudaljenije od kulture, pa najjače osjeća fatalnost naše baštine.

U muzici, gdje se individualno stvaranje donekle iscrplo, donosi kolektivna pučka popijevka svježinu i nove vrjednote, a uz to ju time i socijalizira, i suzbija bourdelsku produkciju u njoj.

Sva ta nastojanja ne postižu cilj, jer ondje gdje bi rad morao biti najjači t. j. u socijalizaciji materijalne kulture i pravednoj podjeli njenih dobara, tu je on baš najslabiji. A bez njega, jer je on početak i temelj za rad u drugim spomenutim granama, neće biti potrebnog uspjeha. Prvo je svima osigurati kruh, stan i odijelo, a onda se ide dalje. Potrebno je zato, da još jednom naglasim, da potenciramo socijalnu djelatnost, pa ćemo brzo stvoriti novo društveno uredenje, koje će biti socialno. Da ono bude takovo kardinalna ja njegova dužnost pružiti svakom pojedincu mogućnost, da svoje sile posveti društvu, jer za čovjeka postoji samo *jedna jedina tragedija:* biti žrtvom, a ne koristiti društvu i bližnjemu!

ALIMENTACIJE

Dr. MIROSLAV VRANIĆ

Teško onome, koji je prisiljen, da kod suda zatraži zaštitu svojih prava, a pogotovo onome, koji od suda traži, da mu osigura sredstva za goli život.

I suviše su poznate naše očajne pravosudne prilike, a da bih trebao da o njima koju riječ trošim. Hoću samo da pokažem, da te prilike najteže pogađaju baš one najbijednije, koji su prisiljeni da putem suda traže hranu od onoga, koji ih je po zakonu dužan da hrani. Žalosno je, kad su djeca prisiljena da od suda traže pomoć proti ocu ili roditelju uopće, ili kad to žena mora proti mužu činiti ili osiromašjeli roditelji proti svojoj rođenoj djeci, a najžalosnije je, da je ta pomoć suda tako manjkava i spora, te baš uslijed sporosti često i nedostižna.

Najgore je u tom pogledu nezakonitoj djeci i njihovim majkama, pa je pretežni broj alimentacionih parnica zametnut po nezakonitoj djeci i njihovim majkama. Najveći pak kontigenat potonjih pružaju služavke i žene nižih slojeva, sirotinja; u tzv. boljim krugovima nezakonita su djeca rijetkost.

Kalvarija nezakonite majke započinje redovito već onda kad se bćuti majkom, a pogotovo kad to i drugi opaze. Prvi koji daje petama vjetra, je gospodin otac, bez obzira kojim krugovima pripada, jer od plaćanja alimentacije gotovo svatko voli bježati. Tako mati već unaprijed zna, što je čeka i, satrta brigama, čeka na porod djeteta. Daljnja posljedica zametnuća je gubitak službe, jer mati postaje nesposobna za rad, ili jer njena gospoda službodavka ne će da u kući trpi ovako „nemoralno" stvorenje. U mnogim slučajevima zatvorena je takovoj majci i roditeljska kuća, jer su joj roditelji strogo „moralni" ljudi, a svakako je „veći moral" istjerati takovu kćerku iz kuće, nego pod istim krovom živjeti s jednim „nemoralnim„ bićem, pa makar to bilo rođeno dijete. Najčešće bit će takovim jadnicama roditeljska kuća zatvorena, jer je nemaju, jer roditelja više i nema, ili ih nije nikad niti bilo, jer je mnoga od tih žena i sama nezakonito dijete. Dakle onda, kad je pomoć najpotrebnija i najhitnija, u zadnjim tjednima trudnoće, izvrgnute su te žene najvećoj bijedi i nevolji i čekaju već s kletvom na ustima, potucajući se od nemila do nedraga, na porod čeda. Baš kao u romanu i u kinu, samo još mnogo gore.

A kad je dijete jednom već na svijetu, onda tek započinje pravi križni put. Jer mati se pouzdaje u pravdu i zakon, a zakon je tako jasan: „quem nuptiae demonstrant....." Mati je puna nade, puna pouzdanja u sud, i čim je to pouzdanje veće, tim je razočaranje bolnije.

Zakonske su ustanove tako jasne, da mati očekuje osudu već za mjesec dana ili dva, a kad tamo u tom roku nijesu još ni formalnosti glede tužbe svršene. Kad je tužba konačno predana misli takova žena, da će sad ipak sve vrlo brzo svršeno biti, jer dulje od dva tri mjeseca ne može bez ikakovih sredstava živjeti, a kad tamo u tom roku možda još nije ni ročište respisano.

Usprkos jasnih zakonskih propisa, da je za ishod procesa mjerodavna jedino prisega o spolnom općenju u kritično vrijeme, traje kod nas parnica godine i godine, a kad se nakon nekoliko godina proces

Digitized by Google

u svim instancama konačno dovrši, ostaje osuda često krpa papira, jer se od oca niti ovršnim putem neda ništa utjerati.

Krivnju na zavlačenju procesa nosi u prvom redu naš skandalozni i zastarjeli parbeni postupnik. Taj postupnik baziran na načelu formalne, a ne materijalne istine, omogućuje zavlačenje u nedogled, jer za svaku tvrdnju valja pružiti dokazala, a provedba tih dokazala iziskuje vremena. Tako se na pr. u alimentacionom procesu mora visina zatražene alimentacije dokazati s vještacima, premda svaki sudac zna kolika je svota potrebita danas za uzdržavanje i premda ni u jednom procesu taj zahtjev ne dosiže onu svotu, koja je za uzdržavanje uopće potrebna.

Povrh toga treba i imućstvene prilike oca dokazati, i ako te kraj niskog alimentacionog zahtjeva često uopće nijesu važne i premda sucu prema zvanju oca bar aproksimativno može biti poznato koliko otac zarađuje.

Taj postupnik i ako je u teoriji usmen, u praksi je pismen i sudac ne rješava spor već rješava akte. On uopće nije sudac, on je samo referent, a i taj se uslijed dugog trajanja procesa često izmijenjuje, pa ako je i koji referent za koji predmet pokazivao možda malo više interesa postoji pogibao, da slijedeći referent taj interes ne će pokazivati. Sudac ne vidi stranke pred sobom, on vidi samo akte, jednu gomilu akata, jedno mnoštvo neriješenih brojeva i žuri se — a često se i ne žuri — da riješi, bolje da se riješi — što više „brojeva". Ovo rješavanje akata imade za posljedicu, da se i tamo gdje bi već mogla osuda pasti, radije dononosi koja suvišna odluka, nego osuda, jer izrada iste traži vremena. Akti, koji pred sucem leže, po vanjštini su si prilično jednaki i dijele se — ne po važnosti spora — već po debljini. Na tim se aktima izvana ne vidi, što sadrže, ti akti ne plaču, ne viču za pravdom, ti akti samo pozivlju referenta, da ih riješi, a tanji akti, oni suhi mršavi imat će kod toga uvijek prednost.

Neka se ovo ne shvati kao napadaj na naše suce, jer oni nijesu krivi, da imademo tako glupi postupnik, niti su krivi, da ih se zatrpava aktima, mjesto da im se da prilike, da rješavaju neposredno sporove izmedju stranaka.

Naravno da i zastupnici tuženih stranaka izrabljuju sve slabe strane ovakovog parbenog postupnika, i da po nalogu svojih stranaka neskrupulozno čine sve, da parnice što više zavuku.

A za ovo vrijeme mati, recimo da je služavka, mora dijete povjeriti kome drugom na odgoj, pa s plaćom od Din 200—400 na mjesec plaća obično za hranu djeteta isto toliko. Kad dijete odraste, a troškovi za uzdržavanje istoga premaše zaradu majke, što biva onda?

Prekinimo s ovim žalosnim razmatranjima, jer bi mi netko mogao s pravom staviti prigovor, da sam mjesto „alimentacije" morao ovom članku dati natpis „lamentacije".

Može li se štogod pomoći? Što se sudbene strane tiče, dok važi ovaj postupnik, mnogo ne, ali s dobrom voljom ipak dosta. Svakako treba dobre volje zato; u prvom redu treba sucu omogućiti, da ne radi samo kao referent već zbilja kao sudac, a to se može postići samo onda, ako se jednom sucu ili više njih preda na rješenje samo alimentacione i srodne parnice. Ako je rad oko takovih parnica koncentriran u jednoj osobi, to će taj rad sasvim drugačiji biti, i ako se takova referada povjerila sucu koji imade volje, to će se moći postići i to, da se takav proces u pretežnom dijelu ipak vodi kao usmen, onemogućit će se suvišna odgađanja, ročišta se mogu na kratke rokove izbacivati, a veći dio parnica bio bi unutar jedne godine bar u prvoj instanci gotov, pa to je ipak već mnogo i ako s tim još nije sve pomoženo.

To bi se — bar u Zagrebu — moglo lako postići, pa je na svim onim društvima i organizacijama, koje se bave zaštitom mladeži i zaštitom majke, a koja društva razvijaju hvalevrijednu djelatnost, da u tom pravcu povedu potrebitu akciju.

KRIZA NAŠEGA ŽELJEZNIČKOG SAOBRAĆAJA.

I. D.

Zadnjih mjeseci događaju se na našim željeznicama česte i velike željezničke nesreće. U javnosti i u dnevnim časopisima došlo je već do oštrih polemika između raznih predstavnika privredničkih krugova i visokih željezničkih upravnih organa. Ministarstvo saobraćaja je izdalo oštre i stroge upute za vršenje željezničke službe. Nakon svake nesreće, koja se dogodi, željeznička uprava objavljuje takozvane komunikeje za javnost, u kojima se stereotipno ustanovljuje, da je nesreću skrivilo toliko i toliko željezničkih namještenika, koji su izručeni sudu, te će biti strogo kažnjeni. . . . .

Doista u našem željezničkom saobraćaju vlada veliki nered. Od mjeseca juna neprestano se ponavlja pomanjkanje vagona, jednom u ovoj, drugiput u drugoj pokrajini. Dogodio se je i taj nepojmljiv slučaj, da je direkcija Sarajevo morala za neko vrijeme reducirati civilni promet — radi pomanjkanja ugljena za strojeve! Nema vagona za ugljen, nema vagona za ostalu robu, koja se posvuda za jesenskih i zimskih mjeseci prevaža u povećanim množinama. Ako su tu vagoni, onda nema lokomotiva! Ako je pak oboje tu, manjka vozno osoblje za vođenje vlakova; natovareni vagoni nepotrebno stoje čitave dane po velikim stanicama. Uslijed toga je jedanput ova, drugiput druga postaja prenatrpana. Kratko rečeno, posvuda znakovi postojećeg rasula prometa na našim željeznicama.

Na raznim anketama i također u parlamentu se je od mjerodavnih vladinih faktora naglašavalo, da promet na našim željeznicama dosada nije bilo moguće dobro urediti, jer da su manjkala materijalna sredstva i da tobože nije bilo dovoljno izvježbanog osoblja. S tim je vrhovna željeznička uprava pred javnošću htjela sa sebe svaliti odgovornost i istu prenijeti na opće gospodarske prilike u državi, a u prvom redu na željezničko osoblje.

Istina je, da su željezničke pruge za vrijeme prevrata u svim pokrajinama naše države bile u dezolatnom stanju. Istina je, da je prije 10 godina nedostajalo strukovno izvježbanog osoblja. Ali od tog je vremena proteklo 10 godina i u tom je razdoblju bilo moguće i izvedivo, da se nadomjeste materijalni nedostaci i odgoji zadovoljavajući naraštaj osoblja. Toga naša vrhovna željeznička uprava

Digitized by Google

nije znala, a slobodno možemo reći, da također nije ni htjela izvršiti i upravo uslijed toga nosi svu odgovornost za postojeće prilike na našim željeznicama sama željeznička uprava.

Prilikom ustanovljenja ministarstva saobraćaja godine 1918. inauguriran je na našim željeznicama potpuno pogrješni sistem. Uprava željeznica se je sputala u odredbe neodgovarajućega zakona o državnom računovodstvu i o glavnoj kontroli, te se je po nacrtu počeo izvoditi strog centralistički birokratizam. Tarifsko se pitanje nije riješavalo pravilno. Prvih godina su ostale stare tarife. koje su bez svakog razmišljanja linearno povisivane. Prilikom unificiranja tarife nije se uzimala u obzir struktura naše države. Naša Jugoslavija jeste i biti će još dugo godina agrarna država i za svakog je objektivnoga čovjeka neosporno, da u agrarnoj državi nije lako dobiti u parlamentu većinu, koja bi iz općih državnih prihoda svake godine plaćala deficite u željezničkom saobraćaju. Dakle, moraju redovni tarifski prihodi pokrivati redovite poslovne izdatke! Faktično je pak sada u ministarstvu saobraćaja nagomilano preko 1 milijarde dinara „letećih dugova". Povrh toga su razne naše vlade i razni ministri saobraćaja upotrebljavali tekuće dohotke saobraćaja za investicije, za gradnju novih pruga itd., usprkos toga, da postiguti dohoci iz tarife nijesu dostajali niti za tekuće potrebe postojećih željezničkih pruga. Financiranje poduzeća naših željeznica je bilo od svog početka pogrješno, te je i dovelo do sadašnjeg stanja, koje ne može uzdržavati pruge i vozni park u stanju sposobnom za saobraćaj. Vrhovna željeznička uprava nije bila sposobna izraditi si program glede racijonalne obnove opstojećih pruga u našoj državi i glede izgradnje potrebnih novih pruga, te po tom točno izrađenom nacrtu upravljati naše željeznice.

To je prvi poglaviti grijeh naše željezničke uprave. Nikakvo uljepšavanje i nikakvi možebitni izgovori ne mogu zbrisati taj grijeh. Istina je, da su u našoj državi bile teške prilike, ali ni u ostalim državama Evrope nijesu bile te prilike bolje, naprotiv većinom slabije, pa je ipak nepobitno, da su sve države, izuzevši možda Bugarsku, tekom ovih 10 godina sanirale svoje željeznice. Uvele su u gospodarstvo svojih željeznica — red! Mi toga nijesmo učinili, nijesmo znali uvesti u financiranje željeznica red i posljedice to danas potvrđuju.

Drugi poglaviti grijeh naše željezničke uprave je njezino postupanje sa željezničkim osobljem. Nepobitna je činjenica, da još danas za vršenje eksekutivne željezničke službe osoblje nije primilo potrebnih službenih propisa za razne zadatke. Deset godina željeznička uprava nije smogla niti toga, da bi dala tiskati potrebne propise za eksekutivno osoblje, za strojovođe, ložače, zavirače, vlakovođe, skretničare, čuvare itd. Sramotno je, da još sada niže osoblje nema potrebitih službenih propisa. Služba se faktično vrši na izust — na pamet — po usmenim porukama starijih namještenika! Uslijed toga je svemu naraštaju oduzeta mogućnost, da se točno upozna sa željezničkim propisima i s tim strukovno osposobi za doista pravoga i dobroga željezničara.

Željezničko osoblje u materijalnom pogledu nije u dovoljnoj mjeri osigurano. Plaće ukaznog i nadnice neukaznog namještenštva su najniže u cijeloj Evropi! Poprečna mjesečna zaslužba nekvalificiranog radnika iznaša 700—800 dinara, kvalificiranog radnika 1000—1200 dinara, nižega namještenika 1000 dinara, srednjega 1600—2000 dinara. Ti pak predstavljaju 90% svega osoblja. Zakon o državnom saobraćajnom osoblju ne odgovara ni materijalno ni idejno. Osobito taj zakon znači veliki minus za sve takozvane prečanske pokrajine. S tim su zakonom osoblju oduzeta mnoga prava, koja je to osoblje imalo po ranijim službenim pragmatikama i zakonima. Oduzeto je pravo koalicije! Strukovne se organizacije ne priznaju te se zakonske odredbe glede osoblja posvuda i skoro bez iznimke tumače na štetu osoblja. U vrhovnoj upravi je zaveden osobni režim, pa je osoblje prepušteno na milost i nemilost, dobroj ili slaboj volji pojedinca. Povrh toga se je u sve upravne jedinice ugnjezdio politički upliv, tako, da politika u željezničkoj upravi slavi prave orgije — sve na štetu službe i struke.

Podvući se mora još činjenica, da je od 70.000 želj. službenika namješteno sa godišnjom plaćom samo oko 28.000, t. j. niti 45% osoblja. Preko polovice osoblja su radnici, koji nijesu osigurani u dovoljnoj mjeri niti s plaćom, a još manje pak glede bolesti, starosti i iznemoglosti. U godišnjim proračunima željeznička uprava predviđa na izdatke za svoje osoblje 40 do 50% cijelokupnih izdataka, 55 do 60% otpada za nabavku materijala. U svim pak drugim državama u Evropi otpada od svakogodišnjih kredita na osobne izdatke 60 do 70%, a samo 30 do 40% na materijalne izdatke. Također se i drukčije željezničko osoblje zapostavlja prema ostalim državnim namještenicima, pa se tako za službeno odijelo za željezničko osoblje plaća tome osoblju 400 do 600 dinara godišnje, a osoblju drugih resora (žandarmerija, financijska straža) 1000 do 1200 din. Da pod takvim prilikama željezničko osoblje očajava i da se medju tim osobljem sve više širi malodušnost, sasvim je razumljivo.

Neka je dosta! Prilike na našim željeznicama neodržive su i svi znakovi govore, da će biti i još gore! Teško je misliti, da bi se postojeći sistem u dogledno vrijeme izmijenio. Vrhovna željeznička uprava ne zna ili pak ne će uvesti reda odozgo — i dokle toga nema, svaki će pokus s koje god druge strane ostati samo glas vapijućega u pustinji!

PREGLEDI

KULTURNI

Upton Sinclair o svom novom romanu „Boston".

Pred nekoliko vremena izašao je u Americi novi veliki roman Uptona Sinclair-a „Boston". Roman radi o životu i smrti nevinih žrtava američke „pravde", Sacca i Vanzetti-a. Sam pisac, šaljući to prvo izdanje nekojim svojim prijateljima, popratio ga je jednim pismom, u kojem prikazuje genezu romana. Donosimo ovdje nekoliko rečenica iz tog Sinclair-ova pisma.

„Odlučio sam se da napišem „Boston" u noći 22. kolovoza 1927. kada sam dobio telefonsku vijest, da su Sacco i Vanzetti pogubljeni. Držao sam, da svijet želi upoznati njihovu historiju i

Digitized by Google

nisam se prevario, jer sam dobio bezbroj pisama i brzojava, koji su od mene tražili, da se latim tog posla.

Izvrsno poznajem grad Boston; posjećivao sam ga kroz 20 godina. Sakupljajući materijal opet sam u njemu proboravio nekoliko tjedana tražeći svakoga, ko bi mi mogao nešto reći o Saccu i Vanzetti-u; nakupio sam mnogo bilježaka i dokumenata. Sad kad sam knjigu dovršio, izgleda mi zanimljiva. Nastojao sam, da prikažem civilizaciju kako sam ju upoznao. Napisao sam roman o jednoj staroj gospodi, koja je napustila krug svojih bogatih znanaca i otišla među radnike. U Bostonu ima mnogo takovih starica-skitnica; moja je junakinja zbiljsko biće. Poznajem ju već 10 godina i neprestano sam mislio kako da izrabim njezinu izvanrednu pojavu za jedan roman. Ako pratite njezine pustolovine, vidjet ćete, da se je susrela sa anarhistima Saccom i Vanzetti-om, tu ćete upoznati postolarskog majstora i siromašnog prodavača riba, sve do tragičnog svršetka. U romanu ima štrajkaša, špiona, izgonaša, zločinaca, urotnika, te ratnih i poratnih pustolova. Susrećete se s bankarima, sa sucima i njihovim obiteljima, upoznat ćete Boston, politiku i financije kroz zadnjih 10 godina, računajući tu i one izrabljivače, koji su se htjeli obogatiti obranom Sacca i Vanzetti-a. Upoznat ćete genezu slučaja Sacca i Vanzetti-a, makinacije detektiva, koje su izvršene u svijetu podlosti, svjedoke, intrige sudskih zastupništva i konačno fanatičnog, puritanskog suca, koji je poslao u smrt obojicu novih misijonara. Završetak je tužan; strašna drama, jedna od najvećih, koja se je odigrala u klasnoj borbi američkog radništva".

Treba se pobrinuti da „Boston" bude čim prije preveden i na naš jezik.

Nova Literatura.

U cilju međunarodne intelektualne saradnje i umjetničke razmjene pokrenuta je početkom ovog mjeseca jedna nova književna zajednica, koja prvi put spaja jugoslovenske literarne snage sa najboljima inostranstva. U redakciji te zajednice i njenog mjesečnog časopisa „Nova Literatura" sarađuju među ostalima: gg. prof. Albert Einstein, Graf Georg Arco, prof. Ljuba Babić, Henry Barbusse, A. Cezarec, režiser S. M. Eisenstein, Maxim Gorki, Dr. Branko Gavella, Alexandra Kollontay, George Grosz, S. Galogoža, Panait Istrati, E. E. Kisch, Dragiša Mihajlović, prof. Zdenek Nejedly, Gerhart Pohl, Ervin Piskator, Dragiša Vasić, A. Serafimović itd.

Pored glavne redakcije u Beogradu postoje još u Parizu, Brislu, Pragu, Berlinu, Beču i Bukureštu.

Zajednica će izdavati uz saradnju gore navedenih pisaca, naučnjaka i umjetnika najbolja djela internacionalne mlade literature, a časopis će tretirati sva literarna i kulturna aktuelna pitanja. Prospekt i obavještenja daje redakcija „Nolit" (Nova Literatura), Beograd, Cara Uroša ul. 15.

Biblioteka Nar. Univerziteta u Beogradu

izdala je dosada tri sveska: 1. sv. „Južna Srbija u našoj kulturi" od Dr. V. Ćorovića i „Narodna Muzika" od dr. M. Milojevića; 2. sv. „Pisma iz Indije" od Jelene J. Dimitrijević; 3. sv. „Može li se zlato veštački praviti" od dr. A. Leko. — Svakom svesku cijena 4. dinara.

* * *

Izigravanje besplatnosti državne nastave.

Kao što se ne sprovode socijalne i ekonomske odredbe postojećeg državnog ustava, tako se isto ne sprovode ni njegove prosvjetne odredbe. Jedno od najvažnijih ustavnih načela naše prosvjetne politike je svakako besplatnost državne nastave. Ustav izričito kaže, da se državna nastava daje bez upisnine, školarine i drugih taksa.

Usprkos toga praksa pokazuje, da je među ostalim odstupanjima od spomenutog ustavnog načela također uvedena u državne srednje i stručne škole, naročita upisnina, koja se uplaćuje pod imenom doprinosa za zdravstveni fond. Svaki đak prilikom upisa mora da plati u taj fond Din. 20.—, što je za siromašne roditelje, koji se moraju zaduživati, da bi svojoj djeci kupili potrebite knjige i učila, svakako osjetljiv teret. Pa ne samo to, nego se nije pravo ni znalo, kakva će biti korist od tog školskog zdravstvenog fonda.

Tim se je pitanjem bavila konferencija direktora srednjih i stručnjih škola u Zagrebu, koja je održana 3. decembra, na kojoj je načelnik ministarstva narodnog zdravlja g. dr. Štampar iznio mišljenje, da se za fond, koji u Zagrebu odbacuje godišnje oko 400.000 dinara, podigne zajam od tri do četiri milijuna dinara i za taj novac izgradi palača, u koju bi se smjestilo đačku menzu, đačku ambulantu i sklonište za one đake, koji dnevno dolaze u Zagreb samo u školu. Nadalje bi se tu nalazio i ured za nadziranje higijenskih prilika u đačkim stanovima.

Mi priznajemo potrebu osnivanja ovakovih socijalno-prosvjetnih institucija i u tom je pogledu predlog dra. Štampara svakako umjestan. Međutim nije u redu i nije pravedno, da se za namaknuće potrebitih financijskih sredstava uvodi u škole sistem upisnine, odnosno nekih naročitih taksa, koje su prema postojećem ustavu izričito isključene. Neka to čini država iz svojih budžetskih sredstava, a ona će to i moći, ako se ograniče toliki i toliki nepotrebni izdaci u neproduktivne svrhe i ako se napravi remedura sa famoznim dispozicionim fondovima.

Ako se nastavi ovako dalje, onda to ne će biti samo sramota jednog ili drugog režima, nego bruka i sramota za sve one, koji to stanje bilo direktno ili indirektno podupiru.

Može li doista biti veće kulturne sramote, nego li je ovaj kažnjivi nemar prema našem školstvu, koje po državi ostaje bez svega, bez potrebitih zgrada, bez potrebitih učila i bez najosnovnijih higijenskih zaštitnih mjera. Upravo graniči sa skandalom, da roditelji đaka moraju, pored navedenog doprinosa „higijenskom fondu", plaćati još i posebne prinose za nabavljanje najpotrebnijih učila i čak za krečenje školskih prostorija. Ovaj se je posljednji slučaj desio ovih dana na jednoj zagrebačkoj gimnaziji. Direktor zavoda nije mogao iz dotične dotacije dospjeti da dade okrečiti sve školske prostorije, pa je morao predložiti svojim đacima u neokrečenim sobama, da uplate posebni doprinos, ako žele imati čiste i okrečene učionice! Ovome primjeru ne treba doista nikakvog komentara.

U ostalom pojmljivo je, da gdje caruje politička i socijalna reakcija, da je tu neizbježiva i kulturna reakcija. *B.*

POLITIČKI

Militariziranje građanske uprave.

Na događaje od 1. decembra u Zagrebu, koji su bili provocirani nametanjem proslave dana ujedinjenja pod moraš, odgovorilo je ministarstvo unutarnjih djela penzionisanjem bivšeg velikog župana g. Zrelca i imenovanjem aktivnog artiljerijskog pukovnika, sada već brigadnog generala, g. Maksimovića za vršioca dužnosti velikog župana.

Interesantno je zabilježiti, da su tim aktom stavljene pred gotovu činjenicu i same vladine stranke, što potvrđuje izjava vođe demokrata g. Davidovića, da za to imenovanje nije znao i da ga je ono zaprepastilo. Dapače ima indicija, po kojima bi se moglo suditi, da je i sam ministar unutarnjih djela stajao pred gotovom činjenicom.

Svakako je prilično jasno, da je zahtjev za smjenjivanje bivšeg velikog župana i postavljanje vojnog lica za vršioca dužnosti velikog župana, morao doći iz vojničkih krugova, koji su se već prilikom događaja od 1 decembra iskazali jednim nedopustivim umješavanjem u poslove građanske uprave.

Ovo je imenovanje generala za šefa građanske uprave u zagrebačkoj oblasti sa političkog gledišta teški i neoprostivi grijeh, a sa gledišta pozitivnih zakona jedna protuzakonitost.

Time su i onako teški politički odnosi još više zamršeni i umjesto da dolaze reparacije za dvadesetojunski zločin, šalje se u Zagreb u banske dvore generala. To bi drugim riječima imalo značiti, da se politikom „jake ruke" hoće slomiti opravdanu borbu za jednakost i ravnopravnost. Psihološki uzeto, to će još više produpsti jaz između povlaštenih i podvlaštenih, a naročito kad se znade, da u ovim krajevima već pola vijeka nema vojnika na čelu javne uprave, pa ih pokojna Austro-Ugarska nije postavljala ni za vrijeme samoga rata, u kome se je radilo o njezinoj egzistenciji.

No time je počinjena i gruba nelegalnost od strane onih, koji su po svome položaju zvani, da budu čuvari ustava i zakona. Naime ustav i pozitivni zakon isključuju apsolutno svaku mogućnost ovakovog imenovanja. Ustavne i zakonske odredbe poznaju samo velikog župana i kao njegovog zamjenika najstarijeg pravnog referenta, dočim o kakovom vršiocu dužnosti velikog župana nema ni govora. Na to se je opravdano i jedino ispravno gledište postavio i oblasni odbor zagrebačke oblasti, kad je protiv toga nelegalnog imenovanja uložio tužbu na državni savjet.

Vlastodršcima su bogovi očito oduzeli pamet, jer su ih za njihove smrtne grijehe odlučili uništiti. Samo se tako može shvatiti ovo makedoniziranje i militiriziranje građanske uprave, od čega pa do otvorene vojničke diktature nije već veliki razmak.

Istočni grijeh svih naših građanskih stranaka, pa i same seljačko-demokratske opozicije, koja je koketirala sa generalskom vladom, počinje se osvećivati.... *B.*

Vlasnici, urednici i za uredništvo odgovaraju: **Dr. Božidar Adžija i Gojko Berberović, Preradovićeva 42.**
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović, Savska Cesta 87a**

Digitized by Google

NAJBOLJI USPJESI POLUČUJU SE
SA MAZANJEM

SHELL
MOTORNIM ULJEM

ANGLO-JUGOSLAVENSKO PETROLEJSKO d. d.
BEOGRAD, ZAGREB, SARAJEVO.

Windfix
Telefon 62-29

Zak. zašt. brtvilo (Filzmetalldichtung)
za prozore i vrata
protiv promaje, zime, prašine i t. d.
Glavno zastupstvo i skladište:
Albin Koželj, Zagreb
Vodnikova 6. - Brzojavi: EUFAG.

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

Osipe, prištiće, te razne kožne bolesti

kod djece i odraslih liječi

BABYMIRA-CRÊME

Proizvađa

Ljekarna k Zrinjskomu, H. Brodjovin
ZAGREB, Zrinjski trg 20

:: Najjeftinije vrelo za :: nabavu listovnog papira

K. GRASZ
ZAGREB
MAROVSKA 23.

Dr. BOŽIDAR ADŽIJA:

„DESET GODINA RUSKE REVOLUCIJE“

CIJENA KNJIZI DINARA 20·—
DOBIVA SE U SVIM KNJIŽARAMA.

Digitized by Google

„ANKER“

sveopće osiguravajuće dioničko društvo

Filijalna direkcija

ZAGREB

Telefon br. 62-75 :: Preradovićev trg. br. 5.

Utemeljeno 1858. - Ukupna aktiva Din 465,000.000·—

Preuzima

osiguranje života, nadalje protiv požara, nezgode i dužnosti jamstva.

Filijale:

Ljubljana, Kralja Petra trg 8.
Osijek, Kolodvorska ulica 12.
Subotica, Jelačićeva ulica 2.

EDISON DELL PENKALA LTD.

jedina jugoslavenska

tvornica gramofona i gramofonskih ploča

Tvornica:

Zagreb, B-cesta 35. - Telefon: 3612, 3613.

Prodavaona:

Zagreb, Ilica 5. (Oktogon). Telefon br. 51-67.

Podružnica i tvorničko skladište:

Beograd, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka — Pašaž. Telefon45-69.

Zastupstva:

U svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja na veliko! Prodaja na malo uz dugoročne otplate!

Zahtjevajte cijenike!

TISKARA VIDOVIĆ I DRUG, ZAGREB

KRALJICE MARIJE ULICA BR. 34

PREUZIMLJE SVE POSLOVE KOJI SPADAJU U GRAFIČKU STRUKU, KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE, OBJAVE VJENČANJA, POSMRTNICE, BROŠURE, PROSPEKTE, ILUSTRACIJE I T. D.

Željezne krevete

svih vrst izradjuje i prodaje **najjeftinije**

„ZMAJ“ ZAGREB

BARUNA JELAČIĆA UL. 2.

NAKLADA I TRGOVINA NARODNIH UMJETNIČKIH SLIKA

Petar Nikolić, Zagreb

Ilica 36, I. kat. Telefon 42-22.

Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.

Cijene povoljne. Tražite cjenike.

Šumska industrija

Filipa Deutscha sinovi

Urbanova ul. 1. ZAGREB Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine.

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija.

Utemeljena godine 1860.

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

SOCIJALNA MISAO

GODINA II. ZAGREB 1. FEBRUARA 1929. BROJ 2.

SADRŽAJ:

Dr. Ivo Politeo: **Između dviju demokracija.**
Mirko Kus-Nikolajev: **Rosa Luxemburg.**
Filodem: **Socijalno značenje radničkog pokreta.**
Dr. Henrik Tuma (Ljubljana): **Radnik i priroda.**
Dr. A. B. C.: **O zadrugarstvu.**

PREGLEDI:

Kulturni:
Karl Vorländer 1860—1928.

Izvanjsko-politički:
Italija i Grčka.
Engleska pred izbore.
Ratifikacija Kelloggovoga pakta.

Privredno-socijalni:
J. Beker: **Socijalni i ekonomski problemi radničke klase.**

Listak:
S. Tomašić: **Nogom u glavu.**

GODIŠNJA PRETPLATA 40 Dinara; POLUGODIŠNJA 20 Dinara; POJEDINI BROJ 4 Dinara; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8 Švicarskih franaka; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2 Dolara.
UREDNIŠTVO I UPRAVA ZAGREB, PRERADOVIĆEVA UL. 42. III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

Našim pretplatnicima!

Ovih smo dana poslali opomenu svim našim pretplatnicima, koji su u zaostatku sa pretplatom, pa ih molimo, da nam istu čim prije pošalju; osobito molimo one, koji nam dosada uopće nisu ništa platili, jer ćemo biti prisiljeni obustaviti im daljnje šiljanje lista.

Isto tako upozorujemo one, koji su nam prošle godine, kad je list počeo izlaziti, poslali 20 dinara, da njihova pretplata ističe sa narednim brojem, te ih molimo, da nam pošalju daljnju pretplatu (30 dinara do konca 1929. godine).

„Socijalna Misao". živi samo od pretplata, zato je za nju najvažnije redovito plaćanje pretplate.

Uredništvo i uprava „Socijalne Misli"

Zagreb, Preradovićeva ul. 42.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 2. ZAGREB, 1. FEBRUARA 1929. GOD. II.

IZMEĐU DVIJU DEMOKRACIJA

Dr. IVO POLITEO

Karakteristika novoga stanja, stvorenog u državi dne 6. l., jest ne samo ta da je ono prolazno — jer je na svijetu i onako sve prolazno! — nego da je i prelazno, privremeno. Ono, dakle, nije samome sebi cilj ni ideal; ono je tek sredstvo da se s njime i u njemu postigne cilj, označen u Kraljevu manifestu ovim riječima:

„Da se u što kraćem vremenu postigne ostvarenje onih ustanova, one državne uprave i onog državnog uređenja, koje će najbolje odgovarati općim narodnim potrebama i državnim interesima".

U tome novome stanju treba osobito naglasiti njegovu prelaznost i privremenost. Treba naglasiti zato, jer je to izrijekom učinio i Kralj, koji je to stanje stvorio, a u tom se naglašavanju poveo za njim i predsjednik nove vlade, koja je Kralju za svoj rad odgovorna. A kad Kralj i njegov prvi ministar nalaze potrebnim da o novome stanju govore kao o kratkotrajnome („u što kraćem vremenu"), onda to znači da i oni sami u toj kratkotrajnosti nalaze njegovo opravdanje i mogućnost da ono po narodu bude primljeno. Jer Kralj, koji javno ispovijeda, da mu je parlamentarizam ostao idealom po tradicijama Oca, sjegurno nije mogao zamisliti da bi naš narod primio kao prirodno novo stanje, kad bi mu se reklo da je ono vječno.

Prema tome postupaju očito protiv Kraljevih jasnih riječi oni, koji smatraju demokraciju i parlamentarizam za uvijek mrtvim pa se zato na njih, bezobzirce obaraju. Još još dok to čine oni koji su i prije bili poštenog uvjerenja protiv demokracije i to uvjerenje uvijek iskreno ispovijedali. Ne mora čovjek da se slaže s njima, ali ih razumije. No djeluje, da najblaže kažem, vrlo neukusno, kad navaljuju na demokraciju i parlamentarizam oni, koji su prije baš najviše pomagali da on kod nas zastrani i onda od zastranjenog parlamentarizma najviše možda crpli koristi. Parasiti parlamentarnog stanja htjeli bi nastaviti parasitirati i u vanparlamentarnom stanju; puzavci još nedavno pred masama, iskrivivši svojim puzanjem demokraciju u demagogiju, spremni su da novome stanju dadu značenje, koje je Kralj odlučno odbacio da bi ga moglo imati. Takvi elementi misle, da je došlo njihovo vrijeme. Prem svaki apsolutizam već kao takav krije u sebi pogibelj, da bude po njima iskorišćen i zloupotrebljen, ipak se takva pogibelj kod nas dade otstraniti, ako se riječi stvaraoca novog stanja shvate kakve jesu i provedu kakve jesu.

A Kralj drugo i ne traži. On u svome manifestu ne nalaže ni neiskrenost ni puzavost; još manje nalaže oduševljenje, jer iskren demokrata (ne uzimam, dakako, tu riječ stranački) ne može biti oduševljen, što je naš parlamentarizam toliko zastranio, te se u tome zastranjenju moglo naći opravdanje za njegovo suspendiranje. Kraljev manifest ukida ili, točnije, suspendira demokraciju, u koliko ona znači vladu naroda, ali ju ne ukida i ne suspendira, u koliko ona znači uz gornje i utjecaj naroda. Jer Kralj je izlučio samo posrednika između sebe i naroda — a taj posrednik bio je dosad parlamenat — ali nije izlučio narod kao takav. Radi njegovih, narodnih, potreba i interesa Kralj je tome narodu upravio riječ, a zato da taj narod, da svatko iz tog naroda uzmogne Kralju razložiti svoje potrebe i interese. Ako narod ne može više da govori posredovanjem parlamenta, nije mu zabranjeno da govori sam neposredno. Jer inače narod ne bi mogao izvršiti onaj posao, na koji ga Kralj poziv lje, da mu naime bude „najvjerniji pomagač u toku budućih napora, kojima je jedini cilj itd." A pomagač ne može biti pasivan i ne može pomagati neiskrenošću. „Mi moramo tražiti nove metode rada i krčiti nove putove" — kaže manifest. Mi — narod. A tu želju Kraljevu ne bi mogao ispuniti narod, koji bi šutio, koji bi sam sebe lišio prava da govori, da izrazuje svoje misli, želje i potrebe. Ne može, doduše, da govori kroz parlamenat, ne može kroz političke stranke, ali mu je ostalo slobodno da govori kroz novine, kroz pretstavke, kroz deputacije itd. itd. Novi zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi kažnjava samo ono pisanje, samo onu pismenu ili usmenu propagandu, koji promjenu današnjeg socijalnog ili političkog poretka žele postići „zločinom, nasiljem ili ma kojom vrstom terorizma". Analogno tome i novi Zakon o štampi. Dakle nije kažnjivo ni zabranjeno upotrebiti ili propagirati druga, mirna sredstva, kojima bi se imao promijeniti današnji poredak. Jer kad bi to bilo zabranjeno i kažnjivo, bilo bi u protuslovlju s glavnim Kraljevim ciljem, da se u što kraćem vremenu postigne ostvarenje novih ustanova da se traže nove metode i krče novi putevi. Nije pogibelj od Kralja da ovo vanparlamentarno stanje perpetuira ili pretvori u pravi apsolutizam, već je pogibelj od puzavaca i uopće onih, koji Kraljeve riječi krivo tumače. Nije interes države da građani lažu i bezuvjetno odobravaju svaki čin vlade, a jer to nije, onda baš spas države — koji je Kralj proglasio najvišim zakonom — traži iskrenu riječ i razumnu poštenu kritiku. Kralj je u govoru ministrima naložio takav postupak vlade te bi zavladao „trajan osećaj i uverenje da u našoj državi vlada puna zakonitost, pravda i apsolutna jednakost". A gde bi bilo te jednakosti, kad bi se smjelo govoriti i pisati samo u jednome jedinome pravcu, a nikako ne u kojemu drugome; kad bi puzavci imali pravo da govore, a iskreni i razumni samo dužnost da šute?

Ne, demokracija nije mrtva. — Ona nije — općenito govoreći u svijetu — tako stara, a da bi se preživjela, ni tako mlada, da ne bi u svom iskustvu na-

Digitized by Google

šla sredstva za svoj popravak. Stadiji bolesti, u koje su zapali tu i tamo naš parlamentarizam i demokracija, ne dokazuju nezrelost našega naroda za te sisteme niti spasonosnost protivnih sistema kao trajnih. Hrvati, Srbi i Slovenci nijesu živjeli pod demokracijom i parlamentarizmom tek od 1918—1929, a da bi samo ovo doba bilo mjerodavno u tom pogledu. Decenijima i decenijima prije oni su se služili demokracijom i parlamentom. Najbolje zakone, najsposobniju upravu, najjači impuls za gospodarski život dobili smo baš iz parlamenta; prosjek njegova rada, makar i najsjajniji periodi izgubili štogod radi lošijih perioda, još uvijek nadvisuje rad za doba apsolutizma. Toliko hvaljena zakonodavna djelatnost austrijskog apsolutizma od 1850—60 daleko zaostaje za radom hrvatskog sabora od g. 1868—1918, i ako je taj sabor radio ponajvećma pod lošim prilikama. Korjen naših zala od 1918—1928 ne leži u demokraciji i parlamentarizmu samima, već u onakvoj demokraciji i u onakvome parlamentarizmu. Parlamentarizam „ovakav kakav je" — veli Kralj u svome manifestu, — počinje da dovodi do duhovnog rasula i narodnog razjedinjavanja. Nije kritika manifesta uperena protiv parlamentarizma, već protiv njegove zloupotrebe po zasljepljenim političkim strastima. A koja dobra ustanova hoćete da ostane netaknuto dobrom, ako postane igrom zasljepljenih strasti? Kao što iz osude našeg konkretnog prošlog parlamentarizma ne slijedi osuda parlamentarizma uopće, tako još manje slijedi potreba povođenja za primjerima Mussolinia, Prima de Rivere i Hortya. Prekratko traje gospodstvo tih diktatora, a da bi mogli po njima uspostavljen mir i red smatrati konačnim i izjednačiti ga blagostanju i sreći čitavog naroda. Ovakav mir i red nama nisu potrebni; ovakav mir i red ne odgovaraju sjegurno opštim narodnim potrebama i državnim interesima. Zato je i rekao Kralj francuskome novinaru: „Daleko od toga da povedem zemlju u autoritativni režim, bez kontrole, namjeravam da joj dadem kasnije pravi parlamentarizam i demokraciju pomoću pravednog izbornog reda". Mi se, dakle, nalazimo između dviju demokracija: na prelazu iz one bolesne prošle u buduću zdravu. Svijestan demokrata nije prestao biti demokratom, ako prizna bolesti demokracije; nikada pak nije bio svijestan demokrata onaj, koji radi tih bolesti pogrđuje samu demokraciju. „Želim — reče Kralj francuskome novinaru — da zemlja bude više slobodna nego li je bila i da svoju volju očituje sa više nezavisnosti nego li u prošlosti". Prirodno je, da prelazno stanje, koje ima pripraviti tu veću slobodu i veću nezavisnost, ne može slobodu i nezavisnost građana pokopati. Građani ove države škode sami sebi i rade protiv izraženih namjera stvaraoca novoga stanja, ako se dadu utjecati po puzavcima pa se pod tim utjecajem sami skidaju s položaja građana, s kojih ih nitko nije micao. Baš danas i baš s obzirom na motivaciju i cilj novoga stanja potrebni su prava građanska svijest i slobodna, iskrena, muška riječ. Ona riječ, što ju nikad ne izrekoše i neće izreći vikači, koji su bili neiskreni prema narodu, ni puzavci, koji su neiskreni prema svakoj vlasti.

ROSA LUXEMBURG

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

I.

Ime Rose Luxemburg vezano je za širu javnost uz jedan bolan period nemačkog radničkog pokreta, koji je u prvim mesecima iza sloma nemačkog imperija primio široke razmere jedne krvave revolucije, a na žalost i jednog bratoubilačkog rata. Njeno ime je ostalo — uz ime Karla Liebknechta, — tesno povezano za špartakistički ustanak, za vreme kojeg su oboje mučki ubijeni (15. I. 1919.) od pruskih junkera i belogardista.

Inače ime Rose Luxemburg razrešava u mozgu građanina predstavu o nečem, što je smesa furije i petroleuse. „Krvava Rosa". A u stvari kakav bogat život je uništen kuršumima pobešnjelih i polupijanih oficira iz Hotela Eden?!

Da je ta žena sem svog političkog života živela još jedan naučni, i to odlično naučni, a treba naglasiti i jedan otmeno-duhovni i senzitivni, o tome je poznato samo onima, koji su ljubavlju pratili život ove radničke Jeane d'Arc. A ipak je ta žena, koja je stajala, kao Louisa Michel, na visovima barikada bila kroz godine kabinetski čovek, radeći na području, na kome se do sada jedva koja žena okušala, a to je — ekonomija. Što više ni na području socijalističke ekonomije, gde se suvi i opori materijal može vezati uz temperamentne refleksije, nema jačeg ženskog predstavnika ekonomije. I već sa tog stanovišta interesantan je naučni profil Rose Luxemburg[1]), jer kruti ekonomski materijal nije mogao da zaguši tipičnu emocionalnost njene ženske duševnosti. To naglašavam, da se Luxemburgovu ne bi zamišljalo kao muškaraču sa šišanom kosom, koja u radničkim organizacijama, cigarom u ustima, propoveda krv i dinamit ili u najboljem slučaju — višak vrednosti.

Lični život Rose Luxemburg tipičan je život one čitave revolucionarne generacije u Rusiji, koja se bez mira neprestano selila, živeći kao večni kandidat za Šliselburg ili Sibir. Luxemburgova je rođena 5. maja 1871. kao kći siromašne ali obrazovane židovske trgovačke familije u Samostu u (ondašnjoj ruskoj) Poljskoj. Svršivši gimnaziju mora da bega u inostranstvo jer je policija otkrila kružok u kome je ona sudelovala, a u kome su se čitala dela liberalnih pisaca. Kao i sve izbeglice i njen put vodi u Zürich, taj glasoviti azil sviju revolucionera. Ovde studira matematiku i prirodne nauke, upoznaje se sa naučnim socijalizmom i izučava istorijske probleme. Već u to vreme započinje njen publicistički rad u kome stoji na krajnjoj levici socijalne demokratije, gde je ostala do kraja, u neprestanoj borbi protiv desničara ili kako se kašnje zovu reformisti. Godine 1896. promovi-

[1]) Glavna dela Rose Luxemburg: Die Krise der deutschen Sozialdemokratie, 1915. — Massenstreik, Partei und Gewerkschaft, 1919. — Sozialreform oder Revolution, 1919. — Die Akkumulation des Kapitals I. — II., 1921. — Die russische Revolution, 1922. — Velik deo njenih rasprava izašao je u: Die neue Zeit, Die Internationale, Die rothe Fahne i t. d. Crtež Rose Luxemburg izradila je slikarica Zdenka Sertić.

Digitized by Google

rala je za doktora prava, preselila se u Nemačku i nakon nekoliko izmena varoši smirila se u Berlinu.

Ovde tek započinje njen pravi rad: s jedne strane u samom pokretu, gde doskora zauzima vidno mesto, tim više što već zarana dolazi u sukob sa oportunizmom vodstva a s druge strane u literarnom radu, strogo naučnog karaktera. Neverovatno je kolika je energija počivala u toj sitnoj ženi sa gracioznim kretnjama i da iz njenih lepih, velikih očiju nije izbijao strastveni plamen njenog neobuzdanog temperamenta, čovek bi u prvi mah pomislio, da pred sobom vidi kakvu skromnu, pitomu učiteljicu.

Od godine 1898. kad je Eduard Bernstein izdao svoje delo: „Probleme des Sozialismus", nastalo je u nemačkoj socijalnoj demokratiji previranje, prema kome je samo vodstvo bilo nemoćno ili se dalo po novoj struji zaneti. Radilo se o kardinalnom pitanju u političkoj taktici, koje je doduše bilo povezano sa teorijskim načelima samog marksizma, a to je: reforma ili revolucija. Ako je Bernstein smatrao potrebnim, da revidira Marxovu nauku, Luxemburgova, koju Mehring naziva najgenijalnijom učenicom Marxa, nastoji da Marxovu nauku prodube i proširi i što je glavno u njegovom duhu nastavi. Luxemburgova se nije mogla zadovoljiti time, da poput stotine epigona prežvakuje Marxa u svim nijansama, njena je zadaća bila, da tu nauku izgradi dalje, smatrajući da su njeni temelji nepokolebivi. Kao pristaša radikalnog krila, čiji je ona u stvari bila mozag, ona vodi ogorčenu borbu za načelo revolucije a protiv načela reforme i revizije. Mora se priznati, da su njeni pogledi na razvoj socijalističke akcije, ako se on povede isključivo za idejama reformizma, bili u mnogome točni i ispravni. Taj reformizam, koji je unutarnju probojnu snagu stranke razvodnio, potkresao oduševljenje, bez kog se, kako Saint-Just veli, ne stvara ništa velikog, doveo je nemački proletarijat pred sudbonosni 4. august 1914., kad je socijalistička parlamentarna frakcija glasovala u rajhstagu za ratne kredite. Ne ću tim reći, da bi moguće veća radikalnost nemačkih socijal-demokrata mogla sprečiti svetski rat: faktori, koji su do njega doveli ležali su izvan dohvata stranke, koja još nije formirala jedan jedinstveni duhovno-revolucionarni front svojih pristaša. O tome će još biti govora. Bezuslovno ima i reformizam kao politička taktika (naročito sindikalna) mnogo ispravnog u razmatranju događaja ali se ne sme taktiku podići na opći teorijski princip, na opću stratešku liniju. Tu je ležala katastrofa. Radikalno stanovište Rose Luxemburg pokazuje mnogo nastranosti, naročito u pogledu akcije masa (štrajk itd.), ali pokazuje barem načelnu konzekventnost i težnju, da se sačuva beskompromisna linija čistog radničkog pokreta.

I iza sloma Nemačkog Carstva, kad se berlinskim ulicama protezala krvava sablast građanskog rata, Rosa Luxemburg je bila više nošena od revolucionarne bujice nego što je s njom vladala. Čuvstveni momenat je prevladao: ona, i ako propovednik revolucionarnog socijalizma, nije tražila krvi ali događaji su bili jači. Špartakistički Savez (Spartakusbund) postavio je kao svoje načelo: „Proleterska revolucija može samo pomalo, korak po korak prodreti preko Golgote svojih gorkih iskustava, kroz poraze i pobede do potpune jasnoće i zrelosti" i onda dalje veli, da će „preuzeti državnu vlast u svoje ruke, samo uz jednodušnu volju proleterskih masa u Nemačkoj".

Ali i ovaj put se pokazala unutarnja logika svake revolucije: ona ne može da stane pred kabinetskim formulama. Revolucionarni zamah anonimne mase ne pozna brane: njega dirigiraju kolektivni instinkti, koji vrše kolektivnu osvetu za poniženja i sve povrede. Ta masa je kao Arcibaševljev radnik Ševirjov. Oduševljenje Luxemburgove za revoluciju bilo je puno vere i iskrenosti i usko vezano uz celu njenu senzitivnu prirodu. I na njoj se verificirala stara istina, da je žena kao buntovnik junačnija, podatnija, jer je za nju Revolucija stvar srca a ne mozga. Revolucija i ljubav su sinonimi za ženu.

I ta njena senzitivna natura daje nam i najbolji uvid u ceo njen život u kome se isprepliću intelektualni i emocionalni momenti u upravo jedinstvenoj harmoniji.

Ništa ne daje bolji uvid u njenu duševnost već njena pisma.[2]) Naročito ona, koja je za vreme rata pisala iz zatvora Sonji, ženi Karla Liebknechta. Ova su pismà skupoceni prilog za poznavanje njenog karaktera, koji je junkerska štampa tako savesno blatila. U svakom listu, u svakoj reči ona teši svoju Soničku, Sonjušu, i presađuje u nju bogatstvo svog duševnog života, koje nije moglo da zgazi pruska čizma, kao što nije moglo ni da otvrdne u nemilosrdnoj borbi protiv svireposti društva.

Zatočena među zidinama tamnice, ona živi duševnim životom, koji pokazuje zamernu visinu njene osećajnosti i čuvstvenosti. Uz plamene proteste, koji izlaze u „Pismima Spartaka", koje izdaje zajedno sa Karlom Liebknechtom; ona živi i oduševljava se za ptice, koje doleću u njenu samoću. Ona za njih nalazi reči, koje sećaju na neprispodobivu lepotu Tollerovih stihova o lastavicama; a na po isušeni i obnemogli cvetovi, između kamenja kaznionskih pločnika, bude u njoj sećanje na šetnje po prirodi zajedno sa njenom Soničkom. Ona spašava život izgladnjelom leptiru, filozofira o dekadentnim i perverznim oblicima orhideja, koje upoređuje sa napudranim markizama rokokoa; njoj je milije skromno poljsko cveće. — Ona promatra život divljih pčela u ispucanom kaznionskom zidu i oduševljava se bojama neba kod zalaza sunca.

U samoći svoje ćelije izučava geologiju i botaniku i zanosi se za pesme Arna Holza, muziku Huga Wolffa i plastiku Augusta Rodina. — Bol za njenim najboljim prijateljem Hansom Dieffenbachom, — koji je pao na ratištu, — ne može da naruši mir njene duše, („Ja živim u svetu sanja, u kome on uopšte nije umro. Za mene on živi dalje i ja mu se često nasmešim, kad ga se setim"). Život je za nju u mraku i svetlu nešto veliko, tajanstveno i sveto, i ona njegov ritam čuje svugde: u pevanju ptica, u sećanju na mrtvog prijatelja, pa i u škripanju peska pod nogama straže pred njenim zakovanim prozorom. Ona ima suza za izubijano goveće, koje je rat zaturio sa suncem obasjanih pašnjaka Rumunije u maglovite ulice Breslaua, kao što ima snage da još kroz rešetke svoje tamnice protestira protiv zuluma i strahota, što ih vrši čovek na čoveku.

Za poznavanje intelektualnog i duhovnog razvoja Rose Luxemburg pogotovo su važna pisma, što ih je pisala Karlu i Luisi Kautsky[3].) U koliko su ta pisma i intimni doživljaji u toliko su ona i istorijska dokumenta, važna za poznavanje razvoja radničkog pokreta u vremenskom razmaku od više nego 20 godina. Iz tih pisama, kako veli Luisa Kautsky, „izbija simfonija njenog bogatog života; svi tonovi odjekuju u njima već prema raspoloženju, štimungu i situaciji. Ali uvek je to ona sama, uvek je to njena potpuna ličnost: jednako u fortu ozbiljnog rada, kao i u nežnom pianissimu osećajnosti, jednako u andantu kao i u allegru ili kad bogovski raspoložena zaboravlja u veselom scherzu na sve brige".

U tim se njenim pismima reflektuju: bezbrižni život italijanske ulice, čarobne lepote mora, jezoviti prizori sa varšavskih barikada, krvavi pločnici starog Petersburga iz 1905., slike iz ruskih kazemata, dani sreće i uživanja i dani borba i strahota. Časovi ljubavi i časovi mržnje, u kojima je bila jednako velika.

Snagu njene duše odlično ilustrira jedno pismo Luisi Kautsky: „I svaki, koji mi piše uzdiše i jeca. Ništa mi nije smešnije od toga. Zar ne pojmiš, da je opća propast prevelika a da bi trebalo jecati. Ja se mogu žalostiti ako je Mimi bolesna ili ako se Tebi što dogodi. Ali ako ceo svet iskoči iz okvira, onda nastojim da razumem što i zašto se dogodilo i kad sam učinila svoju dužnost, onda sam mirna i dobre volje. Ultra posse nemo obligatur. I onda mi još sve preostaje, što me inače veseli: muzika i slikarstvo i oblaci i botaniziranje u proleću i dobre knjige i Mimi i Ti i još mnogo više što — ukratko ja sam bogata i mislim, da ću ostati. Ovo potpuno padanje u svakodnevnoj bedi potpuno

[2]) Rosa Luxemburg: Briefe aus dem Gefängnis, Berlin 1927.

[3]) Rosa Luxemburg, Briefe an Karl und Luise Kautsky (1896-1918.) Herausgegeben von Luise Kautsky, Berlin 1924.

Digitized by Google

mi je nerazumljivo i nesnosno". (Ovo je pismo pisano 26.-I. 1917. iz tvrđave Wronke, gde je Luxemburgova bila zatočena).

Ako kroz prizmu njene duševnosti posmatramo njeno političko delovanje onda će nam biti razumljivo, da je Luxemburgova, i pokraj svoje vanredne naučne kulture, bila daleko od toga, da razume racionalizam, koji je tako često prevladavao u političkom životu nemačke socijalne demokratije. U Luxemburgovoj je živilo mnogo romantičnih elemenata, koji se nisu dali vezati uz stup oportunizma i taktike. Kojim ona samo oduševljenjem govori o Francuskoj Revoluciji: „Kao Beethovenova simfonija diže se do gigantskih podviga, bura na orguljama vremena, velika i krasna u obmami kao i u uspehu, u pobedi kao i porazu, u prvom naivnom klicanju kao i zadnjem smrtnom jecaju". Instinktom revolucionarke, ona je u Francuskoj Revoluciji videla, što nije video ni jedan buržoaski istoričar, da njena veličina leži u zanosu, požrtvovnosti i probojnoj snazi ideje, koja ju je rukovodila. Za učenicu Marxa nije bilo sve materija i zakon, ona je gradila svoje idejne konstrukcije na oduševljenju masa, na veri, da je čovek ono dobro za koje se revolucija 'bori. Otud i njen konflikt sa desničarima u socijal-demokratskoj partiji. Bezidejne konstrucije discipline i reda bile su joj nesnosne, ona je htela da vidi kako krv ključa kroz ceo partijski organizam, vrela, zanosna krv, sprema za velika dela ali i velike žrtve. A toga nije bilo. I to je bio dramatski čvor u životu Luxemburgove.

II.

Dva puta u zadnjim decenijama učinila je nemačka socijal-demokratija fatalne greške: 1914. kad je glasala za ratne kredite i 1918. kad nije dovršila nemačku revoluciju. I jedan i drugi događaj bili su političke greške od presudnog značenja, ali one su bile uslovljene nutarnjim motorom same partije. Čini se, da su uslovi, koji su doveli do tih događaja ležali u samoj psihičkoj koncepciji nemačkog radništva. Ogromni politički i sindikalni aparat, kojim su raspolagali socijalisti nije imao duše. On je funkcionisao besprikorno, kada su bili u pitanju problemi čisto ekonomsko-političkog karaktera, ali je zatajio u času, kada se tražila psihička, idejna dispozicija radenika. Tu se pokazala sudbonosna pogreška preterivanja ekonomskih principa u radničkom pokretu a zabacivanje idejnih faktora, na kojima upravo počiva snaga jedne partije. Nemački je radenik bio previše pod direktnim uplivom onog javnog mišljenja, koje je vladalo u političkom životu Nemačke i koje ga je u kritičnom času skrenulo s puta njegovog programa i odvelo u bujicu rasplamtelih strasti. Kao član svoje organizacije bio je nemački radenik korektan, korektan do bezvoljnosti ali njegov nutarnji, lični život bio je izvan dohvata socijalističke ideologije.[4]) On je bio socijalista ali nije bio socijalistički čovek. Ta tvrdnja nije paradoks: vaspitna snaga socijalne demokratije u Nemačkoj je bila premalena, uokvirena i previše programatska a da bi zahvatila celog čoveka. To je već opazio Karl Liebknecht zalažući se za stvaranje omladinskog pokreta, koji je trebao da bude temelj za izgradnju socijalističke kulture i socijalističkog čoveka. Iza rata je posvećena velika pažnja izgradnji omladinskih organizacija i duhovnom vaspitanju radenika i radenica, da budu borci ne samo za bolji materijalni nego i bolji duhovni život.

Razumljivo je, da je Rosa Luxemburg morala doći u idejni a posle i politički sukob sa većinom partije, koja je smatrala, da je taktičkim laviranjem u i izvan parlamenta dovoljno osiguran progres socijalizma. U takvim kalupima se nije mogao razviti individualitet Luxemburgove i ona je pošla putem, gde je susrećemo u godini 1918. Luxemburgova nije bila „boljševik" u onom smislu reči, koji se danas upotrebljava. I to naprosto iz razloga, što je bila jednako kritično raspoložena prema nosiocima komunističkog režima, kao i prema socijalističkim desničarima. Ona je idejno ostala na svojoj liniji, koju je u ono vreme zastupala Nezavisna Socijal-Demokratska Partija Nemačke (U. S. P.), ali su je događaji prebacili na teren, na kome ona sama nije imala nameru, da se bori. To je logika revolucije. Ili zar onaj večni iracionalni upitnik revolucije?

O njenom odnošaju prema boljševicima, daje nam jasnu sliku njena „Ruska Revolucija". I ako je ovo delo oštra kritika sovjetskog režima, ono još nije osuda revolucije, kako bi neki hteli. Luxemburgova je previše volela, da volela, Rusku Revoluciju a da bi joj radi nekih taktičkih poteza osporavala svaku vrednost. Luxemburgova je bila revolucionar. Doduše, oštre su reči, kojima osuđuje metode ruskih vlastodržaca ali nigde ona ne taji svoju ljubav za revoluciju i za njeno delo oslobođenja čoveka.[5])

Konačno je za profil Rose Luxemburg sasvim sporedno, da li je u njenom revolucionarstvu bilo nekoliko grama više ili manje eksploziva. U Nemačkoj Revoluciji ona je bila i ostaje najmarkantnija glava. Ali radi psihologije same revolucije interesantno je zabeležiti, kako se ona odvijala često pokraj ličnosti same Luxemburgove. Prema zapiscima sa sednica „Spartakističkog Saveza", koji su redak dokumenat za poznavanje lica i naličja Nemačke Revolucije se vidi, da je Rosa Luxemburg u redovima spartakista zastupala umereni pravac. Ona se odlučno protivila, da se u Nemačkoj sprovodi ruski sistem i odbijala alternativu: mašinske puške ili parlamentarizam. Njene je izvode Rühle — koje li ironije istorije, — nazvao oportunističkom i kompromisnom politikom! I u drugim prilikama je Luxemburgova zagovarala saziv narodne skupštine i odbijala sistem sovjeta i diktature. Diktatura, kakva je bila u Rusiji za nju je „diktatura politikanata, to jest diktatura u buržoaskom smislu, u smislu jakobinskom." Za nju odstranjenje demokratije „uništava sam živi embrio, kojim mogu biti ispravljene sve pogreške u socijalnom životu a to je energičan politički žlvot samih širokih narodnih masa."

Princip demokratije ja za Rosu Luxemburg bio temelj, na kome se ima da izgradi nova socijalna zajednica. Ona nije bila slepa prema slabostima demokratije ali ih je smatrala manje štetnim za progres društva od diktature, koja prignječuje elementarna prava čovjeka.

U vihoru revolucije 1919. izgubila je Rosa Luxemburg život[6]) Ali njena tragedija siže dublje od njene smrti. U Nemačkoj Revoluciji ležala je tragika, koja je već od početka zapečatila njenu sudbinu. U njoj se realiziraia tvrdnja Leonharda Franka: „Na žalost je revolucionarska duhovnost, osim dva ili pet izgladnjelih predstavnika, koji bez uporišta, bespomoćno kao luđaci plivaju po moru krvi i laži, već u grobovima ili u kaznionama. To se mora reći, da se spase čast budućih generacija..." Iza godina krvavog plesa svetskog rata sve je bilo popločano čovekom: ulice, groblja, šume, livade i kaznione. Motor rata razasuo je strahovitom centrifugalnom snagom sve, što je bilo označeno

[4]) Mirko Kus-Nikolajev: Friedrich Ebert. Jugoslavenska Njiva 1925. god. V. knj. I. br. 6.

[5]) Kritika Luxemburgove je dovela do diskusije u redovima komunista. Spominjem samo dva važnija dela, koja su povodom njene knjige izašla: Clara Zetkin: Um Rosa Luxemburgs Stellung zur russischen Revolution, Hamburg 1922. i A. Warski: Rosa Luxemburgs Stellung zu den taktischen Problemen der Revolution, Hamburg 1922. Ni jedno od ovih dela nije moglo da obori tvrdnje Luxemburgove, jer je jedan i drugi autor pokušavao, da kritiku Luxemburgove „svede na pravu meru". U kritici Luxemburgove radilo se o principijelnim pitanjima, kao što je demokratija, socijalizacija, agrarna reforma, teror itd. koja se mogu eventualno pobiti ali nikako „korigirati".

[6]) Tajna smrti Rose Luxemburg nije ni do danas potpuno osvetlena. Poznate su samo neke činjenice, dok je predigra tog zločina ostala nerazjašnjena i neistražena. Nakon uapšenja odvedena je Luxemburgova u Hotel Eden, gdje je onda bio smešten štab pukovnije Reinhard, kojoj je bila poverena „sigurnost" Berlina. Da li je barem bila sačuvana od polupijanih oficira neka forma isledenja više je nego sumnjivo. Iza „preslušanja" izvedena je van i na portalu ju je kundakom udario po glavi neki vejnik Runge. Onesveštenu bacili su je u auto, gde je ustreljena iz pištolje od oficira Vogela ili Krulla. Lešinu su bacili u Landwehrkanal. Tek iza nekoliko meseci nađeno je naplavljeno, strašno iznakaženo telo Luxemburgove. Tok ovog zločina je kašnje sam Runge priznao u redakciji „Vorwärtsa".

Digitized by Google

dignitetom čoveka i čovečnosti. Nastupila je regresivna metamorfoza, razvoj na prošlu liniju, povratak na već napuštenu poziciju u evoluciji čoveka. Nervni centri za societet razasuli su se i sagnjili. Antropolozima u godini 2500 presahnuće mozag proučavajući one naslage kostiju od Flandrije do Palestine...

U to vreme ili iza tog vremena nije bilo mesta za sentimentalnosti. Izbičevani čovek se protegao kao i ulica, nosioc njegovih razrešenih instinkta. U tom sukobu strasti brisana je Rosa Luxemburg kao figura sa šahovske daske... Uništen je skupoceni ljudski instrumenat, koji je vanrednom osetljivošću reagirao na socijalne podražaje. Ta mala Židovka, koju su kod prvog njenog istupa na kongresu u Zürichu morali postaviti na stô, da je učesnici vide, izrasla je do nadljudskih razmera a njen oštri profil ostao je usečen u plohu istorije, kao zadužbina iz jednog teškog vremena.

Za one, koji njen život ne mogu razumeti, može da vredi dolična primedba Henri Rochforta; „Od društva se ne može tražiti da bude plemenito, uviđavno i pristojno ali se može barem tražiti, da bude logično". Dovoljno je, da oni imaju logike, koji nemaju pristojnosti, da njen život, delo i smrt ocene u točnim razmerima. A onda je to bila žena, — Nioba proletarijata, — a već u njenom ženstvu leži deo njene tragedije, jer biti žena znači trpeti...

SOCIJALNO ZNAČENJE RADNIČKOG POKRETA

FILODEM

Radnički sindikalni pokret predstavlja danas u svim naprednijim i industrijski razvijenim zemljama vrlo važan društveni faktor, čije se značenje može prosuđivati sa više raznih gledišta. U prvom redu dolazi u obzir važnost tog pokreta za radnike, za njihovo formiranje kao društvene klase i konačno za čuvanje njihovih ekonomskih i moralnih interesa. Zatim se može govoriti o značenju radničkog pokreta sa gledišta interesa kapitalističkih, kao i sa gledišta proizvodnje i društvene cjeline. Konačno ne smiju ostati nezapažene ni najnovije pojave u pravcu demokratizacije u privredi, sa težnjom, da se postepeno odstrani prevlast, koja je sazidana na posjedu kapitala, i da se vodeća mjesta u privredi pretvore od organa kapitalističkih interesa u organe društvene cjeline. Tako je naime definiran pojam „demokratizacije privrede" u rezoluciji kongresa njemačkih sindikata, održanog početkom septembra prošle godine u Hamburgu.

Kao što se vidi, radnički sindikalni pokret nije samo jedna neophodna potreba radničke klase u sadašnjici, nego je ujedno i veliki motor privredne i društvene evolucije. Stoga se ne može ni zamisliti normalno funkcioniranje komplicirane privredne i društvene mašine bez saradnje radničkog pokreta, a još manje u protimbi s njime. On je imanentan faktor svakog socijalnog napretka.

To nije više samo shvaćanje socijalističkih teoretičara, nego do istog saznanja velike važnosti t. zv. radničkog pitanja i uloge radničkog pokreta dolaze i mnogi buržoaski nacionalni ekonomi i predstavnici katederske znanosti, koji uviđaju, da su privredna i društvena fakta već davno prešla preko zasada ekonomskog liberalizma i njegovih principa slobodne konkurencije. Werner Sombart, čuveni berlinski naučenjak i danas neosporno najvažniji njemački buržoaski nacionalni ekonom i sociolog, održao je nedavno u Beču jednu seriju predavanja i tom prilikom formulirao svoje znanstveno uvjerenje o razvojnim tendencijama modernog kapitalizma u zaključku, da je kapitalizam dosegao stepen kasnog kapitalizma, da se nalazi u silaznom razvoju i da će budućnost donijeti kao vladajuću privrednu formu skupnu privredu. Od ove konstatacije do uvjerenja o potrebi i korisnosti radničkog pokreta vodi obična logička dedukcija.

Nakon ovih općenitih napomena može se preći na prikaz značenja radničkog pokreta s istaknutih posebnih gledišta.

I.

Blagotvornost radničkog pokreta za ekonomske i moralne interese radničke klase najbolje se ogleda i upravo reljefno otskače u sravnjenju sa onim vremenom, kada još nije bilo modernog radničkog pokreta i kada su radnici bili prepušteni na milost i nemilost kapitalistima. Ovaj se razvoj dade najbolje pratiti na primjeru engleskog proletarijata, jer se proleterske prilike u Engleskoj — kako reče Engels u uvodu svoje knjige „Položaj radničke klase u Engleskoj" — nalaze u svome klasičnom obliku i jer je samo u Engleskoj potreban materijal tako potpuno skupljen i službenim ispitivanjima provjeren, kako to jedan ovakav studij iziskuje.

Proučavanja na području mortaliteta i socijalne bijede radničke klase u Engleskoj pokazuju, da je radnički pokret u tom pogledu najblagotvornije utjecao. Povećavanje nadnica i skraćivanje radnog vremena, što se ima pripisati u zaslugu radničkom sindikalnom pokretu, utjecalo je vanredno na trajanje života radničke klase. Radničke prilike nijesu više onako crne, kako ih opisuje Engels, koji je na temelju ondašnje službene statistike ustanovio, da je primjerice mortalitet u radničkim četvrtima Manchestera za 68 i 78 procenata veći od mortaliteta viših društvenih klasa[1]). Isto tako ni socijalna bijeda nije više onakova, kako je opisuje liberalni nacionalni ekonom Tuckett, koji kao pristaša slobodne konkurencije nije sigurno pretjerivao i prema kome je normalno jedna trećina industrijskog radništva živjela u najstrašnijoj bijedi vrlo blizoj gladovanju, druga trećina i možda još više zarađivala jedva koliko zemljoradnički proletarijat, a tek jedna trećina primala nadnicu od koje se je moglo kako tako živjeti[2]). Na smanjivanje mortaliteta utjecali su svakako i drugi faktori, u prvom redu napredak higijene, ali što se tiče radnika najveća zasluga ide radnički pokret. Jedna usporedba to bjelodano dokazuje. Statistika o prosječnom trajanju života engleskog pučanstva kao cjeline pokazuje u uspoređenju perioda od 1838—54 sa periodom od 1876—80 jedan stanoviti porast prosječnog života i to kod muškaraca od 39,9 na 41,9 i kod žena od 41,9 na na 45,3[3]). Ova je relacija kod organizovanih radnika

[1]) Engels: Die Lage der arbeitenden Klassen in England, Stuttgart, 1892, str. 109.

[2]) J. D. Tuckett: History of the past and present state of the labouring population, London, 1846, sv. I, s. 595.

[3]) Griffen: Economic Inquiries and Studies, London, 1904, sv. I, s. 401—2.

Digitized by Google

mnogo povoljnija. Dovoljno je citirati, da je 1880 u organizaciji metalskih radnika prosječno trajanje života bilo 52½ godine za članove i 49 za njihove žene, a 1889 iznosila je prosječna starost umrlih članova 54 godine i 9 mjeseci i njihovih žena 49 godina i 4 mjeseca, što je za jednu ovako napornu i rizičnu industrijsku granu vrlo povoljno. Prosječno trajanje života u organizaciji kotlara poraslo je od 46 godina u 1876-oj na 50½ 1887. Porast prosječnog života opaža se i u organizacijama mehaničara, radnika pomorskih arsenala, drvodjelaca i u mnogim drugima, koje sakupljaju statističke podatke na osnovu kojih se mogu studirati pojave i njihovi uzroci. Ove cifre pokazuju, da su se uslovi opstanka i rada poboljšali, te da su radnički stanovi postali zdraviji, jer se i kod žena opaža porast prosječnog života, što je naravno blagotvorno i za nove generacije.[4])

Utjecaj radničkog pokreta osjeća se blagotvorno i kod industrijskih kriza, koje su nekada značile vrhunac socijalne bijede radničke klase, u kojoj su tada opadali brakovi i rastao mortalitet, kriminalitet i pauperizam. Tugan-Baranovsky uspoređuje period engleske ekonomske historije, koji ide od 1825 do 1850, sa onim od 1870 do 1910 i vrlo iscrpno pokazuje blagotvorni utjecaj, koji je radnički pokret vršio na socijalni razvoj. U prvom od ovih perioda svaka je industrijska kriza imala najstrašniji odjek na radničku klasu, zatvori su se punili besposlenim radnicima i mortalitet je znatno rastao, dok su istodobno, usprkos krize, naglo napredovali trgovina i industrija i povećavao se izvoz, u očitom kontrastu sa sve bjednijim položajem radničke klase. U drugom periodu i ako je u industrijskom razvoju nastupio bio izvjesni zastoj, ipak su se opažali prvi zna ovi općeg popravka u nacionalnom životu, jer se krize nijesu više tako razorno odražavale na radnicima, pa i u industrijskim distriktima nije rastao kriminalitet, ni mortalitet, usprkos besposlice, koja sigurno nije bila manja.

Ta promjena ima se pripisati ne samo povećanju nadnica, koje je omogućavalo radnicima, da lakše podnesu periodičnu besposlicu, nego također i činjenici da radnički sindikati davaju svojim besposlenim članovima potpore i reguliraju ponudu rada. Nekada su krize imale za posljedicu, da se je smanjivao ili broj uposlenih radnika, ili broj radnih dana u tjednu, dok su se istodobno smanjivale nadnice i uslijed toga rasla radnička bijeda. I danas ima besposlice u doba stagnacije poslova, ali snaga radničke organizacije reagira protiv smanjivanja zarada i uspjeva, da ih još više učvrsti. Prema tome krize danas pogađaju u glavnome besposlene, a nekada su pogađale čitavu masu radničkog pučanstva, čije su nadnice znale padati i za polovicu. Doista 1879 bio je broj besposlenih vrlo znatan, ali su nadnice ostale nepromjenjene i čak porasle, kao što je bio slučaj kod drvodjelaca 1886, a 1893 kod većeg dijela radnika, usprkos sve veće besposlice; a kada su nakon dvije godine nadnice pale, sniženje je upravo bilo neznatno, u sravnjenju sa onim u nekadašnjim krizama, jer nije iznosilo prosječno više od 5 procenata.

[4]) Howell: Conflictis of Capital and Labour, London, 1890, str. 491-92.

Ova stabilnost nadnica i u vrijeme krize i besposlice ima se pripisati u zaslugu radničkoj organizaciji, koja proširuje svoje blagodati na čitavu radničku klasu, podrazumijevajući tu i neorganizovane, te oduzimlje radnom trgu onaj kaotički karakter, koji je imao za vrijeme neograničene konkurencije. Uslijed nepromjenjenog nivoa nadnica periodi krize nijesu više utjecali nego vrlo malo ili ništa na mortalitet; također nije opadao broj ženidaba, koje su naprotiv za vrijeme krize u godini 1908 još i porasle; nije bilo u glavnome promjena u cifri kriminaliteta, osim jednog iznimnog porasta, koji je zabilježen 1908—9; nije bilo ni vidnijeg odraza na pauperizmu, što se vidi na osnovu isplaćenih javnih potpora, koje su pale na minimum 1901, u početku jedne teške krize, da dosegnu maksimum 1906, koje je godine vladao veliki industrijski prosperitet[5]).

Stalnost nadnica utjecala je vrlo povoljno i na dušu radnikovu, koji se je osjećao mirniji i mogao još izdašnije raditi, kad je znao da njegova nadnica nije izvrgnuta neprestanoj promjeni i da neće možda već sutra njegova zarada spasti ispod najnužnijeg minimuma.

Pored istaknutih blagodati, koje su radnici postigli putem svojih sindikalnih organizacija, može se aktivnost radničkog pokreta razviti i u drugim pravcima, u korist blagostanja radničke klase i podizanja njenog moralnog nivoa. Sindikati mogu da stvaraju fondove za podupiranje svojih članova u raznim prilikama, mogu da se angažuju u zadrugama za podizanje radničkih stanova, u konzumnim zadrugama itd. Nadalje sindikalni pokret u cijelom svijetu vrši i jedan veliki kulturni zadatak. otvara čitaonice i biblioteke, upriličuje predavanja i kurseve za širenje kulture među radnicima.

Osim toga već sâm rad u organizaciji ima za radnike vrlo veliko moralno značenje. Doduše radnik dolazi u organizaciju iz egoizma, udružuje se sa svojim drugovima uslijed apsolutne ekonomske potrebe. Međutim kolektivni život u organizaciji pobuđuje kod radnika smisao solidarnosti, te pomaže da se njegovom biću dade intelektualni i moralni sadržaj. Putem organizacije radnik postaje svijestan svoga klasnog položaja i zajedničkih ciljeva radničke klase. Organizacija ga nauči na disciplinovanost, samoodricanje i žrtvovanje u korist svojih drugova. Tako često puta vidimo, da radnici prekovremeno rade, da pomognu kojem bolesnom ili besposlenom drugu sa jednim dijelom svoje nadnice. Ta požrtvovnost dolazi najbolje do izražaja, kad se iz kase radničkih organizacija od teškom mukom sabranih doprinosa šalje pomoć štrajkujućim radnicima u kojoj udaljenoj zemlji, koja je dotičnim radnicima jedva po imenu poznata!

Prema tome značenje je radničkog pokreta i u moralnom pogledu vrlo veliko, jer odgaja radnike u duhu solidarnosti i požrtvovnosti, koja ide do tih granica, da se može zbilja s pouzdanjem očekivati bolja i svijetlija budućnost radničke klase.

[5]) M. Tougan-Baranowsky: Les Crises Industrielles en Angleterre, Paris, 1913, str. 326-43.

Digitized by Google

RADNIK I PRIRODA

Dr. HENRIK TUMA (Ljubljana)

Nema još ni 70 godina otkada je „radnik" značilo težaka, čovjeka, koji ne spada u nikakvu društvenu klasu. Ponižavan ili preziran, bez svake socijalne pomoći, morao je radnik-nadničar postati buntovnikom. Na premoći buržoazije uvidio je, da mu je preostalo samo jedno riješenje, organiziranje. Sa svješću vlastite klase postao je radnik proleterom; udružene njegove čete postale su borbene čete za slobodu rada, za slobodu čovjeka. Tek kad je buržoazija vidjela protiv sebe organizirane radničke mase, počela je shvaćati značenje rada. S priznanjem toga značenja, postao je manuelni i intelektualni radnik od proletera radnikom-producentom. Radnik zahtjeva danas ne samo slobodu rada, nego također zahtjeva, da ima učešća u svim plodovima kulture, koju je čovječanstvo kroz tisućljeća ostvarilo s radom – sva je kultura stvarno samo plod rada, manuelnog i intelektualnog. Kada je radnik-težak započeo svoj socijalni boj, zahtjevao je prije svega koricu kruha i trenutak odmora od napornog rada. Danas, kada je borba načelno izvojštena, zahtjeva zadnje plodove kulture!

Alpinizam je nastupio kao nov kulturni pojav, koji se sastoji od dvaju umnih elemenata: ljubavi prema prirodi, a naročito visokim gorama, prema njihovoj ljepoti i grozoti, te nastojanje da se putem snage tijela i duha nadvladaju i upoznaju njihovi najtajinstveniji dijelovi, a također i samoga sebe. Ako nazivljemo kulturom nadmoć čovjeka nad izvanjskom i unutarnjom svojom prirodom, to je alpinizam višak kulturnoga učestvovanja pojedinca. Radi toga alpinizam nije ni mogao nastupiti prije, dok se čovjek nije uspeo do najvišega nastojanja, dati u borbi sa materijom vlastiti život.

Ljubav prema prirodi je svečovječansko osjećanje. Poezija svih naroda duboko izražava tu ljubav.

Razvojem kulture kroz tisućljeća postao je osjećaj za prirodu baštinjenom osobinom. U prvo doba bio je osjećaj za prirodu više ili manje podsvijestan, premda još uvijek vrlo živ. Intenzivno se izražava u poeziji starih Indijaca, u mitu Ramajane. Kada kraljica Damayanta ište svojega supruga kroz šumu, opjeva je: „Gledaj lijepe vrhove, bogate kao drago kamenje, koji se dižu do nebesa. Jedni ti izgledaju iz srebra, drugi su krvave boje, ti su opet crveni (tamnocrveni), oni pak slični smaragdu." Jednako bogato izražava se osjećaj za prirodu u Kalidasi. Manje bogati od Indijaca su Grci, u delfijskim proljetnim pjesmama, u Odiseji, imaju svoga Pindara. Židovska knjiga Hioba izražava živi osjećaj za prirodu, dočim po drugoj strani židovski ortodoksni zakon prijeti sa smrću onome, koji bi se pri učenju flore usudio reći: kako je lijepo to drvo! Vergil je medu Rimljanima najviše probuđen, skoro moderan. Veličanstvena je slika uzburkanoga mora u Eneidi. U literaturu su unijeli divljenje i uživanje prirode aleksandrinci, u I. i II. stoljeću po Kr. U srednjem vijeku imaju Francuzi svojega Rolanda. Dante se divi gorama u strahu i trepetu. Petrarca je pak bogato čuvstven.

Najintimnije se ljubav prema prirodi izražava tek onda, kada je čovjek prevladao strah i grozu pred alpskim velikanima. Prvotni, priprosti čovjek, bio je vas pod vlašću prirodnih sila i zvijeri. Priroda mu je bila neprijateljska. Tek pošto se je nakon ledenoga doba zemaljska kora smirila, gore pokrile šumama, doline zazelenjele, kada je čovjek iznašao oružje, da je pobjedonosno mogao odganjati zvijeri, kada je poljodjelac-pastir počeo obrađivati zemlju po sunčanim obroncima gora, tek tada je počeo opažati također blagotvornost prirodnih sila, naslutio je poradajuće se ljeto Božić-Svarožić, pilio je babu-zimu, spaljivao krijesove Svarogu.

Visoke, nepristupne gore bile su starim Grcima i Rimljanima odvraćajuće, tajinstvene ili posvećene. Šume i gore bile su stanovališta zlih duhova, demona, bijesova. Olymp je bio sjedište bogova. Kod Japanaca, na otoku Ceylonu, u Indiji nekoje su visoke gore već u davnini privlačile hodočasnike, a i sad ih privlače. Kod Azijata i Semita nalazimo svetišta na vrhovima gora.

Odraz ljepote i veličine alpske prirode ostvario je dakle domaćemu stanovništvu instinktivno bogatu fantaziju, koja je također dobijala izraz u karakteru naroda, narodnom vjerovanju i narodnoj umjetnosti, pjesmi i plesu, a da planinci sami nijesu toga bili svijesni. Medu to ljudstvo najprije su engleski alpinisti unijeli svijest ljepote i veličine Alpi i svijest moći nad njima. Tek s probuđenjem te svijesti, nastupio je alpinizam kao nov pojav u čovječanstvu.

U početku se je ta težnja javila kod pojedinaca. Tek g. 1857. ustanovilo se je prvo alpinsko društvo, Engleski Alpin Club, koji je u sebi udružívao malobrojne alpiniste, bogate intelektualce većinom plemiće. Po tom ugledu svi su kulturni narodi ustanovljivali turistička i alpinska društva, na prvom mjestu Njemci, u čijem je narodnom posjedu najveći dio visokih gora u Evropi. Medu Njemcima ustanovilo se je također prvo alpinsko društvo namijenjeno proletarijatu: „Verein der Naturfreunde", društvo „Prijatelj prirode". Bilo je ustanovljeno g. 1891., to jest 29 godina nakon ustanovljenja građanskog Njemačko-austrijskog alpinskog društva. U početku je to društvo brojilo samo malo članova, a god. 1928. bilo je ne samo najbrojnije medu Njemcima, nego i medu svim narodima uopće, te jedino internacionalno, koje ima skoro u svim kulturnim državama svoje mjesne skupine. Na XI. internacionalnom kongresu „Prilatelja prirode" u Cirihu ljeti 1928. bilo je iskazanih 154.661 članova, koji imaju u posjedu 368 planinarskih domova, u mjesnim skupinama i to: u Belgiji 5, u Jugoslaviji 3, u Francuskoj 10, u Nizozemskoj 21, u Švicarskoj 85, u Americi 10, u Poljskoj 7, u Rumunjskoj 4, u Norveškoj 2, u Južnom (talijanskom) Tirolu 2, u Ugarskoj 16, u Njemačkoj 892, u Čehoslovačkoj 93, u Saarskom području 31, u Australiji 1 i u Austriji 252; svega 1432 mjesne skupine. Društvo izdaje reviju: „Der Naturfreund" — „Prijatelj prirode", koja se tiska u 155.000 primjeraka. Svuda broj članova raste, te se pridružuju nove skupine po drugim državama. U poredenju sa drugim alpinskim društvima, društvo „Prijatelja prirode" namijenjeno je, u prvom redu radnicima, te pokazuje po jednoj strani najveći porast, a po drugoj strani najintenzivnije naglašava kod svog djelovanja kulturni elemenat.

Smijemo dakle zaključivati, da je porast društva izraz dviju činjenica: da medu radništvom raste ljubav prema prirodi i težnja za učestvovanjem u slobodnoj prirodi. Privlačivost njezine ljepote i svijest o vlastitoj snazi su motivi, koji vuku radništvo k prirodi. Buržoaski alpinizam pokazuje kod Engleza odmah sa nastupom u prvom redu sportski momenat, gojenje visokih tura i uspinjanje. Kao uslov za prijem u engleski Alpin Club tražio se je stanoviti broj izvršenih tura preko 3000 m visine, to jest dokaz sportske osposobljenosti. Njemačko alpinsko društvo, koje je u početku bilo najveće, imalo je za prvi cilj proučavanje i istraživanje Alpi. Ali su također i Njemci nakon prvog razmaha slijedili alpinskom engleskom uzoru, zavojevanju visokih vrhova svojih Alpa putem sporta, uspinjanja. U tom se je razvoju od centralnog društva odcijepio čitav niz manjih društava sa još izričitijim ciljem visokog sporta. Također u hrvatskom Planinarskom i slovenačkom Planinskom društvu slijedio je jednak razvoj. Od obih društava, ustanovljenih po ugledu na njemačko-austrijsko alpinsko društvo, odcijepili su se klub Sljeme i klub Skala, u prvom redu sportska društva. Naravno samo, ako uzmemo pojam alpinskog sporta u pravom značenju riječi t. j. sudjelovanje sa sviješću tjelesne i umne snage i u svrhu jačega razvoja, iz motiva ljubavi prema prirodi i spoznanja gorske prirode. U naravnom razvoju alpinskog sporta, počeli su se kod alpinskih društava većih naroda turistika i skijaški sport djelomice razvijati samo u

Digitized by Google

jednom čisto sportskom smjeru t. j. razvijati tjelesne i umne snage i svijest o njima, ne gledajući na predmet. Samo korak dalje sport prelazi u rekorderstvo te s tim gubi svoj prvotni i pravi kulturni značaj. Tome ekstremu se je društvo „Naturfreunde" srećno izmaknulo, ostalo je čisto kulturno društvo sa sporednim naglašavanjem higijenske strane gorskog sporta.

Nakon velikog rata počeo se je razvijati turizam i posebno alpinizam širokih masa s čudnovatom brzinom i mogućnošću.

Veliki rat znači prelom svega.

Raspada se sva ideologija, brižno sabrana iza zadnjih tisućljeća dalje od prirode, dalje od njene svježosti, sile i ljepote. Čovječji duh počeo je težiti za istinom, koju mu nudi samo otvorena knjiga prirode. Ako dijelimo povijest čovječje kulture na doba primitivnog čovjeka, kada je čovjek bio nesvijesni dio prirode, primao utiske prirode i na njih reagirao samo čuvstveno, na doba ideologije, kada je čovjek u sebi stvarao svijet za sebe, odijenjen od vanjskog svijeta, onda sad stojimo na pragu trećeg doba, kada čovjek počinje razumijevati sebe kao odraz prirodnih sila, svoj um kao sintezu tih sila, kada je čovjek svladao prirodu sa spoznanjem i radom.

Čovjek je prevladao doba instinkta i gologa razuma, hoće da spoznaje i živi cijelom dušom. U tom pak leži ono neizmjerno nastojanje modernog čovjeka za velikom prirodom.

Veliki rat znači kulturni prelom starog ideologijskog naziranja svijeta s novim realističkim. Kultura, koja nije ništa drugo nego vlast čovjeka nad izvanjskom prirodom putem rada — tehnike, te vlast čovjeka nad svojom unutarnjom prirodom, kao vrhovni rezultat čovječjeg društva u etici. Radu čast i vlast!, nije samo proletersko geslo, nego mora postati svečovječanskim geslom. Rad u prirodi izgradio je čovječje tijelo, rad u prirodi i u zajednici čovjeka s čovjekom izgradio je čovječji um. Alpinizam kao izraz najslobodnijeg ostvarenja čovječjega truda, kao izraz najčišće svijesti čovjeka nad silama izvanjske i svoje vlastite prirode — morao je u nastojanju čovječanstva za napretkom postati također nastojanjem proletarijata, koji postaje nosilac svega čovječanskog napretka.

Značenje pak alpinizma u higijenskom pogledu je poglavlje za sebe, koje proletarijat još posebno ima da zanima.

O ZADRUGARSTVU.

Dr. A. B. C.

Zadrugarstvo nije — kao što se često krivo misli — tvorevina modernog vremena. Pored obitelji kao ekonomske jedinice, zadruge su najstariji ekonomski sistem u historiji čovječanstva, koji postoji već nekoliko desetaka tisuća godina, dok svi ostali ekonomski sistemi (ropstvo, feudalizam, kapitalizam) mnogo su kraćeg vijeka. A posmatramo li dosadanji ekonomski i kulturni razvoj čovječanstva možemo doći do zaključka, da su svi ti sistemi bili i da će biti samo kratke prelazne epizode u ekonomskoj i socijalnoj historiji čovječanstva, dok će nasuprot zadrugarstvo i u budućnosti, kao važan ekonomski faktor, igrati jednu od najvećih uloga u formiranju novog društva.

Makar je ali zadrugarstvo bilo poznato već u najstarija vremena, i to u raznim formama, ipak kad danas govorimo o zadrugarstvu mislimo na moderno zadrugarstvo, koje svoje porijetlo ima u Engleskoj na svršetku XVIII. stoljeća. Tada su to bile samo primitivne forme zadrugarskih poduzeća, koja su se ograničavala na tri ili četiri vrste najnužnijih životnih potrebština. Tekar 30-tih godina prošlog stoljeća počimlju se u Engleskoj osnivati moderna zadrugarska poduzeća, čijim su osnivačima bili Robert Owen i Dr. King. Razvojem političkog i sindikalnog radničkog pokreta u Engleskoj, englesko je radništvo počelo donekle zanemarivati zadrugarski pokret, radi čega je u njegovom razvoju nastao zastoj. Primjer i poticaj za daljnje pregnuće oko osnivanja i jačanja zadrugarstva dao je uspjeh, koji je postigla radnička konzumna zadruga osnovana od 28 neuposlenih tkalaca flanela godine 1844. u Rochdalu. Upravo ta radnička konzumna zadruga udara temelje modernom zadrugarstvu, koje se otada rapidno širi po čitavom svijetu. Posvuda se osnivaju konzumne, proizvodne, trgovačke, vjeresijske, itd. zadruge.

Po uzoru Rochdalskom počimlje prva Njemačka gajiti i ostvarivati ideju zadrugarstva. Prvi njezin propagator — u teoriji i praksi — bio je Schulz-Delitsch, koji je kod toga u prvom redu imao u vidu interese malih obrtnika i trgovaca preporučujući im osnivanje vjeresijskih zadruga. Njegov sunarodnjak Raiffeisen posvećuje svoj rad interesima malih poljoprivrednika osnivajući za njih poljoprivredne vjeresijske zadruge. Prama tome Rochdalski je primjer služio kao sistem za osnivanje radničkih zadruga, u prvom redu komzumnih, sistem Schulz-Delitsche za maloobrtničke, malotrgovačke i zanatlijske zadruge, a sistem Raiffeisen za seljačke zadruge, i to opet u prvom redu vjeresijske.

I ako je temeljni princip, na kojem se osnivaju sve zadruge uzajamnost i solidarnost, ipak je velika unutarnja razlika između zadruga radničkih s jedne strane, i zadruga ostalih građanskih i malograđanskih staleža; duh, koji u njima vlada, različit je. U nastojanju za što većim udjelima, što jačim rezervnim i raznim potpornim fondovima, vidimo kod radničkih zadruga cilj za ostvaranjem kolektivnog imetka, koji ima da služi interesima cjeline zainteresovanih, bez obzira na interese pojedinaca; dok nasuprot kod ostalih zadruga, makar koliko one stvarale kolektivni imetak, ipak je njima glavni cilj osobna korist interesovanog pojedinog člana, bilo kao konzumenta ili kao producenta. Radi toga i možemo opaziti, da taj kolektivni imetak mnogo više i brže raste kod radničkih, nego kod maloobrtničkih ili seljačkih zadruga. Da navedemo samo jedan primjer iz zadrugarstva u Čehoslovačkoj: Centrokooperativ, koji je centrala svih seljačkih zadruga, iskazao je u bilanci za 1926. godinu kao sumu svih začlanjenih organizacija 2,007,000.000 Kč., dok je imovina (t. j. članski udjeli, rezervni i ostali fondovi) iznašala samo 61 milijon Kč.; nasuprot Centralni Savez radničkih zadruga iskazao je kao sumu bilance 1,144,000.000 Kč., a imovinu sa 124,000.000 Kč. Prama tome imovina je kod Centrokooperativa iznašala samo 3.05% svih povjerenih mu financijalnih sredstava, dok je ta kod Centr. Saveza radničkih zadruga iznašala 10·8%.

* * *

Radničko je zadrugarstvo jedna od triju velikih grana radničkog klasnog pokreta. Isto kao što su sindikalne i političke radničke organizacije klasne organizacije, tako su i radničke zadruge klasne organizacije. Razlika je samo u načinu i sredstvima borbe. Dok političke i sindikalne organizacije vode neposrednu borbu sa svojim klasnim protivnicima za poboljšanje socijalnog i ekonomskog položaja radničke klase, dotle radnički zadrugarski pokret vodi tu borbu ekonomskom konkurencijom sa kapitalistima. Osim toga zadrugarstvo se razlikuje od ostalih radničkih orgrnizacija po svojoj prirodi. Sin-

Digitized by Google

dikalne organizacije vode sa kapitalizmom borbu unutar samog kapitalističkog poduzeća, dok nasuprot zadruga radi izvan njega. Sindikalne organizacije vode borbu za izmjenu odnosa snaga u kapitalističkom poduzeću, zadruga pako nema ništa zajedničkog sa unutarnjim uređenjem kapitalističkog poduzeća niti sa odnosom snaga u njemu, već osniva i izgrađuje svoje vlastito poduzeće za ekonomsko jačanje radničke klase. Dok se čitav smisao i značenje sindikalnog i političkog radničkog pokreta sastoji u otvorenoj borbi za ekonomsko i socijalno pridizanje radničke klase, dotle zadrugarski pokret, sa formalnog i izvanjskog gledišta, ne vodi nikakovu borbu sa kapitalistima, on se ne miješa u odnos između kapitala i rada izvan njegovih poduzeća, već zadrugarstvo, osnivajući svoja vlastita poduzeća, potpuno različita od kapitalističkih, izgrađuje novo društvo u granicama postojećeg društva. Konkurencija, koju vode zadrugarska poduzeća s kapitalističkim poduzećima, to je sredstvo i način njihove borbe, koja — i ako nije tako bučna i vidljiva — u svojoj suštini nije ništa slabija od borbe, koju vode političke i sindikalne organizacije.

* * *

Zadrugarski pokret ima i svoju moćnu međunarodnu organizaciju — Međunarodni zadrugarski (kooperativni) savez, koji sada ima svoje sjedište u Londonu. U tom su savezu začlanjene zadrugarske organizacije iz najmanje 37 država sa preko 100.000 zadruga i sa oko 45 milijona članova. Ta je moćna međunarodna organizacija protegla svoje djelovanje na sve strane svijeta, tako da u Evropi i u Aziji, u Indiji i Japanu, u Americi i u Australiji nalazimo zadrugarske organizacije istog tipa, istih ideja i istih tendencija. Ona ista velika moralna snaga, koja je nekoć ispunjala rochdalske prvoborce, ispunja i danas ideologiju i praksu zadrugarskog pokreta čitavoga svijeta.

Zadaća Međunarodnog zadrugarskog saveza nije samo u teoretskoj međunarodnoj suradnji, već još više u formiranju jedinstvenog praktičnog rada na polju komercijalne, produkcijone, financijske i osiguratelјne organizacije zadrugarstva kako bi se tom organizacijonom jedinstvenošću moglo lakše široke konzumentske i radničke slojeve obraniti od jakih privatno-kapitalističkih profitarskih privrednih organizacija (kartela, trustova). U toj obrani širokih konzumentskih slojeva od profitarske halapljivosti i gramzivosti, bez obzira na pripadnost narodnu, državnu, vjersku ili rasnu, leži pravi i veliki zadatak Međunarodnog Zadrugarskog Saveza.

PREGLEDI

KULTURNI

Karl Vorländer 1860—1928.

Početkom decembra prošle godine umro je u Münsteru poznati filozof novokantovac i universitetski profesor Karl Vorländer, navršivši šezdesetiosam godina života. Ljubav za filozofiju naslijedio je od oca Franza, koji je bio također filozof i istaknuo se kao sljedbenik Schleiermacherove filozofije. Još kao gimnazijski profesor u Solingenu nastavljao je Karl Vorländer filozofijske studije, započete pod Cohenom i Natorpom, te je naskoro bio smatran jednim od najistaknutijih istraživača Kantove filozofije u Njemačkoj. Na tom području Voländer je bio veoma aktivan, priredio je jedno od najboljih izdanja Kantovih djela, a prilikom dvjestogodišnjice Kantova rodjenja izašla je opsežna Kantova biografija. Mnogobrojni njegovi radovi na području proučavanja Kanta, kao i njegove studije o odnosu Schillera i Goethea prema filozofiji uopće i prema kantianizmu posebno, sakupljeni su u knjizi „Kant-Schiller-Goethe".

Pored toga Vorländer je dospio da napiše odlični udžbenik povijesti filozofije „Geschichte der Philosophie" u dva sveska, namijenjen u prvom redu slušačima filozofije na univerzitetu, koji je doživio mnogobrojna izdanja i preveden na nekoliko jezika.

Inače se je Karl Vorländer najviše bavio primjenjivanjem kritičke metode na područje praktične filozofije. Nastojao je dokazati, da je ova metoda najzgodnija za filozofijsko produbljivanje socijalističke znanosti. Sa Staudingerom i drugima zalagao se je za osnivanje socijalističke teorije i prakse na kantianizmu. Naročito je Kantovu etiku smatrao najboljim osnovom socijalističkoj znanosti, pa je u svojim studijama „Kant und Marx", „Marx, Engels und Lassalle als Philosophen" i konačno u opsežnoj Marxovoj biografiji, koja je upravo nedavno izašla, nalazio veze izmedju kantianizma i marxizma.

Vorländer se je otvoreno priznavao pristašom socijalne demokracije, pa je bio pozvan na saradnju i prilikom promjene njenog partijskog programa. Za radnike je napisao popularni „Uvod u filozofiju", koji je izašao u poznatom Dietz-Verlag-u.

Ime Karla Vorländera ostati će trajno zabilježeno u analima filozofijske znanosti, kao i socijalističke nauke. *B.*

IZVANJSKO-POLITIČKI PREGLED

Italija i Grčka.

Kao i prama ostalim balkanskim državama, tako je smjer talijanske izvanjske politike i prama Grčkoj diktiran tendencijom dovadanja tih država pod što jači i osjetljiviji njezin uticaj. Odnosi izmedju Grčke i Italije od davna nisu baš najprijateljskiji. Još za vremena talijansko-turskog rata (1911.) za Tripolis, okupirala je Italija iz strateških interesa turski otok Dodekanez, na kojemu stanuje dobrim dijelom i grčko pučanstvo. To je pomutilo normalne odnose izmedju tih dviju država; zamjenilo ih je nepovjerenje i neka stalna latentna napetost. U tom se pogledu nisu prilike promjenile niti nakon svjetskog rata; čak što više: kad su god. 1922. na teritoriju Albanije bili ubijeni nekoji talijanski oficiri, članovi jedne medjunarodne komisije, Italija je radi tog zločina optužila Grčku i radi toga bombardirala grčki otok Krf i zatražila od Grčke veliku novčanu odštetu. Taj je događaj još više zaoštrio grčko talijanske odnose, i preokret nastaje tekar pred dvije godine; preokret nagli i na prvi pogled nerazumljiv. Taj se preokret događa za vrijeme grčkog ministra izvanjskih posala Michalakopulosa, koji je nenadano počeo šurovati sa fašističkom vladom. Tu njegovu politiku nastavlja i Venizelos, čiji prvi put u inozemstvo — nakon dolaska na vlast — vodi u Rim, i koji izjavljuje, da za Grčku više ne egzistira pitanje Dodekaneza. I da to izmirenje dobije i svoju izvanjsku fizionomiju potpisuje Venizelos sa Mussolini-em u Rimu ugovor o prijateljstvu. Imamo li u vidu, da je taj ugovor potpisan upravo u ono vrijeme kad je fašistička Italija svim sredstvima, a osobito diplomatskim intrigama, razvila najživlju akciju oko pridobijanja i ostalih balkanskih država u „obruč", koji je ona stezala oko Jugoslavije, onda je jasno, da je i grčko-talijanski ugovor imao da služi toj svrsi. Izolacija Jugoslavije prvi je cilj te nove „prijateljske" grčko-talijanske orijentacije. Ali nije to jedini cilj. Pred kratko vrijeme boravio je u Ateni Grandi, zastupnik talijanskog ministarstva izvanjskih posala i najbliži saradnik Mussolinia. Njemu u počast priredio je sadanji grčki ministar izvanjskih posala Karapanos jedan banket, na kojem je kao cilj grčko-talijanskog pakta označio „užu saradnju obiju zemalja na istočnom dijelu Sredozemnog mora i na Balkanu". Dakle: Italija hoće da zavlada istočnim Sredozemnim morem, a u tu joj svrhu ima da posluži Grčka.

U želji za što većim i širim okvirom svog protektorata nad drugim državama, fašistička je diplomacija poslala Grandi-a ne samo u Atenu, već i u Angoru, da izmiri Turke i Grke, ta stara dva rivala. Grandi-u je to i uspjelo: Turska i Grčka sklopile su ugovor o prijateljstvu i nenapadanju, i to pod blagoslovom Italije.

Ne treba biti mnogo dalekovidan i zaključiti, da će prva žrtva te nove grčko-talijanske orijentacije biti interesi Jugosiavije u pogledu Solunske luke.

Engleska pred izbore.

Bilanca, kojom je današnja engleska konzervativna vlada završila godinu 1928. u izvanjskoj i unutarnjoj politici zemlje, izgleda da je potpuno pasivna. Objektivno prosudjujući mora se doći do zaključka da široki slojevi engleskog naroda ne mogu u nikojem pogledu biti zadovoljni. Kroz čitavih zadnjih 50 godina nije ekonomski život u zemlji, osobito u industrijskim centrima, bio tako

Digitized by Google

loš kao zadnje godine. Životni je nivo radnog naroda pao na najniži stepen, pogoršale su ga osobito besposlica i skupoća. U izvanjskoj politici nije konzervativna vlada pokazala također ništa pozitivnog. Svakome je dobro poznato, da je baš današnja engleska vlada najviše doprinijela tome, da svi ženevski pokušaji i napori za opće svjetsko razoružanje nisu donijeli nikakvog korisnog rezultata, jer je baš konzervativna vlada na takovom razoružanju pokazala najmanje interesa. Nadalje njezina netaktičnost u pitanju englesko-francuske pomorske konvencije stvorila je neraspoloženje Amerike prema Engleskoj; isto tako njezino odviše veliko šurovanje sa Mussolini-em izazvalo je (osobito u Njemačkoj) nepovjerenje prema svemu onome, što je do sada bilo učinjeno u pitanju međunarodnog mira.

Imamo li sve to u vidu onda je razumljivo, da konzervativci ne mogu imati najbolje nade i izglede u buduće parlamentarne izbore, koji će se u Engleskoj obaviti u mjesecu maju ili junu o. g. Kako svi znaci govore, a među njima osobito rezultat zadnjih općinskih izbora, najveće uspjehe može očekivati Labour Party. Simpatije za tu radničku stranku rastu i u onim krugovima, koji su joj do sada bili nepristupačni. Jedna od najvažnijih principijelnih razlika između konzervativaca i labourista jest u tome, što ovi zadnji stoje na stanovištu, da je davno već prošlo vrijeme principa „laisser faire" i da je potrebno, da država najaktivnije učestvuje u ekonomskom i socijalnom životu naroda. Ta je razlika ujedno glavna programatska tačka unutarnje politike socijalističke radničke stranke. Što se pako tiče izvanjske politike glavni joj je cilj međunarodni mir, svestrana pomoć Lige Naroda i sprečavanje stvaranja raznih protivničkih borbenih blokova, otvorenih ili skrivenih. Labour Party uložit će svu svoju energiju i sav svoj autoritet za sprovođenje općeg razoružanja, kod čega će u prvom redu nastojati, da kod tog djela ne sudjeljuju samo signatarne države, već uopće sve države, a posebice Američka Unija i Rusija.

Pobijedi li na narednim parlamentarnim izborima u Engleskoj Labour Party i preuzme li ona vlast u svoje ruke, značit će to pobjedu socijalizma i demokracije u čitavoj Evropi.

Ratifikacija Kelloggovoga pakta.

Ovih je dana američki senat raspravljao o ratifikaciji t. zv. Kelloggovog pakta, koji je pred nekoliko mjeseci bio potpisan u Parizu od 15 država. Makar je inicijator i stvaraoc ovog pakta američki ministar izvanjskih posala, ipak je po debati, koja se je sada prigodom ratifikacije vodila u američkom senatu, izgledalo da će pakt doživjeti istu sudbinu kao i pakt o Ligi Naroda, koju je također stvarala Amerika. I tekar nakon što je senat došao do čvrstoga uvjerenja, da Kelloggov pakt Americi ne nameće nikakove stvarne obaveze, i da joj ostavlja potpuno slobodne ruke, već da su njegove sankcije protiv rata samo moralne naravi, tekar onda je on pristupio ratifikaciji tog ugovora.

Istoga dana kad je američki senat ratificirao rečeni pakt vodila se je o njemu debata i u francuskom senatu, te je konačno taj pakt i Francuska ratificirala. Isto kao što je debata u američkom senatu, tako je i ona u francuskom senatu otkrila svu stvarnu efemernost tog pakta. Makar je Briand u svom odgovoru na razne prigovore u nekoliko navrata podcrtao važnost moralnih obaveza, koje Kelloggov pakt nameće signatarnim državama, i makar je on u svom govoru uputio jaku opomenu svima onima, koji bi se uz opstojanje Kelloggova proturatnog pakta usudili izazvati rat, ipak nije mogao ne priznati, da su države potpisnice taj pakt potpisale sa toliko rezerva, da će tim paktom moći biti spriječen rat upravo onoliko koliko i sa paktom o Ligi Naroda; a koliko pakt o Ligi Naroda može da spriječi ratne sukobe o tom su nas poučila gorka iskustva u mnogim slučajevima kroz ovih 10 godina postojanja Lige Naroda.

I konačno, da upravo te dvije države, koje su prve ratificirale Kelloggov pakt, čitavom svijetu pokažu koliku važnost taj pakt ima odobrio je francuski parlamenat, na zahtjev ministra mornarice Leyguesa, novih 38.580 tona ratnih brodova, a američki je senat odobrio zakonski predlog o izgradnji 15 novih velikih ratnih lada.

To je eto pravo značenje i pravo lice svih proturatnih ugovora i svih konferencija za razoružanje, koje vodi današnja diplomacija.

PRIVREDNO-SOCIJALNI

Socijalni i ekononomski problemi radničke klase.

(Povodom IV. kongresa Radničkih Komora)

Radničke komore, koje su kod nas po Zakonu o zaštiti radnika oficijelne predstavnice radničke klase, iscrpljuju svoju djelatnost u glavnomu u staranju oko socijalnog, kulturnog i ekonomskog napretka radničke klase. Usuprot toga da ta ustanova kod nas postoji tek nekoliko godina, ona je ipak među radništvom postala već vrlo popularna, što se ima pripisati upravo zamjernoj djelatnosti, koju su razvile naročito nekoje komore. Funkcijom ove ustanove obuhvaćene su gotovo sve oblasti radničkog života i u njoj su koncentrirane sve konstruktivne sile organizovanih radnika tako, da su već danas Radničke Komore apsolutno kompetentne kada je riječ o riješavanju bilo kojeg socijalnog pitanja, koje je u vezi sa životom radničke klase. To naročito dokazuje lijepi broj raznih publikacija socijalno-političkog i ekonomskog sadržaja, koje su izdane po pojedinim Radničkim komorama i po njihovoj centrali. Sve te stvari solidne su studije i one su vjerna slika onog stanja, koje je postojalo na dotičnom teritoriju Komore onda, kada je djelo publikovano. Da kod nas nije došlo do obrazovanja tih ustanova sigurno je, da bi naša socijalno-politička ltiteratura bila posvema zanemarena pored naših prilika i slabosti samostalnog radničkog pokreta. Možda se uopće o njoj tada ne bi moglo mnogo govoriti. Ali funkcija Radničkih Komora nije samo u ispitivanju socijalnog stanja najamnih radnika i namještenika i u propagandi modernih socijalno-političkih težnja, već je ova ustanova silom prilika postala i vrlo važan i odlučan čuvar svekolikog našeg radničkog zakonodavstva. Ta sadanja funkcija Komore postati će vremenom suvišna, jer u razvijenim prilikama to preuzimaju u svoje ruke moćne radničke sindikalne (stručne) organizacije, kako je to slučaj u svim industrijski naprednim zemljama, gdje je politički i socijalni stepen radničke klase daleko prešao naše prilike. Iz ovih okolnosti nastaje i činjenica da danas te Komore stalno obavljaju i jedan dio poslova, koji po svojoj prirodi najprije spadaju u djelokrug radničkog sindikalnog pokreta.

Nu prava svrha Radničkih Komora i smisao njihovog opstanka došao je najjasnije do izražaja prigodom IV. kongresa, koji je nedavno (25. 26.-XI. 1928.) održan u Beogradu, i kojom je prilikom povedena riječ ne samo o socijalnom stanju radničke klase u našoj zemlji, te o općim gospodarskim prilikama, koje to stanje uslovljuju, nego je taj kongres dao onoj javnosti, koja se i kod nas interesuje za socijalne probleme čitav niz inicijativa za jedan opsežan i temeljit rad za najdalekosežnije reforme sadanjih socijalnih odnosa.

Materijal o kojem se je na tom kongresu raspravljalo razdijeljen je u tri glavne grupe i to: 1. Privredni položaj. 2. Radno pravo i socijalno-politički zahtjevi i 3. Radničko osiguranje. Još mnogo prije samog kongresa pojedini referati posebno su štampani i dostavljeni onim organima Komora, koji su imali pravo i mogućnost, da na kongresu raspravljaju i odlučuju o svim onim pitanjima, koja su bila postavljena na dnevi red. Nekoji referati, naročito referat Dr. Topalovića o privrednom položaju i referat F. Uratnika o radnom pravu, predstavljaju čitave studije o našim prilikama iz ovih oblasti našeg općeg narodnog života. Sve su te radnje u neku ruku upotpunjene zaključcima (rezolucijama), koji su prihvaćeni na tom kongresu kao rezultat ocjenjivanja naših prilika i rada kongresa na osnovu spomenutih referata.

Momentano nas toliko ne interesuju sami ovi referati, koji se u najvećem svom dijelu iscrpljuju prikazivanjem prilika, koje danas kod nas postoje, koliko smatramo za potrebno podcrtati važnost kongresa kao značajnu socijalno-političku akciju. Zato ćemo se više zadržati na prihvaćenim rezolucijam, koje su za nas od posebne važnosti i radi toga, što one predstavljaju smjernice one socijalne i ekonomske politike za kojom danas u glavnome stoji naš klasni i u socijalističkom smislu demokratski orijentirani radnički sindikalni pokret. Može se reći, da te odluke predstavljaju minimalni socijalno-politički program tih organizacija.

O privrednom položaju kongres je prihvatio tri odluke: Jedna se bavi sa zakonom o t. zv. švedskom zajmu, kojeg je nedavno naša država sklopila sa švedskim industrijskim trustom žigica; druga se odnosi na položaj poljoprivrednih radnika, a treća odluka govori o slobodi radničke koalicije odnosno o pravu organizovanja radnika u stručne i ekonomske organizacije.

Sigurno je da se ovaj kongres ne bi posebice osvrtao na spomenuti zajam, da se u njemu ne krije izvjesna socijalna opasnost za ono radništvo, koje je kod nas u toj industriji zaposleno. Mi smo već istakli, govoreći o tom zajmu, da je ovim zajmom radnicima odnosno njihovoj organizaciji onemogućen rad za poboljšanje uslova života. Pored toga pitanje je, da li je sama predaja stranom kapitalu čitave jedne apsolutno rentabilne i sigurne industrijske privrede u skladu sa težnjom, da se naš privredni život emancipira. Nije li sve to najjasniji dokaz, kako cjelokupna naša privreda sve više pada u financijsku ovisnost stranog finansijskog kapitala.

Druga odluka bavi se sudbinom od nekih 200 hiljada poljoprivrenih radnika. Prikazujući težak položaj poljoprivrednih radnika u našoj zemlji u odluci se ističu i uzroci krize u poljoprivrednoj produkciji koja je kod nas veoma duboka. Opća kriza u poljoprivredi zaoštrena je loše provedenom agrarnom reformom, koja je usljed naših nesredenih prilika naročito političkih pošla posve krivim putem. U odluci se traže neodložne mjere u cilju da se ublaži bijeda, koja je zavladala u redovima poljoprivrednih radnika. Nadalje se traži revizija posjedovnih odnosa i uklanjanje pravne nesigurnosti u svojini zemlje. — Veleposjed treba izvlastiti bez naknade, a zemlju treba besplatno sa potreb-

Digitized by Google

nim poljoprivrednim oruđem razdijeliti među poljoprivredne radnike, koji su bez zemlje i kojima je obrada zemlje jedino zanimanje. Kod toga treba dati prvenstvo radnicima naše narodnosti, ali se nikako ne smije isključiti radništvo i ostalih narodnosti. Još se traži opće osiguranje poljoprivrednih radnika te ratifikaciju konvencija Međunarodnog Biroa Rada, a u cilju smanjenja same neuposlenosti, traži se da se pristupi ostvarenju velikih javnih poslova na kojima se mogu zaposliti poljoprivredni radnici.

Treća odluka govori o slobodi radničke koalicije, kojom se u glavnome traži, da radništvo i u tom pogledu bude ravnopravno sa ostalim građanima.

O radnom pravu i socijalno-političkim zahtjevima prihvaćene su rezolucije: 1. O osiguranju radničke zarade. 2. O radnom ugovoru pomoćnog osoblja. 3. O sudovanju u sporovima iz radnih odnosa i 4. O zakonskoj zaštiti naučnika (šegrta).

Prvom odlukom traži se, da finansijski zakon za 1929-30 donese odredbe kojima bi za isplatu radničkih i namještenićkih nadnica jamčio glavni preduzetnik. Nadalje, da se sudskom egzekucijom može staviti zabrana samo na jednu četvrtinu radničke nadnice i plaće, ali ni u kojem slučaju na nadnicu manju od 30 Din. dnevno. To da vrijedi i onda ako postoje više zabrana. To su bez sumnje dva vrlo važna zahtjeva, koji su aktuelni naročito u doba privredne krize, jer se sve više događa da kod propasti preduzeća radnici ostaju bez svojih zarada, te pogotovo onda teško stradaju ako duže vremena nisu primili isplate svojih plaća. Drugom odlukom o radnom ugovoru traži se, da se donese zakon koji bi trebao da zabilježi sve one prinudne norme, koje se nalaze razasute po obrtnim i građanskim zakonima, koje se odnose na radnike a nisu obuhvaćene Zakonom o zaštiti radnika, kao n. pr. odredbe u pogledu zaštite radničke nadnice, u pogledu rokova i sredstava za isplatu nadnica, u stvari prava na plaću u slučaju obustave rada ili redukcije, te u stvari osiguranja minimalnih otkazanih rokova itd. Posebnom odlukom se traži, da se donese privremeni zakon o sudovanju u sporovima, koji nastaju iz radnih odnosa. U raznim pokrajinama države, koje ujedno predstavljaju razna pravna područja postoje više vrsti ovih sudova. Nu ima pokrajina gdje slični sudovi uopće ne postoje. Zato se traži, da do donošenja definitivnoga i jedinstvenoga zakona za cijelu zemlju važe za pojedina pravna područja dosadanji sudovi, a tamo gdje takovi do sada uopće nisu postojali, da svoje djelovanje prošire oni, koji odgovaraju tome području.

Od osobite je važnosti za naše prilike odluka kongresa u pogledu zakonske zaštite naučnika (šegrta). Tom odlukom traži se donošenje novog zakona o naučnicima, kojim bi se u prvom redu ograničio njihov broj. To se misli postići na taj način što bi svaki pojedini zanatlija (obrtnik) mogao imati samo onoliko naučnika koliko bi mogao u struci valjano izobraziti (jednog naučnika na dva pomoćnika). Nadalje se istom odlukom traži obrazovanje jedne naročite ustanove za davanje stručnih savjeta roditeljima kod izbora zanata i struke, kada svoje dijete daju u nauk. Za naučnike predvidaju se minimalne plaće i obveza za pohađanje viših stručnih škola u koje oni smiju polaziti samo radnim danom i u radno vrijeme.

O radničkom osiguranju prihvaćene su rezolucije: 1. o općim zahtjevima glede provedbe socijalnog osiguranja; 2. O penzionom osiguranju privatnih namještenika i 3. O saniranju rudarskog osiguranja.

Iznijete su poteškoće sa kojima se bori naše socijalno osiguranje: Privredna kriza, neostvarenje osiguranja radništva u nezaposlenosti, starosti, invalidstvu i smrti itd. Traži se da se oživotvore sva ova osiguranja, te da se osiguraju i poljoprivredni radnici, a za penziono osiguranje privatnih namještenika u cijeloj zemlji, da se donese zakon za cijelu zemlju. Nadalje se traži, da se povrate općem osiguranju sve one grupe radnika koje su izdvojene iz njegovog sklopa, te konačno da se pristupi izborima članova samoupravnih organa osiguranja. U pogledu penzionog osiguranja privatnih namještenika traži se u glavnome, da se današnji zakon spomenutog osiguranja koji važi za Sloveniju i Dalmaciju, proširi na cijelu zemlju. Glede osiguranja rudarskih radnika konstatovan je posvemašnji slom sadanjeg osiguranja, jer su bratimske blagajne po pojedinim rudarskim preduzećima kompletno zatajile. Ističe se, da uredbu Ministarstva šuma i rudnika, kojom je uređeno osiguranje rudarskih radnika na podlozi odredaba finansijskog zakona za godinu 1927-1928, ne odgovara potrebama zainteresovanih radnika, pošto je pravno nepotpuna i materijalno nesocijalna. Nužno je sanirati bratimske blagajne na taj način, što će preduzeća, gdje su bratimske blagajne pasivne, pokrivati te deficite posebnim i redovnim godišnjim prihodima.

IV. Kongres Radničkih Komora izradio je, kako se iz ovoga vidi, svoj akcioni program, koji se ujedno može smatrati kao minimalni zahtjev u socijalno-političkom pogledu onog našeg radničkog sindikalnog pokreta, uz čiju su pomoć komore izradivale taj akcioni program.

J. Beker.

LISTAK

NOGOM U GLAVU

U mojoj školskoj baštini ima jedna čudna kutija. Na poklopcu, presvučenom modrom svilom, izvezene su u bogatoj zlatnoj ornamentici slova INRI. Iznutra je kutija obložena crvenim plišom, a na njemu počiva jedan filigranski izrezbareni emblem: čovjek.

Nekada, za vrijeme moje mladosti, imala je ta kutija veliku vrijednost — estetsku i religiozno etičku. Pročitao sam hiljadu i jednu knjigu o ljepoti i vrednosti ovoga emblema — i ja sam vjerovao.

Došao je Rat, otišao sam, a kutija je ostala, kao mirisna vjerenička jabuka, na ormaru u kući moje matere.

Kad sam se vratio kutija je stajala na istom mjestu. Učinilo mi se, da se je osušila, umanjila, da je svila poblijedila, ornamenat posivio, emblem pocrnio.

Vrijeme je sve okrenulo naglavce, pa i moja kutija stoji danas na jednom od svoja četiri ćoška, kao romboid. Jako je komična u svojoj ozbiljnosti.

*

Danas ta kutija nema za moj život nikakvog značenja. Ni kao relikvija. Oskudno je živjeti od uspomena.

Pa ipak po neki put izađe mi zaboravljena kutija pred oči u svom nekadašnjem sjaju. U takovom času ja se spremam da napišem pismo svojoj materi, da kutiju baci u vatru. Ali do danas ja to pismo nisam napisao. Zašto? Možda zato, što ne volim pisati pisma; možda i za to, što ima negđe, na dnu mene, neka nesvjesna slabost za tradiciju.

Kako da ocijenim časove, u kojima se, u mom današnjem životu javlja refleks moje kutije? Čime da ih omjerim? Čime da spoznam njihovu totalnost?

U svojoj nemoći ja ih dijelim od sebe i stavljam u prostor. Da odijeljeni od mene prestanu biti dio mog subjekta, i da postanu objekat, kojega mogu odvagnuti i izmjeriti.

*

Dogodilo se je, i ja sam se u neko, svejedno koje doba, prebijao po periferijama tražeći stan. Našao sam neku rupčagu, sa prognjilim gredama umjesto stropa, sa prozorom na razini blatnog dvorišta. Ali, eto, bio je takav zakon, i ja se nisam mogao useliti bez odluke neke vlasti.

Napisao sam molbu i udario na nju propisanu taksu i — dani i mjeseci su prolazili, ali rješenja nikako da dobijem.

Sjetim se: imam znanca na visokom mjestu. A ljudi su govorili: dosta je jedna njegova riječ...

Pošao sam i naišao na jednog činovnika, koji se je zvao tajnik. Dobro izbrijani simpatični gospodin u tamnom žaketu sa prugastim hlačama. Osjetio sam svoje traljavo odijelo kao neku društvenu sramotu.

Što želim?

Da razgovaram sa njegovim vrhovnim šefom...

Digitized by Google

U stanarinskim stvarima ne prima.
Ali —
Tajnik je slegao s ramenima i ja sam prestao postojati za njega.
Sišao sam niz stube i stao da iščeprkam iz žepa cigaretu.
Taj čas stadoše pred ulazom kola. Moj znanac izlazi. Pozdravljamo se srdačno.
Našao sam neki stančić, stvar je potpuno legalna...
Ulazimo posebnim stubama u njegov kabinet. Kad sam nakon nekoliko minuta izlazio pozdravio sam se sa gospodinom u žaketu. On se poklonio jako pretjeranom učtivoš.u. Ej, u onom času, kad sam ugledao njegovu prignutu glavu, ja sam živo poželio da ga udarim nogom.
Da nogom udarim u glavu — čovjeka!
Nisam to učtnio. Jer sam se našao pred problemom: treba li da mu kažem: zašto sam udario?

*

Dogodilo se, te sam sa jednim fabrikantom terevenćio dva dana i dvije noći. Po barovima smo jeli morske rakove, pili šampanjac, na glavi jednoga crnca svirali jazz-band sa kutijama havana, barskim plesačicama lijepili bankanote na gole trbuhe...
Gledao sam njegovu kratko ošišanu glavu pokritu tvrdim četinjama, njegov namreškani vrat, njegovo podbuhlo lice, koje se nikakvim kozmetičkim mudrolijama nije dalo više pomladiti.
Gledao sam kako je uz morskog raka sipao stodinarke, i kako je uz šampanjac i gole trbuhe barskih dama bacao hiljadarke. I mislio sam: bacaj samo, za tebe je to i onako svejedno, ležao novac u tvojoj kasi ili lepršao gradom; ovako bar postoji mogućnost da dođe tamo gdje ga nema, a gdje ga trebaju —
Kad smo se treći dan poslije podne trezni i svagdašnji dovezli autom u njegovu poslovnicu predsoblje kabineta bilo je puno. Čekalo se njega.
Popušili smo još po jednu cigaretu. A onda zaredaše audijencije.
Prve na redu bile su neke dame. Društo za gradnju nekog patriotskog spomenika. Sabiru priloge.
On bi rado nešto dao, ali — kao što je damama poznato — poslovi...
No, ipak nešto. Tu je arak sa prilozima. Ako je taj i taj dao toliko i toliko, zar da on...
Kratko, učtivo natezanje i on zapiše — dvije porcije raka i pet boca šampanjca sa napojnicom i garderobom.
Druga na redu bila je žena jednog njegovog pisara.
Njezin muž radio je pošteno i savjesno preko deset godina u njegovom poduzeću. Leži bolestan već šest mjeseci. Moli, da mu se ne obustavi plaća...
On sleže ramenima i odbija:
Jer, eto, ne samo što mora njega plaćati, od koga nema nikakve koristi, već mora plaćati još jednu silu, koja radi njegov posao. Za jedan posao, dakle, on mora da plaća dvostruko...
Ali djeca, zima, drva, cipele!
Ne, nikako ne može...
Ali, za ime božje, njezin će muž za mjesec, dva opet moći raditi. Sve će on nadoknaditi. Oni će biti do smrti zahvalni gospodinu šefu.
Gledam kako se žena lomi da ne ode praznih ruku, i kako on nastoji da ona ništa ne odnese.
Gledam ženu: život joj se nemilosrdno urezao preko čela, oko očiju, oko usana. Usta joj podrhtavaju, a oči skaču i prevrću se kao u ranjene životinje. Gledam je i vidim: uz nju su stale, sa svake strane po jedna, dvije barske dame. Hihoću i presavijaju gole trbuhe, a on je sagnuo svoju četinjavu glavu i lijepi im hiljadarke na pupak...
Ej, u onom času, kad sam vidio njegovu prignutu glavu, ja sam živo poželio da ga udarim nogom.
Da nogom udarim u glavu — čovjeka!
Nisam to učinio. Jer sam se našao pred problemom: treba li da mu kažem: Zašto sam ga udario?

*

Slažu se moje godine jedna na drugu, kao prašnjave knjige u biblioteci. U časovima slabosti ja izvlačim po neku i čitam. Vidim i spoznajem, da sam svakog proljeća, svakog ljeta, svake jeseni i svake zime po jedamput osjetio živu želju, da udarim...
Da udarim nogom u glavu — čovjeka!
I svaki put sam zastao pred pitanjem: treba li da mu kažem: zašto sam ga udario?

*

Dogodilo se, i ja sam ove zime, rano u jutro, strugao, mraznim asfaltom kroz onaj kraj grada, gdje centrum u krvavoj bitci osvaja stopu po stopu periferije. Svu noć proveo sam u kafani u visoko mudroj debati o društvenom poretku — o čovjeku.
Predamnom gasile se lampe, a zamnom otvarali se dućani.
Stao sam. Iz jedne mljekarne izlazi dijete od šest, sedam godina. U nekoj majici kratkih rukava, boso, gologlavo. Ne gleda ni lijevo ni desno. Uvuklo glavu medju ramena, stislo crvenim rukama lonac sa mlijekom i crvenim naježenim nožicama capka preko ceste i zamiče za neke barake. Kroz moj zimski kaput prebio mraz, kožnate rukavice osjetio sam kao dvije ledene sante.
Znam, pozitivno znam, da će ova bosa crvena, naježena nožica jednog dana, u potkovanim cokulama, udariti me u glavu.
Ta će noga udariti! On neće zastati pred pitanjem: treba li da mi kaže: zašto me je udario!
Na ormaru njegove matere nema kutije.
Prašnjava biblioteka mojih godina rasut će se i ne će ostati ni kamena na kamenu.
Požurio sam se i napisao pismo materi, da kutiju sa ormara baci u vatru.
Pa ipak, to me ne će spasiti.

Stanko Tomašić.

Vlasnici, urednici i za uredništvo odgovaraju: **Dr. Božidar Adžija i Gojko Berberović, Preradovićeva 42.**
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović, Savska Cesta 87a**

Digitized by Google

Šumska industrija

Filipa Deutscha

sinovi

Urkovčeva ul. 1. **ZAGREB** Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine.

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija.

Utemeljena godine 1860.

Pozor radnici i radnice!

Prva zagrebačka trgovina radničkog rublja

HUGO FLESCH

ZAGREB, ILICA BR. 49.

Preporuča svoje bogato skladište **muškog** i **dječačkog rublja.** — Solidna podvorba. Jeftine cijene. Razgledajte izloge.

Radnici, radnice, kupujte samo kod gornje firme!

ZEPHIR-PEĆ

grije sa 10 kg drveta 24 sata jednu sobu. Veći tipovi sa isto toliko griju 3—4 sobe.

Besplatan opis na zahtjev šalje

Samoprodaja

BELA POLLAK, naslj.

ZAGREB, Vlaška ul. 44

NAKLADA I TRGOVINA NARODNIH UMJETNIČKIH SLIKA

Petar Nikolić, Zagreb

Ilica 36, I. kat. **Telefon 42-22.**

Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.

Cijene povoljne. **Tražite cjenike.**

Štampilje iz gume i kovine

Vignete i emajlne ploče

Društvene i sportske značke

izradjuje brzo i jeftino

BREZINA I DRUG, ZAGREB

FRANKOPANSKA UL. 9.

TISKARA VIDOVIĆ I DRUG, ZAGREB

KRALJICE MARIJE ULICA BR. 34

PREUZIMLJE SVE POSLOVE KOJI SPADAJU U GRAFIČKU STRUKU, KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE, OBJAVE VJENČANJA, POSMRTNICE, BROŠURE, PROSPEKTE, ILUSTRACIJE I T. D.

:: Najjeftinije vrelo za :: nabavu listovnog papira

K. GRASZ

ZAGREB

MAROVSKA 23.

Digitized by Google

Kruh naš svagdanji!

PRVA RADNIČKA PEKARNA KAO UDRUGA

U ZAGREBU

Telefon 49-88 - Središnjica: Kukuljevića ul. 31.

Vlastita higijenički uredjena tvornica

Vlastite prodavaone:

Maksimirska cesta 25. Frankopanska ul. 3.
Vlaška ulica 97. Ilica broj 116 i 214
Palmotićeva ul. 11. Prilaz Djure Deželića 63.

Tražite svagdje naš kruh sa oznakom: Prva R. P.

Novi članovi primaju se. - Jedan udjel Din 75·-

Najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA"

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

koju je osnovala općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u **Zagrebu**, u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale u **Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu i Splitu.**

* * *

Preuzima uz povoljne uslove sve vrsti osiguranja kao: na ljudski život, protiv šteta od požara, groma, explozije, provalne kradje, tuče (grada), posljedica tjelesnih nezgoda, staklenih ploča protiv razlupanja, chomage, transporta na kopnu i na vodi, autotaksa.

* * *

Zadružna imovina iznosi preko 70 milijuna dinara.

Do sada isplaćene odštete preko Din 80 milijuna.

Povjerenici i zastupnici „CROATIAE" nalaze se u svakom većem mjestu.

TELEFUNKEN

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju

ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

SOCIJALNA MISAO

GODINA II. ZAGREB 1. MARTA 1929. BROJ 3.

SADRŽAJ:

Zapljena „Socijalne Misli" br. 2.

Vitomir Korać: **Zadatci časa.**

Mirko Kus-Nikolajev: **Socijologija ulice.**

Dr. St. Z. Ivanić: **Novi lekar.**

Radovan Matjašić: **Neptunske konvencije i socijalno osiguranje.**

Filodan: **Socijalno značenje radničkog pokreta.**

St. Tomašić: **Književni rad M. Krleža (Marginalije uz premijeru „Gospode Glembajevih").**

PREGLEDI:

Kulturni:

Jean Jacques Rousseau; knjige i časopisi.

Izvanjsko-politički:

Skretanje Rusije; Obnova papinske države.

Privredno-socijalni:

Problem ratnih reparacija; napredak naše industrijske djelatnosti.

GODIŠNJA PRETPLATA 40 Dinara; POLUGODIŠNJA 20 Dinara; POJEDINI BROJ 4 Dinara; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8 Švicarskih franaka; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2 Dolara.
UREDNIŠTVO I UPRAVA ZAGREB, PRERADOVIĆEVA UL. 42. III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

Kruh naš svagdanji!

PRVA RADNIČKA PEKARNA KAO UDRUGA

U ZAGREBU

Telefon 49-88 - Središnjica: Kukuljevića ul. 31.

Vlastita higijenički uređena tvornica

Vlastite prodavaone:

Maksimirska cesta 25. Frankopanska ul. 3.
Vlaška ulica 97. Ilica broj 116 i 214
Medjašni trg - Kupalište Prilaz Djure Deželića 63.

Tražite svagdje naš kruh sa oznakom: Prva R. P.

Novi članovi primaju se. - Jedan udjel Din 75·-

Pozor radnici i radnice!

Prva zagrebačka trgovina radničkog rublja

HUGO FLESCH

ZAGREB, ILICA BR. 49.

Preporuča svoje bogato skladište **muškog i dječačkog rublja.** — Solidna podvorba. Jeftine cijene. Razgledajte izloge.

Radnici, radnice, kupujte samo kod gornje firme!

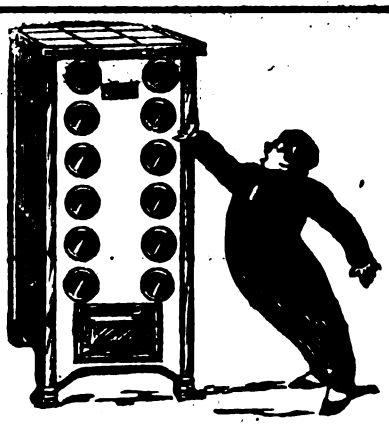

ZEPHIR-PEĆ

grije sa 10 kg drveta 24 sata jednu sobu. Veći tipovi sa isto toliko griju 3—4 sobe.

Besplatan opis na zahtjev šalje

Samoprodaja

BELA POLLAK, nasl.

ZAGREB, Vlaška ul. 44

TELE FUN KEN

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju

ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 3. ZAGREB, 1. MARTA 1929. GOD. II.

Zapljena „Socijalne Misli" br. 2.

Broj: 1.473/29.

ODREDBA.

Kr. državno odvjetništvo u Zagrebu zabranjuje temeljem čl. 19. zakona o štampi u savezu sa čl. 3. zakona o izmjenama i dopunama toga zakona, rasturavanje i prodavanje broja 2. »Socijalne Misli« od 1. II. 1929. radi u njemu otisnutih članaka pod naslovom:

1) »Između dviju demokracija« na stranici 13 i 14.
2) »Rosa Luxemburg« na stranici 14, 15, 16 i 17 i
3) »Izvanjsko politički pregled — Italija i Grčka« na strani 21 stupac 1 i 2 i to **sva tri u cijelosti,** jer sadržaju posredno pozivanje građana, da silom mijenjaju zemaljske zakone i uvredu organa vlasti.

O tom obavjest:

1) Kr redarstvenom ravnateljstvu u Zagrebu, time da ovu zabranu odmah izvrši i uspjeh ovamo saopći
2) odgovornom uredniku Dr. Božidaru Adžiji i Gojku Berberović, Preradovićeva ul. 42.

Kr. državni odvjetnik
Žilić, v. r.

Gosp. državni odvjetnik, povodom ove zapljene, podigao je protiv naših urednika i protiv odgovornog štampara tužbu, ali samo radi zapljenjenog članka »Rosa Luxemburg«, dok glede ostalih dvaju zapljenjenih članaka nije podignuta tužba. O rezultatu obavijestit ćemo naše čitatelje naknadno (Redakcija).

Zadatci časa.

VITOMIR KORAĆ

Jedna riječ kaže da ni jednu monarkiju nisu srušili republikanci već najrevniji monarkisti; i obratno da ni jednu republiku nisu srušili monarkisti nego sami republikanci. — Parafraza u našem jugoslavenskom slučaju mogla bi glasiti, da su jugoslavensku demokraciju srušili najveći i najgrlatiji predstavnici — demokracije.

Zaista bilo bi gubljenje vremena da se to još dokazuje. Bit će to zadatak budućih povjesničara naših dana. I ako nama danas ne manjka poznavanje savremenih odnosa i nastojanja — ipak nam fali perspektiva, potrebna distanca i autokritika. Naročito ova potonja. A momentalno bi to bio nezahvalan i zaludan posao. Jer i onako poslije kiše nepotrebna je kabanica. Pokislima i onako se više ne može pomoći.

Zato je daleko važniji zadatak da se dobro uoči situacija u kojoj se danas nalazimo. U njoj se treba pravilno znati snalaziti. Jer razvitak koji je doveo do ove tačke u našem javnom životu, oreći će i preko nje, pa će i dalje nemilosrdno gaziti nesposobne, koji se istorijskim situacijama ne budu znali prilagoditi. Stvarat će se nove situacije i novi zadatci, tražit će se nova rješenja, nove metode i orijentacije. Razvitak ide svojim putem i ko hoće da ignoriše razmjerje socijalnih snaga i u budućnosti će lupiti glavom o zid, kao što je to doživjela i naša razuzurena demokracija, koja je mislila da može plitkim deklamacijama, papirnim demonstrcijama i providnim marifetlucima oživljavati bilo nesavremene romantičarske snove, bilo da može ostvariti apstraktne i mrtve socijalne konstrukcije. Tim metodama se htjelo podvaliti realnim rezultatima najvećeg doba u našoj nacijonalnoj historiji.

No neću da rekriminiram, jer to i onako ne vrijedi. Jer kao pristalicama socijalne orijentacije u društvenom razvitku i onako nam mora biti jasno sve, što je gore rečeno. Za nas je u ovom času daleko važnije pitanje, kako će se novo političko stanje odraziti na socijalne potrebe radnih slojeva i šta treba da rade socijalno orijentisane skupine i pravci.

Kad čovjek padne s kruške s koje je htio da skače na nebo tad — po prirodi stvari — neće mu na pamet padati kao prva misao, da se opet penje na krušku s namjerom da skače na nebo. Već će mu se prvo nametnuti misao da opipa svoje udove da vidi, da li i u koliko je povrijedio svoje organe. — No na žalost baš ovih pogrješnih račundžija, koji nisu znali predvidati i proračunavati svoje pothvate uvijek je bilo na pretek. Pa bit će ih i u buduće. No da li će ogromna većina opet za njima poći — slobodno je posumnjati. Jer protiv toga — i opet — govori zdravi razvitak i stečeno iskustvo.

To stečeno iskustvo nam kaže da je šetalica na satu našeg razvitka god. 1916—1920. bila na krajnjoj lijevoj točci svoga radiusa, a da se u 1929. nalazi na desnom krilu. Može ju se — doduše — umjetno gurati i dalje na desno (kao što se to umjetno guralo 1916—1920. još više na lijevo), a može ju se i povraćati natrag. U svakom slučaju po prirodnom zakonu teže u socijalnom razvitku ona će imati tendenciju k središtu.

Među one koji će htjeti da je i dalje guraju na desno a protiv prirodne tendencije razvitka, onako kako su deset godina gurali u suglasju s tendencom razvoja, spadaju socijalno-ekonomski najreakcijonarniji elementi, a pored najnaprednijih ekonomsko-kapitalističkih predstavnika. Oni nisu klasno jedinstveni, kao što su im i motivi disparatni. Oni predstavljaju jednu šarenu vojsku, koja pored visoke birokracije svih rodova udružuje balkanskog palanačkog ćiftlicu, berzanskog šibera i lovca za diferencijama sa predstavnicima posleratnoga krupnoga proizvađačkoga kapitala. Činit će im se da je opet došao momenat jedne bogate berbe.

I tako nije čudo što se tako iz najraznovrsnijih krugova misaono dižu glasovi protiv socijalno-političkog zakonodavstva i protiv agrarne reforme. A ipak baš ovo nešto socijalno ekonomskih reforma sačinjava najzdravije plodove našeg desetgodišnjega nacionalnoga razvitka. — Pa i u praksi je to ostalo u vrlo čednim i skromnim granicama. Živimo u doba razvijenoga kapitalizma. A njegov je potrebni korelativ državna zaštita socijalno slabijih. Jer su baš ti socijalno slabiji najpotrebniji elemenat po svojoj ekonomskoj ulozi za narodnu privredu. Jer i ako je ko privrednik u ovoj zemlji, to ovaj naziv pripada u prvom redu najamnom radniku industrijskom, zanatskom i zemljoradničkom, priračunav njima i sve one sitne proizvađače bilo u selu bilo u gradu.

A baš ovaj privrednik je brojno najjači predstavnik nacije u našoj državi. Socijalna zaštita i agrarna reforma su za njega najvažnije pitanje. Te su reforme tako postale kamen temeljac naše državne i nacionalne zgrade. Navala na njih znači navalu na živac nacije. I oni bezobzirni koji misle, da je sad došao momenat da ih se poruši pucaju daleko preko nišana razvitka, kao što su tako pucali 1918—1921. i oni, koji su u tim godinama kod nas htjeli ostvarivati nemoguće snove, bilo socijalne bilo plemenske. Tako će svaki iskreni prijatelj naše državne i nacionalne budućnosti odlučno ustati za to, da se to nešto socijalno-političkih tekovina ne samo očuva, već i razvije i usavrši.

Stoga na napadaj na te tekovine treba energično odgovoriti, odgovoriti načinom i putem, kako se u danas danim prilikama može doći do uspjeha. Socialno-politički orijentisane grupe i struje treba da se aktiviraju u mogućem obliku i granicama. To je njihov zadatak, a to je i državna i nacionalna potreba.

Jer ne treba da zaborave protivnici socijalne zaštite i agrarne reforme, da ako se ne može s kruške skakati na nebo, da ni na ovom čvrstom tlu realnosti ne valja voditi ni raditi poslove, koji sigurno vode u — pakao. Jer kao što je prva metoda u prvom redu opasna za nerealne račundžije i fantaste, a tek u drugom redu za sebične i nezajažljive špekulante, koji hoće da se okoriste u svakom momentu i u svakoj situaciji.

Digitized by Google

Socijologija ulice.

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

I.

Mi smo usled uobičajene istorijske tradicije naučeni, da samo ona akta prošlosti smatramo kao ispravna, koja su overovljena i potpisana po kojoj istorijskoj ličnosti. Što više mi smo, po ovim »overovljačima« istorije, opredelili i registrirali cele periode i lepo ih pohranili u inventar našeg povesnog znanja. I tako mi po nekom sistemu kartoteke vadimo iz ovog našeg istorijskog inventara čitave epohe i periode. Istorijski »šlagvort« Napoleon je za nas na pr. sinonim za jednu čitavu periodu i mi sve čine i događaje tog vremena nalepljujemo sa etiketom: Napoleon. Za to šablonoziranje istorije i taj sistem etiketiranja naročito su zaslužna dva puritanca sa pastorskim mentalitetom: Carlyle i Emerson, koji su celu istoriju nakalupili na nekoliko heroja, koji svojim čudotvornim štapićem pokreću čitava razdoblja. Naravno, da je pogotovo službena istorija, sa više veštine ali i sa manje duha, — izmenila istoriju čovečanstva u istoriju ličnosti.

Što je iza ovih heroja, — koji su, usput rečeno, u negliže prilično bedni, — o tome nam tá i takvá istorija malo govori. Zakvačivši se za ime, ovi salonski istoričari nisu u stanju ni da preko plećiju svog heroja odmere događaj: što nije vezano uz »veliku ličnost« za njih je masa, gomila, plebs. A kako prema definiciji rimskoga kicoša Petronija plebs smrdi po bobu, to nije ni čudo, da su perfemirani i galonirani istoričari čuvali svakog dodira sa tom prljavom ruljom.

Bio je neki maskirani sistem u ovom kultu heroja: čovečanstvo je trebalo da puže pred ovim faraonima duha i mača. Ali ma kako bio vešto insceniran ovaj teatar veličina, koje su se nizale na pozornici istorije, oštro oko je doskora opazilo, da se sve te veličine njišu na žici, koju ne drže u ruci božansko nadahnuće već zakoni razvoja i da se taj ples marijoneta istorije odigrava na tvrdoj plohi ekonomskih i socijalnih uslova i nužnosti.

Bila je to za istoriju karnevalska ponoć, kad su sa lica heroja poskidane maske... Videlo se jasno, da istorija nije igra heroja, nego da su heroji igra istorije, u najboljem slučaju njeni trubljači i govornici. A ispod i iza njih gomilali su se granitni stupovi razvojne logike, hvatale su se u lanac karike ekonomskih sistema, sve čvrsto, oporo, nepomično. — Ta pozadina nije imala neodoljivi šarm elegancje heroja, iz nje se nije razlegao smeh veselih lutaka i njene boje nije iznosio kist kakvog Fragonarda ili Watteaua; kroz ovu pozadinu potezale su se aveti glada, bede i stradanja, čije je crte mogao da izreže samo radirštift jedne Käthe Kollwitz.

Ta pozadina stvorila je za sebe govornicu. Ako su heroji govorili sa propovjedaonice, parlamentarne tribine ili pred legijama svojih vojnika, pozadina istorije govorila je sa — ulice. Ulica je bila sinteza sviju anonimnih snaga, sviju latentnih i potencijalnih energija društva. Ona je bila pozornica bede i zločina, kao što je bila i pozornica neobuzdanog kliktanja i raspojasanog veselja. Čas stidljiva kao bidermajerska devica za čas se propinjala u orgijaškom raspoloženju bludnice.

Najsilniji izraz kakofonije ulice dao je Stanislav Przybyszewski u romanu »Der Schrei«: »Ulica besramnog trgovanja i kajšarenja; ulica spolne pohlepe i odvratnih besramnosti; ulica umorstva i razbojničkog ljubakanja; ulica pijanih nada i razočaranja, što se valjaju u konvulzivnom urlanju očaja; ulica tovljenih svinja, koje nemaju ni vremena, da sedamputa dnevno greše, kao oni, koje pribrajamo pravednicima; ulica po kojoj gmižu mučenici ljubavi sa crvenim vencem čirova na čelu; ulica preko koje prelaze bezbrojni mrtvački sanduci u vreme kuge, preko koje juri neprisebni vrtlog karnevala ili kojom paradiraju ostaci ponosnih podanika, koje su kao hranu i topovi prezreli ili koju napunja množina onih, koji ne rade a hoće da jedu.

Ulica!

Postoji li silniji simbol ljudskog života — silnije objavljenje glada, koje obuhvata sva neba i pakao našeg života?«

A mi, koji dnevno idemo ulicom i ne osećamo kako smo s njom srasli, kako, kao deo sviju onih drugih prolaznika, koje ne poznamo i ne želimo poznavati, idemo jednom cilju, nesvesno terani snagom te ulice, koje ne razumemo a kojih bi se plašili, da im zavirimo pod koprenu. Kao žena u krabulji stoji pred nama ulica: šta se ispod krabulje krije: vedro, nasmejano lice mlade devojke ili razrovana i izglodana lubanja kakve stare prostitutke?

Što je sve istorija posvršavala po ulici? Koliko je puta ulica namigavala srećnom heroju, da mu se sutra zagrozi stisnutim šakama! Nije ona samo jednog Hrista otpremila na Golgotu i nije samo jedan Danton razmišljao, u seni gilotine, o zahvalnosti ulice. Nebrojeni su oni, kojima je ulica »pollice verso«, — kao rimski imperator u krvi naplavljenoj areni, — zapečatila sudbinu.

II.

Sve od onda, otkad je predistorijski čovjek lutajući za tragom svog plemena ugazio u zemlju prvu stazu, — embrio ulice, — pa sve do danas kad naš život okružuje blistavi sjaj bulvara, uvek je ulica, kao sabiralište ljudi igrala svoju ulogu u istoriji. Moguće da ta uloga nije bila uvek vidna ali je bila zato i te kako osetljiva. Na ulici su se formirali bezimeni i nepredvođeni bataljuni gomile, na njoj se istorija grčila u naletu razbuktalih strasti, na njoj se odigrao glavni deo života onih, kojima istorija nije zabeležila imena na svojim vošt-nim pločama, već ih je utisnula u rubriku: masa. Le Bon, dobri i čestiti starac, pisao je psihologiju gomile, i ne zaziruć od toga »što plebs smrdi po bobu«, on je prvi sa stručnom aparaturom, pristupio analizi mase. Ali od te se analize dobri starac formalno zgrozio. Kakav mu je strah zaterala u kosti gomila, vidi se u njegovom delu o Francuskoj Revoluciji, gde ne sam , da je malo denuncirao, već je i pojedine glave iz Revolucije portretirao u stilu provincijske reportaže.

Ali u jednom je Le Bon bio svakako u pravu: psihologija mase nije suma psihologija pojedinaca, koji tu masu sačinjavaju; ona je nešto novo. Hemijski rečeno, gomila nije smesa već spoj sa novim svojstvima i odlikama. Ali Le Bonu nije uspelo, da uverljivo analizira ni one glavne odlike mase, koje su svakom najupadnije a to je: iznenadnost, pokretnost i nestalnost. Psihološki metod, kakvim se služio Le Bon, jedva nam daje horizontalni presek mase a kamo li da nam prikaže vertikalni razvojni niz, uz koji se penjala masa, diferencirajući one elemente, iz kojih se formirala.

U prvom redu moramo biti na čistu, da masa nije nikakav produkt socijalnih odnošaja, nego da je jedna od njihovih glavnih komponenata. Mogli bi reći, da je upravo masa osnov socijalne sredine i da vuče svoje poreklo iz primitivnih socijalnih zajednica, kakve nam pokazuju horde i čopori, u kojima nema još nikakve naročite socijalne i ekonomske diferencijacije i u kojima i duhovne zasade pokazuju isti kolektivni karakter kao i materijalni elementi života. U nevezanim primitivnim hordama predistorijskih vremena nalazimo podlogu ne samo za razvoj socijalnih odošaja uopće nego se sama ta horda prilagoduje u formi anonimne mase novim socijalnim strukturama, unoseći u njih primitivizam i kolektivnost svog psihičkog života.

Upravo taj kolektivitet svesti i čuvstva, koji je tako karakterističan za primitivne socijalne organizacije, — i koji se tamo reflektuje i u umetnosti i u religiji, — karakteriše i masu. Masa je neke vrsti zaostatak, survival, iz primitivnih socijalnih forma, te se je održala kao i mnoge primitivističke zasade u socijalnoj i duhovnoj struk-

Digitized by Google

turi čoveka i društva. U koliko se društvo, izmenom produkcionih sistema i ekonomskih uslova života, izmenjivalo i diferenciralo, u toliko je masa primala izvesna nova obeležja. Ali u njenoj suštini, u njenom duhovnom kolektivitetu ostali su na snazi prastari oblici životnih manifestacija. Masa nije pojam, a njen pojavni okvir nije sveden samo na njene manifestacije, ona je organski, sastavni deo društva uopće i s njim živi i s njim se razvija. Masa je socijalna pojava i kao takova vrši i svoje socijalne funkcije, bez obzira na to, da li su te funkcije pozitivne ili negativne. Svakako je moralno značenje mase za socijalni život relativno, ona sama po sebi nije ni pozitivna ni negativna, tek u određenim socijalnim i moralnim odnošajima prima njena funkcija ili jedan ili drugi kvalitet. Sa moralnog stanovišta nije masa u svom delovanju nemoralna ona je — amoralna.

Delovanje mase ovisno je o dva faktora: 1. o psihičkoj konstituciji pojedinaca, koji je sačinjavaju ili tačnije na koje ona kao socijalni fenomen deluje i 2. o socijalnom milieuu, koji za njene uplive stvara potrebnu dispoziciju.

III.

Nemački lekar i naučenjak Carl Ludwig Schleich došao je kod ispitivanja učinaka narkoze do interesantnih zaključaka. On je kod svojih eksperimenata sa narkozom, kao i u svom praktičnom radu kao kirurg, opazio da se kod narkoze odigravaju karakteristični fiziološki i psihološki procesi. Narkoza, — kao i svi narkotički otrovi, — deluje na način, da najpre zahvata gornje moždane slojeve i sukcesivno prodire sve niže. Njen put vodi dakle od gornjih, najmlađih slojeva do donjih najstarijih. Prema Schleichu nam metoda delovanja narkoze omogućuje, da ispitamo starost pojedinih moždanih slojeva i da na taj način utvrdimo ontogenezu i filogenezu mozga. Što je dakle sloj niži to je stariji i kašnje ga zahvata delovanje narkoze. Najpre je na udaru moždana kora, a onda otrov prodire kroz pojedine slojeve, iskapčajući iz kontakta pojedine duhovne kvalitete, dok konačno ne zahvata i u regulaciju delovanja pluća i srca.

Prema tabeli se vidi, kojim redom otrov atakira pojedine kvalitete svesti sve do zone Ja, ispod koje se nalaze funkcije podsvesti:

Delovanje narkoze na pojedine nizove duhovnih kvaliteta razrešava u njima i posebne učinke; naročito se to lepo može pratiti kod delovanja otrova na fantaziju i logiku. Delovanje fantazije u prvi mah je pojačano do deliričnih stanja, a logika se naprosto atomizira i grupira ponovno u forme, koje su skroz oprečne normalnom logičnom radu mozga. Iza tog učinka nastaje tek iskapčanje iz funkcije svesti, koja konačno zahvata i zonu Ja i čoveka stavlja u stanje besvesti.

Interesantno je, da je delovanje narkoze, kako je Schleich prikazuje, identično i sa delovanjem sviju narkotičnih sredstava. Delovanje alkohola ide istim putem i na pijanom se čovcku može upravo eksperimentalno prikazati sukcesivno prodiranje alkohola kroz slojeve svesti sve do besvesnosti, gde još samo automatski funkcioniranju refleksi i instikti, dok konačno i njihovo delovanje alkohol ne apsorbira: čovek je, što vele, »mrtav pijan«.

Ali za nas je od posebne važnosti, da i drugi, ne samo narkotični, procesi razrešavaju u mozgu iste procese kao i ovi. Čisto psihički podražaji kao na pr. neobuzdana radost ili tuga proizvode analogne procese i ako ne u istom razmeru i u istoj snazi.

Svaki, koji je posmatrao na sebi ili na drugima delovanje mase na pojedinca, mogao je zapaziti, da podražaj, što ga masa vrši na pojedinca podseća na gore spomenuti proces narkotiziranja i da se pojedincu u masi iz njegova duhovnog života iskapčaju čitavi slojevi svesti. Često se događa, da to iskapčanje siže i ispod zone Ja, pa je razumljivo, da ljudi u okviru mase počinjaju u nekom besvesnou stanju dela, koja inače u »normalnom« stanju ne bi nikad učinili. Masa u svojoj akciji ostavlja na nas dojam besvesnih lutaka, koje rukovodi neka viša sila, koje niko u gomili nije svestan. Mi često govorimo o »pijanoj rulji« i ako su svi u odnosnoj gomili trezni. Upliv mase stvara ljude besvesnim, kao da su pijani.

Masa, kao socijalni fenomen, već sama po sebi vrši i socijalni podražaj i tako atakira svest svakog pojedinca, uklapajući ga u kolektivnu svest gomile. Slojevi svesti, koji upravo stvaraju individualitet pojedinca raspadaju se i ostaju samo oni besvesni elementi, koji su zajednički svim ljudima, jer su čisto animalnog karaktera. Podsvest i njene funkcije su ostavština naše životinjske prošlosti. Kad govorimo o razularenim instinktima mase, mi time naglašavamo i apsorbiranje sviju viših kvaliteta duševnog života. Masa, prema tome na način analogan delovanju narkotičnih otrova, reducira sve duševne funkcije na funkcije podsvesti. Čovek u gomili u stvari je narkotiziran: on nije gospodar svoje »volje«, jer u njemu više i ne rade slojevi svesti. Mi s pravom možemo govoriti o socijalnoj narkozi.

Prema tome je delovanje mase, po mom mišlenju identično delovanju narkoze. Podražaji mase proizvode iste učinke i zahvataju pojedinca time, da brišu njegovu individualnu svest i da je zamenjuju kolektivnom svesti. Ako uzmemo u obzir, da je masa primitivistički zaostatak horde, onda nam njeno delovanje može biti samo onda razumljivo, ako njene duhovne komponente, prvenstveno kolektivna svest, odgovaraju psihičkim elementima horde. A to jest.

Za tumačenje socijalno-psihičkog karaktera mase nije dovoljno samo primenjivanje gornjeg momenta, koje na temelju svojih studija izvodim iz Schleichove teorije narkoze, nego je potreban i drugi momenat, koji u okviru određene socijalne sredine stvara dispoziciju ne samo za delovanje mase nego i uplivisanje na pojedinca.

(Nastavak sledi)

Novi lekar.

Dr. ST. Z. IVANIĆ (Beograd)

Svako doba društvenog razvitka imalo je svoj tip lekara, jer se lekarska veština razvijala u neposrednoj zavisnosti od razvitka društvenog. Da nije Marks došao do materijalističkog shvatanja istorije proučavanjem političke ekonomije i filozofije, danas bi se do tog shvatanja moralo doći preko činjenica, koje je prikupila socialna medicina društvenoj etiologiji i patologiji.

Medicinska shvatanja o uzrocima bolesti, o promenama u bolesnom organizmu, o lečenju, o zaštiti od bolesti, menjala su se uporedo sa saznanjima čoveka o prirodi, koja ga okružuje. A ova saznanja su bila neposredno zavisna od razvitka sredstava za ispitivanje, dakle od razvitka naučne tehnike. Biološka shvatanja u medicini

Digitized by Google

postala su mogućna tek, kad su sredstva za ispitivanja bila dovoljno savršena, da nauci razjasne tajne zdravog i bolesnog organizma. Ali u brzo je postalo jasno, da samo biološko shvatanje nije dovoljno, da nam potpuno objasni zakone postajanja i širenja bolesti. I veliki medicinari čak i iz najstarijeg vremena, a naročito iz osamnaestog veka, naslućivali su uticaje spoljne sredine, a naročito društva za zdravlje čoveka.

Tek pojava radničke klase na društvenoj pozornici, tek radnička klasna borba i pojava političkog pokreta sa Erfurtskim programom, izneli su socialno medicinske probleme u javan život i na poprište političkih borbi, te u isto vreme primorali i zvaničnu medicinsku nauku, da se pozabavi ispitivanjem uticaja društvene sredine na zdravlje čoveka i odnosa između zdravstvenosti i društvenog uređenja.

I ova nova metodika za ispitivanje bolesti pored usavršenih bioloških metoda dovela je medicinske nauke do neizmernog bogatstva u spoznajama i shvatanjima o uzrocima i postanku bolesti, a ujedno i do novih pogleda za borbu protiv nezdravlja u ljudskom društvu. Produbljena su saznanja o etiologiji, patologiji i terapiji ne samo bolesnog individua nego još više i bolesnog društva. I prema današnjim shvatanjima medicine lekaru nije više samo cilj, da postavi diagnozu bolesti i dâ lek bolesniku, njegova veština mora da ide mnogo dalje: on mora da ispita uzroke oboljenja da nađe načine za njihovo otklanjanje, da predloži i predvodi mere za njihovo suzbijanje. On ima za zadatak, da uz aktivnu saradnju društva u kome dela obezbedi bolesnom što brže ozdravljenje i osposobljenje za njegove funkcije u društvu i da podiže opšti standard zdravlja ne samo pojedinaca, nego čitavih skupina društvenih. Savremeni lekar ima mnogo veće zadatke nego ikada ranije. Razvitkom spoznaja i shvatanja u novoj medicini mora se razviti i novi tip lekara.

Medicinske škole još ne daju taj novi tip lekara praktičara, ali on se ipak izvan fakulteta u praksi razvija. Sa velikim poteškoćama mora da se prilagođuje i prevaspitava za nove zahteve, koji mu se istavljaju, te bi bila neophodno potrebna reforma medicinske škole u novom pravcu. Mnoge teškoće i mnoga razočaranja u docnijem javnom radu mogao bi lekar izbeći i otkloniti, kad bi mu škola dala ono, što mu je potrebno za javan život.

Danas se vrlo često i vrlo mnogo raspravlja i na strani, a i kod nas o novom tipu lekara. Naročito povodom higijenskog pokreta, koji je inaugurisala naša državna higijenska politika, o ovome se mnogo raspravljalo i meni se čini, da je rasprava išla vrlo pogrešnim putevima. Jer i ako današnji lekar praktičar još nije potpuno osposobljen, da zadovoljava savremene zahteve i potrebe društvene sredine, to još ne znači, da je on nepotreban i da ne treba raditi na stvaranju i obrazovanju lekara praktičara novog tipa.

Besumnje da je prosvećenost najveći lekar, ali je kao nosilac higijenskog prosvećivanja od vrlo velike vrednosti baš ovako obrazovan praktični lekar. U ovom problemu glavno je stvoriti novog lekara. Jer i pored opšteg prosvećivanja i suzbijanja neznanja, neophodan je i rad lekara u pravcu higijenskog prosvećivanja.

I savremenom praktičaru medicine ne samo da se ne sužava sfera rada, nego na protiv jako se proširuje. On mora da savlada daleko više znanja iz medicinskih disciplina. Specialist mu ništa ne olakšava, nego još proširuje rad, jer je praktičar taj, koji mora da zna sve indikacije, kad je potrebna specialistička intervencija. Dokle je praktičar pre sto godina imao samo oko i uho za diagnozu i bio ograničen na diagnostiku i terapiju bolesnog čoveka, danas mu je potrebno daleko šire medicinsko znanje ne samo u diagnostici i terapiji, nego on mora da zna i šta može tražiti od specialiste za diagnostiku i terapiju. Ali da odgovori svojim novim zadatcima u istraživanju uzroka i izvora bolesti kao i da uspešno sprečava širenje i postanak bolesti, on mora da ima i daleko šire opšte obrazovanje i razumevanje iz mnogih nauka, koja ranijem lekaru ni u snu nisu bila potrebna. Ako učitelj mora da bude živa enciklopedija prema raznolikim potrebama sredine u kojoj radi, još više je ovo potrebno savremenom lekaru. Nesumnjivo da lekar u socialnom osiguranju mora dobro da zna diagnostiku i terapiju, ali to mu je malo, da uspešno radi na glavnom zadatku osiguranja: na što bržem osposobljavanju radnika za privređivanje. Da bi uspešno delao u ovom pravcu on mora da poznaje društveni položaj i stanje radnika uopšte, a zatim i specialne odnose pojedinih grana radnosti, jer se baš u tom poznavanju nalaze i najpravilnija shvatanja o etiologiji bolesti, ali i za terapiju ova saznanja imaju ogromna značenja. Ali iste te vrednosti imaju ova znanja i za praktičara iz privatne prakse. Još veći zahtevi se istavljaju praktičaru u javnim službama. Mnoga tehnička znanja njemu su neophodna za rešavanje raznih zdravstvenih pitanja (stan, voda, otklanjanje odpadaka itd.).

Savremeni lekar svojom delatnošću postaje neizbežno potreban i neocenjivo koristan funkcionar društveni. Terapijom osposobljava bolesne za privređivanje i spasava društvo od nepotrebnih gubitaka u velikoj ekonomskoj vrednosti: živoj snazi čoveka. Profilaksom zaštićuje zdravlje društva i unapređuje standard nacionalno-ekonomskih vrednosti čoveka.

Ali ovakove funkcije u društvu, koje mu se naturaju samom evolucijom medicinskih znanosti, lekar nije u mogućnosti da provodi, jer je njegov materialni opstanak ugrožen. I sama zavisnost lekarskog ekonomskog stanja od bolesnika ne obezbeđuje maksimum dobročinstava od lekarskog rada. Zbog toga se neodoljivo nameće i novo obezbeđenje lekara. Socialno osiguranje radnika i zdravstveno zadrugarstvo imaju mnogo uslova u sebi da zadovolje oboje: i savremene potrebe društva i savremene životne potrebe lekara.

Neptunske konvencije i socijalno osiguranje.

RADOVAN MATJAŠIĆ

U nizu konvencija, koje su 20. jula 1925 god. zaključene u Nettunu između naše države i Italije radi detaljnog regulisanja svih pitanja koje interesuju obe države ili njihove državljane, a koje su izazvale dugotrajne oštre polemike zbog kojih se njihova ratifikacija zategla sve do 14. novembra 1928 godine, zauzimaju važno mesto i konvencije koje se bave radničkim osiguranjem. Tim pitanjem bave se dve konvencije; jedna pod imenom »Konvencija o raznim sporazumima po pitanju socijalnih osiguranja« služi likvidaciji odnosa koji su nastali na polju socijalnog osguranja između obe države zbog podele austro-ugarske teritorije mirovnim ugovorima; druga »Opšti sporazum o reciprocitetu po pitanju socijalnih osiguranja« reguliše za budućnost prava državljana jedne države na polju socijalnog osiguranja druge države odredujući dalekosežan reciprocitet po svim vrstama socijalnog osiguranja.

»Konvencija o raznim sporazumima po pitanju socijalnih osiguranja« likvidira ranije zajedničko radničko osiguranje i nekoje osiguranju slične institucije u

Digitized by Google

Austrougarskoj, u koliko su ih sprovodili zavodi sa sedištem na teritoriji koja je pripala jednoj od obaju država kao i pitanja radničkog osiguranja nastala zbog okupacije naše teritorije od strane italijanske vojske i zbog podele Rečke države. Ona sastoji prema tome uprav iz deset posebnih sporazuma koji se tiču pojedinih zavoda i to: »Zavoda za osiguranje radnika za slučaj nesreće za Trst, Primorje, Kranjsku i Dalmaciju« u Trstu (glava I.), 'Bratimske blagajne državnih rudnika u Rablju i cinkarne u Celju« (glava VI.), Bolesničkih blagajna u Voloskom, Malom Lošinju, Zadru, Logatcu i Radovljici (glava VII.), Saveza bolesničkih blagajna« u Trstu (glava VIII.) i Penzionih zavoda Tršćanskog Lloyda i Tršćanske komercijalne banke (glava IX.), nadalje poslovanja »Narodnog zavoda za osiguranje protiv nesreće na radu za Julsku Veneciju i Zadar« u Trstu i »Penzionog zavoda za nameštenike« u Trstu posle 1918 godine na okupiranoj teritorliji Dalmacije (glava II.), poslovanja »Blagajne za socijalna osiguranja« na Reci od 1919 godine do prestanka Rečke države (glava IV.) i osiguranja naših mornara na bivšim austrougarskim brodovima rekviriranim od Italije, kod »Invalidske blagajne Trgovačke Mornarice« u Rimu (glava III.), konačno o podeli imovine triju pomorskih uboških zaklada na Reci i dvaju Pomorskih uboških zaklada u Trstu (glava V.).

Ove odredbe u X. glavi dopunjene su opštim odredbama o plaćanju zaostataka renta i o ograničenom trajanju plaćanja renta državljanima druge države za slučaj da do sporazuma o reciprocitetu ne bi bilo došlo.

Ovi sporazumi rešavaju s jedne strane podelu obaveza tih zavoda prema osiguranim članovima na zavode obaju država, s druge strane o podeli sakupljene imovine obzirom na podeljeno područje i podeljene obaveze zavoda. Pored toga uređuju i predaju potrebnih spisa za produženje isplate rente i samog osiguranja.

Za sama osigurana lica od važnosti je podela obaveza koja je izvršena u praksi za veći deo interesanata već ranije i sada dobila samo definitivnu zakonitu sankciju. Podela nije izvršena svuda po istim principima, već za svaki zavod prema njegovim posebnim prilikama.

Rentnici tršćanskog zavoda za osiguranje u nesrećnim slučajevima podeljeni su prema njihovom redovnom boravištu na dan 31. decembra 1922 godine; ako ovo nije poznato, prema državljanstvu, a ako su strani državljani prema sedištu preduzeća u kome su se unesrećili. Rentnici »Blagajne za socijalna osiguranja« na Reci podeljeni su prema državljanstvu. Rentnici i aktivni članovi Bratimske blagajne u Rablju dele se prema tome da li su bili zaposleni na rudniku u Rablju ili u cinkarni u Celju. Rentnici aktivni članovi Penzionih fondova Tršćanskog Lloyda i Tršćanske komercijalne banke ostaju svi na teret tih fondova, jedino za one članove tih fondova, koji su naši državljani a napustili su 1914—1923 godine službu kod tih zavoda zbog otpusta ili dobrovoljno, ima da se predaje sakupljena premijska reserva »Penzionom zavodu za nameštenike u Ljubljani«, ako su sada tamo osigurani. Privremeno poslovanje italijanskih zavoda na okupiranoj teritoriji Dalmacije, koje se je vršilo u nežigosanim krunama, prelazi u celosti na naše zavode. Kod bolesničkih blagajna nije ostalo obaveza za podelu. Kod pomorskih uboških zaklada, koje su davale samo milostinje iznemoglim mornarima i porodicama poginulih mornara, svaka država ima u budućе da se stara samo za svoje državljane.

Podela imovine izvršena je u srazmeru preuzetih obaveza. Kod pograničnih bolesničkih blagajna odustalo se od podele; kod Saveza bolesničkih blagajna izvršena je prema izvršenim uplatama. Iz imovine Rečke Pomorske uboške zaklade data je primerena odšteta za naš udeo na rečkoj kući, koja je postala italijanska svojina, ostala imovina te zaklade ne dolazi u obzir. Tršćanske uboške zaklade izgubile su svoju celu imovinu upisivanjem ratnog zajma.

Na osnovu tih odredaba, Središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu primio je za preuzete rente i kao udeo na imovini »Saveza bolesničkih blagajna« u Trstu na osnovu ovih sporazuma još 510.387 Lira u gotovom koje, pored manjih iznosa koji su prošlih godina stavljeni našim zavodima na raspoloženje za isplatu renta, daju puno pokriće za preuzete obaveze. Penzioni zavod u Ljubljani i Bratimska blagajna u Ljubljani dobiju samo 11.214 Lira i 208.500 K. austrijske krunske rente. Odšteta za rečke Pomorske uboške zaklade iznosi 600.000 Lira.

Sporazumom u pogledu osiguranja naših pomoraca kod »Invalidske Trgovačke Mornarice« u Rimu, Italijanska se Vlada obavezala da povrati našoj državi prinose uplaćene toj blagajni ili Penzionom zavodu za nameštenike u Trstu za naše mornare za vreme rekvizicije bivših austrougarskih brodova pre njihove podele između naše države i Italije (28. jula 1921 god.) i to u celosti, u koliko su plaćeni na brodovima koji su kasnije nama dodeljeni, a u koliko su plaćeni na brodovima koji su kasnije pripali Italiji, samo onaj deo koji otpada na mornare same. Ovo vraćanje prinosa, koji se imaju upotrebiti za ciljeve penz. osiguranja tog osoblja, važno je bilo naročito još i s tog razloga, što su stranci u italijanskoj mornarici bili obavezni na plaćanje prinosa ali time nisu stekli nikakova prava kod blagajne.

Likvidacijom svih ovih pitanja iscrpljen je značaj ove konvencije.

Sa gledišta opštih međunarodnih odnosa a specialno sa gledišta međunarodnih odnosa na polju radničkog osiguranja mnogo je važnija druga konvencija, »Opšti sporazum o reciprocitetu po pitanju socijalnih osiguranja« Ovaj sporazum ne stvara samo mnogo uže veze između osiguravajućih zavoda obaju država no što su bili pre rata uobičajene, već predstavlja i sa principijelnog gledišta novum u međunarodnim odnosima. Ona naime kao prva od međunarodnih konvencija na polju socijalnog osiguranja predviđa princip međusobnog uračunavanja vremena osiguranja za slučaj penzije i proširuje time dobrodati radničkog osiguranja preko granica sopstvene države. Ovaj međunarodni prelaz penzionog osiguranja između naše države i Italije istina za sada nema još puno materijalno značenje s razloga što osiguranje radnika za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti kod nas nije još sprovedeno, pa se zbog toga taj reciprocitet odnosi samo na penziono osiguranje nameštenika na bivšoj austrijskoj teritoriji. Možda u našim odnosima sa Italijom zbog malog međusobnog kretanja radništva ni neće ubrzo dobiti veći značaj. Ali taj opšti sporazum stvorio je ipak kao prvi nove principe u međunarodnim odnosima u radničkom osiguranju, koji nisu ostali osamljeni već imaju izgleda da će vremenom postati sastavni deo internacionalnog socijalnog zakonodavstva. Iste principe preuzela je naime i Nemačka, u kojoj je stajala kolevka modernog radničkog osiguranja. Ona je međunarodni prelaz penzionog osiguranja, koji sadrži naš opšti sporazum sa Italijom, sa svoje strane ugovorila već sa Austrijom, ugvovrila ga je u konvenciji sa našom državom i pripremila u pregovorima sa Poljskom. Ti nemački ugovori idu još dalje i predviđaju proširenje međusobnog uračunavanja vremena penzionog osiguranja i na treće države sa kojima bi Nemačka ili druga država ugovornica sklopila sličan ugovor. Na uspehu ovih nastojanja u velikoj su meri zainteresovani i naši radnici, koji su ranije radili po rudnicima u Nemačkoj a sada moraju da traže rad u Francuskoj, Belgiji i Holandiji, Ovo nastojanje Nemačke ima kao izričiti cilj da proširi, kako je lepo kazao direktor odelenja za radničko osiguranje u Nemačkom Ministarstvu Rada, dr. A. Grieser, zajednicu osiguranja koja je dosada prestajala na granicama sopstvene države na ceo kontinenat. I kako je moderno nacionalno socijalno osiguranje iz Nemačke našlo put u sve ostale države, tako je opravdana nada, da će i ova internacionalizacija socijalnog osiguranja, u dogledno vreme postati stvarnost, jer ju propagira najjača industrijska zemlja našeg kontinenta i jer ima najčvršći oslonac već u samom postojanju Međunarodnog Biroa Rada. Bit će to ne samo na dobrobit radništva, kome se omogućava puna sloboda kretanja kod traženja rada, već i jedna jaka garancija mira među

Digitized by Google

državama, čiji će gradani biti tako intimno zainteresovani na uzajamnom prosperitetu.

Naš je »Opšti sporazum o reciprocitetu po pitanjima socijalnih osiguranja« s Italijom ideje ovog velikog programa za budući razvitak radničkog osiguranja usvojio još u doba kad je program sam tek postavljen i predstavlja prvi korak njegovom ostvarenju. U tome je i njegov veliki ideelni značaj.

Dakako da taj opšti sporazum rešava i ostala pitanja, koja se u pogledu radničkog osiguranja pojavljuju izmedu susednih država a čije rešenje u smislu što veće uzajamnosti tvori potreban preduslov za željeno proširenje zajednice osiguranja na medunarodnu bazu. U prvome redu postoje dva principa, koja su već pre rata tvorila sadržaj međunarodnih ugovora o reciprocitetu i koja je naš zakon o osiguranju unapred u celosti usvojio, a opšti sporazum dao im međunarodnu sankciju. Ta dva principa su princip da imaju strani državljani u radničkom osiguranju ista materijalna prava i iste obaveze kao i domaći državljani, i princip da se rente i penzije stranim državljanima plaćaju i u njihovu domovinu, a pod izvesnim uslovima i u treću zemlju u kojoj traže rada.

Pored tih principa sporazumi o reciprocitetu u rad. osiguranju u interesu uspešnog sprovadanja uzajamnosti treba da obvežu zavode i vlasti na pružanje međusobne administrativne i svake druge pomoći i dozvoljavaju im u tom cilju neposredno međusobno opštenje. U istom cilju priznavaju se i razne povlastice sopstvenog osiguranja i kod sprovođenja osiguranja stranih državljana i za osiguranje zavoda druge države.

Konačno treba ovakovim sporazumima odstraniti i eventualne sporove o kompetenciji, koji mogu nastati naročito u pograničnom saobraćaju, razgraničavanjem nadležnosti zavoda obeju država.

Posebne odredbe o reciprocitetu u pogledu bolesničkog osiguranja nisu obično od veće važnosti. Ali u našim odnosima takve odredbe potrebne su zbog toga što je državna granica razdelila jednu ranije u stvari jedinstvenu ljudsku aglomeraciju na dve države, pa treba za radnike sa Sušaka i Reke, koji stanuju u jednoj a rade u drugoj državi, omogućiti sprovodenje bolesničkog osiguranja u toj pograničnoj zoni.

Kratki prikaz sadržaja opšteg sporazuma o reciprocitetu, koji ćemo donijeti u narednom broju, pokazaće nam kako su ova glavna pitanja u njem rešena.

Socijalno značenje radničkog pokreta.

FILODEM

II.

Socijalnim i ekonomskim istraživanjima, koja su potkrijepljena statističkim podacima, utvrdena je u dovoljnoj mjeri velika važnost radničkog pokreta za osiguranje i unapredenje ekonomskih i moralnih interesa radničke klase. To danas važi kao aksiom i u koliko se javljaju razna mišljenja ta se odnose isključivo na pravce i orijentacije, ali nitko ne dvoji o apsolutnoj potrebi radničkog pokreta za radnike.

Međutim drukčije je, ako je riječ o odnosu radničkog pokreta prema interesima kapitalista, produkcije i društvene zajednice. Averzija kapitalista i poduzetnika prema radničkom pokretu javlja se naročito u zemljama primitivne kapitalističke proizvodnje, u kojima je industrija tek u zametku. U tim zemljama mladi i profita željni kapitalizam nastoji da se odupre konkurenciji boljih i jeftinijih produkata strane industrije pod zaštitom carinskih zidova i na račun radničke nadnice i radnog vremena. Stoga ti krugovi s nepovjerenjem i često s neprikrivenim neprijateljstvom gledaju na svaki socijalni napredak. Ta se pojava kod nas manifestira u nastojanju t. zv. privrednih krugova, da se demontira cijelokupno socijalno zakonodavstvo, koje se od strane predstavnika tih krugova, ili iz neznanja ili hotimično izvrćući istinu u proračunanom cilju, hoće da prikaže kao jedna bolesna poratna pojava, koju kao takovu treba čim prije odstraniti.

Dužnost je svih socijalno prosvijećenih krugova i predstavnika radničkih organizacija, da ustanu protiv ovakovog izopačenog svaćanja potreba naše privrede. Ako želimo našoj zemlji zdrav industrijski napredak, onda se on mora potražiti na putevima, koje je utrla privredna empirija kroz decenije i decenije industrijskog razvoja u najnaprednijim zemljama. Ali ujedno treba da imamo pred očima i faktični privi edni položaj naše zemlje i da u procjenjivanju njenih industrijskih sposobnosti uložimo dvostruku mjeru opreza, naročito u pogledu vrsta industrije, koje bi se mogle uspješno kod nas razvijati. Problematično je primjerice, da li uopće ima smisla započinjati sa industrijama, koje su na strani već u tolikoj mjeri razvijene, da će i kraj najvećih carina i najgladnijih nadnica strani produkti još uvijek tući domaće. Plasiranje takovih industrija znači nesreću i za konzumente, koji će skupo plaćati nevaljale domaće proizvode i ujedno najveću nesreću za radnike, koji se silom bacaju u naručaj pauperizacije i svih njenih rdavih posljedica.

Kao što se vidi pravi privredni napredak ne leži u pravcu upravo apsurdnih prohtjeva izvjesnih kapitalista i poduzetnika, koji bi svoja poduzeća, koja su silom prilika osudena na smrt, htjeli podržavati na životu na račun i očitu štetu radnika. Radnički pokret ne može u nijednom slučaju da bude na štetu privrednog razvoja i privredne budućnosti naše zemlje. Obratno on je najbitniji faktor te budućnosti, kao što pokazuju primjeri u svim privredno razvijenim zemljama.

Naravno nema nikakove sumnje, da radnički pokret predstavlja ozbiljnu zapreku onim kapitalistima, koji su samo konjunkturisti, koji nastoje da izrabe momenat i koji niti ne računaju na kakav dalji razvoj svojih poduzeća, a kamo li još i opći privredni prosperitet. Oni su od radničkog pokreta sprijčavani u neobuzdanom i nečovječnom snižavanju nadnica, neograničenom produžavanju radnog vremena ili pak nametanju takovih radnih uslova, koji znače flagrantnu povredu higijenskih i sigurnosnih propisa, kao i samog ljudskog dostojanstva i najbitnijih radničkih interesa.

Sasvim je drukčije kod modernog, spretnog i inteligentnog industrijalca i poduzetnika. Takav se ne mora laćati tako grubog, nečovječnog i primitivnog sredstva, da bi polučio profit iz svojih poduzeća. Sav taj minus, koji se uvijek pretvara u plus socijalnosti, bogato se kompenzira velikim prednostima, koje izviru iz saobraćaja poduzetnika s radničkom organizacijom. Druge su tu odgovornosti i garancije, koje otpadaju, ako pred poduzetnikom stoji jedna amorfna radnička masa, koja neprestano mijenja svoja raspoloženja i svoje namjere i koja radi toga ne može da predstavlja onaj faktor stabilnosti, kao radničke organizacije i njihovi odgovorni vode. Radnička organizacija i kolektivni ugovor isključuju u tom pogledu svaku nepoznanicu, pa se stoga pametan poduzetnik, koji ne će da računa sa nepoznanicama, uvijek najsigurnije može na to osloniti. Naravno to teško ide u glavu »industrijskim« kramarčićima i parvenijima, ali bi bila enormna nesreća, kad bi njihov interes odlučivao.

Podiže se još jedan prigovor protiv radničkog pokreta. Potivnici njegovi rado ističu, da radnički sindikati izazivlju štrajkove i da uslijed toga izazivlju pometenost u privredi. Poznavaocima privrednih prilika i tendencija u

Digitized by Google

njihovom razvoju pokazuje se međutim sasvim suprotna pojava. Istina radnički sindikati osposobljuju radnike za sve eventualnosti, pa i za slučaj otvorene borbe — štrajka, ali slobodni radnički sindikati u tome nikada ne prelaze granicu legitimne obrane radničkih interesa, uvijek predpostavljajući prednost mirnog riješenja. Ne dolazi to možda iz kukavičluka ili izdaje radničkih interesa, kako to često naglašuju protivnici ovog smjera u radničkom pokretu, nego naprotiv u dubcko shvaćenom interesu radnika. Borbe ne smiju da se vode radi borbe, nego radi uspjeha i popravka radničkog položaja. Stoga se prije svake borbe mora razumno odvagnuti svaki plus i minus, jer rezultat ne bi smio biti deficitan za radnike. Kod toga mnogo odlučuje jedna vrlo važna spoznaja — naravno u zemljama jake industrije i jakog radničkog pokreta, — da je koncentracijom kapitala s jedne strane i udruživanjem rada s druge strane stvorena takva situacija, da industrijski rat postaje u jednakoj mjeri opasnost za obe strane. Da se izbjegnu katastrofalne posljedice, koje ne može da nadoknadi nikakova Pirova pobjeda, rade se pribjegava kompromisnim riješenjima, naravno pod predpostavkom recipročnog respektovanja obostrano povjerenih interesa. Stoga s pravom kaže Loria, da radnički pokret svojom pojavom i svojim napredovanjem izvršuje jednu pretežno pacifikatorsku ulogu; i kao što je u svome početku dokrajčio velike proleterske revolte, koje su ranije bile uobičajene, tako u svom daljem razvoju sve uspješnije odstranjuje naprasitosti pojedinih ili udruženih radnika. [1])

Objektivno se mora priznati, da se kapitalistički profiti smanjuju, u koliko radničkom pokretu uspjeva povisiti radničke nadnice i poboljšati radne uslove. Međutim to ne znači jedno stacionarno stanje iz koga nema izlaza za kapitaliste i poduzetnike. Oni mogu uspješno reagirati i na tu pojavu, a da ne pogode radničke interese. Praksa pokazuje, da moderan privrednik najuspješnije na to reagira, ako pristupi moderniziranju i usavršavanju organizacije poduzeća i tehnike proizvodnje. Na taj način radnički pokret vrši jedan presudan utjecaj na razvoj proizvodnje i služeći interesima radnika posredno unapreduje interese produkcije. Moderna i savršenija proizvodnja zahtjeva modernog i sposobnijeg radnika. Ovakovi se pak radnici mogu dobiti samo uz bolju naplatu i tako industrijski napredak donosi i poboljšanje radničkog položaja. Komplicirane mašine ne podnašaju, da se s njima barata površno i bez razumijevanja za tehničku misao, koja je u njima sakrivena. A te se kvalitete ne mogu naći u onom jadnom i gladnom fabričkom proletarijatu, koga je velika industrija u svojim počecima bila stvorila. Takovi se radnici mogu naći samo među organizovanim radnicima, koji imaju veće i razvijenije životne potrebe i kraće radno vrijeme, u kojem doduše urade često i više, nego li ranije uz duže radno vrijeme.

No protivnici radničkog pokreta numorno iznalaze nove »argumente«. Iz činjenice, da poduzetnici moraju često radi povišice nadnica povećavati cijenu svojih proizvoda, oni odmah sa zluradošću proglašuju, kako radničke organizacije postaju uzročnici skupoće i socijalne bijede. Istina ima slučajeva, kad ni usavršavanje organizacije poduzeća ni poboljšanje tehnike proizvodnje ne može da omogući poduzetniku, da dode na svoj račun. U tim slučajevima pribjegava se povišici cijena. Ali ti bi nam protivnici radničkog pokreta, koji fingiraju svoje zgražanje, trebali najprije protumačiti, kako se može opravdati to, da potrebe konsumenata budu pokrivene s robom, koja neće biti ni toliko po njima plaćena, da se pokriju troškovi produkcije. Ti socijalni natražnjaci i ne slute, kako ih je u tome posramio sam srednji vijek, koji se često uzimlje kao simbol natražnjaštva. U tom vijeku zanatlijama je naime bilo priznato potpuno pravo, da za svoje proizvode računaju onoliko, koliko je najnužnije za podmirenje životnih potreba njihovih i njihovih porodica. Napokon stvar nije ni toliko strašna i ako je analiziramo uvjereti ćemo se još jednom, kako ne laje kuja sela radi... Povišica cijena ne pogada u tolikoj mjeri za život najnužnije namirnice i stoga ne predstavlja teret za siromašne konsumente. Ona se u glavnom odnosi na luksusne produkte, koje kupuju bogatije klase. Stoga je ova neznatna »žrtva« bogataša sasvim na mjestu, ako imamo u vidu, da je to na drugoj strani donijelo popravku socijalnog položaja tolikog broja siromašnih radnika i njihovih porodica. Poznato je, da čuveni njemački državnik Bismarck nije bio nikakav prijatelj radničkog pokreta — upravo protivno —, pa je ipak prilikom jedne rasprave u pruskom saboru 18. oktobra 1849 kazao: smatram, da bi nam naša jeftina odijela postala na tijelu uska, kad bi smo samo i posumnjali, da naplata onih, koji su ih uradili, nije bila ni tolika, da bi mogli time nabaviti najpotrebniju hranu. I ne bi li velika grižnja savjesti spopala elegantnu gospodu i sretnu nevjestu, kada bi za svoje plesne haljine i vjenčano odijelo platile nešto manje na račun toga, što su ih dotične radnice danju i noću šivale za vrlo bijednu nadnicu. Tako Bismarck 1849!

Isto tako otpada prigovor, da akcija radničkih sindikata ograničuje kupovnu moć širokih narodnih slojeva. Sasvim obratno krug se i kupovna moć konsumenata time samo proširuje. Kao što je spomenuto poskupljenje luksusnih proizvoda ide na račun bogatijih slojeva i u koliko je njihova kupovna snaga time reducirana to se na drugoj strani bogato kompenzira proširenjem i povećanjem kupovne snage radničke klase. To pak ide u korist civilizacije, čije blagodati počinje osjećati i radnička klasa u jednakom stepenu, kako napreduje popravak njenog socijalnog položaja.

Sve to radnici postizavaju putem organizacije, koja postaje regulator njihovog socijalnog i ekonomskog položaja. U zemljama, u kojima je radnički pokret na visini opaža se sve više tendencija, da radnici postanu i suodlučujući faktor u privredi, da mjesto dosadašnjeg industrijskog apsolutizma nastupi era industrijskog konstitucionalizma. Rudimenti tog novog stanja već se opažaju, proces je u toku...

Međutim to je poglavlje za sebe, koje iziskuje pomnu i opsežnu studiju.

[1]) Loria: Movimento operaio, s. 320.

Književni rad M. Krleže.

(Marginalije uz premijeru „Gospode Glembajevih".)

STANKO TOMAŠIĆ

U »Jugoslavenskoj Njivi« 1921. i 1924. dao sam jedan totalni pogled na književni rad M. Krleže. Bilo je to »odvojeno mišljenje« u našoj štampi, koja se je tada bez idejnog kompasa i odredenog kriterija bila poklonila i zapjevala ditiramb svemu onomu, što je još 1920. nazivala književnom ludnicom. U tom odvojenom mišljenju ja sam prikazao prvu i drugu etapu Krležina književnog rada.

U svojoj prvoj etapi sa »Panom«, »Tri simfonije«, »Plamenom« i pjesmama »Krvavog petroleja«, on je prvi u nas ponio odium književnog revolucionera, odijum ludaka, jer je širokim i snažnim zamahom jurnuo, da sruši kineski zid naše »književne tradicije« od Šenoe do »moderne DHK«, i da razbije profesorske pečate na vratima elementarnih primitivističkih snaga našeg meridijana. Štampa ga je nazivala ludakom i vikala: Apage!

Digitized by Google

U toj prvoj etapi on je — sa »Panom«, »Simfonijama« i svojom lirikom bio primarno romantik, koji je sa »Plamenom« stavio na sebe masku — ruskom revolucijom popularizovane — marksističke ideologije. Ona je u to vrijeme — jednako kod nas, kao i u cijeloj Evropi, donosila — popularnost.

Ta materijalistička ideologija cijepljena na psihološki sastav jednog rođenog romantika, uzrokovala je formiranje pobrkanog i neuravnoteženog »veltanšaunga«.

*

Tako je Krleža ušao u durgu etapu svog književnog rada. Kao demanti njegovih teoretskih marksističkih članaka u »Plamenu« javlja se reportaža tipova u novelama. U tim novelama ukazao se njegov marksizam kao stara zagorska »puntarija«. Njegovi: Jambreki, Račići, Kadaveri, pa i svi putnici tragičnog vagona treće klase u »Hrvatskoj rapsodiji«, koji ne znaju od kuda su i čemu su, nisu ništa drugo, već djeca i unučad tipova Ante Kovačića: Jožice Zgubidana i njegova sina Ivice Kičmanovića. I kao što se Kovačić, kod formiranja tih svojih tipova lomio između romantike i realizma, tako se je i Krleža, kod formiranja svojih tipova u »Hrvatskom bogu Marsu«, lomio između ista ta dva literarna gledanja na život. Tu su se oni isti Kovačićevi tipovi, formirani jednim te istim duševnim raspoloženjem i istom manirom, javili opet pod perom Krležinim — bačeni u svjetski rat. I kao što se je sin muzikanta Jožice Zgubidana, bačen iz zagorskih gorica u gradsku registraturu, potpuno izgubio, a od njegove puntarske duše nije ostalo ništa, osim jedne trpke priče, tako i Jambrek, Račić i Kadaver, a i svi oni ubogaljeni, iscjepani putnici vagona treće klase — bačeni u evropsku eksploziju, nisu mogli odrediti svoj položaj i formulirati svoje htijenje. Izgubili se u ispitivanju uzroka i posljedica, i propali su tražeći izlaz izvan sebe. Dobro reportirana karakteristika hrvatskog kajkavskog mentaliteta, koji na isti način dolazi do izražaja u svim presudnim momentima — i kulturnim i političkim — našega života.

Ovom drugom etapom Krleža do kraja formira svoju književnu fizionomiju reportera tipova, fizionomiju, koja je u poratnom vijeku žurnalizma i reporterske publicistike osvojila čitaću publiku svih slojeva, zbog brzine života i pomanjkanja vremena za obuhvaćanje komplikovanih filozofskih i psiholoških manifestacija doratne evropske književnosti.

Ovo formiranje reporterskog literarnog tipa uzrokovalo je u njegovim publicističkim radovima, objavljenim u »Plamenu« i »Književnoj republici« — pamfletizam (Dvorniković, Bach, Dalski, Vojnović itd.). Ista pojava kao u svih pisaca istoga tipa. Jedan naročiti primjer ovoga tipa bio je Španjolac Blasco Ibanez. Svi njegovi romani imali su za siže aktuelne događaje; reportirali su pojedina lica i događaje, koji su bilo čime zainteresovali evropsku javnost.

Karakteristično je, da su njegova djela osvajala brzinom tornada, ali jednakom brzinom i nestajala, ne ostavljajući ništa trajnog. Tako je sa djelima svih pisaca ovoga tipa, bez obzira, da li su njihova publicistička djela, pamfleti, bila uperena protiv krune kralja Španije, kao što je to slučaj kod Ibaneza, ili protiv J. Bacha, kao što je to slučaj kod Krleže.

*

Svojom drugom etapom postao je Krleža bliz i simpatičan našoj inteligenciji i štampi, koja mu skida sa čela odium luđaka. Umjesto: Apage! — viče: Hosana! Tako on ulazi u treću etapu, i postaje vrlo istaknuti član hrvatske inteligencije. Naša sredina shvaća njegov komunizam kao neki moderni, dozvoljeni, pjesnički ideal (kod Preradovića domovina i Bog, kod Kranjčevića pesimizam, kod Harambašića djevojačka duša i slavuji, kod modernista DHK ženske oči, kosa, seksus itd.).

Ta treća, i definitivna, etapa ispunjena je »Književnom Republikom« (ublaženim »Plamenom«), kao djelom sporedne važnosti, i nizom drama: »Galicija«, »Golgota«, »Vučjak«, »U agoniji« i »Gospoda Glembajevi«. — kao glavnim i reprezentativnim djelima.

Svojim dramama, Krleža je završio svoj stvarni (idejni) i formalni (izražajni) razvoj. Dovršio je formiranje svoje književne fizionomije. Prešao je na posljednji kolosjek širine, koju mogu da zahvate kolesa njegove produkcije.

Glavna karakteristika ove definitivnosti jest razvijanje dvodimenzionalno, razvijanje u širinu. To znači preciziranje zamaha, sticanje rutine, niansiranje u izražavanju i modeliranju tipova.

Njegove prve dvije drame, i ako su već potpuno karakterisane, bar s formalne strane i po načinu izražavanja, pokazuju karakter duhovne raskrsnice. »Christoval Colom« i »Kraljevo« novelistički scenariji, pokazuju još traženje jednog idejnog smisla stvaranja, i nastojanje da se ide do duhovnog totaliteta čovjeka. Međutim, uspjesi postignuti kod publike i kritike prekinuli su tu liniju. Ona — kao što to pokazuje definitivna književna fizionomija Miroslava Krleže — ne bi nikada došla do konačnog idejnog i opće duhovnog aksioma, ali bi sasvim sigurno dala neprispodobivo vrednije i trajnije rezultate nego li ona linija, kojom se je uputio pod impresijom nekritičnih i časovitih ditiramba naše čitaće publike i kritike. Osim ovih »sila« od te ga je linije otrgla i podsvijesna slutnja vlastite slabosti u koncepiranju jednog svog gledanja na život, i svijesna potreba ma kakvog, naravno savremenog i aktuelnog, — »veltanšaunga«.

Tako je Krleža pošao linijom, koja neminovno vodi u opće duhovni, idejni i umjetnički ćor-sokak. Još jedamput pokazuje on jedan odlučan pokret, da se otme toj liniji. To je trzaj sa »Michelangelom«, začetim još koncem prve etape, upravo posljednja lucida intervala jednog umjetnika, koji zbog povremenih efakata nije imao snage da bude revolucionaran protiv samoga sebe, a na račun svog društvenog prestiža i svoje uloge u društvu malovaroškog Zagreba.

Nakon tog trzaja, proživljenog u prvoj, a ovaploćenog u drugoj etapi svog razvoja, Krleža ide ravno svojoj komotnoj i efektnoj definitivnosti.

Redaju se djela:

»Galicija«. Gomila tipova eksponirana je u jednoj etapnoj komandi galicijanskog ratišta. Protagonista i nosioc idejnosti autora i njegovog pogleda na svijet ulazi u tragični dramski sukob u prvom redu zbog svojih uzdrmanih i potrganih živaca. Uzrok njegove revolte je desperacija, a motor njegovih dramskih gesta (hitac): neurastenija. Četiri čina ovog dramskog djela nisu drugo, već jedno novelističko prikazivanje, upravo fotografiranje gradacije nervoze glavnog lica do stepena neurasteničke erupcije. Nema tu nikakove jače ljudske misli, nikakve scensko-dramske linije, nikakve umjetničke arhitekture, osim što materijal dan formalno u dramskoj formi. Komad je pisan zategnutim i ustreptalim nervima, uz potpuni otsutnost jednoga jačega duha. Za publiku predstavljao je izvjesnu senzaciju zbog blizine preživljelog rata, u kojem je Galicija specijalno za naš svijet igrala važnu ulogu, i zbog policijske zabrane izvođenja. Kao književno i umjetničko djelo bila je drama bez ikakvog značenja i ubrzo je nestala sa našeg književnog obzorja, da se zauvijek smiri pod prašinom biblioteke.

»Golgota«. Kao cjelina, to je djelo uglavnom report jedne epizode iz njemačke spartakovske (komunističke) revolucije. Tipovi radnika revolucionaraca rezani su vrlo plastično (jedini Krležin plus kao dramatičara), po referatima komunističke štampe. Glavno lice je jedan izdajnik revolucije, u čijoj pojavi ima, kao uvijek u Krležinim licima, aluzije na neke naše pojave u izaratnim događajima. Tu je Krleža na vrhuncu svog literarnog marksizma. Linija je drame vođena strogo u jednoj revolucionarnoj tendenci, i ukazuje neprestanu gradaciju te tendence sve do momenta kad se je zamah slomio, i kad je trebalo završiti dramu sa slomom glavne ideje. Tu je dramska linija pukla, i dramu, koju je započeo marksista, završio je

Digitized by Google

— romantik. Taj romantik spasio je sebe, svoj marksizam : svoju dramu jednim starim grčkim metodom: doveo je na scenu smrt u simboličkoj osobi mističnog liječnika — deus et machina; dakle, jednim tipičnim elementom, koji stoji izvan marksističkog pogleda na svijet, rekvizitom davno preživljenom i u današnjem životu čovjeka — naivnom. Taj spas je mnogo naivniji i nelogičniji nego li onaj u Šenoinom Diogenesu, kad ugroženo i desperatersko hrvatstvo spašava — Marija Terezija svojim ručnim pismom. — Kao literarno i umjetničko djelo »Golgota« je mnogo jača od »Galicije«, ali ni ona nije djelo od većeg značenja. Imala je momentani uspjeh, jer je to bio jedini naš teatarski report socijalno revolucionarnih događaja, a u vrijeme kad je kod nas komunizam bio u modi, kad je svaki student bio »inžinjer revolucije«, i svaki bankovni direktor »drug simpatizer«. Momentanom uspjehu pomogla je mnogo vrlo efektna režija B. Gavelle, i velika tehnička sprema zagrebačkog kazališta. I život ove drame bio je meteorski kratak.

»Mikelangelo«. Pjesma o čovjeku stvaraocu. To je zadnji Krležin bljesak prije definitivnog ulaženja u reportersku šablonu i maniru. Lik velikog stvaraoca bogočovjeka crtan je plastično, ekspresivno i sugestivno. Ovo je jedino Krležino pozorišno djelo, koje pokazuje umjetničku intuitivnost i jedan jak zamah otimanja jednom pozajmljenom »veltanšaungu«, za kojega nema uslova u Krležinom duhovnom sastavu. To je jedan iskreni i uvjereljivi grč originalnog sebe, u odsutnosti svega vremenskog, pseudo-aktuelnog i prolazno efektnog. Jedina teška greška tog djela jest njegovo prisilno ukalupljivanje u dramsku formu. Scensko izvođenje škodilo je njegovoj snazi. Karakteristična je činjenica, da je to djelo donijelo autoru najmanje pljeska. Da je ovo djelo dano u jednoj novelističkoj formi, ono bi bez sumnje bilo dužeg vijeka. U dramskoj formi svrstalo se u red onih djela, koja kazalište neće više nikada izvoditi, osim možda u nekoj naročitoj jubilarnoj zgodi.

»Adam i Eva«.« To je prelazna stanica M. Krleže iz revolucionarne, (marksističke) u građansku (buržoasku) dramu. Čovjek i žena, Adam i Eva susreću se u hotelskoj sobi. Moderni rafinma seksusa, dramski sukob, skok kroz prozor i susret u prostorima s one strane života. Lica varedno plastično rezana, kao što je to slučaj kod svih lica u Krležinim djelima. Događaj dan sasvim novelistički. Dramatizovana novela. I kao uvijek: dobra novela — slaba drama.

»Vučjak«. To je već u svojih osamdeset postotaka građanska drama, kojom je otvoren niz drama: »U agoniji«, »Gospoda Glembajevi« itd., t. j. one koje će još slijediti. I opet: dobro reportirana glavna lica, novelistički interesantno ispričan siže, plastičan prikaz našeg maglenog sitnog miliea. odsustvo jednog autorovog misaonog sistema, kojim bi riješio postavljeni problem čovjeka u to mmiljeu, i konačno spasavanje sebe i drame sa »deusom ex machina«. Glavno lice, student, prigodni novinar i prigodni učitelj davi se u močvari našeg miljea. Traži spas, ali ga, jednako kaó i autor, traži izvan sebe — i, naravno, ne nalazi ga. Jer spas čovjek ne može naći izvan sebe. Da bi spasio dramu, autor dovodi čovjeka, koji se vraća iz Rusije, i koji treba da otvori očajnom Vučjaku i njegovim patnicima vrata u nov život. A što on donosi u Vučjak? On donosi iz uralskih rudokopa sektarskog Boga! On bi dobro postavljen (što ovde nije slučaj) mogao bar da formalno završi pozorišni komad, koji stvarno ostaje krnj i bez završetka. Autor je, kao i u svim svojim djelima, živio punim životom u rezanju tipova, ali kad idejna linija, koju stvara život i htijenje tih tipova, dolazi do svoje punoće i imperativne potrebe rješenja, autor ostaje nemoćan, linija puca, tipovi blijede, drama se raspada i završava tehničkim efektom (isti, samo još naočitiji slučaj u »Agoniji« i »Gospodi Glembajevima«). U tom raspadanju drame vidimo na sceni autora; tu stoji nemoćan kao neko odsječeno drvo, na koje vrijeme vješa svoje efekte kao neku slučajnu dekoraciju. Na jednu granu marksizam, na drugu ruskog sektarskog boga, na treću hrvatsko puntarstvo, na četvrtu ostatke evropske apstraktne filozofije, na petu američki mašinizam..... Časoviti uspjeh imala je ta drama zbog aktuelnog pričanja o zelenom kadru, zbog dobro iznesenih naših poratnih dešperaterskih tipova. Povodom premijere konstatovao sam, da se taj komad ne će održati na repertoaru...

»U agoniji«. Građanska drama u cjelosti. I opet jedan vrlo zahvalan i novelistički siže, koji je stradao na pozornici radi beskonačnog psihologiziranja (materijal kojega je pozornica već preživjela i eliminirala iz registra svojih efekata), radi odsustva dramske akcije i zbog pripovijedačkih dužina. I konačno, zbog toga, što to i nije drama, već samo dva fragmenta dvije epizode jedne nenapisane drame. I opet momentani uspjeh sa snažno i plastično eksponiranim licima iz poratnog života Zagreba: skrahirani austrijski viši konjanički oficir, njegova žena barunica, koja prehranjuje sebe i njega time, što vodi pomodni salon, jedna brbljava ruska emigrantica, i jedan mladi tipični zagrebački advokat, koji nema svog unutarnjeg života, već živi sav u svojoj vanjštini. I to je sve. Izvrstan materijal za novelu, ali to nije drama. Djelo je kao pozorišni komad bljesnuo ali nije dugog vijeka.

»Gospoda Glembajevi«. To je već definitivno ustaljena Krležina šablona. Glavna lica: mladi Glembaj i njegova maćeha efektni, plastični sa punom egzistentnošću kao prosječna građanska lica iz onog miljea »viših« pet hiljada, iz kojega su izvadeni. Ostala lica neprispodobivo slabija nego obično. Dramska ideja i dramska arhitektura bolja i izgrađenija nego li u prijašnjim djelima. Naprosto zato, što ovaj materijal u ovoj ekspoziciji ne predstavlja nikakvi idejni problem. Čisti referat o životu i slomu jedne degenerirane familije riješio je autora muke sa spašavanjem sebe i svojih lica. Ali to je samo formalni plus. Odsustvo umjetničke savjesti, kao što je to ovdje slučaj, znak je dekadense. To znači, da je pisac završio borbu za podizanje svoga duha nad vrijeme i svoj dnevni život, i likvidirao sva svoja strpljenja ka totalitetu svoje misli i svog osjećaja kao duhovno organske jedinice. To znači reagiranje na život bez kriterija, gledanje na život u čistoj ulozi svjedoka i pripovijedača. Sa »Glembajevim« postaje Krleža ona ista pojava u našoj književnosti, protiv koje se je kao čovjek i kao marksista borio na nož. »Glembajevi« su definitivni dokumenat da je u slučaju Krleže na jednog punokrvnog i temperamentnog romantika cijepljena bezuspješno jedna njemu strana ideologija, koja u njemu i kao čovjeku i kao umjetniku proizvela samo jednu suvišnu i tragikomičnu zbrku misli i raspoloženja. Ovo djelo zainteresovalo je publiku samo po interesantnom sižeju i aktuelnosti aluzija na neke kriminalne slučajeve u životu našeg tako zvanog višeg društva (jedan dječak, koji ubija, jedna dama, koja je kolima pregazila staricu i bila riješena, jedan financjer, koji oženio neku »belosvetsku ženu« i falsifikovao mjenice itd.) Glavni efekat ovog djela građen je, dakle, iz elemenata novinarsko reporterskih i neumjetničkih. Ti elementi daju djelu, doduše, jeftin uspjeh, ali i prolazan. To djelo, kao umjetničko djelo, uopće ne postoji. Dužina vijeka bit će mu jednaka dužini novinskog reporta.

*

Zbroj svih djela Krležinih u ovoj trećoj i posljednoj etapi njegova razvoja pokazuje ovaj rezultat:

Materijal zahvaćen vanredno snažno i sugestivno i izbačen toliko eruptivno, da kida sve forme, i da umjesto djela, kao zaokružene duhovno organske cjeline, ostavlja samo jednu gomilu epizoda, gomilu dobro rezanih tipova, krhotine psiholoških analiza, krikova, smjehova i psovke. Njegovim djelima manjka disciplina organizma. To je simptomatična pojava, kojoj je prauzrok potpuno odsustvo idejnosti. Silan je u prvom stadiju stvaranja svojih djela: u momentu reporterskom. Pronalazi interesantne tipove i

Digitized by Google

daje ih plastično. Reže ih snažno i sugestivno ih vodi u slom njihovih sudbina. To jest: stvara jake fragmente. Ali u drugom dijelu stvaranja, kad prestane reporterstvo, kad treba da se taj materijal krene i formira snagom jedne dramske ideje, i konačno dovede, snagom jednog izgrađenog pogleda na život i svijet, do totaliteta duhovno organske cjeline, kad treba, dakle, da započne konstruktivan rad, Krleža zapada u nervni potres u idejnu anarhiju i djelo ostaje samo jedna gomila užarenih krhotina. To je njegova tragedija kao pisca, a naročito kao dramatičara. Njegovo djelo ne može da postane — integral!

Krleža nema centralnog smisla stvaranja.

Sva njegova dosadašnja djela bljesnula su i zaslijepila samo eruptivnošću iznošenja materijala.

Utisak je bio uvijek snažan, ali i nejasan i kratkotrajan.

Sva njegova dosadašnja djela, naročito dramska biti će brzo, strahovito brzo zaboravljena.

PREGLEDI

KULTURNI

Jean Jacques Rousseau.

Mjeseca srpnja prošle godine navršilo se je 150 godina od smrti jednog od najvećih duhova Evrope — francuskog pjesnika i reformatora Jean Jacques Rousseau-a. Rousseau, neposredni preteča Velike Francuske Revolucije, stvorio je djela, čiji je utjecaj bio neosporan na sav politički život sve do danas.

Veliki stvaralački duh Rousseau-a ostavio je vidljive tragove na svim područjima ljudskog duševnog rada i života. Jedno od prvih njegovih djela »Rasprave«, napisane kao odgovor na pitanje dijonskog sveučilišta »da li napredak znanosti i umjetnosti doprinaša k čišćenju morala«?, a na koje je pitanje Rousseau odgovorio negativno — postalo je kredo svih onih, koji su u preobilju civilizacije i strogog racionalizma nazrijevali opasnost i propast čovječje slobode i morala, te su prema tome tražili povratak k prirodi. Istu ideju zastupa Rousseau u svojim pedagoškim djelima, a istu i u svojim romanima (n. pr. u ljubavnom romanu »Nova Heloisa«).

Posebice su Rousseau-ovi socijalni nazori najoštriji protest protiv tadanjeg društva i civilizacije, koja korumpira moral. Demokratske ideje o suverenitetu naroda i socijalnoj ravnopravnosti, koje je Rousseau izradio u svom djelu »Društveni ugovor«, bile su vodeće ideje pobjedonosne francuske revolucije. Rousseau-a možemo smatrati i pretečom socijalističkih teorija, koje su se rodile u početku XIX. stoljeća, kad on kaže, da su lična i politička sloboda iluzije i fikcije bez socijalne slobode i jednakosti.

Jedina slaba strana Rousseau-ova bila je njegova osjetljiva i razdražljiva narav, koja ga je učinila velikim impresionistom i robom njegovih dojmova, tako da je u svojim djelima upadao u kontradikcije, koje su pružale argumente najraznovrsnijim i najoprečnijim naziranjima i pokretima. I krajnji, anarhistički raspoloženi individualisti, isto kao i socijalistički teoretičari (n. pr. saintsimonisti) nalazili su u njemu za sebe opravdanje. I socijalni revolucionarci, kao i propagatori katolicizma, pozivali su se na Rousseau-a i njegova djela. U ostalom on je otac i romanticizma, subjektivne poezije strastvenih osjećaja, koje je on suprostavljao hladnom klasicizmu razuma. Goethe i Byron, Chateaubriand, Sandova i Hugo, svi su osjetili jaki utjecaj Rousseau-a. Kao energični protivnik izrabljivačkog klasnog društva, ostat će Rousseau u neumrloj uspomeni svih onih, koji se danas, i koji će se u buduće socijalističkim idealima boriti protiv socijalne nejednakosti i nepravde.

—ar.

Mićun M. Pavićević: Crnogorci u pričama i anegdotama. Podgorica 1928.

Prikazi narodnog života, ma i kako osetljivo registrirali zvukove narodnog života, sadržavaju u sebi uvek nešto uveštačeno i konstruirano. Neposredni izrazi narodnog života, naročito njegove filozofije, deluju uvek uverljivije, i u njima, gotovo plastično, odskače sav onaj duhovni život, koji se niže između razbuktalog kliktanja i sumorne depresije.

Jedan vredan prilog etici, humoru i filozofiji Crnogoraca dao je nedavno g. M. M. Pavićević. I ako je, kako sam veli »svaki prilog u ovoj knjizi propustio kroz svoj duševni osećaj«, mora se priznati, da je znao zadržati ne samo u jeziku i stilizaciji neposredni narodni karakter, već je održao i organsku povezanost između svog »duševnog osećaja« i narodne duše. Njegova knjiga odlično ilustrira intimni život Crnogorca, njegova shvaćanja, poglede, čuvstva i ceo onaj duhovni inventar, koji, često u nekoj arhajskoj primitivnosti, ilustrira život i običaje ovog simpatičnog dela našeg naroda, o kome su u široj javnosti bili obično glavni »tumači« »gjetići u parlamentu«.

M. K. N.

»Nova Literatura«.

3. broj mjesečnog časopisa za kulturna pitanja »Nova Literatura« izašao je iz štampe sa ovim sadržajem: O. Biha: »Georg Grosz; Aleksander Neverov: »Glad«; F. C. Weiskopf: »Savremena češka literatura«; O. Biha: »Slobodne asocijacije«; Jaroslav Hašek: »Švejk pred komisijom«; I. B. »Pismo jednog srednjoškolca«; T. K. Fodor: »Beograd naličje jednog grada«; Branko Filipović: »Idealizam i književna kritika«; Paul i Maria Krische: »Žena u toku istorije«; Georg Grosz umetnički prilozi; Kulturna i književna kritika.

Andre Bajon: »O jednoj Mariji« André Baillon: L' histoire d' une Marie«).

Ovih dana izašao je u izdanju »N o l i t« u Beogradu Bajonov roman »O jednoj Mariji«. Knjiga koja je u prkos svoje nenametljive nepretencioznosti u čitavoj svjetskoj kritici izazvala naročitu senzaciju svojom duboko proživjelom, dokumentarnom iskrenošću. »Jedna Marija« doživljuje na stranicama te knjige ono što su do sada doživjele i morale doživjeti tolike Marije. Uvijek je to isti doživljaj i vječno su to isti ljudi, zvali se oni Fransoa ili Anri o čiji se brutalno slabunjavi egoizam lome svakodnevne tragedije svih tih »Marija«. Uvijek je o isti stožer oko koieg se sve uže omata to tako tužno i tragično a tako nepatetično bezglasno klupče života svih tih bezimenih junakinja. Nešminkana erotična istina, nesentimentalna psihologija prožeta intezivnom punoćom direktnog doživljaja, literarne su odlike te simpatične i duboke knjige, koju je znalački preveo Branko Filipović a čija uspjela grafička oprema u stilu moderne fotomontaže znači za nas jednu naročitu tipografsku novinu.

IZVANJSKO-POLITIČKI

Skretanje Rusije.

Pod pritiskom neumitnih zakona stvarnog života padaju u nepovrat jedna za drugom prvobitne komunističke dogme i teorije i razvoj komunističke Rusije skreće u smjeru prilagođivanja postulatima stvarnog života. Otkako je genijalni Lenjin zamijenio ratni komunizam novom ekonomskom politikom (Nep), njegovi su nasljednici na vlasti pokazali velike sposobnosti skretanja i mjenjajnja sovjetske politike na svim područjima državnog života Rusije.

Posebice se to skretanje pokazalo na području izvanjske politike, koja je — kao i čitava unutarnja politika — samo odraz ekonomskog života i položaja Rusije i ostalog svijeta. Gubitak nade u neposrednu svjetsku revoluciju, izjalovljene nade u Kini, odvele su sovjetske diplomate u Ženevu, dovele su ih kao aktivne učesnike na međunarodne konferencije za razoružanje. To, što su oni te međunarodne forume katkad zgodno izrabili u svoje propagandističke svrhe, ipak ništa ne mijenja na činjenici, da sovjetski diplomati uviđaju neizbježivu potrebu, da u zajednici sa evropskim demokratskim elementima sarađuju na djelu svjetskog mira, bar u onom dijelu tog djela, koji je iskreno mišljen.

Ovu smjernicu izvanjske politike sovjetskih diplomata dokazuje i u g o v o r s k l o p l j e n s a N j e m a č k o m u svrhu izravnavanja svih spornih pitanja po principima statuta Lige Naroda, a još više potpisivanje t. zv. L i t v i n o v l j e v o g p r o t o k o l a, koji je na poziv Litvinova (zamjenika Čičerinova), a na bazi i po analogiji t. zv. Kelloggovog pakta o stavljanju rata van zakona, potpisan u Moskvi između Rusije, Poljske, Estonske, Litve i Rumunjske.

Još prije potpisa Kelloggova pakta, a osobito nakon njegova potpisa u Parizu, službena i neslužbena Moskva i svi njezini sljedbenici u Evropi (komunističke stranke) napale su taj pakt nalazeći u njemu stvaranje saveza kapitalističkih država Evrope protiv Sovjetske Unije. Uistinu ti su napadaji uslijedili zato, jer boljševički diplomate nisu mogli da uoče koliki interes (bar momentalno!) imaju i kapitalističke države, i to upravo sa svog klasno-kapitalističkog gledišta, na isključenju rata kao sredstva za rješavanje međusobnih sporova, i zato su se nadali, da taj pakt neće uspjeti.

Prevarena nada nuka ih na drukčije naziranje o značenju i o potrebi ugovora, koji stavljaju rat izvan zakona (makar zasada samo uz moralne posljedice!) i time bar donekle osiguravaju granice. I dosljedno tom svom novom naziranju sovjetski diplomati pozivaju Poljsku na potpis jednog Kelleggovom ana-

Digitized by Google

lognog pakta. Kad je Poljska izjavila, da neće bez Rumunjske i bez baltičkih država sama da potpiše, Litvinov »u interesu mira sa susjedima« sa požurenjem pristaje i na predlog Poljske.

Dne 9. II. ov. god. sastaju se u moskovskom komesarijatu za izvanjske poslove opunomoćenici Rumunjske, Poljske, Litve i Estonije, gdje ih Litvinov pozdravlja potpuno u duhu i gotovo sa istim riječima, koje u svojim »svečanim« diplomatskim izjavama rabe i diplomati evropskih kapitalističkih država. Onaj isti ton i žargon, koji smo čuli u Parizu, Londonu i Vašingtonu, čujemo i u Moskvi od Litvinova.

Ima nekoliko osobitih zanimljivosti u vezi sa potpisom Litvinovljevog protokola, od kojih su najkarakterističnije ove: komunistička Rusija sklapa ovaj ugovor sa zemljama, gdje se najlošije postupa i gdje se najviše progone komunisti, gdje su oni čak stavljeni izvan zakona; osim toga ovo je prvi put što se službeni predstavnik Rumunjske nalazi u današnjoj Rusiji, koja se, po svom vlastitom predlogu, pismeno obavezuje, da r a t o m (jer se rat stavlja izvan zakona) neće tražiti povratak Besarabije.

Procjenjujemo li ispravno ovo skretanje izvanjske ruske politike na praktičnu i realnu bazu, čiju su potrebu sovjetski državnici sigurno uočili u interesu države i tekovina revolucije, onda ne možemo, a da ne upozorimo na jedan paradoks sovjetske politike. A kad uzmemo, da izgon Trockoga i progon svih njegovih sljedbenika, koji predstavljaju i zagovaraju krajnje lijevi i beskompromisni stav prama ostalim državama i još uvijek vjeruje u skoru svjetsku socijalnu revoluciju, znači najrječitiju potvrdu potrebe tog skretanja, onda taj paradoks još jače tuče u oči. Jer, dok sovjeti i svi njihovi službeni forumi uvidaju potrebu praktične i realne politike, tu potrebu sprovadaju u djelo i potvrđuju ju nemilosrdnim progonima opozicijonalne ljevice, dotle neslužbeni forumi sovjeta: komunistička Internacijonala i ruska komunistička stranka, a koji su u stvari vrhovni gospodari sovjetske Rusije, na svakom koraku potkopavaju temelje te realne i praktične državne politike.

Uzmimo za primjer ovog paradoksa upravo Kelloggov pakt. Dok je komunistička štampa čitavog svijeta, po uputama moskovske internacionale, najoštrije napadala taj pakt nazivajući ga »otrcanim komadom papira«, a Kellogga »komediantom« i prevarantom«, dotle se je službena Moskva požurila, da na bazi tog pakta, sklopi isto takav ugovor sa svojim susjedima. I još nešto. Kellogg nije nikakav socijalista, on je predstavnik kapitalističke Amerike; njegov predlog sovjeti prihvaćaju, dok istodobno Kominterna opetovano naglašuje i najaktivnije provada nepomirljivu borbu protiv međunarodnog socijalističkog pokreta, (čiji je stav — mimogred budi rečeno — prema Kelloggovom paktu bio rezerviran i skeptički). I kad bi Kelloggov pakt bio prihvatio i potpisao koji socijalistički ministar izvanjskih posala koje evropske države, onda bi to bila »izdaja socijalističkih i proleterskih interesa«, a pošto su to učinili Čičerin i Litvinov, onda je to »revolucionarno remek-djelo«.

Jedno je sigurno: ovakovi paradoksi znače, da Rusija sve više skreće na put normalnog razvoja, gdje je tačno obilježena granica između realnosti na jednoj strani, te iluzija i nemogućnosti na drugoj strani.

—ar.

Obnova papinske države.

Vijest o izmirenju fašizma sa Vatikanom i o uspostavi papine svjetovne vlasti izazvala je u čitavom svijetu pojmljivi interes. Općenito se to izmirenje smatra velikim uspjehom Mussolinija, koji je danim koncesijama na crkvenom području vezao interes pape za očuvanje fašizma. Ujedno se smatra, da će uslijed toga fašistička vlada ojačati i svoje vanjskopolitičke pozicije i sporazum sa Vatikanom iskoristiti za talijansko prodiranje na Orient.

Radi ovih prednosti napustila je fašistička vlada svoje ranije intransigentno držanje prema Vatikanu, koje najbolje karakteriše zahtjev Mussolinijev, kojega je on iznio 1919 u fašističkom glasilu »Popolo d' Italia«, da se provede rastava crkve od države, da se katoličkoj crkvi oduzme privilegij državne crkve, te da se zaplijene sva crkvena dobra i biskupske nadarbine. Osim toga Mussolini je tada tražio, da se izvršavanje religioznoga kulta i vjerske obuke smije dozvoliti samo izvan javnih i privatnih škola.

Sve to nije dabogme smetalo Mussoliniju, da sada u interesu fašističkog režima uradi potpuno protivno i da u konkordatu, koji je potpisan početkom februara, skupa sa političkim i financijalnim sporazumom, zagarantira crkvi baš sve one privilegije, koje je prije deset godina najoštrije pobijao.

Nije potrebno posebno isticati, da politički sporazum po kome se uspostavlja papinska država, makar i na teritorijalno minimalnom opsegu, znači odricanje od najosjetljijih tradicija talijanskog Risorgimenta, koji je predvidao rješenje odnosa između crkve i države po načelu slobodna crkva u slobodnoj državi. Tu je soluciju nudio još Cavour god. 1861, pod uslovom da se papa dobrovoljno odreče svjetovne vlasti i na taj način pomogne sporazumnom rješenju rimskog pitanja. Tadašnji papa Pijo IX. nije htio o tome da čuje i tako je kao jedina solucija preostalo, da se rimsko pitanje u zgodnom momentu riješi silom. Jedinu ozbiljnu zapreku predstavljalo je držanje Napoleona III., koji je pod pritiskom francuskih klerikalaca igrao ulogu zaštitnika papinske države. Međutim kada su nakon francuskih poraza u francusko-pruskom ratu god. 1870 francuske trupe bile opozvane iz Rima i kada je nakon poraza kod Sedana u Parizu proklamirana republika, prestala je i ta zapreka. 20. septembra 1870, nakon kratke borbe, udoše talijanske čete u Rim, koji otada postade prijestolnicom ujedinjene Italije. Tako je historijsko djelo talijanskog ujedinjenja bilo popraćeno uništenjem papinske svjetovne vlasti, koja je bila utemeljena darovnicom franačkog kralja Pipina Maloga od god. 756. Položaj pape prema talijanskoj državi bio je reguliran »zakonom garancija«, koji je bio izglasan po talijanskom parlamentu odmah po osvojenju Rima i prema kome su papi ostale zagarantovane prerogative suverena, zatim posjed Vatikana i još nekih palača, uz oprost od svih poreza, kao i stanovita godišnja dotacija. Taj zakon papa nije htio priznati i od 20. septembra 1870 smatrao se je dobrovoljnim »zarobljenikom« talijanske države.

Politički sporazum, kojim se uspostavlja papinska država čini kraj tom »zarobljeništvu« rimskog pape, koji sa zakašnjenjem od šest decenija, a pod cijenu povoljnog konkordata i odštete od nekih milijardu lira priznaje činjenicu talijanskog ujedinjenja.

Budućnost će pokazati, koliko će ovo novo stanje utjecati na držanje Vatikana prema drugim državama i u koliko će se ispuniti nade fašističkog režima, da pomoću crkve učvrsti svoje pozicije u Italiji i na strani.

B.

PRIVREDNO-SOCIJALNI

Problem ratnih reparacija.

Deset je godina prošlo otkada je završen svjetski rat, a pet je godina prošlo kako se je godine 1924. sastala stručnjačka komisija, koja je imala utvrditi i regulirati pitanje i opseg ratnih reparacija, koje je Njemačka, kao pobijedena država u svjetskom ratu, imala da izvrši na korist aliiranih država. 11. februara o. g. sastali su se u Parizu ponovno stručnjaci, da učine prijedloge za konačno rješenje prodlema reparacije.

Na ovoj konferenciji, koja se je sastala u zgradi francuske banke, zastupano je 7 država: svaka je izaslala po 2 svoja opunomoćenika, stručnjaka i po dva zamjenika. Konferencija radi uz isključenje javnosti tako, da će jednog dana sve zainteresovane države biti stavljene pred gotove zaključke, koje će ove tek moći primiti ili odbiti. S u d b i n a n a r o d a n a o v a j j e n a č i n u r u k a m a i n t e r n a c i o n a l n i h f i n a n s i j e r a, k o j i n a t o j k o n f e r e n c i j i i z r a v n a v a j u s v o j e r a č u n e.

Porijeklo reparacija dolazi iz Versaillskog mirovnog ugovora. U praksi ovim reparacijama, kojima je do sada Njemačka ispunjavala svoje obveze prema mirovnom ugovoru, nijesu samo popravljene štete, koje je uslijed rata pretrpilo civilno pučanstvo, nego se je opseg svih reparacija silno proširio tako, da su modernizirane čitave pomorske i riječne luke, gradene su nove željezničke pruge, podizani su mostovi u mnogim državama Evrope, a njemačkim ugljenom razvijena je francuska kemijska industrija. Što više jednim je dijelom novca na račun ovih reparacija finansirano vojničko zaposjednuće lijevog područja Rajne, što sve u stvari nema ništa zajedničkoga sa »oštetama za civilno pučanstvo« kako se to u mirovnom ugovoru ističe. Poznato je, da su sve naše novije željezničke lokomotive dobivene na račun reparacija i da su naše željeznice do sada bile u najvećoj ovisnosti od tih reparacija. Na račun reparacija podignuti su i kod nas mnogi porušeni mostovi, a u zemlji uvežen su mnogi i najraznoličniji strojevi za sve moguće vrsti privrede.

Do sada, kroz 10 godina, vodena je borba o k o n a č n o j s u m i o v i h r e p a r a c i j a. Mirovni ugovor govori samo o prvom obroku od 20 milijardi zlatnih maraka, te o daljnjim obrocima, ali o konačnoj sumi nema riječi. Francuska je tražila 400 milijardi maraka. Godine 1920. aliirane su sile postavile zahtjev, da Njemačka od 1921. godišnje plaća po 3 milijarde a poslije po 7 milijarda i to kroz 42 godine, sve dotle, dok se ne plati 269 milijardi zlatnih maraka. To je bila fantazija, jer po tome bilo bi svako živo biće u Njemačkoj opterećeno samo za ove reparacije sa oko 4300 zlatnih maraka ili sa 20 hiljada četna familija sa 5 članova. U aprilu 1927. godine obrazovana je r e p a r a c i j o n a k o m i s i j a, koja traži 132 milijarde ali i to nije bilo ozbiljno i protiv toga bio je i sam predstavnik Sjedinjenih Država.

Godine 1924. utvrdena su plaćanja Njemačke posebnim t. zv D a w e s o v i m u g o v o r o m. Ali već prije toga Njemačka je

Digitized by Google

izvršila na račun reparacija silne dobave u materijalu i plaćanja u novcu. Nastala je polemika o procjeni vrijednosti reparacija, koje je Njemačka dosada platila. Njemci tvrde da sve to vrijedi 56 milijardi zlatnih maraka, dok je reparaciona komisija sve to svela na vrijednost od nekih 8 milijardi. Vrijednost Dawesovog plana je u tome, što je dokrajčio beskrajnu polemiku o vrijednosti reparacija (anuiteti), koje Njemačka svake godine ima da plaća bez obzira, da li to uslijedi u materijalu ili u novcu. Prema Dawesovom planu vrše se sva njemačka plaćanja u novcu. Novac se uručuje generalnom agentu za reparaciona plaćanja. (Do sada bio je to Amerikanac Parker Gilbert). On stoji na čelu spomenute reparacione komisije i dirigira kada se koje plaćanje imade izvršiti u novcu ili u materijalu. U reparacionoj komisiji zastupane su sve zainteresovane države. Reparacije su razdijeljene ovako: od godišnje vrijednosti svih vrsti liferacija participira: Francuska 52, Engleska 22, Italija 10 od sto a sve ostale države uključivo i Jugoslavija participiraju zajedno sa 16 od sto. Plaćanja u gotovom redovno ugrožavaju njemačke finansije, pa su s time vazda u vezi razne devizne spekulacije i transakcije na svim burzama. Ali i liferacije u materijalu izazivaju razne krize i čitave sukobe naročito u industrijskom životu pojedinih država.

Anuitetne obveze, koje su u vezi sa ovim reparacijama, pokriva Njemačka porezima i carinama, koje su toliko visoke, da je samo ovom vrsti oporezivanja svaka glava u Njemačkoj godišnje opterećena sa 20 maraka. Državne željeznice su komercijalizirane i pretvorene u poluprivatno preduzeće. Pored toga zaveden je saobraćajni porez. Generalni agent za reparacije od mjeseca do mjeseca ovim državnim prihodima osigurava finansijske operacije, koje su u vezi sa plaćanjem ratnih reparacija. Nu najteže se socijalno odražava opterećenje industrije, poljoprivrede i trgovine sa dugom od 5 milijardi zlatnih maraka uz 6 od sto kamata, jer privreda poduzimlje sve, da u formi povišenja cijena svojih produkata i smanjenja plaća radnika, ovaj teret prebaci na druge klase.

Prema Dawesovom planu obveze se Njemačke automatski dižu, one postaju sve teže i to u toliko u koliko u Njemačkoj uslijed jače potrošnje više uđe na porezu, carinama, i na osobnom saobraćaju.

U Americi bave se bankari mišlju, da ratne reparacije Njemačke komercijaliziraju uz pomoć jednog velikog zajma. Ali teško će se Njemačka moći upustiti u ovakove opasne račune. Amerika se, naročito u posljednje vrijeme, sve više interesira za reparacije i njeni finansjeri htjeli bi od svega toga da naprave jedan silan finansijski posao. Da je to tako dokazuje i činjenica, što je jedan od državnih predstavnika Sjedinjenih Država na zadnjoj konferenciji u Parizu sam Pierpont Morgan, poznati svjetski finansijski magnat. Jedan čitav niz država u Evropi zadužio se je u Americi za vrijeme rata za nekih 12 milijardi dolara. (!) Izgleda da će Amerikanci preuzimanje finansiranja njemačkih reparacija vezivati sa pitanjem reguliranja ovog silnog ratnog duga od kojega najveći dio otpada na Francusku i Englesku. Dosada Sjedinjene Države nisu bile sklone, da ratne dugove ovih država dovode u vezu sa reparacijama i to radi toga ne, što su ti dugovi prvoklasno političko sredstvo Amerike protiv svih evropskih velevlasti. Ako bi međutim Amerika napustila dosadanje stanovište, onda bi na taj način Njemačka postala glavnim njezinim dužnikom.

Pitanje komercijalizacije reparacija ovisno je i od utvrđenja konačne sume reparacija. Njemačka je punih 10 godina plaćala kamate na dug, za kojeg još ni danas ne zna koliki je. Izgleda, da je čitavo pitanje ipak dotle sazrelo, da se barem to konačno utvrdi, jer bez toga teško će i sama Amerika htjeti razgovarati o nekom zajmu Njemačkoj za udovoljavanje njenih reparacionih obveza.

Razumljivo je, da se sa njemačke strane čine silni napori, da se život jednog velikog, naprednog i za život sposobnog naroda ne uništi ubitačnim teretom. Zato Njemačka traži da se u prvom redu oslobodi zaposjednuto područje lijeve Rajne i da se uproste i pojeftine skupocjeni instrumenti i aparati, koji su nastali Dawesovim ugovorom, a kojima se tobože vrši kontrola kod izvršavanja reparacijonih obveza.

Evropa je zapala gotovo u posvemašnju finansijsku ovisnost Amerike. Zato se ne pretjeruje tvrdnjom, da rat nije izgubila samo Njemačka već sve velevlasti u Evropi. Jedino je Amerika dobila u ratu, što najbolje dokazuje činjenica, da je ona u pitanjima reparacija silom prilika postala pravi diktator. Po srijedi su veliki i teški računi svjetskih finansijskih magnata, koji su morali Americi kao najvećem predstavniku kapitala, prepustiti suverenu vlast.

J. B.

Napredak naše industrijske djelatnosti.

Pred par dana donijele su sve naše radničke novine u zemlji nekoliko statističkih podataka, kojima je dokazan stepen prosperitete i djelatnosti naše industrije. Tim podacima ujedno se odgovara na pitanje, da li naša industrija napreduje ili nazaduje? Ovaj materijal prikupio je centralni sekretarijat Radničkih komora u Beogradu i to u vezi sa tvrdnjom industrijalaca, da naša privreda, a naročito industrija, nazaduje.

U posljednje vrijeme povele su razne privredne organizacije živu akciju protiv javnih tereta, kojima je oporezovan privredni život u zemlji. Da bi se polučio što veći efekat t. zv. privredni krugovi prikazuju stanje naše privrede u mnogo crnijem svjetlu, nego što to stvarno jest. Daleko smo od nekog neosnovanog optimizma, jer zaista postoji privredna kriza, ali ona dolazi najprije od nesposobnosti onih, koji su u našoj zemlji nosioci privredne politike, a i naše ekonomski nerazvijene prilike biti će još dugo zaprijeka za ubrzani napredak i ekonomski polet. Interesantno je, da o krizi i nazadovanju najviše govore predstavnici industrije, koji, kako će se to statistički dokazati, nemaju na što, da se toliko tuže, jer na to imaju prije prava poljoprivrednici, seljaci i zanatlije, gdje zaista postoji teška i ubitačna kriza. Nu kampanja industrijalaca pa i ostalih poslodavaca ne staje samo kod traženja redukcije javnih tereta; ide se dalje i traži se demontiranje našeg radničkog zaštitnog zakonodavstva, a naročito radničkog osiguranja, jer da ovo za našu industriju predstavlja nepodnosivo opterećenje. Time ova kampanja dobiva i svoje naročito antisocijalno obilježje, jer se traži olakšanje za razvoj industrije na teret socijalne zaštite radničke klase, koja je i kod nas kao u cijelom svijetu vrlo važan ako ne najvažniji faktor u narodnoj privredi.

Međutim stvari ne stoje tako, kako se to prikazuje i jadikovanje poslodavaca naročito industrije je neosnovano, kako to dokazuju ove dvije statistike.

Prva pokazuje indeks cijena akcija industrijskih preduzeća na zagrebačkoj Burzi poslije carinske tarife od 20. juna 1925. godine. Taj indeks po godinama i po mjesecima glasi ovako:

	1925.	1926.	1927.
januar	—	101.60	119.70
februar	—	104.50	128.30
mart	—	98.90	132.50
april	—	95.10	147.80
maj	—	97.—	147.—
juni	100.—	89.10	138.90
juli	100.—	91.90	136.40
avgust	104.30	97.20	136.70
septembar	112.90	98.60	139.70
oktobar	110.80	193.80	142.70
novembar	106.70	110.—	138.40
decembar	100.—	112.70	138.60

Iz ovoga se pregleda jasno vidi, da su cijene akcija industrijskih preduzeća skočile za prosječno 30%, a to apsolutno ne bi moglo da bude kada bi industrija bila u nazadovanju. Pad kamatne stope za ovo vrijeme ne opravdava ovako velik porast vrednosti akcija. Industrija dakle u cjelini nije nazadovala, nego napredovala, i nema razloga ni odveć mnogo da viče na svoje poresko opterećenje, a najmanje pak na uslove rada radničkog, koji su u ovoj periodi znatno pogoršani. Na osnovu proračuna o našem nacionalnom prihodu i na osnovu zvanično objavljenih podataka utvrđeno je, da su javni tereti kod nas raspodijeljeni ovako:

	na pojedinca	na 1000 Din prihoda
Neposredni porezi:		
seljak	65.70	17.79
mali trgovac, zanatlija	1622.58	40.—
bankar, bogataš, industrijalac	12578.—	26.97
radnik, činovnik	217.—	59.—
Posredni porezi:		
seljak	1181.63	82.49
mali trgovac, zanatlija	3451.76	85.06
bankar, bogataš, industrijalac	9295.55	18.25
radnik, činovnik	2015.50	163.28
Ili svega:		
seljak	1247.33	100.38
mali trgovac, zanatlija	5074.34	125.06
bankar, bogataš, industrijalac	21873.55	45.22
radnik, činovnik	2232.59	222.28

Iz ovog se pregleda vidi, da su 1000.— dinara radničke nadnice opterećeni skoro pet puta više, nego 1000.— dinara kapitalističkog prihoda.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ulica 42.
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović, Savska Cesta 87a**

Digitized by Google

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

NAKLADA I TRGOVINA HRVATSKIH UMJETNIČKIH SLIKA
Petar Nikolić, Zagreb
Ilica 36, I. kat. Telefon 42-22.
Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.
Cijene povoljne. Tražite cjenike.

TISKARA VIDOVIĆ I DRUG, ZAGREB
KRALJICE MARIJE ULICA BR. 34

PREUZIMLJE SVE POSLOVE KOJI SPADAJU U GRAFIČKU STRUKU, KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE, OBJAVE VJENČANJA, POSMRTNICE, BROŠURE, PROSPEKTE, ILUSTRACIJE I T. D.

:: Najjeftinije vrelo za :: nabavu listovnog papira
K. GRASZ
ZAGREB
MAROVSKA 23.

IVAN KAŠPAR
zlatar, graver, urar i optičar
ZAGREB
Vlaška ulica broj 90
Vlastita radiona za popravke satova i raznih zlatnina uz najumjerenije cijene

Digitized by Google

Besplatno „Socijalnu Misao“

dobivaju **jednu čitavu godinu** svi oni, koji nam nađu **deset** stalnih pretplatnika; a za **pola godine** dobivaju besplatno oni, koji nam nađu **pet** stalnih prelplatnika.

Uprava „Socijalne Misli“.

P. t. pretplatnicima!

Ovih dana smo poslali našu čekovnu uplatnicu svima onima, koji su u zaostatku sa pretplatom, kao i onima, kojima pretplata ističe sa ovim brojem, pa ih umoljavamo, da nam čim prije pošalju otpadajuću pretplatu.

„Socijalna Misao“ živi samo od pretplate.

Uprava „Socijalne Misli“.

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM.

SOCIJALNA MISAO

GODINA II. ZAGREB 1. APRILA 1929. BROJ 4.

SADRŽAJ:

Dr. Božidar Adžija: **Toma G. Masaryk.**

Mirko Ž. Avakumović, (Ženeva): **Socijalna Mala Antanta.**

Dr. Mirko Kus-Nikolajev: **Sociologija ulice.**

Ka Mesarić: **Potreba pučkog kazališta.**

Gojko Berberović: **Činovničko pitanje.**

Radovan Matjašić: **Neptunske konvencije i socijalno osiguranje.**

Josip Beker: **Naš agrarni problem.**

† **Toni Schlegel.**

PREGLEDI:

Edicije **„Socijalne Misli".**

Kulturni:

Emil Ludwig: **Vilim II.**; Luc Durtain: **„L' Autre Europe"** (Druga Evropa); **Nova literatura.**

Privredno-socijalni:

Kalvarija jedne uredbe; Protiv revizije Vašingtonske konvencije; Jedna afirmacija radničkog zadrugarstva; Regulacija stanbenih odnosa.

Listak:

Stanko Tomašić: **Veliki i mali Bog.**

GODIŠNJA PRETPLATA 40 Dinara; POLUGODIŠNJA 20 Dinara; POJEDINI BROJ 4 Dinara; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8 Švicarskih franaka; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2 Dolara
UREDNIŠTVO I UPRAVA ZAGREB, PRERADOVIĆEVA UL. 42. III. KAT (DVORIŠTE)

Digitized by Google

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

U štampi se nalazi i doskora će izaći:
Veliki i potpuni sveopći adresar grada Zagreba
sa oko **100.000 adresa** stalnih stanovnika Zagreba složenih a) po **abecednom** redu i b) po **zvanju** i **strukama** sa točnom oznakom zanimanja, stana i telefonskog broja.
Knjižara St. Kugli, Zagreb
Ilica 30.

Najjeftinija
draguljarska roba
dobije se kod
IVANA KAŠPARA
Vlaška ulica br. 90.

Tvornice za pamučnu industriju d. d.
Zagreb

Proizvadja sve vrsti pamučne tkanine.

TELE FUN KEN

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju
ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 4. ZAGREB, 1. APRILA 1929. GOD. II.

Toma G. Masaryk.

Dr. BOŽIDAR ADŽIJA

Makar ovaj članak pišemo u prigodi 79.-tog rodendana čovjeka, koji je logikom svog čitavog naučnog rada i sintezom svog životnog djela postao simbol i vođa češkoslovenske nacijonalne revolucije i bio postavljen na čelo slobodne republike kao njezin prvi predsjednik, ipak nam nije nakana da ovdje iznesemo nekoliko uobičajenih fraza idolopoklonstva, ličnog kulta, izraza divljenja i čestitaka. Masaryk je sociiolog, Masaryk je socijalista, njegov je naučni rad u najbližoj vezi sa naučnim socijalizmom, a njegov praktični životni rad u vrlo blizoj vezi sa modernim radničkim pokretom, i to je ono što nas ovde najviše zanima, a to je ujedno ono, što je našoj javnosti najmanje poznato.

Ograničeni prostor jednog članka omogućuje nam, da samo u glavnim crtama obilježimo njegovo socijološko naziranje, njegov odnos prema naučnom socijalizmu i radničkom pokretu.

Masaryka je teško ukalupiti u bilo koji sistem, o kojem nam govori historija filozofije. Kod njega ima Kantovog kozmopolitskog relativizma i racijonalizma engleskih filozofa, a nisu mu strane ni mnoge druge filozofske nauke. Jedno je sigurno: Masaryk je u svom socijološkom naziranju racijonalista i subjektivista. I radi toga pojmljivo je njegovo kritičko stanovište naprama Marksovoj nauci, posebice prama monizmu ekonomskog materijalizma. I Marksova nauka u svojim počecima vuče korjenje iz subjektivističkih sistema Hegelove i Feuerbachove filozofije; ali to su prelazni počeci i Marks ubrzo izrađuje svoju socijologiju na objektivističkoj osnovici. Marks objektivista i Masaryk subjektivista, naučni su protivnici.

Masaryk je objasnio svoj odnos, zapravo izvršio analizu marksizma u mnogim svojim djelima (posebice u »Socijalnom pitanju« i u »Rusija i Evropa«), u kojima je Marksovoj teoriji suprotstavio mnoge filozofske, socijološke, historijske i psihološke motive. Kako smo već gore istaknuli njegova se je kritika u glavnom ticala monizma ekonomskih motiva kao odlučujućeg faktora u historijskom razvoju društva. Za Masaryka ne vrše samo društveni odnosi uticaj na ljude, već i ljudi stvaraju odnose Masaryk ne priznaje primat ekonomskim motivima, da su oni jedini činioc historijskog zbivanja i razvoja. On ne smatra, da su ljudi samo produkt ekonomskih odnosa u društvu. Dosljedno tome on ne vjeruje, da će izmjenom (revolucionarnom) samo ekonomskih odnosa nestati zla iz današnjeg društva.

Za Masaryka, u razvoju ljudskog društva, imaju — pored ekonomskih motiva — i ideološki motivi (moral, pravo, religija) presudan i odlučan uticaj na društveni život i njegov razvoj. Dosljedno tome njemu nije dostatan ekonomski preobražaj društva, već je isto tako važan i moralni preporod čovjeka. Ne samo ekonomsku, već i moralnu revoluciju traži Masaryk; on traži revoluciju srca i razuma; on traži novog čovjeka, koji je jedini kadar, da stvori i održi novo — socijalističko — društvo. Osnovica društvenog poretka nije samo ekonomski mehanizam, već i moral društva. U smislu Masarykove socijalne filozofije socijalistički društveni poredak neda se obrazložiti samo historičko-ekonomskim zakonima, već još više i u prvom redu etičkim zakonima: čovjek mora živjeti u uvjerenju, da njegov rad, njegove žrtve, čitav njegov život imaju neki viši smisao. Zašto bi se radnik borio protiv kapitalističkog poretka, zašto bi on trpio i gubio svoj život u toj borbi, kad nebi bio uvjeren, da je njegova borba pravedna. A osjećaj i borba za pravičnost, osobito socijalnu, primarno su etički postulati.

Masaryk polazi sa etičkog gledišta i u posmatranju praktičnih zahtjeva socijalizma i socijalističkog radničkog pokreta. Još davno pred rat on je naučno obrazložio, i to u glavnom moralnim i kulturnim motivima, potrebu osamsatnog radnog dana. I kao vrhovna glava države on se nije ustručavao, da otvoreno i sa osobitim značenjem daje izjave o najaktuelnijim problemima socijalizma. Tako n. pr. o socijalizaciji: socijalizacija je potrebna, ali se ona ne može provesti nasiljem; prije njezine provedbe treba da radništvo dobro shvati čitav privredni problem, proces proizvodnje i potrošnje, i to baš zato, jer i socijalizacija privrednog života nije samo ekonomski, već je ujedno i moralni postulat. Naravno da se Masaryk kao noetičar i etičar nije upuštao u detaljnu izgradnju tehničko-organizacijonog socijalističkog plana; njegovo je djelovanje bilo uvijek izvan praktičnog radničkog socijalističkog pokreta. Područje je njegova rada naučno obradivanje ideologije socijalizma, koja — i pored mnogih suprotnih mišljenja — ima veliko značenje za praktični socijalistički pokret. Ako ne i više, a to sigurno u istoj mjeri kao i praktični pokret, ideološka će sadržina socijalizma biti ona, koja će očuvati, da socijalizam — u praksi i u teoriji — zadrži onu zamjernu poziciju, koju je on u čitavom svijetu zadobio nakon velikog rata i spriječit će, da putokazom društvenog razvoja postanu socijalizmu neprijateljski smjerovi i tendence. Jer socijalizam nije samo skup svakodnevnih socijalnih i ekonomskih borba, već ujedno i vjera u jedan veliki ideal, uslovljen naučnim i filozofskim uvjerenjem o njegovoj nužnosti. Veću opasnost za socijalizam predstavljaju ideološka učmalost, petrifikacija i dogmatizam, koji dolaze iz unutra, nego najkonzervativniji smjerovi reakcije izvana. A i dnevna realna politika socijalističkog pokreta bila bi bez ikakove stvarne i čvrste podloge kad nebi bila produhovljena ideologijom.

Masaryk filozof i duševni radnik upuštajući se u fizičku revolucijonarnu borbu protiv Habsburške monarhije, ostaje dosljedan čitavom svom dotadanjem životnom djelu mjenjajući jedino borbena sredstva i metode prema danoj situaciji. Kao što je smatrao svojom naučenjačkom i moralnom dužnošću istupiti aktivno u t. zv. veleizdajničkom i Fridjungovom procesu, u pitanju t. zv. ritualnog umorstva, u pitanju t. zv. kralodvorskog rukopisa, tako isto smatra svojom moralnom dužnošću stupiti u aktivnu borbu za oslobođenje svog naroda ne puštajući nikada s vida, da se time bori za ideju, socijalni napredak i novi moral.

Borbu za narodno oslobođenje Čeha Masaryk je opravdavao socijalnom sadržinom i idealima humanizma u historiji češkog naroda. U duhu i tradiciji prvih čeških komunista i socijalista Taborićana, u duhu i tradiciji Žiške, Husa i Komenskoga, »idealista« Masaryk je našao moralno opravdanje za aktivnu i revolucijonarnu borbu

Digitized by Google

protiv Habsburške monarhije, davajući toj borbi sadržinu socijalnu. »Češko je pitanje socijalno pitanje« Masarykova je lozinka, koju on sa unutarnjo-političkog gledišta ovako obrazlaže (u svom djelu »Naša sadašnja kriza«): »Za naše liberale narod znači privilegovanu buržoasku klasu, — a da narod sačinjava onaj mali puk, radnik, proleter, to naša liberalistička nehumanitarnost ne shvaća«; sa izvanjsko-političkog gledišta daje joj on ovo tumačenje: »Cijela je Austrija niz malih naroda. Taj problem malih naroda nije ništa drugog, nego politički i međunarodni izraz socijalne politike. Mi Česi dobro znamo koliko je to važno socijalno pitanje kad je jedan narod ugnjetavan od drugog naroda; jer onda to političko ropstvo znači jeftinog radnika za vladajući narod.« I dalje: »Mali narod u međunarodnom pravu znači isto što i mali čovjek u građanskom pravu«. I svojim radom kao odgovorni državnik on je uvijek zastupao radikalno stanovište u pitanju socijalne politike ispravno shvaćajući, da jedan mali narod svoju kvantitativnu slabost može i mora da nadoknadi većim kvalitetom, i da kolektivni individualitet malog naroda u međunarodnoj zajednici može da dođe do izražaja samo radikalno-naprednom socijalnom i kulturnom politikom čitavog naroda.

I konačno Masarykov odnos prema socijalizmu i radništvu najuvjerljivije će nam obilježiti nekoliko njegovih vlastitih riječi. Onda kad je za riječ »socijalizam« padala na svakoga teška anatema on je napisao ovo:

»Socijalizam ima svoj neiscrpivi izvor u očitim nedostatcima i nemoralu društvenih uredaba, a svoj živi izvor u velikoj materijalnoj i moralnoj bijedi širokih masa svih naroda«.

Kao predsjednik republike, dakle kao odgovorni najviši državni funkcijonar, Masaryk je god. 1920. pred pribranskim rudarima rekao o socijalnoj revoluciji ovo:: »Ja znam, da vi (radnici) mnogo polažete na to, da ste revolucijonarna stranka. Ja sam sâm aktivni učesnik revolucije, i znam što to znači. Ali ja sam uvjeren, da mi — obzirom na kulturni stepen našega naroda — možemo sada sve svršiti u miru i uzajamnim sporazumom. Socijalna je revolucija već tu, samo što ju većina ljudi ne zapaža; mi ju imamo samo da završimo i da joj dademo stanovite zadnje forme, ali za to nije potrebna šaka. Socijalni preobražaj društva samo će onda uspjeti, ako mi budemo imali jasan i stalan plan....« Istom tom prigodom rekao je radnicima o socijalizaciji ovo: »Pred vama otvoreno izjavljujem, da sam ja za socijalizaciju; socijalizacija će se izvršiti postepeno; počet će se sa onim, čemu se kaže, da je zrelo...«

Od važnijih djela T. G. Masaryka treba istaknuti slijedeća: »Samoubijstvo«, »Blaise Pascal«, »Humova skepsa i račun vjerojatnosti«, »Teorija historije prama principima Bucklea«. »Principi konkretne logike«, »Slavenske studije«, »J. A. Komensky«, »Češko pitanje«, »Naša sadašnja kriza«, »Karel Havliček«, 'O sadašnjoj filozofiji evolucije«, »Socijalisti i etika«, »Socijalno pitanje«, »Osam sati rada«, »Mnogoženstvo i jednoženstvo«, »Pregled najnovije filozofije religije«, 'Inteligencija i religija«, »Politika, kao znanost i umjetnost«, »Klerikalizam i socijalizam«, »Nauka i crkva, »Rusija i Evropa«, »Svijet i Slaveni«, »Nova Evropa« i najnovije djelo »Svjetska revolucija«.

*

Češkoslovenski narod u svojoj novoj historijskoj eri, nakon velikog rata, za svoje veliko doba našao je velikog čovjeka; to je ono, što historijska sudbina nažalost mnogim drugim narodima nije dosudila. U Masarykovom rukovodenju države također je jedan od velikih razloga srazmjerno mnogo veće socijalne, političke i privredne sredenosti Češkoslovenske Republike od ostalih novoosnovanih država.

Socijalna Mala Antanta.

MIRKO Z. AVAKUMOVIĆ (ŽENEVA)

Predhodna konferencija stručnjaka Male Antante, koja je pred kratko vrijeme zasjedala u Bukareštu, imala je, radi novih veza koje ona hoće da stvori između savezničkih zemalja, još jedan naročiti interes, koji ne bi smio izbjegnuti pažnji vodećih krugova, čija su nastojanja ustremljena konsolidaciji djela mira.

Njezin je zadatak bio, da prouči sredstva za postignuće ekonomskog sporazuma između Rumunjske, kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i republike Čehoslovačke, nadopunjujući na taj način i politički sporazum, koji te zemlje spaja.

Problem kolaboracije na ekonomskom području ima prvenstveno značenje za svjetski mir. Posvuda u Evropi politika je orijentisana u tome smislu i traži, da sklopi regionalne ugovore na području ekonomskom i trgovačkom. Na jednom zasjedanju u Bukareštu podvučena je važnost jednog ovakovog sporazuma i tri su ministra vanjskih poslova jednodušno zaključili, da se savez, koji veže njihove zemlje u političkom pogledu protegne i na područje ekonomsko, finansijsko i kulturno i da se na taj način doprinese očuvanju evropskog mira.

Da se postigne još efikasnije koordinacija ovih nastojanja i pacifikatorske akcije Male Antante na svim područjima, neophodno je potrebna i kolaboracija na socijalnom području. Zato je Čehoslovačka dala inicijativu za ideju Socijalne Male Antante, koja bi konvencijama u pogledu radničkog zakonodavstva i socijalnim reformama podupirala i čuvala interese radničke klase zemalja Male Antante. Ova se je ideja rodila u Čehoslovačkoj uslijed toga, što je tamo industrija veoma razvijena, dočim su druge zemlje Male Antante u većini samo agrarne. Međutim industrija i agrikultura mogle bi ujediniti svoja nastojanja, kad bi se postiglo zaključenje sporazuma u socijalnom pogledu, koji bi, bazirajući na internacijonalnoj osnovi, imao vrlo sretne posljedice za pacifikaciju Centralne Evrope.

Dok je misija Društva Naroda, da očuva internacionalni mir, Internacionalna Organizacija Rada ima inicijativu za socijalni mir. Svojom vidovitom aktinovšću ona paralelno sa ekonomskim pitanjima rješava i socijalne probleme. Dok Društvo Naroda preporučuje, da se što više umnožava sklapanje regionalnih ugovora na području političkom, pružajući kod toga svu svoju potporu, Internacionalna Organizacija Rada favorizira i olakšava te iste ugovore na socijalnom području. Poticaj i moralna potpora, na koju bi sigurno naišao kod tako moćne institucije projekt poput onog o socijalnoj Maloj Antanti, bez sumnje bi proizveli najbolju impresiju na proletarijat triju zemalja Male Antante i pokazali bi mu istodobno aktivnost Internacionalne Organizacije Rada, koja neprestano ide za poboljšanjem radničke sudbine.

Takovi bi ugovori samo povećali solidarnost, koja će indirektno blagotvorno utjecati i na odnose između kapitala i rada.

Ova nova koncepcija internacionalne antante sa socijalnim problemima, koji se imaju riješiti, moći će naići na stanoviti otpor od strane kapitalista i poslodavačkih organizacija, koje će se možda opirati da pregovaraju na ravnoj nozi sa radničkim organizacijama. Budućnost će nam to pokazati.

Bilo kako bilo, ove inicijative obilježavaju početak jedne važne ere, ako ne i odlučne, za očuvanje socijalnog mira, tog temelja universalnog mira, za kojim čezne cijelokupno čovječanstvo.

Digitized by Google

Internacijonalna Organizacija Rada, čiji je zadatak zaštita interesa radnika čitavog svijeta, koji na nju gledaju kao na izvor socijalne pravde, znati će svakako da upotrebi svoj utjecaj i dade direktivu nastojanjima, koja su poduzeta za približavanje naroda u socijalnom pogledu.

Sociologija ulice.

DR. MIRKO KUS-NIKOLAJEV

IV.

(Svršetak)

Problem dispozicije, bilo individualne bilo socijalne (točnije kolektivne) zauzima danas vidno mesto u socijalnoj psihologiji i socijalnoj patologiji. Ako se sa ovog problema poskida sav metafizički ovoj, onda nam se on u stvari predstavlja kao rezultat funkcionalnog odnosa između subjekta i objekta, odnosno čoveka i njegovog milieua (biološkog i ekonomskog). Pokušaja, da se osvetli taj problem odnošaja između subjekta i objekta, ima jednako toliko, koliko i filozofijskih teorija i sistema. Ne ulazeći u ocenu tih shvaćanja o subjektu i objektu i njihovom međusobnom odnošaju ili povezanosti što konačno nije zadaća ovog eseja, ja ću samo ukratko izložiti teoriju Richarda Avenariusa o vitalnim nizovima, koja je, — prema mom uverenju — jedina osvetlila ovaj problem ili barem stvorila preduslove, da se taj problem osvetli.

Prema Avenariusu izvrgnut je živčani sistem C dvovrsnim promenama i to s jedne strane usled podražaja vanjskog sveta R, a sa druge strane usled primanja hrane S. Svaki pojedini od tih momenata znači promenu sistema C, koja bi mogla rasti u beskonačnost, da drugi momenat ne upliviše u protivnom smeru. O intezivnosti jednog ili drugog upliva ovisi promena i forma sistema C. Ako je usled R izazvana promena f (R) i usled S izazvana promena f (S), — f je oznaka funkcije, — jednako snažna, ostaje C u mirnom stanju, jer se oba faktora izjednačuju. Međutim taj idealni slučaj je prolazan i trenutačan, ni doživljujemo redovito poremećenje ove ravnoteže, koja vlada u mirnom sistemu. Progres ili regres C-sistema (u našem slučaju socijalne jedinice — čoveka) uslovljen je time, da li prevladava S ili R. Vanjski podražaj R nastoji sistem C, posredstvom svoje građe, da prevlada i da se ponovno vrati u mirno stanje, u svoju ravnotežu u svoj maksimum životnog održanja. Avenarius naziva reakciju sistema C prema nastalom vanjskom uzmirenju: nezavisnim vitalnim nizom. Mi ćemo videti, da i više C-sistema može stajati u međusobnom odnošaju, tako da jedan u drugom proizvodi vitalne diferencije t. j. zapreke, koje usled podražaja R, suprotstavljaju organizmu u njegovom održanju ili razvoju.

Uz R i S važan je i faktor E t. j. sadržaji izjava, među kojima se nalazi i iskustvo. Proces kolebanja uznemirenog sistema, kojemu odgovara dizanje nađenih E-vrednosti, pruža nam zavisni vitalni niz, koji se ne odigrava samostalno već je također ovisan o C. Ovo kolebanje odnošaja između milieua i organizma, — (objekta i subjekta), — obrazuje problem. — Subjekt izbačen iz mirnog sistema, nastoji, da mu se povrati i da svlada nastalu zapreku. Spoznaja je u svojoj bitnosti nastojanje, da se reši stanoviti problem i ukazuje se prema tome kao biološka funkcija, da se odstrani vitalna diferencija.

Avenariusova teorija nezavisnih i zavisnih vitalnih nizova daje odličan sociološki instrumenat za ispitivanje odnošaja u socijalnom organizmu. Sam Avenarius nije svoje izvode preneo na područje sociologije, njegova ispitivanja su se kretala u glavnom u okviru biologije i psihologije. A ipak će tek jedna sociologija vitalnih nizova moći, da osvetli mnoge pojave u socijalnom životu, koje su do danas ostale nerešene, jer je za njihovo rešenje bio nedostatan dosadanji metod analiza.

Za naš problem daje teorija vitalnih nizova odlično uporište, naročito u koliko je primenimo na pitanje dispozicije. Ako hoćemo ispravno primeniti tvrdnje o socijalnoj narkozi, koja nam se pokazuje u delovanju masa i njihovom uplivu na pojedince, koji je sačinjavaju, potrebno je da ispitamo uslove pod kojima nastaje njeno narkotično delovanje. Već površni uvid u mehanizam socijalnog života pokazuje, da se delovanje (pa i istorijsko značenje) masa ne pojavljuje nezavisno od niza pojava, koje su ekonomskog i psihološkog karaktera. Može se reći, da ekonomski momenat prevladava u pojavama masa u doba revolucija a psihološki momenat u revoltima, pučevima itd. Ali obe manifestacije socijalnog života imadu zajedničku crtu a ta je, da narušavaju socijalnu ravnotežu (mirovanje sistema) i socijalni organizam, koji je tim promenama izložen, nastoji, da se ponovno smiri, da svlada vitalnu diferencu, koja je nastala revolucijom ili revoltom. Vremenski momenat nije ovde od odlučne važnosti, kao ni sama sadržina ovih socijalnih gibanja i pokreta. Pod povoljnim sticajem uslova, odnosno pod povoljnom dispozicijom može jedan socijalni pokret brzo svladati vitalnu diferencu, dok se pod nepovoljnim uslovima rasparčava u trenutačnim akcijama, slabi socijalni organizam i konačno ga i ugrožava.

Jedna od najupadnijih vitalnih diferenca u istoriji čovečanstva je produkcioni sistem. Mi tu vitalnu diferencu, koja koči napredak jedne socijalne grupe možemo odlično dokumentovati u borbi između feudalizma i kapitalizma. U ovom nam se slučaju pokazuje C-sistem kao građanska klasa, S (primanje hrane) je kapital i kapitalistički sistem produkcije a R (vanjski podražaj) je zastareo feudalni sistem i istorijska zadaća građanske klase, da dođe do političkog udela, koji odgovara njenim stvarnim vrednotama i jakosti. C-sistem (građanska klasa) ojačana primanjem ekonomske hrane (S - kapital) izlazi iz mirnog sistema svoje političke indiferentnosti i ekonomske uokvirenosti i nastoji da ukloni zapreku feudalnog sistema, vitalnu diferencu, koju uslovljava stari produkcioni, feudalistički sistem, koji onemogućuje njen napredak. Borba C-sistema pokazuje se u revoluciji, koja je kolebanje uznemirenog sistema između dve mirne tačke prijašnje socijalne ravnoteže feudalizma i buduće socijalne ravnoteže kapitalizma. Revolucija je uspešno dovršena onim časom, kad je vitalna diferencija svladana, što znači, da je S-faktor (u našem slučaju kapital) kompenzirao R-faktor; Istorijski rečeno, kapitalizam je potisnuo feudalni produkcioni sistem. Ako je S-faktor (kapital, produkciona snaga građanstva) bio preslab da prevlada vitalnu diferenciju, revolucija svršava neuspjehom, stari sistem produkcije deluje dalje razrešavajući uvek nove vitalne diference.

Međutim se već u latentnoj borbi C-sistema sa faktorom R pokazuje socijalna dispozicija, koja stvarno nije ništa drugo već početak uznemirivanja ravnoteže. Ta dispozicija postaje bazom za daljnji rasplet događaja. Uznemireni C-sistem (građanska klasa) disponiran je na svaku socijalnu infekciju: svaki socijalni podražaj deluje u većoj meri, pobuđuje naglije i jače reakcije i katkada oslobađa brze eksplozije. Mi vidimo, da je socijalna dispozicija već rezultat (ne uslov!) jednog niza izmena u socijalnom organizmu. Te izmene mogu biti raznog ekonomskog i psihološkog sadržaja: finansijska kriza, glad, opšta beda, loše zakonodavstvo, carine, porezi, obespravljenost itd. Ceo taj niz socijalnih podražaja, koji trajno deluje na socijalni organizam, i njegovog glavnog predstavnika mase, pojačava već postojeću tendencu, da se opšta vitalna diferenca: zastareo produkcioni sistem, koji je redovno i uslov tih podražaja, odstrani. Ako se niz pojedinačnih podražaja veže sa osnovnom vitalnom diferencijom, produkcionim sistemom, nastaje revolucija. Ako ovi pojedinačni podražaji deluju bez veze sa ekonomskom pozadinom, koju uslovljava produkcioni sistem, onda nastaje revolt. U prvom slučaju prevaže ekonomski motiv u drugom odlučuje psihička reakcija; ekonomsi motiv ostaje nezapažen.

Socijalni organizam izbačen iz svoje ravnoteže zapada u nervozno stanje u kojem svaki podražaj razrešava reakcije, čas veće čas manje jakosti. Reakcija je ovisna o snazi podražaja. Naravno da će neuposlenost ili beda delovati u jačoj meri

Digitized by Google

nego na primer kakva povreda zakona, koja nije direktno ukopčana u život tog organizma.

Dispozicija socijalnog organizma za podražaje stvara preduslov i za delovanje socijalne narkoze. Masa kao eminentna pojava socijalnog tela, postaje presudan faktor u ovom neuravnoteženom stanju i njene manifestacije ispunjavaju život perioda u kome je uznemiren maksimum životnog održanja. Ali C-sistem ne mora biti jedinstven on može stajati sa drugim C-sistemima u međusobnom odnošaju, tako, da jedan u drugom razrešava ili ukida vitalne diference. Ovakav kongregalni sistem pokazuje nam se upravo kod akcija masa. Masa se sastoji od pojedinaca i mi smo već videli na koji način ona pojedince, koji je sačinjavaju, atakira u sferi njihove svesti. U uznemirenim socijalnim grupacijama imamo prema tome još niz C_1-x sistema (pojedinca), koji su međusobno vezani upravo delovanjem same mase. O gornjim izvodima daje nam sliku naredni diagram, i to onda ako je C-sistem u stanju, da svlada vitalnu diferencu:

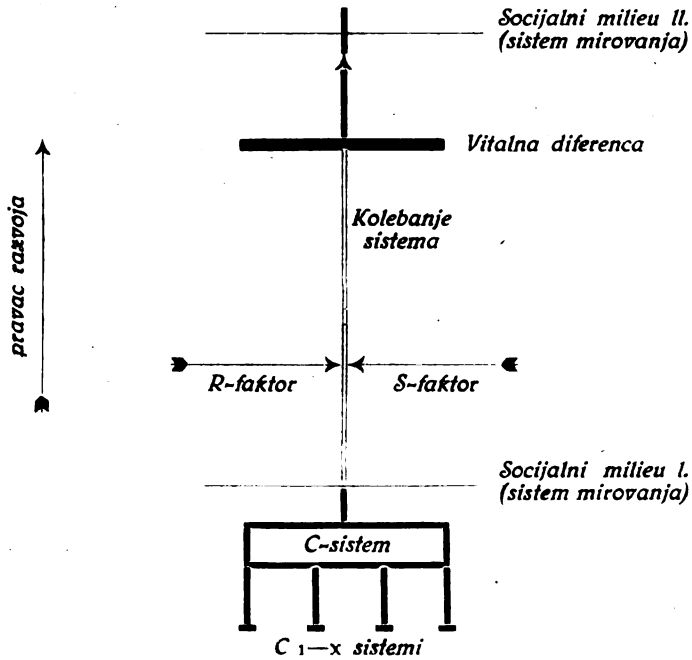

Ja sam za osvetlenje akcije masa i njene ovisnosti od socijalne sredine namerno uzeo primer revolucija, jer se u njemu ta akcija najvidnije pojavljuje. Medutim delovanje mase nije ograničeno na revolucije i revolte, masa deluje uvek i neprestano samo tom razlikom, da su efekti njenog delovanje manje upadni površnom posmatraču istorijskog događania. Delovanje mase nam se pokazuje svugde, gde ona nastupa bilo kao amorfna bilo kao organizovana grupa ljudi. Uvek iz nje izbija kolektivna svest i uvek se repetiraju pojave narkotiziranja ako je za niih stvorena dispozicija.

V.

Pojava mase je vezana uz ulicu: ulica je njena domena, govornica i njen — teatar. Na taj način postaje inače neživi i mrtvi pojam ulice sastavnim delom istorijskog tkiva, postaje nosiocem političkih i socijalnih vrednota a i nastranosti. Već sami kulturno-istorijski i psihološki motivi, koji vladaju ulicom sve od onda, kad je postala akterom društvenog života pokazuju u dovoljnoj meri, kako je ulica sudelovala u izgradi ili rušenju vrednota. Naročito je to upadno na području socijalnih uslova života, jer tu je ulica postala deonikom najvažnije manifestacije opstanka ljudskog društva. Biti ili ne biti. Sve što je trzalo i lomilo jedan socijalni period sve je to našlo svoj vidni odraz na ulici. Kao i kulturne manifestacije jednog perioda, tako su i socijalne našle u ulici svog najačeg agenta i propagatora.

Preko ulice su se sve od antiknih vremena pa do danas valjali valovi masa a njeno delovanje je bilo uvek određeno faktorima o kojima je bila reč. Mi te faktore vidimo na delu i onde, gde su prekriveni teaterskim dekoracijama: sve od rimskih arena preko inkvizicionih stratišta pa do političkih skupština. Uvek i svugde je na tim masama ležala gvozdena ruka, koja je iskapčala iz područja njene svesti sloj po sloj... Moguće ničim nije psihologija mase našla svoju kratku i sumarnu karakteristiku kao rečima: panem i circenses. Umrtviti svest ma pod koju cenu, živiti u momentu i ne zadirati dalje u život nego što se sam nudi. Kakvi su bili dobri psiholozi rimski imperatori! Na kako su lagan način »rešavali« socijalno pitanje! A ipak kojom ih je virtuoznošću brisala istorija sa pozornice? Kojom su rutinom znali inkvizitori i njihovi moćni zaštitnici, da omamljuju mase u večnoj krvavoj svadbi hereze i mučilišta. Križarski ratovi, Bartolomejska noć, sicilijansko veče, strahovlade, gubilišta, pogromi, pučevi, političke orgije itd. sve je to služilo narkotiziranju masa. Nije masa uvek pozitivno reagirala, nije uvek bila nosioc nekih konstruktivnih ekonomskih ili socijalnih vrednota, često, — prečesto, — je bila slepo oružje istorije i razlamala oko sebe, što joj je došlo pod ruku. Pokret u Vandeji, u vreme Francuske Revolucije, pokazao je do kog je bestijalizma u stanju, da se dovine masa u svom krvavom orgijanju.

Ako držimo u vidu one faktore o kojima smo govorili, onda će nam biti jasno do kojih konzekvencija mogu dovesti t. zv. akcije masa. Ja sam daleko od toga, da bi svaku akciju masa smatrao negativnom ali procenat njenih negativnih učinaka je tako velik, da je potrebna oprezna kalkulacija u obračunavanju njenih konačnih efekata. Onde gde masa nastupa kao neki socijalni faktor, kao na pr. u vreme preloma feudalizma i nastupanja kapitalizma, i gde vrši jednu neminovnu istorijsku misiju, gde je dirigirana istorijskom nužnošću, tu su i njeni učini pozitivni. Ali uz koje žrtve! Čovek ne mora biti sentimentalan pa da uvaži, da je osnovna činjenica svakog socijalnog gledanja u tome, da se čovek odredi kao najskupocenije dobro društva i privrede.

Forme, pod kojima se ulica reprezentuje u socijalnom životu ne ovise o strukturi mase, o njenoj kulturnoj ekonomskoj i socijalnoj sadržini pojedinaca, koji je sačinjavaju. U svom nastupu je masa uvek određena faktorima, koji njeno delovanje reguliraju. Znači, masa zahvata samo one krugove, koji su već disponovani za njeno delovanje, kao što je ona sama već postala ognjište za razne socijalne, verske ili političke infekcije. To se odlično zapaža kod revolta, gde preteže čuvstvo. Zato i revolti nisu nikad ništa drugo nego momentane, često vrlo krvave, eksplozije bez ikakvog rezultata. Svi ulični kravali, pučevi i slično svršavaju redovno sa neuspehom.

Nije moguće ovde dati istorijsku sliku razvoja ulice kroz sve periode njenog razvoja i podvući one momente, gde je postala bilo pozitivni bilo negativni akter u evoluciji čovečanstva. Mislim, da je to dovoljno, kad sam označio socijalno-psihološke faktore, koji uslovljavaju njeno delovanje, posredstvom mase. To je konačno bila i svrha ovog eseja a ne prikaz istorije ulice.

Potreba pučkog kazališta.

KA MESARIĆ

Kada se kod dolaska cirkuske trupe uzbuni čitavo selo, onda je to znak, da čitavo selo manifestira potrebu senzacije za igru.

U vezi cirkusa i sela ispoljuje se ta potreba u dvostrukoj primitivnosti: cirkus kao najprimitivnija emanacija nagona za glumu i selo kao težnja za senzacijom umjetnog »izigravanja« događaja u primitivnoj formi, koja je najbliža njihovim duhovnim potrebama; potrebama — teatra.

Teatar postoji u velikoj skali svoje vrednote i svoga značenja. Od cirkusa kao najprimitivnije forme »izigravanja« preko kabareta kao zabavišta pomoću glumačkih

Digitized by Google

izražajnih mogućnosti do svoje najuzvišenije forme — umjetnosti.

U svojoj razvojnoj fazi od primitivnoga i vulgarnoga do uzvišenoga, produhovljenoga i umjetničkoga nalazi teatar za sve skale svojega izražaja i svoju izvjesnu publiku. Postoje kategorije publike u odnosu spram tih skala teatarskoga izražaja. Kategorije publike su organski povezane s tim skalama. One se međusobno uvjetuju.

Logična konzekvenca ove povezanosti jest: svi ljudi bez razlike osjećaju potrebu teatra. To bi bilo prvo i elementarno opravdanje teatra uopće.

Teatar je nagon. On živi u ljudima različitim intenzitetom. On postoji i ispoljuje se kod svakog čovjeka u izvjesnoj formi bezuvjetno.

Teoretik teatra, Nijemac Rudolf Frank kaže: »Teatar je vanvremenski kao i nagon. Njegove vremenske formacije liče maskama, koje on vješa na lice da bi pojačao svoju draž.«

Time, što je utvrđeno da je teatar općeljudski nagon, time njegov rezon još uvijek nije likvidiran u kulturnom, a naročito umjetničkom razvitku čovječanstva.

Taj nagon treba da se oslobodi svoje primitivne ograničenosti i da se kultiviran regenerira u jednu uzvišenu i duhovnu tražbinu čovjeka.

Ova regeneracija vršila se kroz historiju u raznim formama: od krvoločnih arena do religioznih obreda.

U razvoju civilizacije zadržao je teatar dva svoja bitna i protuslovna značenja: arena se razvila u zabavu, liturgija u umjetnost.

Zabavni teatar udaljio se od primitivnog nagona u pozitivnom razvoju tek tehnički i u —rafinmanu ukusa. Sa stanovišta radne, produktivne mase, koja takav teatar ne treba, njegov je rezon problematičan; njeg va se egzistencija tek tolerira. Podržavan od jedne manjine on je stalno u opadanju i čeka da se satre u vlastitoj dekadansi.

Umjetnički teatar udaljio se od primitivnog nagona do duhovnih potreba; do potreba unutarnjih emanacija sa strane onih faktora, koji čine teatar (pjesnik, režiser, glumac) i do potreba primanja tih emanacija sa strane onih, koji se nadovezuju na teatar kao njegova druga polutka (publika).

Umjetnički teatar živi u stalnom razvoju. Umjetnost kao autonomni organizam, koji živi savremenski, a ipak pod kontrolom vremena razvija se besprekidno. Nove forme i nove mogućnosti u izražajnim sredstvima umjetnosti traže se neprekidno.

To neprestano forsiranje razvoja umjetnosti u njenim formama i izražajnim sredstvima nalazi svoj naročito pogodan teren u —teatru.

Nakon toga što je teatar kao civilizovani nagon dobio svoju kulturno-umjetničku formaciju, nastalo je njegovo daljnje kategoriziranje. Najprije se publika opredijelila spram teatra, sada je teatar morao da se opredijeli spram publike.

U ovom unakrsnom opredjeljivanju bitna su dva momenta: teatar kao institucija (unutarnji momenat) i teatar kao auditorij (vanjski momenat). Oba ova momenta traže sankciju za svoje postojanje od kolektivnosti. Ona je uvjet njihovog umjetničkog i materijalnog postojanja.

Teatar kao institucija, čini sam po sebi jednu socijalnu jedinicu. Teatar je povezao ljude i spojio njihov rad na drugarskoj osnovi zbog jednog zajedničkog višeg cilja. Taj cilj zove se apstraktno umjetnost, konkretno on je mozaik rada pjesnika, muzičara, režisera, glumaca, pjevača, tehničara, slikara, obrtnika.

Ovaj svoj socijalni rezon s jedne polutke svoje egzistentnosti treba da savremni teatar produži i preko rampe na drugu polutku u — auditorij .

Tu nastaje problem publike. Problem publike je problem repertoara.

Kategorizirana publika traži svoj adekvatni teatar; teatar s umjetničkim emanacijama svoga stava spram života, svojih naziranja, svojih potreba i svoga vjerovanja.

U definitivno provedenom kategoriziranju publike ostaje potreba samo 2 vrsti umjetničkoga teatra: intimni i pučki.

Ima literarno-scenskih djela (bezobzira na njihovu »vječnu« vrijednost), koja ne podnose široki auditorij. Strindberg je osjetio tu rezervu spram publike i nabacio osnovu za intimni teatar. Max Reinhardt prihvatio je tu ideju. Tako je nastao prvi Strindberg Reinhardtov »komorni« teatar u Berlinu. Međutim literatura ovakovog intimnog komornog teatra ima samo prolazno značenje: u njem se ona priprema da bi mogla istupiti (možda donkle preformirana) pred jedan veći forum.

Sve ono, što stoji između ovakovog pripravnog komornog i pučkog teatra samo je zabluda u taksiranju pravih teatarskih konzumenata: publike.

Međutim umjetnost teatra ne može se privilegovati i ograničiti ni na koga. Teatar mora da bude za sve i svakoga. U gradovima, gdje je to moguće finansijski sprovesti, nije bilo potrebno apelirati ni na koga. Tamo su potrebe diktirale akciju: teatar za puk organizovali su radnički sindikati. U Njemačkoj postoje dvije ogromne organizacije pučkih kazališta. »Volksbühne« ima preko 500.000 članova. U samom Berlinu 125.000 i svoju vlastitu modernu teatarsku zgradu. Osim toga raspolaže sa velikim dijelom abonamana još i dvaju dramskih i dvaju opernih državnih teatara. Pored ove socijalističke teatarske organizacije postoji i jedna kršćanska, koja ima 300.000 članova. Oni lifruju godišnje tri i pol milijuna teatarskih posjetitelja.

Teatar kao umjetnost traži za svoje veliko izživljavanje i veliku masu. Intimni teatar je prelaz iz kabineta pjesnika pred veliki forum mase. Ako je takav intimni teatar potreban, onda je on potreban samo tako dugo, dok postoje zapreke direktnom govoru pjesnika najširim masama. Te zapreke mogu da postoje, dok pjesnik nije shvatio značenje svoje zadaće, ili, dok postoji individualističko društvo, koje postavlja sebe kao prepreku u direktnim kontaktima umjetnika i mase.

To su problemi, koji nastaju upravo zbog izolacije umjetnosti, koja još uvijek traje. U teatru može te probleme da riješi samo repertoar. Ne postoji li takav repertoar (repetoar za potrebu mase) u jednom teatru, onda taj teatar ne može ni da ima svoj najširi socijalni rezon.

»Teatar mora da bude izražajem onih ideja, koje su zajedničke čitavom narodu« — veli dramatičar i propagator pučkog teatra u Francuskoj Jean R. Bloch.

U malim gradovima i malim narodima potrebe možda nisu tako jake da bi same diktirale akciju. U malim gradovima mora da dođe inicijativa za pučki teatar od državnih faktora u samom okviru Narodnog Kazališta.

Postoji čitav teatarski aparat i postoji publika, koja ima pravo da se koristi takovim teatrom i koja ima potrebu za taj teatar. Treba dakle udesiti reportoar prema toj publici. Reformom repertoara riješen je problem publike.

Socijalizacija teatra danas je najaktuelnije pitanje teatra uopće. Zvalo se to »teatar mase« kakovo značenje ima socijalizovani teatar Kerženceva u Rusiji ili »svjetski teatar«, kakav hoće da osnuje Gemier u Francuskoj, sve to ima tek jedan viši cilj: učvršćivanje kontakta između teatra scene i teatra gledališta; povezivanje mase sa umjetnošću teatra.

Digitized by Google

Ono, što drugim, velikim narodima uspijeva da učine u najgrandijoznijim razmjerima, ono bi se kod nas, za naše prilike postiglo u skromnoj reformi: moderni pučki repertoar Narodnih Kazališta.

Samo takova reforma može da opravda postojanje Narodnih Kazališta financiranih milijunima državljana.

Činovničko pitanje.

GOJKO BERBEROVIĆ

Činovničko pitanje udružuje u sebi čitav kompleks pitanja, pa je stoga razumljivo, da se može pretresati sa raznih gledišta. Može se imati u vidu potrebu reorganizacije i popravke državne administracije i čitavog državnog činovničkog aparata, a može se polaziti i sa gledišta ispitivanja socijalnog položaja činovničkog društvenog reda. Ova se dva gledišta nipošto ne isključuju, nego naprotiv samo u njihovoj koordinaciji treba tražiti zdravo riješenje i za državu i za činovnike. Etatistički momenat ne smije da postane negacijom socijalnog momenta, jer bi u protivnom slučaju svaka reforma bila neostvariva i iluzorna.

Nažalost mora se konstatirati jednu poraznu činjenicu, a ta je, da dosada u ovih deset godina našeg državnog života nijesu odlučivali ni etatistički ni socijalni obziri. Jedino i isključivo bili su mjerodavni partijski obziri, koji su činovnički aparat zatrovali opasnim bacilom partizanstva. Uz to je stalno ignoriranje socijalne strane činovničkog pitanja urodilo i drugim velikim zlom -- korupcijom. Razne korupcionističke afere bile su napuhavane ili zataškavane, već prema tome ko je bio čiji partizan. Tako se je stvorio začarani krug korupcije, koja je, da paradoks bude još veći, rasla paralelno sa porastom napadaja na korupciju.

Tako smo doživjeli taj apsurd, da evo već deset godina činovničko pitanje ne silazi s dnevnog reda i da se i opet nikud ne miče s mjesta. Kao ukleto! Sve su bivše vlade u svojim nastupnim programima najavljivale temeljite reforme u činovničkom pitanju, ali svaki njihov potez značio je dalje pogoršavanje. Redukcije koje su slijedile nijesu donosile čišćenje činovničkog aparata, što više nijesu donosile ni financijalno olakšanje za državu, jer su mjesto jednih partizana odmah postavljani drugi. U skidanju partijski nepoćudnog i postavljanju partijski poćudnog činovništva iscrpljivao se je izgleda sav interes bivših vladajućih stranaka za činovničko pitanje. Konačno činovnička je politika tih stranaka najbjelodanije dolazila do izražaja prilikom vladinih promjena, kada su se pojedine koalirane vladine stranke međusobno pogađale i to ne možda samo za velikožupanska mjesta, nego su se po partijskom ključu morali dijeliti i niži činovnički položaji. U tome su stranke vidjele probitak od učešća u vlasti, koja im je trebala čuvati njihov položaj u narodu i po mogućnosti još i povećati njihov partijski posjed. Na snagu i privlačivost programa već davno se bijaše zaboravilo i tako su same stranke podrezale granu na kojoj su trebale sjedati i postale igračkom slučaja. Tu će svakako pisci naše političke historije u prvoj dekadi od ujedinjenja naći jedan od najdubljih uzroka dekadanse naše građanske demokracije.

Međutim ostavimo po strani politička razmatranja i ostanimo kod same konstatacije fakta, koji je tako pogubno utjecao na naš činovnički svijet. Zar je i moglo drukčije biti, kad u takovim prilikama činovnicima nije preostajalo drugo, nego da u samoobrani prignu šiju pred partizanskim sistemom? Mnogi su da budu sigurniji, imali često u džepu i po više partijskih legitimacija. Rezultat je bio, da je u činovničke redove unesena demoralizacija sa svim njenim rđavim posljedicama.

To je historijska krivnja bivših vladajućih partija, zbog koje čitav narod mora teško da ispašta. Oni, koji su i ranije u svom javnom radu sa katonskom ustrajnošću pobijali to zlo i tražili mu lijeka, imaju puno moralno pravo, da svakom prilikom podvuku svoje s t a r o stanovište. Tu onda potpuno otpada i sama odiozna pomisao neke usporedbe sa onim »kritičarima«, koji s a d a i u tom pogledu siplju drvlje i kamenje na bivše partije i bivše političare i ako su još j u č e r sami spadali u idolopoklonike partijske države, istovjetujući svakom prilikom partiju sa državom .

Prvenstveni je interes države, da se jednom tome zlu učini kraj i to radikalno. Simptomatsko liječenje više ne pomaže, već treba specifični zahvat. Uzročnici zla su poznati, treba ih dakle čim prije i čim temeljitije odstraniti.

Prije svega nameće se potreba potpune depolitizacije činovničkog aparata, koja nije prestala ni nakon raspusta političkih partija. Kao što je spomenuto čitav sistem postavljanja činovnika bazirao je na potrebama vladajućih političkih partija, a ne na potrebama države kao cjeline. Prema tome treba ukloniti taj apsurd i shodnim mjerama onemogućiti upadanje u recidivu. Vrhovno načelo u postavljanju činovništva treba da bude stvarna potrebe službe i sposobnost kandidata. Svi drugi obziri treba da otpadnu. To treba biti mjerodavnim i kod revizije pojedinih činovničkih položaja, kao i kod provadanja redukcije, koja i bez obzira na budžetske potrebe treba da zahvati sve nesolidno, sve što nije došlo po stvarnoj potrebi i što je prema tome samo balast za državnu službu.

Međutim javnost se ne smije podavati iluzijama i očekivati bogzna kakovo financijalno olakšanje radi najavljenih redukcija. U prvom redu ne smiju se bukvalno tumačiti izvjesne intencije, da se državna administracija ujednostavni. Možda je uopće taj termin nezgodan i to obzirom na činjenicu, da kulturni razvitak sam po sebi donosi u čitavom javnom životu, pa tako i u državnoj administraciji, sve veću složenost i razgranjenost. Državna administracija u Arbaniji sigurno je jednostavnija i prostija nego li je to slučaj u Engleskoj ili Francuskoj, pa ipak nema dvojbe, koji ćemo uzor predpostaviti. Bez obzira na razlike u pogledima sigurno je, da nitko ne može željeti vraćanje u primitivizam i napuštanje kulturnih i socijalnih vrednota. Jasno je stoga, da se pod ujednostavljenjem administracije može misliti samo na njezinu reorganizaciju, t. j. da se postavi na racijonalnije osnove, da sve suvišno otpadne i da se raspoložive sile i sredstva upotrebe za druge korisnije radove. A potrebe su naše još uvijek nepresušne. Trebamo još škola, puteva, željeznica, bolnica i drugih zdravstvenih ustanova, trebamo zavoda i ustanova za unapređivanje naše poljoprivrede itd. Za sve to potrebni su još mnogobrojni učitelji, profesori, liječnici, inžiniri, agronomi, veterinari, željezničari itd.

Konačno moraju se apsolutno i hitno naći sredstva za poboljšanje materijalnog položaja naših državnih činovnika, čije plaće ne odgovaraju ni najčednijem minimumu za egzistenciju. To pitanje treba riješiti za sve činovnike i ako nitko ne može imati ništa protiv toga, da se još i naročito regulira materijalni položaj naših sudaca i profesora.

Ekonomsko obezbjeđenje biti će najbolji serum protiv svake korupcije i protiv svih mogućih iskušenja, u koje može da padne čovjek, čiji pošteni prihod ne dostaje ni za najobičnije fiziološke potrebe njegove i njegove porodice.

Ovo je doista jedan od najaktuelnijih naših socijalnih problema, što se priznaje i od strane mjerodavnih faktora. Treba naime o tome biti na čistu, da je riješenje socijalne strane činovničkog pitanja jednako u interesu države i privrede, kao i samih činovnika. Država ima interesa, jer će se činovnik osloboden materijalnih briga moći predanije posvetiti svojoj službi i očuvati od svake napasti, koja danas na njega pauperizovana vreba. Osim toga država će doći u položaj ,da lakše vrši selekciju i time diže kvalitativno nivo činovničkog kadra, jer će tada državna služba postati privlačiva i za mnoge sposobne sile, koje su samo radi nereguliranih materijalnih prilika državnog činovništva predpostavile poći u razna slobodna zvanja i privatne službe. Privreda ima interesa, jer poboljšanje materijalnog položaja snaži konzumnu snagu hiljada i hiljada državnih službenika.

Digitized by Google

U riješavanju činovničkog pitanja upravo ta materijalna strana igra najvažniju ulogu. Samo se po sebi razumije, da se državnim činovnicima moraju zajamčiti i sva moguća socijalna osiguranja u slučajevima bolesti, nesreće, iznemoglosti, starosti i smrti, koja mi tražimo i za radnike i privatne namještenike.

Postavlja se još pitanje činovničke stalnosti, koja nekojima izgleda kao fosil iz vremena birokratskih privilegija i prema tome nesavremena. Tu nam pada na pamet jedna primjedba bivšeg ministra socijalne politike i poznatog kršćansko-socijalnog prvaka g. dra Gosara, — u koliko su naravno novinske informacije tačne —, koji je raspravljajući o činovničkom pitanju naglasio potrebu, da se činovnici okane sanjanja o povratku starih privilegija i neka se pomire sa činjenicom, da su i oni dio najamnog rada i tim bolje po njih u koliko se prije snađu u toj ulozi. U koliko je ta izjava autentična mi se s njom potpuno slažemo, ali moramo odmah napomenuti u interesu pravičnosti, da je položaj državnih činovnika u toliko drukčiji, u koliko činovnički zakoni onemogućuju državnim činovnicima onu slobodu u borbi za zaštitu njihovih ekonomskih interesa, koja je dozvoljena radnicima i privatnim namještenicima. Radni odnos ovih posljednjih reguliraju međusobne pogodbe i kolektivni ugovori, dočim je položaj državnih činovnika jednostrano reguliran autoritetom države. Stoga je zahtjev za činovničkom stalnosti tim opravdaniji i ne bi ga trebalo vrstati, bar još za sada, u preživljele privilegije.

Bez namjere, da dijelimo ikakove recepte o riješenju činovničkog pitanja napisali smo ovih par redaka najviše da istaknemo socijalnu stranu pitanja, na koju se tako često zaboravlja.

Neptunske konvencije i socijalno osiguranje.

RADOVAN MATJAŠIĆ

Izjednačenje stranih i domaćih državljana u pogledu njihovih prava i obaveza iz osiguranja čl. 1. sporazuma određeno je za osiguranje u bolesti i materinstvu, za osiguranje u nesrećnom slučaju, izuzev za poljoprivredne radnike, čije osiguranje u nesreći kod nas nije još sprovedeno, i za osiguranje u iznemoglosti, starosti i smrti. U završnom protokolu ovom opštem sporazumu jednakost je proširena i na potpore za slučaj nezaposlenosti po italijanskom zakonu. Čl. 2. određuje da važi ova jednakost i za buduće izmene zakona i da će se ona proširiti i na ostale grane čim odnosni zakoni dostignu u obe države sličan stepen razvitka. Jednakost važi i za dobrovoljno osiguranje ako je u vezi sa obaveznim. Za penzione dodatke na teret države jednakost postupka u pogledu stranaca ne važi još, ali će se zaključiti naknadni sporazumi, čim se u našem osiguranju za iznemoglost, starost i smrt uvedu. Pasivno izborno pravo u samouprave i sudove radničkog osiguranja strancima se ne priznaje. (čl. 36.)

Pravo uživanja renta u domovini stranca regulisano je čl. 34. koji određuje da se rente i dodaci na skupoću ne mogu obustaviti niti isplatiti jednom za uvijek u vidu otpravnine iz razloga što uživaoci rente stanuju ili se presele u drugu državu ugovornicu.

U vezi sa tim pravom čl. 32. daje strancu a i domaćem državljaninu koji stalno t. j. više od 3 godine boravi u drugoj državi, pravo da traži prenos za njegovu rentu sakupljenog kapitalnog pokrića na odgovarajući zavod države u kojoj boravi. Ovaj prenos stvaraće poteškoće s razloga što znos tog pokrića za istu rentu nije u obe države jednak. Zavodi će imat da regulišu prethodno detaljne uslove za ovaj prenos. U vezi sa tim pravom su i odredbe čl. 7. o vršenju lekarskih konstatacija po zavodima države u kojoj rentnik boravi.

Međusobno uračunavanje vremena penzionog osiguranja regulišu čl. 9. do 25. Međusobno uračunavanje nastupa čim je radnik u drugoj državi bio osiguran barem 6 meseci (čl. 17.). U tom se slučaju naime u vreme osiguranja potrebno za sticanje prava na rentu po zakonima svake od obiju država računa i vreme osiguranja provedeno u drugoj državi, čime se skrati potrebno vreme čekanja a menja i iznos rente (čl. 11.). Ujedno sa ovim uračunavanjem mora se ali smanjiti i visina rente, koja pripada osiguranom licu od zavoda svake države u cilju da ukupna penzija ne bude veća od penzije, koju prima lice koje je isto vreme osiguranja provelo samo po zakonima jedne države. To smanjenje ne nastupa ako je radnik ili nameštenik bio osiguran u svakoj državi barem 15 godina (čl. 9.) ni u onoj državi, u kojoj je bio osiguran barem 30 godina (čl. 10.).

Radi izračunavanja visine penzije na koju ima lice pravo od zavoda svake države ustanovi se prvo penzija, koja bi tom licu u toj državi pripala za ukupno vreme osiguranja provedeno u obe države, a ta se penzija onda smanji u srazmeru vremena provedenog u toj državi do ukupnog vremena (čl. 13.). Ako je lice bilo osigurano u raznim nadničnim ili platnim razredima izračuna se prvo iznos penzije prema poslednjoj zaradi a taj se iznos onda smanji ili poveća u srazmeru iznosa faktične penzije na koje je lice steklo pravo kod tog zavoda bez uračunavanja vremena u drugoj državi i penzije kod istog zavoda izračunate za isto vreme na osnovu poslednje zarade (čl. 16.). Za računanje rente iz italijanskog invalidnog osiguranja radnika i mornara postoje naročite odredbe obzirom na posebnosti tog osiguranja (čl. 13.).

Osigurano lice ne može nikada dobiti manje ukupne penzije no što mu pripada samo od jednog zavoda, da uračunanje nije ugovoreno (čl. 14.). Čl. 15. regulisava uračunanje potrebnog vremena čekanja na penziju za slučaj da je to vreme u obe države različito. Čl. 18. predvida izdavanje posebnih propisa za uračunavanje, kad je lice u jednoj državi bilo osigurano kod više zavoda. Čl. 21. proširuje sve ove odredbe i na sporedna davanja penzionog osiguranja.

Naročite povlastice za međusobno uračunavanje daje čl. 17 koji isključuje gubitak prava zbog nenamerno propuščenih prijava ili neispunjenja formalnosti. Pošto naš zakon o radničkom osiguranju predvida u velikoj meri gubitak stečenih prava zbog prekida osiguranja, koji gubitak prava italijansko invalidno osiguranje radnika i mornara u opšte ne poznaje, a da međusobno uračunavanje time ne bi postalo iluzorno, isti član isključuje i gubitak prava zbog prekida osiguranja onda, kad je lice osigurano u drugoj državi ili kad je uživalo potporu za slučaj bolesti ili besposlice. Očuvanju stečenih prava služi i odredba čl. 21. koja ukida pravo na povraćaj premija kod prekida penzionog osiguranja nameštenika, ako se osiguranje produžuje u drugoj državi.

Svi ovi propisi ali stupaju za osiguranje radnika u iznemoglosti, starosti i smrti na snagu tek od dana kad se to osiguranje kod nas sprovede a i u pogledu penzionog osiguranja nameštenika ograničeni su samo za vreme posle 1. januara 1919 godine (čl. 19.). Oni ne važe ni u pogledu naknadnog dokupa godina službe za penziju (čl. 22.).

Međusobno uračunavanje vremena ugovoreno je i u pogledu osiguranja u bolesti za sticanje onih prava na potpore koje su vezane na izvesno trajanje članstva, ako prekid nije bio duži od 3 meseca (čl. 3.). Ovo uračunavanje vremena osiguranja provedenog u drugoj državi ne važi za porođajne podpore.

U inostranstvo pružaju se bolesničke potpore također ali samo u koliko je njihovo pružanje i kontrola bolesnika moguća Da se ista olakša vršiće ju na zahtev bolesničke blagajne druge države (čl. 5.).

Radi olakšanja sprovađanja osiguranja u bolesti u pograničnoj zoni dozvoljava se lekarima, babicama i činovnicima, koji su za to određeni, da vrše svoju dužnost u toj zoni i na teritoriju druge države a lekarne imaju da izdavaju lekove po povlaštenim cenama. (čl. 4.).

Digitized by Google

Ove odredbe važe i za lečenje unesrećenih (čl. 6.).

Medusobna administrativna i druga pomoć regulisana je, pored već spomenutih članova 5. i 7. posebno u čl. 26. koji određuje da imaju osiguravajući zavodi i administrativne vlasti pružati tu pomoć naročito u pogledu plaćanja novčanih potpora, renta i penzija, kontrole i potpomaganja bolesnika unesrećenih i invalida i njihovog primanja u sanatorije. Ova je besplatna uz jedinu naknadu stvarnih troškova i opštih troškova za lekarsku pomoć i lekove, koji će se obračunavati na osnovu posebnih medusobnih sporazuma zainteresovanih zavoda. Obračun ima se po pravilu vršiti svaka 3 meseca u roku od 10 dana (čl. 31.).

Povlastice, koje osiguravajući zavodi ugovore sa lekarima, babicama, bolnicama, sanatorijima, lečilištima i apotekama za svoje članove, važe i za potpore koje ti zavodi na osnovu ovog sporazuma pružaju osiguranicima zavoda druge države (čl. 27.). Isto tako važe za osigurana lica i zavode druge države oslobođenja i olakšice u plaćanju takse i poreza (čl. 37.).

Posebnoj zaštiti stranih radnika služe još i odredbe čl. 3. o izveštavanju nadležne konzularne vlasti o istragama povodom nesrećnih slučajeva i pravu tih vlasti na razgled istražnih akata, čl. 30. o postupku kod dostave odluka i drugih saopštenja sa peremptornim rokovima državljanina druge države, čl. 28. o pravu obolelih mornara stranaca na repatriranje u domovinu.

Razgraničenje kompetencija osiguravajućih zavoda izvršeno je u čl. 35. na taj način da su izuzeti ispod zakona o socijalnom osiguranju države, u kojoj se nalaze, službenici diplomatskih i konzularnih tela ili železničkih i carinskih nadleštva druge države, njezini državljani, pored toga i privremeno na teritoriji druge države zaposleni službenici javnih saobraćajnih preduzeća. Oni su osigurani po zakonima i kod zavoda svoje države. Ministarstva obeju država ovlaštena su u ovom pogledu sporazumno donašati i druge odredbe.

U završnim odredbama opšti sporazum predviđa još medusobnu reviziju izvršene likvidacije austrijskih i ugarskih osiguravajućih zavoda izuzev Penzionih fondova Tršćanskog Lloyda i Tršćanske komercijalne banke po principu državljanstva ali samo za ona lica, koja nisu prilikom potpisa konvencije već uživala rentu ili penziju (čl. 38.). Potrebne bliže propise za izvršenje opšteg sporazuma doneće Ministarstva obeju država sporazumno (čl. 39.). Eventualne sporove rešavaće Izborni sud (čl. 41.).

Opšti sporazum može se u svako doba otkazati sa otkaznim rokom od godine dana, ali prava na penziju ili rentu stečena za njegove važnosti, ostanu otkazom netaknuta (§ 40.). Sporazum stupio je na snagu 1. decembra 1928 godine.

Iz ovog prikaza vidi se koliki je broj pitanja ovim opštim sporazumom regulisan u korist radništva, da mu omoguće slobodno kretanje u traženju rada time što mu garantiraju obezbeđenje njegove egzistencije i preko granica sopstvene države. Materijalne koristi ove konvencije za naše radništvo bile bi dakako veće da naša emigracija stvarno gravitira u Italiju. Ali pošto ide ona u glavnom u Nemačku, Francusku, Belgiju, Holandiju i Austriju, to je u prvom redu potrebno da se ovakove konvencije sklope što pre i sa ovim državama, kao što je to učinjeno već sa Nemačkom. Efikasnost istih bila bi dakako mnogo veća da je u našoj državi samoj zakon o osiguranju radnika u celosti sproveden i penziono osiguranje nameštenika prošireno na celu zemlju. A dok se ovo osiguranje ne sprovede svaka će nam nova konvencija pored zaštite naših radnika u dotičnoj zemlji doneti i novu garanciju da ne ćemo ni mi predugo čekati na integralno sprovađanje celog radničkog osiguranja u zemlji. S tog gledišta treba ovu prvu konvenciju naše države o radničkom osiguranju primiti i pozdraviti kao prvi korak na novom putu medunarodnog staranja za radništvo.

Naš agrarni problem.

JOSIP BEKER

Nesumljivo je, da je u našoj zemlji revolucionarni karakter epohe, koja je nastupila godine 1918, nakon sloma centralnih vlasti, najbolje izražen naglom promjenom u dotadanjim agrarnim odnosima. Zajedno sa zamašajnim političkim događajima toga vremena stavljen je na dnevni red i problem agrarne reforme. Pristupilo se likvidaciji velikog posjeda i razgrađivanju feudalnih prava i odnosa u agrarnoj privredi u svim pokrajinama sadanje naše države, koje su bile obuhvaćene bivšom Austro-Ugarskom monarhijom. U nekojim pokrajinama to je riješeno dosta radikalno i vrlo brzo, što je bilo omogućeno posebnim odnosima, koji su toga časa postojali u dotičnim pokrajinama. Naročito to vrijedi za Bosnu, gdje je agrarna reforma izvršena najkraćim i najjednostavnijim putem, po principu: zemlja onome, tko je obrađuje. Mnogo teže je to bilo u drugim pokrajinama: u Vojvodini, Hrvatskoj i Slavoniji, Medumurju i Sloveniji. Osobito je teško pitanje agrarne reforme u Dalmaciji i to radi komplikovanih posjedovnih i kolonatskih odnosa, koji tamo postoje.

Međutim prošlo je deset godina, ali agrarna reforma u svim tim pokrajinama još uvijek nije provedena. Doduše, nekoji veliki posjedi došli su pod udar agrarne reforme i veliki kompleksi zemlje razdijeljeni su, ali time veliki posjedi nisu likvidirani. Zato se u tom slučaju i ne može govoriti o agrarnoj reformi, jer je sve to provedeno bez plana i bez sistema tako, da je izazvana prava anarhija i katastrofalan pad naše poljoprivredne produktivnosti. Sigurno je, da je činjenica, što je agrarna reforma naopako provadana, mnogo pridonijela teškoj krizi, koja vlada u našoj poljoprivredi, a koja je opet nesumnjivo glavnim uzročnikom cjelokupne sadanje naše ekonomske krize. Nakon deset godina natezanja i upropaštavanja naše agrarne privrede, konačno stojimo pred donošenjem zakona o likvidaciji velikih posjeda, o čem se u posljednje vrijeme mnogo piše, jer je na kraju i kod t. zv. privrednih krugova sazrelo uvjerenje, da se dosadanju praksu sa agrarnom reformom ne smije produžiti. Ne znači to, da je kod tih krugova prevladalo uvjerenje, da agrarnu reformu treba do kraja privesti i da se ima prestati sa njezinim izigravanjem. Nije taj momenat odlučio, nego neobično težak položaj naše poljoprivrede. Misli se, da će se uz druge mjere i finaliziranjem same provedbe agrarne reforme ublažiti oštrinu krize, koja se radi svog dubokog zahvata vrlo osjetljivo odražava u svim oblastima našeg privrednog života.

To mišljenje je u mnogome ispravno, jer je za jednu agrarnu zemlju, kao što je naša, od prvoklasne važnosti stabilnost u agrarnim odnosima i u svim njihovim popratnim pojavama, o čemu ne može biti ni govora sve dok je reforma u stadiju provedbe. Ali agrarna reforma nije samo ekonomski problem, što više, taj je momenat sporedne važnosti u tom problemu, jer ona je, a naročito za naše prilike, najviše socijalni problem. Agrarnom reformom riješava se kod nas, kao što je to bio slučaj u cijelome svijetu, i jedno goruće socijalno pitanje. To je tim važnije, što je naša zemlja i tako na prelazu iz čisto agrarne zemlje u industrijsku. Feudalne odnose u poljoprivredi likvidirao je sam neumitni zakon razvoja, a umjetnu egzistenciju velikih posjeda isto se trajno ne može održati, jer to nije spojivo sa socijalnim momentom, čija je veličina dovoljno potcrtana, ako se istakne, da je više od 80 % cjelokupnog našeg pučanstva zemljoradnik, kojemu nikako nije svejedno pod kakovim prilikama živi i radi. Poznato je kako sadanja kriza u poljoprivredi razorno socijalno djeluje, kako selo propada i kako se u gradove i industrijske centre u traženju zarade spuštaju silne mase poluproletera i paupera, koje su u našoj bijednoj i neproduktivnoj poljoprivredi postali suvišni. Socijalni je interes da naša poljoprivreda što više ljudi zadrži kod kuće, a ekonomski interes traži, da se produktivnost naše zemljoradnje digne što više.

Digitized by Google

Samo sa napretkom u tom pravcu moguće je ublažiti oštrinu sadanje opće privredne krize.

Ima mnogo argumenata, pomoću kojih je moguće dokazati, kako su veliki posjedi rentabilniji, ekonomičniji te prema tome društvu korisniji, ali duh tih argumenata čisto je kapitalistički. Postoji već, a naročito u poljoprivredi, jedan prokušani instrumenat, čijim se posredstvom mogu postići isti i mnogo bolji rezultati i bez velikih posjeda, a to su zemljoradničke, seljačke ili poljoprivredne zadruge. Ima za to u Evropi školskih primjera i mi ćemo ovdje istaknuti samo Dansku, koja može da bude uzor za sve one države u kojima postoji t. zv. glad sa zemljom.

U ovom momentu, kada je riječ o agrarnoj reformi, izgleda nekako deplasirano potcrtavati bilo kakovo radikalno gledište. Poznato je socijalističko stanovište, da se zemlja besplatno dade onima, koji ju obrađuju. Međutim danas postavljati ovakav zahtjev zvuči skoro naivno tim više, što se znade da izvjesni privredni krugovi, i to oni od uticaja, uz aktuelnost donošenja zakona o agrarnoj reformi vezuju i izvjesne nade za restituciju velikih posjeda. Ako bi se ove nade ispunile to bi bio jedan nepodnosivo teški socijalni udarac, jer bi to značilo snažno povećanje broja poloprivrednog proletarijata koji je kod nas — radi propadanja sela i radi očite nerentabilnosti naše seoske privrede — i onako velikobrojan i izložen teškim životnim iskušenjima. Doduše nije tako jednostavno sa pojmom velikog posjeda i njegova definicija nikako nije lahka stvar. Prije svega treba imati u vidu rentabilnost zemlje u pojedinim pokrajinama. Kako je ona, općenito uzeto, kod nas vrlo niska, to se zaista neće stvar moći riješiti nekom šablonskom mjerom, jer u našim zaostalim prilikama, gdje o modernim zemljoradničkim zadrugama još nije moguće mnogo govoriti, maleni posjedi zaista i sa općeg gledišta ne predstavljaju put pomoću kojeg bi mogli dići našu poljoprivrednu produkciju. Ali se nikako budućim zakonom o agraru ne smije omogućiti, da se u poljoprivredi otvore vrata kapitalističkim spekulacijama, jer bi s jedne strane preko noći nastali kapitalistički veleposjedi, a s druge strane povećala bi se do katastrofalnih razmjera glad za zemljom.

Nu najteža je stvar sa oštetom za ekspropriirano zemljište. Sigurno je naime, da se ona neće besplatno dijeliti, pa je zato vrlo važno pod kakovim će se uslovima zemlja predavati onima, koji će ju obrađivati. I tu je odlučan momenat rentabilnosti i ako odšteta bude prevelika, onda će ta zemlja biti veliki teret za sve one, koje će agrarna reforma usrećiti načinivši od njih posjednike zemljišta. Ako se onima, koji na zemlju reflektiraju, neće omogućiti jeftini zajmovi, onda je čitava ta stvar socijalno promašena.

Agrarnu reformu u našim prilikama nije moguće uopće provesti, ako se istodobno zemljoradnicima neće poći u susret zajmovima uz najpovoljnije uslove. Jer ne radi se samo o zemlji, tu je potreban i svekoliki uređaj za valjano gospodarstvo. Mi iz iskustva znamo koliki je nacionalni gubitak nastao sa gospodarstvima i zemljištima, koja su putem agrarne reforme dodijeljena bivšim ratnim dobrovoljcima i to samo radi toga što u većini nisu imali sredstava za nabavu stoke, oruđa i za ostale investicije.

Kod nas ima mnogo uslova za razvoj poljoprivrede i poljoprivredne industrije u velikom stilu. To što danas nakon deset godina samostalnosti tako žalosno stojimo samo je dokaz, da se tim putem sporoga rada i nehaja ne smije nastaviti. Mi još dugo ne ćemo moći da se sa svojim produktima ističemo na svjetskim tržištima ma da su nekoji naši poljoprivredni produkti radi svoje kvalitete na dobrome glasu. Pored toga naša produkcija niti kvantitavno nema još ono značenje, koje je potrebno za prodiranje na svjetsko tržište.

Pored agrarne reforme, o čijoj konačnoj provedbi mnogo ovisi, postoje još mnoga druga pitanja iz ove oblasti našeg privrednog života. Prije svega treba istaknuti silnu potrebu stručnog i kulturnog rada među našim seljačkim svijetom, jer se kod nas zemlja obrađuje još vrlo primitivno i neracionalno. Za ovu prosvjetnu i odgojnu ulogu najbolje odgovaraju zemljoradničke zadruge, odnosno zadrugarski pokret, koji među seljaštvom predstavlja najpodesniji instrumenat za ekonomski, socijalni i kulturni preporod sela. Nadalje kod nas postoje silni kompleksi, koji su neobrađeni i mrtvi radi toga što su podvodni ili su nesigurni pošto ih stalno ugrožavaju razne poplave. Isušenjem polja i regulacijom mnogih rijeka oslobodili bi ove silne komplekse i dobili bi prvoklasnu zemlju. Čak imamo slučajeva gdje bi time sada jako pasivni krajevi postali aktivni. Sasvim je razumljivo, da su i državni porezi jedan od najvažnijih faktora u životu poljoprivrede. Reforma poreskog sistema je živa potreba jer pod poreskim vijkom ne stenje samo industrija, zanatstvo i gradski privredni život, nego i seljačka privreda, za koju su porezi po današnjem sistemu jedno teško breme.

Najtragičnija i najbolnija tačka su seljački dugovi. Naš je seljak, poljoprivrednik, prezadužen i o tome se već godinama govori po našoj štampi. Doduše isto toliko vremena govori se i o tome da se traži način kako da se seljaku pomogne, da se ga tobože razduži. Ali radikalno se tako skoro ne će moći ić veliko zlo ukloniti. Finansijski kapital zavladao je industrijom i trgovinom, gdje gospodari u punom smislu riječi. U poljoprivredi njegova je vlast puno okrutnija, tu on zavađa ropstvo i seljačke mase imaju da oru i kopaju okovane i sputane teškim lancima banaka kod kojih su mnogi i mnogi seljaci preko glave zaduženi. Zaduženost seljaka nije samo ekonomski problem, nego i socijalni isto tako kao što je sa socijalnog i radničkog gledišta od prvoklasne važnosti, da naša poljoprivreda postane zdrava i solidna podloga za cjelokupni naš privredni život, jer je pored toga još važno i to, da selo i zemljoradnja zadrži i zaposli što više svojega svijeta.

Toni Schlegel

Atentat, kao sredstvo individualne terorističke akcije, nije u borbi nigdje i nikada postigao nikakovih pozitivnih rezultata; takav atentat bio je uvijek samo znak bolesne društvene sredine, u pogledu moralnom i kulturnom. A kao jedini njegov rezultat bilo je nasilno uništavanje ljudskog života, koje se u ničemu ne razlikuje od običnog ogavnog zločina umorstva, u većini slučajeva počinjenog iz zasjede.

Kao znak žalosnih prilika i teškog vremena naša je destegodišnja historija zabilježila nekoliko individualnih atentata, počinjenih na najogavniji način, a u kojima su pale žrtvom nekoje istaknute ličnosti našeg javnog života. Pred tjedan dana pao je žrtvom jednog takovog barbarskog čina poznati novinar i javni radnik Toni Schlegel, direktor ovdašnjeg dnevnika »Novosti« i predsjednik najvećeg našeg štamparskog poduzeća »Jugoslavenske Štampe«.

Pokojni Toni Schlegel bio je naš ideološki, politički i socijalni protivnik, ali protivnik, koji se u svom ideološkom razmimoilaženju i u zastupanju svojih političkih i socijalnih nazora isticao svim odlikama poštenog, otvorenog i kulturnog čovjeka. I kao poslodavac znao je svoje i svoga poduzeća kapitalističke interese dovesti u sklad sa svojim naprednim kulturnim nazorima i pogledima. Sa svojom visokom erudicijom bio je najspremniji novinar među svim našim građanskim novinarima. U svom društvenom nastupu bio je gentleman i kavalir. Sve u svemu visoko je stajao nad našom jadnom sredinom.

Za krugove i za ideju, za koju je pokojnik radio, nenadoknadiv je to gubitak; gubitak, koji će ona u svim smjerovima osjetiti. I mi iskreno žalimo preranu, tragičnu smrt ovog poštenog i visoko kulturnog čovjeka.

Slava pepelu Tonia Schlegela!

Digitized by Google

PREGLEDI

EDICIJE »SOCIJALNE MISLI«.

U želji, da što intenzivnije populariziramo aktuelne opće kulturne probleme iz svih područja umjetnosti i nauke, posmatrane sa socijalnog gledišta, odlučili smo, da započnemo s edicijama »Socijalne Misli«.

Cijene pojedinim edecijama bit će vrlo umjerene, tako da se i najširim čitalačkim krugovima omogući, da se upoznaju sa interesantnima problemima današnjeg kulturno-socijalnog života.

Prva u nizu ovih edicija biti će informativno-poučna rasprava o savremenoj umjetnosti od našeg poznatog književnika K a Mesarića. Uredništvo »SOCIJALNE MISLI«.

KULTURNI

Emil Ludwig: **Vilim II.**

Ovo je jedna od najboljih poslijeratnih knjiga memoarske literature.

Ludwig nam prikazuje zadnjeg hohenzolernskog kajzera u sasma drugom svijetlu, nego smo privikli, da na nj, kao jednog od glavnih aktera svjetske tragedije, posmatramo. Vjerodostojnost Vilimove slike pružena je time, što je ta slika u glavnom izrađena na neoborivim citatima i izvadcima iz Vilimove korespodencije. Svoje lično mišljenje daje nam autor tekar ondje kad (u duhu Freudove psihoanalize) nastoji sudbonosnu i tragičnu ličnost Vilima II. protumačiti njegovim nastojanjem, da svoju — inače svima poznatu — duševnu i fizičku (imao je sakatu lijevu ruku!) slabost prikrije patetičkim i namještenim nastupom i velikim gestima i riječima. On nije htio rata, niti ga spremao; nasuprot. on je bio samo po uniformi vojnik i ratnik, a u duši kukavica i slabičina, kao gotovo svaki živčano bolestan čovjek nestalnog karaktera. Intelektualno je bio odviše slab, a da bi bio svijestan odgovornosti, koju je trebao da snosi za ono, što je svojim djelima i govorima izazvao. I kad je nadošao momenat odgovornosti on od nje bježi: za vrijeme rata prepušta vodstvo svojim generalima, a za vrijeme revolucije nastoji samo da se skloni u siguran i komotan život. Moguće bi za Evropu bila manja tragika kad bi živjela u uvierenju, da joj je ono strašno krvoproliće spremio jedan strašni i okrutni vođa Huna ili čovjek napoleonskih kvaliteta, nego ono, što je — po prikazu Ludwigovom — bio neuropatološki Vilim II.

Čitajući Ludwigov prikaz kajzerove diplomatske okolice (homoseksualac baron Holstein), koja je na svjetski rat i njegove strahote imala presudan uticaj, čovjek bi mogao dobiti dojam, da lista stranice Stendhalove ili Dostojevskoga psihologije, kad nebi znao, da to nije nikakova bujna mašta romanopisca, već objektivno pričanje čovjeka, koji je iz neposredne — vremenske i prostorne — blizine gledao strahote stvarnoga života.

I ma koliko nam ovo deset godina, koje nas dijele od svjetskog rata, još uvijek nijesu mnogo promijenile ni scenarij, ni glavne glumce na svjetskoj pozornici, ipak su one toliko promjenile naše nazore i pojmove na javni život, da se mi — čitajući Ludwigovu knjigu — moramo s užasom pitati: kako je moguće, da je jedan takvi mediokritet mogao vladati nad narodom sa tako visokom kulturom kao što je njemačka? I ako danas više ne vlada jak je dokaz, da se je mnogo toga promijenilo, i da je za uvijek nestalo mnogo toga iz onog lažnog predratnog vremena.

Imamo li u vidu, da Ludwigova knjiga obrađuje temu o sudbini čitavog svijeta, dakle temu, koja je usko vezana sa svakim do nas, koji smo proživjeli svjetski rat, onda je jasna potreba, da tu knjigu treba svatko da pročita. Treba se pobrinuti i za njezin hrvatski prevod.

Drba.

Luc Durtain: **»L' Autre Europe«** (Druga Evropa).

Francuski književnik Durtain čovjek je visoke naobrazbe koji je mnogo putovao po svijetu, što mu omogućuje usporedbu prilika i života u pojedinim zemljama; on je po zvanju liječnik, koji i pored svog uspjelog književnog rada nije to zvanje napustio, a — kako je poznato — kod liječnika je obično bistar pogled; i konačno Durtain nije vezan nikakvim stranačkim obzirima; — sve su to momenti, koji njegovom prikazivanju današnje Rusije daju jako obilježje objektivnoti. Iskrenost i jasnoća njegovih prikaza doprinose, da niti očita njegova simpatija za komunizam, koja je u čitavoj knjizi vidljiva, ne mogu poljuljati tu objektivnost.

Sam naslov Durtainove knjige »Druga Europa« kaže nam, da on današnju Rusiju smatra novim svijetom, novim kontinentom, koji ali nije izgubio vezu sa starom Europom. Durtainova je knjiga šarolika slika ruskog života; u njoj je obuhvaćen gotovo sav fizički i duševni život: literatura, kazalište, kino, higijena, prostitucija, stambeno i činovničko pitanje, socijalne institucije, privredni život, vjerski život, komunistička stranka, iseljeničko pitanje, itd.

Sve što je vidio i čuo Durtain opisuje; opisuje vjerno i istinito i time najbolje doprinosi pobijanju netačnih vijesti, koje jedan dio evropske štampe tendecijozno širi o Sovjetskoj Rusiji. Da vjerodostojnost njegovih prikaza bude veća, on otvoreno iznosi i nedostatke boljševičkog režima: materijalnu bijedu, koja je uostalom pratilica svake revolucije; partizanstvo režima; skučenost slobode govora i pisma; cinizam t. zv. »proleterskih pisaca« itd.

Durtain završava svoju knjigu bojeći se onog tragičnog momenta, da bi se pod težinom pogrešaka voda revolucije jednog dana imala srušiti čitava zgrada revolucije.

Smjelo se može ustvrditi, da je Durtainova knjiga jedna od najboljih knjiga o Sovjetskoj Rusiji.

Nova Literatura.

Izašao je 4. broj mjesečnog časopisa za kulturna pitanja Nova Literatura, koji je cio posvećen amerikanskoj kulturi i literaturi.

Iz bogatog sadržaja ističemo članke Floyd Della o Sinclairu i Americi, F. C. Weiskopfa o Dreiseru, O. Bihine Beleške k Amerikanskoj literaturi, L. Lozowickov članak o amerikanizaciji umjetnosti. A iz literarnih priloga Sinclairov odlomak Joe Gundha, Jack Londonov Ciganin, a noročito odličnu pjesmu M. Golda: Čudni pogreb u Broddcku. Kulturna i književna kronika donosi bogati osvrt na amerikanska kulturna i literarna pitanja. Među ilustracijama nalaze se vrlo uspjeli prilozi L. Lozowicka, H. Rossa, Felsa, P. Bacona.

Dobija se u svim knjižarama i u administraciji Nolita Beograd, Cara Uroša 15. Telefon 29-45.

SOCIJALNO-PRIVREDNI

Kalvarija jedne uredbe.

Ponajprije nekoliko datuma:

Privremena uredba o radnom vremenu izdata je 12. IX. 1919.

Naredba o vršenju nadzora nad propisima te uredbe izdata je tek 19. III. 1921.

Zakonom o zaštiti radnika ozakonjena je, medu inim, i ta uredba 14. XII. 1921.

Taj je zakon sankcionisan tek 28. II. 1922., a obnarodovan u »Službenim Novinama« istom nakon gotovo 4 mjeseca i to: 14. VI. 1922. Tim danom — vele — da je stupio i na snagu.

Paragraf 6. tog zakona reguliše radno vrijeme s jedne strane za industrijska i rudarska preduzeća, a s druge strane za ostala preduzeća — medu inim i za zanatske i trgovačke radnje. Taj paragraf odreduje, da Ministar socijalne politike, u sporazumu sa Ministrom trgovine i industrije, ima, po saslušanju trgovačkih, industrijskih i radničkih komora, u roku od šest mjeseci po stupanju na snagu zakona, uredbom za svaku kategoriju tih preduzeća da utvrdi, da li će za nju važiti 8, odnosno 9 satno radno vrijeme. Osim toga ima da reguliše, na koji način će poslodavci i radnici zanatske i trgovačke struke moći sporazumno da produže radno vrijeme za 1, odnosno 2 sata (a maksimalno do 10 sati) na dan, kao što je to tim paragrafom predviđeno i za industrijska i rudarska preduzeća, za koja je zakonodavac inače predvidio kao formalnu bazu 8-satni radni dan.

Prema ovome krajnji rok za izdavanje uredbe bio je dakle 14. XII. 1922.

A sad nakon toga, nekoliko konstatacija sa svime time u vezi.

Na dan 14. XII. 1922. uredba, koja je trebala da reguliše primjenu odredaba zakona o radnom vremenu nije bila izdata.

Toga dana nije čak šta više bilo izvršeno ni saslušavanje trgovačkih, industrijskih i radničkih komora. Tek 15. XII. 1922. — dakle dan kasnije no što je uredba trebala biti izdana! — saziva se anketa predstavnika spomenutih komora na saslušanje.....

No s time donošenje uredbe nije bilo još riješeno. Ono nije bilo riješeno ni do 15. I. 1923., jer se tada tek po drugi put sastala anketa radi ponovnog saslušavanja, a nije bilo riješeno ni za daljnju godinu dana.....

Tek 25. IX. 1924. izdaje Ministar socijalne politike dr. Šefkija Behmen tri uredbe: »Uredbu o radnom vremenu u zanatskim preduzećima«; »Uredbu o radnom vremenu u trgovačkim preduzećima« i »Uredbu o otvaranju i zatvaranju radnja«. (Istodobno izdaje i Pravilnik o produženju radnog vremena u industrijskim preduzećima). Medutim, kratko iza toga, Ministar socijalne politike Marko Gjuričić povlači sve ove uredbe i — stvar se studira dalje...

Tako se to »studira« do aprila god. 1928., kad je stupio na snagu »Finansijski zakon za god. 1928/29«, koji je sa svojim članom 319. izmjenio § 13. Zakona o zaštiti radnika

Digitized by Google

u toliko, da je dao zakonsku bazu, da se pitanje dužine radnog dana pomoćnog osoblja reguliše istodobno sa pitanjem doba otvaranja i zatvaranja radnji. To je naime — vele — bila glavna smetnja, što se je stvar morala tako dugo da — studira...

Na tom osnovu tek Ministar socijalne politike dr. Andrija Gosar izrađuje »Uredbu o otvaranju i zatvaranju trgovačkih i zanatskih radnja i radnom vremenu pomoćnog osoblja«, koju formalno izdaje njegov nasljednik Čeda Radović (u zajednici sa Ministrom trgovine i industrije dr. Mehmedom Spahom), i to dne 3. V. 1928. U »Službenim Novinama objavljuje se ta uredba 9. V. 1928., kada formalno stupa i na snagu. Stvarno je trebala stupiti na snagu u krajnjem roku od 2 mjeseca kasnije, kad su svi veliki župani trebali da izdadu svoje provedbene naredbe za primjenu na svojim oblastima.

No, već 20. VII. 1928. izdaje Ministar socijalne politike Čeda Radović svoje »Izmene i dopune«, sa kojima ne samo materijalno pogoršava uredbu (čija je formalna baza već bila 9-satni radni dan, a stvarno 10- i više satni), već odgađa i njenu provedbu općenito, jer produžuje rok za izdavanje provedbenih naredaba za daljnja dva mjeseca (računajuć od dana izdavanja »Izmena i dopuna«), dakle — do septembra! Osim toga predvida se i mogućnost, da se taj rok, na traženje kojeg velikog župana, još i dalje produži na neodređeno vrijeme.....

Kakova je situacija danas?

Uredba, koja je na snazi ima formalnu bazu 9-satnog radnog dana — stvarnu: 10- i više-satni radni dan.

Ineterval, u kom se doba otvaranja i zatvaranja radnji može regulisati, iznosi 15 sati na dan.

Za ovo doba otvaranje i zatvaranje radnja dozvoljava za neke krajeve i 12 sati na dan (što u stvari za te krajeve znači 12-satno radno vreme pomoćnog osoblja!)

A koje su perspektive za sutra?

Do 6. I. 1929., koji dan — prema očekivanju privrednika — ima da bude i prekretnica za našu socijalnu politiku, bio je među predstavnicima privrednih komora i jedan lijep broj takovih (a naročito onih trgovačke struke), koji su pledirali za regulisanje radnog vremena pomoćnog osoblja čak i na bazi 8-satnog — a iznimno samo 9-satnog! — radnog dana.

Posle toga sa osobitom vehemencijom traže sve privredne korporacije demontiranje našeg socijalno-političkog zakonodavstva. U svom »Memorandumu«, upućenom kralju, vele, među inim, na pr. i ovo:

».... Socijalno zakonodavstvo rađeno je po oslobođenju bez dovoljno obzira prema našim ekonomskim prilikama. Komunistički vjetar donio nam je 1922. god. Zakone o Zaštiti Radenika i o Osiguranju Radenika koji su otišli dalje i od samih Ženevskih Konvencija i stavili i suviše teške terete na našu još nerazvijenu privredu....«

».... U opće kod nas se prije privrednog momenta izbacio socijalni i prije no što se dala baza za privredni život, dalo se socijalno zakonodavstvo koje nije u skladu sa tom privrednom bazom.....«

».....Privredne organizacije već od samoga donošenja ovoga zakonodavstva, a naročito odkako je kriza postala akutna, traže njegovu reviziju. Međutim u mjesto revizije, Minisarstvo Socijalne Politike donosi Pravilnik i pristupa njegovom integralnom sprovođenju.....«

»...**Neophodno je potrebito, s obzirom na stvarno stanje naše privrede, podvrći reformi i Zakon o Zaštiti Radnika i Zakon o Osiguranju Radnika....**«

Sa tom i takovom argumentacijom tražilo se i traži i povlačenje uredbe, koja je danas na snazi — uredbe, koja je počela da važi tek iza više od 6 godina od onog dana, kad je — poslije roka od 6 mjeseci po zakonskoj odredbi! — trebala da stupi na snagu!

Zahtjevu privrednika udovoljava sadašnji Ministar socijalne politike dr. Mato Drinković tako, da saziva anketu radi rasprave revizije te uredbe. Ona je održana 2. III. 1929.

Današnji prethodni rezultat, nakon toga?

Potpuno složno istupanje svih privrednika za zahtjev:

regulisanje radnog vremena na bazi normalnog (minimalnog) radnog dana od 10 sati.

Posmatrajući put, koji smo u tom pogledu dosad prevalili — i produžujuć ga u misli logički dalje a uzevši u obzir razmjer snaga, sa kojima raspolažu radnici, a s kojima poslodavci — moramo da konstatujemo, kako radnička klasa u našoj zemlji ima mnogo razloga, da strahuje od cilja, kojemu taj kalvarijski put vodi...

-r, -r

Protiv revizije vašingtonske konvencije o 8-satnom radu.

U dnevnoj građanskoj štampi jedva je registrirana inače vrlo važna vijest iz Ženeve, da je Internacionalni Ured Rada na martovskom zasjedanju odbio britanski predlog za reviziju vašingtonske konvencije o 8-satnom radu. Vijest nije popraćena nikakvim komentarima, što se ima pripisati ili neshvaćanju dalekosežnosti ove odluke, ili dezinteresovanju za pitanja radničke zakonske zaštite.

U stvari ovo odbijanje britanskog predloga ima dublje značenje, naročito u vezi sa očekivanjima internacijonalnog kapitalizma, da će u reviziji te konvencije i sam 8-satni rad naći svoj grob. Doduše vlada je Vel. Britanije svečano izjavila da ne kani dirati u sam princip 8-satnog rada. Međutim radnički su krugovi u Internacijonalnom Uredu Rada, potpomognuti od predstavnika nekih vlada, najodlučnije ustali protiv zahtjeva za reviziju, jer je bilo očito, da bi to donijelo pogoršanje konvencije. Inače zahtjev britanskih vladinih predstavnika nije bio izolirana pojava, nego ga treba shvatiti kao jednu kariku u lancu nastojanja internacijonalnog kapitalizma za demontiranje zakonske radničke zaštite, koja je zagarantovana samim mirovnim ugovorima.

Sva izgovaranja pristaša revizije, da njihov zahtjev ide u korist ratifikacije konvencije, jer bi se revizijom odstranilo ono, što je tome sada na putu, moraju se odbiti kao neosnovana. Najbolji dokaz pružila je konferencija ministara rada Francuske, Belgije, Engleske i Njemačke, koja je na inicijativu Internacionalnog Ureda Rada održana u septembru 1924. u Ženevi. U službenom izvještaju, koji je tom prilikom izdan, kaže se: »Zadatak konferencije je bio, da se izravnaju poteškoće u interpretaciji, koje su se javljale između zastupanih država i da se na taj način odnosnim vladama olakša retifikacija. Ministri su rada sa zadovoljstvom konstatirali, da se je najveći dio njihovih gledišta tačno podudarao, odnosno da nije bilo znatnijih razlika. Oni su stoga završili konferenciju u jednodušnom uvjerenju u mogućnost zajedničke ratifikacije.«

Sa gledišta radničkih interesa vašingtonska konvencija o 8-satnom radu ima mnogo nedostataka. Tako ona ne zaštićuje radnike u trgovini mornarstvu i poljoprivredi. Isto tako stavlja razna ograničenja principu 8-satnog rada, dopuštajući mnogobrojne iznimke na štetu radnika u nekim zemljama. Usprkos toga radnički pokret u svim zemljama ulaže velike energije, da se postigne ratifikacija te važne konvencije, koja kraj svih manjkavosti ipak u pitanju radnog vremena nameće pojedinim državama internacionalne obaveze. Stoga će i najnoviji neuspjeh britanskog predloga za reviziju biti sa zadovoljstvom pozdravljen od svih pravih prijatelja radničke zaštite.

B.

Jedna afirmacija radničkog zadrugarstva.

Napredovanje Prve radničke pekarne. Radničko zadrugarstvo ima svakako veliku budućnost, a u nekim zemljama već sada igra važnu ulogu u društvenoj transformaciji i socijalnoj evoluciji. Dovoljno je podsjetiti na primjere Čehoslovačke, Belgije, Danske, Austrije itd. Kod nas je radnički pokret općenito slab, pa je stoga i ova njegova grana tek u zametku. Rastrovane poratne prilike u radničkom pokretu pomogle su, pored objektivnih neprilika, uništiti skoro sve, što je na tom području bilo postignuto. Podsjećamo na žalosni slučaj zadruge »Napred«, koja je jedno vrijeme mnogo obećavala. Međutim nije čas, da se ovdje osvrćemo na uzroke tih neuspjeha, koji su se možda mogli i izbjegnuti.

Stoji činjenica, da je Prva Radnička pekarna kao udruga u Zagrebu u jednom najkritičnijem času spasila čast radničkog zadrugarstva. U početku su mnogi razočarani prijatelji zadrugarstva gledali sa izvjesnom skepsom na taj pothvat i nijesu mogli vjerovati u njegov uspjeh. Treba naime imati u vidu, da se je doista počelo s više nego najčednijim sredstvima. Tud lokal za pekarnu, posuđen novac i tako rekuć osim nada i dobre volje ništa vlastitoga. A danas? — Vlastita najmodernija pekarna, vlastiti dućani, produkcija koja se i po kvaliteti i po količini takmi sa prvim poduzećima te struke, koja rade na kapitalističkom osnovu. Radni i plaćevni uslovi uposlenog radništva stoje doista na visini modernih radničkih zahtjeva. Svi su radnici daleko bolje plaćeni nego u kapitalističkim poduzećima, a da i ne govorimo o tome, da se najrigoroznije provode svi propisi zakonske radničke zaštite. Mnogo se vodi računa o interesima konsumenata, koji ne dobivaju samo odličan, nego i zajamčeno čist i zdrav kruh. Tko pregleda higijenske uređaje i sve što je učinjeno za čistoću u Prvoj radničkoj pekarni mora doista ostati zadivljen, naročito u vremenima, kada su oblasne komisije službeno utvrdile nečistoću u nekim drugim pekarskim poduzećima.

Za sve to ide u prvom redu zasluga agilnu upravu ove radničke zadruge, a naravno i sve one, koji su je u tome radu po-

Digitized by Google

dupirali. Svima neka bude najveća zadovoljština, da će ih historija radničkog zadrugarstva zabilježiti kao pionire i borce za ostvarenje jednog boljeg društva.

Poslije godišnje skupštine, koja će se održati koncem aprila, osvrnuti ćemo se još na neke interesantnije podatke iz izvještaja

B.

Reguliranje stambenih odnosa.

Kao što je poznato sa 1. majom ističe važnost zakona o stanovima i usljed toga već sada rastu brige siromašnih stanara. Pojedine stanarske organizacije poduzele su korake kod Ministarstva Socijalne Politike, da se važnost zakona još za izvjesno vrijeme produži, a ako je to nemoguće, da se donesu bar takove zakonske norme, koje bi spriječile samovolju kućevlasnika. U naročito teškom položaju nalaze se državni činovnici čiji stambeni doplaci pokrivaju jedva neznatni dio dosadašnjih stanarina. Pored toga ugroženi su interesi i svih ostalih siromašnih stanara, koje je dosada stambeni zakon zaštićivao.

Kad se uvaži činjenica, da je zakonska stanarska zaštita pridržana još u mnogim zemljama, jasno je, da će se i kod nas morati u izvjesnoj formi održati, i kao najmanja koncesija interesima stanara trebalo bi da slijedi maksimiranje najamnina u starim i novim zgradama.

LISTAK

Veliki i mali Bog.

Kad mu je bilo pet godina — moj je sin pošao za kućegospodarevim djetetom na prvi sprat, da se poigra sa njegovim igračkama.

Dugo je bio gore. A kad se je predvečerjem vratio sjeo je u zapećak, jedan čas šutio, a onda zapitao:

— Zašto i mi nemamo dragoga Boga?

Pisao sam feljton za sutrašnji ručak i mehanički rekao:

— Kakovog Boga?

— Gore imaju nad krevetima dragoga Boga u zlatnoj rami.

— Kupili su ga.

— Kupili?

— Da.

— Zar se dragi Bog kupuje?

Što sam mogao da mu odgovorim? Odložio sam pero i nasmijao se:

— Božje slike se prodavaju u trgovinama. Tko ima novaca, taj uđe i kupi sliku i okvir. Tko ima manje novaca taj kupi maloga Boga, a tko ima mnogo novaca, kao oni gore, taj kupi velikog, lijepog Boga u zlatnoj rami...

Njegov začuđeni modri pogled presjekao je moju riječ i moj smijeh.

Vidio sam sam, kako se u njegovim očima krenuo prvi obiak haosa.

— To je slika, samo slika, koju slikar naslika, a ljudi je obiese u kući, da bi Bogu odali poštovanje, i da ih ta slika sjeća na ono, što Bog zapovijeda ljudima: da budu dobri, da žednoga napoje, gladnoga nahrane, da ljube jedan drugoga, da jedan drugom ne čine ništa na žao, da im bude dobro na zemlji i da dođu u nebo...

— Hm... onda i mi, tata, moramo kupiti dragoga Boga, da nam bude dobro i da dodemo u nebo.

— Pa, kupit ćemo ga....

Te večeri nisam svršio rabotu.

Prva krupna laž bila je usađena u svijest moga djeteta.

Zašto mu nisam rekao istinu?

Lažju sam spasio njegov mir i njegovu vjeru u mene.

A sebe sam spašavao riječima: zašto da mu kažem istinu, — on je ne bi razumio.

I — kupio sam malog dragog Boga.

*

Kad mu je bilo šest godina — moj je sin široko otvorenih svijetlih očiju stao preda me.

Bio je opet — gore.

Sa prvog sprata odzvanjalo je tucanje oraha, širio se miris pečenja. Predbožićna poslenost ispunjala je cijeli sprat...

— Tata, moram pisati pismo dragom Bogu.

— Šta?

— Pismo...

— Zašto?

— Da mi pošalje za Božić: božićno drvce, kaput, cipele, željeznicu, auto...

Zastao je i gledao me sav treptav od zanosa.

Šutio sam. Razumio sam, da u njemu raste jedna krupna laž posijana mojom rukom.

Uzeo sam hartiju. On je stisnuo prstićima olovku, i mi smo počeli, da pišemo pismo.

— Dragi Bože! Pošalji mi božićno drvce, kaput i cipele. Tvoj...

— A željeznica, auto?

Pobunio sam se protiv vlastite laži:

— To je dosta!

— Nije, nije. Dragi Bog je dobar. Vidiš mali je od kućegazde napisao mnogo više. Ne samo željeznicu i auto. Napisao je soldate, top...

— A šta oni gore! To je nešto drugo. Oni su bogati.

Zastao je.

— Njihov Bog je velik, a naš — malen!

Jedan čas me je gledao. Iz očiju mu je nestalo sjaja. A onda je spustio glavu.

Pogladio sam ga po glavi. Izmakao se i prilijepio uza zid.

Hodao sam po sobi uzduž i popreko. Zidovi se primakli. Prijetili su. Glava mi je udarala o njih kao rešetke kaveza.

— Tata, kupimo većega Boga!

Da, laž je rasla. Tri dana jurio sam gradom kao pseto podivljalo od gladi. Isprosio sam i isposudivao novac.

Na Badnji dan donio sam kući većega Boga, božićno drvce, kaputić, cipele i željeznicu...

*

Kad mu je bilo sedam godina — moj je sin jednoga dana sišao sa prvog sprata sa zatvorenom kuvertom u ruci.

— Tata, gospodin kućegazda šalje ti ovo pismo.

Znao sam što je.

Pocjepao sam kuvertu i bacio za peć.

— Šta piše?

— Ti to ne razumiješ.

— Zašto?

— Zato, jer si još malen. Vidiš danas je već peti u mjesecu moramo mu platiti stanarinu...

— Mi njemu plaćamo?

— Da.

— Zašto? Pa oni imaju puno novaca.

— Takav je red, zakon...

Začudio se je, ali nije ništa rekao. Izašao je iz sobe.

Prebrojao sam novce. Stanarina! Više od polovice svih mojih dohodaka.

Spremam se kako da uputim ženu gore, da odnese polovicu. Polovicu sad, a polovicu oko petnaestog...

Taj čas vrata se razletila širom, a on upadne veseo i sa osmjehom.

— Tata, kupi velikog Boga, većega nego li je njihov, pa im ne ćemo trebati plaćati...

Osjetio sam grč smijeha.

I u isti čas grč bola.

Sve se oko mene postavilo naglavce.

— Ej, taj bi Bog morao biti velik kao ova kuća, morao bi mjesto tijela imati ovakove iste zidove, mjesto glave krov, mjesto ruku stube i mjesto srca — haustor...

Viknuo sam i zanijemio.

Vidio sam, laž se je slomila, prasnula je kao suha daska.

Bilo je svršeno.

Ništa nije rekao.

A ja znam da dolazi čas, neminovan kao smrt, kad ću morati da laž o dragom Bogu platim vjerom mojega sina u mene.

STANKO TOMAŠIĆ

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ulica 42.
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: Stjepan Vidović, Savska Cesta 37a.

Digitized by Google

Račun razmjere Prve radničke pekarne kao udruge u Zagrebu

na dan 31. prosinca 1928.

Aktiva **Pasiva**

Prometni kapital		Din	p	**Tudji kapital**		Din	p
Gotovina u blagajni Din	15.457·50			Vjerovnici za robu . Din	599.860·25		
Roba na skladištu . . „	534.927·—			Bankovni zajam . . . „	293.280·—		
Dužnici za pecivo . . „	25.130·—	575.514	50	Udružni interni zajam „	248.068·50		
				Jamčevine . . . . . „	52.395·—	1,193.603	75
Investicioni kapital				**Vlastiti kapital**			
Zgrade i zemljišta . Din	700.000·—			Udjeli 3352 à D 75.— Din	251.400·—		
Parne peći tri dvoetagno . . . . . „	200.000·—			Redovna pričuva . . . „	32.731·50		
Strojevi i pribor . . „	100.000·—			Posebna pričuva . . . „	22.155·50		
				Prosvjetna zaklada . . „	18.216·50		
Našastar i vozila . „	100.000·—	1,100.000	—	Mirovinska zaklada . „	146.546·—	471.049	50
				Dobitak		10.861	25
		1,675.514	50			1,675.514	50

Račun gubitka i dobitka na dan 31. prosinca 1928.

Gubitak **Dobitak**

		Din	p			Din	p
Beriva i deputat . . Din	1,220.698·00			Rn. izrade . . . . . Din	1,583.416·25		
Okružni ured . . . . . „	45.390·50			Rn. robe . . . . . „	375.184·75	1,958.601	—
Uzdržavanje vozila . . „	198.622·25						
Uzdržavanje dućana . „	89.047·25						
Kamati i provizije . . „	90.808·25						
Radion. pribor i sitni popravci . . . . . „	79.129·50						
Poslovnički pribor . . „	43.753·—						
Porezi i prirezi . . . . „	40.090·—						
Rasvjeta i pogon . . . „	58.131·25						
Oglasi i novine . . . . „	42.279·25						
Telefon, voda, dimnjačar „	8.839·25						
Dobrotvorni troškovi . „	9.847·50						
Razni troškovi . . . . . „	21.103·75	1,947.739	75				
Dobitak		10.861	25				
		1,958.601	—			1,958.601	—

Ravnateljstvo:

Mirko Cvrtila, v. r. **Vjekoslav Kundić**, v. r. **Dragutin Hoblaj**, v. r. **Florijan Martinić**, v. r.
Stjepan Pongračić, v r. **Dr. Jaques Fischer**, v. r. **Izidor Svedružić**, v. r. **Juraj Holenček**, v. r.

Sa glavnim i pomoćnim knjigama sravnjeno i u redu pronadjeno.

Nadzorno vijeće:

Stjepan Bogić, v. r. **Franjo Krsnik**, v. r. **Franjo Kovač**, v. r. **Ivan Vogrinc**, v. r.
Dragutin Weiss, v. r. **Dr. Ivan Draganec**, v. r. **Gojko Berberović**, v. r. **Ignjat Car**, v. r.
Zvonimir Prasnički, v. r.

Digitized by Google

TISKARA VIDOVIĆ I DRUG
ZAGREB
KRALJICE MARIJE ULICA BROJ 34

PREUZIMLJE SVE POSLOVE KOJI SPADAJU U GRAFIČKU STRUKU, KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE, OBJAVE VJENČANJA, POSMRTNICE, BROŠURE, PROSPEKTE, ILUSTRACIJE I T. D.

Digitized by Google

God. II.

Poštarina plaćena u gotovom.

SOCIJALNA MISAO

Broj 5. 1. MAJA 1929. Ovaj broj stoji Din 8·—

Sadržaj:

Članci:

Tomašić Stanko: **Majski psalam;** Korać Vitomir: **Za slobodnu i zdravu štampu;** Kovačević Andrija: **Crkveni ili građanski brak?;** Dr. Otto Hoffmann: **Madžarska vanjska politika i madžarska javnost;** Berberović Gojko: **Uoči izbora u Engleskoj;** Hahn Dr. Željko: **Bolest i zanimanje;** Haramina Vilim: **Ekonomsko i socijalno značenje internacionalnog radničkog pokreta;** Ka Mesarić: **Film u današnjoj Rusiji;** M. Kus-Nikolajev: **Na zapadu ništa nova . . .;** D. M. R.: **Književna kriza;** Dr. Th. Rie-Andro: **Sudac Ben Lindsey.**

Pregledi:

Kulturni: Johannes M. Verweyen u Zagrebu; M. M. Pavićević, Crnogorci u pričama i anegdotama; M. Vučetić, Pariske šetnje; A. Kovačević, Krijes; drugi broj revije »Dubrovnik«.

Socijalno-privredni: Je li Dalmacija pasivna?

Urednik:
Dr. Božidar Adžija.

Digitized by Google

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju

ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

Upozoruju se p. t. pretplatnici,

koji još nisu podmirili dužnu pretplatu, da ćemo im sa ovim brojem obustaviti daljnje šiljanje lista, ako u najkraćem roku ne doznače pretplatu.

Uprava „Socijalne Misli".

Godišnja pretplata 40 Dinara; Polugodišnja 20 Dinara; Pojedini broj 4 Dinara; Za Evropsko inozemstvo 8 Švicarskih franaka; Za izvanevropsko inozemstvo 2 Dolara.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Preradovićeva ul. 42. III. kat (dvorište)

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 5. ZAGREB, 1. MAJA 1929. GOD. II.

MAJSKI PSALAM

STANKO TOMAŠIĆ

1.

Naše vrijeme govori:

Životima svojim i svojih otaca i svoje djece izgradili ste putove za Ljepotu života; sakovali Ključeve za Muziku radosti; istesali kolijevku za Riječ mudrosti; sazidali Stepenice za vidike beskrajne.

Ljepotu, u kojoj nema svijetla za vaše oko i za vašu dušu.

Muziku, u kojoj nema ni jedne dionice za vas, ni jednog zvuka za vaše uho.

Riječ, koja ne govori o vama i za vas.

Stepenice, na kojima vam je dozvoljeno samo prosjačenje milostinje.

2.

Naše vrijeme viče:

Odvratite oči svoje od Ljepote, u kojoj nema uživanja za vas.

Odvratite uši svoje od Muzike, u kojoj nema ritma za vas.

Odvratite srce svoje od Riječi, koja govori mimo vas i preko vas.

Odvratite korak svoj od Stepenica, koje se izmiču vašim nogama, da ne izađete na vidike.

Ljepota vašeg života nije u onomu, što vi gradite.

Muzika vaših dionica ne otvara se ključevima, koje vi kujete.

Riječ, kojoj vi tešete kolijevku, nije Riječ vaše mudrosti.

Stepenice, koje vi zidate nisu steepnice vaših vidika.

3.

Naše vrijeme tuli:

Svratite svoje oči na sebe.

Okrenite svoje uši spram sebe.

Položite ruku svoju na bilo svog srca.

I svijest svoju na zavoje svog razuma.

Izmjerite svoju visinu i svoju širinu.

Odvagnite svoju težinu.

Odredite spektar svoje duše.

I nemojte da lažete sami sebi u ovom času, kad zemlja otvara svoju utrobu bez stida, kad drvo sa sebe skida lišajeve bez srama, i kad šaš odbacuje svoje uvelo lišće bez muke.

Svaka laž, koju kažete sebi o sebi po jedna je teška sablast, koja će se povampiriti u životu vaše djece.

4.

Naše vrijeme grmi:

Što govore vaše oči, kad ih odvratite od Ljepote, čije putove gradite, a u kojoj nema uživanja za vas, — i kad ih svratite na sebe:

One govore:

Vidimo u sebi crnu sablast slijepoće onih, koji su nas rodili.

I tamu rugobe, kroz koju tapaju vampiri bijede. Jedini trak svijetla jest bljesak životinjskih zubi.

Bijedni smo.

Što govore uši vaše, kad ih odvratite od Muzike, za koju kujete ključeve, a u kojoj nema ritma za vas, — i kad ih okrenete spram sebe?

One govore:

Čujemo mrtvi šum gluhoće onih, koji su nas rodili.

Čujemo sablast gluhoće, kroz koju promiču hijene nemoći. I jedini glas, koji se čuje, jest rik gladne životinje.

Gladni smo.

Što govori ruka vaša položena na bilo vašeg srca? I svijest vaša položena na zavoje vašeg razuma?

Ona govori:

U našim žilama bije sakatost onih, koji su nas rodili.

Ta sakatost škripi na zavojima našega razuma, kao pokvareni stroj.

Naše srce i naša svijest gladna je životinja, koja se pati i prebija, a ne može da se dovuče do zalogaja.

Poniženi smo.

Što govori mjera, kojom ste izmjerili svoju visinu i širinu?

Ona govori:

Niži smo od zgrada, koje smo sazidali, da ne stanujemo u njima.

Niži smo od drveta, koje smo usadili, da ne beremo sa njega plod.

Uži smo od šinja, koje smo salili i pružili preko zemlje, da po njima ne dovozimo bijelo brašno za naše pogače.

Uži smo od grma, kojim smo opasali tuđe vinograde, da ne bi naša djeca okusila grožđa.

Slabi smo.

Što govori mjera, kojom ste odvagnuli svoju težinu?

Ona govori:

Lakši smo od tkanina najfinijih, koje smo satkali, da ih ne nosimo ni mi, ni žene naše, ni djeca naša.

Lakši smo od vlati pšenice, koju smo požeti, da od nje ne okusimo uskrsnog kolača.

Što govori spektar vaše duše:

Ništa. Pokazuje jednu jedinu tamnu plohu, na kojoj se, kao na pokvarenom ogledalu, isprekidano i unakaženo odrazuje veselje i smijeh onih, kojima smo sagradili kuću, usadili vočku, ogradili vinograd, satkali tkaninu, pokosili i samljeli pšenicu, podigli šinje, kojima se provozi život.

5.

Naše vrijeme sijeva:

Jeste li vidjeli majski dan.

Jesti li vidjeli sreću zemlje, koja otvara suncu svoju utrobu?

Jeste li vidjeli veselje drva, koje je zabreklo svoje žile, da u sunčanom smijehu otvori svoje pupove?

Jesmo!

I što vam je rekao taj majski dan sa svojim sunčanim veseljem, kad ste sa crvenim cvijetom u zapućku pošli, da jedamput u godini udahnete toplinu i radost rađanja novoga punim grudima?

Rekao je: jedno smo!

I mi smo razumjeli, da smo jedno sa rađanjem zemlje, sa radošću drveta, sa sunčanim veseljem!

Rekao je da smo i mi ljudi!

6.

Naše vrijeme gori:

Više, više vam je rekao taj sunčani dan.

On vam govori:

Jadni ste, bijedni i gladni, kad izgovarate riječ: čovjek, sa slijepošću onih, koji su vas rodili, sa njihovom gluhoćom i njihovom sakatošću.

On vam govori:

Izađite iz te slijepoće, gluhoće i sakatosti.

Digitized by Google

Razaberite i spoznajte, da ste vi, sol zemlje, i da čovjek, koji treba da izađe iz vas, iz vaše krvi, iz vašeg rada, treba da bude — jedinstvo života.

On vam govori:

Gledajte ovo veselje. To je jedinstvo života. A vi, koji gledate u sebi tamu života, i u prirodi svijetlo života, vi ste određeni, da budete graditelji Jedinstva.

Da gradite putove.

Putove, koji će biti Ljepota života za sve.

Da kujete ključeve.

Ključeve, koji će biti ključevi Muzike radosti za sve.

Da tešete koljevku.

Koljevku, koja će biti koljevka Riječi Mudrosti za sve.

Da zidate stepenice.

Stepenice, koje će biti stepenice Vidika za sve.

On vam govori:

Vaš rad, vaše muke i patnje propasti će bez traga, i ne će od njih ostati ni kamena na kamenu, ako budete imali iste želje kao ovi, kojima danas gradite, tešete, kujete, zidate. Jer oni nisu osjetili punoću riječi čovjek, i za to su osuđeni da nestanu.

Vaš je posao velik i neprolazan.

Jer vi ste graditelji Jedinstva života.

Za slobodnu i zdravu štampu.

VITOMIR KORAĆ

Ne, ne želim pisati u tradicionalnom duhu niti ponavljati otrcane fraze. I zato, čitaoče, ne okreći glavu i ne idi dalje. Otpočnimo razgovor o jednoj zaista velikoj savremenoj nevolji, o zarobljenoj i korumpiranoj štampi, o temi vrlo aktuelnoj i važnoj. — Neću iznijeti pred čitaoce klišeje, stereotipne fraze, kao što će mnogi čitalac prema naslovu pomisliti. O, ne! Ne želim raspravljati o zakonu o štampi, ne želim secirati njegove paragrafe i iz toga destilirati duh i kvalifikovati ga. Stare metode, stare formule — danas do krajnosti dosadne i dugočasne!

Ne želim ni paušalno raspravljati o slobodi, o paroli koju je na našem kontinentu prije 150 godina bacila velika francuska revolucija. Sve do danas definicija slobode je sporna i u teoriji. A tek u praksi kako izgleda ta parola liberalizma? Npr. u privrednom životu. Kuda je dovela parola mančesterovaca laisser faire — laisser passer? Zar nije ta parola u praksi s jedne strane dovela do slobode neograničenog izrabljivanja ekonomski slabijih, a s druge strane do slobode umiranja u bijedi, patnji i stradanju. I skoro stoljetne borbe trebalo je da se neograničena privredna sloboda skuči zaštitnim carinama, socijalnom zaštitom i obveznim osiguranjima, i bar donekle ta »sloboda« ublaži u korist socijalno slabijih.

Tako i parola »sloboda štampe« iz doba djetinjstva građanske demokracije dovela je dotle, da se danas može zagledati naličje i ove slobode kapitalističkoga društvenoga poretka. Jer sloboda štampe isto tako ima svoje lice i naličje. I dok se vodila borba protiv apsolutizma, protiv političkoga ograničenja slobode štampe, potpuno se pustilo s vida, da ta sloboda ima svoje naličje, baš kao i sloboda neograničenog bogaćenja i izrabljivanja u privrednom životu.

Pogledajmo malo na »slobodnu štampu« u kapitalistički razvijenim zemljama, gdje je ta sloboda malo ili ni malo ograničena političkim zakonima. Koje je stanje štampe tamo? Je li tamo štampa zaista slobodna? Ne! Naprotiv tamo je štampa zarobljena više nego ikada ranije. Kapitalizam ju je zarobio i stavio u svoju isključivu službu, u službu svih svojih prohtjeva i apetita. Veliki štamparski koncerni i trustovi potpuno i neograničeno vladaju njome. Mjesto zakonodavnim mjerama kapitalizam danas konkurencijom guši svaku slobodnu riječ. Na raspolaganje mu stoje slagaći strojevi, rotacije i mnogobrojni inteligentni i demoralizirani ološ, koji rafinirano zavodi i ravna »javnim mnijenjem«. Kapitalistički poredak prema svojim potrebama producira i »javno mnijenje«, baš kao što producira i cipele ili kobasice. Literatura, nauka, — osobito ekonomska i socijalna —, umjetnost, sport, zabave, a da o politici i ne govorimo, sve se to pomoću štampe influira, zarobljuje i dotjeriva prema želji i naručbi onih, koji imaju dublju kesu, pa tako i mogućnost da u konkurenciji izdrže. Okretanje pravca lista preko noći — svagdanji je pojav. Da se najednom počme da brani, ono što se do juče napadalo, niko ne smatra za nešto čudnovato. Promjenio se vlasnik lista, pa se promijenilo i »javno mnijenje« koje taj list zastupa.

A onda žurnalistički posao ima i mnoge »nuzgredne« zasluzbe, manje više mutnoga i prljavoga karaktera. Tu ne služi samo feljton, dnevne vijesti i politički pravac, već i privredni i oglasni dio. Osobito ovaj potonji. To je u pravilu javno tržište moralne i seksualne prostitucije, javno tržište lažnih lijekova i loše robe. Prevara i nasamarivanje naivnih čitatelja viri skoro iz svakog retka masno plaćenih anonca. Reporteri se danomice brinu da preko stupaca lista velegradska kloaka nesmetano teče i uliva se u duše milijuna čitatelja. Itd. itd. I sve se to čini jer donosi čisti dobitak vlasnicima lista, a ni najmanje se ne vodi oračuna o visokim idealima i ciljevima društvenoga razvitka.

Do sada u našim krajevima ovakova je štampa bila manje više nepoznata. A u koliko su i postojali zametci takve štampe bili su ozloglašeni, pa nisu ni imali veliki uticaj. Izdavanje novina u pravilu nije se rentiralo i bilo je skopčano s velikim deficitima. Poslije ujedinjenja iz temelja se sve promijenilo. Novine su dobile veći teritorijalni obim za širenje, broj čitalaca, pretplatnika i kupaca je rastao. Novine su počele odbacivati čisti dobitak. I to je bilo dovoljno da su kapitalistički interesenti pružili svoju šapu i na novine. Počeli se i kod nas stvarati štamparski koncerni i trustovi; banke se umiješale u poduzeća koja fabriciraju javno mnijenje, baš kao što su se umiješale u proizvodnju željezničkih pragova i kopanje uglja. Pogledamo li oglase dnevne štampe, vidimo u njima sve ono, što i u novinama na zapadu.

A taj uticaj u našoj sirovoj sredini, u amerikanskom brzinom podignutim gradovima, vrši nesmetano svoju kobnu misiju. Svaka se stvar prema potrebi može da brani, ili napada — već kako želi naručitelj s dubljom kesom. Slobodno javno mnijenje ne može da izdrži konkurenciju i povlači se u male, neugledne, često ganjane i slabo redižirane listove. Idealisti se povlače iz javnoga života, da ustupe mjesto tamnim tipovima s neskrivenim špekulantskim namjerama. Naličje slobodne štampe odomaćuje se sve više i kod nas.

Daleko je od mene da zahtjevam neke zakonodavne mjere i ograničenja slobode misli i javne riječi. To ni ne vodi svrsi. Ropstvo ne odgaja. Sloboda i kada griješi bolja je, nego kada ropstvo pametno radi. Ali zato ima da se uzmu pod lupu i da se traži korelativ. Ne u zakonodavnim zabranama i reglementiranju, jer prostitucija ostaje prostitucija, pa bila kasernirana, reglementirana ili slobodna.

Digitized by Google

Jedina je mjera ozdravljenja, koja može doći iz samoga društva. Polako ali sigurno. I prvi slabi radnički sindikati nisu bili ozbiljna opasnost za manchestersku teoriju i shvaćanje. A danas su ipak uspjeli da u društvu provedu mnoge mjere protiv naličja privredne slobode. Tako isto i prvi otpor iz samoga društva protiv pokvarene štampe može biti samo sporadičan, pa i slabo organizovan. Ali ne valja sustati. Treba dizati duhove. Pojedinačno ali odlučno. Puteva i načina ima u izobilju. U prvom redu baš radnička klasa i intelektualci bili bi zvani da sa zajedničkim naporom stvaraju zametke zdrave, slobodne i nepotkupljene štampe. Dizanje razine opće kulture jedini je ustuk protiv nevaljale štampe. Odgoj publike za zdravo, lijepo i plemenito, sredstvo je dezinfekcije protiv ružnoga, nezdravoga i niskoga. Put je dalek ali siguran; naporan ali blagodaran.

Crkveni ili građanski brak?

ANDRIJA KOVAČEVIĆ

U vezi s pretresom i donošenjem novih zakona, kojima treba da se kod nas regulišu i bračni odnosi, donijele su zagrebačke »Novosti« u broju od 21. III. o tom pitanju izjavu sveuč. profesora u penziji g. Šilovića i njome otvorile anketu, koja im je dosad vrlo slabo uspjela.

Govoreći o toj stvari prije svega treba da se naglasi, da to već ni za prosječna intelektualca naših dana nije nikakav problem.

Pa i u praksi je to pitanje u svim naprednim državama već davno i davno riješeno sasvim protivno rezoniranju g. Šilovića, t. j. građanskim brakom. Tako u katoličkoj Francesk oj još pod Napoleonom, dakle pred 100 i više godina, u katoličko-protestantskoj Njemačkoj još 1875: i t. d. i t. d.

A mi smo evo tek sada, u doba aeroplana i radiofonije, počeli da se mlatimo oko toga. I kao da ne vidimo, da zapravo mlatimo praznu slamu, u kojoj više i nema zrna, jer su ga drugi već davno prije nas temeljito izmlatili. I tako, želeći da budemo originalni, postajemo zapravo — smiješni.

No kad se već kod nas može o toj stvari pred javnošću i o v a k o rezonirati, kako to čini g. Š., onda ipak treba da se na to reagira. U toliko više, jer to ne čini tek kakva šušabuša, nego jedan Šilović, koji je — talis, qualis — ipak samo jedan u zemlji Jugoslaviji. I upravo zato treba na njegovu izjavu reagirati što iscrpnije i detaljnije. Ne toliko radi g. Šilovića, koliko radi naše neupućene javnosti.

G. Šilović kaže, da je a p s o l u t n o za nerazrješivost braka. Apsolutno, — dakle i onda, kad ju i sama katolička, u tom pogledu najstroža crkva dopušta (t. zv. impedimenta dirimentia). Znači, da je on »papskiji« i od samoga pape. Jer, kaže on, supružnici se m o r a j u složiti, m o r a j u se snositi. — Naš narod kaže doduše, da je »moraš« velik gospodin, ali ne kaže, da je to i argumenat. Zato se takvim argumentima nitko, a g. Š. ni u šali ne bi smio da služi. Jer sloga i snošljivost »pod moraš« može da bude samo prividna i lažna. Takvi supružnici dakle m o r a j u d a l a ž u... Kako li je to daleko, daleko zaostalo iza jednoga k r š ć a n i n a i p u r i t a n c a Tolstoja i njegova Fedje Protasova, koji u takvom slučaju n e ć e i n e m o ž e d a l a ž e! (»živi leš«.) I kakva golema razlika u shvaćanju?! Himalaja i — bundeva.

Sve to traži on radi djece. Pa i onda, (to je njegov prvi logički posrtaj), kad je brak — bez djece!... Jer, kaže on, »tu je princip i od njega se ne smije odstupati. Što me se tiče individuum, kad je tu u pitanju (?!) cio naš narod od 12 milijuna. Napraviš li iznimku, poljuljao si princip i sve će se srušiti«. — Princip je dakle važniji i od same djece. Princip je glavno i sve, a individuum, pa ni 1000, ni milijun živih lješeva (od 12 milijuna Jugoslavena!) — to je ništa. Fiat justitia, pereat mundus. Oh ti nesretni principi, što stoje i z v a n čovjeka ko aveti kakve s korbačem u ruci, a često ne vrijede ni jedne jedine suze čovjeka-mučenika, što se grči i svija pod njihovim udarcima. Ko da mi ne znamo, kako je do tih principa došlo, tko ih je postavio i zašto. Oni su prignječili i Galilea, i Husa, i Giordana Bruna. — Jest, tu je princip. No o tomu se baš i radi, da se taj princip kao neprirodan, nelogičan i štetan obori, da se od njega odstupi. I sad odjednom — ne smije se od njega odstupati. A zašto ne? Zato, kaže g. Š., jer je on tu i jer je — princip. No ljudi božji, da nije princip i da nije tu, ne bi ga ni trebalo obarati, niti od njega odstupati. — Dakle aprioran zaključak, koji sam sebi služi i kao premisa. G. Š. vrlo dobro zna, kako se takvo rezoniranje u logici naziva.

Ni malo bolje ni logičnije ne objašnjava on ni to, zašto bi tu zapravo bio u p i t a n j u cio naš narod i š t o bi to sve imalo d a s e s r u š i, ako se jednostavno umjesto crkvenoga uvede građanski brak. I tu on umjesto objašnjenja i argumenta iznosi autoritativno (kao ex catedra) i do neukusnosti emfatično opet samo golu tvrdnju: »A j a v a m k a ž e m, da je naš narod, da je 12 lilijuna Jugoslavena za nerazrješivost braka!« — Ta kada i gdje je kod nas o tome pitanju proveden referendum? Pa otkuda mu onda smjelost za tako tešku tvrdnju, njemu, čovjeku od znanosti? »Treba otići na selo, kaže on, pa vidjeti, kako je naš narod duboko etičan.« — Jest, postoji naša narodna etika, i ja je poznam barem toliko, koliko i g. Š. No meni se čini, da ona u mnogočemu znatno divergira i od moje slobodarske, a pogotovu od njegove čisto školastične etike. Jer ona je mnogo starija od našega pokrštenja, pa se kroz nju još i dandanas provlače izvjesni elementi stare naše slavenske poganštine. Da podsjetim samo na otmicu, krvnu osvetu, razne vradžbine i tolike druge narodne običaje i vjerovanja. Uostalom zar građanski brak etiku isključuje, a crkveni ju involvira? Zar se i pod krinkom crkvenoga braka ne likvidiraju često puta samo odvratne špekulacije i lični računi? I zar su toliki drugi, daleko veći i napredniji narodi manje etični od nas samo zato, jer su već davno i davno uveli građanski brak? I zar su radi toga propali?

Ni to dakle nije nikakav argumenat. A dalja njegova tvrdnja, da protivno misle samo pojedinci, koji imaju na umu jedino sebe i svoj užitak, tako je već neozbiljna, te zaista nije vrijedno spoticati se još i o takve »argumente«. Bog zna, da li je on to ovako sine ira et studio skresao u lice i starcu Vekerleu i ostalim svojim drugovima u madžarskom parlamentu, koji su glasali za civilni brak. Ili svome nekadanjem šefu Kuenu i framasonu Spevcu, kad se o tome raspravljalo u Zagrebu. Već radi same pikanterije bilo bi vrijedno, da se to istraži.

Za obranu svoje neodržive teze o nerazrješivom braku kao svetoj tajni sakralnoga karaktera poziva se g. Š. i na klasične Rimljane, pa citirajući poznatu i već davno rascrvotočenu definiciju braka (a ima ih i više i boljih) opet autoritativno i patetično tvrdi: »Nije dakle krščanska crkva prva izrekla, da je brak božanskog porijekla, nego su to izrekli klasični narodi«.

Valjda bi svakome kod nas bilo, pa je i meni vrlo neprijatno, da ovdje zalazim na područje, kojim bi g. Š. kao stari i mno-

Digitized by Google

gogodišnji profesor univerziteta, pa i moj nekadanji ispitivač baš iz kanonskoga prava, morao da suvereno vlada i gdje mu nisam — lojalno priznajem, — nikako dorastao. No eto — sudbina jarac: upravo tu je njegovo rezoniranje najslabije i najneispravnije.

Da prije svega malo pobliže ogledamo tu slavnu definiciju, koja kaže, da je brak veza (sprega, coniunctio) muža i žene, zajednica cijeloga života (omnis vitae) i združenje (communicatio) božanskog i ljudskog prava.

Kome je i malo bolje poznata struktura klasičnih definicija, zaludu će tražiti, što je tu zapravo genus proximum, a što diferentia specifica. A odmah će mu udariti u oči i to, kako se tu jedan za drugim gomilaju izrazi vrlo široka i ničim neodređena značenja. Kao da se jedna neodređenost može objasniti (determinirati) drugom isto takvom, ili još većom neodređenošću! Jer kakva je to zapravo veza? Duhovna, ekonomska, ili tjelesna (spolna)? A za brak se traži upravo spolna veza (copulatio, connubium, debitum coniugale). I onda da li riječi »consortium omnis vitae« odista znače baš zajednicu kroz cio život (do smrti), kako se to ovdje prevodi, a ne samo posvemašnju (potpunu) zajednicu života do event. raskinuća, kako su to pametni Nijemci mnogo bolje i točnije prenijeli u svoju definiciju: »Ehe ist die nach gesetzlichen Vorschriften eingegangene Vereinigung eines Mannes und Weibes zu voelliger Lebensgemeinschaft«. Isto tako i Serafini prevodi: neograničena, dakle potpuna, ali ne i dosmrtna zajednica života.

Neka mi dakle oprosti g. š., no posve je proizvoljno izvoditi iz toga nekakvu nerazrješivost braka, jer to iz latinskoga teksta nipošto ne slijedi. Takav bi se zaključak smio i mogao izvesti samo onda, kad bi u tekstu stajalo: omnis (totius) vitae us.ue ad mortem (sve do smrti). A ove tr iposljednje riječi nipošto ne bi smetale, niti bi bile suvišne u gomili ostalih, zaista suvišnih riječi.

Konačno, što zapravo znači ono združenje (communicatio!) božanskog i ljudskog prava? Kakvo združenje? I kakva je to podjela prava na božansko i ljudsko? — Pravo da kažem, mene je još kao pravnika 2. godine smućivao u toj definiciji najviše ovaj stvarno suvišni, a idejno šuplji privjesak, koji mi je već onda vonjao po crkvenim glosatorima. Jer što je to zapravo božansko ili božje pravo (jus divinum), ako nije samo školastička floskula, ili ad usum delphini prekršteni jus naturale? što mu je sadržaj? I kome je mogla da na um pane tako luda misao, pa da samo i pokuša kodificirati nekakve jadno nesavršene i ljudski relativne norme (prava i dužnosti!) za Boga kao savršeno i apsolutno biće, te da i njega stegne u paragrafe? Kako? I radi čega? — Dakle riječ bez sadržaja. Pojam, kojega klasično rimsko pravo zaista i ne pozna. Jer klasični Rimljani, iako veliki majstori u apstraktnoj špekulaciji, nisu se samo tako nabacivali i titrali praznim riječima. I dugo me to mučilo. Sve dok mi nije puklo pred očima, da je sasvim nešto drugo staro klasično, a drugo opet mlađe, kanonsko (dakle zapravo kršćansko, crkveno) rimsko pravo, te da je i ovaj suvišni privjesak mogao nastati samo pod uplivom crkve. Prema tomu je dakle u vezi s onim mjestom u poslanici sv. Pavla Efežanima (5, 32), gdje se simbolički brak između Isusa i crkve naziva misterijem, baš kršć. crkva prva izrekla, da je brak božanskog porijekla, a nisu to učinili klasični narodi. U koliko su pak ti narodi još i onda živjeli, bili su oni u to doba već u dubokoj dekadansi, t. j. već su davno i davno postali »neklasični«.

Jasno je dakle, da ova definicija, na kojoj g. š. zasniva svoje rezoniranje, ni po formi, ni po sadržaju, ni po vremenu svoga postanka nipošto nije klasična. A sve kad bi i bila, ona je stvarno neispravna, pa je zato nijedno moderno zakonodavstvo nije u toj formi ni recipiralo. Jer dok na pr. citirana njemačka definicija, a i naš o. g. z. (§ 44.) izričito traže, da se bračna veza ima sklopiti »nach gesetzl. Vorschriften«, odnosno »zakonitim načinom«, ova kanonska definicija ne daje toj vezi apsolutno nikakve pravne sankcije. Znači, da se po njoj brak može sklopiti bez ikakve ingerencije i državnih i crkvenih organa. Pa i bez svedoka. Ili, kako naš narod kaže: pod vrbom. Drugim riječima: umjesto zakonskog (crkvenog ili građanskog) braka ova slavna definicija upravo savršeno označuje — konkubinat.

To su eto logične konkluzije iz ove definicije, a nipošto sveta tajna, sakralni karakter, nerazrješivost i sve ostalo, što g. š. iz nje izvodi, a kod čega i malo boljem poznavaoću stvari gotovo pamet staje. Pa kako da mu i ne staje, kad čita sve ono, što g. š. tvrdi neposredno iza toga o nerazrješivosti braka kod Rimljana i o propasti njihova carstva. Koliko riječi, toliko neispravnosti. A evo, što je istina i što treba i naša publika da znade.

Najstariji način za sklapanje braka kod svih indoevropskih naroda, pa i kod Rimljana, bila je kupnja žene (coemtio). Dakle čisto građanskopravni akt. Drugi način (kod Rimljana), mnogo stariji od zakona XII. ploča, bio je usus: kao što je pokretna stvar poslije neprekidna, a neugovorena i nenapadnuta jednogodišnjeg posjedovanja uzukapijom prelazila u vlasnost posjednika, tako su i u pogledu braka uzusom (upotrebom) nastupale sve pravne posljedice koemcije, ako je za brak sposobna ženskinja živjela neprekidno godinu dana s mužem. Dakle i opet čisto građanskopravni akt. Treći i najmlađi oblik bila je konfareacija, t. j. crkveni (vjerski) brak, sklopljen pred svećenikom. No taj brak nipošto nije bio obvezatan, nego fakultativan, niti je isključivao prva dva načina (koemciju i usus). A sklapao se obično među patricijima samo zato, jer su jedino djeca iz takova braka imala pravo na razne časti patricijskoga svećenstva.

Svakim od ova tri načina prelazila je žena u potpunu vlast (manus) muža, pa je on bez ikakve pravne odgovornosti mogao da radi s njome, što ga volja: da je proda, da je drugome »posudi«, da ju bije, a u najstarije vrijeme i da ju ubije (jus vitae ac necis). Kod Rimljana je dakle pravni sadržaj braka pored nekih ustanova o mirazu (dos) bio upravo taj manus.

No svi ti brakovi, pa ni sama konfareacija, nipošto nisu bili nerazrješivi, kako to g. š. tvrdi. Jer ova vlast muža nad ženom (manus), dakle zapravo i sam brak, mogao se bilo kada razriješiti nesamo eventualnom daljom prodajom, ubijstvom žene i sl., nego i odgovarajućim pravnim protuaktima: konfareacija difareacijom, koemcija remancipacijom, a usus tako zvanom uzurpacijom trinoctii. (To znači: ako je brak bio sklopljen uzusom, pa je žena htjela spriječiti, da muž steče nad njom manus, nije joj trebalo drugo, nego samo da svake godine triput prenoći izvan njegove kuće.) Kasnije, kad je žena po Justinijanovu pravu i poslije udaje ostajala pod vlašću oca prijašnje svoje familije, mogao je taj otac i sâm po svojoj očinskoj vlasti razriješiti njezin brak. A mogli su to učiniti i sami supružnici bez ikakva razloga. Jer evo, što na jednom mjestu u svojim Pandektama (IX. Aufl.) kaže Dr. I. Baron, sveuč. prof. u Bonnu, po kome je gotovo sva naša mlađa i srednja generacija učila rimsko pravo: »što se tiče ličnosti supružnika i njihove životne zajednice, postoji još i u Justijanovu pravu načelo, da rastavu može provesti bilo koji od supružnika bez ikakva razloga«. Pa i naš građanski zakon nipošto ne smatra brak nerazriješivim, već jedino ne daje supruzima pravo, da rastavu sami provedu. (§ 93..)

Digitized by Google

Toliko ukratko sa čisto pravnoga gledišta. A kakvi su nazori o braku i spolnom prilegu uopće vladali kod starih Grka i Rimljana u svakodnevnom životu, poznato nam je iz njihove mitologije i kulturne historije. Treba se samo sjetiti olimpskih bogova i njihovih seksualnih podviga, što su ih izvodili i među sobom i s ljudima »pozemljarima«. Kako se ono stari Zeus kradom od svoje žene Here spušta na otok Idu, omiljelo mjesto svojih bezbrojnih randevua i ljubavnih avantira. Kako je sjajna i lijepa Afrodita varala svoga šepavog muža Hefajsta kovača, a on joj spleo nad bračnom posteljom nevidljivu i tešku mrežu, koja se u najdelicioznijem momentu spustila i čvrsto prignječila njegovu dragu ženicu i njena ljubavnika na postelji, a oko njih se onda skupili svi bogovi i božice s Hefajstom na čelu grohočući i hvatajući se od silna smijeha za ambrozijske trbuhe. (Odatle i potječe t. zv. »olimpski smijeh«.) Ili ono valjuškanje lijepe Helene s Parisom »na izdubenoj postelji« u svetoj Troji, dok se njezin »zakoniti« muž plavokosi Menelaj znoji i bori za svoju supružku čast pod zidinama gradskim. Pa javno i nipošto difamirajuće ophođenje i najodličnijih (oženjenih i neoženjenih) građana s robinjama, heterama i drugim javnim bludnicama. Pa sumnjivi odnosi oženjenog mudraca Sokrata s lijepim Alkibijadom i drugim mladićima i njegova optužba ne možda radi kakova nevjerstva ženi Ksantipi, već radi zabranjene pederastije, kojom je »kvario mladež«. Pa slavni advokat Cicero, koji je, budući prezadužen, otjerao svoju ženu i uzeo drugu, bogatu, samo da mu plati dugove. Pa onaj klasični puritanac i strogi moralista Katon, što je »posudio« svoju ženu jednome prijatelju, koji je želio, da ona s njim zanese i rodi mu dijete, a poslije toga se opet vratila svome zakonitom mužu Katonu. Itd. itd. Takvi su eto bili ti klasični Grci i Rimljani nesamo u doba drevne antike i kasnije svoje dekadanse, nego i u doba najbujnijeg i najsočnijega klasicizma. A ja to ne navodim kao nekakav ideal, za kojim bi savremeni čovjek morao da čezne, već samo zato, jer se g. š. na te narode poziva i imputira im ono, o čemu oni ni sanjali nisu.

Tko nije učio pravo, ili nije imao prilike i mogućnosti, da potanje zaviri u historiju antikne kulture, lako će sve to (a i mnogošta drugo) naći i u svakom boljem leksikonu. A sve to zacijelo zna i g. š. Pa zašto i na osnovu čega onda ipak iznosi ovako smjelu i očajno neispravnu tvrdnju: »Dok je u rimskoj državi vladalo u narodu ovo načelo nerazrješivosti (?!) braka kao moralne doživotne (?!) veze, bila je rimska država svemoćna i vladala svijetom. Kad se je razrušila svetinja (?) braka, podriven je porodični život i nestalo je rimske države i njenog imperija.«

Kad se zna i uvaži, da su rimsko carstvo dovele do propasti tolike druge komponente, daleko jače i važnije, nego što je sitničavo pitanje razrješivosti ili nerazriješivosti braka, onda je jasno, da tu g. š. nesamo tvrdi nešto, što stvarno ne stoji, nego da počinja i strahovitu logičnu pogrješku, (post hoc, ergo propter hoc), radi koje i gimnazijalci u sedmom razredu dobivaju iz logike drugi red. A kad u vezi s time tvrdi, da je »kršćanstvo regenerisalo porodicu, proglasivši brak svetom tajnom«, zapada on i u drugu nelogičnost. Jer rimsko je carstvo propalo baš pod egidom kršćanstva. Ne onda, kad se ono potisnuto i prignječeno sakrivalo po katakombama, nego kad je stiglo do svoje kulminacije, te u grimiznom ornatu već stoljećima sjalo i na carskom prijestolju. Znači, da rimsko carstvo po logici g. Šilovića — baš protivno njegovu zaključku! — nije smjelo propasti. A pošto je ipak propalo, znači, da ga nije mogla spasiti ni »regenerisana« porodica, ni sveta tajna, ni sakralni karakter braka. Pa bilo bi zaista i odviše — recimo: smiješno, da mlada i zdrava krv hiperborejskih barbara, kojoj nije mogla odoljeti ni sva silna državna snaga organizovanih legija i kohorta, ustukne pred jednim — šupljim fantomom.

Uostalom i o porodičnom životu kod antiknih naroda dalo bi se g. Šiloviću štošta primijetiti. No čemu nositi sove u Atenu, kad on valjda sve to i sâm zna. No upravo zato i u toliko manje ima on prava, da našoj javnosti, koja je nažalost i onako dosta nekritična, ovako komotno servira rog za svijeću.

Još samo nešto. — On kaže, da bi za naš narod značilo svesti brak na običan ugovor, kad bi se sklapao pred općinskim činovnikom. Pa što onda? I kakvo je u tome zlo? Da to kaže koji seoski kapelan, ili kakav bornirani laik trećoredac, ne bi se čovjek ni čudio. No kad to čuje od jednog š., koji vrlo dobro zna, da brak po našem pozitivnom pravu zaista i nije drugo, nego običan bilateralni ugovor, ili »pogodba ženidbena« (o. g. z. § 44.), — onda zbilja treba da se krsti i lijevom i desnom. No eto, — kaže on, — ne stvaramo mi zakone za nekoliko hiljada raskalašenih slobodoumnika, nego za 12 milijona Srba, Hrvata i Slovenaca (gdje li ih je samo toliko nabrojio?!) »koji su duoboko religiozni, te im je brak sveta tajna«, pa zato pri stvaranju zakona treba voditi računa o njihovu mišljenju.

Za tu duboku religioznost vrijedi od prilike isto, što i za narodnu etiku, pa se kod toga ne ću zadržavati. A glede narodnog mišljenja o zakonima, koji se za nj donose, treba da se kaže ukratko ovo: Da li naš narod u svojoj cjelini misli o braku baš tako, kako tvrdi g. š., to je u najmanju ruku vrlo, vrlo problematično. (Bezbrojem primjera može se dokazati baš protivno.) Ali nije ni malo problematično, što taj isti narod misli na pr. o porezima, o pečenju rakije, o gospodskom lovu po svome žitu i vinogradu itd. itd. Pa je li to narodno mišljenje za g. Šilovića ikada bilo, ili je možda sad odlučno i pri donošenju poreznog, lovskog i drugih zakona, koji narodu zadiru direktno u džep i u živo meso, a ne samo kod zakona o braku i baš o braku, kad bi trebala da se sruši jedna, pa makar i općenita sredovječna predrasuda? A isto tako nije nikad bilo problematično ni to, što naš »mili« narod u Hrvatskoj misli na pr. — o madžaronima. Pa ipak — bilo je nekoć vrijeme... Bili su jedni izbori. Pod Kuenom. U Bošnjacima. I — pala je narodna krv. A g. Šilović... No pređimo što brže preko toga, da ne izazivamo tamnih sjena prošlosti nad sijedu i časnu glavu g. š., koji tu prošlost lijepim svojim karitativnim radom kroz posljednjih desetak godina zaista uspješno otkupljuje, pa smo mu baš zato mnogošta i zaboravili. Da, zaboravili. Jer oprostiti mogu mu samo Bošnjačani. Ako zaista mogu i hoće.

Na fraze o svetoj našoj grudi i opasnosti, koja joj prijeti od tuđina u vezi s event. uzakonjenjem građ. braka (?!) itd. itd., ne ću da se osvrćem, jer g. š. vrlo dobro zna, zašto je sve to rekao. No znaju to i drugi. Znaju i praštaju. Jer — viel wissen heisst viel verzeihen.

Da završim onim, čime je g. š. počeo. Dakle sa — čizmom. Pravo ima g. š., da svaka čizma ne ide na svaku nogu. No istina je i to, da nema tako nakazne i deformirane noge, za koju ne bi vješt postolar znao i mogao načiniti pristalu čizmu. Treba dakle da batalimo fraziranje, koje i onako ništa ne dokazuje, pa da našemu narodu i u pogledu braka umjesto primitivna i preživjela opanka skrojimo i sašijemo pristalu evropsku čizmu. To je zadatak i g. Šilovića kao člana VZS. Ako on toga ne umije, ili ne će, neka barem drugima ne smeta i ne smućuje ih ovako pretpotopnim nazorima. Pa ni ovako proizvoljnim farbanjem historijskih činjenica i narodne psihe. A ni ovakvom logikom.

Ceterum censeo: treba da se uzakoni obvezatan građanski brak. Pogotovu u našoj državi sa šest raznih konfesija, od kojih svaka drukčije misli o braku i rastavi, dok jedna od njih još i danas dopušta i — mnogoženstvo. A komu treba i tko hoće, neka poslije sklopljena građanskog braka slobodno ide i u crkvu, pa da ga vjenča makar baš i sâm pontifex maximus.

Digitized by Google

Madžarska vanjska politika i madžarska javnost.

Dr. O. HOFFMANN, bivši madžarski nar. poslanik

Madžarska oligarhička klasna vladavina, koja podređuje interese sveukupnog naroda svojim sebičnim interesima, traži dakako i u vanjskoj politici takova sredstva, koja će prema vanjskom svijetu učvrstiti njezin unutarnji položaj. Duboku protivštinu, koja postoji između službene vanjske politike ovakovog sistema i javnog mišljenja, može se doduše od vremena na vrijeme vješto pokrivati, no napokon znakovi opće narodne volje ipak moraju izbiti na površinu i upoznati inozemstvo s onim smjerovima, koji su sadržani u zdravoj duševnosti pučanstva. Ovi smjerovi imadu istinabog za sada samo značenje pukih želja, no ipak su od dalekosežnijeg zamašaja, jer bez ovakovog opće narodnog povjerenja ne može nijedna vanjska politika dobiti karakter jakosti i trajnosti. Vanjska politika, koja se ravna prema konjukturi, tek je časovita epizoda, dok temelji, koji su usađeni u narodnoj duši, moraju prije ili kasnije postati organičkim djelovima jednog trajnog sistema.

Horty-Bethlenov sistem ostao je kroz mnogo godina u potpunoj vanjskopolitičkoj izolovanosti. U prvom, najokrutnijem razdoblju njihove kontrarevolucije značio je njihov sustav vladavine i apsurdnosti njihovih lozinka neprebrodivu zapreku prema svakoj ozbiljnoj kombinaciji. Tek kad se rodio talijanski fašizam, koji se divljom snagom oborio na socijalnodemokratski radnički pokret i sa svojom partizanskom samovoljom skršio sve slobodarske uredbe demokracije, tek tada se otvorio put pred madžarskom oligarhijom, koji ju je imao izvesti iz vanjskopolitičke osamljenosti. Dok je trajao proces stabilizacije fašizma, pokazivao je kompas madžarske vanjske politike izvjesno nemirno gibanje, a kad se taj proces prividno završio, okrenuo se posvema određeno u smjeru Rima, U ljubavi prema fašizmu ipak su malo taktizirali i na svoju vanjskopolitičku krinku naslikali su tobožnje prijateljstvo prema Jugoslaviji, no jedva je odjeknuo znameniti Horthyev govor na muhačkom polju o ispruženoj prijateljskoj desnici prema južnom susjedu, već je odmah Bethlen bacio krinku u zapećak i preskočivši Jugoslaviju, pojurio Mussoliniju, da bi na temelju duševnog srodstva političkih metoda stvorio najtjesniju vezu između obiju imperijalističkih i agresivnih sistema.

Prema tuzemstvu valjalo je upotrebiti nekoliko mistifikatorskih lozinka, koje bi proizvele neki moralni pritisak, za kojim bi slijedilo barem pasivno očekivanje. Ove su lozinke bile: revizija mirovnog ugovora i gospodarski napredak. U madžarskoj javnosti, terorizovanoj iredentističkom propagandom i sve više oslabljenom povodom teške gospodarske krize, uspjelo je zadobiti barem neko vrijeme strpljivog iščekivanja. Ne samo građanska opozicija, već i parlamentarno zastupstvo socijalističke stranke borilo se protiv talijanske orijentacije tek vrlo umjerenom energijom.

No vrijeme je vrlo brzo raspršilo umjetnu maglu. Ideja revizije poslije prihvata ove orijentacije ne samo da nije pošla napred, već je dapače još i nazadovala. Mussolini, kojega su kao nekog protektora okruživale velike nade, rekao je doduše neke banalnosti ,koje ne prelaze granice općenitosti, kao na pr. da nijedan mirovni ugovor kao djelo smrtnika ne može biti vječan, no ove fraze jedva su dostajale za kućnu porabu madžarske oligarhije. Onda je Mussolinijeva politika uzbudila samo nemir i nepovjerenje prema Madžarskoj, koja je postala njegovim skutonošom. Ovo nepovjerenje i antipatije morao je konstatovati i sam lord Rothermere, koji se pokazao nemoćnim u pitanju revizije i to u prvom redu radi politike Stjepana Bethlena, čija vanjska politika nije ništa drugo, već posljedica njegove unutarnje politike. A što se druge lozinke tiče, to su fakti mjesto gospodarskih prednosti donijeli zaista teška razočaranja. Poslije velikih i ponositih obećanja baš je madžarsko-talijanski gospodarski odnošaj pao tako duboko, da se na nižem stepenu nije nikada ni nalazio. Ono isprazno uvjeravanje, koje je stavljalo u izgled razvoj eksportne djelatnosti u Riječkoj relaciji, danas je već pokopani san. Italija, koja je upućena na uvoz pšenice, kupuje sada u Madžarskoj samo jednu sedminu prijašnje količine i to u vrijeme, kad je Madžarska prisiljena, da sa 5 milijuna metričkih centi suviška započne narednu pšeničnu kampanju. Izvoz rogatog blaga iz Madžarske u Italiju našao je uspješnog rivala baš u onoj Francuskoj, koja je u politici najžešći protivnik Italije. Naprotiv je Madžarska dobila kao narodni dar dva Korvinova kodeksa, koja su Talijani za vladanja Bele Kuna odvukli iz Budimpešte, nadalje jedan komad stupa sa Forum Romanuma i napokon nekoliko izletnika u crnim košuljama, koji su i u Madžarskoj mogli čuti usklik »evviva«.

Ovom razočaranju doprinijeli su mnogi porazi madžarske vanjske politike. Nije stoga nikakovo čudo, da se mamurluk talijanske orijentacije već davno rasplinuo i dao mjesta osuđivanju sa strane pravih reprezentanta madžarskog naroda, koji su poduprti pozadinom širokih masa. U ovu pozadinu ne spada samo radničkih klasa, već i veliki dio demokratskih građanskih slojeva. Dostatno je, ako za karakterizovanje oštrine ovih kritika, citiramo nekoliko markantnih mjesta iz članka Ernesta Garamia, koji nije samo ugledan vođa socijalističkog radništva, već uživa potpuno povjerenje i građanske demokracije. Njegove su riječi tim karakterističnije, što je on obično vrlo suzdržljiv u vanjskopolitičkim pitanjima i kad već daje izjave, čini to uvijek prisiljen pritiskom javnog mišljenja. On ovako piše o talijanskoj orijentaciji: »To je korak, koji može biti sudbonosan po Madžarsku. I do sada je već donio teške neuspjehe. Smije li se Madžarsku povesti u hazardnu igru, u kojoj se stavlja na kocku opstanak Madžarske? No ono, što je madžarska vlada eliminirala iz svoje unutarnje politike, to je izbacila i iz svoje vanjske politike. Ovakova politika može dospjeti samo u ćor-sokak.«

Ovo nekoliko istaknutih rečenica — pravi glas madžarskog javnog mišljenja — znači tešku osudu, no ujedno označuje smjer, koji javno mnijenje drži ispravnim i poželjnim. Ako se ovaj vanjsko-politički program, koji živi u narodnim dušama, nije mogao radi zagušljive madžarske atmosfere razviti, ipak je jasno, da ovaj smjer dominira i da njegovo ostvarenje stoji samo do promjene unutarnje politike. Kad nastupi ova unutarnja promjena, a konture se njezine već ukazuju, tad ne će oni faktori, koji se budu i u unutarnjoj i u vanjskoj politici oslanjali na pravo raspoloženje i volju madžarskog naroda, morati da u svrhu ostvarenja vanjskih veza i u svrhu mira i mirnog napretka prave tako daleke puteve kao što je put iz Rima u Budimpeštu.

Digitized by Google

Uoči izbora u Engleskoj.

GOJKO BERBEROVIĆ

Još nas samo par tjedana dijeli od parlamentarnih izbora u Engleskoj, kojima se općenito pripisuje veliko značenje. Naročito vlada interes u pogledu mogućnosti dolaska na vlast druge radničke vlade. Ramsay Mac-Donald, vođa Radničke Partije i bivši ministar predsjednik prve radničke vlade, dao je nedavno izjavu, da kod izbora očekuje sigurnu pobjedu za laburiste i to u takovom opsegu, da će biti moguće formiranje čisto radničke vlade, sa dovoljnom vlastitom većinom u parlamentu. Možda je ova izjava Mac-Donaldova sračunana i na dizanje duhova, ali jedno je izgleda van svake sumnje, t. j. da će Radnička Partija iz izbora izaći znatno pojačana. To priznaju i sami konzervativci, koji doduše ne će da se unaprijed priznaju za poražene, ali otvoreno dopuštaju mogućnost, da će konzervativna stranka opasti daleko ispod rekordnog broja od g. 1924.

Međutim teško je, kraj postojećeg engleskog izbornog sistema jednostavne relativne većine, postavljati izborne prognoze, jer često puta odlučuje puki slučaj. Nije isključeno, da taj slučaj ovog puta bude sklon laburistima, kao što se je desilo kod tolikih naknadnih izbora nakon g. 1924.

No treba odmah biti na čistu sa time, da bi dolazak laburističke vlade potpuno odgovarao socijalnoj strukturi Engleske, koja je većinom radnička zemlja. Prema Webbu (New Dictionary of Statistics, London 1911.) iznosio je ukupni broj samostalno privređujućih osoba u Engleskoj 17.9 milijuna, koje su prema privrednim granama ovako podijeljene:

poljoprivreda i šumarstvo	2.3 mil.	12.8 proc.
rudartsvo i industrija	8.3 „	46.3 „
trgovina i promet	3.8 „	21.2 „
javne službe i slob. zvanja	1.1 „	6.1 „
razno	2.4 „	13.4 „

Među ovima je bilo 15 milijuna najamnih radnika, što sa obitljskim članovima, koji ne privređuju, odgovara od prilike jednoj radničkoj populaciji od preko 40 milijuna.

Prema tome postavlja se pitanje, kako je kraj tako pretežnog radničkog broja uopće moguće, da se u Engleskoj tako dugo podržavao i još uvijek podržava jedan čisto buržoaski režim. Odgovor je vrlo prost. Tome je kriva činjenica, da još uvijek nije u dovoljnoj mjeri napredovao proces političke emancipacije radničke klase od političkih utjecaja buržoaskih partija. Naravno danas je stanje u tom pogledu znatno promijenjeno, jer već preko polovice radničkih izbornika glasuje za Radničku Partiju. Donedavna je to bilo sasvim drukčije. Do konca 19. st. bile su u Engleskoj samo 2 partije: konservativci i liberali. Radnici su tada glasovali za koju od ovih dvaju buržoaskih partija, većinom za liberale. Prvi pokušaji, da radništvo dobije svoje parlamentarne predstavnike, ako eliminiramo čartističke pokušaje, slijedili su tako, da se je nastojalo progurati po nekog radnika kao liberalnog kandidata. Ta je era bila prebrođena tek u početku 1900. (kongres u Memorial Hallu u Londonu 27. februara 1900.), kada je napokon uspjelo formirati jedan naročiti odbor za radničko predstavništvo u parlamentu (Labour Representation Committee). Taj je odbor bio zametak Radničke Partije, koja je par godina nakon toga i formalno obrazovana. Naravno ne smije se Radničku Partiju u pogledu njene strukture i ideologije poistovjetovati sa kontinentalnim radničkim i socijalističkim partijama. Ona je zapravo jedna federacija manjih radnickih i socijalističkih partija (socijalno-demokratska federacija, fabijevci, Nezavisna Radnička Partija i t. d.) i političko predstavništvo sindikalno organizovanih radnika.

Napredovanje Radničke Partije najbolje se ogleda uspoređujući izborne rezultate u razdoblju od 1900.—1924. Uz male iznimke pokazuje se stalni napredak i u broju glasova i u broju izabranih radničkih predstavnika. Evo tih brojaka:

	glasova	mandata
1900.	118.003	9
1906.	448.808	54
1910. (januar)	532.807	40
1910. (decembar)	381.024	42
1918.	1,754.133	61
1922.	4,247.800	142
1923.	4,358.045	192
1924.	5,482.133	152

Konstantni porast Radničke Partije od izbora do izbora pruža jamstvo, da će linija njenog razvoja i dalje ići prema gore. Tečajem vremena uspjelo je radnike skoro potpuno odvojiti od liberala, koji su postali jedna specifično buržoaska partija. Daljnji porast laburista ići će stoga skoro isključivo na štetu konservativaca. Tu Radničku Partiju čeka svakako još veliki posao i slijedeći će izbori pokazati, koliko se je u tome napredovalo od g. 1924. Tada je za pojedine stranke bio predan slijedeći broj glasova: konservativci 7.8 mil., laburisti 5.5 mil., liberali 2.9 mil., divljaci 121.504, konstitucionalisti 101.052 i komunisti 68.989.

Kao što se vidi iz ovih brojaka naprama 5.5 mil. laburističkih glasova stoji 11 milijuna glasova obiju građanskih partija. Obzirom na spomenutu socijalnu strukturu izlazi nedvoumno, da je za građanske partije, prvenstveno konservativce, glasovalo barem toliko radnika, koliko i za Radničku Partiju. Prema tome rezervoar za laburistički porast nije još ni izdaleka iscrpljen.

No nijesu prestali djlovati ni motivi, koji su dosada utjecali na proces političke emancipacije radničke klase.

Konservativna stranka potpuno je zatajila u ovih zadnjih pet godina. Položaj radnika je, naročito u rudarstvu, znatno pogoršan. Problem besposlice ostao je neriješen. Sve to mora apsolutno uplivati na daljnju secesiju radnika iz redova konservativnih glasača. Stoga nije daleko čas, kada će i konservativna stranka doživjeti sudbinu liberalne stranke, t. j. izgubiti one dijelove radništva, koje je radi političke nerazvinosti još uz nju pristajalo.

Konservativna stranka je politička baštinica toryjevske stranke, koja je okupljala u svojim redovima visoko plemstvo i izmjenjivala se na vlasti sa whigovcima, pretečama liberalne stranke. Najvažnija i klasična parola konservativaca jeste uvođenje zaštitnih carina, dočim je protuparola liberala: slobodna trgovina. U sukobu ovih dviju parola iscrpljivale su se političke diferencije u Engleskoj. Tek pojava Radničke Partije unosi u britanski politički život novi momenat: regulisanje odnosa između rada i kapitala. Na toj najnovijoj paroli vrši se sada politička diferencijacija i to sve više u korist laburista.

Prilikom zadnjih izbora g. 1924. konservativci su spretno iskoristili falsifikovano Zinovjevo pismo i na taj način postigli svoj rekordni uspjeh. U stvari su onom prilikom dekuražirali liberale i mnoge inače njihove pristaše predobili, da glasuju za konservativne kandidate. Sve pred umišljenom komunističkom opasnosti!

U stvari komunisti su u Engleskoj jedna neznatna partija, koja nije mogla da okupi niti 70 hiljada izbornika. Engleski je radnik i preveć veliki realista, a da bi se mogao povesti za komunističkim fantomima. No zastrašivanje sa komunističkom opasnosti dobro je onda došlo konzervativcima, da pod tom presijom provedu koncentraciju građanskih elemenata. Doduše sve to nije moglo da zaustavi porast Radničke Partije, ali je kraj postojećeg izbornog reda pomoglo konservativcima do apsolutne premoći u parlamentu.

Sva anomalija tog izbornog reda najbolje se ogleda po tome, što su laburisti usprkos porasta od preko milijun glasova izgubili ravno 40 mandata. Da je postojao proporcionalni izborni sistem, onda bi konservativci bili dobili znatno manji broj mandata u korist drugih dvaju partija. Međutim nitko ne forsira tu promjenu, jer što je onda koristilo konservativcima može sutra koristiti laburistima.

U ostalom Radnička Partija ima najbolje izglede za budućnost, nezavisno od svih slučajnosti, koje izviru iz pojedinih izbornih sistema. Proces političke emancipacije radničke klase vidno napreduje i to će sigurno pokazati slijedeći izbori.

Izvjesnu nepoznanicu predstavljaju najmlađa godišta žena, na koja je sada protegnuto izborno pravo. No i tu se uzimlje kao sigurno, da će na izbornoj vazi pretegnuti glasovi laburistički orijentiranih žena.

Prema tome ide vrijeme i nije daleko, kada nikakvi izborni trikovi neće više moći spriječiti apsolutnu pobjedu oranizovanog rada u Engleskoj.

Digitized by Google

Bolest i zanimanje.

Dr. ŽELJKO HAHN

Zanimanje je u današnjem društvu valjda najvažniji od svih onih socijalnih faktora, koji određuju gospodarsku sudbinu, pa i intelektualni i duševni razvitak čovjeka. Prirodno je dakle, da je zanimanje od velikog upliva i na sudbinu ljudskoga tijela, na zdravlje čovjeka i na trajanje njegovog života.

Ovo je pitanje zanimalo već velike mislioce i liječnike staroga vijeka. Aristotel već piše o bolestima trkača-vijesnika i hrvača, a Hipokrat o bolestima trhonoša i rudara. Prvu veliku knjigu o bolestima zanimanja napisao je godine 1700. Bernardo Ramazzini, profesor u Padovi. Ipak ima jedva 60 godina, da je moderna medicina počela, da posvećuje sve više i više pažnje onim bolestima, koje su posljedice zanimanja.

Pokazalo se, da nije laka stvar znanstveno i ozbiljno dokazati vezu između zanimanja i bolovanja. Na temelju znanstveno izrađene statistike Središnjeg ureda u Zagrebu dokazao sam, da je godine 1926. bilo najviše smrtnih slučajeva u grupi kancelarijskog osoblja. Na 1000 kancelarijskih namještenika otpada oko 12 smrtnih slučajeva. A na 1000 radnika u metalnoj industriji otpada samo 4 slučaja, dakle samo jedna trećina. To je svakako strašna razlika. Ipak bi teško griješili, ako bi na temelju ove činjenice stvorili zaključak da je zanimanje pisara tri puta opasnije za život, nego zanimanje kovača. Poznata je stvar, da roditelji boležljivu, slabunjavu djecu ne daju u kovače, ona idu rađe u pisare. To može da bude jedan od uzroka, zašto je pomor pisara toliko veći od pomora kovača. Velik upliv na pomor i na bolovanje ima starost. Pomor starih ljudi je veći od pomora mladih; ako u jednoj profesiji ima mnogo mladih ljudi, bit će pomor manji, nego u onoj profesiji, koja zaposluje samo starije ljude. Da se izluči barem utjecaj starosti na pomor i da se jasnije vidi upliv zanimanja, sastavljeni su u znanstvenim statističkim radovima podaci o pomoru u pojedinim grupama starosti. Pomor članova Središnjeg ureda za osiguranje radnika po industrijskim grupama u starosnoj grupi od 20 do 29 godina bio je u godini 1926. ovakav.

Na 1000 članova otpada broj smrtnih slučaja:

1.	U grupi kancelarijskog osoblja	9.8
2.	U industriji odjeće	8.5
3.	U trgovini	7.5
4.	U industriji hrane i pića	7.1
5.	U hemijskoj industriji	7.0
6.	U industriji kamena i zemlje	6.3
7.	U grupi saobraćaja	5.7
8.	U industriji drva i kosti	5.4
9.	U sanitetskoj službi	5.3
10.	U grupi gostiona i kavana	4.8
11.	U građevinarstvu	4.5
12.	U metalnoj industriji	4.4
13.	U industriji kože	4.1
14.	U tekstilnoj industriji	3.8
15.	U poligrafiji	3.6
16.	U papirnoj industriji	3.2
17.	Kod kućne posluge	3.1
18.	U poljoprivredi	2.2
19.	U grupi slobodnih profesija, teatra itd.	1.5

Pokazalo se dakle, da je zanimanje kancelarijskog osoblja i onda, ako izlučimo upliv starosti, što se broja smrtnih slučajeva tiče, ostalo na prvom mjestu. Pisari imaju šest puta veći pomor od kazališnih namještenika i pet puta veći pomor od poljoprivrednih radnika. Vidimo iz statistike Središnjeg ureda, da oni radnici imaju najveću smrtnost, koji rade sjedeći ili u prostorijama, čiji zrak nije čist, pun prašine, dima ili škodljivih plinova. Higijena radionica kod nas je jako zanemarena. Imamo vrlo moderne zakonske propise o higijeni radionica, ali ovi su propisi vrlo malo poznati. Zanemaruju ove propise ne samo poslodavci nego i radnici. A bez svijesne suradnje poslodavca i radnika ne mogu inženjeri i liječnici nadležnih vlasti i osiguranja da poluče trajne uspjehe, ne mogu da znatno poprave higijenu rada. Kriza naše privrede je valjda kriva da u starim zagrebačkim kućama ima mnogo takovih mračnih prljavih prostorija, u kojima jedva ima zraka za disanje, a ipak rade u tim prostorijama radnici od jutra do večeri. Štetno djeluje pretjerano dugo radno vrijeme. Prilikom tjelesnog pa i umnog rada stvaraju se u ljudskom organizmu otrovne tvari. Umor je dakle jedna vrst fiziološkog trovanja. Kod odmora izlučuju se ove otrovne tvari iz organizma. Dok su u Engleskoj radnici radili 14 do 18 sati dnevno, bio je pomor radništva vrlo velik. U predionama pamuka umrio je devet generacija radnika, dok su od drugog pučanstva Engleske umrle tri generacije. Kad su u Švicarskoj snizili kod fabrikacije veziva radno vrijeme od 14 na 11 sati, pao je broj dana bolovanja za 25%, a kada su snizili u engleskim alkali-tvornicama radno vrijeme od 12 na 8 sati, pao je broj dana bolovanja od 10 na 5% dakle za 50%.

Važan uzrok oboljenja očiju je preslabo svijetlo u radnim prostorijama. Titranje očiju rudara i slabost vida mnogih kategorija umnih radnika posljedica je slabog osvjetljenja radnih prostorija. Prejako svijetlo također je opasno. Mrena radnika u tvornicama stakla, bolesti oka radnika, koji rade u ljevaonicama ili kod autogenog varenja, posljedice su prejakog svijetla. Velika buka pri radu kovača, radnika sa eksplozivima itd. može da upropasti sluh tih radnika. Prevelike temperature pri radu u kotlovnicama, u sušionama, u tunelima, može da bude uzrokom teških oboljenja, isto kao i rad u vrlo hladnim prostorijama, u hladionicama i u saobraćaju za vrijeme velike zime. Preniski tlak zraka može da postane opasan za pilote u visokim slojevima i za druge radnike, koji rade u velikoj visini. Opasan je preveliki tlak zraka, naročito kod prolaza na niži tlak. Kad radnik, koji na primjer na dnu rijeke pri gradnji mostova radi u tako zvanim kesonima pri velikom tlaku izlazi iz kesona, a nema uređaja, da taj prelaz bude postepen, može da dođe do naprasne smrti. Najveći i najopasniji neprijatelj radnika je prašina u zraku radiona. Radnici u brusionama obole od raznih oboljenja pluća uslijed udisanja opasne prašine kamena i metala, koja im upropasti pluća. Štetna je svaka vrst prašine; prašina u zraku radiona je vrlo često uzrok tuberkuloze radnika, jer smanjuje otpornu snagu pluća. Ako se prašina putem svrsishodne dobre ventilacije odstranjuje iz zraka radionica, produljuje se život radnika prosječno za 10 do 15 godina. Ima radnika, koji su pri svom radu izloženi raznim infekcijama. Crni prišt, bedrenica je profesionalna bolest mesara i živodera, koji rade sa mesom ili kožom zaraženih životinja. Rudari obole od crvi u crijevima, liječnici i babice mogu da se zaraze sifilisom, prilikom pregledbe ili liječenja zaraženih, ako ne znaju za tu zarazu svojih pacijenata. Ima zanimanja, koja su opasna zato, jer su radnici izloženi otrovanju sa raznim otrovima. Kod nas je najčešće obrtno trovanje, trovanje olovom. Slagari rade sa slovima, koja se lijevaju iz slitine olova. Ličioci koji rade sa olovnim bojama, na primjer sa miniumom, lončari, koji trebaju glеđu, koja ima u sebi mnogo olovnog oksida, pa još mnogo radnika, koji rade sa olovom ili olovnim spojevima, izloženi su otrovanju s olovom. To je podmukla bolest, koja počinje sa blijedoćom, sa kolikama, sa oslabljenjem i reumatizmom, a može da prouzroči uzetost ruku i nogu, i da tako potpuno upropasti radnu snagu radnika, da napravi iz zdravog hranitelja svoje obitelji prosjaka. Olovo truje plod u utrobi majke. Radnica koja radi sa olovom, može da rodi mrtvo dijete. Ako se dijete rodi živo, može da ostane slaboumno, uzeto. Tragično je, da nam naši radnici ne vjeruju, kad ih upozorujemo na opasnost trovanja olovom, da oni sami zatvaraju ekshaustore, kada nam je teškom mukom negdje uspjelo, da ih poslodavac nabavi i tako ventilira radionicu. Zatvaraju ekshaustore jer se boje propuha. Tvrde da je propuh kriv njihovim reumatičkim bolovima, a ne vjeruju da je olovo uzrok reumatizma. Živa, fosfor, razne kiseline, razni plinovi i drugi otrovi, koji se upotrebljavaju u obrtu i u industriji, mogu da budu uzrokom teških obrtnih trovanja radnika. Kod nas smo opazili trovanje od kalcium cijanamida, koji se upotrebljava pri proizvodnji umjetnog gnojiva. Vidili smo »krombolest« kod radnika fotokemigrafa, vidili smo oboljenje očiju od eteričkog ulja, koje se upotrebljava ze denaturalizaciju spiritusa. Alkohol može da bude uzrokom obrtnog trovanja u formi kroničnog alkoholizma kod radnika u pivovarama i drugim fabrikama alkoholnih pića, ako im se dade alkohol u većim količinama. Mnogo od tih trovanja mogu da budu uzrokom vrlo teških, katkada i smrtnih oboljenja. Samo mi liječnici radništva znamo, koliko opasnosti, koliko bijede i koliko patnja prijeti pojednim kategorijama radništva, pri teškom radu za nasušni hljeb.

Digitized by Google

Upliv zanimanja na zdravlje i na trajanje života dokazan je i kod tako zvanih slobodnih i samostalnih zanimanja, a ne samo kod najamnog rada. Engleske, strogo znanstveno po starosnim grupama i po standardu starosti sastavljene statistike dokazale su, da od 1000 ljudi istog zanimanja umire kod svećenika 53, kod seljaka 60, kod učitelja isto toliko, kod advokata 82, kod trgovaca 86, kod kovača 91, kod postolara 92, kod liječnika 97, kod brijača 110, kod mesara isto toliko, a kod gostioničara 166 ljudi. Od intelektualaca imaju svećenici najmanje smrtnih slučajeva, oni žive najdulje, dok liječnici imaju najveću smrtnost. Od samostalnih obrtnika imaju gostioničari najkraći život. Nauka o bolestima zanimanja ustanovila je uzroke ovih oboljenja. Ustanovila je način liječenja i obrane. Velika internacionalna organizacija rada, narodna zakonodavstva nastojala su da osiguranjem radnika, inspekcijom rada, konvencijama o radnom vremenu, o zabrani pojedinih otrova, na primjer bijelog fosfora, smanje opasnosti, koje prijete radniku u njegovom zanimanju u borbi za svakodnevni kruh. Ovaj rad ima već tu i tamo uspjeha i treba da bude sve intenzivniji.

Važan način predohrane je poučavanje ljudi o opasnostima svoga zanimanja. Čudnovato je, da ni radnici ni intelektualci, koji toliko toga nauče, nemaju ni pojma o opasnostima i o higijeni svoga svakodnevnoga rada.

Važna mjera predohrane od bolesti zanimanja je pregled djece prije izbora zanimanja. Nakon tačnog i sistematskog proučavanja tjelesnih i umnih sposobnosti i osebujnosti djeteta treba da se roditeljima dade stručni savjet, koje će zanimanje najbolje odgovarati individualnim osobinama djeteta. A još važnije je, da im se kaže, koja će zanimanja najviše škoditi zdravlju dotičnog djeteta. Ne smije se dijete sa slabim plućima poslati u slagare — tamo je najviše izložen zarazi od tuberkuloze; dijete sa slabim vidom ne smije da ide u željezničare. Najveća je tragedija život čovjeka koji tjelesno, umno ili duševno nije dorasao svome zanimanju. Ova disharmonija je uzrokom mnogih bolesti zanimanja a dala bi se predusresti prethodnim posavjetovanjem. Disharmonija između sposobnosti i zvanja nije samo uzrok nesreće pojedinca. Sretni i veliki su samo oni narodi u kojima svatko radi ono, za što je zaista sposoban.

Moderna medicina bavi se sve više i više proučavanjem uzroka bolesti. Uspjelo je nožu anatoma, mikroskopu i eksperimentu biologa i patologa da otkriju velike tajne života, bolesti i smrti. Ali sve više i više uviđamo, da unatoč svega napretka znanosti nikada nećemo otkriti posljednje uzroke bolesti, dok nećemo tačno poznavati socijalne uzroke bolesti i smrti. Borba protiv prevelikog pomora i protiv strašnih narodnih bolesti, koje se šire unatoč napretka naše kulture nikada neće biti uspješna, dok nijesmo našli socijalnu terapiju bolesti i pauperizma, ove najstrašnije bolesti, ove sramote modernog kulturnog čovječanstva.

Ekonomsko i socijalno značenje internacionalnog radničkog pokreta.

VILIM HARAMINA

Radnički pokret je vrlo važan činioc u ekonomskom i socijalnom pogledu i to ne samo u nacionalnom, već i u internacionalnom opsegu. Prije nego li pređemo na samu stvar, neće biti na odmet, radi lakšeg razumijevanja samoga predmeta, da ukratko protumačimo konstrukciju i formu radničkih stručnih internacionalnih organizacija kao i formu i konstrukciju internacionalnog sindikalnog Saveza. Predaleko bi nas odvelo, da govorimo o osnutku prvih stručnih organizacija i ogromnim poteškoćama s kojima su se one borile za svoj život. Razumljivo je samo posebi, da su prve organizacije bile lokalnog karaktera. Kad je nastupio opasan čas za lokalne organizacije, one su se sdružile u zemaljske, a kada je interes iziskivao internacionalno udruženje, osnovane su internacionalne organizacije. Najprije se je vodila teška i dugotrajna borba za pravo udruživanja i tek kad je to donekle bilo izvojšteno, pošlo se je žurnim tempom napred. Tako danas imademo 26 internacionalnih stručnih sekretarijata, odnosno stručnih internacionala.

Pošto stručne internacionalne organizacije imadu prvenstveno da se bave sa agitacijom i organizacijom radnika svoje struke; da brane njihove specijalne interese; da vode tarifnu politiku, kako bi povisile nadnice i skratile radno vrijeme; da vode računa preko svoje stručne internacionale, da radnici dotične struke budu približno uživali u svim zemljama jednake radne i plaćevne uslove, to one nisu u stanju voditi računa o interesima radničke klase po općim pitanjima, koja interesuju čitavu radničku klasu. Za opća pitanja zaštite radničke klase, postoji u svakoj zemlji centrala sindikalnog pokreta, kojoj su priključeni stručni savezi dotične zemlje, a koja imade za zadatak, da vodi borbu za opću zakonsku zaštitu radnika; za socijalno osiguranje radnika, kao i za internacionalnu zakonsku zaštitu. Iz tih i takovih zemaljskih sindikalnih centrala sastoji se internacionalni sindikalni savez, koji sada imade svoje sjelo u Amsterdamu.

Stručne internacionale, sastoje se iz saveza pojedinih struka iz svih zemalja, koje su direktno pripojene svojoj stručnoj internacionali, a koje imadu svoje sijelo u raznim državama, u gradovima u kojima su svi preduslovi stvoreni da se organizuje jedan valjani biro dotične stručne internacionale.

Internacionalni sindikalni savez mnogo je mlađa institucija od stručnih internacionala. Zemaljske sindikalne centrale postojale su već ranije, pred osnutkom internacionalnog sindikalnog saveza. Tek 1901 god. došlo je do prve konferencije zemaljskih sindikalnih centrala u Kopenhagenu. Iste godine održan je kongres zemaljske sindikalne centrale skandinavskih zemalja, pa je tom prilikom sazvana prva konferencija zemaljskih sindikalnih centrala iz raznih zemalja. Godine 1903. održavana je internacionalna konferencija u Dublinu svih zemaljskih sindikalnih centrala, i na njoj je zaključeno osnovati internacionalni biro. Prije rata održano je u svemu 8 takovih internacionalnih konferencija. Posljednja je održana g. 1913. u Zürihu.

Za vrijeme rata djelatnost internacionalnog sindikalnog biro-a bila je ograničena na one zemlje, koje nisu u ratu učestvovale. No ipak je internacionalni sindikalni biro i za to vrijeme pokušavao razviti svoju djelatnost. On je za 1916. sazvao konferenciju u Ledsu, koja se je bavila pitanjem, kako da se čim prije dokrajči rat, kao i sa izradbom programa za internacionalno zaštitno zakonodavstvo, kada rat prestane. Druga konferencija održavala se je 1917. u Bernu, na koju su došli zastupnici neutralnih država i iz država centralne Evrope. Iz antantinih zemalja nisu bili predstavnici radničkog sindikalnog pokreta prisutni, jer im njihove države nisu dale putne propustnice za istu. I na ovoj konferenciji raspravljalo se je o programu internacionalnog zaštitnog zakonodavstva, koji je program internacionalni sindikalni biro pripremao za mirovnu konferenciju. Čim je rat prestao, internacionalni sindikalni biro sporazumno sa socijalističkom političkom internacionalom, sazvao je opću konferenciju u Bernu, na kojoj su prisustvovali svi viđeniji predstavnici sindikalnog pokreta i predstavnici socijalističkih stranaka. Ta je konferencija održavana od 5. do 9. februara 1919 g. i bila je vrlo uspješna, jer je definitivno izradila program za internacionalno radničko zaštitno zakonodavstvo, koji je bio predan mirovnoj konferenciji u Parizu. Pošto su i predstavnici internacionalnog sindikalnog biro-a mirovnoj konferenciji prisustvovali, njihovom zaslugom i zaslugom radničkog pokreta uopće, unešen je u mirovni ugovor 13. odjelak, koji u glavnome obuhvaća zaključke konferencije u Bernu o internacionalnom radničkom zakonodavstvu.

Poslije rata održao je internacionalni savez 4 redovna kongresa. Posljednji održan je u augustu 1927 u Parizu. Na kongresu je konstatovano, da imade u 25 zemalja u raznim stručnim organizacijama, organizovano 13,346.944 člana. Te su stručne organizacije vezane sa svojom stručnom internacionalom, a nalaze se u zemaljskim centralama pojedinih zemalja, iz kojih se sastoji internacionalni sindikalni savez. Osim toga ustanovljeno je, da imade čitav niz još zemalja gdje je radnički sindikalni pokret vrlo jako razvijen, a koji još nije pristupio ni stručnim internacionalama ni internacionalnom sindikalnom savezu, ali koji ipak djeluje u internacionalnom smislu i podržava veze sa srodnim internacionalnim sindikal-

Digitized by Google

nim institucijama radničkoga pokreta, te ima nade, da će u najskorije vrijeme pristupiti stručnim internacionalama kao i internacionalnom sindikalnom savezu.

Na kongresu raspravljana su dva vrlo važna pitanja: internacionalna borba za 8-satno radno vrijeme i svjetsko privredno stanje. Ova oba pitanja imadu usku organsku vezu, jer se jedno bez drugoga ne može valjano riješiti. Zato rezolucije, koje su po tim pitanjima prihvaćene, jedna drugu potpunjavaju i čine jednu savršenu cjelinu. Po pitanju ekonomskog položaja radničke klase kongres je konstatovao, da je gospodarsko stanje radnika u velikoj mjeri odvisno od veličine i snage radničkih sindikalnih organizacija, a u glavnome od stanja i razvitka svjetskog gospodarstva. Kapitalistički ekonomski sistem i ekonomski nacionalizam ponovno je proračunano obnovio gospodarstvo na nacionalnim temeljima. I ako su se u svim zemljama proizvodna sredstva umnožila ipak se nije vodilo računa o novom tržištu i o kupovnoj snazi pučanstva na starom tržištu. Mjesto da se je to činilo, vodi se ponovno takova carinska politika, koja umjetno poskupljuje sve proizvode, a živežne namirnice u prvom redu.

Nacionalni i internacionalni finansijski kapital vodi spekulaciju samo za što većim dobitkom, a ne vodi računa o gospodarskom stanju naroda, a najmanje o gospodarskom stanju radnika. Osnivaju se nacionalni i internacionalni karteli, koji služe jedino kapitalizmu, a ne vode računa o razdiobi proizvoda i o potrebi pučanstva. Ovakovo gospodarstvo pogoršava nacionalno i internacionalno položaj radnika. Posljedice ovakovog gospodarstva su ogromna besposlica radnika, koji su željni rada i traže rada, ali rada ne mogu naći. Ima preko 10 milijuna radnika koji bi htjeli raditi, a rada nema. Zato treba da radničke organizacije u svim zemljama vode borbu proti takovoj trgovinskoj politici i protiv svake politike, koja izaziva neprijateljstvo između država i naroda.

Racionalizacija proizvodnje biti će najuspješnija, ako će radnička tvornička vijeća kontrolirati proizvodnju a radničke organizacije kontrolirati potrebu pučanstva. Tako će se najbolje moći ustanoviti potreba tržišta i potreba proizvodnje. Nacionalne i internacionalne kartele treba također da nadziru radničke organizacije i da spriječavaju njihovu spekulaciju.

Tržište pojedinih zemalja je glavni problem gospodarstva. Porast eksporta i sloboda useljivanja i iseljivanja glavni su zahtjevi za razviće svjetskog gospodarstva i poboljšanje gospodarskog stanja radničke klase. Riješenje gospodarskih problema mora se u glavnome tražiti na domaćem tržištu. Sa riješenjem toga ekonomskog problema riješiti će se u velikom dijelu i u svim državama socijalna pitanja, koja su postala vrlo goruća i koja traže svoje hitno riješenje.

Iz gornjih konstatacija i zaključaka IV. kongresa Internacionalnog sindikalnog saveza u Parisu, vidi se od kako je velikog ekonomskog i socijalnog značenja internacionalni radnički pokret.

Film u današnjoj Rusiji.

KA MESARIĆ

Filmske glumice internacijonalnoga renomea htjele su da dođu u Rusiju sa željom da igraju pod vodstvom slavnoga režisera Sergija Eisensteina.

Kada su Eisensteinu saopćili tu ponudu, on je uzdahnuo: »Da, da, to su uistinu vrlo dobre glumice, ali ja sumnjam, da one znadu musti krave. A ja sam, eto, navikao da radim s kravama, kozama i volovima. Što da počnem s njima?«

Eisenstein nije s ovom izjavom okarakterisao siže novog ruskog filma. On je označio princip po kojem on bira svoje protagoniste za film, koji je prekinuo sa svim dosadanjim šablonama. On je ujedno rekao, da je umjetnost namijenjena i najširoj masi.

Rusija nije mogla, da se odreće filma sasvim. Film je neobično jako sredstvo propagande. Ne samo socijalno-političke, već i umjetničke. Ona se prema tome našla pred alternativom: uvesti samo najminimalniji postotak evropske i američke filmske produkcije, koja ne će biti inkompatibilna za organizaciju načelno novih vrednota u zemlji novoga stanja i poretka, ili stvoriti vlastitu produkciju.

Sa velikim elanom, sa mnogo umjetničkih ideja i sa bogatom invencijom prihvaćen je ovaj drugi, pozitivniji izlaz. Nova Rusija osnovala je svoju filmsku industriju prije šest godina.

Jedan od najvećih i prvih kreatora novoga ruskoga filma bio je Sergej Eisenstein. On je intonirao pravac u razvoju ruskoga filma. Vrijednost tog filma ne leži samo u umjetničkoj ideji, koja je nova, već i u principu rada. Originalnost rada frapirala je prokušane stručnjake Hollywooda i Berlina. Preko svega razvoja i iskustva decenija zavitlao je ruski film jedan novi princip izvan svih šablona: kolektivnost ideje.

Sergej Eisenstein nije došao k filmu bez svakog pripremnog stadija. U početku teaterski režiser, učenik slavnoga M a j e r h o l d a, on je skoro prerasao svog učitelja u nabujalosti ideja. Ideje su tražile dinamičku manifestaciju. U »Proletkultu« manifestirao je Einsenstein svoje scenske ideje poletno, frapantno, originalno. Akciju drame ventilirao je u trikovima. Uveo je cirkuske efekte i akrobatiku. Svojega je učitelja nadmašio u smjelostima posljednjih konzekvenca. Dinamika trikova, akrobatike i cirkusa bila mu je prespora na sceni i on je u teatar uveo i _ film. Daljnje razvojne mogućnosti nije više vidio i on se oprostio sa teatrom: »Sve su mogućnosti teatra iscrpljene«. Otišao je k filmu.

Već prvi njegov filmski rad »Štrajk« počeo je sa masom: kolektivna ideja i rad. Ovaj princip filma s masom usavršio je do grandioznih razmjera u »Potemkinu« i postigao vrhunac u umjetničkom pokretanju mase u jubilarnom filmu »Deset dana, koji su potresli svijet«.

Tu Eisenstein još uvijek nije stao, ali je počeo da rezonira o filmu s masom. On ostaje i dalje kod principa nove umjetnosti: kolektivna ideja. Tek polazi dalje od same tendencijozne i propagandističke ilustracije događaja. Za njega je još uvijek važna p o l i t i č k a t e z a, koju on objektivira u fotografiju. Ali neprekidno pokretanje mase umara najposlije i revolucijonarna nastrojenja. Osim toga on ne vjeruje, da bi svi filmovi s masom mogli da onako generalno zahvate sve osjećaje i sve instinkte kao što je to zahvatio »Potemkin«. Taj veliki njegov uspjeh zadovoljio je sve slojeve mase. Zato on novu filmsku umjetnost zamišlja _ kako je to objasnio u jednom intervjuu o budućnosti filma _ kao glosiranje izvjesnih ljudskih čina. Takav film ima dakle funkciju konferanse jednoga eseja. Za ideju nove filmske umjetnosti nije mjerilo estetska draž, već socijalno-politička teza.

Interes publike izvan Rusije za ruske filmove nije možda manji, nego i u samoj Rusiji. Kod te publike pobuđuje taj interes besumnje manje tendenca njihove umjetnosti, već originalnot te umjetnoti. Pravac, koji je filmovima s masom dao Eisenstein naišao je na veliko razumijevanje i simpatije kod najšire publike.

Drugi veliki režiser ruskoga filma, V. P u d o v k i n ublažuje političku tendencu kod filma s masom. Eisenstein je prije svog rezoniranja o masi radio s njom u velikim plohama i pokretima umjetničko-propagandistički. Pudovkin crta u plohe pokretanja mase krivulju izvjesnog događaja u vezi s tim pokretanjem. Ovi događaji ne ističu se individualistički. Oni ostaju u harmoniji kolektivnoga sklopa. Njihova je prednost i zasluga tek, što dinamika pokretanja može da crpi dah za svoju relijefnost u krivulji fabule.

Velik, neizrecivo sugestivan i majestetičan je ovakav film V. Pudovkina »Konac Petrograda«.

Za razliku od Eisensteina, koji glavnu pažnju posvećuje pokretu i plohi, bavi se Pudovkin neobično mnogo detaljima. Ali svi ti detalji samo su strjeloviti, skicirani i uvijek dovođeni u simboličku vezu sa realnošću događaja. Redoslijed njegove fotografije simultano je simboličan: on snima ogro-

Digitized by Google

mno kopito konja jednoga spomenika, a odmah zatim slijedi slika žene, kako ore na polju; fabrički dimnjak, a odmah zatim grlo šampanjske boce. — Ove simboličke ilustracije objašnjavaju i sugeriraju.

Neobično mnogo smisla i sklonosti ima Pudovkin za razmjer čovjeka u odnosu spram prostora. To je također čisto simbolički motiv. Tako on fotografira seljaka, koji bespomoćno čeka zaradu u gradu, kroz perspektivu postamenta i konjskog trbuha, ili — prazna ulica, seljak i ogromna palača.

Sa sličnim motivima simbolike i realnosti protkan je i njegov film »Mati« (roman Gorkoga). Osim svog djelovanja kao režiser, nastupa Pudovkin i kao glumac (»Živi leš«. Prikazivan i u Zagrebu.)

Najnoviji Pudovkinov veliki film »Oluja nad Azijom«, odlikuje se principijelnom nezaposlenošću profesijonalnih glumaca. I Pudovkin kao i Eisenstein nastoji, da u filmovima s masom radi s ljudima, koji prije nisu imali ništa zajedničkoga s filmom, teatrom i scenskom umjetnošću uopće. — U opisu rada kod snimanja »Oluje nad Azijom« priča Pudovkin, kako su sve osobe u tom filmu od glavne, pa do statista. kojemu se vidi samo kapa — Mongoli. On nalazi, da su upravo necivilizovani ljudi neobično dobar materijal za film. Jer konačni efekti, koje on hoće da postigne u svom filmu određene ideje, tendence i propagande mora da bude — realistički. Ljudi, koji nisu glumci pariraju vanredno spremno; oni — prema uputama — žive pred kamerom — vjerno.

Premda je filmska industrija sovjetske unije stara jedva šest godina, ona je postigla dosad nevjerojatne uspjehe i izvan granica Rusije. To su uspjesi umjetničke kvalitete. Zasluga tih uspjeha ima se pripisati svježini ideja, zanosu rada i invenciji dobrih režisera.

Isto tako kao što Nijemce privlači neiscrpna svježina ruskih umjetničkih ideja, privlači i Ruse njemačka — iz dana u dan usvaršavana — filmsko-scenska tehnika.

U martu ove godine boravio je u Berlinu upravitelj »Sovkina«, Šved šikov u cilju sporazuma za jednu njemačko-rusku filmsku alijansu. Tom prilikom dao je on neke vrlo interesantne podatke o momentanom razvoju i djelovanju ruske filmske industrije. Rusi su se za volju ideje i za volju umjetnosti u filmu odrekli u glavnvom rentabilnosti banalnog američko-njemačkog filma za dokolicu. Sižeji ovakovih filmova, naročito onih američkih sa stereotipnim »happy endom«, otrcani su i bez ikakovih stvarno dobrih i plemenitih novih pobuda. Rusi, ako i produciraju tu i tamo po koji film sa zabavnom fabulom, on ipak ne će biti sladunjav i banalan. Njegove pretenzije su uvijek umjetničke, idejne i originalne.

U posljednjoj sezoni producirala je ruska filmska industrija filmove prvoklasnih umjetničkih kvaliteta. Nekoji od njih nisu još prikazivani u Evropi: — U režiji Eisensteina i Aleksandrova: »Generalna linija«. — Trauberg i Kozincov: »Novi Babilon«. — Jarofejev: »U zemlji Aman Ulaha«. — Červijakov: »Zlatni Kljun«. — Room: »Sablasti, koje se ne vraćaju«. — Preobraženskaja (poznata i kod nas sa filmom »Selo grijeha«): »Posljednja atrakcija«.

Ruska filmska industrija producira godišnje 130—150 filmova. To je ogroman posao, za koji su u prvom redu potrebni umjetnički i stručno izobraženi režiseri. U tu svrhu osnovana je državna tehnika za kinematografiju. Nekoji apsolventi te visoke škole pokazali su već pozitivne rezultate.

Ova intenzivna produkcija traži i razgranjenu mogućnost plasmana tih filmova. Najveći kontingent otpada na seoske putujuće kinematografe, kojih imade u Rusiji 3000, zatim na radničke kinematografe 2000 i konačno na kinematografska poduzeća, kojih imade tek 1500.

Teme, koje obrađuje američki i evropski film, ne interesuje Rusiju mnogo. Zato oni kraj ovolike vlastite produkcije mogu da biraju po strogo idejnom kriteriju, koje će vanjske filmove uvažiti. U razmjeru uvoza ima ipak kvaliteta njemačkih filmova prednost pred američkima.

Mjerilo za produkciju ruske filmske industrije dodiruje se često sa njihovom političko-socijalnom ideologijom. Međutim to nije pravilo. Naročito ne u nekim posljednjim velikim filmovima. Princip njihova rada jest: dati u umjetničkoj filmskoj formi ono naspecifičnije savremeno rusko, što može da interesuje cio svijet.

A umjetnost, naročito filmska, kada je nabita svježinom ideja i ovita originalnošću forme, može uistinu da interesuje cio svijet.

Na zapadu ništa nova . . .

(Erich Maria Remarque: Im Westen nichts Neues, Berlin 1929.

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Delo Remerquea se ne propinje do buntovnih razmera Barbusseovog »ognja«, u njemu se ne oseća ni povređena čovečnost kao kod Fritza v. Unruh, niti je ono cementirano verom Leonharda Franka u etičke kvalitete čoveka.

A ipak je Remarque zahvatio rat sa jedne strane u kojoj tragičnost ovog sukoba razularenih strasti raste do orkanske snage. On ne filozofira o ratu, on ga ne analizira i ne pretura pod anatomskim nožem. Ta zar bi i mogao filozofirati mali Paul Bäumer, 19-godišnji gimnazijalac, koga ratna mašina tera u rov, da ga u njemu izgazi, — njega malog, neznatnog, nepoznatog vojnika? Remarque ne optužuje, zar ne optužuje već dovoljno sam rat? Šta on, Paul Bäumer ima još da optužuje pred smrtnom posteljom svog školskog druga: »Ovde leži Franz Kemmerich, njemu je devetnajst i pô godina, on ne će da umre. Nedajte mu da umre!« A na smrt ranjeni Francuz Kemmerich: ». . . samo plače, okrećući glavu u stranu. On više ne govori o svojoj majci ni o svojoj braći, on ne govori ništa. to već leži iza njega; — on je sada sam sa svojim malim devetnajstgodišnjim životom i plače, jer ga taj život ostavlja«.

I Paul Bäumer priča . . . Svoja sećanja iz doba kasarnskog života iznosi mirom, koji zaprepaštava, bez patosa, bez ogorčenja. Zašto? Milioni takvih malih Bäumera prošli su kasarnsko dvorište; milione njih je tresao svemoćni kaplar. Mali Bäumer priča kako je jednog jutra morao četrnajst puta nameštati krevet svog kaplara jer je on, gospodin kaplar, imao uvek nešto da prigovori. Dvadeset sati, i ako sa prekidima, morao je par otvrdnulih, prastarih čizama mazati uljem dok nisu bile meke kao maslac. Na zapoved svog kaplara morao je sa četkicom za zube izmesti sobu podoficira, a sa lopaticom za ugljen morao je zgrtati sneg sa kasarnskog dvorišta. Sate je dugo morao puzati po blatu, dok nije bio sam hrpa đubreta a nakon četiri sata pokazao je kaplaru posvema čistu opremu i ako su mu tog rada prokrvarili prsti. Ali šta ima tu naročitog, takvo kaplarsko cveće cvalo je na tucete u svakoj pruskoj kasarni . . .

Nakon kasarnske dresure odlaze devetnajstgodišnji gimnazijalci u bubnjarsku vtaru na flandrijskom frontu i utapaju se kao psi u blatu rovova i smeću kaverna. Oni, jedva što su držćućim rukama zagrlili svoju prvu šesnajstgodišnju ljubav negđe u zabitnom ćošku gradskog parka, treba, da sad ubijaju, sipaju plamen, bacaju granate, bodu, dave i streljaju. I u tom naletu zverstva umire njihova mladost otrovana i izgažena surovošću. A kod kuće žuta štampa piše o »gvozdenoj omladini« . . . Bäumer oseća kako se njegova mladost, njegova dobra i vedra mladost, cepa i dere u šančevima, u ubijanju. Zar on može i doći do drugih rezultata nego što su naredni: »Mi više nismo mladost. Mi više ne ćemo jurišati svet. Mi smo begunci. Mi bežimo sami pred sobom. Pred našim životom. Bilo nam je osamnajst godina i počeli smo da volemo život i svet; morali smo na njih pucati. Prva granata koja je pogodila, pogodila je i naše srce. Mi smo odsečeni od rada, napretka i borbe. Mi u to više ne verujemo, mi verujemo u

Digitized by Google

rat«. I onda drugom prilikom: »Mi smo napušteni kao deca i iskusni kao stari ljudi, mi smo surovi i žalosni i površni — ja mislim, da smo izgubljeni«.

Kao plameni obruč steže bubnjarska vatra te mlade živote, koji se bespomoćno lome, klecaju i padaju. Stanica po stanica ispada iz njihovog duševnog tkiva, iluzija za iluzijom bledi, jedna se nada gubi za drugom. Bez uporišta lutaju kroz sumrak svog mladog života, koji ne osvetljuje više svetla, nego što je baca neprijateljska raketa, negde na dalekom krilu ratišta. Samo iskra i skoro ništa. I Paul Bäumer juriša... »Smeđa zemlja, razderana, raspukla smeđa zemlja, što se masno preleva pod sunčanim zrakama jest pozadina nesmirenih muklih automata, naše stenjanje zvrndanje pera, usne su suhe, glava prazna, gore nego iza propijene noći, — tako teturamo napred i u naše prorešetano i proderano srce upija se slika smeđe zemlje sa masnim suncem i zgrčenim i mrtvim vojnicima, koji po njoj leže, kao da tako mora biti, hvataju naše noge i viču, dok mi preko njih skačemo.

»Mi smo izgubili svako čuvstvo, mi se jedva prepoznajemo, kad slika dugog pada u naš nemirni pogled. Mi smo besćutni mrtvaci, koji usled nekakovog trika, opasne čarolije još možemo, da trčimo i da ubijamo«.

»Neki mladi Francuz zaostaje, mi ga stižemo, on diže ruke, u jednoj još ima revolver — ne zna se hoće li pucati ili se predati, — udarac sa lopatom raskolio mu je lubanju. Drugi to vidi i nastoji, da pobegne, bajunet mu seče u leđa. On odskoči raširenih ruku, razvaljenim ustima, tetura, a u leđima mu se njiše bajunet. Treći baca pušku sagiba se i krije rukama lice...«

Nebrojeno puta je Paul Bäumer prošao pakao od onih nekoliko metara između rovova. I svaki put dolazi prazniji natrag, svaki put gubi nešto od sebe, od svoje duše. Sve više oseća, da je propao, da je još samo mašina, elektrizovani leš. Remarqueova paleta pozna samo oštre boje, koje nabacuje na svoje portrete. Uz nečisto crvenilo zgusnute krvi, koja se isparuje na smeđoj, kostima zasađenoj, zemlji, Remarque voli crne boje noći, kad se straži nad šančevima razapinju sećanja na domaće lipe u sablasna drva ili se aveti noći dižu i spajaju kao gotski svod nad flandrijskim grobljem. Izgažena i izmrcvarena zelena trava iza zadnjih linija, nakićena je nateklim konjskim truplima, iskidanim šljemovima i delovima kotača.

Prikazi Remarquea strašni su kao slike Dixa ili Kretzschmara. Raskidana tela, izvrnuti udovi, izgaženi mozgovi, raskomadane lubanje, isprerešetana creva, pokidane ruke i noge, to je ostalo u šančevima od onog hipnotičkog oduševljenja, koje je nekoć terala ta mlada i sveža tela, uz luđačko udaranje bubnjeva, u vatru i smrt. Apokaliptički jahači žanju danju i noću po crnim plohama Flandrije...

U toj strahoti još negde u podsvesti Paula Bäumera tinja želja za milovanjem, za ženom. Nije to eksplozivna strast za zagrljajem frontske bludnice, već čežnja, da svoje lice utisne u topli dlan žene, da ona prebire prstima po njegovom čelu, po umornoj, bolesnoj glavi, koju je rat ispraznio kao puščani fišek. U naručaju Francuskinje utapa se njegova želja u milovanju i monotonom opetovanju dviju jedinih reči, koje on razume: pauvre garçon...

Paul Bäumer se poteže po lazaretima, punim pospanih i umornih sestara pomoćnica i radoznalih lekara, koji eksperimentišu na kostima ranjenika, čuva stražu pred zarobljeničkim logorom, odlazi na dopust, vraća se na front, opet juriša, beži, juriša sve bedniji, prazniji i izgubljeniji.

I negde na dnu svoje duše on se još nada, veruje u sebe u svoje Ja, ratom izgaženo Ja. On ne veruje da se moglo za uvek izgubiti ono toplo i meko, što je uznemirivalo krv, one melodije sanja i ljubavi ona čežnja za ženom. Zar da je to sve propalo u bubnjarskoj vatri, zdvojnosti i vojničkim bordelima?

Ali u oktobru 1918. nakon godina pakla, ratna mašina je konačno zdrobila i život malog Paula Bäumera. Pao je onog dana, kad je ratna štampa javljala, da na zapadu nema ništa nova...

Književna kriza.

D. M. R.

»Sadašnje štamparske prilike mogle bi imati i dobru stranu. Dosele su političke rasprave i polemike otimale sav interes šire čitalačke publike. Danas — u oskudici boljga — možemo se zabavljati i drugim, pa i literarnim pitanjima.«

(A. G. Matoš: »Književna kriza« 1912.)

Čitajući uskrsne zagrebačke »Novosti« čovjek se nehotice sjeti ovih riječi velikog Matoša. On je eto prije 17 godina duhovito — kao i uvijek — konstatirao, kada novinstvo počinje da nariče nad »teškim stanjem naše savremene književnosti«.

»Novosti« su se dakle obratile na neke naše viđenije književnike »naročito one, koji borave u Zagrebu« (kao da je to potonje neki uvjet za ispravan odgovor!), da im odgovore na ova dva pitanja: 1. Koji su, po Vašem mišljenju, glavni uzroci sadanjeg teškog stanja u našoj književnost? 2. Kako da se ti uzroci otklone ili bar poboljšaju?

Dakle sasvim reporterski — pitanja su postavljena (da li se s njima upitani slaže ili ne?) i književnici su odabrani.

Na prvom mjestu g. Dragutin Domjanić. Dakle lirski pjesnik ima da dade diagnozu i medikamente za našu teško oboljelu literaturu. Mislim, da je taj izbor vrlo nezgodan, jer ako pjesnik uistinu živi životom svojih »kipeca i popevaka« i koraca po suncu i senci doista onako, kako je on to opjevao, on će na ovakav upit ostati nijem. Međutim on je za čas iskočio iz svoje kajkavštine i prilično »nelirski« odgovorio na pitanja, ali ne na ona, koja su mu postavljena, nego na posve druga. Prvo je pitanje preokrenuo sasvim u pitanje kruha i odnosa rada i plaće. On obrazlaže (kao da to treba još obrazlagati!) da književnik ne može živjeti od književnosti »pa se m o r a (!) p o s v e t i t i (!?) drugom kojem zvanju, koje mu može dati kruha«. Sad se tu s opširnim poznavanjem crtaju zvanja kojima se književnik mora posvetiti, da dođe do kruha (privatne službe, državne, općinske...) Tu se govori i o duševnoj hrani, o promjeni zraka za dušu, o skupim željeznicama (makar uz pol karte), o prevelikom broju listova, o neiscrpnoj nakladi, o tome kako pisac n e m a v r e m e n a da čita strane književnosti, (valjda zato, jer mu nije plaćeno) itd. Dakle od jednog lirskog pjesnika čuli smo ne o teškom stanju književnosti, već o teškom probijanju kroz život i time dakako nije opravdano teško stanje književnosti, jer poznato je, da većini književnika, što ih pozna literarna historija, nisu ruže cvale i da su baš u najtežim časovima stvorili najjača djela. Uostalom, ako netko doista ima nešto da kaže, on će to reći ma i u tamnici ili ludnici (kod nas n. pr. skoro već zaboravljeni »Ex ponto« Ive Andrića, pa »Bauk Ulderika Donadinija). — Na drugo pitanje također ne daje odgovor, već zahtijeva od novinarâ da stvore »takovo socijalno stanje, da svaki čovjek može živjeti kao čovjek, a književnik još i kao književnik« (dakle književnik je neko više biće nego čovjek!). »Onda će biti i dobrih pisaca i savršenih djela, koja će narod ne samo čitati, nego i kupovati«. A ja skromno mislim, da je samo čitanje glavno, i kad narod ne bi kupio ni jednu knjigu, ali sve bi ih čitao (ako je to uopće moguće?) ne bi ni bilo književne krize, nego knjižarske. Prema tome dakle, da književnost uspijeva samo u idealnom socijalnom stanju, gdje svaki čovjek može živjeti kao čovjek, i da samo tamo ima dobrih pisaca i savršenih djela izlazi, da nikada na svijetu nije bilo ni dobrih pisaca ni savršenih djela, a izgleda da ih ne će ni biti, jer još uvijek ima nekih viših ljudi, koji su pored čovjeka još i nešto drugo i baš radi toga ne može svaki čovjek da živi kao čovjek. No znamo da je i u vrlo nezgodnim socijalnim prilikama bilo i dobrih pisaca i savršenih djela (n. pr. u Rusiji prije 1917.), jer mislilac (a to je pretpostavka za svakog pisca) ima baš u nepravom socijalnom poretku najviše šta da kaže!

Sasvim ispravno shvatio je »ljubezni poziv« »visoko poštovanog gospodina urednika« g. Julije Benešić i konstatira, da nije naša književnost u teškom stanju, nego književnici, ali vidi, da od tog novinskog raspravljanja »nama ni njima nikakve koristi«. Samo što on u svojoj prevelikoj ljubeznosti (ili ironiji?) bojeci se da nije »zapremio suviše prostora« (valjda je i to bio jedan uvjet, da odgovor bude valjan), nije mogao mimoići »našu simpatičnu Zagorku, Jorgovanovića(?)«. On je čvrsto uvjeren, da je naša publika romantična i da će

Digitized by Google

takva ostati i u aeroplanu (naravno, ako bude u njemu čitala Zagorkine romane, mjesto da ih za što praktičnije upotrijebi!)

I dr. Ante Barac razglagoljao se o našoj jalovoj, literarnoj jugoslavenskoj njivi, premda drži »da se o tom predmetu dade jedva što nova reći«. On bi htio, da književnici stvaraju djela »koja će moći da društvo prodrmaju u njegovoj nutrinji«. No izgleda upravo obrnuto, da baš nutrinja društva »podrma« književnika i da njegova djela izlaze tek kao reakcija na to »drmanje«. Naravno, da se to njemu ne sviđa, jer on bi htio, da književnik bude »pred masama« (dakle opet neki viši čovjek!), i g. Barcu kao da je krivo, što smo se konačno oslobodili glupog romantizma u našoj jalovoj književnosti i što je »u posljednjem deceniju naš književnik u 90 postotaka postao dio mase«, zaboravljajući da je baš u posljednjih desetak godina obogaćena naša literatura djelima trajne i opće vrijednosti, kako prije toga nije uopće još bila. — On razlučuje »bolji dio publike« i čudi se da je taj bolji dio »izgubio orijentaciju, ne razlikujući više istinske umjetnosti od dokonih igrarija praznih glava«. »Boljih« uvijek ima manje od »lošijih«, pa ako je ta »bolja« manjina povjerovala u umjetnost dokonih praznih glava, to još nije velika šteta, jer ogromna većina onih »nižih« —a u te se imam čast i ja ubrajati — nije nikad pala pred dokonom igrarijom praznih glava kao pred umjetničkim otkrovenjem. Međutim dr. Barac svršava optimistički: »No dalo bi se pomoći barem tako, da književnost živi kakvim takvim pristojnim životom« (dakle sad živi krajnje nepristojno!), i vjeruje, da će onda opet književnost »postati jednim od važnih faktora društvenog života« (samo zaboravlja dodati, da će se to ispuniti kad nestane dokonih igrarija i praznih glava!).

Među najozbiljnije odgovore idu svakako oni g. Dr. B. Livadića i Dr. S. Batušića. Dr. Livadić karakterizira današnje najznačajnije emanacije svjetske literature:

«prikaz naprezanja duševne snage i volje do individualnog herojstva (Jack London i Joseph Conrad; na poseban način i Shaw),

projekcije velegradskog života u golemim dimenzijama ako i u nešto laksnoj i kaotičnoj formi, da bi se što više uhvatilo od te nove stvarnosti« (Upton Sinclair i Sinclair Lewis), i napokon

literatura Sovjetske Rusije: tradicionalnom umjetničkom snagom prikazan novi nikad još neproživljeni socijalni poredak«.

A dalje veli: »u ovim novim snažnim strujama ima elemenata, na koje će m o r a t i naši pisci na svoj način reagirati, da bi postali savremeni« (prava umjetnost je uvijek savremena) »i da nam literatura ne proigra interese čitalaca (baš zato i jest »teško stanje« jer je naša »literatura« već davno proigrala interese naših čitalaca.) I zašto da čitaoci dobivaju indirektno, p r e k o naših pisaca (koji moraju reagirati na »svjetske struje«) uvid u »novu stvarnost«; zašto ne bi i mi bili jedamput originalni u svojim strujama, a ne uvijek loše ogledalo vanjskih literatura? Tad ne će biti interesi čitalaca proigrani, i oni mjesto da svraćaju oči samo na knjige drugih

Dr. S. Batušić otvoreno veli g. uredniku: »Ne priznajem naroda, svraćat će ih i na naše!

Vašu tvrdnju, da intenzivnost naše književnosti u posljednje vrijeme sve više opada«. (Ako je g. urednik upućen samo na svoje novine, onda ima doista pravo — u njima književnost sve više opada!). G. Batušić — najmlađi među njima — imao je najviše smjelosti, da im kaže i to: »Poboljšati može stanje samo dnevna štampa (ona je i dovela do tog stanja!). Publiku stalno hrani svojim opširnim izvještajima o nogometu, našim najmlađima, filmskim tajnama, »novelama«, modom, »Jurekovim košarama«, čudima spiritizma i t. d.

Kad budu novine izbacile sve te nepotrebne »kulturne« priloge, a mjesto njih uvrstile književna djela — bit će i krizi kraj. A možda i upravo obrnuto! Pokojni A. B. Šimić napisao je u »Kritici« g. 1922. pišući o novinstvu i literaturi, ovo: »Nastojanje zagrebačkih dnevnih novina, da se što manje bave s umjetnošću, naročito s literaturom, meni je lično sasvim simpatično. Šta više, najbolje će biti, ako jednog dana ne bude više ni u jednoj našoj novini ni jednog retka o umjetnosti ili bilo kojoj pojavi duha. Tako bi barem novine sasvim prestale da vrše funkciju, koju one, ovakve kakve su, ne mogu i ne će dobro da vrše. To bi bio dobitak i za novine i pogotovo za umjetnost«.

Sudac Ben Lindsey.

dr. TH. RIE - ANDRO-A (Wien)

Motto: Ja sam prije svega za djecu, jer ja sam prije svega za zajednicu.
Jugde Ben B. Lindsey.

Kad u denverskom sudu za mladež uređuje sudac Ben Lindsey, pa kad mu dva čvrsta redarstvena stražara predvedu jednog malog griješnika on ga najprije pozove na prijateljski razgovor u četiri oka.

»Ja nastojim da pronađem istinu«, pripovijeda on, »zašto to oni čine, što su učinili. I čim su sigurni, da ne će biti naprosto osuđeni ili ismijani, zahvalni su, što im se pružila ovakova jedna prilika, da mogu posve otvoreno govoriti. Kada napokon sve karte leže pred nama na stolu razgledavamo što tu imamo i kako je velik bankrot. Više puta je ostatak upravo bijedan, ali ja prokriomčarim tu i tamo po koji as među karte, kada oni na to ne paze, ojačam time njihovu ruku i prevedem ih sretno preko«.

Sudac mu pruža sve moguće šanse, ali se ipak može desiti da mali »zločinac« padne ponovno u staro zlo. Najviše su tome krivi obiteljski uplivi, pa se ukazuje prijeka nužda, da se za njega potraži jedna druga okolina. Popravilišta je Lindsey snagom svoga upliva ukinuo, ali je zato uredio industrijsku školu u Goldenu, i onamo šalje on svoje male — ne optuženike, nego prijatelje. On to čini tako, da im jednostavno utisne u šaku putni trošak, i oni putuju sami. Pobjeci? O tom nema ni govora! Koji bi dječak mogao ovako blamirati svoga suca, čija mu je dobrohotnost tako poznata? Sto procenata njegovih štićenika otišlo je dobrovoljno u Golden, a ako su novac za vožnju upotrijebili da napune svoje gladne želuce, bježali su u Golden pješice, sve do iznemoglosti, samo da u pravo vrijeme stignu onamo jer im je njihov sudac »honest Ben« (pošteni Ben) vjerovao i dokazivao, da ih on pred cijelim ostalim svijetom smatra poštenim i pristojnim dječacima — pa kako bi mu se smjeli odmjeniti lažima?

Ovaj čovjek, koji čini velika cudesa samo tako što iz slomljenih i otvrdnulih mladih duša čupa klicu nevrijednih osjecaja, uveo je početkom ovoga stoljeća u državi Colorado instituciju suda za mladež, dakle 20 godina prije, nego što je kod nas smio prodrijeti krik za čovječnošću, za individualnim savjetovanjem i postupkom sa mladjahnim licima. Pravo na ljubav, koje je on za sebe tražio, izvojevao si je on samo najtežim borbama, i kako javlja jedna još nepotvrđena novinska vijest, moglo bi u najkraće vrijeme uspjeti društvu Klu-Klux-Klan, da ga rijesi njegove sluzbe.

Ali silna i snažna rijeka ljubavi, koja je potekla iz njegovog srca nece se više dati zaustaviti nikakovim nasipima. Misli o mladenačkoj zaštiti, koje je on izrekao u svojoj knjizi »The Revolt of modern Yout« našim su nazorima osobito blizu. K Lindsey-u dolaze čitave čete mladih ljudi moleći ga za njegovu pomoć. Jer oni su se ogriješili o jedan moralni zakon, koji se uslijed poretka našeg doba, slobode mladih djevojaka u naucima i zvanjima, praktično sam od sebe srušio, ali se u teoriji još uvijek drži na snazi.

»Grubi glad spolova«, kaže Lindsey o tim seksualnim potrebama, »treba da se reguliše i svladava kao glad za hranom, ali ne zakonskim naredbama i moralnim pritiskom, već mudrošću, zdravim ljudskim razumom, samoodgojem i dobrim ukusom svakog pojedinog čovjeka. Za sada smo od toga još dosta daleko.

Lindsey nabraja data iz srednje škole njegovog grada: 495 djevojaka priznaše mu za nepune 2 godine, da su već imale odnose sa mladim ljudima, a 25 od njih bilo je već u blagoslovljenom stanju. Ali sve ove djevojke predstavljaju samo jedan mali procent onih djevojaka, koje nisu došle k njemu, jer su si znale pomoci na koji drugi način.

U mnogim slučajevima uspjelo je Lindsey-u uvjeriti oce i majke, da je upravo ta prilika onaj momenat u kojem moraju da pokažu svoju roditeljsku ljubav u znaku razumijevanja; gdje je to bilo nemoguce, pomogao je djevojkama da potajno rode, a pošto je njegova lista o bračnim parovima, koji žele da adoptiraju djecu, bila daleko veća od dječje liste, našao je lako dobre ljude, koji su primili mališane. (Ne posve bez dramatičnih pojedinih slučajeva n. pr. gdje jednu mladu djevojku, kojoj su oduzeli dijete, obuzima strastvena ljubav za dijete jedne njezine prijateljice, pa sad hoće, da na svaki način do-

Digitized by Google

bije svoje vlastito dijete natrag — ne sluteći, da je ono tuđe dijete, koje je probudilo i uvećalo njezine materinske osjećaje, upravo njezino dijete, koje joj je prijateljica adoptirala).

Da ovakovo tajno materinstvo predstavlja jedan kompromis sa uredbama današnjeg društva znade sudac Lindsey najbolje sam.

»Ja poradi toga tražim u interesu još nerođene djece kojima već prije njihovog poroda prijeti umorstvo, a kasnije sramota, da socijalni žig sa nezakonskih veza (brakova) isčezne i da neoženjeni parovi, bez obzira na to, da li je ono, što oni rade, pravo ili nepravo, mudro ili ludo, mogu dati na svijet svoju djecu, a da se ne moraju plašiti naših konvencijonalnih barbara, koji svojim prstima pokazuju na njih i viču: »Nečisti! Nečisti!« »Nadalje tražim, da se društvo (zajednica) pravim odgojem p r i j e rukovodi, a ne da se p o s l i j e proganja, kada je već zlo učinjeno. Djeca današnjice su zajednica sutrašnjice. Ja tražim za nezakonske majke, kao za jedan sveti kanal života, isto poštovanje i počast koje uživaju zakonske majke, jer materinstvo je nešto svemirskoga i kad je ono već jedamput tu ne smiju ga pogrditi nikakove konvencijonalnosti«.

Ali on isto tako traži potpunu poduku o zaštićivanju protiv oplodnje, traži ograničenje poroda i kastriranje takovih ljudi, koji se ne smiju razplođivati, ali sve to ne putem sile nego putem spoznanja. Na osnovu njegovog iskustva bude se u malim parovima jednake dobe između 12. i 14. godine seksualne želje najprije kod djevojčica, koje ranije dozrijevaju od dječaka. On zapaža da su u svake djevojke tri različite dobe: njezino pravo doba, intelektualno doba i njezino biološko doba. Iz disharmonije ovih triju doba rađaju se onda rane požude i katastrofe. »Ako bi ih na vrijeme upozorili na njihove opasnosti, i ako bi ih mogli riješiti one odgovornosti, koju one duševno ne mogu još da snose, bilo bi mnogo manje prestupaka.

Mirnije ali ne manje tragično budi se proljeće kod dječaka. Od 41-nog učenika jedne škole bilo je već 26 dječaka u onim kućama sa »crvenim svjetlom«, koje je Lindsey kao ognjište zaraze odstranio. Nakon toga je porasla kvota trudnoće među školskim djevojčicama. Egzistencija jednog kotara sa crvenim svjetlom u Denveru možda bi ove djevojke zaštitila od takovih iskustava, ali to ne bi zaštitilo đake, a još manje prostituirane djevojke, koje imadu jednako pravo na svoj spas kao i svaki drugi čovjek.

Mnoge prostitutke su izgubljene, ali ne poradi toga, što bi bile uistinu nepopravljive, nego zato što moraju izgubiti svako samopoštovanje. Društvo ih je proglasilo »izgubljenima i propalima«, a taj sud djeluje sugestivno i hipnotički, dok konačno ne postane neka nesavladiva i nepobjediva moć. Taj sud razara svako pojedino biće, na koje se obori, jer ga svatko usvaja, pa i sama žrtva.

Lindsey je psiholog individua već od poroda. Što je on vidio i doživio, može da se ponovno vidi i doživi kod svih naših savjetovnih institucija, ali samo on je bio tako sretan, da je smio uplivisati na promjenu zakona. On je mogao u državi Colorado zatražiti pomoć za svako pojedino dijete, pa kad je jednom neka siromašna djevojka počinila krađu za svoje nezakonito dijete, nije je trebao kazniti, još manje moliti za nju milostinju — on je tek povisio njezinu potporu. Njega su poradi toga mrzili i progonili kao nijednog drugog čovjeka. Ali u isto vrijeme, dok su moćni puritanski crkveni dostojanstvenici i starješine nastojali, da ga dignu sa njegovog mjesta, pomogao je on njihovoj djeci, koja su se u svojim najtežim seksualnim nevoljama obraćali na nj za pomoć. To je bila njegova osveta, koju je tiho i nijemo provodio, mnogo godina. Ta njemu bi bilo tako lako prikazati, kako je daleko odveo uskogrudni puritanizam njegovih protivnika njihovu vlastitu djecu.

On je vrlo smion. »Dijete je od prirode duševno zdravo biće, koje je postavljeno u jednu ludnicu gdje vlada bezumlje, pa se odgaja u bezumnim idejama. Jedna od najsudbonosnijih ludih predočbi jest pojam o Bogu kao o jednom starom čovjeku, koga je lako razljutiti, koji Bog ima dvije ruke, dvije noge, dugačku bradu, čupave obrve, nestalan nervni sistem, neobično čudan način mišljenja, neugodan temperamenat i jedan sumarni postupak kod kažnjavanja, kojim zlopati i muči sve one, koji ne će da se pokore pravilima te ludnice, — da se dobro razumijemo: ludnice, koju je on (Bog) sam stvorio« ...

Njegovi su pojmovi o religiji daleko uzvišeniji, kao što je daleko uzvišnije njegovo shvaćanje o zajednici i o braku. On je za to shvaćanje zahvalan — ne na posljednjem mjestu — svom najboljem drugu, svojoj ženi, koja s njime radi, brine se i shvaća mladež onako, kako je i on shvaća.

On hoće, da se ta mladež usposobi, za to, da svoj vlastiti život u di samo u s v j e t l u č i n j e n i c a, ne oslanjajući se ni n što, nego na spoznaju očitih nužnosti. Ako na ovakav način p stupamo s mladim licima, ona će postati pristupačna, ponizna, željna znanja i potpunoma oslobođena od vjere u svoju apsolutnu sigurnost, koja nije ništa drugo nego jedno naprezanje, da svoje vlastite dvojbe i slabosti sakriju pred svijetom odraslih ljudi, koji nemaju za njih shvaćanja ni ljubavi. Ta apsolutna sigurnost iščezava onim časom, kad se prvi put sastanu s jednim srcem, koje s njima osjeća i pati — i svi oni postaju malena djeca, koja dirljivo žude za svjetlom i vodstvom.

Sudac Ben Lindsey, pripovijeda Artur Holitscher u svojoj knjizi o Americi, nije viši, kad ustane, od jednog četrnaestgodišnjeg djeteta; i kad on jednom od svojih štićenika položi obje svoje ruke na njegova ramena, leže te ruke vodoravno između njega i onog djeteta. Možda je baš ovo tjelesno ravnovjesje »ono nešto« što mu prije svega pribavlja povjerenje djeteta, ali onda osvoji i njegovu dušu. On govori s malim svijetom kao sa sebi ravnim ljudima, on budi u njima osjećaj odgovornosti, ta mlada srca, koja je ukrutila bijeda i ogorčenje postaju mekana od njegove dobrote.

Kad je jednom morao da izdrži teške borbe političke prirode i kad se pokušavalo, da se tog nepriličnog čovjeka sa izborne listine skine, tada su sva djeca Colorada, bogata i siromašna, sretna i izbaštinjena, prolazila ulicama pjevajući jednu lijepu pjesmu koju su si sama ispjevala:

Wo? Where? When?
We wich, we were Men!
So we could vote for our Little Ben!«*)

Sigurno su mu djeca Colorada i onaj put pomogla.

Ali nade spomenutog pisca nijesu se obistinile. Sudac Ben Lindsey morao je, koncem 1927., pod pritiskom svojih moćnih neprijatelja, koji se nisu žacali protiv dobroga suca terorom, novcem i silom korumpirati izbornu mašineriju, ostaviti svoje sudačko mjesto. Prije svog odlaska učinio je još jedno posljednje djelo, da zapriječi svako opadanje njegovog djelovanja.

Vrijedno je, da se tu spomene i taj posljednji čin suca Ben Lindsey-a.

Lidsey je kao sudac za mladež djelovao u Denveru skoro 30 godina. Kroz to dugo vrijeme saslušao je on u četiri oka nebrojene ispovijedi i priznanja, koja bi se uslijed taštine, nerazumijevanja i neoproštenja ljudi mogla još i danas zlorabiti i razoriti kućni mir i sreću mnogih porodica. Na tisuće mladih devojaka iz Denvera i iz države Colorado pripovijedalo je kroz 30 godina dobrom sucu svoje zablude i zablude seksualne prirode u sigurnoj vjeri, da će ono, što su one priznale dobrom sucu Ben Lindsey-u, ostati za sve vijeke apsolutno zakopano za tuđe oči, i da ni na kakav način neće izaći na svijetlo u javnost. One su vjerovale njegovom obećanju. Neograničena iskrenost tih priznanja dokazuje, da je Ben Lindsey znao pomoći i u onim slučajevima gdje su drugi pokušaji zatajili.

Broj protokola, koje je sudac Lindsey morao po svojoj dužnosti ispuniti izjavama mladih djevojaka iznosi oko 5.000 spiskova. Tatovi i iznuđivači pokušavali su tijekom tih godina višeputa, da provale kod suca Lindsey-a i da se domognu ovog ili onog akta, pa i više akata; ista je pogibelj prijetila i sa strane poslovnih agenata za slučaj, ako Lindsey kao čuvar akata, ode sa svoga mjesta, a isto tako i sa strane njegovih neupućenih nasljednika u mladenačkoj sudnici. U rukama iznuđivača značila bi ova akta jedan neizmjerni dohodak, ali za pogođene osobe i njihove porodice na svaki način ozbiljne

*) Tko? Gdje? Kada?
Mi želimo, da bismo bili muževi,
Onda bismo mogli birati našeg Malog Bena.

Digitized by Google

smetnje u njihovom životu, a u mnogim slučajevima i prave katastrofe.

Od te opasnosti htio je sudac Lindsey djelo svoga života potpunoma osigurati. Jedno ovakovo poništenje njegovog velikog djela i jednu ovakovu sramotu nije on mogao dopustiti. Kad se je morao rastati sa svojom službom, ponio je prije svega sa sobom 5.000 protokola. Državno je odvjetništvo zatražilo od njega, da te akte vrati sudu, prijeteći mu uporabom sile. Da bar s te strane zaštiti za uvijek mir života svojih nekadanjih štićenica odluči sudac Ben Lindsey, da ta sva akta spali. On je tu svoju odluku pred licem javnosti i proveo. A nad gorućom lomačom izrekao je Ben Lindsey slijedeće riječi:

»Vi uboge djevojke, koje ste mi nekada povjerile tajnu vašeg poniženja, možete biti pos vemirne, jer vidite: vaša tajna ostaje kod mene dobro sačuvana. Oni zli ljudi, koji bi htjeli vaše izjave iskoristiti pred sudom ili pred javnošću, ne će dobiti sada upravo ništa u svoje ruke, jedino ovu rpu sivo gi bezličnog pepela«. **Prevela Vera.**

(Iz »Internationale Zeitschrift für Individual-Psychologie«, koju izdaje poznati bečki liječnik Dr. Alfred Adler).

Pregledi

KULTURNI

Johannes M. Verweyen u Zagrebu.

I ako nije jedna od najjačih, svakako je Verweyen jedna od najfinijih glava moderne nemačke filozofije. Kao profesor »praktične« filozofije u Bonnu i kao naučenjak, Verweyen se kreće u okviru građanske ideologije ali se i u njegovim delima i njegovom shvaćanju zapaža sposobnost, da reagira na socijalne podražaje. Prigodom svog boravka u Zagrebu održao je Verweyen predavanje o privlačivoj temi »Aufstieg oder Niedergang der Menschheit«. U tom predavanju je Verweyen mogao upravo majstorskom rutinom da razvije svoje filozofsko gledanje na problem napretka ili nazatka čovečanstva, koji je iza dela Oswalda Spenglera o »propasti zapada«, postao tako aktuelan.

Crvena linija, koja se provlači kroz celo shvaćanje sadržano je u idealističkom posmatranju istorije i njenog razvoja i u naglašavanju duhovnih faktora kao presudnih za renesansu čoveka. Iz tog osnovnog idealističkog gledanja izvodi Verweyen svoje praktične zaključke, da u produbljivanju i proširivanju duhovnih kvaliteta, u nekom duhovnom treningu, leži mogućnost trajnog uspona čovečanstva. Verweyen je raščlanio problem dizanja i padanja, napretka i nazatka čovečanstva i sa ilustrativnim primerima pokazao krivulju uz koju se društvo penje. Sa mnogo ironije se Verweyen osvrće na našu t. zv. socijalnu kulturu ali u njenoj kritici ne prelazi okvir svoje idealističke doktrine. Bez obzira na to, što sam utvrđuje negativnosti te »socijalne kulture« on ne zaokreće energičnim kretom na području kritike. Verweyen međutim zaboravlja da je duhovna kultura čoveka povezana za produkcione odnošaje i da su doduše moguće veći ili manji otkloni u duhovnom progresu u jednom produkcionom milieuu, ali da je bez izmene produkcionog sistema nemoguća opća duhovna renesansa. Istorija nam sama pokazuje, da su se najveći usponi ljudskog duha odigravali na prelomima ekonomskih ploha.

Verweyen je odličan predavač, što već dovoljno može da posvedoči činjenica, da je mogao skoro dva sata držati na uzdi našu nemirnu publiku. Sam aranžman predavanja nije baš bio najsretniji. Kada je već trebalo početi predavanje unašale su se stolice kao u kakvom kabaretu, kad se naguraju gosti. Kako su aranžeri došli do nesretne ideje, da predavanje prirede u Trgovačkom Domu nikako mi nije jasno. Već samo mesto nije bilo prikladno za o v a k v o predavanje a delovalo je po svom imenu, da se barem 60 % publike nabralo iz onih redova, koji inače ne idu na takve priredbe. Na mnogima se videlo, da nikako ne mogu da odmere razmak od jučerašnje priredbe Josefine Baker do današnje Joh. M. Verweyena... Svakako najbolju kritiku u ime ove publike dala je jedna u krzno omotana dama iz redova najgornjih stotinu, kojoj je predavanje bilo previše — philosophisch... Jedna mala mamina maza je naprotiv tvrdila, da je predavanje bilo — herzig... Ili moguće predavač?

Mićun M. Pavićević: Crnogorci u pričama i anegdotama, Zagreb 1929.

Ovih dana je u nakladi »Zabavne biblioteke« u Zagrebu izašla V. knjiga »Crnogoraca u pričama i anegdotama« od gosp. Mićuna M. Pavićevića. Kao i ranija knjiga, o kojoj je bila već reč na ovom mestu, tako i ova ima sve one odlike pisca, koje mu omogućuju, da jezikom i stilizacijom reprodukuje neposredni izraz narodne duše i da zabeleži manje i veće otklone u njenom gibanju. Ovaj način folklorne literature je kod nas nov i samo tako dobar poznavaoc kao g. Pavićević mogao je u svome radu, da zabeleži pozitivne uspehe. Život, shvaćanja i osećanja Crnogoraca izlaze iz ovih kratkih slika u celoj njihovoj osebujnosti i plastičnosti.

Ovaj put je g. Pavićević razdelio knjigu na nekoliko poglavlja, što olakšava upoznavanje i uživljavanje u sam materijal, koji je i ovog puta bogat i ako je autor preuzeo nešto gradiva iz svojih prijašnjih knjiga. Da je knjigu izdala popularna »Zabavna biblioteka« omogućiće joj širu čitalačku publiku i upoznaće mnoge krugove sa ovom vrednom edicijom, koji inače nemaju baš naročiti poticaj, da se interesuju za ovu vrst literature. M. K. N.

Mato Vučetić: »Pariske šetnje«.

U nizu feljtonskih impresija ilustrira Mato Vučetić vrtlog Pariza u svojoj knjizi »Pariške šetnje«, koja je izašla u njegovoj nakladi.

U predgovoru veli autor: »Živ, savremen Paris, pučki i proleterski Paris, Paris ljubavi i humora, skepse i radinosti, taj me Paris najviše zanima i on me se oduvijek najjače doima.«

Vučetića su impresionirali i St. Michel i bohemi i Amerikanci i Crnci. On piše jednakim oduševljenjem o čuvenim pariskim »Camelotima« (ulični prodavači), kao i o dekorativnim običajima na ulicama Pariza. Midinettes i manquini kao i javno cjelivanje na ulicama, trgovački duh Josephine Baker i umjetnost Ane Pavlove, sve to interesuje Vučetića, doimlje ga se živo i on o tim dojmovima referira spontano i bez sistema.

Njegova opažanja ne će biti uvijek tačna, ni mjerodavna. On na primjer piše o Francuskinji, a ne pravi razlike između nje i tipične Parižanke. Ali sve to za nepretenciozne feljtonske impresije zapravo i nije toliko važno.

Mnogima će »Pariske šetnje« poslužiti kao letimačna i skicirana ilustracija egzotičnog i noćnog Pariza, iako se ne će moći saglasiti u tačnosti Vučetićevih opažanja i zaključaka, koji su — impresivno nabacani — ipak interesantni.

M.

Andrija Kovačević: Krijes.

Roman o sukobu seoskog župnika s prosvijetljenim hrv. seljakom, koji je živo učestvovao u ruskoj revoluciji. Zanimljiva knjiga, pisana živim koloritom i bogatim jezikom, a vrijedno ju je pročitati već i s obzirom na aktuelno pitanje građanskog braka. Radi »odviše« slobodarskih nazora odbila ju Matica Hrvatska unatoč povoljnih ocjena svojih odbornika. — Cijena 30 Din. Dobiva se kod pisca u Zagrebu, Račkoga ul. 5/II. — Preporučamo.

Drugi broj revije »Dubrovnik«.

Izašao je drugi broj ove ilustrovane revije. — Sardžaj je zanimiv i obilan. — Prof. Tadić piše o dubrovačkom arhivu, g. Dr. P. Kolendić o jednoj Palmotićevoj tragediji, K. Strajnić o slikaru Šumanoviću, Dr. M. Rešetar svršava svoju raspravu o Dubrovačkom Velikom Vijeću. — Problemima turizma bave se dva članka gg. Dr. Lj. Letice i Dr. M. Vidoevića, a četiri statističke table prikazuju razvoj prometa putnika u Dubrovniku. — U pregledu ima niz aktuelnih bilježaka o raznim kulturnim pojavama u vezi sa životom Dubrovnika. — I ovaj broj donosi nekoliko uspjelih umjetničkih reprodukcija slikara Save Šumanovića i Jurja Plačića. — Godišnju pretplatu od Din. 100.— treba upravit administraciji revije »Dubrovnik« u Dubrovniku.

SOCIJALNO-PRIVREDNI

Je li Dalmacija pasivna?

Bogoljub Ćurić, sekretar Radničke Komore u Splitu, napisao je u zadnjem broju »Ujedinjenih Sindikata« vrlo interesantan članak o socijalnoj i privrednoj strukturi Dalmacije. Radi posebnog, vrlo interesantnog naziranja na ovo pitanje prenašamo iz tog članka slijedeći odlomak. f

Prije svega treba odlučno odbiti tvrdnju da je Dalmacija apsolutno pasivno područje, i razbiti one stare zablude preostale iz doba karavana da je aktivna samo ona sredina koja sama proizvodi žitarica bar onoliko koliko je potrebno za prehranu te sredine.

Dalmacija ne proizvodi i ne će nikada moći da proizvodi toliko žitarica koliko je potrebno za prehranu njenog stanov-

Digitized by Google

ništva. Po dosadašnjim mjerama upotrebljenim u borbi protiv neštašice hrane izgledalo bi da se došlo do zaključka, gledajući uvijek samo posljedice a ne tražeći uzroke, da krajeve koji ne mogu da se prehrane treba raseliti u granice gdje će moći da se prehranjuju. I tu su se osjetile psihološke pozadine zaostale iz vremena izolovane patriarhalne privrede koje se nisu dale popeti na široke vidike sa kojih se lakše zapažava da je za prehranu stanovništva sasvim sve jedno šta se u jednom kraju proizvodi, ako vrijednost tih proizvoda predstavlja ekvivalent vrijednosti žita potrebnog za prehranu.

Racionalna ekonomija baš naprotiv smatra zaostalim i pasivnim one krajeve koji ne proizvode ništa drugo nego žitarice, i takvi krajevi pa i cijeli narodi uvijek su daleko siromašniji i žive na nerazmjerno nižem kulturnom nivou nego industrijski krajevi. Živi su primjer zato Njemačka, Čehoslovačka, Engleska itd. Nije više problem povećanja narodnog blagostanja u povećanju samo žitarskih proizvoda, nego u jačanju i podizanju produktivne snage uopšte, bez obzira u čemu se sastoji ta produktivnost ako je samo rentabilna.

Dalmacija prosječno oskudijeva u prehrani, i to je posljedica relativne ekonomske pasivnosti a uzrok u opadanju produktivne pa time i konsumne njene snage. S time treba biti na čisto i jednom za uvijek prestat misliti na neko veliko podizanje žitarica ili šuma te obratiti svu pažnju podizanju onih specijalnih grana privrede koje u Dalmaciji nalaze prirodne pogodnosti.

Banat ima 10.024 kvadratna kilometra i 594.000duša, dakle nešto manje i prvo i drugo od Dalmacije. Na tome Dalmaciji jednakom području i jednakom broju duša, nabrojeno je 1,002.306 grla konja, govedi, koza, ovaca, svinja, magaraca i mazgi, ili tačno koliko i u Dalmaciji gdje je nađeno da ima 1,196.156. U Banatu je nađeno prošle godine kukuruza, pšenice, ječma, raži i zobi u hiljadama 4.136.1 a u Dalmaciji 589.2, u Banatu vina 698.2 hektolitra, u Dalmaciji 1.312.3 hektolitra. U pogledu svinja, stoke, konja itd. i rogate marve Dalmacija je na istom stepenu sa Banatom. U pogledu cerealija Banat je jači za preko 7 puta od Dalmacije.

Vrijednost banatskih žitarica računajući po 2 din. kilogram iznosila bi Din 826,012.000, a vrijednost vina, računajući po 4 dinara litar, 279,280.000 dinara. Prema toj vrijednosti glavnih banatskih proizvoda, vrijednost tih proizvoda u Dalmaciji bila bi: žitarice, uzimajući istu cijenu, 117, 40.000 Din., vino 524,920.000 dinara. Prema tome Dalmacija je slabija od Banata za 462,514.000 dinara.

Nasuprot tom manjku u vrijednosti žitarica, stoke i vina, ističu se specijalni prihodi Dalmacije kojih Banat nema. Tako naprimjer, Dalmaciji ostaje godišnje prosječno 85,000.000 od prometa stranaca, Din. 12,200.000 od masline i maslinova ulja, Din5,600.000 od buhača, Din 2,300.000 od ljekovitog bilja, Din 3,200.000 od likera i višanja, Din 9,000.000 od lova ribe. Din 3,400.000 od morske soli, Din. 5,000.000 od mramora i kamena, Din. 136.000.000 od cementa i tupine, Din. 6,500.000 na bademima, rogačima, limunovima, narančama i smokvama. Na tim, tako generalno uzetim specijalnim proizvodima, Dalmacija dobija novih Din. 261,700.000, i time opšta zaostalost iza Banata pada na ukupno Din. 195,314.000. Prema tome uzeto po glavi Dalmacija zaostaje za Banatom za Din 296, ili za Din. 1480 godišnje po kućanstvu.

Ako se nasuprot najboljoj oblasti, Banatu, uzme prema Dalmaciji za uporeñenje neka druga oblast, naprimjer varaždinska ili bihaćka, vidiće se da Dalmacija prema tim oblastima stoji bolje nego Banat prema Dalmaciji.

Prema ukupnoj vrijednosti cerealija od Din 117,840.000 proizvedenim u godini 1928., u Dalmaciji je te godine dobijeno Din. 792,120.000 na vinu i ostalim specijalnim, klimatskim prilikama omogućenim, proizvodima, što znači da cerealije predstavljaju, kada se uvaži još vrijednost stočnih proizvoda, dvanaesti dio dalmatinskih proizvoda.

Time je data orijentacija cjelokupnom privrednom životu i put kojim treba ići ka napretku onih grana kojima su dati uslovi za razvitak.

A da ova specijalna zemljišna kultura, data prirodom, ishranjuje prema kvadraturi ziratne zemlje četiri puta više ljudi nego žitarski krajevi, i da baš ti krajevi kao što je Dalmacija predstavljaju nesrazmjerno veću vrijednost, vidi se, osim cijena zemljišta koja su 4 i 5 puta veće nego u Banatu, i po slijedećoj tabeli koja govori o naseljenosti:

		OBLAST: osječka	bačka	splitska	dubrovačka
Stanovnika	Apsolutno: na km²	770.290	586.287	519.381	115.813
	ukupne površine: na km²	79,62	81,73	51,07	51,70
	obradjene površine: na km²	86,9	96,58	72,56	83,37
	ziratne površine:	108,2	115,86	426,42	691.—

U Dalmaciji još ni danas nije potpuno riješeno agrarno pitanje. Mi nemamo tačnih podataka o kmetskim i njima sličnim te kolonatskim odnosima, ali po jednoj približno tačnoj statistici u Dalmaciji bi bilo svega 36.214 porodica na svojoj zemlji a 47.734 porodica u nadničarskom i kolonatskom odnosu prema vlasnicima zemalja opterećenim javno-pravnim i privatno-pravnim odnosima kojih ima 90.000 hektara.

Jasno je dakle da samo rentabilnost specijalnih kultura omogućuju ishranu ovako velikog broja stanovništva. U Dalmaciji otpada na ziratnu zemlju 1/15 cjelokupne površine, a u Banatu 82 odsto, pa ipak u Dalmaciji na 12.723 km² živi 625 hiljada stanovnika, a u Banatu na 10.021 km² 594.000 stanovnika, dakle tek nešto više po kvadratnom kilometru nego u Dalmaciji.

Za preporod i jače podizanje tih specijalnih poljoprivrednih proizvoda u Dalmaciji potrebno bi bilo na prvom mjestu intenzivirati kulturu stočarstva i to nabavkom rasploda boljih vrsta i melioracijama koje bi poboljšale pašnjake i livade. Stočarstvo može i mora da bude podignuto za cijelih sto na sto prema današnjem stanju, i to se može postići ako država, opštine, oblasti i zainteresovani koordiniranim radom stvore bar bazu za dalji rad. Zadrugarstvo pri tome, i radi kredita, i nabavi rasplodnih začetaka i radi bolje prodaje proizvoda može da igra presudnu ulogu, pa bi stoga bila dužnost u tome pravcu upučivati naše stočarstvo. Nadamo se da će novim zakonom o vododerinama i bujicama biti stvar pomaknuta sa mrtve tačke.

Da bi se podiglo zapušteno vinarstvo, preka bi potreba bila amerikanizirati lozu, stvoriti i proširiti viniarske zadruge te njihov rad dovesti u vezu sa radom stočarskih zadruga radi lakše nabavke gnojiva. Ali više no išta drugo, naše vinarstvo može da podigne na prvom mjestu zdrava carinska i izvozna politika, jer naše domaće pijace mogu da konsumiraju jedva trećinu našeg vina i ostalo sve stoji slobodno za izvoz i propada. U ovom pravcu do sada se mnogo griješilo i mi smo borbenim carinskim tarifama, od kojih na kraju nismo imali nikakove koristi jer sa njima nismo nikoga pri sklapanju trgovinskih ugovora ucijenili, prosto bili ubili domaće vinarstvo. Za ljubav, na primer, dva kartela pivarske industrije zatvorene su granice Čehoslovačkom pivu i požnjeli smo ubrzo posljedice u zatvaranju Čeških granica našem vinu. Ovde na prvom mjestu mora da se pokaže država dobrim trgovcem te da dobrim pomorskim i željezničkim tarifama i solidnim trgovinskim ugovorima osigura stalnu prođu domaćih vina. Kada se to postigne, Dalmacija će lako za 60 do 80 na sto povećati produkciju vina i time opšte blagostanje stanovništva odskočiće iznad današnjeg za više nego je danas slabije od banatskog. I tim je za uvijek pjesma o pasivnosti Dalmacije prestala, da bi bila zamjenjena normalnim stanjem.

Isto tako za normalizovanje prilika potrebno je stvoriti čim prije mogućnost intenzivnijeg gojenja maslina i proizvodnje maslinova ulja, jer ova toliko važna privredna grana bila je potpuno zanemarena. Naša bogata maslinska polja stranac eksploatiše bud zašto i mi moramo da kupujemo ulje od naših maslina na stranim pijacama i da ga uvozimo. Ni malo manje zlo događa se i sa našim morskim solanama koje se ne proširuju a so se na naše oči uvozi sa strane.

Ako ništa drugo, vinarstvo, uljarstvo i solarstvo, što je sve u krizi, moraju se uzeti u najozbiljnije razmatranje i u obilatim stručnim planovima i raznim pomoćima usavršiti do maksimalne mogucnosti. Bar to, da se i ne govori o ribarstvu koga tuče nestručna mizerija, oskudica i konkurencija stranaca, kao ni o ostalim izdašno pomognutim prirodom domaćim proizvodima.

Kada uz to bude više smisla i više para pa se umjesto tupine koja ide strancu bud zašto otvore fabrike i počne izvoziti samo cement, onda će i broj uposlenih i njihova konsumna snaga daleko odskočiti. Da je to tako, svjedoči i to što su prosječne nadnice radnika u italijanskoj cementnoj industriji Din. 7, a u našoj Din. 3 po satu, i ako te italijanske fabrike, uglavnom, rade sa našom tupinom, i umjesto kod nas, stvaraju pomoću naših sirovina u svojoj zemlji kulturna bogatstva.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ulica 42.
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: Stjepan Vidović, Savska cesta 87a

Digitized by Google

Najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA“

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

koju je osnovala općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u **Zagrebu**, u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale u **Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu** i **Splitu.**

* * *

Preuzima uz povoljne uslove sve vrsti osiguranja kao: na ljudski život, protiv šteta od požara, groma, explozije, provalne kradje, tuče (grada), posljedica tjelesnih nezgoda, staklenih ploča protiv razlupanja, chomage, transporta na kopnu i na vodi, autotaksa.

* * *

Zadružna imovina iznosi preko 70 milijuna dinara.

Do sada isplaćene odštete preko Din 80 milijuna.

povjerenici i zastupnici „CROATIAE“ nalaze se u svakom većem mjestu.

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izrdjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

U štampi se nalazi i doskora će izaći:

Veliki i potpuni sveopći adresar grada Zagreba

sa oko **100.000 adresa** stalnih stanovnika Zagreba složenih a) po **abecednom** redu i b) po **zvanju** i **strukama** sa točnom oznakom zanimanja, stana i telefonskog broja.

Knjižara St. Kugli, Zagreb
Ilica 30.

Naklada i trgovina umjetničkih slika
Petar Nikolić, Zagreb
Ilica 36, I. kat. **Telefon 42-22**
Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.
Cijene povoljne. **Tražite cjenike.**

Pozor radnici i radnice!

Prva zagrebačka trgovina radničkog rublja

HUGO FLESCH

ZAGREB, ILICA BR. 49.

Preporuča svoje bogato skladište **muškog** i **dječačkog rublja.** — Solidna podvorba. Jeftine cijene. Razgledajte izloge.

Radnici, radnice, kupujte samo kod gornje firme!

Življa potražnja

pravog Rave Orahovog Ulja, koja se ovih dana osjeća, znak je, da se mnogi već spremaju za odlazak na našu rivijeru, da se pod toplim južnim nebom kupaju i sunčaju. S tim spremanjem usko je u vezi nabavka Rave Orahovog Ulja, koje ih štiti od opeklina i pospješuje dobivanje tamne puti. I Vi ne smijete zaboraviti kupiti Rave Orahovo Ulje!

Tvornice za pamučnu industriju d. d.

Zagreb

Proizvadja sve vrsti pamučne tkanine.

Digitized by Google

„ANKER“

sveopće osiguravajuće dioničko društvo - Wien

Filijalna direkcija

ZAGREB

Telefon br. 62-75 :: Preradovićev trg br. 5.

Utemeljeno 1858. - Jamčevni fond Din 465,000.000·—

Preuzima

osiguranje života, nadalje protiv požara, nezgode i dužnosti jamstva.

Filijale:

Ljubljana, Kralja Petra trg 8 — Telefon 23-84.
Osijek, Kolodvorska ulica 1. — Telefon 5-31.
Subotica, Labor Palata, Radićeva ul. 1. - Telef. 7-65.

Generalna zastupstva:

Apatin, Sombor, Kula, Karlovac.

NAJJEFTINIJE VRELO

ZA NABAVU

LISTOVNOG PAPIRA

K. GRASZ

ZAGREB

MAROVSKA UL. BR. 23

TISKARA

VIDOVIĆ I DRUG

ZAGREB

KRALJICE MARIJE ULICA BROJ 34

PREUZIMA SVE POSLOVE ZASJECAJUĆE U GRAFIČKU STRUKU,

KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE,

OBJAVE VJENČANJA, POSMRTNICE, BROŠURE,

PROSPEKTE, NOVINE, ILUSTRACIJE

PLAKATE, LETAKE U JEDNO-

I VIŠEBOJNOM

TISKU

Digitized by Google

God. II.

Poštarina plaćena u gotovom.

SOCIJALNA MISAO

Broj 6. 1. JUNA 1929.

Ovaj broj stoji Din 4·—

Urednik:
Dr. Božidar Adžija.

Sadržaj:

Članci:

Dr. Ivo Politeo: **Kriza žive riječi;** Dr. O. Hoffmann: **Madžarska socijalno-demokratska stranka i pitanje revizije;** Nedeljko Divac: **Uzroci dizanja i padanja starih naroda;** Mirko Kus-Nikolajev: **Primitivna umetnost kao socijološki fenomen;** Bernard G. Shaw: **Žena na tržištu rada.**

Pregledi:

Kulturni: M. K. N., Tri knjige o sovjetskoj Rusiji; Ka Mesarić: Dva izdanja »Nolita«; treći broj revije »Dubrovnik«.

Socijalno-privredni: Sjednica Gl. odbora Sindikalne Internacionale; Josip Beker: Naša drvna industrija.

Listak:

Stanko Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera.**

Digitized by Google

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju

ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

P. T. Upozorenje Pretplatnicima!

Sa ovim brojem ističe pretplata svim ovim pretplatnicima, koji su platili za pola godine (do 1. VI. t. g.), pa ih stoga umoljavamo, da nam priloženom čekovnom uplatnicom pošalju pretplatu za drugo polugodište.

Isto tako za zadnji put molimo sve one pretplatnike, koji su već od prije u zaostatku sa pretplatom, da nam istu bezodvlačno pošalju.

Uprava „Socijalne Misli".

Godišnja pretplata 40 Dinara; Polugodišnja 20 Dinara; Pojedini broj 4 Dinara; Za Evropsko inozemstvo. 8 Švicarskih franaka; Za izvanevropsko inozemstvo 2 Dolara.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Preradovićeva ul. 42. III. kat (dvorište)

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 6. ZAGREB, 1. JUNA 1929. GOD. II.

KRIZA ŽIVE RIJEČI

DR. IVO POLITEO

Događa vam se često, dolazeći u običan saobraćaj s kojim čovjekom, da mu nećete pripisati nikakvih viših duševnih sposobnosti. Možda ćete ga klasirati čak i ispod prosjeka. No pruži li Vam se prilika da proboravite s njim neko vrijeme u tzv. veselome društvu, gdje su neizbježivi govori i zdravice, bit ćete iznenađeni i zadivljeni kad budete čuli i njega govoriti. Je li to onaj isti prijašnji skromni čovjek, o kome ste imali do nedavno i tako skromno mišljenje? Jer eno, čujte ga kako mu riječ teče: kako se lako izražava, kako iskre duhovitosti vrcaju, kolike li pjesničke invencije, kakvog li bogatstva znanja! I vi ćete čovjeka koga ste, kako sad mislite, prije potcijenjivali, otsad početi naglo sve više cijeniti. No sve to samo onda, ako ste n o v a j l i j a u tzv. veselim društvima. Međutim, ako samo malo prođete njihovu školu, naći ćete, da ste se u svojoj najnovijoj ocjeni prevarili, da ste zašli pri njoj u jedan ekstrem, kao što ste kod prvotne ocjene pali možda u drugi ekstrem. Za svu, naime, rječitost, svu duhovitost, za sav pjesnički dar, sve znanje vašeg čovjeka naći ćete da su naučeni, da su prisvojeni dugom praksom, da su manje više mehaničko opetovanje sveg onog, što se reklo i čulo kod hiljada i hiljada takvih stolova veselih društva. Jedva da tu ima nešto samoniklog, nešto što bi stari habitué takvih društava mogao ponijeti sa sobom kao novo ,kao nešto što će ga osvježiti i po čemu će on očutjeti nešto više od onog veselja, koje se zove praznim.

Ovu praksu i naviku da govori, ovu stečenu sigurnost i svijest da je on govornik, ovaj malne osjećaj potrebe i dužnosti da govori, da mora govoriti — prenaša mnogi naš čovjek iz veselog društva u druga područja života. Ali ova imadu drugi predmet i drugu svrhu nego što ju ima ono. Ona traže drugu riječ, drugi ton, drugi mentalitet, drugo znanje, drugu mjeru, sve ama sve drugo, nego li je to potrebno kod bijelog stola. Ipak naš čovjek prilazi k njima s rječju, s mentalitetom i uopće s navikama tog bijelog stola. I zato slušajući govore kod zelenoga stola, kod mrtvačkog lijesa, u blizini cvijeća jubilarca, na skupštinama itd. imate često osjećaj, da se ne nalazite više na tim mjestima; vas ti govori prenašaju, vi imate priviđenje bijeloga stola. Ali ono što vas najviše smeta kod takvog govornika, hereditarno, takorekuć, opterećenog po bijelome stolu, jest m j e r a riječi. On je dug, gotovo beskrajan, on neče, on — po stereotipnome već došaptavanju umorenih slušatelja — ne može da svrši. On je ponio i mjeru riječi sa bijeloga stola. Tamo je ta obilna mjera zasluga, sposobnost i vrlina. Noć je duga: treba ju ispuniti, razbiti; tko se tu većom mjerom razbacuje, taj je bolje ispunio svrhu. Prevrši li mjeru, dosadi li, tu su drugi da ga ušutkaju, a i ovo ušutkavanje jest veselje samo po sebi. Ali kako zaustaviti bujicu riječi, kako ušutkati govornika pri zelenome stolu ili u kakvoj svečanoj zgodi? Tu smijete u najboljem slučaju samo da se znojite, da blijedite ili još možda da prinašate ruku ustima koja zijevaju; ali govornik je za sve to slijep kao što je neosjetljiv i prema potezanju za rukav (ako postoji uopće prilika da se neprimjetno pribjegne i takovome sredstvu).

A istom pri pogrebu! Baš ti pogrebi ilustriraju kod nas ovu suvišnu govorljivost. Umre kakav zaslužan, slavan čovjek. Nema sumnje, treba govoriti, treba mu odati zadnju počast i pijetet također riječima iskazati. Ali odmah javi se u tu svrhu sva sila žalobnih govornika. Pa ni to ne bi bilo suvišno ili zlo, kad bi svatko rekao samo par riječi, i to baš one riječi koje slijede iz naravi istinskih motiva, koji mu daju raison govornika u konkretnome slučaju. Ali gotovo svatko govori mnogo, dugo govori. A rodbina, rodbina koja teško suspreže bol, koja jedva čeka da prestanu sve te formalnosti pa da se sklone u samoću i mir sa svojom tugom, ta izmučena rodbina mora podnijeti još muku tolikog čekanja, stajanja i slušanja. Pri takvim pogrebnim govorima imam često osjećaj — oprostite mi, ako se varam! — kao da je govornik sasvim zaboravio mrtvaca, kao da je sebe stavio na glavno mjesto a pokojniku dao sasvim sporednu ulogu, kao da misli, da je pokojnik umro samo zato, da njega, govornika, mogu ljudi čuti govoriti. Svaki ozbiljan čovjek mora osjetiti pri pogrebu Veličanstvo Smrti, a ja mislim, da će se takvi dugi i suvišni govori svakome činiti uvredom njezina veličanstva. Kad je nedavno sahranjen u Parizu maršal Foch, onaj Foch, o kojemu je prigodom primanja u Francesku Akademiju rečeno, da je, zapovijedajući »vojsci naroda« dao toj vojsci »l' effort surhumain sans lequel biêntot il n' y aurait plus d' humanité«, onaj Foch kome su pri pogrebu odali počast uz čitavu Francesku malne sve države svijeta — onda je u ime svih tih milijonskih masa govorio nad grobom j e d a n j e d i n i : Raymond Poincaré! A i taj jedini nije duljio.

I mnoge naše s k u p š t i n e, pogotovu svečanosti pate od pretjerane mjere u riječima. O istome predmetu hoće svatko da govori, da govori i onda, kad o predmetu ima isto mišljenje kao i drugi, tako da onda svaki govornik rekapitulira ili rasteže uglavnome ono što su mu prethodnici već rekli. Gubi se potpuno s vida svrha žive riječi: da prenese misao, da ulije uvjerenje, da izazove dojam u pravcu akcije za ostvarenje misli. Ako je već jedan govornik tu svrhu postigao, onda svaki slijedeći prije će paralizirati efekt i utući svrhu, nego li da joj šta pozitivna doprinese. Mi svi doduše to dobro znamo, ali u času, kad to znanje treba da primijenimo na same sebe, obično zatajimo. Kao slušači tužimo se na gnjavatora, što suvišno govori, ali kad sami imamo iz te pasivne

Digitized by Google

uloge prijeći u aktivnu, onda ne zaostajemo u gnjavaži za njim, onda zaboravljamo što je auditorij o našem prethodniku šaptao utvarajući si da smo mi jedina iznimka u govorništvu. I takvih može da bude i doista ih ima, ali tko će prema sebi sačuvati tu objektivnost, da si prizna, da baš on nije ta iznimka?

Manija duljenja rijetko je i naša predavanja prištedila. Apstrahirajući od toga, da predavanje ne znači još pročitati sastavljeni kod kuće govor ili na pamet, pa eventualno i ex abrupto govoriti, ali bez svojstva koja su potrebna da povežu predavača sa slušateljima — apstrahirajući od toga može se reći, da duljina skoro najviše predavanju škodi. Staro je pravilo (doduše praćeno iznimkama): što bolje netko razumije predmet, to jasnije, popularnije i kraće razložit će ga. Tko to ne umije, taj ili ne razumije dobro predmet ili nema sposobnosti da vlastito razumijevanje prenese na drugoga. Kako je teško predavati i kako je teško dulje vremena držati napetom pozornost slušatelja samo živom rječju, dokazom je činjenica, da si predavači sve više pomažu projekcijama i drugim sredstvima. No baš to bi moralo učiniti predavače opreznim i spriječiti ih da duljinom ne unište onaj dobar efekt, što su ga jednim dijelom predavanja, dakle kraćim trajanjem, eventualno postigli.

Moderan čovjek toliko toga mora da sazna i izvede, da mu je vrijeme osobito dragocjeno. Tu dragocijenost povećaje još teškoća borbe za egzistenciju. I zato on pazi, da od te dragocjenosti odviše ne izgubi. Strah pred duljinom govora, pred suvišnim riječima drži mnogoga građanina daleko od skupština, od predavanja, od javnih priredaba, od javnoga rada, od uopće mnogoga toga, što bi, bez te duljine, donijelo koristi i građanu i općenitosti. Zato je duljina govora neprijatelj svrsi, koju govor uopće ima. Daleko, daleko brojniji su štediše vremenom od rasipnika riječima. Ovi upropastiše mnogu akciju i usporiše napredak, napose u javnim poslovima. Suvišna duljina žive riječi, a to znači kriza riječi jest donekle i kriza parlamentarizma. Riječ kao glavno sredstvo parlamenta morala je služiti istoj svrsi, kojoj i sam parlamenat: demokraciji. Riječ je, dakle, u parlamentu imale da iznese potrebe naroda i da izrazi volju njegovu, kako da se tim potrebama udovolji. Čim je narodni poslanik u svojim govorima smetnuo s uma tu svrhu riječi, tu njezinu funkciju, odvratio je parlamenat od demokracije i uzrokujući time krizu parlamentarizma dao povoda mišljenju i o krizi demokracije.

Živa riječ nije isto što i pisana. Ne samo po tome, što i najbolji pisci mogu biti vrlo slabi govornici i obratno; ne samo po efektu i sredstvima, nego i po odnosu između pisca prema čitateljima resp. govornika prema slušateljima. Odnos pisca prema čitatelju jest slobodniji, dok je onaj slušatelja prema govorniku, da tako rečem, vezaniji. Pisac je udaljen od čitatelja; oni se ne vide a najčešće i ne poznaju. Čitatelj je potpuno slobodan u određivanju časa, kad će da postane čitateljem i kad će da to prestane biti. Kod slušatelja je obratno; tu govornik (i ako ne potpuno slobodno) određuje, kad će netko postati i prestati biti slušateljem. I zato si pisac smije priuštiti onu duljinu, koja nikada nije u interesu govornika i slušatelja. Ako pisac opširno piše, čitatelju je uvijek slobodno da skrati ili prekine čitanje. Ne učini li to usprkos eventualne suhoparnosti pisanja i gnjavaže, onda ima ovu više pripisati sebi no piscu. Ali ako govornik prekomjernim govorom muči slušatelje, onda su ovi prisiljeni to podnašati, jer im razni obziri priječe da prestanu slušati odn. da prestanu simulirati slušanje. Baš zato sva krivnja za gnjavažu pada na govornika, ali ne samo za gnjavažu, nego i za sve ostale štetne posljedice. Živa riječ je kao i život sâm: tko mu nezna mjere, stići će brže njegovu kraju. Živ govor čini prekomjerna duljina mrtvim; ona uništava funkciju žive riječi; ona dovađa živu riječ u krizu. Zato riješenje krize ne sastoji u ukinuću ili zarobljenju riječi; riješenje je i spas u nalaženju, u upotrebi prave mjere.

Madžarska socijal.-demokratska stranka i pitanje revizije

Dr. O. HOFFMANN

Čitava madžarska vanjska politika kreće se oko pitanja revizije mirovnog ugovora. Ovaj je pojam doduše veoma neodređen, jer jednom se misli pod tim revizija čitavog kompleksa trianonskog mirovnog ugovora, a drugi put tek revizija granica. Pa i u tom smjeru je cilj neodređen, no lozinka revizije vlada uglavnom čitavim javnim životom. Time motivira sadašnja kontrarevolucionarna vlada svaki svoj vanjskopolitički korak i to navodi kao uzrok svom unutarnjem sistemu i vrši teror nad onim građanskim krugovima, koji se ne mogu otrgnuti od nacijonalističkog gledišta. Ova je lozinka postala podlogom one kritike i nečovječnih progona, koji nisu snašli samo komuniste, već i pokretače oktobarskog demokratskog prevrata. Bethlenova vlada nastoji, da pomoću ove popularne lozinke prisili sve slojeve madžarskog društva, da joj bez razlike na svoja politička gledišta daju moralnu bazu za njezin rad, pa je stoga izvan vladine stranke osnovala društvenu organizaciju, pod imenom »Revizionistička Liga«, u koju milom i silom uvlači i druge stranke, pa i gospodarske i kulturne organizacije. Bez sumnje je to spretna taktika, pošto vlada drži u svojim rukama upravljanje Ligom i tako se prikazuje kao inicijator velike historijske misije. Vladi je uspjelo postići, da se njezini izaslanici u Ligi nadu u jednom krugu sa zastupnicima građansko-demokratskih opozicijonih krugova i tako su građanski slojevi društva i protiv svoje volje mnogo doprinijeli učvršćivanju pozicija inače omražene Bethlenove vlade.

Ova igra nastavljala se nesmetano sve do onog vremena, kad je međunarodno značenje socijalističkih stranaka počelo naglo da raste. Naime okolnost, da su socijalisti osim nekih manjih zemalja i u Njemačkoj uzeli najjačeg udjela u vladi, a u Francuskoj stoje u središtu jedne efikasne ljevičarske politike, koja bi se imala naskoro ostvariti, dok je u Engleskoj ključ političke situacije došao u Macdonaldove ruke, sve ove okolnosti znatno su utjecale na podređeni položaj madžarske socijalno-demokratske stranke. Demagogija, koja je svakog radnika, koji nije bio voljan stupiti u organizacije, uzdržavane sa strane laičkog i crkvenog kapitalizma, bacala u isti lonac s Moskvom, ova ista demagogija ublažila je svoj glas prema socijalno-demokratskom radništvu Madžarske. — No okuženi mentalitet madžarskih vladajućih klasa ustručavao se učiniti odlučnije korake u smjeru političkog pomirenja i radništvo podići u službu jedinstvenog društvenog cilja. Najznatniji protektor madžarske revizionističke ideje lord Rothermere, morao je tek da upozori madžarske političke krugove na to, da Madžarska može sred promjenjene evropske situacije tek onda očekivati neophodno potrebne simpatije inostranih zemalja, ako će prekinuti s dosadanjim svojim unutarnjo-političkim sustavom. Povoljna međunarodna atmosfera moći će tek onda da nastupi tako kod velevlasti kao i kod zainteresovanih naslijednih država, kad će madžarsko miroljubiva politika biti zagarantovana sa strane opće

Digitized by Google

narodne jedinstvene grupacije, koja će obuhvatiti sve stranke i klase, a osobito radništvo. Rothermere je naročito istaknuo, da ovakova politika, koja nije vođena u spomenutom duhu, jednostavno zapriječuje i najumjereniju reviziju.

Ovo Rothermerovo stanovište uzdrmalo je Bethlenovu poziciju, koja je do tada izgledala dosta čvrsta, a pogotovo je upropastilo svaki ugled Revizijonističke Lige. Liga se ukazala kao nepotpuna i štetna organizacija, koja ni po svom djelovanju ni po sastavu ne stoji u interesu Madžarske. Rothermere je ne samo podignuo madžarsko radništvo na taj pijedestal već je ovu silu, koja je do tada bila potisnuta u pozadinu, označio neophodno potrebnim političkim faktorom. Liga je tako dospjela u krizu. Kroz mjesece i mjesece tražila je izlaz, dakako uz pomoć Bethlenove vlade, kako bi zadržala čarobnu mantiju revizijonističke lozinke, a da se uz to ne bi morala politički poniziti pred bagatelizovanim i proganjanim radništvom. Za vremena krize pošao je jedan ili drugi nepomirljivi oligarha u svom klasnom bijesu tako daleko, da je zauzeo stanovište protiv revizije granica i otvoreno izjavljivao, da mu je milija malena Madžarska, koja se dade gospodarski izrabljivati, nego veća Madžarska, koja bi bila demokratski uređena. No napeta situacija slomila je ipak oholi ponos i liga oligarha i kapitalista morala se ipak pokloniti pred socijalno-demokratskom strankom. »Vanredno dragocijeni dio madžarskog naroda — radništvo — ne nalazi se u našim redovima, i bili bismo sretni i ponosni, kad bi mogli radništvo pozdraviti kraj nas.« To su bile riječi ultrareakcijonarnog predsjednika Revizijonističke Lige. Gorke no čarobne riječi, a iza njih je slijedio službeni poziv socijalnodemokratskoj stranci, da se priključi Ligi. Svemogući gospodari madžarske reakcije nisu dakako sumnjali da će ovo milostivo spuštanje pa moralni pritisak, što ga vrši lozinka revizije, dovesti do potpunog upokorenja madžarskog radništva. No veoma su se prevarili. Madžarski socijalisti našli su se na visini situacije i odlučno odbili poziv. U svom odgovoru nemilostivo su raskrinkali pravu bit oligarhičke i reakcijonarne revizijonističke politike, koja se bori samo za svoja izgubljena velika imanja, pa je u tom klasno obilježenom nastojanju ne može socijalnodemokratska stranka pomoći. Samo u tom slučaju bi socijalisti potpomogli Ligu ,kad bi se ova okrenula proti vlade i u interesu revizijonističke ideje poradila onamo, da se loš sistem unutarnje politike, koju osuđuje čitava Evropa, podvrgne temeljitoj reviziji. Socijalno-demokratska stranka naglasila je u svom odgovoru, da široke mase madžarskog naroda žele mirne i prijateljske odnose s narodima okolnih zemalja, a ovo pomirenje ne će se postići samom revizijom granica, već putem takova političkog uređenja, koje će i na polju vanjske politike osigurati ostvarenje slobodne volje madžarskog naroda, a ne će biti vođena s egoističnog stanovišta pojedine klase. Socijalno-demokratska stranka pozvala se ubojitom ironijom na velekapitalista Rothermera i predlaže, da bi madžarska vlada i Liga poslušala njegove savjete, a u tom slučaju spremni su socijalisti, da sarađuju s Ligom.

Revizijonističku Ligu i vladine krugove veoma je razljutio ovaj neočekivani odgovor, koji je bio diktiran čustvom časti i dužnosti sa strane socijalista. Liga naziva ovo odbijanje najvećim grijehom zadnjeg desetljeća. Čute naime ovaj smrtni udarac, koji im je zadalo provocirano radništvo. Njima i njihovom sistemu, koji se služi revizijom kao lažnim ukrasom jer u njihovim rukama nije revizija sredstvo mira i narodnog napretka, već oružje za održanje klasne pozicije i postignuće imperijalističkih ciljeva.

No svi oni, koji znaju da gledaju i preko koprene službenih fraza madžarske vladajuće klike, mjere baš mjerilom njenog zaprepaštenja muževan i hrabar istup madžarskog radništva i žele mu mnogo uspjeha u teškoj borbi za postignuće revizije cjelokupne madžarske politike.

Uzroci dizanja i padanja starih naroda

NEDELJKO DIVAC

Istorija ljudskoga roda dugačka je. Ona se računa na više hiljada godina. Ali ona je postala značajna tek sa postankom velikih nacionalnih zajednica. A velike nacionalne zajednice prvo su se razvile u Aziji, po tom u Africi, i tek po tom u Evropi. Stoga se Azija zaista može smatrati kao kolevka naroda, a možda i čoveka, kao što se to već misli.

Razvitak starih naroda tekao je takođe uz teške kako unutrašnje tako i izvanje borbe kao i razvitak današnjih naroda. Unutrašnje su se borbe vodile zbog društvene nejednakosti. I u koliko je nejednakost bila veća u toliko su i unutrašnje borbe postajale oštrije, nepomirljivije i dugotrajnije.

U tim borbama narodi su napredovali ili propadali, što je zavisilo od toga: da li su borbe dovodile do uspostavljanja ravnoteže u imovinskim, pravnim i političkim odnosima, ili do stvaranja staleža od kojih su jedni imali sve bogatstvo i svu moć, dok su drugi bili potčinjeni i živeli u krajnoj neimaštini i bespravlju. U prvom slučaju stari su narodi gotovo redovno napredovali, dok su u drugom slučaju redovno nazadovali pa i propadali.

Kinezi spadaju među najstarije narode. Njihova istorija počinje još oko 4000 godina pre Kristova rođenja. U svome razviću oni su prolazili kroz razna stanja. Dugo su živeli u stanju feudalnoga ili velikaškoga poretka. Jedno vreme (na 1000 godina pre Kristova rođenja) imali su oko 125 velikaških kraljevina.

Ali taj sistem velikaške vladavine doveo je Kinu najzad do krajnje slabosti. V. Duruy[1]) veli: »Međutim kineska velikaška vladavina završila je, kao i naša, stvaranjem neizmerne anarhije«.

Kao reakcija na velikašku vladavinu javljali su se mnogi neredi, potresi i prevrati. Iz toga su proizlazila i učenja protivna velikaškoj vladavini i samoživosti. Jedan od najvećih propovednika u Kini pravičnije vladavine bio je Konfučius (530.—478. g. pre Hrista). On je u svojim propisima za vladaoca govorio: »Sredstva za upravljanje državom jesu: da narod ima dovoljno hrane, da postoji dovoljna odbranbena sila i da narod ima u upravu poverenje«. A jedan mlađi Konfučijev suvremenik, Mitz-Tsi učio je: »Ako su vremena dobra, onda je narod čovečan i valjan: ali ako su vremena rđava, onda je i narod prost i zao«.

Kineski narod dolazio je tokom mnogih vekova u razna stanja. A u 14. veku posle Hristova rođenja učinjen je jedan pokušaj čak i da se stvori socijalistički red. Taj je pokušaj učinio car Shen Tsung, uz saradnju svoga ministra Wang-Ngan Shen-a. On je proveo državno monopolisanje zemljoradnje, trgovine i zanatstva, u nameri »da pomogne siromašnima da ih ne bi požderali bogataši«. On je proveo maksimiranje cena svima životnim namirnicama. Poreze su plaćali samo bogataši i prihodi od nje su davani za pomaganje siromašnih, starih i onih koji nisu mogli naći posla.[2])

Ali u toj borbi između dve istoriske težnje, velikaške i demokratske, u Kini je, najzad, preovladala više demokratska težnja. »Razlike u svojini zemlje i zemljišta, veli E. Luzzatto, još i danas su u Kini mnogo manje nego u većini drugih država. Još i danas je kod Kineza porodična zajednica izvanredno čvrsta, pa čak i zajednica oženjene dece sa rodite-

Digitized by Google

ljima. Pojedinci nemaju nikakvo pravo na zemlju i zemljište. Ono je svojina porodice, a porodica je obavezna da svoje članove ishranjuje i da ih izdržava. Ako neka porodica postane toliko mnogobrojna da ne može da živi od prinosa svoje zemlje, onda ona odašilje neke svoje članove u neki grad, da tamo vrše kakvo zanimanje. Ali najveći deo tako zasluženoga novca pripada opet porodici, koja je dužna da se stara za potrebno napredovanje svojih članova« (str. 22.).

Uspostavljanje, najzad, ipak jednoga demokratskoga poretka, omogućilo je najviše da se kineski narod i kineska država održe, pa makar i u jednom stanju koje je značilo zastoj u napredovanju. Drugi stari narodi, koji nisu mogli utvrditi demokratski red, propadali su obično i kao narod, a još više kao država. Među te narode spadaju stari Egipćani, Babilonci, Jevreji, Grci i Rimljani.

Stari Grci su naročito interesantan primer u tome pogledu. Kod njih je vladao u prvoj periodi njihove istorije potpuno demokratski poredak. U ponekim slučajevima praktikovan je čak gotovo potpuno komunistički način rada i života. Pored zajednice u zemlji i obedi su bili zajednički. Tako je bilo na ostrvu Litari u 6. veku pre Hrista.

I kad je i u Grčkoj uzela maha vladavina plemenska, narod i država su počeli pokazivati slabost. Prost narod sve je više gubio interes za zajednicu, jer je on u njoj i politički i pravno i životno bio zapostavljen. To slablenje osetili su prvo darovitiji mislioci i oni su davali tome izraza u istraživanju i predlaganju reformi koje bi trebalo provesti. Tako P l a t o (rođen 429. g. pre Hrista) išao je sa svojim reformističkim zamislima gotovo do potpunoga komunizma. Prema njemu zemlja je trebala da bude državna svojina i da se samo daje pojedinim građanima na čuvanje. On je bio za zajedničke poreze za ljude i žene, kao i za to, da država određuje cene životnim potrebama. Decu je smatrao kao državno dobro i bio je za to da se vaspitaju zajednički. Osim Plata i mnogi drugi su živo zastupali potrebu reforme u smislu veće jednakosti. Među ostalima to je činio i najveći grčki mislilac A r i s t o t e l o (koji se rodio 384. g. pre Hrista). A sve je to poticalo otuda što su veliki mislioci osećali više nego iko, da imovne i političke nejednakosti vode slabljenju nacionalne snage, pa najzad i raspadanju i propadanju.

Ali naročito uspesi u persiskim ratovima (5. veku pre Hrista) doveli su grčke države do velikoga materijalnoga bogatstva, a ovo je opet dovelo grčko društvo do dubokih klasnih podvojenosti. Usled toga buržoazija je utonula u materijalna i čulna uživanja, i time su joj patriotska osećanja oslabila; pa patriotska su osećanja morala oslabiti i kod prostoga naroda, koji se u zajednici osećao bespravan politički i imovno, pa mu ta zajednica nije mogla biti mila. Takav pravac razviča u starim grčkim državama, doveo je najzad i do propadanja te države, pa čak i svi pokušaji njenih najdarovitijih ljudi da otklone to propadanje, ostalo je bez uspeha.

Stari Rimljani prošli su gotovo kroz ista stanja u svome razviču kao i stari Grci. Još dok su bili više seljački narod, sa demokratskim uređenjem, sa približnom imovnom jednakošću, njihova je moć rasla bez prekida.

Ali razviče plemstva već je dovelo do uništenja demokracije, a time i do slablienja rimske moći. Neprestani ratovi, koje je Rim vodio i u kojima je osvajao na sve strane, doveo je doduše do stvaranja velike države, ali koju su još zarana počele razdirati unutrašnje klasne borbe. Seljački stalež, koji je dao prvu snagu rimskom narodu, bio je doveden tokom vremena u bespravan položaj. Robovi do kojih se dolazilo pobedama u ratu namnožili su se. Njih je plemstvo bezobzirno iskorišćavalo u obradi zemlje i u drugim poslovima. Bezobzirnost i bezdušnost sa kojom je plemstvo postupalo sa prostim narodom, koji se nazvao p l e b s o m, doveli su do prve velike pobune, upravo do prvoga š t r a j k a, još 495. g. pre Hrista. Napuštanjem rada plebs je uspeo da prisili plemstvo na izvesna popuštanja.

Ali u prkos svemu, razviče Rima teklo je u pravcu učvršćivanja plemstva. Ta je vladavina postajala sve surovija i bezobzirnija. Usled toga su unutrašnje društvene borbe postajale sve oštrije i nepomirljivije, što je dovodilo do slabljenja nacionalne i državne čvrstine.

Kakvo je stanje bilo zavladalo u rimskom društvu još u 2. veku pre Hrista može se videti i iz reči jednoga velikoga narodnoga borca toga doba, T i b e r i u s a G r a c c h u s a, koje je izgovorio (134. g. pre Hrista) u rimskome senatu. »I divljač koja živi u Italiji, rekao je Gracchus, i stoka koja se goni na pašu, i oni imaju gde da počivaju i da stanuju, ali građani koji se bore za Italiju nemaju ništa što bi mogli nazvati svojim osim svetlosti i vazduha.« Ali za tu svoju smelost i zbog zahteva da se provede agrarna reforma Tiberius Gracchus platio je životom.

Isti je pokušaj učinio i njegov brat G a i u s G r a c c h u s, pa je i njega plemstvo ubilo.

Interesantno je da su se i braća Gracchusi u to predhrišćansko doba zalagali svom snagom za provedenje agrarne reforme, jer su u tome gledali ne samo jednu meru pravičnosti i čovečnosti, već i jednu meru za povraćaj društvene ravnoteže.

U predlozima koje je učinio mlađi Gracchus nalazili su se zahtevi: da niko ne može imati više od 126 hektara zemlje, da ne može napasati više od 100 goveda niti više od 500 ovaca na opštinskoj utrini; u tim zahtevima traženo je, da se država brine da stvori posao onima koji nemaju rada i da se obezbedi jeftinija hrana onima koji gladuju.

Zbog takovih čovečnih zahteva i mlađi Gracchus je izgubio život, ali je i zbog nečovečnosti rimskoga plemstva rimska republika, najzad, posle dugih unutrašnjih klasnih borbi dovedena do rasula, pa i do konačne propasti.

Stoga kad se posmatra postanak i razvitak starih naroda i starih država, i nehotično se nametnu ovi zaključci: Stari narodi su napredovali uvek samo dotle dok su bili u mogućnosti da održe jedan pravičniji imovinski, politički i pravni poredak; oni su napredovali dokle god plemićki ili velikaški stalež nije i suviše ojačao i sva bogatstva i moć bezobzirno prigrabio; oni su napredovali dok je vladala i dok se održavala jedna vrsta imovinske, političke, pravne i društvene ravnoteže.

Razviče velikaškoga staleža uvek je dovodilo prvo do nacionalnoga, a po tom i do društvenoga slabljenja. Jer velikaški se stalež uvek odavao najviše čulnom životu, uživanju i nebrizi; kod njega su usled toga slabila i patriotska osećanja, ti. domovinska ljubav. Ali isto je tako i kod širokih slojeva naroda slabilo i nacionalno i patriotsko osećanje pod vladavinom velikaša. U narodu se nije moglo razviti osećanje ljubavi prema domovini ni prema zajednici u kojoj je on bio lišen svih prava na slobodan duhovni život. Narod nije osećao državu kao organ svoga života, već kao oruđe velikaške vladavine.

Digitized by Google

Stoga je narod postajao ravnodušan i kad su strane najezde dolazile i nije osećao nagon da zemlju brani. Velikaši ili nisu bili sami dovoljni da od stranih najezda brane zemlju, ili su se brzo stranoj i jačoj sili prilagođavali. I tek kad bi se strana sila ugnezdila, u narodu bi se budilo osećanje domoljublja i on je tada, oslobođen nasilja od svoga plemstva, počimao da se buni protiv strane sile i da se bori za svoje oslobođenje.

Ali ako je neki narod držan od strane staleške vladavine kroz vekove u stanju pasivnoga imovinskoga, političkoga, pravnoga i društvenoga života, tada je takav narod konačno zamirao i postajao nesposoban da obnovi život, i stoga je on u slučaju kakve strane najezde umirao i nacionalno i kao država: njega je upravo nestajalo sa istoriske pozornice.

Stoga se čini, istorijski posmatrano, da je za održanje i pravo kulturno napredovanje i nacionalno izgrađivanje nekoga naroda najveća opasnost bila u isključivanju naroda iz aktivnoga učešća u imovinskom, pravnom, političkom i društvenom životu. To isključivanje dovodilo je uvek do umrtvljivanja unutrašnjih narodnih snaga, a usled toga i do konačnog propadanja.

[1]) V. Duruy, Histoire Universelle. — Histoire Générale. 8. édition, 1910., str. 12.

[2]) Svi ovi podatci uzeti su iz dela: »Sozialistische Bewegungen und Systeme bis zum Jahre 1848«, von Elisabeth Luzzatto.

Primitivna umetnost kao sociološki fenomen.

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

I.

Kad je reč o primitivnoj umetnosti, bilo to o umetnosti sadašnjih primitivnih naroda bilo o predistorijskoj umetnosti, u ogromnom broju slučajeva našoj javnosti ne dostaje razumevanje za tu pojavu. To konačno nije ni čudo. Naše današnje umetničko vaspitanje uokvirilo je samo umetnost naroda oko Sredozemnog Mora a i tu opet pretežno klasičnu umetnost. Retko kada prelazi poznavanje umetnosti na Indiju i Istočnu Aziju. Umetnost primitivnih naroda je do nedavna bila brisana u vidokrugu svakog istoričara ili teoretičara umetnosti.

U vezi s time razvilo se kroz stoleća i posebno shvatanje o nutarnjim pokretnim snagama umetnosti i sve što nije moglo izdržati šablonsko merilo klasične umetnosti bilo je odbačeno kao inferiorno. I ispravno je tvrđenje Wilhelma Worringera, da u upoređenju sa gotskim čovekom, sa staroorijentalnim čovekom, sa čovekom amerikanske pradobe itd., naše današnje čovečanstvo, ima, — pokraj sve diferencijacije i razvijenije organizacije, — osnovne linije svoje duševne strukture zajednički sa čovečanstvom klasičnih epoha i da radi toga celom sadržinom svog obrazovanja počiva na ovim klasičnim tradicijama. — Bez mnogo iznimaka, okosnica našeg umetničkog gledanja je klasična umetnost.

Nekim, čovek bi rekao organskim, nasleđivanjem tih klasičnih zasada, došlo je do toga, da se kod nas ustalila metoda umetničkog posmatranja sa natraške okrenutim ocenjivanjem umetničkih kvaliteta. Trebalo je vremena i truda, dok su se probile ove naslage umetničkih tradicija i dok se proširio umetnički horizont.

Naročito je vezivanję predistorijske i etnografske umetnosti, — koje se danas sve više izgrađuju, — od osnovnog značenja za poznavanje postanja i razvoja umetničkog doživljavanja i izražavanja. Danas je zabačeno mišljenje koje smo spomenuli, a koje je za bazu uzimalo grčko-rimsku umetnost. Ovo filološko-istorijsko shvatanje nema danas više nikakve vrednosti, ono se je preživelo.

Što se tiče same umetnosti primitivnih naroda, treba držati u vidu, da umetnost primitivaca, kako ističe Herbert Kühn, uistinu nije primitivna, — čovek tog vremena živi primitivno, njegova privredna forma je primitivna, — ali njegova je umetnost najčišći izraz sveta, koji nije nikada primitivan, već samo drugačije gledan i u drugim oblicima doživljen. Umetnost se još ne izdiže od ostalih duhovnih pojava, ona je vezana isprepletena sa životom sa hiljadu niti, ona je sam život primitivnog čoveka.

Na istinitosti ove tvrdnje počiva i celo naše saznanje o umetničkom stvaranju primitivnih naroda, kao i predistorijskog čoveka.

Već u starije kameno doba nalazimo umetnine po špiljama, koje je stvarao čovek; i što je glavno te umetnine pokazuju svoj posebni, karakteristični stil, koji nalazimo sačuvan u celoj jednoj umetničkoj evoluciji, čije markantne ispone susrećemo u kretsko-mikenskoj umetnosti, u umetnosti Tolteka i Maya (Amerika) u klasičnoj umetnosti Grka, u umetnosti Benina, u umetnosti renesanse i konačno u umetnosti impresionizma. Taj apsolutno prirodni, — realistički, — stil, koji je neposredno vezan uz ćutila nazivamo sa Kühnom — sensornim.

Sasvim je protivan imaginativni stil mlađeg kamenog doba, koji iz temelja izmenjuje odnošaj prema prirodi i koji možemo pratiti preko brončanog i početka željeznog doba do romanske i gotske umetnosti, koji susrećemo u vizantinskoj umetnosti, umetnosti afričkih Crnaca, naroda Oceanije i Indoazije i kod jednog dela Amerikanaca.

Kao što život obuhvaća i subjekt i objekt, i pojedinca i njegovu životnu sredinu (prirodu), tako i umetnost obuhvaća u vremenskom i prostornom strujanju i izmenjivanju oba dela, stvarajući jednu više izražajnu snagu.

Posebno je pitanje, koji momenti regulišu stvaranje tih umetničkih tipova, koje nazivamo sensornim i imaginativnim stilom, i koje pratimo kroz celu istoriju umetnosti uopće.

U prvom redu treba držati u vidu, da je umetnost u svojoj celini refleks života. A život se reguliše privredom, odnošajima produkcije i konzuma, koji nisu nikad uravnoteženi nego se trajno menjaju, bez obzira na to, da li je privredni sistem primitivan ili diferenciran. Radi toga nije život stabilan, već se nalazi u trajnoj pokretnosti i gibanju.

Treba držati u vidu, da su u razvoju istorije ekonomski faktori od isključivog značenja, i da ideološke pojave ne nastupaju nezavisno od privrednih forma. Ekonomska struktura je konačna podloga na kojoj počivaju svi ideološki fenomeni.

Na tačnosti ove tvrdnje počivaju i forme umetnosti. Sasvim drugim ekonomskim formama odgovara sensorni stil a sasvim drugim opet imaginativni stil. Ako sa tog stanovišta posmatramo umetnost primitivnih naroda, onda ona prima određeno obeležje i nužno proizlazi iz životne i ekonomske sredine u kojoj živi čovek.

Tako već u prvim počecima umetnosti jasno vidimo dva stila i njihovo se izmenjivanje odigrava na širokoj ekonomskoj pozadini, kojoj se u ocenjivanju umetničkog izražavanja posvećivalo do sada tako malo pažnje. To znači, da je svaki stil vezan uz određene ekonomske forme.

Moritz Hoernes postavlja u razvoju ekonomskih forma dva glavna tipa: parazitsku i simbiotičku privredu. Pod parazitskom privredom podrazumevamo onaj najniži ekonomski sistem u kome čovek živi od iskorištavanja prirodnih produkata bez brige za njihovo obnavljanje i podržavanje.

Protivan je tip: simbiotička privreda, gde čovek živi u zajednici sa biljem i životinjama, koje održavaju čoveka, a čovek se brine za njihovo održanje i obnavljanje.

Zalazeći u poreklo umetnosti, mi na prvom stepenu susrećemo paleolitskog čoveka (starije kameno doba) koji živi u parazitskoj privredi t. j. od lova i sabiranja. Taj predistorijski čovek, kao i danas oni primitivni narodi, koji se nalaze na istom stepenu imadu u osnovima jednako umetničko izražavanje, koje je okarakterisano potpunim naturalizmom u prikazivanju umetničkih objekata. Neposredni doživljaj u životnoj sredini, u koji se ne uklapa nikakvo religijsko, moralno ili intelektualno doživljavanje, daje ele-

Digitized by Google

mentarni sensorni stil, koji smo unapred već definisali po njegovim kvalitetima.

Kod neolitskog čoveka (mlađe kameno doba), koji već živi u simbiotičkoj privredi, susrećemo sasvim izmenjeni umetnički doživljaj. Neolitski čovek, kao i današnji primitivni narodi na tom stepenu, bavi se već stočarstvom a susrećemo i početke poljoprivrede. Ovakav izmenjeni životni i privredni krug nagoni čoveka na razmišljanje o prirodnim pojavama, o ovisnosti od nepoznatih sila, koje odlučuju njegovim opstankom, održanjem njegove stoke, useva i t. d. Čovek u to doba počinje da razmišlja, da traži smisao događaja iza njih, da vezuje razne životne uslove i da formira pomalo jedno životno saznanje.

Van sumnje je, da je proces bio vrlo spor, kao što je i razvoj privrede išao veoma sporim tempom. Od onoga časa, kada je čovek počeo da razmišlja o narednom danu i spremio svesno kakav koren za hranu, pa do izgradjene poljoprivrede kombinovane sa stočarstvom prolazile su hiljade godina, pa tako je i razmišljanje o prirodnim pojavama išlo polako, nesigurno uz neprestane nutarnje potrese.

Time što je čovek počeo da razmišlja o prirodnim pojavama počeo se između i njega i prirode, da uklapa jedan novi niz duhovnih kvaliteta, koje su uplivisale na umetničko doživljavanje i stvorile stil, koji nazivamo imaginativnim. Ovde više nije umetnički doživljaj neposredno vezan uz prirodu već se u umetničko doživljavanje unose nove vrednote, koje sukcesivno vode do apstraktnosti. Na mesto dosadanjeg naturalističkog stila dolazi geometrijski.

Ako je paleolitski čovek živio u uskoj vezi sa celom prirodom i naročito sa životinjama, koje su bile gotovo isključiva njegova hrana a lov na njih jedina njegova briga, onda nije čudo da je prikazivanje tih životinja bila glavna sadržina njegove umetnosti. Ta umetnost je bila figuralna, lovačka i muška. Muškarac-lovac je bio jedini stvaraoc te umetnosti.

Umetnost neolitskog čoveka, koja je refleksivna, unosi više umetničkih objekata u vidni krug čoveka. Ona prelazi od figuralne umetnosti ornamentalnoj, dakle formi, koja ne počiva samo na tehničkom geometrizmu, već u koju čovek unosi elemente lične duhovne dispozicije, svoj lični umetnički doživljaj, koji se preleva od izolirane umetničke jedinice prema kombinatornim formama. U toj umetnosti surađuje žena, koja kod naroda sa simbiotičkom privredom prelazi od biološkog individua socijalnom, bez obzira na to da li je njen odnošaj pravno određen i omeđen. Ona sa svojim smislom za red stvara nov umetnički tip sa novim materijalom, a to je keramika i njena ornamentalna dekoracija.

Iz ovih osnovnih umetničkih tipova razvija se posle cela šarolikost umetničkog stvaranja čoveka, ali se svugde može iznaći osnovni stil. Da se do sada polagalo tako malo na jednu jaču analizu umetničkih karaktera, u prvom je redu kriva ograničenost dosadanje istorije umetnosti, koja nije uvažavala i uzimala u okvir svoga razmatranja predistorijsko-etnografsku umetnost.

II.

Prema tome treba držati u vidu, i kod ocenjivanja primitivne umetnosti, da je ona refleks života i životne sredine. I u kolikoj je to meri pokazuje nam primer predistorijskih ženskih plastika naročito t. zv. Venere iz Willendorfa, kao i plastika životinja.

U iskopinama iz kamenog doba (Aurignac) u Willendorfu u Donjoj Austriji nađeno je i jedno malo žensko čudovište iz vapnenca sa gotovo paradoksno naglašenim opsegom grudi i bokova. Taj kip, koga je isekao pračovek dobio je zvučno ime vilendorfske Venere. Ta vilendorfska Venera spada među prve ljudske plastike iz paleolitskog doba i interesantna je sa više strana. Ne samo radi toga što ovde susrećemo ženu kao objekt umetnosti, već i radi koncepcije, kojom taj objekt dolazi u okvir umetnosti.

»Sve divlje, nevezano i rešeno više kulture, po svojoj je prirodi u najvišoj meri slobodno ali u najvišoj meri i ograničeno. To su i oba glavna poteza u karakteru lovačke umetnosti kvarternog doba; na njima počivaju njene velike odlike ali i njena duboka inferiornost. Njen duh je od veličanstvene nevezanosti ali jednako i od začudnog siromaštva i tuposti. Kako se na svakom detetu može videti, izražavaju se u određenom pravcu pre karakter nego duhovne odlike.«

»U svojim najkarakterističnijim delima nije kvarterna umetnost niti monumentalna niti dekorativna, niti epska niti dramatska, već ako je hoćemo isporediti sa jednom pesničkom vrstom, lirska: ona je umetnost duševnog raspoloženja, veselja u uživanju. Ali najsurovijeg, najživotinjskijeg! Meso je njena glavna sadržina: meso ljudsko i meso životinjsko, prvo u formi erotičkog »idola« (tačnije »ideala«), drugo u formi najčešće prikazanih životinja, koje su služile za prehranu«. (Moritz Hoernes.)

To je bitna sadržina paleolitske umetnosti, sve ostalo je ne samo sporedno, već i od neznatne važnosti i vrednosti za prosuđivanje njenih temeljnih odlika. To su razvučene i groteskne ljudske figure, nešto divlje zvjeradi i bilja, nešto figuralne ornamentike na oruđu i slično.

Umetnost, čiji je glavni objekt bilo meso morala se u punoj meri i prvenstveno služiti plastikom i reljefom, jer upravo njihovom upotrebom najviše odskaču odlike, koje je pračovek hteo da naglasi. Ali kako crtanje i slikanje ide brže od plastičkog rada, to su ipak većina sačuvanih docnijih predistorijskih radova crteži a ne plastika. Ali i u slikarstvu, bilo je dovoljno sredstava, da se udovolji gladi za mesom i punoćom. Pračovek je razvlačio i rastezao konture i time dobivao likove, koji su izražavali njegovo duševno raspoloženje. Debele ženske figure u plastici, kao i slikarije prekrupnih, mesnatih bisona, imadu jednu tendencu: što više mesa, što veći telesni volumen. Ta strast za punoćom, još tačnije debljinom, bila je usko skopčana sa celom životnom dispozicijom i postala vidni odraz jednog raspoloženja, koje je uslovljavala sama priroda, milieu.

Francuski sociolog Jean Marie Guyau je postavio tezu, da je umetnost socijalna i to ne samo radi toga što je njeno poreklo u društvu, čije pozitivne promene na nju dejstvuju, već i radi toga, što je nosioc i stvaraoc idealnog društva u kome život dosiže svoj maksimum intenzivnosti i proširenosti. »Umetnost je«, — veli Guyau, — »čustvom izazvano proširenje društvenog položaja na sva bića prirode, što više i na bića, koja po običnom shvaćanju, stoje van prirode ili na fingirane tvorevine, koje su nastale u fantaziji čoveka. Umetničko podražavanje je pretežno socijalne naravi«. Samo ako prihvatimo ispravnost ove tvrdnje možemo se snaći i u umetničkom životu predistorijskog čoveka. I on, primitivni lovac, nije bio samostalan u stvaranju i formiranju svojih umetničkih dela. I na njega pozitivno upliviše njegova sredina, — ne možemo je doduše nazvati još društvom, — kao i način njegova života.

Što je moglo biti umetničkim objektom paleolitskog čoveka? Van sumnje samo ono, čime je pračovek dolazio u dnevni neposredni dodir, što je imalo za njegov život presudno značenje. Kako već znamo paleolitski čovek je bio lovac i njegova je egzistenca ovisila o uspehu njegova lova. Životinje, koje su mu služile za hranu, zaokupljale su ceo njegov duševni život i on ih je nebrojeno puta umetnički reproducirao. Ogromni deo njegovih umetnina su prikazi životinja, koje je lovio radi hrane a tek kud i kamo manji, gotovo neznatni deo posvećen je zveradi. Tako je u punom smislu reči bila i za pračoveka njegova umetnička produkcija sredstvo izražavanja osećaja i predstava, misli i čuvstava. Kao što je životni i socijalni horizont pračoveka bio tesan i ograničen, tako ni njegova umetnost nije prelazila najuži krug i duševnih i umetničkih manifestacija. U neposredni njegov kontakt sa prirodom nisu se uklapale nikakve posebne ili nove predstave i asocijacije, i njegova umetnost, izgrađena u uskom pravcu, stvorila je umetnički tip, koji je po svom karakteru i po svom tipu realistički (sensorni).

I uistinu, ma kako nam to u prvi mah izgledalo neobično, najstarija, paleolitska umetnost je potpuno verna reprodukcija objekata iz prirode. Svet predstava paleolitskog čoveka sastojao se u nizu igara sa neposrednim sećanjem na vanjske osete, recimo lova. On nije tražio »uzroke« pojava, niti mu je bilo poznato ma kakvo teoretiziranje ili spekuliranje. On nije formirao nikakve ideje o stvarima, koje je zapažao, već je živeo direktno pod uplivom predstava, koje su u njemu ostavljali vanjski upečaci.

Mnogo kašnje, tek u mlađe kameno doba ili neolitsko doba uklapa se, kako je rečeno, u odnošaj čoveka sa prirodom niz

Digitized by Google

sećanja i asocijacija, koje prenesene u umetničko stvaranje formiraju novi tip umetnosti. U čoveku se javlja pomalo bujan svet predstava iz kojih se izvija težnja, da se tvorevinama fantazije dadne konkretni oblik, koji susrećemo u često bizarnim i groteskním umetninama toga doba. Čovek se više ne zadovoljava kopiranjem prirode, on više nije nespekulativan, već naprotiv traži vezu sa prirodom i z a stvari. On počinje donekle, da preocenjuje svoj odnošaj prema svojoj okolini i da mu daje subjektivni karakter. U to doba već nalazimo i početke stvaranja trajnih zajednica i što je glavno početke neke koncepcije kulta duše, dakle početke dualizma, koji je sekao prirodu u dva dela.

(Svršit će se.)

Žena na tržištu rada

BERNARD G. SHAW.*)

Najvažniji i najglavniji posao ženin: rađati djecu, odgajati ih i za njih se brinuti, nije nikada bio naplaćen izravno ženi, već uvijek kroz muža. I tako se dogodilo, da je mnogi glupan zaboravio, da taj rad procjenjuje kao jedan stvaran rad i govorio je samo o mužu, koji jedini privređuje. To je bio nesmisao. Rad ženin u kućanstvu bio je od početka do svršetka neophodno potreban za opstanak društva, ali su zato milijoni muškaraca vršili suvišan posao, gotovo škodljiv, i bila im je jedina isprika, da s njim uzdržavaju svoje neophodno potrebne žene. Iz umišljenosti, djelomično iz bezidejnosti, a u glavnom iz straha, da njihove žene ne poznaju svoju vrijednost, da se ne suprotstave i da ne traže, da budu priznate kao odlučujući faktor u kućanstvu, — sporazumjeli su se muževi u tom, da žene ništa ne privređuju, a muževi sve. Odbili su da im priznaju zakonsko pravo na izdatke za izdržavanje kućanstva. Po zakonu sve ono, što je žena imala, kad se je udala, postalo je imovinom muža. Tim je bilo stvoreno takovo stanje, koje je dovelo do strašnog izrabljivanja, tako da su imućne klase izgradile jedan čitav izvještačeni sistem bračnih ugovora. Rezultat je toga bio, da se imanje ženino prenašalo na osobe, koje pred brakom nisu bile ni rođene; žena je doduše za svog života imala prihod iz svog imanja, ali to više nije bilo njezino imanje, već ga je muž mogao profućkati.

Međutim to ovamo ne spada. Nas se ovdje tiče samo činjenica, da je ženi u kapitalističkom poretku gore nego mužu, jer je kapitalizam zarobio muža a time što ženu plaća kroz muža, napravio ju je njegovom ropkinjom. Žena je postala ropkinja roba, a to je najgora vrsta ropstva.

To stanovitim poslodavcima vrlo dobro dolazi, jer im to omogućuje, da na drugim poslodavcima zarađuju prljavom konkurencijom, a da o tome nitko ne dozna. Događa se to ovako: Jedan radnik s kćerkami mora da radi za nedjeljnu nadnicu od 29 sh (u 19. stoljeću ta je nadnica iznosila 13 sh), ili ako je u blizini grada od 30 do 70 sh na tjedan (od toga još mora nešto ostaviti za doba besposlice). U kućanstvu, koje mora da živi sa 30 sh na tjedan daljnjih 5 sh čini ogromnu razliku, veću nego daljnjih 500 libra za jednog milijonera. Ako se prihod tog radnika povisi za 15 sh ili za 1 lib. u tjednu, tada obitelj tog radnika dolazi na visinu jednog kvalifikovanog radnika. Kako se može oživotvoriti to zavodljivo poboljšanje? Jednostavno time, da odrasle djevojke idu na rad za 5 sh tjedno i da dalje živu kod kuće kod svog oca. Jedna djevojka znači 5 sh više, dvije djevojke znače 10 sh više, tri 15 sh više. Pod takovim okolnostima nastale su velike tvornice, koje uposluju na stotine djevojaka za nedjeljnu nadnicu od 4½ do 7½ sh, ali većina ih zarađuje najviše 5 šilinga. To su t. zv. gladne nadnice. Ali zato su te djevojke bolje hranjene, bolje odjevene i zdravije nego žene, koje su se morale brinuti same za sebe. Tako su bila nagomilana najveća bogatstva n. pr. u industriji žigica na račun one zarade djevojaka od 5 sh, djelomično također na račun njihovih otaca. Djevojke koje rade u tvornici, zarađuju jedva toliku nadnicu, da bi se od nje mogla prehraniti jedna bolja, nagrađena mačka. A kod toga su zdrave, vesele, jake i dobro raspoložene. Starijim ženama, među kojima ima mnogo udova sa djecom, ako nisu zadovoljne sa takovom nadnicom, odgovori se, da tu ima u izobilju mladih i jakih djevojaka, koje su sretne kad dobiju tu zaradu.

Nisu to bile samo kćerke, već i žene radnika, koje su oborile ženske nadnice.

Tako je bilo prenatrpano tržište rada kćerkama i ženama, koje su bile spremne raditi za napojnicu, od koje ne može nikako živiti jedna samostalno živuća žena ili udova. Radi toga postaje brak i na silu glavno zanimanje žena. Mora se pokoriti svemu samo da nađe muža i da tako izbjegne bijednom životu žene, koja je prepuštena sama sebi. Nekoje se udavaju lako, ali druge, manje privlačive, moraju upotrebiti svakojake smicalice, da dobiju muža, a naravno, da takove smicalice škode ponosu ženinom i ne vode k sretnom braku, osobito kad muž dozna, da je on nešto za nju značio samo dok ga je dobila za muža.

To je vrlo zlo, ali stvarno stanje je još gore. Nije odviše pošteno živjeti od zarade muža, s kojim žena nije udata, ali je to ipak moguće. Ako muž ženi, koja trpi bijedu reče: neću s tobom da živim do toga vremena dok nas smrt rastavi, niti u sreći, niti u nesreći, niti u bolesti niti u zdravlju, neću da ti dam svoje ime, ni položaj zakonite žene, ali ako hoćeš biti mojom nezakonitom ženom do sutra u jutro dat ću ti 6 penca i platit ću ti jedan liker, ili prama prilikama, dat ću ti jednu ili deset libra, ili 100 ili jednu vilu, ili jednu ogrlicu od perla, ili jednu krznenu kabanicu, ili automobil, — obično ne biva odbiven. Lako je moguće od žene tražiti, da bude krijeposna, ali nije razumno kad je kaznom te krijeposti glad a nagrada za porok neposredno olakšanje. Ako lijepoj djevojci na jednoj strani ponudite nadnicu od 2½ pence na sat u tvornici žigica s izgledom, da će dobiti otrovanje fosforom i upalu čeljusti, a na drugoj strani ako joj ponudite udoban život pod zaštitom bogatog ljubavnika, kako je to bio običaj među poslodavcima u viktorijansko doba i kako to čine još danas poslodavci na čitavom svijetu, ukoliko ih u tome ne priječe socijalistički zakoni, onda neće biti čudnovato ako ta djevojka dođe u napast, da iz poštovanja prama svom ponosu, iz želje za većom naobrazbom i iskustvom, za boljim društvom, za ljepšim i elegantnijim životom, odluči, da se rađe proda gospodinu za njegov užitak, nego poslodavcu za njegov profit. A ako ju pokušate od toga odvratiti time, da ljepota ne traje vječno, onda ćete ju upravo podsjetiti na to, da se ljepota svrsishodnom njegom dade dulje sačuvati, nego što traje ono doba kad se ženama, »starijim od 24 godine«, zatvaraju vrata tvornice i na njihovo mjesto dolaze mlađe djevojke.

*) Kako je poznato veliki engleski pisac Bernard Shaw, koji se sada upravo nalazi na ljetovanju u našoj državi, nije samo dramatičar, već i pisac znamenitih naučnih djela, među kojima je i zadnje »The intelligent woman's guide to socialism and capitalism«. Ovaj je članak preveden iz njemačkog izdanja tog njegova djela. (Op. redakcije).

Digitized by Google

Pregledi

KULTURNI

Tri knjige o sovjetskoj Rusiji.

Interes za sovjetsku Rusiju ne samo što ne popušta već dnevno raste, kako to najbolje svedoči obilna literatura, koja svake godine dolazi na knjižarsku pijacu. Uspomene, istorije, memoari, obrane, optužbe, obračuni, studije, putopisi svih mogućih pravaca i orijentacija više su nego u stanju, da stvore najšareniju sliku o onom »crvenom misteriju«, koji zovemo boljševičkom Rusijom. Većina tih dela je makulatura pisana od pristaša i protivnika, čija je budućnost rešena već onog časa kad izađu, — da će se u njih zamatati sir i kobasice. Ali ipak ta bujica knjiga donosi i dela, — bez obzira na teorijsko i praktično stajalište autora, — koja nose na sebi oznake jačin kvalitativnih vrednota. To su dela na koja možemo primeniti i kritično merilo a da ih pri tome ne uništimo, kako je to slučaj kod najvećeg dela literature o sovjetskoj Rusiji, koja nije ništa drugo već uveštačena konstrukcija iz koje je dovoljno, da se potegne jedna cigla, pa da se čitava zgrada raskine i svali.

Svakako je jedna od najinteresantnijih knjiga o sovjetskoj Rusiji, knjiga John Reeda »o onih deset dana, koji su uzdrmali svetom.« — John Reed: 10 Tage die die Welt erschütterten, Berlin 1927. — Autor knjige, američki novinar, John Reed, uvereni pristaša boljševika, donosi u tom delu svoje zabeleške za vreme onih deset oktobarskih dana, kada su boljševici preuzeli vlast od provizorne vlade Kerenskoga. Razume se, da je knjiga pisana subjektivno a i autor to sam i ne krije. Ali njegova subjektivnost u opisivanju tih prvih deset dana sovjetske vlasti ne smeta, jer autor još nema što da retuširа na nastranostima sovjetskog režima. Da boljševike prikazuje kao pitomu čeljad i ako ceo Petrograd vre kao parni kotao, to se može odbiti na njegove simpatije. Licentia poetica... Reed opisuje događaje sa upravo rigoroznom reporterskom savesnošću. On je svugde i na svakom mestu, — elastičan do skrajnosti. Kod juriša na Zimski Dvor, u Smolnijevom Institu (centrala sovjeta), na Nevskom prospektu, kod zasedanja gradskog zastupstva, u državnoj dumi, u Carskom selu, na »crvenom« frontu, u Moskvi, svugde ga susrećemo, gde zapaža, beleži, upoređuje i — zaključuje. I ako sâm boljševik, Reed je bez pretenzija. On hoće da bude samo reporter, savesni reporter. Zato kod njega nema nikakvih istorijskih ili socijalnih analiza i argumentacija. On ne ispituje već opisuje. Onako kako je video ili tačnije onako kako je mislio da vidi. Moguće je ovde njegova slabost.

Na njega je boljševička revolucija delovala punom, sugestivnom snagom i zato se od njega i ne može tražiti neka kritičnost ili pogotovo objektivnost. Da svoje zabeleške dokumentira donosi Reed masu proglasa, rezolucija, afiša, telegrama, zapisnika sa sednica, intervjua sa svim mogućim predstavnicima stranaka i grupa, uplićući taj materijal u svoja razmatranja. Njegovi opisi su vrlo plastični i živi. Kao da na nekoliko metara distanse vidimo pred sobom sve one pokretače revolucionarnih sila pocepane Rusije. Černov vođa esera (socijal-revolucioneri), vođe kadeta (konstitucionalni demokrati, najjača građanska stranka), Martov, Tereščenko, Polkovnikov, Aleksandra Kolontaj, Kamenjev, Trocki, Goc, Kerenski, Krilenko, Kornilov itd. svi se oni redaju pred našim očima filmskom brzinom i samo oštra olovka Reeda zadržava se na njihovim profilima, podvlačeći, u par markantnih crta, njihov istorijski tip.

U jednoj stvari nije ni Reed mogao biti veći boljševik od Lenjina. On jasno zapaža, da je pobedu boljševika kud i kamo više omogućila, upravo neverovatna, tvrdoglavost i krtkovidnost Kerenskog (oficijelno trudovik a u stvari eser) i njegovih pristaša, nego li »strateške odlike« boljševika. Kerenski nije nikako mogao da spozna, da je nastavljanje rata pod starim parolama, koje je skombinirao carizam nemoguće u vreme, kad se revolucija borila za nove političke formule. Od vojnih liferanata i korupcionista — (Mjasojedov) — i svojih generala — (proces Suhomlinov) — izvarani ruski vojnik bio je dezinteresiran na ratu, a kako je još većinom bio seljak to su ga makar i maglovite formule o agrarnoj reformi, u vreme provizorne vlade, neminovno dirigirale njegovom domu i kući. Došlo je na red pitanje zemlje. I ako su eseri, dakle najjača i najtradicionalnija seljačka stranka u Rusiji, bili u vladi, ipak im je usled koalicije sa građanskim strankama bilo nemoguće, da provedu programatska traženja svoje sopstvene stranke. Nastavljanje rata i odugovlačenje sa podelom zemlje seljacima-kmetovima upropastilo je Kerenskog. Lenjin je odmah zapazio slabosti provizorne vlade i vešto ih iskoristio. Njegove parole o miru bez odšteta i o bezodvlačnoj podeli zemlje omogućile su mu pobedu i u tim parolama leži tajna onih 10 dana što uzdrmaše svetom...

Sasvim drugačijeg je tipa knjiga René Fülöp-Millera o licu i duhu boljševizma. — René Fülöp-Miller: Geist und Gesicht des Bolschewismus, Berlin 1927. — Ako je Reedova knjiga reporterska deskripcija prvih deset dana revolucije Fülöp-Millerova je analiza revolucije nakon deset godina. Fülöp-Miller je građanin, svesni građanin sa filozofskim kosturom. Njegovo delo treba da bude filozofsko-istorijska analiza sovjeta i ako se na mahove vidi, da je ta analiza više filozofska nego istorijska... Već na prvim stranicama postavlja Fülöp-Miller svoje osnovno filozofsko posmatranje sovjetske Rusije. Za njega se smisao, sadržina, duh zapadnjačkih građanskih demokratija manifestira kao primenjena idealistička doktrina na traženja socijalnog života. I doista građanska interpretacija istorije i sociologije je idealistička i njene socijalne i ekonomske konstrukcije su skroz idealističke, skoro fiktivne. Već je građanski filozof Vaihinger pokazao, kako temeljne zasade građanske ekonomije počivaju na fikcijama. Njegova formula »kao da« (»Als Ob«) pokazuje u punoj meri do kojih se idealističkih razmera proširuju osnovna ekonomska načela građanske nauke. Egoizam i privatna inicijativa (elementi privatne svojine) smatraju se, »kao da« su jedini pokretači ekonomskog razvoja i iz toga se izvodi dedukcijom celi inventar pravnih i socijalnih formula. One se naprosto vežu uz jednu fikciju, koja nema nikakvog realnog, materijalnog osnova, već je po svojoj bitnosti svesna nelogičnost. Da je idealističko posmatranje društvenih odnošaja bitna sadržina građanske socijalne filozofije o tome nam u dovoljnoj meri svedoči čitava konstrukcija građanskog mentaliteta. U tom pogledu ima Fülöp-Miller pravo, samo uz tu ogradu, da to njegovo shvaćanje nije nikakvo njegovo sociološko otkriće. Sovjetska Rusija je za njega praktična, realna konzekvencija materijalizma i materijalističkog shvaćanja socijalnih odnošaja. Na taj način dolazi Fülöp-Miller do svog socijalnog dualizma: na jednoj strani idealističke, zapadnjačke demokratije a na drugoj materijalistički sovjeti. Između ta dva sveta nema pomirenja: ni filozofskog ni političkog. Međutim te reči, pojmovi: materijalizam i idealizam ne kažu nam mnogo. Pa ni svi primeri Fülöp-Millera sve od teatra i vajarstva do organizacije centralnog ekzekutivnog komiteta i ustava SSSR ne daju nam uverljivu sliku tog »materijalizma«. Sve su to dedukcije, koje su prirođene idealističkom mentalitetu samog autora. Idealistička interpretacija filozofije istorije je opet jedna fikcija. Istorijski idealizam bazira na načelu socijalne volje i ako je danas sigurno, da je slobodna volja i pojedinaca i mase samo fikcija. Mi u našim pravnim i religijskim formulama uzimamo »kao da« postoji slobodna volja i iz toga deduciramo nužno regulisanje socijalnih odnošaja na jednoj fikciji. Istorijski materijalizam je deterministički i već prema tome antiidealističan: on ne poznaje socijalnu volju već socijalne uslove. Ali u svojim posmatranjima pravi Fülöp-Miller logične skokove: dok na jednoj strani ocenjuje život i duh sovjetske Rusije kao materijalističan, na drugoj mu podmeće skroz idealističke motive. To je i razumljivo. Njegov mentalitet ne može da misli u materijalističkim razmerima. Usled toga cela sovjetska Rusija postaje irealna, fiktivna. Ukapčajući svoja filozofska shvaćanja u jedan revolucionarni sistem on se bespomoćno trza u svojim vlastitim refleksijama. Njegov se filozofski dualizam pokazuje kao potpuno nesposoban, da ocenjuje jedan istorijski proces, jer je naprosto nemoguće postavljati jedan idealistički kriterij na jednu veštački konstruisanu »materijalističku« stvarnost.

Inače opažanja Fülöp-Millera pokazuju dobro poznavanje političkih, kulturnih, socijalnih i ekonomskih odnošaja u sovjetskoj Rusiji. Naročito u oprekama između socijaliziranih fabrika i sitnosopstveničke seljačke privrede, on dobro zapaža nutarnju slabost sovjetske Rusije i njenu ekonomsku neuravnoteženost. Prikazi ruskog umetničkog života su živi i interesantni i ako on u njima ne može da nađe pozitivnih vrednota. U celosti je knjiga negativni prikaz sovjetske Rusije. On ne odbacuje komunizam samo kao negativnu političku formulaciju socijalnog života, već i kao negativnu filozofsku vrednotu, čiji »materijalizam« koči progres ljudskog duha i onemogućuje ravnotežu socijalnih energija.

Svakako je najinteresantnija knjiga, koja je u poslednje vreme pisana o sovjetskoj Rusiji, knjiga Lava Trockog o pravom stanju u Rusiji. — Leo Trotzki: Die wirkliche Lage in Russland, Dresden 1928. — Slučaj Trockoga je u glavnom svetskoj javnosti poznat ali prava slika

Digitized by Google

stvari, koje su dovele do pada ovog najistaknutijeg člana sovjetske vlade, ostala je prilično nejasna. Je li pad Trockoga bio uslovljen ličnim ili načelnim protivnostima između njega i današnjeg stvarnog gospodara sovjetske Rusije Staljina (J. Džugašvili)? Mora se priznati, da i obračun Trockoga ne daje u tom pogledu jasnu sliku. Van sumnje su postojale već za života Lenjinovog opreke između ove dvojice sovjetskih i komunističkih funkcionara. To se vidi i iz oporuke Lenjina u kojoj ovaj otvoreno priznaje svoju bojazan, da bi radi međusobne netrpeljivosti ove dvojice moglo doći i do rascepa u komunističkoj partiji i do krize u sovjetskoj vlasti. Lenjin je bio za Trockog, što nije ni čudo ako se uvaže silne usluge, koje je Trocki učinio boljševičkoj revoluciji. O Staljinu nije Lenjin imao dobro mišlenje i izgleda, da do njega nije mnogo držao. Međutim oba suparnika naglašavaju da su »lenjinisti«. Radi toga iznosi Trocki bezbroj dokumenata u kojima mu Lenjin daje puno poverenje i priznanje za rad. Svakako je između Trockog i Staljina postojao antagonizam već u vreme dok je još Lenjin živeo. Iza njegove smrti se on još pojačao, jer obadva su pretendirali da budu njegovi naslednici. Lične opreke je još pojačalo i načelno razmimoilaženje u osnovnim pitanjima komunističke i sovjetske politike. Za ilustraciju ličnosti Trockoga treba naglasiti, da je Trocki odličan organizator i govornik, vešt političar sa izgrađenim stanovištem ali slab ekonomist. A problem boljševičke Rusije je prvenstveno ekonomski i tek onda politički. To je Lenjin znao i odatle njegova nova ekonomska politika — NEP. Sa NEP-om je bila u stvari likvidirana epoha radikalnog i beskopromisnog komunizma. Ali je ujedno bila priznata, iako u određenom okviru, privatna svojina. Time je boljševizam zapao među dve vatre. Na jednoj strani nova sovjetska buržoazija (sovburi) a na drugoj radnički sindikati, kojima novi ekonomski pravac nije mogao odgovarati, tim više što su sindikati na pô državne institucije i trebali su da budu osnovi komunističkog privrednog sistema. Sa NEP-om se jasno pokazalo, da je nemoguće sprovesti socijalnu revoluciju u zemlji, koja za to nema ekonomskih preduslova. A onda je još dolazilo na tapet zamršeno agrarno pitanje, taj trn u sovjetskoj peti. Što se više taj trn povlačio to se rana više gnojila. Lenjin je uspešno sproveo oktobarski prevrat parolom »zemlja seljacima« i stvorio time male seoske sopstvenike i ako je dobro znao, da time stvara ponovno preduslove za privatnu svojinu. Ali drugačije se revolucija nije dala sprovesti. Ovde je ležao koren svih naknadnih sukoba sa seoskim sovjetima: agrarna i socijalna revolucija ne mogu se paralelno sprovađati. Velik deo sela reprezentuje danas već imućni seoski gazda (kulak). Kulak plus sovbur to je slika »komunističke« Rusije...

Trocki je pod autoritetom Lenjina prihvatio NEP ali se s njime nije mogao nikad složiti. U njemu su bile na jednoj strani žive njegove predoktobarske tradicije, koje su mu prečile svako razumevanje za agrarni problem i za socijalno značenje zemljoradnika. A na drugoj strani je ostao protivnik privatne svojine i stvaranja privatnog sovjetskog kapitala. Dakle levičar i radikal u partiji. Sasvim drugo stanovište zauzima Staljin i njegova grupa. Staljin hoće da nastavlja politiku NEP-a i da sprovede privrednu sanaciju ali uz neke ograde naprama desničarima u partiji, koji sve više, pod uplivom kulaka i sovbura, traže proširenje privrednih koncesija. Istina, i Staljin se u glavnom oslanja na ove dve grupe a kud i kamo manje na radničke sindikate, što svedoči njegov sukob sa Tomskim, predsednikom Profinterne i ruskih sindikata, ali u glavnom on lovi ravnotežu i zauzima centar u komunističkoj partiji (KPR).

Stanovište Trockog je sa ekonomskog stanovišta neodrživo. Jer da je radikalni komunizam imao životne snage ne bi Lenjin bio prisiljen na NEP i na koncesije. Program socijalizacije je već onda bio likvidiran najpre sa kombinatima (kombiniranim državno-privatnim poduzećima) a onda proširenjem delokruga privatnog kapitala i davanjem ustupaka stranom kapitalu.

Sukob između Trockog i Staljina u stvari je nutarnja kriza boljševizma: ekonomska i politička. Oslanjajući se na kulake i sovbure Staljin će neminovno morati davati koncesiju za koncesijom i tako sprovesti potpunu likvidaciju socijalne revolucije što još ne znači i likvidaciju boljševičke oligarhije. Kako su zaoštrene privredne prilike u Rusiji o tome iznosi Trocki bogat statistički materijal.

Međutim od interesa je i pitanje kako je moglo tako brzo doći do pada Trockog? Pogotovo ako se uvaži njegova popularnost i njegove zasluge. Trocki svoj pad obrazlaže terorom koji je partija još iz godina građanskog rata zadržala kao svoje borbeno sredstvo, upotrebljavajući ga sada protiv vlastitih pristaša. Dakle ono isto sredstvo, koje je nekoć i Trocki glorificirao, sada ima da iskuša na sebi i na svojim pristašama. To je prokletstvo terora, koje je već Luxemburgova predvidela, upozoravajući sovjetske vlastodršce, da to sredstvo odbace. Ali samo nasilje još ne može obrazložiti pad jednog čoveka one reputacije, koju je uživao Trocki.

Trockoga je oborio sam sistem sovjeta i sovjetske hijerarhije. Poznato je da je sistem sovjeta antidemokratičan i cela njegova struktura proizlazi iz samog indirektnog glasanja sve od fabričkih i seoskih sovjeta pa do centralnog eksekutivnog komiteta. Tim načinom indirektnog biranja nastojali su boljševici, da zapreče prodiranja t. zv. vanpartijskih elemenata (menjševika, esera itd.) u sovjete. Tako može doći do apsurda, da neko ima u svim sovjetima jednog fabričkog rejona većinu pristaša a u ekzekutivnom komitetu nema nijednog jedinog. Taj sistem omogućio je Staljinu, kao generalnom sekretaru KPR, koji dirigira izbornu manipulaciju, da je u centralni ekzekutivni komitet dopremio samo svoje pristaše. Već je u svojoj oporuci Lenjin upozorio na fatalnu činjenicu, da se Staljinu poverilo najvažnije mesto u boljševičkoj političkoj grupaciji. I ako nema sumnje, da je Trocki u radničkim krugovima popularniji od Staljina ipak je Staljinu uspelo, da ga posredstvom centralnog eksekutivnog komiteta onemogući. Da ostane mir u zemlji, zato se već izdašno pobrinula GPU (politička uprava, prijašnja vanredna komisija — Čeka).

Knjiga Trockog je pisana poznatom njegovom virtuoznošću i polemičkom spremom. I ako nam, radi svoje subjektivnosti, ne prikazuje pravo stanje stvari i prave uslove sukoba sa Staljinom ipak je knjiga interesantan istorijski prilog za poznavanje savremene Rusije.

M. K. N.

Dva izdanja »Nolita«.

(Knjige se dobivaju u svim knjižarama, kao i u administraciji »Nolita«, Beograd, Cara Uroša ul. 15.)

*

Dvije ukusne, prvorazredne, potrebne knjige. U nas još nije bilo tehnički ovako opremljenih knjiga. U nas je velika potreba za ovakovim knjigama:

André Baillon: »O jednoj Mariji«

Upton Sinclair: »Metropola«

ANDREBAILLON je novo ime. I odmah - veliko ime. Charles Vildrac veli u predgovoru: »André Baillon je stariji nego ja. I ako nije mnogo objavio, ipak je on bar mnogo napisao.«

On je napisao osim ove, još jednu knjigu. Da je napisao samo suptilnu eligiju »O jednoj Mariji«, napisao je mnogo.

Jedan život pun ljubavi i tragike: jedna Marija. Zatim još jedan život pun iskrene slabosti: Henry Boulant. — Odlomci sreće, beskonačnosti patnje. To je jedna Marija. — Izgubljena kolotečina, mnogo, mnogo slabosti i grijeha i jedno dobro srce. To je Henry Boulant. — Zbroj svega: Skromni smiješak jednog izvojevanog optimizma. To je André Baillon.

Njegov stil iznenađuje. Njegove slike osvajaju. Njegova lirika ima dramatske efekte. Njegova je kompozicija umjetnički suptilna. Njegova je ideja velika, plemenita, savremena, socijalna.

Srdačna je knjiga »O jednoj Mariji«. Treba je čitati. Treba je proživljavati.

UPTON SINCLAIR bori se neumorno sa avetima Amerike: novac—glad, raskoš—bijeda, milijuneri—sirotinja.

Sinclair nije samo pisac, umjetnik. On je borac. U »Metropoli« objektivni ilustrator američke milijunerske aristokracije rasipne do nevjerojatnih dimenzija.

Sinclair ilustrira problem američke novčane aristokracije: kako da se potroše milijuni. Problem, koji zaokuplja sav životni interes nekoliko stotina new-yorskih besposličara.

U »Metropoli« nanizane su činjenice opažanjem sociologa. Realnost je uvjerljiva. Nevjerojatnost groteskna.

U »Metropoli« nije zadrhtala strast umjetnika Sinclaira. U njoj talasa daleka, podzemna grmljavina. Sinclair je smion, borben. — Ipak: Amerikom vlada nekoliko stotina milijunera, koje muči problem: kakove bi još raskoši trebalo izmisliti, da se potroši novac.

Sinclair prelazi preko tih problema podzemnom grmljavinom.

On nabacuje drugi, važniji, aktuelniji, svoj problem:

»Hoću da vidim, da li je u New-Yorku moguće na p o š t e n način zarađivati svoj hleb!«

Ka Mesarić

Revija »Dubrovnik« — treći broj

Izašao je treći broj mjesečne ilustrovane revije »Dubrovnik«. Članci ovoga broja pretežno se bave problemima ž i v o g Dubrovnika: saradnjom susjednih oblasti (Crnogorci i Du-

Digitized by Google

brovnik), perspektivama naše pomorske trgovine, ekonom. orijentacijom primorskog seljaštva i sitnim radom u turizmu. — Starom Dubrovniku posvećen je historijski opis dubrovačke katedrale (A. Liepopili), prikazi N. Gjivanovića i J. Tadića, te desetak vrlo zanimivih reprodukcija karakterističnih dubrovačkih kapitala. — Pregled je bogat (dvadeset prikaza i bilježaka). — Polugodišnju pretplatu od Din. 50.— treba upraviti administraciji revije »Dubrovnik« u Dubrovniku.

SOCIJALNO-PRIVREDNI

Sjednica gl. odbora Sindikalne Internacionale.

Prošlog se tjedna održavala u Pragu sjednica gl. odb. amsterdamske Sindikalne Internacionale, u kojoj se nalazi organizovano oko 15 milijona radnika iz čitavog svijeta. Na sjednici su bili pretresani svi važniji ekonomski i socjalno-politički problemi, koji interesuju međunarodnu radničku klasu. Posebice je bio važan referat belgijskog delegata Mertens-a o međunarodnoj organizaciji rada i ovogodišnjoj međunarodnoj konferenciji rada, te referat njemačkog delegata Leiparta o odnosu radničke klase prama racionalizaciji u privredi.

Drug Mertens je najprije izložio važnost međunarodne organizacije rada a nakon toga prikazao značenje ovogodišnje međunarodne konferencije rada. Kao sve dosadašnje tako će i ovogodišnja međunarodna konferencija rada u prvom redu imati da raspravi vrlo opsežni referat direktora Međunarodnog Bureau Rada; nakon toga će imati da donese konvenciju o pitanjima zaštite u nesretnim slučajevima na radu sa specijalnim odredbama za zaštitu od nesreća pri utovarivanju i istovarivanju brodova. Tako se među tim specijalnim odredbama nalazi i ona, da se na svim tovarima težim od 1000 kgr. ima označiti težina, a jednom daljnjom konvencijom ima se obezbjediti sigurnost pristupa brodovima na kojima se radi, sigurnost dizalica i lanaca, i brza liječnička pomoć. Nadalje ovogodišnja konferencija ima da donese generalne odredbe o ograničenju radnog vremena privatnih namještenika u trgovačkim preduzećima, u privatnim uredima, lječilištima i u svim ustanovama za zabavu, bilo privatnim ili javnim. I konačno će konferencija imati da raspravi jedno od najvažnijih pitanja t. j. pitanje prinudnog rada u kolonijama. To je pitanje jedna od najcrnijih tačaka današnje kolonijalne politike. Kapitalističke države, koje u svim krajevima svijeta posjeduju ogromne kolonije, u nezasitnoj želji da što izdašnije izrabe prirodna bogatstva tih kolonija, da njihove ogromne pustare učine prohodnima, da otvore rudnike, da eksploatišu šume, i t. d. one su prisilile kolonijalne urođenike, da im bez ikakove naplate obavljaju najteže poslove tjerajući ih na posao vezane i lomeći svaki njihov najmanji otpor strijeljanjem. Preko petstotina milijona kolonijalnih urođenika živu pod ovim strašnim prilikama. Međunarodni Bureau Rada prikupio je tačne podatke o prinudnom radu u kolonijama i kao prve mjere protiv tog sistema predlaže, da se zabrani svaki prinudni rad u korist privatnih lica i privatnih udruženja; a svaki drugi prinudni rad, koji bi iznimno bio dozvoljen, treba da bude naplačen istom nadnicom kao i svaki slobodni rad. Razumije se da će već ove prve mjere, koje predlaže Međunarodni Bureau Rada, osjetljivo udariti po prstima kapitalističke države, te su one već sada poduzele sva sredstva, da ovu akciju Međunarodnog Bureau Rada spriječe. Koliko će Međunarodni Bureau Rada u ovom pitanju uspjeti, toliko će biti njegovo značenje.

Drug Leipart u svojim izvodima u glavnom je istakao slijedeće: U prvom poslijeratnom razdoblju, u doba ekonomskog razvrata i haosa, zadatak je radničkih sindikalnih organizacija bio, da izvojšti radničkoj klasi poboljšanje radnih i najamnih uslova i poboljšanje socijalno-političkog zakonodavstva. Sada pako, u doba racijonalizacije privrede, naš je zadatak mnogo veći: mi treba da izvojštimo uticaj sindikalnih organizacija na vršenje racijonalizacije. Racijonalizaciju se ne može zaustaviti, ali može se spriječiti, da racijonalizacija postane sredstvo još većeg kapitalističkog izrabljivanja. Program sindikalnih organizacija mora biti, da se racijonalizacija vrši u korist najamnog radništva, da ona povisi njegovu životnu mjeru i da mu poboljša njegove radne i najamne uslove. Taj će zadatak biti postignut neprestanim jačanjem i učvršćivanjem sindikalnih organizacija. X.

Naša drvarska (šumska) industrija.

Sa socijalnog gledišta za nas je od naročite važnosti, što naša drvarska (šumska) industrija uposluje nešto oko 125.000 radnika. Gotovo jedna petina svih naših najamnih radnika nailazi na zaradu u ovoj našoj privrednoj grani. Sa ekonomskog gledišta šumska industrija predstavlja u celokupnoj našoj privredi jedan od najvažniji faktora. U trgovačkoj bilansi izvoz šumskih produkata po svojoj vrijednosti i težini stoji stalno odmah iza poljoprivrednih produkata. Od sveg zemljišta u državi otpada nekih 30% na šume; skoro jedna trećina. Vrijedno je pogledati, kako se kreće naš izvoz šumske proizvodnje:

			Dinara
1920.	izveženo je	453.617 tona u vrijednosti od	311,737.000
1921.	„ „	376.749 „ „ „ „	176,926.000
1922.	„ „	701.034 „ „ „ „	556,711.000
1923.	„ „	1,196.500 „ „ „ „	1.437,575.000
1924.	„ „	1,555.090 „ „ „ „	1.897,814.000
1925.	„ „	1,356.884 „ „ „ „	1.196,418.000
1926.	„ „	1,593.873 „ „ „ „	886,910.000
1927.	„ „	1,707.436 „ „ „ „	1.012,988.000

Od cjelokupnog našeg izvoza kroz ove godine šumski produkti iznose u težini oko 40%, a u vrijednosti oko 22%.

Nesumnjivo je, da kod nas ima mnogo i povoljnih uslova za razvoj industrije za preradu drva i proizvod robe iz drva. Ali u tom pravcu mi još vrlo slabo stojimo. Čitava produkcija još je ekstenzivne naravi i osniva se skoro isključivo samo na eksploataciji šuma. Oskudijeva se na kapitalu za podizanje modernih fabrika pokućtva, vagona, automobila, aeroplana i brodogradilišta. Strani kapital neće da diže kod nas te tvornice, jer mu se bolje rentira da ruši naše bogate šume i da iz tog sjajnog materijala proizvodi robu u fabrikama, kojima on raspolaže u drugim industrijski naprednim i razvijenim zemljama. Strani kapitalisti, koji stoje za našom šumskom industrijom, poduzimaju sve, da cijene šumskom materijalu, koji se vadi iz naših šuma, budu što niže. To se teško osvećuje na nadnicama naših radnika, jer produkti naše šumske industrije moraju biti toliko jeftini da industrijalci u Njemačkoj, Francuskoj, Belgiji i Engleskoj još uvijek mogu naći svoj račun i pored velikih transportnih troškova, carina i većih nadnica njihovog radništva.

Industrijska preduzeća sastoje se u glavnome iz pilana. U ovima se radi sa 1—18 gatera sa parnim ili električnim pogonom. Računa se da u zemlji imade oko 350 gaterskih pilana sa većim kapacitetom a blizu 3500 potočara, malenih gorskih pilana. Veliko je zlo pored ostaloga što se radi vrlo neracijonalno i što mnogo materijala propada baš zato što se čitava djelatnost iscrpljuje samo u priugotavljanju građevnog i tehničkog drva. Tako se naročito teško osjeća što nema modernih fabrika celuloze usljed čega propada silno mnogo materijala, koji se za ništa drugo ne može upotrebiti. Osim spomenutih pilana imamo još 12 fabrika bačava, 15 fabrika kola, 10 fabrika šibica, 14 fabrika parketa i 15 fabrika štapova. Fabrika pokućtva i većih stolarskih radionica ima u zemlji oko 150. Kemijska industrija, koja je u vezi sa drvom sastoji se iz 5 većih i nekoliko manjih fabrika tanina te 1 fabrike celuloze. Još postoje 2 velike fabrike za suhu destilaciju. Time je izvršen pregled nad cjelokupnom našom šumskom industrijom.

Da se može potpuno uočiti veliki opseg naših šuma, koje su izvor naše drvarske industrije, ističemo, da po računu stručnjaka imamo oko 11 milijuna hektara šumskog zemljišta. Od toga su 4 milijona visoke šume. Godišnji priraštaj šuma iznosi oko 14 milijona kubnih metara, ali se eksploatira preko 15 milijona kubnih metara svake godine. Ta činjenica, koja je napadno neracionalna predstavlja veliku opasnost za čitavo naše narodno gospodarstvo. Zato je briga za šume i za njihovu kulturu vrlo važan gospodarski problem. Nu nije opasnost samo u tome, što bi na taj način naša zemlja u relativno vrlo kratko vrijeme mogla ostati bez šuma, gola i pusta. Naše šume pokrile su mnoge kamenite krševe i kada se ti krševi ogole stradaju čitavi krajevi, jer su ti krševi izvor vrlo loših klimatskih prilika uslied kojih onda stradavaju i ostale privredne grane kao poljoprivreda, stočarstvo itd. Problem je u tome, da se uzdrži trajnost našeg šumskog bogatstva a mnoge goleti i krševi da se ponovo pošumljuju.

Na kraju nešto o položaju radnika uposlenih u ovoj našoj šumskoj industriji. Dok su naše šume, radi svoje čuvene kvalitete drva, koja je na svjetskom glasu, postale izvor silnog bogatstva kod kuće, a naročito na strani, jer su sva veća industrijska preduzeća skoro isključivo u rukama stranih kapitalista, dotle je sasvim obrnut slučaj sa radništvom. Već smo malo prije u nekoliko riječi istakli zašto radna snaga u šumskoj industriji mora biti jeftina. Sigurno je, da bi situacija i po radnike bila sasvim drugačija, da se bar jedan veći dio šumskih produkata kod kuće prerađuje iz polufabrikata u gotovu robu. Tada bi čitav naš nacionalni prihod izgledao drugačije a i zasluzbe radnika bile bi nesumnjivo veće. Međutim o tome ne vrijedi govoriti, jer na sve to još ćemo dugo čekati.

Digitized by Google

Riječ je o pilanskim i šumskim radnicima. Šumski su radnici sezonski, koji su u glavnome uposleni kod rušenja i sječe šuma. To su mahom ljudi iz naših pasivnih krajeva koji te poslove obavljaju već generacijama, te su u tom radu već stekli priznatu vještinu. Sa zaradom od jedne sezone (preko zime) oni prehranjuju sebe i svoje kroz cijelu godinu. Zarada iznosi kroz 5 mjeseci sezonskog rada ukupno od 4500—6500 D. Pilanski radnici imaju nešto bolje, a naročito kvalifikovani radnici i oni, koji su stalno zaposleni i koji stanuju u kućama preduzeća. Ali pored svega toga dvije trećine zaposlenih radnika u pilanama živi vrlo teško, jer su im zarade upravo mizerne. Dnevne zarade kreču se za nekvalifikovane radnike od 18 pa najviše do 35 D. Kvalifikovani industrijski radnici imaju od 32—60 D dnevno. Radni uslovi su isto vrlo nesređeni i teški. Uz malo iznimaka, skoro u svim pilanama radi se 10 sati dnevno, a često puta i duže. Higijenske i zaštitne mjere su slabe što dokazuje veliki broj smrtnih slučajeva na radu. Stanje je pogoršano naročito time što je tehnički uređaj mnogih pilana vrlo zaostao. Tek je nekoliko pilana u zemlji, koje su snabdjevene modernim, strojevima i novim tehničkim uređajem.

Najveći dio pilana i preduzeća, koja se bave preradom drveta, udaljena su od kulturnih centara, jer se nalaze u blizini šuma. Kao nekvalifikovani radnici u glavnome su uposleni seljaci, koji radi siromaštva ne mogu da žive od prihoda svoga posjeda. Tek kvalifikovani i polukvalifikovani industrijski radnici se mijenjaju i dolaze u posao sa raznih strana zemlje, jer su seljaci iz okolišnih sela vezani radi svog posjeda za jedno mjesto. Da je kulturni stepen tog radništva viši sigurno je, da bi i njegov položaj bio bolji. Stanje je u tom pogledu upravo očajno, jer je procenat nepismenosti među poluseljacima (pauperima) ogroman. Zato tako teško napreduje i njihova stručna organizacija, koja čini krajnje napore, da se položaj pilanskih radnika poboljša.

Drvarska (šumska) industrija u našoj zemlji spada u red onih privrednih grana, koje kod nas imaju prirodnih uslova za razvoj. Dok se mnoge druge privrede, naročito nekoje industrije, drže tek pomoću visokih zaštitnih carina na štetu konzumenata, to je osigurana egzistencija i napredak šumskoj industriji u našoj zemlji usljed bogatstva sa šumama i drvom prvoklasne kvalitete. Ali svemu tome treba osigurati trajnost valjanom gospodarskom politikom, a bila bi velika sramota i žalost da u socijalnom pogledu ovo bogatstvo bude izvor bijede i ropstva za 100.000 radnika, koji su u našoj zemlji uposleni u jednoj privredi, preko koje su mnogi kod kuće i na strani (naročito na strani) zgrnuli silne milijone.

Josip Beker.

LISTAK

Tragikomedija slobodnog pera

STANKO TOMASIC.

II.

Hodajući tako zagrebačkim asfaltom i mjereći sebe čovjeka o životne i društvene zakone čuo sam zov:

— Spasavajte knjigu!

Stao sam i ogledao se.

Vidio sam neku gospodu kako uzmahuju rukama, podižu se na vrške lakovanih cipela, pritišću vratnim jabučicama svilene kravate i viču:

— Naša je knjiga u smrtnoj opasnosti! Spašavajte!

Blenuo sam u tu neobičnu živu sliku. Zategnuo sam mozak da dokučim, što je to zapravo u opasnosti, što treba spašavati, od koga, i za koga...

Taj čas priđe mi znanac. Onaj isti, što diže u teatru krupne tantijeme, i sa rukom u žepu zauzlava i razuzlava teatarsku džunglu, spremajući se za intendantsku stolicu. Priđe mi i reče:

— Dođi, treba spasavati knjigu!

— Kako spašavati?

Podsmjehnuo se i u isti čas uozbiljio:

— Zar ne vidiš, da propada naša književnost. Nitko ne će da kupuje naše rukopise, nitko ne će da izdaje naše knjige.

— Pa tvoja se svaka drama igra i nosi tantijeme. Tvoj svaki prevod se daje uz honorar i tantijeme...

— Knjiga! Knjiga očajno životari... U pitanju je naš kulturni prestiž, međunarodna reprezentacija... Organizujemo internacionalni književni klub... Dođi!

— Što ću ja tamo?

— Pa to je baš u tvom interesu, čovječe! Zar nije glupo da tvoji rukopisi leže neštampani. Stvorit ćemo mogućnost naklade, prevoda na sve strane jezike... Tu su internacionalne veze, pomoć države, organizacija produkcije i plasmana... Večeras u Gradskom podrumu. Dolaze dva delegata iz Beograda...

Govorio je brzo i suvereno. I dok sam ja smislio da zapitam nešto stvarno, on je rasklopio dozu. A dok sam uzimao i palio cigaretu, on je već zakoraknuo preko ulice da se zalepi o tamno krilo intendantova žaketa.

*

Povečerjem žena mi opeglala hlače, napukline na pregibu cipela stegla crnim koncem i čvrsto ih oglancala.

Zakopčao sam kaput. Stari kaputi izgledaju bolje kad ih se dobro zakopča...

Digitized by Google

Stegnuo sam čvrsto kravatu. Olinjale kravate izgledaju sasvim pristojno kad ih se složi pri dnu širog kraja i čvrsto stegne...

Tako sam pošao u Gradski podrum, da spašavam knjigu.

U maloj zatvorenoj dvorani dugačak stol, i uz njega poredala se prva pera Zagreba. Na čelu stola dva beogradska delegata. Prvi: univerzitetski profesor iz dobre čaršijske kuće. Kažu da piše uvažene književne rasprave. Drugi: mladi lirik, činovnik uprave beogradske berze, kandidat za novinskog atašea na strani i ljubimac beogradskih prvostepenih dama...

Kada smo ispili po čašu piva, diže se prvi beogradski delegat, zauzme leženo decentni stav i progovori: U Beogradu, a i u Ljubljani već je davno osnovan PEN-klub, internacionalni književnički klub, kao i u svim glavnim gradovima evropskih i američkih država od Londona do Rio de Janeira. To je klub za gajenje ličnih veza između književnika cijeloga svijeta, što predstavlja besumnje vrijednost za knjigu sviju nacija. Zato treba da se i u Zagrebu osnuje takav klub. Dužnost i rad članova je u tom, da se jedamput mjesečno sastanu na zajedničku večeru, i da izmjenjuju misli o književnosti...

Nakon pljeska, kojim smo počastili ovaj govor beogradskog delegata, ustane krupni šef jednog velikog zagrebačkog novinskog poduzeća. Govorio je, govorio... Glavni smisao njegovog naprezanja bilo je nastojanje da bude jasan i jednostavan. Ali to mu baš nikako nije uspjevalo...

Još su neki nešto govorili, a onda smo birali odbor.

— Onoga krupnog brbljavog šefa velikog novinskog poduzeća izabrali smo za predsjednika, jer — govorili su tako — on ima štampu u rukama, pa može klubu mnogo koristiti...

I onda smo pili.

A na koncu svaki je platio svoj račun.

Ja sam ispod stola uzajmio od jednog liječnika dvadeset dinara. I neki drugi su to isto uradili...

Poslije, na ulici uhvatim onoga s rukom u žepu.

— Pa baš ni riječi o spašavanju knjige.

— Čekaj, dok se stvar organizuje...

*

Desetak dana kasnije sazvao je predsjednik prvu odborsku sjednicu.

Opet: peglanje hlaća, glancanje cipela, stezanje kravate i zakopčavanje kaputa.

Važan je to momenat u historiji naše književnosti: stvaranje radnog programa. Moglo bi doći i do fotografiranja, budućim pokolenjima u nasljedstvo, pa bi se moj sin mogao zastiditi, što je njegov otac među ovim prvacima knjige najneugledniji. A moglo bi mu to i naškoditi kod mature...

Za stolom u kasinu bilo nas je šest, i na čelu stola sedmi, naš gojazni predsjednik.

Pili smo špricere.

I na koncu crnu kavu...

Ja sam jeo perece, jer po običaju nisam ni taj dan večerao...

Između špricera i crne kave utvrđen je ovaj radni program:

1. Svakog prvog četvrtka u mjesecu drži se zajednička večera u Esplanadu. Za tu večeru treba svaki član da uplati blagajniku svaki put po 50 dinara.

2. Na večerama gaji se društvenost i vode se nevezani razgovori o književnim temama i o književnosti napose i uopće.

3. Za vrijeme ovih večera članovi ne smiju obavljati među sobom trgovačke poslove.

Na koncu smo opet platili svaki svoje...

— A knjiga? — upitao sam jednog advokata, od koga sam uzamljivao za špricer i perece.

— Kakova knjiga? — blenuo je on u mene svojim licem širokim kao bundeva.

Ja sam sa njegovih deset dinara platio svoj špricer i perece, ali mi se ipak nismo razumjeli.

*

Konačno je došao i prvi četvrtak idućeg mjeseca. Savjesno i čitljivo ispisao sam svoje ime i prezime na pozivnom arku, na kojem je bilo otipkano dvadesetak prvih imena književnog i kulturnog Zagreba. Sa velikim uživanjem skandirao sam ime po ime, i zaključio zadovoljno: Ako se uopće dade nešto učiniti za ovu našu tužnu knjigu i književnost onda to može učiniti samo ovaj generalni štab našeg kulturnog života. Ta tu je na okupu: Univerza, Jugoslovenska akademija, vodstvo Matice Hrvatske i Društva hrvatskih književnika, šefovi novina, advokati, diplomate, članovi uprave Narodnog Kazališta, a ima konačno tu i nekoliko njih, koji pišu dobre novele, drame, pjesme, eseje i feljtone. Ima čak i jedan pravi originalni barun. Sve sama imena, koja daju punu garanciju za ozbiljan rad i javnosti i državi... Imena, na kojima visi najmanje dvadeset i pet kilograma ordena...

Spremio sam se kao nikad u životu.

Za spas naše knjige bacio sam se čak i u investicije.

Kupio sam nove hlače.

Žena mi je ispeglala kaput. To je bio doduše mučan posao, jer u našoj kuhinji nema prave zgode za takav posao, ali ispalo je dobro. U vanjski žep kaputa turila mi bijelu maramicu sa ažurom.

Stisnuo sam u žep pedeset i pet dinara. Za ovih prekobrojnih pet kupio sam putem deset vardara, da uzmognem u toj važnoj debati biti što samostalniji.

Takav sam, eto, uzišao na prvi sprat hotela Esplanade.

U maloj gvorani dugačak bijelo prostrt stol; dalje salon sa foteljama...

Ulaze gospoda članovi sve jedan po jedan sa ozbiljnim stavom na federima važnosti, sa uljudnim smješkom na licu.

Posjedali smo za stol; i konobari već nose.

Najprije neka juha u šalicama. Pa onda pohana riba sa nekim žutim sosom. Taj sos nazivali su majoneza. Pa onda neka pečenka i salata, pa torta, pa bog bi ga znao kako se sve to redom zove.

Gledam ispod oka na baruna. Kako on dohvaća koju žlicu, lopaticu, nož ili vilicu tako i ja. Činio sam to tako vješto, da mu nije ni jedamput uspjelo, da mi umakne za više od deset sekunda...

I najeo sam se. Moram priznati da sam se uistinu najeo.

A onda sam se zavalio u naslonjač da dočekam kad će se započeti sa spašavanjem knjige.

Ali oni sve govore nešto, govore, govore i ne ulaze u pravu temu.

Čekam i promatram sa uživljenjem ovu divnu galeriju literata.

Predsjednik: nekadašnji slavni vođa moderne. Napisao je mnogo. Novelu »Dorica se smije« i dramatizovao jedan Šenoin roman. Ostali dio svog života uložio je u spremanje za političku karijeru...

Lijevo od predsjednika sjedi simpatični univerzitetski profesor, diplomata. Kažu da se bavi jako važnom literaturom: piše zakone. Ali glavni mu je ipak posao to, što čeka na poslaničko mjesto onkraj Okeana.

Do njega jedan jako dobri čovjek. Napisao je priču O Amisu i Amilu — pred dvadeset godina. Sada jednom rukom vodi državnu glumačku školu, a drugom kibicira u Matici Hrvatskoj.

Kraj njega barun. Kažu da je bio kotarski predstojnik u Bosni. Osim toga govori engleski i zna na pamet englesku enciklopediju.

Onda jedan prvoklasni literat i direktor drame. Igra samo drame svoje i svojega kuma, i prevode svoje i svojega presvijetlog šefa. Kažu da istjeruje preko dvadeset hiljada dinara prihoda mjesečno. Osim toga, kažu, da u jednim velikim novinama izigrava u isto vrijeme i muža i zeta i punicu. Nitko ne zna kad dospije da posvršava taj ogromni literarni posao...

Pa jedan advokat, koji ima brata ministra. Kažu da piše pjesme. On, ne njegov brat.

Onda jedan odgovorni urednik, kojemu je predsjednik šef. Šef ga je uveo u literaturu na stražnjem dijelu — svojih novina, ispod linije.

Jedan mali, u obrazu crven i zgužvan, izdavač periodičkog časopisa, koji je uspio, da njegov časopis izlazi tačno na vrijeme — u štampariji, kojoj je predsjednik šef. Nekad je pisao pjesme. Sada reže kupone Narodne banke...

I još jedan advokat...

I jedan sudbeni vijećnik, jako simpatičan čovjek...

— Moja gospodo, — diže se predsjednik. — Vi ćete mi oprostiti, što vas moram ostaviti. Vi izvolite dalje nastaviti nevezane književne razgovore...

Tako smo eto te godine gospodnje 1928. spasavali knjigu...

I društvo je počelo da se rastura.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ulica 42.
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: Stjepan Vidović, Savska cesta 87a.

Digitized by Google

NA OTPLATU

ZAGREB

PRERADOVIĆEVA ULICA BR. 5

Najveći izbor engleske manufakture

uz originalne cijene!

Članovi „Saveza privatnih namještenika Jugoslavije" kao i namještenici Radničke Komore, uživaju kod kupnje za gotovinu 10%, a kod kupnje na otplatu 5% popusta.

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izrdjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

Naklada i trgovina umjetničkih slika
Petar Nikolić, Zagreb
Ilica 36, I. kat. **Telefon 42-22**
Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.
Cijene povoljne. **Tražite cjenike.**

Tvornice za pamučnu industriju d. d.
Zagreb

Proizvadja sve vrsti pamučne tkanine.

Pozor radnici i radnice!

Prva zagrebačka trgovina radničkog rublja

HUGO FLESCH

ZAGREB, ILICA BR. 49.

Preporuča svoje bogato skladište **muškog** i **dječačkog rublja.** — Solidna podvorba. Jeftine cijene. Razgledajte izloge.

Radnici, radnice, kupujte samo kod gornje firme!

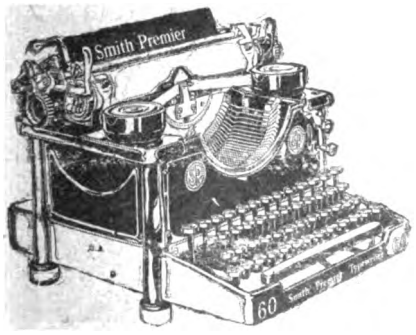

SMITH PREMIER

AMERIKANSKA PISAĆA MAŠINA

Model 60. Kancelarijska, sa 92 slova i znaka!

Portabl mala ručna sa kompletnom tastaturom vrlo lagana, sa koferom svega 4 kg teška!

Podesna za kancelarliju, na putu i kod kuće!

Velika izdržljivost!

Pisaće pantlike! **Karbon papir!**

Samoprodaja za Kraljevinu SHS. BRAĆA RAUSNITZ
Beograd, Dobrinjska 12 Telefon 3665 — **Zagreb, Samostanska 2 A.** Telefon 25-84

Digitized by Google

Digitized by Google

God. II.

Poštarina plaćena u gotovom.

SOCIJALNA MISAO

Broj 7.-8. 1. JULA 1929. Ovaj broj stoji Din 6·—

Sadržaj:

Članci:

Dr. Božidar Adžija: **9,250.000 glasova;** * **Ličnosti Labour Party;** Vitomir Korać: **Kriza...;** Dr. Otto Hoffman: **Tri milijuna prosjaka u susjednom Kanaanu;** Dr. R. St.: **Ni smrt nije pravedna;** Mirko Kus-Nikolajev: **Primitivna umetnost kao sociološki fenomen;** Stanko Tomašić: **Zagrebačka drama u sezoni 1928–29.;** Dr. Pavao Markovac: **Dvije godine rada opere zagrebačkog Narodnog Kazališta;** M.: **Jedan interesantan teatar;** Ka Mesarić: **Hrvači;**

Pregledi:

Kulturni: Noć nad Rusijom; Tri monografije;
Izvanjsko-politički: Bugarski ministar o odnosima s našom državom; Konferencija Male Antante; O značenju izbora u Danskoj.
Socijalno-privredni: Imperijalizam Amerike – pogibelj za Evropu; Radnički pokret u Madžarskoj.

Iz života i svijeta:

Jadransko more pozornica neprestanih sukoba; Park kulture i odmora u Moskvi; Aristokracija u engleskoj Labour Party; Žena – ministar rada.

Listak:

Frederic Mistral: **Vrabac pape Ivana.**

Urednik:
Dr. Božidar Adžija.

Digitized by Google

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju

ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

UPOZORENJE!

Ovaj broj „Socijalne Misli", obzirom na ljetne ferije, izlazi kao dvobroj za mjesec juli i august. Naredni broj (9.) izaći će redovito 1. septembra.

Uredništvo „SOCIJALNE MISLI".

„PRESLICA"

TEKSTILNA INDUSTRIJA D. D.

ZAGREB

TELEFON BROJ 28-46

Telegramme: PRESLICA — ZAGREB

TVORNICA OROSLAVJE

Tkaona, prediona, končanje, bojadisaona i apretura

500 RADNIKA

Pamučne, svilene i polusvilene proizvode

Godišnja pretplata 40 Dinara; Polugodišnja 20 Dinara; Pojedini broj 4 Dinara; Za Evropsko inozemstvo 8 Švicarskih franaka; Za izvanevropsko inozemstvo 2 Dolara.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Preradovićeva ul. 42. III. kat (dvorište)

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 7.—8. ZAGREB, 1. JULA 1929. GOD. II.

9,250.000 glasova

(Rezultati i značenje engleskih izbora)

Dr. BOZIDAR ADŽIJA

Ovaj broj »SOCIJALNE MISLI«, obzirom na ljetne ferije, izlazi kao dvobroj za mjesec juli i august. Naredni broj (9.) izaći će redovito 1. septembra.

Uredništvo „SOCIJALNE MISLI".

Za Engleza nije program ispisani komad papira, već stvarnost, koja se ima u danom momentu oživotvoriti do skrajnih mogućih granica. Karakteristika je za zadnje parlamentarne izbore u Engleskoj, da su u izbornoj borbi prevladavala socijalna i ekonomska pitanja nad političkim pitanjima. Obzirom na težinu i značenje tih pitanja engleski je birač položio ogromnu važnost na programe pojedinih stranaka. Konzervativci su istaknuli svoju staru parolu zaštitnih carina i poreznog odterećivanja industrije, jer tim načinom hoće da štite veliki kapital pred stranom konkurencijom. Blagoslov te i takove njihove politike osjetio je engleski narod u jakoj mjeri kroz zadnjih pet godina njihove vladavine. Liberali su uistinu opećavali nekoje manje reforme, ali njihovo polutanstvo i neodređenost ne može široke slojeve da zagrije. Labouristi su imali realni, ostvarivi program, prilagođen engleskim prilikama. Glavna im je briga problem besposlice; oni ga hoće da riješe ne palijativnim sredstvima, već da to zlo iščupaju iz korijena i u tu svrhu u prvom redu predlažu produženje roka za školsku dužnost, čime će se smanjiti vojska mladih neuposlenih radnika; traže penziono osiguranje starih radnika; radikalnu promjenu stambene politike u pravcu izgrađivanja stambenih zgrada, čime bi se također uposlio veliki broj radnika; omogućiti besposlenim, da se povrate poljoprivredi; temeljnu reorganizaciju rudarske industrije i još nekojih važnijih industrijskih grana u smjeru socijalizacije; emisijonu banku staviti pod kontrolu javnosti; ratifikaciju vašingtonske konvencije o osamsatnom radnom vremenu; provedbu ženevskih rezolucija iz 1927. o sniženju carinskih granica i uspostavu trgovačkih veza sa Rusijom. Na polju izvanjske politike glavne su im programatske tačke, ali ujedno i iskreno mišljene: svjetski mir pod svaku cijenu, najdalekosežnije razoružanje, potpora Društva Naroda i Međunarodnog biroa rada, i bezodvlačno priznanje i uspostava diplomatskih odnosa sa Sovjetskom Rusijom.

Već ovaj kratki izvadak iz izbornog programa može da nam pokaže zašto su engleski socijalisti postigli na zadnjim izborima ovaj kolosalni uspjeh, koji izražen u brojkama glasi: 9,250.000 glasova od nepunih 29 milijona birača i 290 mandata. Taj je uspjeh doveo Labour Party na prvo političko mjesto u Engleskoj. Radi bolje informacije i interesantnosti navesti ćemo napredovanje labourista kroz zadnjih trideset godina:

1900	god.	62.698	dobili
1906	„	323.195	„
1910	„	505.690	„
1922	„	4,202.516	„
1923	„	4,477.615	„
1924	„	5,596.000	„
1929	„	9,250.000	„

Daljnji rezultat ovih izbora jest poraz konzervativne vlade, koja je — svijesno i nesvijesno — bila predstavnik i pomagač svjetske reakcije. Konzervativna stranka izgubila je većinu i državna vlast prešla je u ruke socijalista. Oni još nemaju apsolutne većine u parlamentu, ali tradicija engleskog parlamentarizma i činjenica, što su liberali već završili svoju historičku

J. R. MacDonald, vođa Labur-Party i ministar predsjednik.

Digitized by Google

zadaću, daje jasno naslućivati, da će već naredni izbori ostaviti na pozornici engleskog parlamentarnog i političkog života samo konzervativce i laburiste, od kojih je ovim zadnjima njihov dosadanji razvoj najbolja garancija za skoru apsolutnu većinu. To je željezna logika historijskog razvoja, koju mora svatko da razumije.

EDICIJE „SOCIJALNE MISLI"

U želji, da se što intenzivnije populariziraju aktuelni kulturni problemi iz svih područja nauke i umjetnosti, posmatrani sa socijalnog gledišta, i u želji, da se takovi problemi učine pristupačnim i najširim čitalačkim krugovima, odlučila je redakcija »SOCIJALNE MISLI«, da izdaje posebne edicije. — Osobita pažnja bit će posvećena socijalnoj beletristici.

Kao prva knjiga ovih edicija izašla je knjiga »SMJEROVI MODERNE UMJETNOSTI« od našeg poznatog književnika i kritičara Ka Mesarića. U lijepom i duhovitom stilu prikazuje Ka Mesarić u ovoj knjizi sve smjerove, pokrete i škole, koji su još danas aktuelni u umjetnosti Evrope. NAĐASVE JE INTERESANTNO I AKTUELNO POGLAVLJE O SOCIJALNOM OPRAVDANJU UMJETNOSTI.

U najskorije vrijeme izaći će knjiga urednika »Socijalne Misli« dr. Božidara Adžije »UVOD U MARKSISTIČKU SOCIOLOGIJU«, u kojoj će laganim i pristupačnim stilom biti prikazan razvoj socijološkog naziranja od starog vijeka pa sve do modernog historijsko-materijalističkog naziranja na razvoj ljudskog društva.

Odmah nakon toga, kao treća knjiga »SociM-edicija« izaći će »PROSTITUCIJA KAO SPOLNI PRIMITIVIZAM« od poznatog našeg mlađeg sociologa prof. dr. Mirka Kus-Nikolajeva.

U uvjerenju, da ovim ispunjavamo jednu veliku kulturnu prazninu u našoj naučnoj i beletrističkoj literaturi, i u želji, da ju što savjesnije i potpunije izvršimo, slobodni smo skrenuti Vašu pažnju na naše »SociM-edicije«.

Uredništvo „Socijalne Misli", Zagreb
Preradovićeva 42.

Ličnosti Labour-Party

Kao najkarakterističniji momenat u pobjedi radničke partije u Engleskoj povodom posljednjih izbora treba da se istakne, kako kod izbora labourista štampa u njihovu korist nije igrala gotovo nikakove uloge. Engleska radnička partija ima jedan jedini list »Daily Herald«. Naklada toga lista isčezava potpunoma pred milijunskom tiražom velikih novinskih koncerna, koji stoje u protivštini i borbi sa labouristima. Može se dakle reći, da je 290 mandata radničke partije izvojevano bez pomoći štampe. Ova je činjenica isto toliko simpatična kao i poučna ne samo za prilike u Engleskoj već uopće za radničke pokrete u svijetu, koji mogu da pobjeđuju i bez galame novinske propagande. Prema tome i nema pravoga razloga, da se u kritičnom momentu zabrane i obustavljaju novine jedne velike partije. Aktuelne partije mogu da se razvijaju i bez pomoći štampe. Naprotiv jednoj prolaznoj partiji, koja je u današnje vrijeme izgubila svako opravdanje za svoje postojanje, ne mogu da pomognu ni svi milijunski primjerci naštampane novinske hartije.

Donosimo skice portreta glavnijih ličnosti engleske radničke partije koje su ušle u novu vladu prema Egonu Vertheimeru iz berlinskog »Tagebucha«:

J. Ramsay Mac Donald

Već unaprijed bio je Ramsay MacDonald predistiniran za ministra predsjednika Velike Britanije. Ne samo zbog svog vanjskog položaja i historijske uloge kao prvi labour-ministar predsjednik, već i obzirom na svoju ličnost. On je nakon smrti Bebela, Viktora Adlera, Jean Jauresa i Brantinga nesumnjivo vodeća ličnost internacionalnog socijalističkog radničkog pokreta.

Njegov položaj u samoj Engleskoj je naročit. U užem političkom krugu metropole, koji sačinjava dobar dio političkog javnog mnijenja, njegova ličnost nije naročito popularna. Njegovi saradnici u parla-

Digitized by Google

mentu, te u Smith Squareu, glavnom kvartiru labour partije, tuže se zbog njegove nepristupačnosti, čak i zbog pomanjkanja uzornoga kontakta sa ostalim vođama partije.

Međutim čovjek iz vana, slobodan od sentimenta i resentimenta, moći će da ličnost novog ministra predsjednika prosudi objektivnije, nego njegovi zemljaci: U njem treba da se u prvom redu gleda ličnost sa neobičnom parlamentarnom taktikom, koja je omogućila da se engleska radnička partija onakovom smionošću i uspjehom mogla približiti, na momente čak i osvojiti aristokratski logor svoje zemlje. Takova šta dosad još nije uspjelo ni jednoj socijalističkoj partiji na svijetu. Objektivni će posmatrač morati konstatovati, da na čelu engleskog radničkog pokreta stoji čovjek neobične naobrazbe, širokog horizonta u punom smislu te riječi, te jedne profinjene kulture.

Nakon posljednjeg pada radničke vlade koji je prouzrokovan nerazumljivim pogreškama i propustima, držalo se, da politička budućnost Ramsay MacDonalda ne vrijedi više ni centa. Danas sjedi on opet na ministarskoj stolici, možda čvršće nego ikada. Njegova težnja da vodi svoju proletersku partiju do pobjede nije bila možda nikada tako intenzivna kao u predvečerje novih izbora 1929. Zasluga njegove sposobnosti sastoji se u želji da poveže i razrožne elemente desnog i lijevog krila partije. Pravi razlog koji je omogućio njegov povratak ne treba da se traži samo u tom već i u jednom neposrednom socijalnom momentu: ovaj čovjek zauzima u svijesti stotina tisuća ljudi mjesto, koje je van uske i čiste stranačke politike. Koliko god ima u njega malo dodirnih tačaka sa velikom ruskom revolucijom, ipak ima u njega sličnosti sa Lenjinom u tom, što je umio da svoju ličnost uzdigne do jednoga kulta i perzonifikacije velikih nada, sanja i želja svih onih napuštenih i bijednih proletera u industrijskim gradovima i seoskim kolibama, gdje se jedino od njegove pobjede očekuje spas. On je sličan velikim Rusima u tom, što se u njemu sjedinila potištena nada čitave jedne klase.

Veliko poštovanje i ljubav iz svih daljina i od svih bespravnih slojeva naroda čini najbitniju realnost, koja je dovela do neoborivih činjenica nastalih posljednjim izborima.

U tom momentu njegovog kontakta sa širokom, bespravnom, proleterskom masom treba da se traži ključ koji mu je ponovno otvorio vrata do najvišeg položaja u engleskom političkom životu.

Philip Snowden.

Čini se da je novi ministar finansija Philip Snowden osuđen da usprkos svojih velikih sposobnosti živi u sjeni Ramsay Mac Donalda.

Premda je Snowden neosporno jaki politički mislilac kristalne jasnosti, državnik od velikog formata; premda je Snowden katkada malo tvrdoglav, zagrižen u svoje ideje, ipak je on jedna politička ličnost neisporediva u svojim stručnim sposobnostima. Ovaj čovjek sa zakržljalim tijelom dijeteta uživa glas zagrižljivog i tvrdog i nepopustljivog askete. Međutim kome uspije da progleda kroz ovu masku, tko ga upozna u njegovoj neposrednosti, uvidjet će, da je Philip Snowden postao zagrižljivi ironik samo zbog toga da maskira slabosti svoje unutarnje velike simpatije za čovjeka. U životu jednog političara postoje bez sumnje veće tragedije, nego što je ova, da jedan političar velikih i rijetkih kvaliteta postane tek ministar finansija engleskoga carstva.

Pa ipak je tragika ovoga čovjeka sa oštrim sarkazmom i srdačnom dobrotom velika upravo obzirom na njegove neobične sposobnosti. One kod tog savremenog političara engleske ljevice ne mogu da dođu potpuno do izražaja.

J. H. Thomas.

U hierarhiji partije stoji Arthur Henderson, generalni sekretar partije i J. H. Thomas vođa željezničara najbliže Mac Dolnadu i Snowdenu.

Među ljudima starije generacije oni su jedino mogući vođe opozicije u slučaju da Mac Donald iz bilo kojih razloga izostane.

Od te dvojice je »Jimmy« Thomas najpitoresknija figura internacijonalnog radničkog pokreta uopće. On je Englez, Englez do kosti u jednoj mjeri, u kojoj ni jedan kontinentalni radnički vođa ne bi smio da bude nacionalista, a da ga se ujedno ne smatra opasnim šovinistom. Njegova je stalna poza postojani zdravi i umjereni napredak.

»Jimmy« Thomas imade jednu rijetku osebinu: »civilnu kuražu«. Kao sindikalni vođa pretpostavljao je često da nastupa samo kao delegat a ne ujedno kao i reprezentat, te je tom prilikom često riskirao i svoj položaj, a i simpatije svojih drugova nego da bilo u čem popusti svom boljem uvjerenju.

Ponuđeni položaj u ratnom kabinetu odbio je bez oklijevanja, te je — to treba da se spomene u njegovu korist — ostao lojalan za vrijeme čitavoga rata svom prijatelju Mac Donaldu usprkos raznolikog naziranja na sam rat.

U Engleskoj vole da ovog 50-godišnjeg političara obasiplju priznanjem čak i njegovi politički protivnici. Gdje god se manifestira demokratsko raspoloženje mase nigdje ne manjka ovaj nekadanji vlakovođa. Nema javnoga banketa bez govora J. H. Thomasa, a Low, ovaj jedini savremeni politički karikaturista, ne prikazuje ga drukčije, nego u fraku i bijeloj kravati.

Inostrani posmatrač, kojemu će manjkati organ za potpuno razumjevanje ovakvoga tipa kao što je Thomas, treba da otvoreno prizna, da se u njem nešto buni protiv ovakovoga radničkog vođe. Nije to možda zbog toga što bi se u njem nazrijevao izdajica, jer najposlije stvari u političkom životu jedne radničke partije i nisu tako jednostavne kako bi se to htjelo prikazati u udžbenicima. Thomas je suviše praktičan dnevni radnik, nipošto izdajica. Naprotiv njegovoj je spretnosti uspjelo da izradi za željezničare najbolje tarifalne ugovore, kakovi uopće još nisu uspjeli nikome u borbi sa kapitalistima. Odnosi li se ipak tkogod negativno prema ovoj ličnosti engleskog radničkog pokreta, to će biti samo zbog toga, što ne će moći da spoji neke njegove vanjske osebine sa njegovim proletarskim porijetlom.

Velika uloga, koju Thomas igra u Engleskoj spada među najrjeđe fenomene savremene politike. U svakoj drugoj zemlji ostao bi ovakav radnički vođa pun nacionalnoga ponosa u izvjesnoj pozadini. Međutim treba da se ima na umu da je Engleska zemlja, u kojoj su moguće stvari na koje bi se gdje drugdje gledalo sasvim drugim očima. J. H. Thomas, danas ministar za besposlicu, imade dovoljno diplomatskih osebina i spretnosti da usprkos, ili možda čak i zaslugom svog nacijonalnog ponosa mnogo koristi mnogobrojnoj besposlenoj radničkoj klasi Engleske.

Digitized by Google

Kriza . . .

VITOMIR KORAĆ

Val privredne krize koji se proteže poslednje tri godine, još i dalje zapljuskuje naš privredni život. Kao lava kakvoga vulkana u erupciji, koja najpre ruši pojedine tvorevine ljudskog rada, a za tim zatrpava čitave naseobine i velike gradove, tako je i ova naša usijana lava prvo obarala jedno po jedno preduzeće dok se nije pretvorila u veliku reku, koja je potopila i ono što se nismo nikada nadali da će biti potopljeno. Nekoliko stotina preduzeća po Srbiji val je dohvatio i oborio. U nekim gradovima nema više ni jednog većeg trgovačkog preduzeća.

Sve je propalo!

Kada su pre tri godine počele firme padati pod stečaj nismo mnogo na to obraćali pažnju. Govorilo se: »što je nezdravo neka ide« ali se proces padanja produžio i povukao za sobom i ona preduzeća. Slomljeno je i ono što je bilo i najzdravije. Mi smo pretrpeli velike gubitke. Pitanje je da li ćemo ga naknaditi . . .«

(»Privredni Pregled« od 16. VI. 1929.)

Ovako kuka i nariče ovaj ugledni organ srbijanskih »privrednika«. Sada pošto privredna kriza divljački harači već tri godine, kada je već počelo da gori pod noktima i onih »najzdravijih preduzeća«, vrijedno je baciti par pogleda u natrag na genezu ove krize.

Odmah poslije rata po stvaranju naše nove države – osjećala se velika potreba za svima privrednim dobrima. Četiri godine ratnog pustošenja, četiri godine razoravanja svih rezerava privrednih dobara i proizvodnih sredstava, stvorilo je oskudicu u svakom pravcu. Oskudicu privrednih dobara, proizvodnih sredstava i silan gubitak radnih snaga trebalo je preko noći nadoknaditi. Osim toda, podigla se, – opet preko noći – carinska granica i tamo gdje je ranije nije bilo. I tako su bili stvoreni svi uslovi za jedan, do tada neviđeni napon proizvodnje.

No ti uslovi bili su diktirani i velikim potrebama. Novostvorena država tražila je silne žrtve od svojih građana. Državni rashodi su rapidnom brzinom skakali. U dinarima oni su iznosili:

god.	1919–20	2,473	miliona
„	1920–21.	4,815	„
„	1921–22.	6,149	„
„	1922–23.	8,134	„
„	1923–24.	10,209	„
„	1924–25.	11,765	„
„	1925–26.	12,304	„

Od kuda da se podmiri sve to? Ali to nije najveći problem za privredu modernoga doba. Preko noći su se počele podizati čitave industrije; građevna djelatnost je upravo bujala. Varoši su se počele dizati u Jugoslaviji amerikanskom brzinom. Rasle su radničke nadnice, rasle su cifre proizvodnje, rasle su cifre trgovačkog prometa. Izvozna i uvozna trgovina iznosila je u tome periodu u milionima dinara:

god.	1919.	uvoz	2.982	izvoz	687
„	1920.	„	3.466	„	1.321
„	1921.	„	4.122	„	2.461
„	1922.	„	6.441	„	3.691
„	1923.	„	8.310	„	8.048
„	1924	„	8221	„	9.539

Kako vidimo uvoz je ispočetka bio veći od izvoza, ali raspojasana naša narodna privreda ubrzo ga je obišla. Za ciglih 5 godina postigli smo aktivan trgovinski bilans!

A sve to bez »mora kapitala« sa strane; čistim naponom naše nacionalne privredne snage. Kapital je stvoren otvaranjem naših privrednih izvora bogatstva u našim plodnim poljima, u našim rudnicima i sa našom radnom snagom.

A zlato? Od kuda nam taj »životni« ekstrakt bez kojega, po mišljenju tolikih uvaženih ekonoma, nema privrednog poleta? Od kuda smo uzeli taj »prvotni kapital«? Pa mi ga nismo ni imali!!

Evo kako se kretala novčana »podloga« u zlatu, srebru, devizama i tražbinama na strani, kod emisione banke (u milionima dinara):

God.	metal (zlato i srebro)	strana moneta i tražbine na strani
1920.	79,7	349.5
1921.	86,4	342.6
1922.	85,0	309.8
1923.	86,0	351.2
1924.	89,8	384.5
1925.	91,0	416.6

Dakle metalna podloga povećana je za 6 godina za 11.3 miliona dinara, a potraživanja na strani za 67.1 miliona dinara! Otkuda nam onda novac kojim smo uspeli da podmirimo potrebu za tu silnu proizvodnju i cirkulaciju dobara, za taj gigantski porast naše nacionalne privrede??

E to je druga stvar! Novac je pušten u opticaj bez obzira na onu, neznatnu podlogu kod emisione banke. Novca je bilo dosta kod »Narodne Banke«. Ona ga je izdavala prema potrebama. I evo kako je rastao broj novčanica u opticaju (u milionima dinara):

1920.	3,444.1
1921.	3,943.9
1922.	4,867.6
1923.	5,917.2
1924.	6,001.5
1925.	6,091.1

Da, ali to je bila inflacija. To je bio uzrok skupoće! Ali kako se u tome pravcu i preteralo, nije se smelo ići dalje. I šta se onda učinilo? Pristupilo se deflaciji. U jednom momentu najvećega napona privrednoga života, počelo se povlačiti novac iz opticaja. Zdravom, nešto i punokrvnom tijelu počelo se puštati krv! I došlo je što je moralo doći: malokrvnost naše narodne privrede. Od 1. septembra 1925. godine do 15. lipnja 1929. smanjena je količina novčanica u opticaju od 6,091 na 5,026 mliona dinara. Ili za nepunih 4 godine izvučeno je postepeno iz opticaja preko jedne milijarde dinara! To se nazvalo »popravka dinara«!

A koje su posledice bile puštanja ove narodno- gospodarske krvi?

Najprije je nastupilo jedno podvezivanje kredita popraćeno mnogobrojnim bankrotstvima banaka, trgovačkih i proizvodnih preduzeća. Pad cijena proizveden deflacijom, doveo je do zatvaranja, a često i propasti mnogobrojne fabrike. Mase radnika ostale su godinama besposlene. Proizvodnja je padala, a sa tim – jer je dinar u inostranstvu skočio – pao je i naš izvoz. Vratili smo se opet na pasivan trgovinski bilans. Počeli smo opet do uvozimo i takvu robu, koje bismo mogli imati (da se je radilo) u izobilju kod kuće.

Ispočetka su »privrednici« tvrdili da je to jedna »kriza ozdravljenja«. Ali, ali. Eto ne bankrotiraju samo ona preduzeća koja su se smatrala »nezdravim«.

Digitized by Google

već kriza ruši i ona koja su se »smatrala i najčvršćim«.

Što bi rekli liječniku koji bi nešto punokrvnog bolesnika, mjesto dijetom i drugim sredstvima, liječio tako da mu stalno pušta krv, i samo pušta krv, da se ovaj konačno razboli od malokrvnosti? A šta bi rekli liječniku koji to ne čini iz neznanja već u namjeri da na zdravog čovjeka puštanjem krvi navuče tešku bolest, da bi ga mogao za masne honorare »liječiti« od malokrvnosti?

Sličan je slučaj i kod naše krize. »Liječnici« – agenti preduzeća krupnog internacionalnog financijskog kapitala – preporučuju nam da se liječimo, ne zdravom dijetom, t. j. postupnim povećanjem novčanog opticaja do potrebne mjere, nego da iz Amerike pozajmljujemo zlatne krvi u obliku skupih i nepovoljnih zajmova – naravno uz bogate honorare »liječnicima« posrednicima.

I mjesto da se naš isušeni novčanični opticaj polako opet osvježi vlastitom snagom, podsticanjem domaće prozvodnje, trgovine i potrošnje, preporučuje nam se ropstvo pod zakone koje nam diktitira internacionalni financijski kapitalzam. On treba da nam dade zlata, da regulišemo naše rijeke, da isušimo naša močvarna zemljišta, da gradimo ceste i željeznice, da eksploatišemo naše rudnike, da gradimo kuće i prerađujemo sirovine sa našom vlastitom radnom snagom.

Šta bi rekli seljaku koji ima vlastitoga kamena, građe, zemljišta i dovoljno snažne čeljadi za gradnju vlastite kuće ili obrađivanje vlastite njive, koji bi imajući dakle svega dosta u kući, tražio zajmove za uposlenje svojih ukućana. Rekli bi da je loš gospodar!

Ali to ne važi za naše »nacionalne ekonome«. Oni umjetno izazovu jednu tešku krizu, a onda hoće da je odstrane na taj način da tu krizu učine, na neki način, vječitom i neprolaznom, a mi da se na nju priučimo i zamislimo, da to »pošto tako mora biti«, mislimo da je bolje. Zar to ne liči na onu priču, o onome ciganinu, koji je učio svoga konja da gladuje?

Ovakovim liječenjem nećemo se izliječiti od krize.

Tri milijuna prosjaka u susjednom Kanaanu

Dr. O. HOFFMANN

I.

Najveća zapreka političke konsolidacije Srednje Evrope i njenog općenitog socijalnog razvitka jest bez sumnje klasna vladavina madžarske oligarhije, koja predstavlja zadnji obnovljeni tvrdi grad evropskog feudalizma, skršenog u svjetskom ratu. Temelj je ovoj socijalnoj i političkoj hegemoniji u nepravednoj razdiobi zemljišnog posjeda, a ta činjenica je zapravo tisućgodišnje prokletstvo madžarskog naroda.

Agrarno-socijalna lozinka, koja traži, da zemlja bude vlasništvom onoga, koji je obrađuje nije nigdje nalazila na zdušnije pristalice nego baš u Madžarskoj, gdje su je sred nezadovoljstva širokih borbenih mas usvojili i najeksponovaniji prvaci svjetskog i crkvenog veleposjeda i stavili je na čelo zahtjeva za potrebnom agrarnom reformom. Pripravna požrtvovnost nije nigdje našla tolikog oduška u riječima, kao baš u Madžarskoj, pošto je bogati katolički visoki kler dragovoljno pošao do prvog predsjednika posljeratne revolucijonarne vlade, grofa Mihajla Karolyia, i stavio mu do znanja svoj zaključak, da će se odreći svog zemljišnog posjeda, koji je iznosio gotovo milijun jutara, i da moli, da im se ostavi po biskupiji samo 100 jutara, »kako ne bi bili prisiljeni da živež kupuju na trgu«. – Dragovoljno su se javili i veliki posjednici latifundija, ne zaostavši iza apostolske požrtvovnosti biskupa, pošto ni oni nisu tražili više, nego da im se pusti toliko, da mogu čedno preživjeti sa svojim porodicama, dok su sve ostalo bez odštete bili pripravni prepustiti narodu. Ovu zaista začudnu požrtvovnost nije na žalost znala honorirati oktobarska revolucijonarna vlada, pa je mjesto što brže razdiobe zemlje među seljake utonula u teoretske debate, koje su trajale kroz mjesece, a kretale se oko pitanja, po kojim pravnim formulama bi se imala provesti agrarna reforma. Danas već pokajnički priznavaju i sami socijalisti, da u velikom času historije nisu bili na visini situacije. Preplašeno su okolišali u vidu partijskog programa, koji im je u pogledu vlasništva vezao ruke i nisu se mogli osloboditi starih teza, koje su postavile velike inozemne socijalističke ličnosti, kao na pr. Bebel, koji je rekao da socijalizam ne vidi ni u kome većeg dušmanina, nego u imućnom njemačkom seljaku ili Branting, koji tvrdi, da seljaštvo ide i onako u susret sigurnoj propasti, pa mu valja smrt što više olakšati. Nesretna debata trajala je tako dugo, dok se nije na zemlju survao komunistički režim Bele Kuna. Ovaj je režim postavio krunu najvećoj pogriješki oktobarske revolucije, jer je ukinućem privatnog vlasništva odredio mjesto razdiobe veleposjeda – socijalizaciju istoga, a to na taj način, da su veleposjedi postali temeljima produktivnih zadruga, dok su veleposjednici, sad najednom oduševljeni komunisti, ostavljeni na čelu produkcije kao komesari. Želja za zemljišnom reformom bila je ipak živa u duši naroda, gladnog za zemljom, pa kad su inozemne bajunete protjerale Belu Kuna i drugove – t. zv. madžarska kontra revolucija povedena je tek poslije razoružanja komunista po Rumunjima – morala je kontrarevolucija pridržati ovu lozinku i u okviru seljačke stranke, u kojoj se je smjestila zajedno sa svjetovnom i crkvenom oligarhijom obukavši za obmanu svjetine seljačko ruho, označila je agrarnu reformu kao najvažniju točku svog programa. I kad je bijeli teror pomoću nekoliko svojih akcija, koje su ostale u najcrnjoj uspomeni, osvojio vodstvo unutar seljačke stranke, otvorio je vrata madžarskoj »agrarnoj demokraciji« i stvorio zakon, koji je dobio zvučno ime »pravednije razdiobe zemlje«. Ovaj je zakon i proveden, a danas se nalazimo kod zadnje etape ove reforme: novac, koji je dobila vlada oligarhije iz monopolskog zajma, sklopljenog na pritisak gramzljive oligarhije, teče u džepove »ispaćenih« veleposjednika. Madžarska oligarhija danas i ne misli na drugo, već da putem mješovitih obraničkih sudova i Saveza Naroda iznudi odštetu za one veleposjede, koji su pali u ruke drugih država, a u istinu u seljačke ruke.

Madžarska je agrarna reforma unutarnji madžarski problem, no u svojim konzekvencama i sa općeg socijalnog gledišta dobiva internacijonalni značaj, jer ima bez sumnje mnogo istine u rečenici: »Koga je zemlja, onoga je država«, a to osobito vrijedi za ovakovu par excellence agrarnu zemlju. Poznavanje ovog pitanja može učiniti razumljivijim uzroke, koji uvjetuju međunarodnu ulogu Madžarske. Bit će stoga od koristi, ako obratimo pažnju ovom pitanju i pogledamo obadvije strane problema: kakav je položaj oligarhije poslije reforme, a kakav je položaj naroda, koji je »usrećen« ovom reformom, koliko je »pravednija« razdioba zemlje u trianonskoj Madžarskoj usporedivši sa stanjem prije rata i koliko ima istine u knjizi jednog od konzervativnih publicista, koji je o madžarskim agrarnim prilikama pisao pod nimalo utješnim naslovom: »Tri milijuna prosjaka«.

Od teritorija poratne Madžarske 60.2 % je oranica, a 10.6 % su vrtovi i pašnjaci, dakle vrlo pogodna relacija za mogućnost razvoja agrarnog žiteljstva. Pravi Kanaan. Od 8 milijuna žitelja više od polovice živi od zemljoradnje ili od

Digitized by Google

prihoda obradbe zemlje. No omjer između obih je upravo strašan. Broj posjeda iznad 100 jutara iznosi svega 10.700, a u ovu kategoriju ulazi preko polovine sveukupne površine zemlje, koja ukupno iznosi 16.1 milijuna kat. jutara. Unutar ove kategorije ima 8265 posjeda sa 100 do 500 jutara, a 1365 sa 500 do 1000 jutara. Ova grupa zauzima ukupno 2.6 milijuna jutara, tako da 5 i pol milijuna jutara otpada na veleposjede iznad 1000 jutara. kojih ima 1070. Razlika prema stanju od prije rata dotično prije reforme jest u svemu 1.071.000 jutara. No ova promjena išla je samo djelomice na štetu veleposjeda. Zakon o agrarnoj reformi imao je naime odredbu, da se i srednji, pa što više i mali posjed može oduzeti, ako je nabavljen unutar zadnjih 50 godina ili ako, drugim riječima, nije pao u ono historijsko razdoblje, kad su službe, učinjene Habsburgovcima i ostali koruptivni poslovi utemeljili imovinsko blagostanje oligarhije. Kompetentne vlasti držale su se veoma zdušno ovog putokaza. Nisu dirali u veleposjed nadvojvode Fridrika Habsburškoga, koji obasiže 11.000 jutara, a to uz motivaciju, da generalissimus iz svjetskog rata zavrijeđuje obzire, no bez milosti su oduzeli posjed od 17 jutara, kojemu je bio vlasnik nadporučnik Friedmann iz Beremenda, čije su židovske grudi okićene svim ratnim odlikovanjima, koja jamačno nije lako zadobio. Uzeli su mu zemlju usprkos toga, što se kraj njegove općine nalazi nedirnuto vlastelinstvo pečujskog biskupa u opsegu od 2200 jutara.

Uz ovakove tendencije ostao je zemljišni posjed oligarhije gotovo neokrnjen, a time i njen socijalni i politički upliv. Samo nekoliko podataka neka ilustrira imovinsku moć oligarhije. Jedna jedina porodica Eszterházya posjeduje još i poslije reforme 553.000 jutara, a od toga sam princ Pavao Esterhazy 222.000 jutara, čemu još pridolaze velike gospoštije u austrijskom Burgenlandu. Ova besprimjerna latifundija stere se kroz 500 općina. Princ Tasilo Festetich ima samo 96.000 jutara, no porodica Festeticha posjeduje još osim toga 66.000 jutara. Posjed grofova Karolyia iznosi 130.000 jutara, grofova Zichy 118.000, grofova Almassy 53.000, nadvojvode Fridrika 41.000, Alfonsa Pallavicinia 66.000, grofova Wenckheim 62.000, jedan od grofova Semseya ima u jednoj općini 30.000 grof Hunyady 29.000, grof Erdedi 27.000 jutara. Ima ukupno 128 takovih posjeda koji se steru između 10.000 do 50.000 jutara.

Nisu ni crkveni posjedi ništa čedniji po opsegu. Kaptol u Egeru ima 90.000, biskup posebno 40.000, nadbiskup kaločki 66.000, biskup vesprimski 52.000, vesprimski kaptol 21.000, nadbiskup ostrogonski 36.000, kaptol 21.000, biskup u Vacu i Pečuju svaki posebno po 24.000 jutara. Gotovo milijun jutara nalazi se u 329 svećeničkih ruku.

Ove vrtoglave cifre upravo dostatno rasvjetljuju sjajnu stranu agrarne reforme. No valja nam osvijetliti i crne sjene, što ih baca druga strana. (Nastavit će se)

Ni smrt nije pravedna

Dr. R. ST.

Malo korisna i žalosna, ali psihološki je razumljiva utjeha svih onih, prama kojima je život maćuhinski postupio; svih onih, kojima je život dodijelio jedino bijedu, neimaštinu, glad i patnje: — da je bar smrt prama svima jednako pravedna. Smrt pokuca jednako na vrata bogataša i siromaha; moćnika i bijednika; izrabljivača i izrabljivanog. Ona se ne obazire stanuje li onaj, komu je ona namijenila svoj posjet u najluksuznijoj vili ili u najoskudnijoj trošnoj kolibici. Ona bez milosti i neopozivo svakog uzme i odvede. Ali samo u tome i dotle je njezina pravednost. Kad nastane pitanje k a d a k o g a ona ima da uzme i odvede, njezina pravednost prestaje. U tome je i smrt izbiriva: socijalni i ekonomski položaj pojedinaca i za nju je mjerilo k a d a ć e k o m e da dođe u posjete. Jer dok je smrt pravedna kad o duljini života odlučuju prirodne ili baštinjene zdravstvene prilike pojedinca, ili kakav nenadani nesretni slučaj ili lakomišljena nehajnost za svoje zdravlje, dotle ona nikako nije pravedna kad o zdravlju i trajanju života odlučuju ekonomske i socijalne prilike (bijeda, glad, besposlica) pojedinca ili čitavih društvenih klasa; a ove zadnje gotovo su važnije i odlučnije od onih prvih.

Napretkom i razvojem civilizacije, tehnike, industrijalizacije, medicine, ova se nejednakost i kod same smrti još više ispoljuje. Ta nejednakost prije nije gotovo ni postojala. U prijašnja vremena, osobito u gradovima sredovječnog karaktera, živjeli su građani, među kojima su uistinu postojale oštre socijalne i ekonomske razlike, i onda je bilo siromaha i bogataša, ali u zdravstvenom pogledu te su razlike bile minimalne i pred vratima smrti bio je gotovo svatko jednak. Danas je u tom pogledu sasma drukčije. U prvom redu onim golemim napretkom medicine, profilaktične i terapeutske, kojim se je kroz zadnjih nekoliko decenija mnogo doprinijelo produženju ljudskog života, vrlo su se malo ili gotovo ništa koristili široki i siromašni slojevi naroda. Osim toga razvojem modernih, velikih gradova siromašni su slojevi potisnuti na periferiju, gdje stanuju u nezdravim i prepunjenim stanovima, dok nasuprot bogati građanski stalež uživa u prostranim i velikim zgradama u centrumu grada ili u divnim i luksusnim vilama, u kojima je najskrupuloznije udovoljeno svim modernim higijenskim zahtjevima. Nadalje je i u načinu života, sa higijenskog gledišta, ogromna razlika između imućnih i siromašnih: dok jedan manuelni radnik najmanje jednu trećinu dana proboravi između četiri tvornička zida u pokvarenom i zagušljivom zraku, dotle onih viših deset tisuća rade (ukoliko uopće rade) u zračnim komptoarima. I u tome je razlika između sadašnjih i pređašnjih vremena: prije su trgovci i zanatlije radili u istim prostorijama i pod istim higijenskim uslovima sa svojim kalfama i šegrtima.

Jednu od najboljih statistika o uticaju socijalnih prilika na mortalitet pučanstva u modernim gradovima izradio je poznati švicarski statističar Hersch. Prama njegovim podacima bio je mortalitet u Parizu u godinama 1911—1913 slijedeći: prosječni mortalitet u čitavom Parizu bio je 16.5 ‰ od ukupnog pučanstva dok nasuprot u četvrtima, gdje stanuju b o g a t i slojevi taj je mortalitet iznosio samo 11 ‰, a u četvrtima srednjih staleža 13 ‰; dakle u oba slučaja ispod općeg prosjeka. A u gradskim četvrtima, gdje stanuju s i r o m a š n i slojevi mortalitet je iznosio 16.9‰, i konačno u četvrtima n a j s i r o m a š n i j i h 22.4‰; dakle u oba slučaja daleko iznad općeg prosjeka. Iz ove se statistike vidi, da je mortalitet najsiromašnijih slojeva za preko 100 % veći od mortaliteta bogatih. Još je gori i upadniji nesrazmjer kod mortaliteta djece: u bogatim kvartovima umrlo je 5.1 dojenčadi od sto živo rođene djece, a u vrlo siromašnim kvartovima 15.1 %; dakle tri puta veći mortalitet. — Drugim riječima ove statistike kažu slijedeće. u najsiromašnijim kvartovima polovica svih umrlih osuđena je na p r e r a n u smrt radi svojih loših socijalnih prilika, a dvije trećine mrtve dojenčadi (t. j. 10 % od sve živo rođene djece) umire uslijed svog i svojih roditelja lošeg socijalnog položaja.

Digitized by Google

Kod ove statistike uzet je u obzir opći mortalitet bez specijalizacije na pojedine bolesti; a ako se uzmu u obzir pojedine socijalne bolesti kao uzrok mortaliteta kao n. pr. tuberkuloza onda je razlika između siromaštva i bogatstva još strašnija, još groznija. Tako nam statistika Bertillona o haranju tuberkuloze u Parizu u godinama 1901—1905. pokazuje slijedeću sliku: na 100.000 pariških stanovnika umrlo je od tuberkuloze u kvartovima, gdje stanuju bogatiji slojevi 454 osobe, u kvartovima srednjeg staleža 693 osobe, u siromašnim 1675, a u veoma siromašnim 2296 osoba; dakle između prvih i zadnjih razlika je za blizu 600 %. Sličnih, a i gorih, statističkih podataka može se još bezbroj navesti. Tako n. pr. zdravstveni šef Središnjeg ureda u Zagrebu Dr. Željko Hahn o uticaju stambenih prilika na pomor od tuberkuloze navađa (u svom članku »Tuberkuloza kao socijalna bolest«, Soc. Misao br.3 iz 1928) ove statističke podatke:

»Dr. Pikler, peštanski statističar, dokazuje da su 1911. god. u Pešti od stanovništva, koje stanuje u stanovima sa pet i više soba na 10.000 stanovnika umrle 2 osobe, a od stanovništva koje stanuje sa jednom sobom, na 10.000 stanovnika 42 osobe od tuberkuloze. Pomor od tuberkuloze u stanovima siromašnog pučanstva sa jednom sobom bio je dakle 21 put veći od pomora stanovništva, koje stanuje u velikim stanovima. — Jedan uzrok velikog pomora našeg radništva od tuberkuloze je stambena bijeda gradskog proletarijata. Po jednoj anketi, koju sam god. 1925. izvršio kod okružnog ureda u Zagrebu, stanuje samo 14.5 % zagrebačkih radnika sam u jednoj sobi, a to su u glavnom služavke, koje obično stanuju u jednoj sobici. 25 % radnika stanuju po 2 osobe u jednoj sobi, a sve drugo, oko 50 %, po tri i više osoba u jednoj sobi; oko 25 % zagreb. radništva stanuje u sobama, u kojima ima 5 i više osoba. — Uslijed stambene bijede širi se tuberkuloza među nejakom djecom, koja su najosjetljivija prama tuberkuloznoj zarazi. U istoj sobi, često u istom krevetu sa teško tuberkuloznom majkom, žive mala djeca, koja na taj način moraju da obole od tuberkuloze.«

A kakova će slika izgledati i što će nam sve ona govoriti kad bude izrađena poslijeratna statistika samoubijstva — kao najtežih i najžalosnijih slučajeva prerane smrti — gdje će baš najveću rubriku zauzimati samoubijstva iz bijede i besposlice, tih stalnih i vjernih pratilaca siromašnih slojeva.

Iz ovih nekoliko riječi jasno proizlazi — budi hvala socijalnim i ekonomskim odnosima u današnjem društvu — kako i smrt, ta nivelizatorka svega, kako se i ona drži one narodne »kome kapom, kome šakom«. Utjeha s pravednošću smrti tužna je pjesma sve davnije i davnije prošlosti.

S ovim brojem završava I. polugodište.

Pošaljite odmah daljnju pretplatu!

Primitivna umetnost kao sociološki fenomen

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

III.

Da je primitivni pračovek u svojim prvim umetničkim tvorevinama prikazivao životinje, to je, držim iz napred rečenog jasno, ali kako je došao da prikazuje čoveka, ženu? Koji su ovde bili odlučni stvaralački momenti? Potrebno je, da se vratimo malo unatrag. Etnolog Hermann Klaatsch, nije samo postavio tvrdnju, da je plastika starija od slikarstva, što je genetički i verovatnije, već da je i ljudsko telo bilo najstariji objekt umetnosti. Ako ta tvrdnja stoji, onda je neminovno potrebno, da se nagon reprodukciranja pred meta, koji su zaokupljali fantaziju, dovede u vezu sa seksualnim nagonom. U prvi mah izgleda to i vrlo verovatnim. Upravo na vilendorfskoj Veneri *) su naročito naglašeni oni delovi, koji su od značenja u seksualnom životu kao grudi i bokovi, dok je glava samo šematizirana. Nije to samo slučaj kod ove vilendorfske Venere, već kod sviju ženskih likova iz tog doba. Klaatsch upire na ideju, da se ovde moguće već radi o nekom primitivnom kultu Afrodite i da ovde verovatno leži najstarija veza između umetnosti i religije. Ujedno misli, da se tim primitivnim statuetama Venere može osvetliti i pitanje odnošaja između erotike i umetnosti, kao i vekovno pitanje da li je umetnost dete ljubavi.

Mora se priznati, da su argumenti Klaatscha u prvi mah uverljivi. Ali ako ih pobliže promotrimo dolazimo do potrebe, da stvorimo jednu vrlo labilnu predpostavku a to je, da je poleolitski čovek već bio u posedu višeg duševnog života nego što mu, prema stanju nauke, možemo pripisati.

Ovde treba napomenuti, da imamo ako ne potpuno a ono približno tačno merilo za predistorijske kvalitete čoveka. Između predistorije, ili kako bi se tačnije trebala zvati paleoetnologija, i etnologije postoje paralele, sukladni odnošaji t. j. između predistorijskog čoveka i današnjeg primitivnog čoveka postoje neki zajednički karakteri, zajednički način u izražajima života i prema tome i umetnosti. Umetnost paleolitskog čoveka odgovara umetnosti primitivnih naroda na stepenu lovaca, ribara i sabirača bilja i plodina, mongoloidnih polarnih naroda, koji se bave nešto stočarstvom i poljodelstvom, kao stanovnici Tihog Okeana i Indijanci Amerike.

Mi danas znamo, da na pr. Australci, koji stoje na stepenu kulture čoveka iz kamenog doba imaju primitivno religijsko shvaćanje, koje se potpuno iscrpljuje u totemizmu, da je njihov seksualni život potpuno omeđen u fizičkoj sferi i da nema nigdje nikakvih viših, erotičkih kvaliteta.

Nema nikakvih načelnih ograda, da se umetnost uzme kao rezultat, ili barem kao jedna od poslednjih karika u genezi erotičkog života čoveka, samo je pitanje, da li se već u predistorijskim dubinama mogu sa sigurnošću pronaći prve seksualne klice umetničkog stvaranja.

*) Predistoričar J. Szombathy, koji je sam rukovodio iskapanjima u Willendorfu, opisuje na naredni način ovu figuru »To je 11cm visoka figurica iz eolitskog, poroznog vapnenca, potpuno sačuvana, sa nepravilno razdeljenim ostacima crvenog bojadisanja. Ona prikazuje prezrelu, debelu ženu, sa velikim grudima, znatnim trbuhom, punim bokovima i bedrima, ali bez steatopigije; spolni organi jako izrađeni, stražnja strana anatomski ispravna, snabdevena sa nekoliko ispravnih detalja. Kosa izražena nizom koncentričnih krugova svitaka, koji su položeni oko većeg dela glave, lice je posve zanemareno. Od nijednog njegovog dela (oči, nos, usta, podbradak, uši) nema ni traga. Nadlaktice su reducirane, laktovi i ruke izraženi samo u plosnatim reljefnim prugama, koje su položene preko grudi. Koljena su dobro građena, potkoljenice su snabdevene listovima, ali znatno skraćene, stopala su izostavljena. Na figuri nema tragova odeće ili nakita, samo na podlaktici je grubo rađena narukvica.«

Digitized by Google

U prvom redu treba da se kod ženskih objekata u umetnosti predistorijskog čoveka uzme u obzir jedna vrlo važna okolnost. Mi smo odmah na početku naglasili, da se cela umetnost paleolitskog čoveka-lovca sastoji u kultu mesa i punoće. Svi ženski likovi obiluju debljinom i kod svih su slabo razgrađeni delovi, koji nisu u neposrednoj vezi sa spolnim životom. Ovdje treba napomenuti jedan posebni momenat, kako ne bi izgledalo, da ja ovu tvrdnju generališem. Punoća i zbijenost plastički prikazanih ljudskih telesa često je bila uslovljena i materijalom, tako, da se može govoriti i o nekom »stilu materijala«, pa je prema tome i uzak materijal zahtevao uske, produljene figure kao što je na pr. ženski lik nađen u Laugerie basse, koji je svojom gracioznošću potpuna opreka glomaznoj vilendorfskoj Veneri. Ali psihološki, ne tehnički, umetnost je paleolitskog čoveka uslovljena kompaktnim formama i od njih moramo poći u rasuđivanju nutarnjih kvaliteta cele paleolitske umetnosti.

Za vilendorfsku Veneru, kao i za ostale ženske figure, čije forme i pokraj masivnosti pokazuju oštru izrađenost, kao i smisao za zaokruženo i određeno, može se primeniti mišlenje Herberta Kühna, koje je karakteristično i za umetnost celog paleolitskog doba: »Kretanje je imanentno, ono ne određuje umetninu, koja je sama bez kretanja i promatrana u dohvatljivoj predstavi prostornog i ograničenog. Te figure pripadaju gotovo isključivo aurignacienu, dakle najstarijoj kulturi, koja donosi umetnička dela. Ova još imaju mirnoću, bez vibracije, nesmirenog i pokretnog, što je svojstveno docnijem vremenu. Nedostaje im sve momentano, iznenadno, one počivaju u ravnoteži. Ova epoha nije slikarska već crtačka.

U jednoj stvari međutim ima Klaatsch potpuno pravo a to je, da su svi ti kipovi žena rezultat seksualnog (ne erotičkog!) života predistorijskoga čoveka. Uzmemo li, da je seksualni život paleolitskog čoveka bio potpuno nediferenciran, da u njega ne ulaze nikakve duhovne odlike, onda nam je prema gornjem jasno, da su i umetnički izražaji, kojima je žena služila kao objekt, bili skroz primitivni ili prema Verwornu fizioplastički. Fizioplastika žene bila je s jedne strane uslovljena općim primitivizmom seksualnog života a s druge strane i odnošajem koji je postojao između muškarca i žene. Guyau je umetnost izveo iz socijalnih odnošaja a u paleolitskim socijalnim klicama zaprema žena ne samo inferioran položaj kao eventualna socijalna jedinica, već i kao biološka. Njena funkcija bila je svedena na seksualnu bazu, i tu funkciju izražavao je i predistorijski čovek u svojim umetninama. Tu funkciju je potencirao u svom kultu mesa, prirođenom svim lovačkim narodima, do one debljine i nepokretnosti, koju nalazimo na svim paleolitskim Venerama.

Prema mišljenju odličnog francuskog predistoričara H. Obermaiera paleolitski je umetnik znao, da pojavu ljudskog tela umetnički izrazi, ali mu se radilo o tome, da naglasi primarne i sekundarne seksualne karaktere. Ostatak tela je zanemario, jer nije služio za njegovu svrhu. Radi toga drži Obermaier, da ova statueta prikazuje plodnost.

Iz tih razloga stvorio je i onaj primitivni, razasuti paleolitski milieu svoj tip lepote, koji je bio jednako nediferenciran kao i život. Tako je fizioplastički tip žene u paleolitskoj umetnosti postao ujedno i ideal ove umetnosti. I ženski kipovi iz prve polovice V. stoleća pr. H. služe kao tip, tačnije ideal, grčke lepote. A ipak ta savršena lepota nema na sebi ništa diferenciranog, ništa individualnog. Nastala u vreme, kad je u grčkoj zajednici bio suprematívan kolektivni duh, kad je svaka socijalna jedinica bila upregnuta u interese društva a žena utegnuta u jaram kućanstva i despotskog braka, ona na sebi nosi karaktere glavnih zahteva, koji su se postavljali na ženu: lepotu i proporciju tela. Iz jedne socijalne zajednice, koja nije poznavala jače naglašeni individualitet, a pogotovo ne kod žene, stvorio se tip lepote, koji je u sebi usredotočio sve kolektivne zahteve i postavio time i tip kolektivne grčke lepote. Svi su ženski kipovi idealizirani, prema Praxitelesovoj maniri, i kod sviju se cenila neutralnost, harmonija, koja nije bila narušena nikakvom ekscentričnošću, koja bi mogla narušiti potomstvo. Bitnost majke bila je presudna za stvaranje kolektivnog starijeg umetničkog tipa kod Grka. I doista ko pogleda sa fiziološke strane te stare grčke Venere mora priznati, da bi bile odlične rodilje.

Čim je grčki politički i socijalni život, u kome je rad pojedinaca bio međusobno isprepleten, počeo propadati i na njegovo mesto dolazio ili demokratski ili aristokratski sistem vladavine pojedinih skupina, u kome je pojedinac bio zabačen, javlja se individualiziranje u umetnosti, naročito u prikazivanju žene. Pojedinac postaje slobodan od pritiska kolektivnosti i oslobađa svoje energije za svoj individualni život i njegove užitke. I žena i umetnost se diferencira i na mesto opšteg tipa lepote dolazi lični sa svojim karakterističnim zasadama.

Ako je već kod Grka mogao dugo vremena postojati jedan kolektivni estetski ideal, onda je to mogao u punijoj meri kod primitivnih ljudi, gde su i vanjski uslovi za stvaranje jednog zajedničkog tipa lepote bili jači i uporniji.

Uslovljen životom i milieuom, mi u paleolitskoj umetnosti imamo pred sobom realistički, doduše potencirani, tip žene kao objekta umetnosti. Čim je započelo prekidanje direktnog kontakta sa prirodom i prema tome sensornog ili fizioplastičkog prikazivanja i nastalo unašanje jednog šireg sveta predstava u umetnost, formirajući imaginativnu ili ideoplastičku umetnost, primilo je i prikazivanje žene nove oblike. Ne samo da je taj prelaz bio uslovljen nastupanjem pastirskog i poljodelskog života, koji je u velikoj meri slabio sposobnost direktnog opažanja prirode, što je bilo svojstveno lovačkim narodima, već je i odnošaj žene u novim zajednicama bio izmenjen. Dok je žena kod lovačkih naroda bez većeg značenja za održanje zajednice, ona kod poljodelskih naroda prima već važniju funkciju kao radenik.

Sve je to uplivisalo, da žena u neolitskoj umetnosti, te u adekvatnoj umetnosti današnjih primitivnih naroda, ima drugi tip. Moguće on u prvi mah nije upadan ali svakako nosi u sebi izmenjene karaktere. Bez daljnjeg je jasno, da više kod poljodelskih naroda ne postoji onaj kult mesa i debljine, kao kod lovačkih. Ideal ženske lepote više nije u glomaznosti. Čovek neolitskog doba već počinje, da reflektira i spekulira te unosi i u umetnički tip žene nove momente, stvarajući time ideoplastiku žene sa više individualnih poteza i obeležja. On počinje da o ženi razmišlja, javlja se primitivna erotička lirika a mnogi socijalni odnošaji i plemenska uređenja stvaraju od žene posebno dobro i daju joj i određeni položaj bilo u prodajnoj bilo u kupovnoj ceni. Sve je to naravno primitivno, ali te promene, za nas gotovo neznatne, bile su ogromne izmene u lancu razvoja čoveka.

Da napomenemo još neke tehničke karaktere umetnosti predistorijskog i primitivnog čoveka. Treba podvući i neke opće umetničke odlike, koje su vezane uz lepotu žene. Lepota žene je nepokretna, statička. Ili ako hoćemo jače naglasiti: vegetabilna, bilinska prema animalnoj, životinjskoj lepoti muškaraca. Ne isporeduje se badava lepota žene sa cvetom ... U kretanju, dinamici, napetosti muskulature, forme žene primaju nesigurne konture; kao da vibracija muskula, zasenjuje i briše linije. Žena kao rvač ili trkač bila bi jedan umetnički paradoks.

Dok je telo muškarca odličan instrumenat za titranje muskulature, telo žene pokazuje najveću skladnost i celinu u mirovanju. I onda kad muskulatura popušta, kad nastupa neko stanje bezvoljnosti, fizička lepota žene dosiže svoj vrhunac. Dovoljno je pogledati samo slike Giorgionea, Fragonarda, Courbeta, Matissea i Somova, pa da se vidi, da je u snu,

Digitized by Google

dakle u punom mirovanju, žena dosegla svoju potpunu harmoniju i najsugestivniji izraz svoje lepote.

I zato nije čudo, da je kod primitivnih naroda ideal ženske lepote u umetnosti potpuno – statičan. Nigde ne nalazimo u to doba ženu u kretanju, što više mirovanje je naglašeno tom glomaznošću do groteskności.

Prema gornjim izvodima vidimo, da je primitivna umetnost ovisna o mnogim socijalno-psihološkim faktorima, koji proizlaze iz ekonomske podloge života primitivnih naroda. Razni ekonomski i socijalni odnošaji kao i konačno opći životni uslovi formiraju njen tip i sadržinu, tako da nam se ova primitivna umetnost ukazuje u punom smislu reči kao sociološki fenomen.

Svršetak kazališne sezone

Zagrebačka drama u sezoni 1928-29.

STANKO TOMAŠIĆ

Umjetnički diagram zagrebačke drame u ovoj sezoni pokazuje liniju u naglom spuštanju. Ta je linija jedan drastični primjer: što nastaje iz jednog dobrog teatra, kad se uprava, u sastavljanju umjetničkog programa t. j. repertoara, rukovodi u prvom redu motivima, koji sa umjetnošću nemaju ništa zajedničkog.

Pregled izvedenih premijera i nanovo uvježbanih djela pokazuje to vanredno plastično. Djela su davana ovim redom:

1. »Dobri vojnik Švejk« (preveo M. Begović);
2. »Živi lješ« (nanovo uvježbano);
3. »Gola Eva« (preveo S. Batušić);
4. »Diktator« (preveo T. Strozzi);
5. »Moja žena – tvoja žena« (lokalizirao Grund);
6. »Nedužni zavodnik« (preveo Biničkі);
7. »Ujakov san« (preveo Begović);
8. »Diogenes« (dramatizirao Begović);
9. »Crkveni miš« (preveo Begović);
10. »Maska i lice« (preveo Begović);
11. »Kradljivka« (preveo Begović);
12. »Klupa na mjesečini« (Nehajev);
13. »Romeo i Julija« (preveo Bogdanović, nanovo uvježbano sa novim prevodom);
14. Gospoda Glembajevi« (M. Krleža);
15. »Mala komedija« (preveo Treščec?);
16. »Wekend« (preveo Begović);
17. »Smrt majke Jugovića« (na novo uvježbano);
18. »Lomača« (na novo uvježbano);
19. »Sanjin« (dramatizirao M. Begović);
20. »Tri puta vjenčani« (preveo M. Begović);
21. »Volpone« (prevela N. Vavra);
22. »Ljubavnik svoje žene« (M. Dimitrijević);
23. »Suđenje Mary Dugan« (preveo Begović);
24. »Subota u savskom raju« (lokalizovao Biničkі);
25. »Ples života« (preveo J. Horvath);

Davano je, dakle, u svemu dvadeset i jedna premijera i pet nanovo uvježbanih komada. Od toga pet premijera domaćih autora i jedanajst premijera stranih autora.

Za onoga, koji prosuđuje ovu našu dramsku sezonu samo po brojkama, čini se da ta sezona nije jalova. Ali za onoga, koji je tu sezonu proživio u gledalištu našeg dramskog teatra ovi brojevi znače analogiju sa cirkuskim plakatom, na kojemu je ispisano dvadeset i šest atrakcija, a poslije predstave može gledalac, da govori samo o dvije tri interesantne točke tog programa.

Od te dvadeset i jedne premijere, u svemu ih ima šest, o kojima se može kao o književnim i pozorišnim djelima, uopće razmišljati i rasuđivati.

To su: »Dobri vojnik Švejk«, »Diktator«, »Ujakov san«, »Gospoda Glembajevi«, »Volpone« i »Suđenje Mary Dugan«. Dakle, pet stranih i jedno domaće djelo.

Sva ostala djela jesu, više ili manje uspjeli, vodvili. Među njima ima nekoliko, koja se kako tako daju gledati iz perspektiva: 1. galerije, koja za mali novac traži zabavu, – 2. purgerskih sjedala na balkonu, koja posjećuju kazalište dva puta mjesečno, zbog vršenja nacionalne dužnosti, – 3. onih židovskih sjedala u ložama i parketu, koja u dramskom gledalištu traže mjesto i priliku, da smijehom i zijevanjem otjeraju žgaravicu. To su premijere: »Crkveni miš', »Ljubavnik svoje žene«, »Maska i lice«, »Wekend« i »Ples života«. Ta djela imaju, doduše, neko dramsko htijenje, a neka su pisana i izvjesnom rutinom, ali su daleko od toga, da jednoj velikoj teatarskoj instituciji, kao što je to zagrebačko kazalište, daju jedan veliki dio karaktera sezone.

Ono što ostaje od premijera ili je glupo i bez truna duha, kao n. pr. »Klupa na mjesečini«, »Mala komedija«, »Kradljivka«, »Nedužni zavodnik« i »Gola Eva«; ili je frivolno i neukusno, kao n. pr. »Subota u savskom raju« i »Moja žena – tvoja žena«; ili je, konačno, tako loše dramatizovano, kao na pr. »Sanjin«, da to nije samo manjak i rušenje značenja našeg kazališta kao umjetničke institucije, već prava sramota, koja nema opravdanja, pa ni u isticanju blagajničkih prihoda.

Zagrebačko dramsko kazalište dalo je, dakle, u cijeloj sezoni 1928.-29. u svemu samo šest (6!) dramskih premijera, koje mogu ući u nefalcifikovanu i nefiktivnu umjetničku bilansu te sezone, po kriteriju ispod normale.

Malo! Jako malo!

Ali i tih šest djela nije birano zbog umjetničkih razloga već zbog razloga, koji su daleko od umjetnosti, jednako kao i sva ona ostala. Onomu, tko zna da čita taj repertoar po redcima i po onomu, što stoji između redaka, taj vidi, da su sva ta dramska djela došla na repertoar i bila izvedena, po jednoj izvjesnoj repertoarskoj politici privatne naravi, koju je uprava provodila konstantno, kroz cijelu ovu sezonu.

Na repertoar došli su od stranih autora:

1. Oni komadi, koje su prevodili sami odlučujući faktori u upravi zbog honorara, a u većini slučajeva bez obzira na umjetničku vrijednost i mogućnost »bezecunga« u našem ansamblu. Konkretno: 70% stranih djela, izvedenih kao premijere, preveo je g. M. Begović, u isto vrijeme kad je bio direktor drame. Direktor Begović naručivao je prevode kod prevađača Begovića. Naravno, prevađač Begović prevodio je svom direktoru Begoviću u glavnom takove komade, kod kojih se ne treba mnogo znojiti i truditi, kao n. pr. »Crkveni miš«, »Kradljivka«, »Wekend«, »Tri puta vjenčani« i t. d.

2. Oni komadi, sa kojima je uprava htjela, bilo iz kojih razloga, da forsira »svoje ljude« bez obzira na ostali ansambl. Tako na pr. »Crkveni miš« zbog gđe Šekove, »Diktator« zbog g. Badalića, »Suđenje Mary Dugan« uzeto je na repertoar (nakon generalnog pokusa sa »Smrću majke Jugovića«), da bi se našla prilika za angažman gđe Petri, koja je inače u

Digitized by Google

našem ansamblu sasvim suvišna, a čiji se angažman forsirao i isforsirao iz razloga privatne naravi... Ovaj komad predstavlja u tom repertoaru vrlo interesantan slučaj. On pokazuje, kako se ta ista uprava, koja je iz navodnih razloga štednje, na početku svog djelovanja, izbacila na ulicu desetak dobrih mladih talenata, ove sezone uprla oko angažovanja balasta. Čak je honorirala bivšeg direktora drame, da u tu svrhu izradi prevod Veillerove drame, uz već postojeći dobri prevod Josipa Kulundžića...

3. Oni komadi, koji su bili slučajno tu, i koji su uzeti, da se zatrpaju repertoarske rupe nastale prikazanom repertoarskom politikom. To je na pr. »Volpone« i novi Bogdanovićev prevod »Romea i Julije«.

4. Oni komadi, koje su isforsirali prijatelji uprave u naročitim zgodama radi svojih, po svoj prilici moralnih koristi, a bili su to prijatelji, koji imaju uticaja na štampu. Na pr. slabi komad Engleza Ouilda »Ples života«, kojega je isforsirao g. Čurčin, kao funkcijoner PEN-kluba prigodom dolaska autorova u Zagreb.

Na repertoar došli su od domaćih autora:

1. Oni komadi, t. j. dramatizacije, koje je direktor Begović naručio kod dramatizatora Begovića. On je (kadija tuži, kadija sudi) dramatizovao ona djela, koja su već ranije bila kod nas dramatizovana, i koje je dramatizacije on dobro proučio. Tu je prvo Šenoin »Diogenes« (dramatizovao Miletić) i drugo »Sanjin« od Arcibaševa (dramatizovala Šetinska).

2. Oni komadi, čiji autori stoje sa svojim perima kao tjelesni stražari uprave, a što je važnije, čiji su autori kao bivši politički kibici i mešetari pomagali upravi da učvršćuje svoje glinene noge. To su slaba djela: »Klupa na mjesečini« od Nehajeva, »Ljubavnik svoje žene« od Mite Dimitrijevića. I konačno »Gospoda Glembajevi« od M. Krleže, koja je osim spomenutog razloga došla na repertoar i zbog toga, da se ipak među ovim očajnim i čisto spekulativnim premijerama pokaže i jedna, kod koje su navedeni motivi dovoljno pokriveni autorovom popularnošću.

To je, eto, jedan dio istine o repertoaru i radu našeg dramskog kazališta u sezoni 1928.–9.

Ostali dio istine, onaj u kom se otkrivaju svi detalji prepuštam onome, tko bude jednom mogao i htio da govori sa imune katedre kulturnog historičara.

Dvije godine rada opere zagrebačkog Narodnog Kazališta

(Jedan prilog uz naše prilike).

Dr. PAVAO MARKOVAC

Kod nas nalazimo čudan običaj: kad god se s koje strane poduzme atentat na koju našu kulturnu ustanovu s nakanom da se ukine ili okrnji, sve su novine pune protesta uvaženih i manje uvaženih lica. A čim mine »opasnost« ovakove vrsti, svi opet šute i nitko ne vodi brigu o tome što je sa dotičnom ustanovom, pa bilo njeno poslovanje i gore nego ukinuće.

Tako je i sa zagrebačkim kazalištem, a napose operom. Tek što se pročulo, da je sam upravnik predložio njeno ukinuće, diglo se mnogo glasova energično protiv toga; (premda začudo u jednom njemačkom dnevniku, dok nijedan hrvatski dnevnik nije našao za vrijedno, da se pozabavi s tim pitanjem), dementi o tome je dostajao, da se opet sve smiri.

Nitko se nije javio, da ustanovi, kako je ovaj predlog ukinuća samo logički produkt jednog sistematskog uništavanja zagrebačke opere dvogodišnjim radom jedne uprave, čije je poslovanje takve naravi, da je bez sumnje nezapamćeno u analima naše kulture.

Zagreb je doduše odavna morao snositi nesreću, da su neki ljudi kočili razvoj njegovih muzičkih prilika, počevši od Lisinskoga pa do naših dana i »zasluga« je tih ljudi da smo u tom pogledu daleko zaostali za ostalim Slavenima, s kojima smo u isto vrijeme započeli izgradnju vlastite muzičke kulture. Ali sadašnje stanje je tim gore, što je upravo u posljednjih deset godina naglo porasla karakteristična i originalna muzička tvorba, pa je tim potrebnija jedna atmosfera, u kojoj će se ta nastojanja u punom opsegu razviti i uz to pasti na plodno tlo.

Naša je sredina usljed raznih socijalno ekonomskih i bivših političkih prilika prilično odnarođena pa nemamo publike sa pravim razumijevanjem za ta nacionalna muzička nastojanja. Budući je koncertna publika ograničena na malu grupu ljudi jednog socijalnog sloja, dok je kazalište mnogo pristupačnije i najširim slojevima, to je u našem slučaju opera u prvom redu pozvana za kulturnu misiju, da odgoji jednu novu publiku na osnovu odabranih djela iz literature sviju naroda sa osobitim obzirom na slavensku i domaću tvorbu. Tim više, što je opera kao umjetnička tvorevina sastavljena iz faktora sa različitih područja umjetnosti mnogo pristupačnija laiku nego koncertna muzika, koja zahtjeva ipak neku stanovitu muzičku kulturu.

Radi se dakle o sastavu programa naše opere sa osobitim obzirom na naše specijalne prilike svake vrste, to jest obzirom na mentalitet publike i njenu slabu muzičku naobrazbu, obzirom na njeno odnarođanje, socijalne prilike itd. Sastav nije lak u doba toliko kritično po svekoliku umjetnost, a naročito po operu, kao što je naša. Mnoge vrednote padaju jer padaju njihove predpostavke – i opera se nalazi u jakoj krizi. Patos nam se otudio, a jednako i ona stilizacija života u operi, ona stanovita šablona, koja je ostala uz sve reformacije. Opera danas traži nove puteve, nastojeći da nađe kontakt sa današnjim životom i njegovim potrebama, sa tempom i načinom toga života. Produkti tog traženja su djela problematične objektivne vrijednosti, ali su značajna za nas kao dokumenti puta koji nas vodi iz čorsokaka.

Da se odaberu tipična djela iz današnje tvorbe, treba znatnog umjetničkog instinkta, opće kulture, a prije svega umjetničkog htijenja (Lijepi je primjer ljubljanska opera). Postoji li ovo bit će lako, već stoga, što je najnovija tvorba tek jedan dio onoga, što treba da uđe u repertoar. Mnogo je važniji izbor ostalih djela. Taj nije težak. Romantika slavi stogodišnjicu, slavi je u vrijeme koje definitivno prekida s njome. Prilike dosta, da se izaberu najmarkantnija djela jedne bogate epohe, iz francuske, talijanske, njemačke, ruske, poljske, naše literature. (Rossini, Auber, Adam, Halevy, Bosldien, Meyrbeer, Weber, Lorting, Glinka, Maniuszko, Lisinski). Ta će djela u dobroj izvedbi biti izvanredno privlačiva, jer njihove melodije uživaju osobiti popularitet iz kinematografa, kućnog muziciranja itd. Njihov romantički sadržaj pogodovao bi našoj publici, bilo bi dobrih repertoarskih djela na pretek. Slavi se 30 godišnjica smrti Joh. Straussa, 25. godišnjica smrti Dvořaka, sa svih su strana zaredale godišnjice – povoda dosta, da se repertoar izgradi interesantnim djelima, za koja vlada aktuelni interes.

Kod naših bi se djela trebalo raditi po principu, da svaka opera koja ima iole pozitivnih vrednota, bude izvedena. Slavenska je literatura toliko bogata istaknutim djelima, da je lako izabrati karakteristična djela i time pripraviti teren za prosperitet domaće produkcije i odgoj publike.

A konačno će zaista svaki stručnjak na tom polju znati da odabere dosta toga iz literature zatvorene kroz dva i po stoljeća, sa mnogo hiljada djela, od kojih su mnoga i mnoga nepravom zaboravljena.

Za ostvarenje takvog repertoara treba dobrih pjevača, u kojima je moguće odgojiti smisao za stil i karakteristike raz-

Digitized by Google

nih epoha i smjerova, dobro školovani ansambl i orkestar, pa dobrih dirigenta širokih umjetničkih vidika.

Sve to stoji mnogo novaca, a tih uvijek nedostaje. Ali svijesni i sistematski rad sa umjetničkim silama, mora da urodi takvim plodovima, da će publiku privući u tolikoj mjeri, da je finansiranje ovog rada omogućeno. Treba dakle vodstvo koje će biti jednako sposobno u umjetničkim pitanjima kao u vođenju ekonomske strane. Razumljivo je, da mogu nastupiti takve okolnosti, da je uspješno ekonomsko vođenje nemoguće. Time može štetovati i opći nivo priredaba, jer zahtjevi umjetničkih sila rastu usporedo sa njihovim sposobnostima. Ali i uz slabiji materijal će se manifestirati umjetničko htijenje vodstva, pa premda je savršenost prvi postulat umjetnosti, to će ipak jaka umjetnička nota, koja može da proizvede dojmove, opravdati i slabiju reprodukciju. (Citirat ćemo opet ljubljansku operu.).

Zagrebačko je kazalište prije dvije godine po nesreći dospjelo u ruke vodstva, čije je poslovanje oprečno svim gore izloženim principima. Nastupivši svoj položaj sa velikim frazama, kako se dotada previše trošilo, te da je sa mnogo manje sredstava moguće ostvariti jednake rezultate, započeo je onaj kobni konstatni pad, koji je u dvije godine doveo do kulturnog škandala. Ovdje ćemo se osvrnuti samo na operu. Započelo se skidanjem plaća umjetnika i ansambla (ali povišenjem beriva vodstva!), nastavilo otpuštanjem najistaknutijih solista, decimiranjem ansambla, u znaku štednje. Uveden je repertoar petorazrednih kazališta, sa jedinom namjerom da pogoduje negativnim instinktima stanovitog sloja, kazalište je degradirano na zabavište najgore vrste, te je sistematski dovedeno na takav nivo, da je umjetnička kritika priredaba gotovo nemoguća. Naravno, da nepromišljena redukcija najboljih članova nije ostala bez posljedica. Bez pjevača ipak nemože biti izvedaba. Počelo je angažiranje novih članova, većinom tuđinaca koji neznaju naš jezik ili opet nezrelih početnika. Konačno su ove sezone zaredala gostovanja nekih pseudoveličina, razumljivo uz visoke honorare. Pjevalo se katkada u četiri jezika u jednoj izvedbi, bez prethodnih pokusa, otprilike. Čitav je sistem poslovanja išao na blef. Rada nije bilo, dok je bilo moguće živjelo se od sala prošle uprave, a kad su predstave konačno uslijed pomanjkanja svakog rada bile toliko rasklimane i derutne, da su dospjele na nivo provincijalne šmire (što je bilo očigledno već i za posljednjeg laika u publici) – vodstvo je tog instituta kao jedino protusredstvo upotrijebilo neka gostovanja »istaknutih« umjetnika, čija su imena prije gostovanja štampom dobrano bila »proslavljena«. Uz to poslovanje repertoar se sve više smanjivao, dijelom, jer konačno mnoga djela uopće nisu više bila izvediva, a dijelom zato, jer su svi ti gosti nastupali u ograničenom broju do sada poznatih djela.

Nanovo uvježbana djela svaki put bi i nehotice izazivala usporedbu sa bivšim izvedbama i jasno su označivala neprestani pad (»Ukleti Holandez«, Prodana nevjesta«, »Boris Godunov«, »Louise«, »Lohengrin« itd.). Jednako je bilo sa rijetkim premijerama u kojima su iznesena pretežno objektivno ili za nas nevažna djela (»André Chenier«, »Turandot«, »Moć sudbine«, »Jonny svira«, »Maruf«, »Majstori pjevači«).

Uslijed ovoga sistema, repertoar je postao sve mršaviji, nestala su s njega gotovo sva slavenska i ostala reprezentativna djela, na njemu danas nema nijednog hrvatskog djela, dok su preostala djela na takvom nivou izvedbe, da je bolje ne spominjati ih. Ansambli su derutni, domaći pjevači u svakom pogledu zapostavljeni, solisti bez direktiva, nema jake umjetničke ruke, nema umjetničkog plana – sve je improvizirano u najgorem smislu riječi.

Jednako je i balet sistematskim neradom i favoriziranjem dvojbenih talenata ruiniran i vodi danas neku pseudoegzistenciju, koja je vrijedna sažaljenja. Danas, gdje se balet zaista razvio do samostalne umjetničke forme, pa su upravo najistaknutiji slavenski autori stvorili djela od odlučnog značenja dapače i za buduću opernu tvorbu, – danas se kod nas studiraju otrcani i odavno preživjeli baleti poput »Coppelije«, a u koliko se izvode novija djela, izvedbe su takve, da su djela izobličena.

Općenito se radi otprilike, na što tko slučajno nabasa, a sve skupa ne razlikuje se mnogo od diletantskog eksperimentiranja i vrludanja.

Za takvo stanje, mora nužno da bude neko lice odgvorno. To je lice već po karakteru svoga položaja direktor opere.

Ovdje je uzrok kulturnome skandalu propadanja naše opere. Kako je g. Friderik R u k a v i n a mogao da dođe na mjesto direktora zagrebačke opere, nije jasno, ako uočimo samo njegovu »burnu prošlost«. On je za ratnih godina (do 1918., a u zajednici sa sadanjim presvijetlim upravnikom) sistematski uništio nivo zagrebačke opere, tako da je konačno bio primoran ostaviti Zagreb. »Usrećio« je zatim Ljubljanu i tamo jednakim svojim vrsnim sposobnostima doveo operu u takvo stanje, da su najistaknutiji slovenski muzičari i kompozitori bili prinuđeni, da zajednički objelodane izjavu, u kojoj traže najenergičnije od vlasti, da makne g. Rukavinu sa položaja, jer je njegovo djelovanje štetno za slovensku muzičku kulturu.

U toku ovog svoga bivšeg djelovanja raskrinkan je g. Rukavina kao slabi muzičar, njegov rad kao nesolidan i šarlatanski a usto je dokumentovao i mnoge privatne »odlike«, koje ga onesposobljuju za vodstvo jedne istaknute muzičke institucije.

Nakon svega toga, nije se u Zagrebu javio n i j e d a n protest, kad je sa ovom upravom i g. Rukavina postavljen za direktora opere. Što više nalazimo u jednom zagrebačkom muzičkom listu i ovo opravdanje te uprave od jednog muzičkog kritičara: »Pretenzija, da bi n a r o d n o kazalište imalo biti zavod, u kojem umjetnička i nacionalna misija igra glavnu, a privredni momenat sporednu ulogu, mora... da se prilagodi krutoj zbilji... Namjesto umjetničke tendence posljednjih godina, da u repertoaru dominiraju slavenske opere i reprezentativna djela svjetske literature, stavlja nužda realnosti kriterij privlačivosti, tako da opet, kao nekada, tekućim repertoarom, kao i onim u pripremi prevladava starija i veristička talijanska opera.

Ovo je bio uzmah. Sveukupna kritika je to prve sezone pod novom upravom nvalila. Predstave su otprije zadržale neki nivo, ali je za svakoga bilo vidno, tko je na kormilu. Dakle umjesto protesta opravdanje i hvala.

Tek ove sezone, kad je situacija i za kratkovidnije postala ne dvoumna, stale su se javljati neke tihe primjedbe. I usprkos toga što sam ja stvarno dokazao pravu bit situacije, te konačno bio prinuđden da iznesem tako teške podatke o licima uprave, a naročito o g. direktoru, da bi u svakoj drugoj sredini takvi ljudi za uvijek bili onemogućeni, ostalo je sve kako je i bilo. Što više ova će se farsa, po današnjem stanju stvari nastaviti i na godinu. S nikoje strane protest, posvuda bezbrižnost i desinteresman. Šta više najistaknutije zagrebačke novine konsekventno veličaju rad te uprave, te tako neispravno informiraju javnost. Upravo nedavna premijera »Majstora pjevača«, jedna nečuvena farsa, dokazala je totalnu amoralnost naših prilika.

Najme posebnu ulogu igra u tom kulturnom skandalu jedan dio zagrebačke štampe. Uslijed veza presvijetlog g. upravnika, onemogućena je s rijetkim iznimkama svaka negativna kritika ovog poslovanja. Što više prokušanim se infamnim metodama nastoje materijalno uništiti oni, koji su toliko sretni, da su našli urednika toliko širokog horizonta i bez korupcije, da je pripravan štampati njihove negativne prikaze. (To se na pr. desilo meni).

Digitized by Google

Dakle situacija je ta, da su svi dnevnici blokirani, ugušen svaki negativni glas. Ugašeno je svijetlo i u toj tami je zagrebačka opera, kazalište uopće, dovedeno na rub propasti, na očigled svekolike javnosti. Ta se javnost opsjenjuje na najnemoralniji način, korumpira se javno mišljenje i uništuje jedna od najistaknutijih naših kulturnih institucija.

Kritika, stojeći isprva na stanovištu, da treba najprije ovoj upravi ostaviti vremena, da pokaže što može, šutila je prve sezone. Šutila bi zacijelo u glavnom i za druge sezone, da se nisu javili neki pojedinačni negativni glasovi koji su probudili i njihovu savjest. A sada, kad se blef treba da nastavi i treću godinu i produži skandal (treba samo pogledati objavljeni repertoar za slijedeću godinu), sada se opet šuti. Kritika je time izgubila svako opravdanje opstanka, dezavuirala se. Ali čitava je stvar u najakutnijem stadiju, jer bi bilo nečuveno, da se na očigled nas sviju, uništi jedna od najstarijih naših istaknutih kulturnih tekovina. Stvar bi trebala da se tretira pred najširom javnošću, jer se nje jednako tiče kao i samih muzičara. Treba prekinuti tu umjetnu šutnju, treba energičnog protesta protiv ovakve korupcije i vlade nesposobnjaka koja ugrožuje egzistenciju mnogih umjetničkih radnika. Jer kad se opera ukine sama po sebi, srušena na minimalni nivo, onda ne će biti protiv čega protestirati.

Jedan interesantan teatar

GOSTOVANJE KARLOVAČKOG »PUČKOG KAZALIŠTA« U ZAGREBU.

Karlovačko »Pučko Kazalište«, kojega vodi Hinko T o m a š i ć, razvilo je u najkraće vrijeme svoga postojanja neobično živu i interesantnu djelatnost.

U posljednjoj sezoni (1928.–29), u kojoj je zapravo tek počelo intenzivno i sistematski raditi, iznijelo je ono prvorazredno literarno-scenski repertoar. Predstave, koje igraju ambiciozni i talentovani amateri, kroz čitav dan zaposleni u svojim zvanjima, znače uvijek jedan društveni događaj za Karlovac, a jedan pravi teaterski događaj za sve, koje interesuje razvoj i djelovanje teatra u našoj zemlji.

Predstave, koje daje karlovačko pučko kazalište stoje uvijek na odličnoj visini ne samo po vanrednim kvalitetama izvedbe, već i u nastojanju, da ta izvedba dobije i izvjesni naročiti i novi izražaj.

Vanredno talentovani i agilni redatelj i učitelj ovih amatera, Hinko Tomašić ne zadovoljava se u svom radu sa šablonama i kalupima, i ako bi mu ta lagodnost donijela besumnje najveće vanjske uspjehe. Tomašić imade ideja, on imade umjetničkih invencija; on ih zasađuje u mlade glumačke ambicije, koje nije pokvarila rutina, koje jednodnevna slava nije uzobijestila. Zato je u tom radu najidealnije mogao biti proveden princip ansamblističkoga(zajedničkoga) rada.

U Zagrebu gostovala je ova interesantna teatarska trupa 28. juna. Davana je drama karlovačkog književnika Stjepana M i h a l i ć a »Grbavica«. To je jedna drama, (autor je zove »pasionska igra u pet slika«), sa snažnom socijalnom tendencijom. Jedan vrlo interesantan i vrlo aktuelan problem, u kojem se razrađuje tragedija jedne grbavice, koju je pijana karnevalska obijest oplodila. Rađa se dijete i to dijete je jedino, što preostaje toj ženi, koju je društvo izbacilo. Ona prezrena i sramoćena traži barem u ime toga djeteta utočište od društva, koje ju je upropastilo, ali društvo hoće da joj oduzme i to dijete, a nju odbacuje ponovno. A kada se u njenom očaju rodi revolta, onda je društvo smrvi bez milosrđa.

U tragediji Grbavice simbolizirao je mladi i talentovani Stj. Mihalić tragičnu sudbu svih poniženih i uvrijeđenih u sklopu jednog društvenog sistema, pokvarenog i licemjernog.

Sam autor nije se već obzirom na simboličko značenje svoga problema držao realističke scenske tehnike. On je – persiflirajući neke »banalne uzvišenosti« – ostao uvijek u okviru izvjesnog ekspresivnog izražaja, tako da je i režiser na sceni mogao razviti jedan teatar ideje i problema, a ne teatar zbiljskoga života.

Za jednog mladog režisera, za jednu mladu, neprofesijonalnu teatarsku trupu uistinu neobična smjelost.

Tomašić je to riješavao naslućenom scenerijom, korovima sa koralnim recitovanjem tekstova i sa jedinstvenim pokretnim izražajima. Tako je ova »pasionska igra« dobila svoj izražaj, koji jedini odgovara koncepciji Mihaličeve drame protkane izvjesnim liturgijskim momentima.

I upravo taj uspjeh Tomašića kao režisera treba da se naročito podcrta. On je sa jednim doduše vrlo agilnim, ali nerutiniranim glumačkim materijalom, postigao vrhunac teaterske discipline i umjetničke harmonije.

Ovakav ozbiljan, uspješan teaterski rad, koji se ne oslanja na utvrđene kalupe, već koji traži svoj novi izražaj, zavrijeđuje naročite pažnje. Zagreb treba da bude zavidan malome Karlovcu, što ima ovakovu teatersku trupu.

Mi ne ćemo da budemo proroci, ali ipak s veseljem konstatujemo, da su najveći, najugledniji i najglasovitiji teatri svijeta nastali ovako, kako se sada rađa ovaj interesantan karlovački teatar. Sjetimo se samo hudožestvenika Stanislavskoga, sjetimo se Reinhardtovih početaka i sjetimo se teaterskih fanatičara »Moskovski židovski akademski tetar.«

Nakon toga što smo vidjeli karlovčane, nakon toga što nam je poznata njihova ambicija i nakon toga, što smo se uvjerili o njihovim sposobnostima, mi vjerujemo u njih i mi se s pravom smijemo nadati njihovoj velikoj budućnosti. Ako Stjepan Mihalić treba da bude njihov Čehov onda su se oni – besumnje – našli u zajedničkoj harmoniji rada.

U momentu, kada se manifestiraju dva bezuslovno pozitivna talenta: autor i režiser, ne treba da se njihove početničke pojave ocjenjuje neumoljivo i kritički. Naročito nije potrebno zadržati se na izvjesnim neminovnim nedostacima jednog početničkog djela kao što je Mihalićeva »Grbavica«. U nas nema na pretek talenata, koji pišu dobro i savremeno. Naročito nam temeljito manjkaju talenti, koji će znati da osjete tehniku moderne scene. Mihalić, kolikogod on bio početnik, kolikogod mu često ne uspije da svoju plemnitu tendenciju svlada umjetnički, on ipak jasno pokazuje jake obrise književničkog i scenskog talenta. Njegov režiser Hinko Tomašić prosto iznenađuje i frapira sa svojom invencioznom i modernom scenskom postavom usprkos malih početničkih nedostataka, koje može da primjeti samo scenski stručnjak.

Simpatične rijetkosti dvojice ovakovih talenata treba da se pozdravi srdačno.

U ovoj »pasionskoj igri« ističe se uglavnom ansambl. Ipak treba da se spomenu i pojedinci toga ansambla. Oni su znali, a to je velika i hvalevrijedna rijetkost kod početnika i amatera, da disciplinuju svoje lične ambicije i da ih svedu na interese kolektivnosti.

Grbavicu igrala je gđa Mihalić sa velikim smislom za koralnu intonaciju teksta, sa iskrenim tragičnim notama i sa sugestivnom toplinom prezrene majke. – Izvrstni u pojavi i gesti i disciplini bile su gđe Grdešić (Agata) i Došek (Slomljena), te gg. Kopjar (Putnik), Fabković (gluhonijemi muž Grbavice), Mladenović (Kardinal), Ništević (Ministar), Dičeko (Bezruki), Pavlović (Rozgaljeni) i Šporer (Ukopčani).

Svi oni dobri kao pojedinci, dali su jedan vanredno harmoničan ansambl.

Nakon ovog karlovačkog uspjeha u Zagrebu očekivat će teaterski gurmani besumnje nova ugodna iznenađenja simpatične i interesantne karlovačke teaterske trupe.

Neka ta očekivanja ne budu uzaludna. **M.**

Digitized by Google

Hrvači

KA MESARIĆ

Došao je kući, a djecu su se kroz gladni san smijala bijeloj kajzerici.

To je bilo u početku njegove karijere.

Kasnije je donosio šunku i djeca se više nisu smijala kroz gladni san. Uz šunku i kajzericu tražila su i puter.

To je bilo kada je on svoje sposobnosti u provinciji istrenirao za veliki grad.

Dobio je bezbroj kolajna, ordena, visokih priznanja, naslov: prvak svijeta. Onda više nije stišavao glad djece kajzericom i šunkom. Onda je već hranio obijest ženâ rivijerom i autom. Njegovo je mišičje otvrdnulo i on više nije imao smisla za banalnost: postao je prvak svijeta.

On nije bio kovač. Kovači imadu osjećaj za gvožđe i onda, kada se znojni i bijesni bore s njegovim željeznim otporom. On se borio sa sputanim životinjama i volio je krv.

Prezreo je životinje. Bile su i suviše neotporne za njegovu snagu. Volio je i svoju familju. Da prehrani familju i sebe, borio se primitivnom snagom svojih mišica s ljudima.

On nije bio jedini, koji je – svladavši otpor volova – svladavao snagu ljudi, kako bi se isticanjem svoje snage penjao u karijeru slave, ženâ, rivijere i auta.

(Jer njegova žena iz početničkih borba sa volovima i slabijim ljudima, bila je sitna i neugledna. Djeca se nisu najela dovoljno kajzerica, šunke i putera. – Okržljala su. Njegova familja nije mogla da reprezentira slavu njegovih mišica.)

On nije bio jedini. Prethodile su mu i slijede ga povorke boraca za slavu svojih mišica. To se zove teška atletika. Sport.

Gledao sam ih. Publika, oni i ja. Oni su bili most između reakcije publike i mojih dojmova.

Na pozornici rasla je šuma. I potok je žuborio. Ptice nisu pjevale, jer to nije bilo potrebno za dekoraciju programa. Ali šuma je rasla. Lisnato, krošnjato, vedro. Sunce se raznježilo nad krošnjama, kupalo u potoku.

Ne, to nije bilo sunce. To su bile obične električne žarulje. One su osvjetljivale tužno oličeno platno kulise.

Ali publika, (o ta publika!) ona voli jeftine, najjeftinije iluzije: šuma, potok, sunce.

Na tlima siva ponjava. Zar je to iluzija pijeska? Možda. Svakako, krvi i znoja bilo je poštrapano u izobilju po tom pijesku, koji je ponjava. Velike mrlje, male mrlje: krv, znoj. Mnogo mrlja čekalo je isušeno novu svježinu .

U šumi, obasjani suncem, uz žubor potoka, koji se ne čuje, valjala su se, grčila, savijala, hrvala tjelesa dviju ogromnih životinja: teškoatletičari. Iluzija biserja i srebra caklila je na njihovim golim tjelesima i štrapala u pijesak: kišnica niz mesnato stablo – znoj.

Spleo se posljednji par večeri u grč. Te večeri nakvasio je iluziju pijeska znoj trojice parova. Četvrti bio je klu večeri.

Tri para borila su se pod okriljem šume; kapao je znoj. Tri para navijala su nerve publike; nervoza je vibrirala nesavladivo. Zgrčo se četvrti par: dva bika mjerili su snagu svojih čeonih kosti.

Hoće li puknuti lubanja, kada je životinjska snaga nabrekla žile na vratu, prikovala noge na tlo? Ne puca lubanja. Ali ne splašnjuju ni žile na vratu. Pomakle se noge, ruke ovile leđa i prsni koš. Medvjeđe su se šape ovile oko tijela, koje je hrast.

Ja više ne gledam ljude. Zgražanje je zamijenilo samilost nad podivljalim snagama. Mene interesuje omjer – PS.

Mali fabrički pogon mogla bi da tjera količina ove PS. Ili možda da rasvijetli električki čitavo jedno selo? Da tjera vršaču mašinu? Ova bi snaga uistinu mogla da radi. Ova energija da producira.

Ali ta snaga ne tjera fabriku, ni vršaču mašinu. Ova energija ne elektrificira selo, niti ne producira potrebe vašeg duhovnog ni tjelesnog konsuma. Ona je probudila u vama instinkte buzumne životinje, anomalija i perverziteta.

Ona se valja po podu: Klupko dvaju tjelesa.

Sport je kao i diplomacija: on triumfira u spretnim trikovima. Jedno tijelo osovilo svog protivnika na glavu, odvojilo od klupka. Šape su zahvatile noge o gležnjima! Tijelo je zvrk: vrti se na glavi nabrekloj od ulijeva krvi. Ruke se ispružile bespomoćno, čekaju milost.

Možda je jedna snaga popustila, možda je druga snaga pobijedila: tijelo je povraćeno u svoj normalni stav. Kidaju se ramena, natiče mišičje, zahvaćena je šija obim rukama.

Publika nije zadovoljna. Ona ne voli šale. Ni neozbiljni sport ona ne voli. Krv još nije potekla. Ni iznemoglost se ne osjeća još ni u jednom tijelu. Publika je nemirna. Dobacuje primjedbe, ljuti se. Žene prednjače.

U prvom redu parketa sjedi jedna plava žena. Jede trešnje. Viče: »jače, jače«.

Nadmoćno tijelo na pozornici dobiva podstrek. Hvata šiju snižnije, energičnije. U njegovoj je snazi zatreperio elan. Žrtva tetura u omaglici, pada na koljena, pridržava se rukama. Privilegij za jačega: on smije da ga »masira« po šiji klaoničkim udarcima bez obrane, bez protesta. Maljevi podlaktice padaju na šiju odmjereno, muklo, snagom mamuta.

Žrtva stenje. Čuva svoju poziciju bez obrane, u mukama.

Živost je zatalasala gledalištem. Vriskovi uživanja. Odušci odobravanja. Galerija je ovjesila noge preko barijere. Viče, podstrekuje udarce, uživa, smije se nemoći.

Zar je ova gromada tijela, koja je momentano nadmoćna, uistinu objektivno jača? Nisu li to možda neke naročite simpatije publike?

Sumnjivi su sudac i žiri je sumnjiv. I publika je sumnjiva. Njihove su se sklonosti dogovorile: domaći je favorit.

Ali, eto, stranac je i opet oborio domaćega. Mijesi ga, prevrće. Snažnim zahvatima sravnjuje leđa na pod. Sudac zviždi, pronalazi pogrešni zahvat, nedopuštenu pozicju. Zar ne znate, da domaći mora da pobijedi?

Nabujale su simpatije za domaćega. Ne pomaže. Mišičje popušta. To se ne vidi, ali stranac – protivnik osjeća to pod prstima: vjeruje u bezuvjetnost svoje pobjede.

Zaoštrila se borba. Sve je koncentrirano na iluziju pijeska. I funkcioneri su zaoštrili svoj kriticizam za stranca.

Uzalud, uzalud. Stranac je nadmoćan. Uzrujanost u publici raste. Žene hvataju svoje susjede grčevito. Podigli se štapovi, kišobrani, ručne torbice. Podigli se glasovi protesta, zvižduci.

Digitized by Google

Neartikulovano, znojno, krvavo i životinjski stenju hrvači u klupku. Bijes vitla zahvate, udarce, snagu. U publici se nervoza zapalila, digla ju na noge, lupa stolicama i dvodinarke lete u bespomoćnoj jarosti sa galerije na pozornicu.

Stranca bije njegov slabiji protivnik. To nije opasno. Stranca bije sud funkcionera na pozornici. Suci više nisu funkcioneri sa fučkalicom prekidanja, reda i propisa. Suci su publika, koja urliče, fićuka, zahvaća tvorno. Stranca bije publika. To je opasno. Antipatija publike nije salon i doplomacija i obzir bez grubosti. Antipatija je krvoločni bijes i metež i podivljalost perveznoga seksusa. Stranca bije sve, čitava okolina, ambijent i atmosfera. Stranca mrzi sve. I sva ta mržnja, koja ga oblijepila ,pretvara se u potenciranu snagu.

Osamljen je stranac u toj antipatiji i mržnji. Daleko su njegova djeca i žena. I sutra će on da piše poštansku uputnicu da im pošalje novac zarađen večerašnjim udarcima, bijesom, mržnjom, urlicima i vriskovima žena.

Pogledi su palež i on ih baca u publiku. Udarci i zahvati su razjarena kliješta i on lomi njima svog slabijeg protivnika. Psovke su očaj prezira i osamljenosti i on ih sipa podmuklo u iluziju pijeska.

A sutra će napisati poštanšku uputnicu, da pošalje novac daleko. Zar još uvijek za kajzerice, šunku i putar? Ili možda za rivijeru i auto?

Gledam ga: Čelav je i star je taj razbiješnjeli i borbeni stranac, koji ne smije da pobijedi domaćega. I trbuh mu se već ovjesio, ali mišičje je uvijek još čelik. Ni hrskavica nema u ušesima. I nos mu je iskrivljen.

On nije tjerao vršaču mašinu, ni sela nije elektrificirao, ni koristi nikakove nije imao od njega bližnji njegov. Hranio je nagon podli i niski i hranio se od primitivnosti svoje snage kroz sav život. A eto: hrskavice mu je njegov zanat već davno razmrskao i nekoliko je zuba ispljunuo i litre je znoja prolio u blistavu iluziju pijeska na pozornici sa rasvijetljenom šumom i potokom u pozadini. A kad tamo: on i nije ćelav. To mu je tek njegov zanat isčupao kosu u zanosnim momentima.

Plava žena u parketu još uvijek jede trešnje. Mnogi njeni susjedi griskaju čokoladu. Mnogi vitlaju štapovima. Mnogi udaraju stolicama.

Na pozornici se vodi odlučna bitka. Vreba se sekunda nadmoći domaćega, kako bi se proglasila pravedna pobjeda.

A ono u parketu i nisu trešnje, ni čokolada, ni štapovi, ni stolice. Ono je užarena, perverzna nervoza, koja baca dvodinarke, koja uživa razjareno, nagonski podlo, životinjski.

Uvreban je pravi momenat. Domaći je pobjednik. Pljesak. Lom. Stranac protestira. Jedan član žirija ima odvojeno mišljenje. Urnebes, gužva, nadvikivanje.

U sveopćem komešanju, divljanju, zviždanju, lupetanju i vikanju poleti iz publike neki suhonjavi, ispijeni, blijedi mladić na pozornicu. Sa kišobranom hoće da navali na gorostasa, koji je morao da bude pobijeđen. Dodir njegova maloga prsta oborio bi kišobranara za sva vremena. Predomislio si je kišobranar pravovremeno. Odustao je od navale.

I strast malog dijela publike odjeknula je osjećajem pravednosti: i spram stranca treba biti pravedan. U manjini je ostalo ovo mišljenje neaktuelno i nerazumljivo za kibice teškoatletskog sprota. Dvije fronte u publici. Dokazivanje. Svađa. Gužva. I opet se dižu glasovi i batine se dižu i kišobrani vitlaju.

Ali publika nije profesijonalni hrvač. Odakle publici pravo da se hrva? Zar nema policije? Dakako. Policija se interesuje za publiku i njen mir.

Sunce se utrnulo nad krošnjama. Šuma je ostala tek jadno namaljena kulisa. I potok je usahnuo. Od iluzije pijeska ostao je samo prirast znoja i krvi na prljavom platnu, koje pokriva pod pozornice.

Hrvači, koje su ljudi ismjehivali, kojima su se divili, koje su mrzili i u čijim su zvijerskim snagama uživali bestidno, svlačili su u garderobi svoje trikoe i bili vrlo umorni.

A njihove žene bit će žalosne, ako oni sutra ipak možda ne napišu poštanske uputnice.

Publike se ta žalost ne tiče. Ona ne misli na poštanske uputnice. Ona je sretna, kad vidi hrvače u međusobnom zahvatu.

A volovi za klaonicu? Jeli time barem njima štogod pomoženo? Jesu li oni sretni?

Pregledi

KULTURNI

Noć nad Rusijom.

Za običnog čitaoca je knjiga Vere Figner moguće senzacija, za mene je bila doživljaj. Verovatno radi toga, što sam usled dugih godina boravka u austrijskim tamnicama i kaznioni bio »predisponiran«, da neposrednije i osetljivije reagigiram na bol i stradanje ove neobične mučenice svojih ideala i ruskog despotizma.

Ima nešto veličanstvenog u stradanju ove žene i njena je knjiga objavljenje paćeničkog života mnogih generacija carske Rusije. Evandjelje isprešibanog čoveka, to je ukratko sadržina ove knjige: – Vera Figner: Nacht über Russland, Berlin 1928.

Ako je put ruskog intelektualca, radnika i seljaka sve tamo od djekabrista bio jedan vječni lancima, užetom i bajunetima isprepleteni put preko Kalvarije, nije to u manjoj meri bio put ruske žene ovih staleža. Otkada je Maria Volkonska kao prva žena dragovoljno pošla u Sibir sa svojim mužem djekabristom i svojim umornim i izranjenim nogama odgrtala sneg od Petesburga do Jakutska, mnoge su žene kašnje pošle tim putem, klecajući pod udarima kozačkih nagajika, u koliko ih nisu pre progutale mračne i vlažne kasemate u Petropavlovskoj tvrdjavi i Šliselburgu.

I put stradanja Vere Figner bio je prostorno kratak: od Petropavlovske tvrđave do Šliselburga. Ali kako je bio vremenski strašan taj put: dvadeset godina. Dvadeset godina bez sunca i slobode, bez ptica i zelenih livada, bez ljubavi i prijatelja. Dvadeset godina robovanja jednom surovom azijatskom režimu.

Patnje žena u vreme ruskog carizma čine nam se kao lučački sni, tako izgledaju neverovatne. Kako je morao biti perverzan društveni sistem u kome su krvnici baruna Korffa mogli da u Sibiru do smrti izbičavaju Nadeždu Sigidu, da uzničari gase upaljene cigarete na golom obeščašćenom telu Štefanije Spiridonove ili da žandarmi otmu novorođenče Jesiki Helfman i da ga kao bezimeno nahoče bace u neko sirotište, dok je majka umirala . . . ?

A kolika je morala biti moralna snaga tih žena, na pr. mlade Vestrove, koju je nekoliko uzničara silovalo i koja jedino tako mogla da očisti svoje zagađeno telo, da ga polije petrolejem iz ćelijske lampe i da izgori u najužasnijim mukama . . .

Netko će naći prigovor, da su to izuzetni slučajevi bestijalizma. Ne! To su s a m o neki od poznatih slučajeva, a gde su

Digitized by Google

one bezimene mučenice iz svih tamnica od Petersburga do Sahalina. Mučenice, koje nije nikad istorija spomenula, jer njihove patnje nije nikad niko saznao. Tamnice čuvaju svoje tajne kao i grobovi...

*

U drugoj polovici XIX. stoleća, kada je pala noć na Rusiju, kada je očaj obespravljenog naroda utisnuo u ruke pojedinaca oružje, da terorističkim akcijama skrenu pažnju ne samo ruske javnosti nego celog sveta na besprimerno ugnjetavanje najprimarnijih prava čoveka na hleb i svetlo, započinje i političko delovanje Vere Figner. To delo je bilo iskupljeno neizmernim žrtvama i najbolja deca majke Rusije završila su svoj život na užetu, u tamnicama i sibirskim rudnicima. Evropska javnost je najpre gnjušanjem odbijala ove terorističke akcije. Zapadnjačke demokratije, naročito Engleska, nisu imale razumevanja za ovaj način borbe. Ali pomalo je prodirala istina i na Zapad. Naročito je engleski novinar George Kennan, koji je obišao Sibir i velik deo ruskih tamnica te dobro upoznao stanje u ruskoj despotiji, skrenuo pažnju Evrope na svireposti carizma. Evropa je počela, da razumeva taj terorizam, koji nije bio rezultat delovanja jedne matoidne grupe anarhista nego rezultat jednog do očaja doteranog naroda kome nije više ni ilegalna borba mogla da omogući, da produlji svoj rad u borbi za prava izubijanog ruskog čoveka. Danas nema ni jedne radničke stranke od laburista pa do levih boljševika, koja bi odobravala atentate kao političku taktiku. Ni ondašnji terorizam se ne može opravdati ali se može razumeti. Što je moglo preostati Veri Zasulić nego da počini atentat na Trepova, koji je nemilosrdno dao izbičevati jednog studenta, jer ga u ćeliji nije propisno pozdravio? Zar je postojalo drugo sredstvo, da se skrene pažnja javnosti na ovo divljanje?

Terorizam t. zv. Eksekutivnog Komiteta bio je zadnje sredstvo borbe protiv apsolutizma do ludila samovladarske klike oko cara sviju Rusa. I ako danas povučemo bilansu tog terorizma on je iziskivao kud i kamo više žrtava nego što je pokazivao uspeha. I mi danas ako već hoćemo govoriti o nekom opravdanju te akcije, možemo je pravdati samo psihološki a nikako politički. To su konačno uvideli i mnogi članovi tog komiteta, pa i Vera Figner.

Rođena 1852. u otmenoj familiji, odrasla u ljubavi i sigurnosti njoj je kao malo kojoj ruskoj ženi bio omogućen miran obiteljski život. A ipak što je tu ženu nateralo na put terorizma? Nakon svršenih medicinskih studija u Zürichu, Fignerova je došla u krug narodovoljaca, (Narodnaja Volja) čiji je program bilo prosvećivanje seljaka. Ali ruski despotizam, koji je prignječio nauku, literaturu, umetnost, – da i ne govorim o kakvom političkom liberalizmu, — nije dopuštao nošenje kulture na selo. Mužik je morao ostati u noći, koja je pala na Rusiju...

U svom obrambenom govoru pred sudom, Vera Figner je obrazložila svoj put od prosvetne akcije do terora. Što joj je preostalo drugo ako je htela, da pomogne svom narodu već da pređe od dela na akciju, kad nije samo njena ličnost već i njena misao bila zazorna vlastima? Kad je svaki njen korak bio okružen od špijuna a svaki seljak, koji je k njoj, ma i po lek, došao, bio kažnjen ili barem zastrašen? Treba razumeti onu psihološku sredinu u kojoj se odvijao 70-godina život u Rusiji, pa da se razume njeno delovanje; delovanje, koje je izraslo ne iz svesnog racionalnog motiva nego iz očaja

Radi sudelovanja u spremanju atentata od 1. marta 1883. kome je pao žrtvom car Aleksandar II. Fignerova je osuđena, — nakon dvogodišnjeg istražnog zatvora u Petropavlovskoj tvrđavi, — godine 1884. najpre na smrt a onda pomilovana na doživotnu robiju. Nakon dvadeset godina robije u Šliselburgu, Fignerova je konačno 1904. puštena na slobodu.

Kroz godine svog robovanja u Šliselburgu, – toj strašnoj Bastili ruskog carizma, — Fignerova je prešla celu skalu duševnih i telesnih patnja. Prvih deset godina bila osuđena na potpunu samoću svoje ćelije. Samo onaj, koji je sam ležao u samotnom zatvoru može razumeti sve patnje samoće. Nije ta samoća neki literarni doživljaj. Ja znam iz svog iskustva, da sam nakon tri meseca samice dobio živčane napade. Kakva je morala biti energija te žene, da je mogla kroz deset godina živeti, ne samo telesno, nego duševno. Živeti u potpunoj samoći između četiri zida bez glasa, sa malo svetla i bez razonode? Doista to je mogla svladati samo jedna Vera Figner! Samoća u ćeliji razara nerv za nervom; naročito trpe slušni nervi, nakon nekog vremena reagiraju već na slabi šum kao na topovski hitac a svaki jači šum naprosto razdire možđane. Vidni živci zamoreni od onih šest ploha kubusa ćelije sa nesnosnom boli, reagiraju na svaki jači optički podražaj. Usled zabrane govora glasilnice otvrdnu, noge i čitavo telo se koči a ceo nervni aparat se nalazi u trajnoj, bolnoj vibraciji. Svaki ganglij za sebe razrešava boli a mozag se okreće u lubanji kao u zrakopraznom prostoru, dok srce kao da visi u posudi tekućine. Sve te patnje je Vera Figner izdržala kroz čitavih prvih deset godina. U ćelijama oko nje počinjali su samoubojstva a kroz noć njene samoće je često zaorio životinjski vrisak kojeg njenog poludelog druga...

Drugih deset godina bila joj je dozvoljena šetnja, rad u radionicama, kašnje i zajedničke šetnje i razne olakšice. Tih drugih deset godina je Fignerova već lakše podnašala a i komandant tvrđave imao je prema njoj i drugim političkim osuđenicima, više osećanja od prvog, čiji se duševni život kretao negde na nivou hijene.

Ali najkarakterističnije je za tu ženu, da je nakon dvadeset godina robovanja u šliselburgu izašla duševno sveža i neslomljena. Njena jedinstvena energija rukovodila je i njen daljnji život. I ako je razmak vremena u kome je ona bila izvan političkog života bio tako velik, da se teško snalazila u novim idejama, ipak se brzo orijentirala u novim prilikama i ako politički nije više delovala. U Francuskoj, kamo se sklonila, svraćala je predavanjima i novinskim člancima pažnju na užasne prilike u paklu ruskih tamnica i organizirala pomoćne komitete za političke uapšenike. Danas živi u Moskvi kao »politički penzioner«, ma da nije nikakav pristaša ni simpatizer boljševika. Njena politička prošlost onemogućila joj je reorijentaciju i ako bi njeno današnje neaktivno političko posmatranje hteli obeležiti, onda bi bila pristaša esera (socijalista-revolucionera), koji su kao baštinici narodovoljaca preuzeli od njih i akciju na selu. Danas je u Rusiji, tą stranka zabranjena i samo popularnosti svog imena ima Vera Figner da zahvali svoj boravak u sredini, koja je tako daleka njenom mentalitetu i osećanjima.

Tip Vere Figner nije ni ukoliko samo tip jednog ruskog individua iz druge polovice prošlog stoleća. Mnogo je bilo žena njenih moralnih kvaliteta, koje su samo užasom u duši uzimale oružje u ruke. Ali slučaj njenog života, njene nadljudske snage i usto neprispodobive osećajnosti, rezervisao joj je posebno mesto u istoriji ruskog revolucionarnog pokreta. Njeno delo »Noć nad Rusijom«, u kojem je dala obračun svog života, jedinstveno je u ruskoj revolucionarnoj literaturi; jedinstveno po skromnosti, toplini, strahotama doživljaja i neslomivoj ljubavi prema njenoj izmučenoj otadžbini i narodu. — I ako su mnogi istaknuti prvaci ruskog revolucionarnog pokreta u svojim memoarima izneli i svoja sećanja iz tamnica, ja ne znam ima li koje delo, koje bi bilo čovečnije, iskrenije i bolnije od uspomena Vere Figner iz Šliselburga.

Ta knjiga je pisana krvlju. I zato neką tu knjigu ostave na miru svi oni, koji u njoj traže »senzacija« i koji iza obilne večere trebaju lektiru za probavu. Njihove duševne potrebe potpuno udovoljavaju Dekobra i Wallace a tu knjigu neka ostave onima na periferiji života, jer samo njima ima Vera Figner nešto da kaže.

Kod Vere Figner je nastala posebna rubrika u kvalificiranju njenog dela. Ona je žena. I nema ih malo u današnjoj učmaloj, bezidejnoj i često blesavoj sredini, koji još uvek svaki uspon žene taksiraju histerijom. Ali za te enuhe mozga vredi ona Sinclairova, da imaju više pameti bili bi tek – slaboumni... **M. K. N.**

TRI MONOGRAFIJE

Velibor Gligorić: Matoš – Dis – Ujević

Beograd 1929. – Cena Din 10.–)

Književni život u nas nema još pravoga odraza. (Tema za problem o književarskoj krizi.) Prema tome književnici u nas nemaju fizionomije popularnosti. (Tema za problem književničkih monografija).

To je razlog, zašto su u nas rijetke književničke monografije.

Ipak, jedna vrst ljudi, koja se bavi umjetnošću, popularna je i u nas: boemi.

Popularnost boema obilježila je književnika u pojmu građanina ružno: boem ne voli da radi, prljav je; njega treba da se izbjegava, jer vječno pozajmljuje pare, a možda i krade. Kontakt uglednoga građanina s boemom može da opravda njegova velikodušnost (potajna ambicija za jeftinom slavom) da bude mecena. Inače se ugledni građanin podsmjehuje boemu, bježi od njega.

Velibor Gligorić, jedan naš savjestan kritičar i monograf, nije zahvatio trojicu bohema jugoslavenske literature: Matoša – Disa – Ujevića sa njihovih popularno karakterističnih osebina: boemstvo.

Digitized by Google

Velibor Gligorić, objektivni posmatrač naših književnih vrijenja, borba, manifestacija i napredovanja hoće da trojicu boema popularizuje sa njihove ideološke strane.

Velibor Gligorić, opaža fibracije; fiksira suptilnosti njihovoga duhovnoga života.

Velibor Gligorić, umjetnički kritičar, ne rekonstruira avantire iz života boema, on daje sintetičku sliku njihova rada. On je ovdje manje kritičar (ne ocjenjuje), više monograf (konstatuje).

A. G. Matoš: čisti artista, romantik, antidemokrata, buntovnik bez socijalnog instinkta, sonetist.

Vladislav Petković-Dis: službeno nikada ne priznati liričar, darovitiji od mnogih svojih suvremenika, genij u transu alkohola, patnik.

Treći iz Gligorićeve knjige:

Augustin Ujević ulazi sa svojim načinom života u red dvojice svojih pokojnih drugova.

»Koliko ima u njegovoj ličnosti katastrofe od evropske kulture, koliko ima čisto lokalne sudbine, probuđenog atavizma, toliko je on i dokumenat novih literatura, američke i ruske, protiv evropske duhovnosti, koja stvara od svojih umetnika bogalje i žive leševe. Proročki stavovi, filozofija stojicizma, budistička izmirenja, kafanski orakulum, ne mogu da sakriju ličnu tragediju jednoga darovitoga čoveka koga je evropska literatura skrhala.«

Uza svu ozbiljnu objektivnost Velibora Gligorića, njegove su definicije možda katkad suviše individualne. One će se sukobiti sa kritičkim mišljenjem po kojega čitatelja. Usprkos toga one su uvijek interesantne: rezultat jednoga uvjerenja.

Velibor Gligorić napisao je jednu vrijednu, potrebnu i interesantnu knjigu.

Ka Mesarić

IZVANJSKO-POLITIČKI

Bugarski ministar o odnosima s našom državom.

Pred kratko vrijeme održavala se je u Madridu konferencija Savjeta Lige Naroda, na kojoj se je raspravljalo o nacijonalnim manjinama. Na toj konferenciji Bugarsku je zastupao ministar vanjskih posala Burov, a našu državu zastupnik ministra Dr. Kumanudi.

Poslije jedne konferencije sa Dr. Kumanudijem izjavio je Burov, da za Jugoslaviju i Bugarsku nije važno pitanje narodnih manjina, jer su svi Jugoslaveni: Srbi, Hrvati Slovenci i Bugari jedan narod. Ima li se u vidu, da je ovu izjavu dala najkompetentnija bugarska službena ličnost i to upravo prigodom jedne konferencije o nacijonalnim manjinama, onda ta izjava ima svoje posebno i veliko značenje; ona bi mogla da nagovješta novu eru u odnosima između naše države i Bugarske. Mi tu izjavu pozdravljamo i želili bi, da iz nje povuču daljnje muževne konsekvencije i ostali službeni krugovi na našoj i bugarskoj strani. Ta izjava nebi smjela da ima samo platonsko značenje i obzirom na prostornu udaljenost, u kojoj je izrečena, da na Balkanu uopće ni ne odjekne. Pogotovu jedna ovakova važna izjava, koja bi imala da nagovjesti ljepši i mirniji život među balkanskim narodima, nebi trebala i nebi smjela da bude pomućena akcijama, koje bacaju vrlo loše svijetlo na unutarnju politiku Bugarske. Jedna takova akcija je pozdravni brzojav, koji je bugarski ministar predsjednik, prigodom državnog praznika, uputio bivšem kralju Ferdinandu Koburškom, a koji sada živi u Njemačkoj. Mnogu nesreću, koja je zadesila bugarski narod, skrivio je baš Ferdinand; međusobne trzavice, sa krvavim posljedicama, između Bugara i Srba djelo su politike Ferdinanda Koburga, pa je pojmljivo, da oživljavanje njegove uspomene ne može nikako da doprinese k sređivanju balkanskih prilika.

Potpuno su ispravno socijalistički poslanici u Sobranju tom prigodom podnijeli interpelaciju, kojom pitaju ko je vladi dao pravo, da Ferdinandu »u ime bugarskog naroda« uputi pozdravni brzojav. Socijalistički je interpelant na kraju svog obrazloženja interpelacije izjavio slijedeće: »Mi hoćemo sa našim susjedima da živimo u miru i nećemo da ih iznova izazivamo. Mi socijalisti nikad ne ćemo Ferdinandu oprostiti njegove zločine.«

I izjavu ministra Burova, i izjavu bugarskih socijalističkih poslanika, treba da naši službeni krugovi dobro zabilježe, o njoj ozbiljno uvažuju i dolicno ju honoriraju.

Konferencija Male Antante.

Koncem mjeseca maja održavala se je u Beogradu konferencija triju ministara izvanjskih posala država Male Antante – Čehoslovačke, Rumunjske i Jugoslavije. Ove se konferencije održavaju periodično, jedan do dva puta na godinu i karakteristično je, da se prigodom svake ovakove konferencije javljaju u jednom dijelu evropske štampe glasovi, koji ili predviđaju skori raspad Male Antante ili, u najmanju ruku, besplodnost njezinih konferencija. Osobito se ti glasovi javljaju u madžarskoj i taljanskoj štampi.

Tako je i prigodom zadnje konferencije Male Antante madžarska štampa htjela da bude njezin zao augur ističući s posebnom zluradošću gotovo istodobni posjet poljskog ministra vanjskih posala Zaleskoga u Budimpešti. I makar uistinu sastavni dijelovi Male Antante nisu međusobno najčvršće povezani, makar njihovi razrožni ekonomski interesi u toj instituciji izazivlju jake disonanse, ipak i sama institucija i njezine povremene konferencije imaju svoje praktično značenje. Posebice je baš zadnja konferencija imala praktično značenje: ona je raspravljala u glavnom o ekonomskim pitanjima i to upravo u cilju, da po mogućnosti što više odstrani međusobne disonance, koje su se osobito pojavile kod pregovora o sklapanju trgovinskog ugovora između naše države i Čehoslovačke. Ali makar je predmetom raspravljanja bilo jedno tako važno praktično pitanje, ipak ona nažalost baš u tom pogledu nije donijela praktičkih i poželjnih rezultata; i to se ne može opravdati samo različitom ekonomskom strukturom tih dviju zemalja, već je tome krivo i ono pretjerano isticanje vlastitih interesa nekojih krugova (osobito čehoslovačkih agraraca). Obzirom na to očekivat će se s posebnim interesom rezultati jedne zasebne ekonomske konferencije država Male Antante, koja će se održati u Pragu.

Osim ovih ekonomskih pitanja beogradska je konferencija raspravljala i o nekojim aktuelnim političkim pitanjima, u kojima je bila sretnije ruke, nego u ekonomskim. Raspravljeno je pitanje o nacionalnim manjinama i izrađeno je jedinstveno stanovište, koje je u tom pogledu zastupao predstavnik Male Antante u Madridu na konferenciji Savjeta Lige Naroda. Zauzeto je jedinstveno stanovište o reparacijama, koje su prema predlozima na reparacijonoj konferenciji u Parizu imale biti snižene za nekoje države Male Antante; produženi su međusobni saveznički ugovori i konačno potpisan novi trostrani arbitražni ugovor. Ako se i unutarnjo-političke prilike u pojedinim državama M. Antante izjednače i ako u tom pogledu ne bude znatnijih razlika, sigurno je, da ce buduće njezine konferencije imati još više uspjeha i još veće pozitivne rezultate.

O značenju izbora u Danskoj.

Kako je poznato pred dva mjeseca izvršeni su u Danskoj parlamentarni izbori za donju kuću, na kojima je danska socijalistička stranka dobila najveći broj glasova i dosljedno tome, zajedno sa radikalnom građanskom demokracijom, preuzela vladu u svoje ruke. Istaknuti socijalistički prvak H. Jacobson dao je povodom tih izbora slijedeću izjavu:

»Obe građanske stranke, koje su prije u parlamentu imale većinu, nisu se mogle sporazumjeti u pitanju da li se imaju u budžetu za nekoliko milijona danskih kruna povisiti izdaci za vojsku ili ne. Ta nesuglasica između dviju građanskih stranaka, koje su imale i vladu u svojoj ruci, dovele su do raspusta parlamenta i do novih izbora. Stanovište danske socijalne demokracije, koje je ona istakla kao izbornu parolu, bilo je to, da se ne može raditi o tome da li će vojnički izdaci iznašati godišnje nekoliko milijona više ili nekoliko milijona manje, već je potrebno odlučiti o tome hoće li Danska u buduće uopće držati vojsku ili ne, i želi li ona, da se međunarodni sporovi rješavaju nasiljem ili mirnim putem. Danski je narod na izborima ogromnom većinom prihvatio ovo antimilitarističko stanovište socijalne demokracije. Jedina zapreka, da se ovo pitanje ne će moći još za sada definitivno riješiti u smislu stanovišta socijalne demokracije jest ta, što u gornjoj kući danskog parlamenta militarističke stranke raspolažu sa većinom. Ali postoji velika nada, da te stranke neće još dugo zadržati ni tu svoju većinu.

Osim ovoga još je jedno značenje danskih izbora: dok je u ovim izborima danska socijalna demokracija dobila oko 600.000 glasova, dotle komunisti nisu sakupili ni pune 3.000 glasova.

Digitized by Google

SOCIJALNO-PRIVREDNI

Imperijalizam Amerike – pogibelj za Evropu.

Vlada Sjeverne Amerike sprema za narednu jesen pooštreni zakon o zaštitnim carinama, osobito za gotove industrijske produkte. Kad taj zakon stupi na snagu on će svojim oštrim zaštitnim mjerama značiti potpuno zatvaranje američkih granica prama inozemstvu. Ova činjenica ima veliko svjetsko-ekonomsko i političko značenje, a osobito je na tom pitanju zainteresovana radnička klasa sviju zemalja Evrope. Danas je Amerika ekonomski povezana sa čitavim svijetom, a osobito s Evropom, pa će bez sumnje uvađanje strogih zaštitnih carina u Americi potaknuti pristaše tog principa i u ostalim zemljama, da sa još jačom energijom porade oko uvađanja takovih carina i u ostalim zemljama.

Zaštitne carine u Sjevernoj Americi nisu nepoznata stvar. One postoje već odavna. Uvedene već godine 1861. one su se sve do svjetskog rata neprestano povisivale. Svjetski rat značio je rapidni razvoj i porast američke industrije; ona je postala gotovo jedini liferant ne samo čitave Evrope, već čitavog svijeta. U to doba gotovo joj nisu bile ni potrebne zaštitne carine, jer od nikuda nije bilo uvoza. Za američki industrijski kapital bila je to perioda najvećih dobitaka i bez ikakove konkurencije.

Nakon svjetskog rata, osobito između 1920. i 1922. godine, obnovom ekonomskih odnosa i veza među pojedinim državama, nastao je donekle zastoj u američkom izvozu a prema tome i zastoj u razvoju američke industrije; bila je to privremena i prolazna perioda krize. Amerika ju je brzo odstranila: racijonalizacijom usavršuje i pojeftinjuje svoju produkciju, a ponovnim pooštrenjem zaštitnih carina spriječava dovoz stranih produkata. Tako su već naredne godine, t. j. od 1923., nadalje značile neprestani daljnji porast američkog izvoza i pad stranog uvoza. Dok je uvoz robe god. 1923. u Ameriku iznosio 3.79 miljarda dolara on nije porastao u godini 1928. nego samo na 4.09 miljarda dolara; dotle je izvoz američke robe u godini 1922. iznosio 3.77 miljarda dolara a u 1928. porastao je već na 5.03 miljarda dolara što je značilo za 45% više nego u predratnim godinama. Već ove nam cifre najbolje dokazuju, da je Amerika postala glavnim gospodarom svjetskog tržišta i glavnom eksportnom zemljom; a to je tekar početak njezine kapitalističko-imperialističke moći. Njezina će industrijska produkcija još više rapidno rasti, jer pored eksporta ona mora da udovoljava neprestano rastućim zahtjevima svog vlastitog domaćeg tržišta, koje gotovo na nijednom području nije još saturnirano.

Iz činjenice, da su gotovo sve evropske države s jedne strane primorane da od Amerike kupuju sirovine, životne namirnice i gotove industrijske artikle, a s druge strane, da im je američko tržište uslijed zaštitnih carina gotovo sasvim zatvoreno, dakle iz te činjenice jasno proizlazi velika pogibelj, koja Evropi prijeti iz ovog ekonomskog razvoja Amerike, i koja će pogibelj za Evropu valjda već u najskorije vrijeme značiti njezinu katastrofu. Pod težinom te činjenice našla se je primorana konferencija svih francuskih trgovačkih komora, koja se je prošlog mjeseca održavala u Parizu, da od francuske vlade zatraži intervenciju u Wašingtonu po pitanju zaštitnih carina. Taj zaključak na oko izgleda neznatna stvar, ali on je ozbiljan predznak još ozbiljnijih vremena, koja će nastati kad dođe do sukoba između Amerike i Evrope. I ako MacDonaldovoj socijalističkoj vladi uspije, da u ovom smjeru bar donekle rasčisti situaciju i rasprši crne oblake, koji već danas kao teški predznak američko-evropskoga sukoba lebde nad čitavim čovječanstvom, izvršit će ona svoje najveće historijsko djelo.

Radnički pokret u Madžarskoj.

Nedavno je Karl Peyer, tajnik madžarskog radničkog strukovnog saveza, obelodanio podatke o madžarskom sindikalnom i zadružnom pokretu: – Die Gewerkschafts- und Genossenschaftsbewegung in Ungarn, Budapest. – Knjiga daje interesantne podatke o stanju i položaju radnika u Madžarskoj, koji su tim važniji, kada se uvaži položaj u kome se Madžarska danas nalazi i prilike pod kojima se razvijala od svršetka rata do sada.

Madžarska je mirovnim ugovorom znatno teritorijalno reducirana. Pre rata imala je zajedno sa Hrvatskom i Slavonijom 325.411 kvadr. km. i 20,886.487 stanovnika, iza rata samo 93010 kvadr. km. i 7,987204 stanovnika. Među područjima, koja su otpala bila su i ona, koja su razvijenoj madžarskoj industriji davala sirovine. Usled toga je razumljivo, da je u madžarskoj privredi iza rata nastao zastoj, koji je pogotovo pogodio industriju, koja se nije mogla odmah snaći u novim prilikama. Glavni udarac pogodio je radništvo i broj neuposlenih penjao se katastrofalno.

Ali i političke prilike iza rata oštećivale su konsolidaciju zemlje. Slaba demokratska vlada, madžarskog Kerenskog, grofa Karolya, pa onda komunistički haos za vreme Bele Kuna i konačno reakcija admirala Horthya. Kroz ove tri etape kontrernih političkih formacija provlačio se proletarijat uz velike fizičke i materijalne žrtve. Na taj način je s jedne strane politička neuravnoteženost a s druge privredna dezorganizacija pritiskivala radnički pokret. Ali pokraj svih tih teških prilika ipak je sindikalni pokret u Madžarskoj iza rata znatno jači nego pre rata. Tako je broj sindikalno organizovanih radenika bio 1903. 41.138; 1913. 107.486; 1927. 127.422.

Jednako su sindikati i materijalno mnogo jači nego pre rata. Godine 1913. bio je prinos radnika 2,892.456.52 pengö a 1927. godine 4,307.667.95. Ove cifre jasno svedoće, kako se je radnički pokret, uz sve poteškoće, jako afirmirao.

Peyer daje interesantan pregled stanja i statističke podatke pojedinih sindikata, prema kome se vidi kretanje u ovim organizacijama. Gotovo svaki sindikat pokazuje napredak i u broju članova i u sumama prinosa.

Slično je i sa zadružnim pokretom. Najveća zadružna organizacija madžarskog radništva je Opća konzumna zadruga (Altalános Fogyasztási Szövetkezet). Osnovana je godine 1904. i danas ima 104 filijale, od toga 67 radnja sa živežnim namirnicama, 34 mesnice i 3 tekstilne radnje. Zadruga ima u Budimpešti veliku trgovačku kuću, tvornicu mesnate robe, kemičku fabriku, parne pekarne, tvornicu konzerva, pilanu, štampariju i druge manje radione. Broj nameštenika se kreće oko 800 a broj članova iznosio je krajem 1927. godine 61.793. Promet zadruge iznosio je 1927. godine 18,752.526.80 pengö. Uz konzumne zadruge razvijene su u Madžarskoj i produktivne zadruge, koje također pokazuju dobre uspehe u svom radu i ako nisu razvijene kao konzumne.

Knjiga Peyera pokazuje, da se madžarski radenik usprkos vrlo teških prilika, i političkih i privrednih, sve više priklanja sindikalnim i zadružnim organizacijama u kojima nastoji da na đe zaleđe u svojoj nimalo zavidnoj borbi sa životnim i socijalnim odnosima u današnjoj Madžarskoj. N-v

Iz života i svijeta

Jadransko more pozornica neprestanih sukoba.

Tražeći opravdanje za državni udar i za ustoličenje svoje vladavine fašistički ga je režim našao u napadanju na predašnje talijanske vlade, da one nisu znale u dostojnoj mjeri braniti teritorijalne zahtjeve Italije na međunarodnoj konferenciji mira i na ostalim konferencijama, na kojima se je radilo o teritorijalnim pitanjima. Osobito su fašisti predbacivali nehajnost predašnjih talijanskih vlada u obrani t. zv. londonskog ugovora, koji je Talijanima imao osigurati čitavu Dalmaciju.

Londonskim ugovorom htjeli su Talijani doći do ispunjenja svoje davne želje za potpunim monopolom nad Jadranskim morem.

Vladanje nad Jadranom, kao najkraćim putem od sjevera na jug Evrope, bila je davna želja svih stanovnika na obalama tog mora, jer su svi ispravno vidjeli kakove bi koristi njima donijela isključiva vladavina nad tim morem.

Pregledajmo letimično te borbe kroz historiju. One počimlju već u 3. stoljeću prije Krista za vremena t. zv. ilirskog rata (229. god. prije Krista). Već su tada Rimljani htjeli, da zavladaju i dalmatinskom obalom Jadranskog mora, gdje su obitavala ilirska plemena, od kojih najratoborniji Delmati dali su tom kraju ime. Osvojiti te krajeve uspjelo je tek Ok-

Digitized by Google

tavijanu (kasnijem caru Augustu), koji je od njih učinio ilirsku provinciju. Kasnijom najezdom Ostrogota bila je uništena sva ona velika kultura, koja se je u tim krajevima za rimske vladavine bila razvila. U 6. stoljeću poslije Kr. osvojili su Dalmaciju Slaveni zajedno sa Avarima. Nakon pada avarskog carstva (796.) dalmatinski su Sloveni došli pod vlast Franaka. U to se doba kod njih počimlje razvijati samostalni politički život, a slavenska liturgija dala je dalmatinskim Hrvatima obilježje jedne samostalne kulturne cjeline na Balkanu. Razdoblje oko god. 1000. bilo je vrhunac njihovog političkog života pod vladom vlastitog kneževskog roda; nakon toga nastaje doba nazadovanja.

Prvu vojnu protiv Dalmacije poveo je mletački dužd Petar Orseolo i gotovo čitavu ju osvojio. Vlada Mlečana nije dugo trajala, jer čitava Hrvatska i Dalmacija dolaze uskoro pod vlast madžarskih kraljeva (12. stoljeće). Gotovo kroz čitavi srednji vijek traje borba između Madžarske i mletačke republike za istočnu obalu Jadrana. Ta je borba svršila u korist aristokratske mletačke republike, koja je konačno zagospodovala čitavim Jadranskim morem oslanjajući to svoje gospodstvo o Dalmaciju i svoje kolonije u Levantu.

Otkrićem Amerike i morskog puta u Indije mijenjaju se svjetski trgovački putevi i usljed toga pada i značenje Jadranskog mora. I tekar otvaranjem sueskog kanala njegovo se značenje ponovno diže; sa značenjem raste i težnja za monopolskim gospodovanjem nad tim morem. Razvojem kolonijalne politike rasla je i težnja za Jadranom, koji je bio najprikladniji put azijskim i afričkim kolonijama.

U želji za osvajanjem afričkih kolonija postaje Jadransko more cilj imperijalističke politike Italije u 19. stoljeću čim je ona izvršila svoje unutarnje ujedinjenje. A kad je Francuska svojim šahovskim potezom onemogućila Italiji dobivanje afričkih kolonija ona svoju želju za osvajanje Jadranskog mora hoće da oživotvori historičko-romantičnom sanjom o obnovi mletačke pomorske vladavine. Zapreka realizacije tog sna bila je Austro–Ugarska. Svjetski rat Italiji je dobro došao i ona bez ikakovih moralnih skrupula napušta svoje dotadanje saveznike (Njemačku i Austriju) i uz cijenu londonskog ugovora (26. IV. 1915.) ulazi u rat na strani antante. Da antanta uzmogne što više proširiti i povećati ratnu frontu protiv centralnih vlasti ona londonskim ugovorom obećaje Italiji cijelu Dalmaciju, sve otoke, Istriju, Trst, Goricu i albansku luku Valonu, a osim toga protektorat nad čitavom Albanijom.

Poslije svjetskog rata nije došlo do potpunog ispunjenja londonskog ugovora, jer su protiv toga očito i najjače govorili etnografski razlozi (u čitavoj Dalmaciji nema više od 2 % Talijana, a ni u ostalim krajevima, koji su bili obećani Italiji, nije procenat mnogo veći). Osim toga protiv londonskog ugovora govorio je i važan politički momenat, što su se Jugoslaveni u svjetskom ratu borili također po boku antante a glavni cilj njihove borbe bio je osnutak vlastite samostalne države. Umjesto londonskog ugovora došao je t. zv. rapalski ugovor, kojim su čisto slavenski krajevi (Zadar, Istra, Trst, Gorica, i nekoliko otoka) dodijeljeni Italiji. To je jedna od najvećih teritorijalnih nepravda svjetskog rata, ali Talijani se nisu ni s time zadovoljili, pogotovo ne fašistički režim, koji se još uvijek laća svih mogućih sredstava, da našoj državi pravi neprilike a sve u cilju, da dovede do ratnog sukoba, iz kojeg se nada da bi Italija izašla gospodarica čitavog Jadrana.

Park kulture i odmora u Moskvi.

Ruska revolucija ima mnogo pozitivnih tečevina, osobito na kulturno-socijalnom polju. »Park kulture i odmora« u Moskvi je jedan od najinteresantnijih i vrlo važnih kulturnih institucija.

Taj je park izgrađen na prostoru, gdje je prije bila izložba. Od predašnje izložbe ostavljena je samo rotunda, u kojoj se nalazi zorni pregled svih modernih tečevina za radničke obitelji i za ekonomski život masa. Osobito su interesantne zgrade koje su namjenjene tjelesnom odgoju, zabavi radnika i dječijim igrama. Najvažnija je zgrada, u kojoj se nalazi centrala radničkih klubova, koja služi kao uzor za osnivanje radničkih klubova i povremenih izložaba iz radničkog života. U toj se zgradi nalazi sve, što može radnika ozbiljno i ugodno zabaviti; na prozorima se neprestano projiciraju najnovije novinske vijesti. U zgradi se nalazi nekoliko prostorija, gdje uz stolove nekoliko skupina radnika u potpunoj tišini igraju šah; posebne su sobe za čitaonicu i biblioteku, koje su neprestano brojno posjećene. Interesantni su udobni naslonjači, u kojima sjede oni, koji žele slušati radio. Da se posjetioci bi-

Digitized by Google

blioteke mogu lakše orijentirati u novoj literaturi knjige su smještene u staklenim ormarima i razdjeljene po predmetu; od važnijih knjiga nalaze se fotografije autora sa kratkom biografijom. Za radničku mladež osobito je zanimiva »mapa svijeta« i kad se upre na pojedina puceta iskaču na mapi rasvjetljeni natpisi o najvažnijim dnevnim događajima iz čitavog svijeta; tim se načinom potiče posjetioce na zanimanje za političke događaje. U drugoj se jednoj sobi okuplja mladež oko rasvjetljenih stupova od stakla, gdje iskaču matematičke zagonetke sa papirom, da posjetioci ubace svoja riješenja da drugog tjedna dođu pročitati imena onih, koji su tačno riješili zagonetku.

U zgradi su uređene mnoge savjetodavnice. Osobito je važna higijenska sa zdravstvenim diapozitivima i besplatnim liječničkim savjetima; osim higijenske ima pravna savjetodavnica, savjetodavnica za žene, za fotografe, za radio-amatere, za kućanstvo, itd.

U toj se zgradi svake godine održava izložba umjetničkih tvorevina radnika, nadalje izložba o tome kako ima radnik najracionalnije izrabiti svoj odmor i antialkoholna izložba.

U »parku kulture i odmora« najljepše i najveće prostorije namjenjene su djeci: to je skupina paviljona (t. zv. »djetskij gorodok«), u kojima se nalaze slikarije svakovrsnih dječijih igara, zabava i športa. Tu je slobodno majkama svaki dan dovesti svoje dijete i tu ga ostaviti, jer je za nadzor djece potpuno sbrinuto. Pristojba za taj nadzor iznosi dnevno 5 kopjejka ili 50 kopjejka za čitavu sezonu. Tu je pobrinuto za dječije igralište, gimnastiku, kupaone, sunčane kupelji, dje-

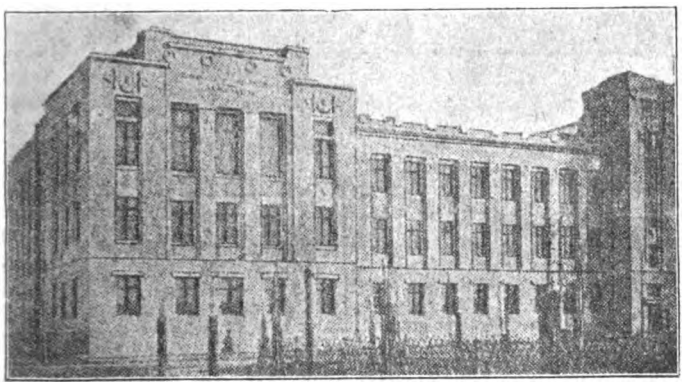

Radnička škola u Moskvi

čije predstave, čitaonicu i skupnu blagovaonicu; ima jedan dječiji zbor balalajki, koji ima također svog dječijeg dirigenta. Vrlo je zgodna tehnička savjetodavnica za djecu, gdje se uče sastavljati radio-aparate, automobile, aeroplane, mostove, kuće i sve moguće igračke. U biblioteci je raspisana nagrada za najboljeg čitaoca t. j. za onoga, koji pročita određene knjige, i koji odgovori na postavljena pitanja; vrlo je poučno »živo odjeljenje«, u kojem se nalaze razne vrste životinja, kukaca, ptica, itd. Nad svim tim vrše nadzor i rukovode stručni pedagozi.

Na jednom uzvišenom mjestu u tom parku nalazi se pod otvorenim nebom jedno varijetetsko kazalište, čije su predstave dnevno posjećene od tisuća radnika.

Osnovna misao, na kojoj je uređen ovaj moskovski »park kulture i odmora« jest, da spoji korisno sa zabavnim, i da radniku za vrijeme njegova slobodnog vremena dade plemenitu zabavu mjesto gostione i krčme.

To su pozitivne tečevine revolucije, pred kojima ne može i ne smije ostati slijep ni gluh niti najzadrtiji njezin protivnik.

Aristokracija u engleskoj Labour Party.

Interesantna pojava, nekome sumnjiva, nekome nerazumljiva: u engleskoj radničkoj socijalističkoj stranci ima dosta članova iz redova engleske aristokracije; potomaka starih plemićkih i bogatih obitelji. Ta se je pojava zapazila osobito kod zadnjih parlamentarnih izbora, kod kojih je upravo radnička stranka iznijela kolosalnu pobjedu. Kao osobito karakterističan slučaj ističe se sin bivšeg konzervativnog ministra predsjednika Baldwina. Taj mladi aristokrata, sin poznatog konzervativca i reakcijonarca, član je radničke stranke i izabran je za njezinog poslanika u parlamenat.

Nije čudnovato, da ova pojava u socijalističkim redovima na kontinentu pobuđuje stanovitu sumnju. Ali treba poznavati posebne engleske političke prilike. Što je dovelo te bogate aristokrate u radničke redove? Što ih je približilo socijalizmu? Nikako ne njihov loši ekonomski položaj, već u prvom redu proučavanje socijalizma i radničkog pokreta. Englez nije uskogrudni ni zadrti strančar; on nije stranački fanatičar, već svoju stranačku opredjelenost stvara prema uvjerenju stečenom na osnovu istraživanja i proučavanja raznih političkih, ekonomskih i socijalnih pitanja. Uvjeri li se, na osnovu daljnjeg proučavanja, o obratnom on napušta svoju dosadanju stranku i prelazi drugoj. Nisu rijetki slučajevi u Engleskoj, da je konzervativac prešao liberalima, a od liberala socijalistima. Obratna političko-stranačka evolucija u Engleskoj nije poznata (specijalitet je samo nekojih naših »intelektualaca« od socijaliste postati radikal, a od radikala....)

Ako je netko aristokratskog porijetla i ako je imućan, to još uvijek nije razlog, da ne može biti dobar socijalista. Nestor engleskog socijalizma i jedan od osnivača tamošnjeg radničkog pokreta, ujedno osnivač prvog engleskog socijalističkog lista, pokojni Hyndman, bio je također imućan čovjek; njegova žena poticala je iz jedne svećeničke aristokratske obitelji, a iza svoje smrti ostavila je sve svoje imanje socijalističkoj stranci. Da obojica nisu bili duboko uvjereni socijalisti, nebi to bili učinili.

Koliku simpatiju i privrženost ti pojedinci uživaju sa strane radničkih masa, nepobitno su dokazali svi dosadanji izbori, a osobito ovi zadnji. Nemamo još pri ruci stitističkih podataka iz zadnjih izbora, stoga ćemo se poslužiti jednim primjerom iz pređašnjih izbora. Tako je n. pr. član laburističke stranke i član radničke vlade Oswald Mosley, inače vrlo bogat čovjek, dobio na izborima 16.077 glasova, dok su njegova oba protukandidata ukupno dobili 12.095 glasova, u zadnjim izborima izabran je još nadmoćnijom većinom, makar se je građanska štampa s najvećom vehemencijom na nj oborila prikazujući njegov »raskošni« život. Vrijedno je još spomenuti, da je Mosleyova žena kćerka poznatog grofa Curzona, bivšeg konzervativnog ministra financija; ona je poznata kao vrlo aktivna i agilna funkcijonerka u londonskim radničkim organi, zacijama.

O pitanju učestvovanja imućnijih pojedinaca u socijalističkom pokretu razvila se žučljiva debata u engleskoj štampi. Sa strane labourista učestvovali su u toj debati osobito Ponsonby i spomenuti Mosley. Ponsonby ispravno tvrdi, da dobrim i uvjerenim socijalistom može biti pripadnik bilo kojeg društvenog staleža; nekoga u socijalistički pokret dovode materijalni motivi, a nekoga opet humani ili koji drugi. Socijalistički je pokret zajednica radnika rukom i radnika perom; duševnih i fizičkih radnika. Ponsonby kaže: »Kad je mene radnička stranka primala u svoje redove, ona nije gledala imam li na rukama žuljeve, nego je pojmljivo i svestrano ispitala moje uvjerenje, moje nazore i moj prošli rad.« Socijalisti, i oni koji rade rukom i oni, koji rade glavom, čine jednu harmoničku cjelinu.

Oswald Mosley obrazlažući svoj prilazak radničkoj stranci, koji je on izvršio nakon dobrog promišljanja, kaže, da imućan čovjek može biti socijalista, jer socijalizam nije samo pitanje želudca, već nešto mnogo višeg i uzvišenijeg, makar u prvom redu rješava ekonomska pitanja. On uspoređuje socijalistu sa liječnikom: da liječnik uzmogne postaviti diagnozu jedne bolesti i tu bolest liječiti, nije potrebno — kaže Mosley — da liječnik boluje od te bolesti.

Ogromni uspjeh socijalista u Engleskoj kod zadnjih izbora (oko 9 milijona glasova!) najbolji je dokaz, da socijalizam nije program jedne političke stranke, već da je on potreba i zahtjev većine naroda, sa tendencijom, da u skoroj budućnosti svojom kolosalnom organizacijonom snagom, historijskom nužnošću i naučnom opravdanošću, postane jedinim mogućim društvenim poretkom.

Digitized by Google

Žena – ministar rada.

Među ministrima nove engleske radničke vlade nalazi se i jedna žena – Margaret Bonfield kao ministar rada. MacDonald povjeravajući ovaj jedan od najvažnijih rezora jednoj ženi htio je time da podcrta i honorira velike zasluge drugarice Margaret Bonfield, koje je ona stekla svojim dugogodišnjim i požrtvovnim radom u engleskom radničkom pokretu.

Margaret Bonfield nalazi se u radničkom pokretu već od devedesetih godina prošlog stoljeća. Ona je bila prva ženska delegatkinja na međunarodnim sindikalnim kongresima, ona je bila prva ženska predsjednica tih kongresa, ona je prva u jednoj velikoj, modernoj državi žena – ministar.

Maconald je za uvađanje drugarice Bonfield u svoj kabinet imao i još jedan vrlo važan razlog. Margaret Bonfield bila je za vrijeme svjetskog rata najvjerniji pristaša MacDonaldove proturatne politike i uz cijenu svog populariteta ona je najenergičnije istupila protiv ulaska Engleske u rat. A kad to više nije bilo moguće spriječiti ona se je čitava posvetila socijalno-humanitarnom radu oko sbrinjavanja ratnih udovica i siročadi.

Obzirom na teške socijalne prilike, koje vladaju u današnjoj Engleskoj, čekaju drugaricu Bonfield u njezinom novom zvanju velike dužnosti i teška odgovornost. Veliki dio engleske javnosti, ne samo iz radničkih redova, poznavajući njezine sposobnosti i njezinu energiju, oduševljeno je pozdravio njezin ulazak u vladu i sa pouzdanjem od nje mnogo očekuje.

Slika današnjeg društva.

Uzmite u ruke n. pr. zagrebački dnevnik »Večer« od 25. VI. i od njegove 3.–6. strane pročitajte redom ove naslove njegovih natpisa:

»Pokušaj samoubijstva zagreb. mesar. obrtnika«,

»Prorezao žile na ruci«,

»Samoubijstvo Ulčara povlači za sobom senzacijonalnu aferu«,

»Samoubijstvo čovjeka, koji se je rodio pod nesretnom zvijezdom«,

»Kći tuži svog oca«,

»I opet je u peći gorilo živo novorođenče«,

»Ljubav, koja rađa smrt: tri mrtve glave, skok sa 4. kata, rastanak sa životom u zahodu«,

»Suđen i obješen u 10 minuta«,

»Ubio ženu i ranio njenog ljubavnika«,

»Pučanstvo Shin-Loh-Cheng pojelo lješine uhvaćenih hajduka«,

»Strahote ljudskih žrtava bogu Lokapali«,

i kad to pročitate imati ćete najvjerniju sliku današnjeg društva.

LISTAK

Vrabac pape Ivana.

FREDERIC MISTRAL

I.

Papa Ivan XII., koji je vladao u Avinjonu od 1316. do 1334. godine i čiji se divni spomenik može vidjeti u Notre-Dame des Doms, uputio se jednog dana u Pariz; putujući kroz mjesto Nevers odsjeo je u samostanu opatica.

Opatice su nastojale, da Svetom Ocu što više udovolje učine boravak što ugodniji, tako da je papa pred odlazak rekao njihovoj predpostavljenoj:

»Majko, vrlo sam zadovoljan s Vašim gostoprimstvom, zato ću Vam s najvećim veseljem ispuniti želju, ako kakovu imate!«

Predstojnica je sa smješkom odgovorila:

»Veliki, Sveti Oče, sigurno Ti nije nepoznato kako nas, siromašne žene, boli što se moramo ispovjedati muškarcima. Kad bi nam Ti dozvolio, da se mi možemo ispovijedati ženama, učinio bi time reformu, koju bi s najvećim oduševljenjem pozdravio čitav ženski svijet.«

Papa je odgovorio: »O tome ću još razmišljati«.

Papa naredi, da mu se osedla njegova lijepa mazga i kad je uzjašio reče predstojnici:

»Imam tu jednu skupocijenu škrinjicu. Čini mi se da ću dobro učiniti, ako je ostavim kod Vas u pohrani. Čovjek ne zna što mu se može po putu dogoditi. Na povratku ću se opet kod Vas svratiti i preuzeti ću ju. Dobro mi čuvajte tu škrinjicu; evo Vam i ključić, ali zabranjujem Vam, da ju otvarate!«

II.

Jedva je papa Ivan XII. malko poodmaknuo od samostana, sakupiše se opatice i sa objesnom radoznalošću htjedoše otvoriti škrinjicu.

»Što u njoj može da bude?.... Ajde, da pogledamo.... Ajd!.... Pogledajmo!....

Vrag im nije dao mira, zavađao ih je;.... predstojnica uzme ključić.. hrc.. otvoreno...

Jao!.....

I u tom času, majko anđeoska, izleti iz škrinjice vrabac i odleti daleko sa jednim pisancem, koje mu je bilo uvezano oko vrata.

Možete si pomisliti kako su se u tom času okamenile i smrtno prestrašile opatice.

Kad se je papa poslije mjesec dana vraćao iz Pariza navratio je opet kod opatica.

»Što radi moja škrinjica«, pitao je papa predstojnicu, »ajde, donesi ju!«

»Ah, Veliki, Sveti oče«, zajaukaše redom sve opatice i padoše na koljena: »oprosti nam, u ime božje; ptica nam je utekla.«

Ivan XII. grohotom se nasmije.

»Kako ste vi nesretne; nemate niti toliko snage, da održite moju zabranu o praznoj škrinjici, a kamo li biste mogle održavati ispovjednu tajnu? Ne, ne moje drage! Kao uvijek dosada, tako i za sva buduća vremena ispovjedat će muškarci žene.«

Preveo: ab.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ulica 42.
Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović**, Savska cesta 87a. **Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34.**

Digitized by Google

REKORD

NA OTPLATU

ZAGREB

PRERADOVIĆEVA ULICA BR. 5

Najveći izbor engleske manufakture

uz originalne cijene!

Članovi „Saveza privatnih namještenika Jugoslavije" kao i namještenici Radničke Komore, uživaju kod kupnje za gotovinu 10%, a kod kupnje na otplatu 5% popusta.

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izrdjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

Naklada i trgovina umjetničkih slika
Petar Nikolić, Zagreb
Ilica 36, I kat Telefon 42-22
Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.
Cijene povoljne. Tražite cjenike.

Tvornice za pamučnu industriju d. d.
Zagreb

Proizvadja sve vrsti pamučne tkanine.

Šumska industrija
Filipa Deutscha
sinovi
Urhovčeva ul. 1 ZAGREB Telefon broj 47
Parna pilana u Turopolju
Export najfinije hrastovine.
Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija
Utemeljena godine 1860.

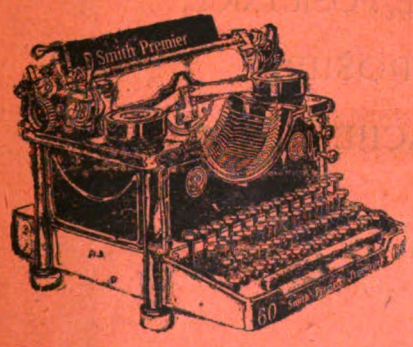

SMITH PREMIER
AMERIKANSKA PISAĆA MAŠINA
Model 60 Kancelarijska, sa 92 slova i znaka!
Portabl mala ručna sa kompletnom tastaturom vrlo lagana, sa koferom svega 4 kg teška!
Podesna za kancelariju, na putu i kod kuće!
Velika izdržljivost!
Pisaće pantlike! Karbon papir!
Samoprodaja za Kraljevinu SHS. BRAĆA RAUSNITZ
Beograd, Dobrinjska 12 Telefon 3665 — Zagreb, Samostanska 2 A Telefon 25-84

Digitized by Google

Zadruga Bankovnih Činovnika

rasprodaje srećke državne klasne lutrije.

Dosada vučeno nekoliko većih zgoditaka!

Stigle su srećke novog kola! - Zahtjevajte odmah!

Zagreb, Gundulićeva ul. br. 26. - Telefon br. 46-79.

Uspješno se oglašuje u

„SOCIJALNOJ MISLI"!

TISKARA

VIDOVIĆ I DRUG

ZAGREB

KRALJICE MARIJE ULICA BROJ 34

PREUZIMA SVE POSLOVE ZASJECAJUĆE U GRAFIČKU STRUKU,

KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE,

OBJAVE VJENČANJA, POSMRTNICE, BROŠURE,

PROSPEKTE, NOVINE, ILUSTRACIJE

PLAKATE, LETAKE U JEDNO-

I VIŠEBOJNOM

TISKU

Digitized by Google

God. II.

Poštarina plaćena u gotovom.

SOCIJALNA MISAO

Broj 9. 1. SEPTEMBRA 1929. Ovaj broj stoji Din 4·—.

Sadržaj:

Članci:

Upton Sinclair: **Pan-Evropa;** Dr. St. Z. Ivanić: **Tuberkuloza i radnička klasa;** Bogdan Krekić: **XII. Međunarodna Konferencija Rada;** Dr. O. Hoffmann: **Tri milijuna prosjaka u susjednom Kanaanu;** Mirko Kus-Nikolajev: **Karl Kautsky i istorijski materijalizam;** Stanko Tomašić: **Jedna dobra knjiga, koja je pobudila senzaciju.**

Pregledi:

Kulturni: M. K. N.: Od Nikole II. do Lenjina.
Izvanjsko-politički: Međunarodna konferencija u Haagu.
Socijalno-privredni: J. B.: Početak rada Privilegovane Agrarne Banke; J. V. Korać: Tromjesečni Bulletin Narodne Banke.

Urednik:
Dr. Božidar Adžija.

Digitized by Google

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju

ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

Što je Gestetner?

najbolji aparat za umnožavanje i najbolji sistem za veliku štednju na štamparskim troškovima.

Tražite da Vam se aparat bezobvezno pokaže

D. Gestetner Ltd.

BEOGRAD, Dobrinska ul. 12. ZAGREB, Samostanska ul. 2a mez.

Prof. Dr. F. BRÖSSLERA d. d.

Beograd Kralja Milana ul. 66 Telef. 36-73

Zagreb Marovska ul. 27 Telef. 27-27

Ljubljana Gledališna ul. št. 8 Telef. 20-88

HIGIJENA
MEDICINA
BAKTERIOLOGIJA
KEMIJA

Vlastita radiona liječničkog namještaja.

Naklada i trgovina umjetničkih slika

Petar Nikolić, Zagreb

Ilica 36, I. kat. Telefon 42-22

Jedini zavod za reprodukciju historijskih slika izradjenih po domaćim umjetnicima.

Cijenpoe voljne. Tražite cjenike.

Uspješno se oglašuje u

„Socijalnoj Misli"

Godišnja pretplata 40 Dinara; Polugodišnja 20 Dinara; Pojedini broj 4 Dinara; Za Evropsko inozemstvo 8 Švicarskih franaka; Za izvanevropsko inozemstvo 2 Dolara.

Uredništvo i uprava: Zagreb, Preradovićeva ul. 42. III. kat (dvorište)

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 9. ZAGREB, 1. SEPTEMBRA 1929. GOD. II.

PAN-EVROPA

Panevropska Unija u Beču radi već osam godina na sjedinjenju evropskih država. U posljednje vrijeme dobiva pokret za osnutak Panevrope sve izrazitije konture. Po nekoji aktivni državnici svih naroda Evrope, pa i Jugoslavije, članovi su toga pokreta. Počasni predsjednik Panevropske Unije, predsjednik francuske vlade, A. Briand dao je nedavno vrlo karakteristične izjave u korist pospješene akcije za vječni mir u Evropi.

Čitav ovaj pokret sastoji se od dva presudno važna momenta za opće interese čovječanstva u Evropi: akcija protiv nacijonalističkih ratova i stvaranje ekonomske baze za prosperitet i razvoj civilizacije sveukupnog pučanstva Evrope.

Prenosimo zato ovaj članak velikog američkog književnika Uptona Sinclaira iz berlinskog »Tagebucha«, u kojem se problem Evrope tretira s američke perspektive i u kojem su ova dva važna momenta naročito plastično podcrtana.

Među svojom poštom nalazim mnogo pisama pripadnika onih manjina u Evropi, čija je sudbina – nepravednošću mirovnog ugovora – izručena ne prijateljskim narodima; narodima, koji im osporavaju njihova fundamentalna građanska prava. Ovakovo stanje rodilo je već posljednji rat. Pa i opet čujem, kako se govori: »Ove nepravde ne će tako dugo prestati, dok ne dođe do jednog strahovitog sudara.«

A kakove bi to koristi imao da donese taj novi sudar? Pobijedit će jedna grupa velevlasti i ništa se drugo ne će dogoditi, osim da će pobjednici oduzeti manjine onim šilama, koje ih sada tlače, i predati ih drugim gospodarima, koji ih neće ništa manje tlačiti. Godinama smo čitali o patnjama elzaško-lotarinškog naroda pod čizmom pruskoga militarizma. Posljednji je »sukob« bez dvojbe bio dovoljno »strahovit«, pa kad on nije pomogao, to ne vidim čemu se potlačeni mogu nadati od budućega.

Riješenje problema toliko je jednostavno, da je postalo otrcano o njem govoriti. Hiljadugodišnje klanje u Evropi ne će nikada prestati, ako se ne uvede jedan režim sjedinjenja i lokalne autonomije, kao što to mi imamo u Sjedinjenim Državama. U našoj zemlji skupile su se sve moguće rase i plemena i ljudske vrste Evrope i još razne druge. Kod nas ima više Grka, nego u Ateni i više Turaka, nego u Angori; pa ipak, oni ne ratuju na ulicama New-Yorka. Njima se dopušta da žive svojim životom, da govore svojim jezikom, da polaze u svoje gostionice. Između njih vlada sloboda trgovine i prometa, a rezultat toga jest, da se 120 milijuna ljudi razvija u miru i poretku.

Ovakovoj federaciji evropskih država stoje – naravno – na putu mnoge zapreke. Ne uspije li međutim ovakova organizacija, kazna će biti jezovita. Mi Amerikanci ne možemo nikako da vjerujemo, da misaoni ljudi Francuske, Njemačke, Belgije, Nizozemske, Italije i ostalih velikih kulturnih država ne će prije ili kasnije ipak uvidjeti, da se moraju odreći nacijonalne taštine i samovolje. Oni će najposlije uvidjeti, da time nisu ništa izgubili od onoga, sto sačinjava sreću. Mi Kalifornijci možemo isto tako da se slobodno izražavamo i da razvijamo našu kulturu kao da nam je još uvijek dopušteno da sa narodima Arizone i Nevade vodimo ratove i da im otimamo zemlju, da određujemo između nas i njih granice i naprosto kao da se još uvijek možemo služiti onim metodama obogaćivanja, koje se sastoje u tom, da se drugim ljudima narušuje mir i razara blagostanje.

Mi smo ovdje na pacifičkom Jugo-Zapadu imali posljednjih godina vanrednu priliku za jedan veliki rat. Trebali smo da podijelimo vodu Colorada, a u ovoj vrućoj i suhoj zemlji je voda osnov svakoga života. Koje li jednostavnosti, osvojiti Arizonu i Nevadu, okupirati svu onu skupocjenu vodu za nas same, kod djece Arizonaca potpiriti mržnju spram nas, natjerati im strah u kosti pred nama, a našu djecu učiti o bogodanoj nadmoći Kalifornijaca i o prirodnoj i urođenoj podređenosti Arizonaca i Nevadaca!

Možda Evropljani zbog velike udaljenosti ne znaju, što se dogodilo. Naglašujem tek, da smo imenovali bezbrojne komisije, održali beskonačne govore, svađali se i debatirali strahovito na našim nacijonalnim kongresima, u državnim parlamentima, novinama i javnim skupštinama. Kroz mnoge godine vodili smo ogorčenu kontroverzu, a jedna od zainteresovanih država, Arizona, nije se još ni time zadovoljila. Najvažnije je međutim u čitavoj stvari to, da za cijelo vrijeme ovih pregovaranja nije ni na čas iskrsla pomisao ni kod koga, da bi zbog podjelbe Colorada trebala ma i jedna puška da pukne, ili da se prolije ma i jedna kap čovječje krvi. Tako se danas razvija blagostanje među pučanstvom južne Kalifornije brže, nego u bilo kojem drugom dijelu svijeta. To je razlog, zbog kojega smo uvjereni, da bismo narode Srednje Evrope, koji su zastali u svom razvoju, odnosno koji polaze natrag, mogli da koješta naučimo.

Velika zapreka za jedno evropsko sjedinjenje su – razumije se – kapitalistički interesi, koji se služe državnom vlasti zvanom militarizam i osjećajem za državu, zvanim patriotizam. Osim toga ubiru sve ove nacijonalističke vlade, velike i male, ogroman dio svojih prihoda od carina; a upravo te carine, više nego išta drugo koče civilizaciju u Evropi. Bude li Evropa ikada u stanju da konkurira američkoj produkciji en masse, to će morati odstraniti upravo tu carinu. Produciramo li mi ovdje u Hollywoodu filmove, to su oni određeni za najmanje 120 milijuna ljudi. Kako može

Digitized by Google

netko očekivati, da će se moći s nama natjecati, ako on fabricira svoje filmove samo za 5 ili 10 ili 20 milijuna ljudi? Ova činjenica vrijedi za sve ostale industrije.

Možda se ove granice ne mogu oboriti tako dugo, dok u Evropi postoji kapitalizam. Mi smo u Americi odstranili naše granice još prije, nego se kapitalizam pravo razvio; nije isključeno da Evropa treba da postane socijalistička prije nego će moći da se sjedini. Ja, kao socijalista, govorim to već 25 godina. Ipak, ja bih bio dovoljno nesebičan da se veselim, kad bi se pokazalo, da sam se prevario. Ima li među današnjom gospodom evropskoga kapitalizma dovoljno inteligencije, da uvide ove jednostavne činjenice i dovoljno snage, da svoje poslovanje udese prema tome?

Besumnje, jedno je sigurno: ili će gospoda iz Evrope podrediti svoje individualne prohtjeve ovoj velikoj stvari i osnovati jednu federaciju sa slobodnom trgovinom i slobodnim prometom, ili će i opet imati rat. Budu li međutim opet imali rat, to će njegov svršetak dočekati boljševizam. Između ovoga dvoga treba da biraju.

Tuberkuloza i radnička klasa

Dr. ST. Z. IVANIĆ

Kad se danas govori o izmenama radničkog zakodavstva, pored drugih merila za promenu potrebe tih izmena trebalo bi van svake sumnje na prvom mestu konsultovati stanje radničke klase u našoj zemlji i to ne samo ekonomsko stanje i socialni položaj radničkih masa, nego i njeno kulturno i narčito zdravstveno stanje. Nesumnjivo da privreda jedne zemlje zavisi od razvijenosti tehničkih sredstava proizvodnje, ali isto je tako nesumnjivo da se u jednoj nacionalnoj državi, mora najveća pažnja obratiti na telesno razviće, umno napredovanje i zdravstveno stanje radničke klase, pa zakonodavstvo snabdeti onim odredbama, koje će podići to stanje, jer radnička klasa u biološkom opadanju znači slabljenje nacionalne države.

Ovom prilikom pokušaćemo, prema podatcima, koje imamo na raspoloženju, da ukažemo samo na rasprostranjenost tuberkuloze među radnicima u našoj državi, da bismo već odatle mogli izvući zaključke o potrebnim zakonodavno-zaštitnim merama za radnike.

Nije to fraza, kad se veli da je tuberkuloza radnička bolest. To je mnogobrojnim ispitivanjima dokazana činjenica.

Bolest je kronična, prosečno traje oko sedam godina. Rasprostranjenost njezinu je teško utvrditi i u zemljama sa odlično uređenom statistikom, jer ona naročito u počecima vrlo često se ni lekarskim pregledom ne diagnosticira kao takva. Pa ipak prema statističkim iskustvima približno se računa na svaki smrtni slučaj od tuberkuloze 10 bolesnika. Kod nas se računa da umre oko 40.000 lica godišnje od ove bolesti što znači, da ima oko 400.000 bolesnika. Ali naše su cifre vrlo netačne. U celom svetu je vrlo mnogo rasprostranjena tuberkuloza novorođenčadi i male dece. Međutim kod nas pri visokoj smrtnosti novorođene dece (18–22 %) nemamo nikakovih podataka o smrtnosti njihovoj od tuberkuloze. Za malu decu i školsku decu (2–15 god.) imamo nešto podataka, ali i oni su daleko ispod stvarnih.

Naši su podatci nepotpuni ili nepouzdani čak i za odrasle, ali ipak nema u njima toliko veliki koeficienat pogrešaka, te se ipak mogu upotrebiti. Tako je u 22 oblasti (za 11 nema podataka) umrlo od tuberkuloze na 1000 stanovnika:

1918.	1919.	1920.	1921.	1922.	1923.	1924.	1925. god.
2.45	2.22	2.26	2.15	2.83	2.11	2.58	1.94

Prema podatcima središnjeg ureda za osiguranje radnika u 1926. god. umrlo je od tuberkuloze 1043 osiguranika ili 2,2 na hiljadu, dok je u 1913. god. ova smrtnost iznosila 2·6 ‰. Na prvi pogled izgleda da je tuberkuloza među radništvom ravna opštoj rasprostranjenosti tuberkuloze među stanovništvom, jer pomor radništva od tuberkuloze ne razlikuje se mnogo od opšteg pomora. Ali ako zađemo u detaljnija ispitivanja obolevanja radnika od ove bolesti i to po grupama zanimanja i po uzrasnim grupama videćemo da stvar sasvim drukčije stoji.

Na 1000 osiguranih članova bolovalo je od tuberkuloze:

Poljoprivreda	13	kamen i zemlja	29,4
gostione, kavane, svratišta	19,8	trgovina i slagališta	29,9
kućna posluga	21,3	industrija drveta i kosti	32,7
gradjevinarstvo	21,7	tekstilna industrija	36,7
industrija kože i gume	21,8	industrija odeće	41,9
saobraćaj	23,6	hemijska industrija	42,7
metalna industrija	25,2	hrana i piće	44,1
rudarstvo i topionice	25,6	novčani zavodi i kancelarije	45,5
tekstilna industrija	27,8	poligrafija	55,7
sanitetska služba	28,6		

Ovde je potrebno naznačiti, da su usled neutvrđene nomenklature za označivanje diagnoza ušli u gornje podatke samo slučajevi za koje se moglo nesumnjivo misliti na tuberkulozna obolenja. Prema tome broj ovih je nesumnjivo mnogo veći, ali i ovaj broj obolelih kod najvećeg broja zanimanja premaša opšte srednje poboljevanje od tuberkuloze. Ovi podatci se odnose samo na one, koji su u 1926. god. bili nesposobni zbog tuberkuloze za posao, te je od 474.610 osiguranih utvrđeno 15.017 tuberkuloznih ili 3·16 %. Ali s obzirom na to, da je veliki broj tuberkuloznih, naročito u prvim godinama infekcije, sposoban za privređivanje može se bez ikakova preterivanja predpostaviti, da je najmanji broj tuberkuloznih među uredskim osiguranicima 25.000–30.000 ili oko 6 %.

Ali još su strašnije ove cifre, ako razgledamo u koje uzraste pada najveći broj oboljenja od tuberkuloze. Najveći broj oboljenja od tuberkuloze pada na grupu od 23.–27. god. Na 100 osiguranika ove grupe boluje 4.58 od tuberkuloze. Grupa 28.–32. godine ima 3.93 obolenja na 100 osiguranika, a grupa 18.–22. god. 3·74 obolenja. Tako dakle u za rad najsposobnijim uzrastima između 18 i 32 god. boluju na 100 stanovnika prosečno 4.06.

Digitized by Google

Tuberkuloza je i glavni uzrok smrtnosti osiguranih radnika. Na 100 svih smrtnih slučajeva pada na tuberkulozu 33.59 i to muških 31,53, a ženskih 44.44. Iza te smrtnosti dolazi pomor od bolesti organa za disanje u 13.03 %. I odavde pouzdano ima slučajeva koji bi pripadali tuberkulozi. Ali već i sama činjenica, da jedna trećina smrtnih slučajeva među osiguranim radnicima dolazi usled tuberkuloze i suviše je rečit dokaz o jakoj rasprostranjenosti ove bolesti. Ovo je naročito važno za prosuđivanje rasprostranjenosti tuberkuloze među radnicima jer smrtnost radnika je 2–3 puta veća nego ostalog stanovništva, te je neverovatno da je procenat obolenja približan opštem morbiditetu.

Međutim na 100 umrlih u opšte tuberkuloza uzima daleko manji procenat, tako je u Srbiji na 100 umrlih, umrlo od tuberkuloze:

1897.	8,56 %	1902.	11,91 %
1898.	9,45 „	1903.	12,03 „
1899	9,76 „	1904.	13,14 „
1900.	11,02 „	1905.	13,70 „
1901.	11.57 „	1906.	11,94 „

U Beogradu	1900.—1910.	34,62 %
U Zagrebu	1908.—1918.	24,09 „
U Ljubljani	1908.—1920.	19,23 „
U gradovima Vojvodine	1908.—1919.	15,91 „

Na selu je međutim ova smrtnost manja oko 8-14 % od opšte smrtnosti. Pojačano učešće tuberkuloze kao uzroka smrti u gradovima dolazi nesumnjivo zbog većeg broja radnika po gradovima.

Ali ako se ovaj pomor dalje raščlanjava, dobiće se još strašnija slika od 100 umrlih osiguranika:

od 14—15 god. umrlo je 63 od tuberkuloze
„ 16—17 „ „ „ 46 „ „
„ 18—22 „ „ „ 44 „ „

Ovakovih podataka može se još dosta naći u izveštaju središnjeg ureda za osiguranje radnika u Zagrebu 1922.–1926. god.

Pregledajući ove podatke o rasprostranjenosti tuberkuloze među radnicima u našoj državi, možemo izvesti samo ove zaključke. Ekonomsko stanje i socialni položaj radnika još nisu takvi, da postanu moćni činioci u borbi protiv tuberkuloze. Još Robert Koh, slavni istraživač tuberkuloze, priznao je, da je za opadanje smrtnosti od tuberkuloze u nemačkom narodu najviše doprinelo podizanje ekonomsko i socialno nemačke radničke klase. To pak poboljšanje socialnog položaja i ekonomskog stanja radnička klasa u Nemačkoj postigla je preko svojih stručnih organizacija. Socialno osiguranje, koje je još stari Bizmark uveo, nije uspelo da smanji pomor od tuberkuloze. Ali moćne sindikalne organizacije su uspele ne samo da poprave položaj i stanje radnika nego i da izvojuju povoljno zaštitno zakonodavstvo i efikasne zaštitne mere radne snage.

Samo iz raširenosti tuberkuloze među našim radnicima, možemo ceniti i o efikasnosti dosadašnje zaštite radne snage u nas. Ona svakako još nije dovoljna. I nesumnjivo, da je potrebno reformama zaštitnog zakonadavstva iznaći i uvesti u život nove, efikasnije mere za odbranu radničkog dela naroda od propadanja.

XII. Međunarodna Konferencija Rada

BOGDAN KREKIĆ

U toku mjeseca jula u Ženevi je održana XII. Međunarodna Konferencija Rada.

Pored redovitih svojih poslova oko pregleda stanja međunarodnog socijalnopolitičkog zakonodavstva, XII. Konferencija Rada se bavila naročito pitanjima:

a) sprečavanja nesreća na radu;
b) radnog vremena privatnih nameštenika;
c) prisilnoga rada u kolonijalnim posedima.

U nekolikim potezima mi ćemo da obeležimo samo najmarkantnije stvari iz radova ove Konferencije.

Sprečavanje nesreća na radu bilo je ove godine na drugom rešavanju: već minule godine izrađen je nacrt upitnika i, u vezi sa tim, celo pitanje je bilo osmotreno sa njegove načelne i praktične strane.

Nesreće na radu predstavljaju jedno užasno zlo za radnike i za privredu. One znače strašan rat u miru. Engleska je, n. pr., za 5 godina svetskog rata imala oko 1.600.000 ranjenika, a u narednih 5 godina posle rata imala je oko 2,600.000 nesrećnih slučajeva na radu. U 1923. god. bilo je nesmrtnih slučajeva na radu u Francuskoj 777.975, a u Nemačkoj 652.837. Smrtnih nesrećnih slučajeva na radu bilo je 1923. godine u Francuskoj 2.082, u Engleskoj 3.302, u Nemačkoj 5.285, a u Americi od 20.000 do 25.000. Američki statističari cene da tamo, da bi nadoknadili privredne gubitke koje donose nesreću na radu, godišnje mora da radi oko 800.000 ljudi više nego što bi trebalo kad tih nesreća ne bi bilo. U Francuskoj cene da nesreće na radu prouzrokuju godišnji gubitak od oko 2 miliona radnih dana ili (prosečno po 40 dinara jedan radni dan) oko 80 miliona dinara.

Sprečiti nesreću na radu, pretpostavlja pažnju sa dve strane: 1. da budu zaštićene mašine; da budu prostrane sa urednim prolazima i higijenske radne prostorije, da svaki radnik dobije posao koji odgovara njegovim fizičkim i duhovnim sposobnostima i 2. da radno vreme i tempo rada ne prekorače fizičku izdržljivost radnika i ne ubiju sposobnost njegove pažnje; da radnik ne stanuje daleko i ne premori se već na putu do mesta rada; da radnikova nadnica obezbedi radniku čovečan život i zdravo stanovanje, koje će da ga uzdigne duhovno i poveća njegovu fizičku otpornost na radu.

Kada nad glavama evropskih država i celoga sveta nebi lebdeo užas neuposlenosti miliona radnika, kao permanentne pojave čitavoga jednog decenija, koja na bojište rada, čim jedni padnu, u izobilju baca sve nove i nove hiljade radnih bataliona – nesreće na radu bi, izvesno, stvorile drukčiju uzbunu nego što je slučaj sada kada radnih ruku ima u izobilju; i sprečavanju nesreća na radu bi se obratila daleko ozbiljnija pažnja nego je to slučaj pod okolnostima pod kojima je održana XII. Međunarodna Konferencija Rada. Ovako, o sprečavanju nesreća na radu raspravljano je više iz bede – jer se nije imalo kud, pošto su radnici energično nastojavali da ovo pitanje bude istaknuto na dnevni red i na stepen jednog od najaktuelnijih pitanja sadašnjice.

Zato ni rešenja o ovom pitanju ni iz daleka ne mogu da zadovolje; ma koliko da je, ipak, mora se pri-

Digitized by Google

znati, učinjen znatan korak na putu predupređenja nesreća. Nije se uspelo donijeti konvenciju, već samo preporuku o sprečavanju nesreća na radu. A sadržaj preporuke, opet, mogao bi da se svede na onu poslovicu: čuvaj se, pa će te i Bog čuvati! Konvencija je obuhvatila jedino odredbu da tovari na lađama ne smiju biti teži od 1000 kg., i da kod utovara i istovara na pristaništima prolazi moraju da budu slobodni. Najvažnija stvar, međutim, da mašine budu obezbeđene zaštitnim spravama kako radnikove kosti nebi išle u zubčanike, i da bez tih zaštitnika mašina uopšte iz fabrike ne sme da izađe, – nije mogla da prođe kroz konvenciju, već je ušla samo u – preporuku, kao i tolike druge stvari od primarnog značaja.

Radno vreme privatnih nameštenika je bilo na prvom rešavanju, t. j. pri izradi upitnika. Ono je palo u vrlo nesrećno doba, kada je atmosfera kod velikog dela vlada i kod predstavnika poslodavaca od reda bila odlučno protiv konvencije o 8-časovnom radnom danu. Cilj je radnika bio da vašingtonsku konvenciju o 8-časovnom radnom danu prošire i na privatne nameštenike (docnije i na pomorce i poljoprivredne radnike) i tako tekovinu 8-časovnog radnog dana učine opštim dobrom celokupne radničke klase. Poslodavci su, međutim, nastojavali da se i vašingtonska konvencija revidira, što znači pogorša. Izvesno je jedno: da srećna okolnost upravo u dane zasedanja Konferencije Rada nije donela engleske izbore i njihov onakav ishod, da bi i pitanje radnog vremena privatnih nameštenika svršilo sa kakvom mršavom, bezsadržajnom preporukom – da potom, čeka na bolja, za radnike srećnija, vremena. Ovako, pak, upitnik je stao na gledište da treba da se donese konvencija, i to konvencija sa izgledima da bude dobra – jer upitnik ne dozvoljava mogućnost da budu izuzeta preduzeća sa manje od 5 uposlenih radnika, kao što su predstavnici poslodavaca i nogama i rukama nastojavali.

Pitanje prisilnog rada bilo je, isto tako, na prvom rešavanju. Oko 200 miliona urođenika po kolonijama evropejskih država živo je zainteresovano da se ukinu i zadnji ostatci ropstva i da radnici, i urođenici uopšte, po kolonijama postanu slobodni građani po uzoru evropejaca. Ma koliko izvesni kapitalistički krugovi kolonizatorskih država živo bili zainteresovani na tome da se ropstvo miliona urođenika održi ma u kojoj formi, jer ono predstavlja nepresušen rezervoar pljačke i bogatstva, ipak je naglo buđenje urođeničkog sveta, uveliko potencirano naročito svetskim ratom, postalo ozbiljan memento svima zainteresovanim državama da popuštaju ventilje na kazanima, kako nebi došlo do eksplozije. U mnogim kolonijama još i danas prvi belosvetski namernik ima pravo da urođenika, kao mazgu, naprti da mu prenosi terete iz mesta u mesto; ili da ga, pomoću vlasti, veže na svome poslu, bez obzira oće li on ili neće! Sa upitnikom koji je konferencija izradila izvesno je da neće biti zadovoljeni i oni urođenici, čija su nastojanja već dalje prokročila; ali će, zato, velika masa urođenika ipak biti zadovoljena, jer put koji je upitnik utro prestavlja veliki korak na putu ka likvidaciji ostataka ropstva po kolonijama. Ono što momentano nije uspjelo da potpuno prodre, blagodareći konzervativnom elementu prestavnika mnogih vlada i poslodavaca, prodreće u najskorije vreme jer je za to garancija ovde naglo snaženje radničke demokratije i njen sve odsudniji politički uticaj u borbi za ekonomskom i političkom slobodom, a tamo, u kolonijama, naglo buđenje novih svetova koji traže svoje pravo na ličnu slobodu i načelno samoopredelenje.

Tri milijuna prosjaka u susjednom Kanaanu

Dr. O. HOFFMANN

(Svršetak)

Ne može se tvrditi, da je madžarska agrarna reforma bila posvema uskogrudna prema onoj izvjesnoj gladi za zemljom. Među gladne ne spada samo onih jedan i po milijuna nevoljnih seljaka i ne spadaju ovamo samo seljaci sa sitnim posjedima i onaj dio srednjeg staleža, koji je po svom zvanju vezan sa zemljom, već i vrlo veliki broj džentrije, koji su probećarili i prokartali svoja starodrevna imanja, pa zatim činovnici, oficiri, političari, koji su u konjukturi podjele sa upravo koruptivnom pohlepom bacili se na besplatnu zemlju, da bi tako svoju socijalnu i političku povjerljivost potkrijepili pripadnošću »narodno konstruktivnom« veleposjedničkom staležu. Bethlenov sistem je objeručke dočekao ove elemente. Statističku cifru onih, koji su došli tako do zemlje i razdijeljenog zemljišta dotjerala je tako dosta visoko, a da uz to nije nastalo nikakovo poboljšanje glede zarade zemljoradnika, a takozvana pravednija razdioba zemlje nije ni sada zapriječičavala nadnično iskorišćivanje sa strane srednjeg i velikog posjeda i političku podložnost, koja je time u vezi. Veliki župani, kotarski predstojnici, generali, zastupnici i propali članovi džentrije postali su od jednom novi posjednici, dobivši veleposjede u izmjeru od 50 do 100 i čak do 300 jutara. Seljak je naprotiv putem reforme dobio samo 1 do 3 jutara, a i to samo neki. Prvi su se obogatili za malu cijenu, a seljak je platio – kako to madžarski časopis »Szazadunk« konstatuje – poprečno 620 penga po jutru. Da stvori protutežu socijalnoj strani agrarne reforme, stvorila je vlada viteški red, u koji se na temelju narodu iskazane vjernosti – što je elastičan pojam u Madžarskoj, a znači bezuslovno podvrgnuće vladajućem sistemu oligarhije– podijeljuje »izabranim« aktivnim i rezervnim časnicima i potčasnicima, do sada sveukupnom broju od 12.000. Vlada je članove reda podupria materijalno dodijeljivanjem t. zv. viteških posjeda. Brine se također i za gospodarsko snabdjevanje tih viteških posjeda. Velika većina gospode vitezova požurila se dakako da posjede dade u zakup i tako oni bez posla beru dohodak. Jednak je cilj vodio vladu, kad je od oduzetih zemljišta dala po 500 jutara protestanskim biskupima, da ne bi prodikovali protiv ogromnih latifundija katoličkog episkopata. Ovi agrarno-socijalni apostoli su dakako odmah zašutili, pa su na čelu sa Baltazarom, nekadašnjim debrecinskim opasnim »crvenim« kalvinističkim biskupom, postali čvrstim potpornjem Bethlen-Hortyjevog režima.

Polovica madžarske zemlje otpada na posjede, veće od 100 jutara, dok se na drugoj polovici nalazi 840.000 gospodarskih pogona. Od ovih je 32.3 % posjeda od 10 do 100 jutara, a još je nepovoljniji omjer glede sitnih posjeda od 1 do 5 jutara. Agrarna reforma stvorila je daljnjih 250.000 za život nesposobnih posjeda, opterećenih otkupninoom. Mjesto stvaranja neovisnih seljačkih egzistencija uspjelo je ovako ustaliti proletarijat sela, a prisiliti sitne posjednike na nadničarski rad i ubojitu konkurenciju sa seljacima, koji uopće nemaju zemlje. Koliki je broj tih seljaka bez zemlje, možemo ipak ustanoviti

Digitized by Google

na temelju statističkih podataka, ma da službene statistike o tome nema. Ako broju od 840.000 maloposjednika pribrojimo poprečni broj porodičnih članova i ovaj dobiveni broj odbijemo od sveukupnog agrarnog stanovništva Madžarske, ispostavit će se da gotovo milijun i po seljaka nema ni grude zemlje. Ako od tog broja oduzmemo 23.000 gospodarske služinčadi, ostaje jedan i četvrt milijuna seljačke mase, koja žudnim pogledom tražeći prigodu za rad, teško provodi svoj život u madžarskom Kanaanu. Ukupni broj sitnih posjednika i ovih jedan i četvrt milijuna, koji uopće nemaju zemlje, sačinjava onu nepreglednu vojsku prosjaka, koja i danas poslije agrarne reforme, zauzima dvije trećine madžarskog seljačkog stanovništva.

Veoma je prirodno, da je veleposjednička klasa, zatim crkvena i svjetovna aristokracija i džentrija sklopila savez, koji bi se imao oduprti silnom pritisku prije spomenute mase, pa nam misli ovog interesnog saveza najbolje razjašnjuju smjerove, snagu i uzdržljivost madžarskog sistema reakcije. Ovo nam razjašnjuje, zašto je velegradski proletarijat dozreo za tajno glasanje, a zašto nije provincija i zašto vlada trpi – i ako pod Damaklovim mačem policijskog interveniranja – organizovanje gradskog preletarijata, njihove političke i socijalne organizacije, štampu i pravo zbora i dogovora, a zašto svega toga nema na selu. Kad je Bethlen od vodstva madžarske socijalističke stranke iznudio pakt, najvažnija je točka tog pakta bila, da socijalisti ne će provoditi nikakove organizatorne radnje na selu. Ovaj je pakt od onog vremena doduše već razriješen, no socijaliste ipak pred svakim selom dočekuje stražar i žandar. Ulaz je zabranjen! No ne samo za socijaliste, već i za one građanske stranke, koje stoje u protivštini sa feudalnom reakcijom.

Agrarnu reformu je politički zaključio Bethlenov režim tom pobjedom, da je kod zadnjih izbora u provincijskim kotarima iznijela pobjedu od ravnih 100 %. Pobjedila je jednako socijaliste kao i napredne građanske stranke. A koliki je taj uspjeh, to najbolje dokazuje činjenica, da u međutim ispražnjenim kotarima već i nema opozicijonih kandidata. Bodljikava žica, koja obuzima sela i zaseoke, ne diže se ni tada, kad ima započeti izborna borba, koja je predviđena u ustavu. No da bi hipokrizija učinila potlačenje još i težim, vladajući sistem naziva sam sebe agrarno-demokratskim, a Bethlenova stranka nosi naslov stranke malih posjednika. Ima ona s tog razloga i nekoliko seljaka za stafažu, koji su u vezi sa agrarnom reformom dobili osam mandata i po 30 do 60 jutara zemlje i koji stoga razloga vjerno vrše svoju zadaću; od vremena do vremena govore u parlamentu o tajnom glasanju, ali protiv toga, jer se prema njihovom mišljenju ne slaže s iskrenim značenjem madžarskog čovjeka.

U pogledu mogućnosti iskorištenja zemlje stoji Madžarska na prvom mjestu u Evropi, a neplodne zemlje ima u svemu 3 %, no stoji u prvom mjestu glede broja onih, koji nemaju zemlje, a dakako i u pogledu bijede zemljoradničkog stanovništva, koja postaje iz godine u godinu sve strašnija radi opće poljoprivredne krize. Madžarska Poljoprivredna Komora bila je prisiljena, da ustanovi, da madžarski seljak nije bio nikada tako odrpan kao danas, a ova odrpanost najbolje karakterizuje današnje »reformističko« razdoblje. Ova Komora koja je institucija današnje vladavine, nije dalje tražila uzroke za to stanje, no mora da stanje vapije već u nebo, kad je i ova institucija bila prinuđena na tu konstataciju. Osim feudalističke megalomanije, koja se protivi konsolidaciji Srenje Evrope, predstavlja i stanje madžarskog seljaka onu eksplozivnu energiju, koja nosi u sebi skrajnju opasnost. Nije to samo madžarsko pitanje, već evropski problem, koji u interesu općeg socijalnog mira pobuđuje i izvan madžarskih granica sve dublje zainteresovanje.

Karl Kautsky i istorijski materijalizam

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Karl Kautsky

Ako uzmete, ma koju predratnu (a i mnogu izaratnu) istoriju filozofije u ruke i potražite stranu na kojoj ima da čujete, što građanski istoričar filozofije misli o Marxu i istorijskom materijalizmu, vi ćete se začuditi, kako je o njemu prikaz mršav, bled i ukočen, ukoliko nije zloban, ignorantski ili »kritičan«. Vrlo često mu istoričari filozofije nisu zapisali ni imena ili su ga spomenuti onako ispod crte sa rpom beznačajnih epigona Hegela ili Feuerbacha.

Može tome biti i razlog, da Marx kao politički čovek nije uživao i ne uživa ni danas simpatije građanstva ali ja mislim, da je jači razlog u tome, što je građanskom mentalitetu, ili da kažem organski: građanskom mozgu, istorijski materijalizam naprosto nepristupačan. Taj mozag ne može da ukopča u svoj filozofski kontakt marksizam, jer je ovaj diametralno oprečan običnoj, ustaljenoj funkciji njegovih »filozofskih ganglija«.

I onda: prvi razlog je mogao važiti unazad 20–40 godina, kod je socijalizam obilazio Evropom kao avet, ali danas, kad u najkulturnijim državama sveta sede ili su sedeli u vladi njegovi predstavnici, onda je negiranje marksizma više nego borniranost. Danas su u Nemačkoj na univerzitetskim katedrama zastupani i socijalistički naučenjaci (Heinrich Cunow, Karl Vorländer, Max Adler itd.) a onda je, ako se ne varam, u Dresdenu osnovana i posebna katedra za marksističku sociologiju.

Dākle stvarno preostaje samo drugi razlog. I uistinu je neupućenost i kod naših tako zvanih, intelektualnih krugova, o sadržini istorijskog materijalizma, neverovatno velika. A onde, gde se pokazuju neki tragovi informiranosti onde su i zarašteni korovom predrasuda. Marksizam, istorijski materijalizam, Lenjin, sovjeti, anarhija, barikade, Scheidemann itd. svi su ti pojmovi, reči i stvari tako izmešani i pretureni, da nije čudo, da iz ovog haosa može izrasti samo potpuna konfuzija. Pre nekoliko godina slušao sam jedan kolegij o »Feuerbachu, Stirneru i Marxu«, koji je držao jedan mladi profesor našeg universiteta (inače je stručnjak za seksualne probleme!) i ono, što je on ušio u marksizam, pokazalo je očevidno, da je njegovo razumevanje osnovnog problema marksizma više nego nedostatno. A to je ipak bio libelarni profesor filozofije, koji je smatrao svojom liberalnom dužnošću, da liberalno govori i o jednom – Marxu .... Profesor sociologije, sada pok Miler, vodio je svoje djake kroz labirint socijologije sve do Comtea. Tu je bio kraj. Après Comte le déluge... Profesori »nacionalne« ekonomije redovno i ne spominju Marxa, jer bi im kvario tako lepo konstruisana skripta i tako vešto izlagana načela »temeljnih istina« privrede.

Ako se to uvaži, onda nije ni čudo, da se kod nas poznavanje istorijskog materijalizma kreće negde oko ledišta. Čini se, da nikom nije palo na pamet, da se istorijski materijalizam može filozofski, sociološki, ekonomski tretirati i bez ob-

Digitized by Google

zira na to, da li je njegov osnivač bio aktivni političar ili ne. Jer to u bitnost stvari ulazi jednako tako malo, kao da li je nosio bradu ili ne, bio oženjen ili rastavljen itd. Marx je mogao svoja izlaganja stvoriti jednako tako, da je sedeo samo u British Museumu i nikad da nije ni zavirio na kakav kongres.

Kad je nakon rata ipak, – silom prilika, – započela i u filozofskim krugovima diskusija o Marxu i istorijskom materijalizmu i kada je bilo gotovo nemoguće prešutiti njegovo ime u onim glomaznim dikcionerima, koje filozofske industrije bacaju skoro svake godine na pijacu, onda se tražila druga karika, da se za nju obesi virtuozno žongliranje katederskih velikosveštenika. Tako je pao uistinu dirljiv prigovor marksizmu, da nije sistem. Sistem je za filozofa ono, što je za današnju damu puder i rouge, – sredstvo, kojim se ima pokriti neki nedostatak. Bledo, isušeno lice ovakvih filozofija premaže se oznakom sistema i vrednost tog ekstrakta iz nekoliko biblioteka je zagarantovana i uščuvana. Ili se prakticira čisto farizejsko izmotavanje: filozof X. smatra, da je marksizam ekonomska teorija i blagohotno prepušta njegovo tumačenje ekonomistu Y. Ekonomist Y., inače dirnut ovim znakom poštivanja sa strane filozofa X., skromno se ograđuje i prepušta marksizam sociologu Z. jer u stvari, da marksizam ipak nije ekonomska teorija. I tako se mota, odmata i zamata neki circulus vitiosus bez kraja i konca. A onda i naravno kako bi se mogao na pr. hofrat ili pogotovo gehajmrat X., Y., ili Z. baviti sa opskurnom pojavom jednog »arbajterfirera« . . . Shoking . .

Međutim, da stanemo malo kod tog sistema. Ja priznajem, da mi nije nikad a nije ni sada potpuno jasan pojam sistema. Ja ću doduše bez pogreške nabrojati sve one filozofe sa i one bez sistema, ali zašto su jedni »sa« a druga »bez« to ne mogu reći. Jer obična formulacija sistematičara nikako nije dovoljna. Stvaranje i izgrađivanje jednog sistematskog gledanja na sve pojave duhovnog života može iscrpiti značenje »sistema« samo do neke granice. A ipak je ovo merilo odlučno za označivanje sistematičara. Naravno, da po tom merilu Marx ostaje izvan okvira službenih filozofa, jer on u stvari nije nikad premetao metafizičke, estetične, etičke ili spoznajno-teorijske probleme. Ali uzmimo malo izmenjeno merilo. Bez sumnje je Marx postavio osnove za jedan sistem, koji je od svih socijalno-filozofskih sistema, i po svojoj sadržini i po svom karakteru, najkonzekventiji. A to se ne može reći za sve građanske filozofske sisteme. Najkonzekventniji građanski filozof je svakako Hegel. Njegove su konstrukcije do minucijoznosti, sa matematskom i logičkom točnošću, izgrađene. Moglo bi ga se nazvati inženjerom, tehničarom u filozofiji. I ako je dugo vremena bio službeni prusko-nemački filozof, Hegel je po svom mentalitetu najnegrađanskiji filozof. Tipični predstavnik građanske filozofije je Henri Bergson upravo najnesistematičniji savremeni filozof ili tačnije filozofski kozer za francuske predstavnike ugljena i gvožđa.

I ako je filozofski mentalitet građanstva udario monopol na sistematičnost svojih velikosveštenika, ipak su obruči sistema pucali kod jačeg udarca, jer su ti sistemi bili u stvari fiktivni, veštački konstruisani. Smisao sistema ne leži u formi već u sadržini. I sa tog stanovišta je svakako Marx sistematičar par excellence. Već radi toga, što je jedinstvenost njegove podloge i njegovog metoda oštro izgrađena na beskompromisnoj bazi ekonomsko-istorijske nužnosti. Sa te baze bila je omogućena izgradnja celog istorijsko-materijalističkog sistema ako ne po samom Marxu a ono po njegovim nastavljačima (ne epigonima!).

Sam Marx nije mogao izraditi svoj sistem u svim razmerima, naprosto iz tehničkih razloga, jer je izgradnja same ekonomske baze iziskivala ceo jedan ljudski vek. Usavršavanje istorijsko-materijalističkog sistema sproveli su drugi. U prvom redu – Karl Kautsky.

Sam Kautsky je posebno poglavlje u istorijskom materijalizamu. I pokraj očite nekonzekventnosti, građanska kritika je rado upirala na dogmatičnost, ukrućenost i imobilnost marksističkog »sistema«. Ako je trebalo isticati neke nedostatke onda je marksizam avansirao na sistem, jer je jasno, da nedostatke, već prema stečenom iskustvu, može pokazivati samo sistem. Ta čitava nutarnja borba građanskih filozofskih sistema i nije ništa drugo nego borba – sistema. Po tom metodu se vodila i nekonzekventna borba protiv marksizma a šiljak je bio uperen na Kautskog. Papa marksističke crkve i dogmatičar, tesnogrudi sistematičar i materijalistički apoštol, to su od prilike bili atributi, koji su bili prišivani uz rad Kautskog.

Unazad dve godine obelodanio je Karl Kautsky svoje životno delo o istorijskom materijalizmu i ako hoćemo upotrebiti reč i oznaku sistema, onda je on tim delom učvršćen. Svejedno bilo to na žalost ili na veselje histeričnoj kritici. Jer u stvari danas se više i ne radi o tome, da se stara formula »sistema« pretače u nove sudove i sasvim je irelevantno, da li neko osporava marksizmu sistematičnost ili mu je predbacuje. Protiv vetrenjača jednog socijalnog mentaliteta uzaludna je svaka borba. I zato ćemo se zadovoljiti običnom konstatacijom da je Kautsky izgradio istorijski materijalizam i kao teoriju i kao metod i stvorio od njega zaokruženu naučnu vrednotu. To je glavno: ime za tu izgradnju prepuštamo saducejima »službene« i protokolirane filozofije.

Danas nema više područja na kome se istorijski materijalizam nije afirmirao. Moguće je kao metod i u nečijim rukama izgubio svoju elastičnost i postao tvrd i opor, nijansirajući sve više u mehanizam. To je međutim za načelo istorijskog materijalizma sa svim sporedno. Najnezgodnije je, da je ime »materijalizam« razrešavalo i sada razrešava u glavama mnogih predstavu na retorte i vage. Zato neki clarissimi viri filozofske kritike znadu, onako nedužno, da podvale istorijskom materijalizmu, vežući ga uz Büchnera, Moleschotta, Czolbea, Vegta i druge predstavnike prirodonaučno-materijalističke reakcije na bolećivi idealizam izakantovske filozofije u Nemačkoj. Da se izbegne tim »nesporazumima« oko reči materijalizam, predložio je Max Adler oznaku »socijalno-ekonomskog determinizma«, koja svakako više i bolje odgovara marksizmu nego li oznaka istorijskog materijalizma. Međutim se i ovde radi o imenu a ne o sadržini. Po svojoj sadržini je istorijski materijalizam p o z i t i v i z a m i nigde i nikad ne vodi do mehanizma, koji je bitna oznaka materijalizma u običnom, büchnerovskom značenju reči.

Kao što je nelojalno podvaliti mehanistički materijalizam Haeckelovom monizmu, kako se to čini po nekom katederskom principu, jednako je tako nelojalno marksizmu podmetnuti intencije nekog socijalnog mehanizma. Marxov materijalizam je pozitivizam, ili da ga nazovem »ekonomski monizam«, i nema nikakve veze sa povampirenim, sitnoburžujskim materijalizmom Büchnera i drugova.

Širina marksističkog ekonomizma omogućila je variranje osnovne ideje o produkcionom pokretaču istorije i nije mogla nikad biti ukalupljena i uokvirena dogmatizmom. Marxova škola pokazala je kao i svaka druga svoje levo i desno krilo i svoj centrum. Netačno je ako se govori, da se ta diferencijacija poklapa i sa političkim diferenciranjem marksista. Bernstein, koji stoji na skrajnjoj desnici naučnog socijalizma, bio je za vreme rata pristaša nezavisnih socijaldemokrata u Nemačkoj, dakle političke grupacije, koja je zauzimala centar između levog i desnog krila u politici. Boljševik Bogdanov stoji po svojim filozofskim nazorima na desnici marksizma. Takvih primera bi se moglo i više nanizati.

Digitized by Google

Kautsky zauzima i po svom naučnom i po svom političkom gledanju centar, dakle onu liniju, koja ima da najkonzekventnije radi na izgradnji marksizma, bez koncesija drugim filozofskim ili sociološkim orijentacijama. Nije pitanje, da li je baš ova linija i najispravnija, jer konačno u tom pogledu je svaki kriterij od relativne vrednosti, pogotovo kad se radi o teorijskoj sadržini. Međutim je Kautsky u svom delu pokazao, da naučni »centrizam« nije i ne mora biti dogmatičan, kako se prigovaralo jednako sa desne kao i leve strane marksista.

Naravno, da mi nije moguće, da ovde izložim ni same osnovne ideje dela,*) jer pretpostavljam, da je za svakog, koga marksizam interesuje, svejedno da li iz prijateljskih ili neprijateljskih motiva, neminovno nužno, da ovo delo pročita ili bolje reći prouči. Karakteristično je za delo, da Kautsky već u naslovu veli. da materijalističko shvaćanje istorije »izlaže«. Nema u toj oznaci neke nameštene »skromnosti«, nego je to konstatacija, tvrdnja, da je istorijski materijalizam (kad ga već tako moramo nazivati) činjenica, koju se u stvari može samo izložiti od njenih temelja pa do vrhova a nikako tek konstruisati. Jer bitnost istorijskog materijalizma leži u tome, što je ujedno jedan sociološki sistem kao što je i radni metod. Tu leži njegova osnovna odlika.

Kautsky odlično operiše sa istorijskim materijalizmom kac radnim metodom i polazeći od osnovnog odnošaja između čoveka i njegove sredine, on nepomičnom logičkom konzekvencijom prelazi jednu socijalno-ekonomsku etapu do druge, sve do problema države. Ali Kautsky se ne ograđuje na nizanje ekonomskih forma već na jednoj strani, posredstvom dijalektike, hvata vezu sa filozofijom a preko problema čoveka ulazi u okvir biologije, antropologije i etnologije. Vezanje ekonomskih problema sa problemima etnologije i preistorije pokazuje do koje mere je istorijski materijalizam kao radni metod u stanju, da veže i koncentrira probleme evolucije sve od elemenata ljudstva i privrede, pa do njenih najkomplikovanijih forma.

Istina, sintezu ekonomije, etnologije i sociologije, dao je već Heinrich Cunow, jedna od najboljih glava naučnog socijalizma, i ta njegova sinteza proširila je u znatnoj meri vidokrug marksističke sociologije. Sada i Kautsky traži osnovne komponente produkcionih sistema u primitivnim ekonomskim i socijalnim odnošajima i time upotpunjuje svoja dosadanja istorijska istraživanja. Ako igde, onda je Kautsky u tom delu pokazao, da nije dogmatičar već da i te kako vodi računa o svim modernim tekovinama nauke. Njegovo delo je na taj način postala ensiklopedija marksizma i neminovno potrebni priručnik za svakog marksističkog sociologa. Ovakovih ensiklopedija marksizma imamo danas tri: jednu je napisao Cunow, drugu Buharin a treću Kautsky.

Posebno je pitanje, da li je marksizam identičan sa istorijskim materijalizmom. U tom pogledu nisu shvaćanja pročišćena, ali u opštim linijama bi se mogao marksizam prema svom teorijskom ustrojenju, označiti kao nastojanje, da se steče spoznaja o zakonitosti socijalnog života. Prema tome marksizam nije samo ekonomska teorija nego je sociološki sistem. Njegovo susedstvo sa socijalnom filozofijom – naročito usled dijalektičkog metoda ili savremenije rečeno evolucionog principa – vodi ga do jednog svetovnog nazora i daje mu i filozofsku formulaciju, koju je naročito izgrađivao Max Adler. Marksizam se može shvaćati analogno darwinizmu i onda dolazimo do zaključka, da je istorijski materijalizam metod marksističke sociologije kao što je princip selekcije metod darwinističke biologije.

*) Die materialistische Geschichtsauffassung. Dargelegt von Karl Kautsky. Dve sveske. Izdanje knjižare J. H. W. Dietz, Berlin 1927.

Ja priznajem, da je teško odeliti marksizam od istorijskog materijalizma i to ne radi kakvih metodičkih zapreka nego naprosto radi toga, što je u marksizmu harmonično isprepletena teorija i metod, svrha i sredstvo. Usled toga se obično i ne deli jedno od drugog, jer je logično, da će marksistički sociolog služiti istorijsko-materijalističkom metodom. I upravo radi toga, što je taj metod po svojoj kvaliteti pozitivistočan a ne mehanističan on sam po sebi amalgamira i mnoge pozitivističke odlike prirodnih nauka. Stariji marksisti su izbegavali prirodne nauke i čini se, da je od njih jedini Enrico-Ferri uspešno vezao socijalne i prirodne nauke. Ta nema averzija protiv prirodnih nauka, naročito biologije, bila je onda opravdana (naravno uz izvesne ograde), jer je cela građanska socijologija plivala i praćakala se po biologiji. Rezultat tog divljeg braka bila je bio-socijologija, sa svojim rasnim ekscentričnostima, koje je trebalo suprotstaviti načelima klasne borbe. Bio-sociologija postala je nosilac građanskog shvaćanja socijalnih odnošaja, pa je razumljivo, da je usled toga bila i biologija u krugovima marksista kompromitovana kao oruđe za tumačenje klasnog i rasnog gospodstva.

Danas taj »strah« pred biologijom i antropologijom iščezava, te sam Kautsky i te kako vodi računa o činjenicama biologije. Građansko pravo svojine na biologiju palo je pod – stečaj.

Pod novim prilikama u Evropi, naročito u Nemačkoj i Engleskoj, omogućeno je danas, da se marksistička sociologija sve više izgrađuje, nadopunjuje i usavršava. Slobodna i nevezana uz političke potrebe i akcije, ona postaje predmetom posebnih studija. I na tom putu je svakako delo Kautskog kamen miljaš, koji označuje dokle je do danas prevaljen put i putokaz, kojim će se razvijati daljnje izlaganje istorijskog materijalizma kao metoda marksističke sociologije.

Jedna dobra knjiga, koja je pobudila senzaciju

STANKO TOMAŠIĆ

U ovom našem haotičnom vremenu neuravnoteženih, grozničavih i pobrkanih manifestacija razuma i osjećaja dogodilo se i to čudo: jedna dobra knjiga pobudila je senzaciju!

U roku od desetak tjedana knjiga Ericha Marie Remarque »Na zapadu ništa novo« rasprodana je u njemačkom originalu u pola milijuna primjeraka, i prevedena je na sve važnije jezike – neknjiževnom »vremenu u prkos«.

Sama ta činjenica, bez obzira na kvalitet ove knjige, traži da je postavimo na vidno mjesto u spektar stvaranja jednog definitivnog idejnog i artističkog književnog kriterija našeg vremena. A kad ovu knjigu pročitamo, dodajemo toj činjenici od gotovo tri četvrta milijuna naklade konstataciju, da se ona jednakom sugestivnošću hvata razuma i srca inteligenta i neinteligenta, da ona u isti čas postaje centar književnog interesa i intelektualaca i manualca, i da izlazi kao pobjednik i u analitičkoj kritici akademika i u osjećajnoj kritici radnika, više nego li i jedna poratna knjiga u novelističkoj formi.

Tako je ona postala istaknuti događaj u našem mučnom probijanju kroz poratnu književnu anarhiju na čistac jedne određene i jasne platforme svaćanja centralnog smisla savremene književnosti.

Postala je to bez obzira na neke manje tehničke uslove njezine popularnosti (događaj, kojega su proživjeli milijuni, pa nalaze tu sebe same; memoarna

Digitized by Google

forma, koja je iza rata kod čitača svih naroda došla »u modu«; itd.) po ovim svojim pozitivnim kvalitetama:

1. Po ideji o završetku jedne prošle i početku jedne buduće čovječje epohe, čistoj od svake sentimentalnosti, etike odgoja i cijelog onog golemog balasta, kojim je prošla epoha upravo hereditarno opteretila svoju posljednju generaciju.

2. Po materijalu, koji je zahvaćen kroz prizmu te ideje o svojoj biti, i oslobođen svih onih prividnih i odgojem iskonstruisanih dekorativnih vrijednosti.

3. Po jednostavnom i direktnom načinu izražavanja, oslobođenom od svih epitetona ornansa, od svakog rafimana stilistike i dekorativne sintakse.

*

Svoje doživljaje i spoznaje sa njemačke zapadne fronte, i pojave iza nje, ispričao je Remarque na usta mladića Paula Baümera, kojega je, zajedno sa cijelim njegovim razredom razredni starješina nagovorio, da se dobrovoljno jave u vojsku. Tu on prolazi onu strašnu kasarničku regrutsku obuku, poznatu iz svih kasarna centralnih vlasti početkom rata.

»Deset nedjelja su nas vojnički obučavali i za to vrijeme odsudnije preobrazili nego za deset godina škole. Naučili smo, da je očišćeno dugme važnije nego četiri knjige Shopenhauera«.

Keficom za zube mora da oriba sobu svoje desetine, da četkom za odijelo izmete snijeg sa dvorišta kasarne, da sudjeluje u utrci ispod kreveta, da pjeva na zapovjed, da do potpune iznemoglosti u punoj ratnoj spremi pravi onaj čuveni: lezi! – ustaj! – u blatu itd. I kad je bilo posječeno u njemu sve ono, čemu ga je naučila roditeljska kuća, knjiga i škola ide u rat na zapadnu frontu, i prolazi sve strahote ove najteže i najokrutnije od svih frontova, da prestane biti čovjek, po onom pojmu, kojega je primio u svojoj mladosti:

»A kad bi nam vratili to carstvo naše mladosti, ne bismo više znali, što da odpočnemo s njim. Mi bi bili u njemu i po njemu bi plandovali; osjećali bi se i voljeli bi ga i bili bi dirnuti gledajući ga. Ali to bi bilo isto ovo, kad se zamišljeno zagledamo u fotografiju druga, koji je poginuo; njegove su to crte, njegovo lice, i dani, koje smo proveli zajedno s njim dobivaju prividan život u našem sjećanju; ali to nije on sam«.

»Danas bi prolazili kroz carstvo naše mladosti kao putnici«.

Proživljava stepenicu po stepenicu svoje krvave transformacije. Jedna od tih stepenica jest ona okrutna spoznaja ratnika iz rova, kad dolazi na dopust u roditeljsku kuću i osjeti intenzivno, da je on tu neki suvišni stranac. Osjeća, da on govori drugim jezikom, da ima drugi način mišljenja, i da je to neki svijet, u kojem on više ne može da živi normalno, onako, kako je živio njegov otac, njegova majka, njegovi stričevi i svi oni ljudi koji su našli prije rata svoj standard života i životno zanimanje...

»I ja sam sigurno prije rata tako živio, ali sada sa tim ne nalazim nikakve veze.«

Ulazi u svoju sobu, sjeda za stol, vadi redom sve knjige, i čeka da će doći ono nekdašnje raspoloženje, da će možda bar na čas osjetiti sebe onakovog, kakav je bio kad je ova soba i ove knjige bilo njegovo svetište.

Ali –

»Riječi, riječi, riječi do mene ne dopiru.

Polagano stavljam knjige opet na prazna mjesta. Svršeno je.

Tiho izađem iz sobe«.

Susreće svoga profesora Kantoreka, koji ih je nazvao »gvozdenom omladinom« i poslao u rat prije nego li je trebalo da idu. Sad je pučki ustaša. Sad je on neka »smjesa od kiselog krastavca i nerasprsnute granate.«

Profesor pita:

»Hoće li, da vam udesim, da polažete ispit sa skraćenim rokom?«

A on ima na to pitanje samo jedan odgovor:

»Infanterist Kantorek. Vi ste nas prije dvije godine sa vašim propovjedima odveli u okružnu komandu. Među ostalima i Josefa Behma, koji zapravo nije htio da ide. On je poginuo tri mjeseca ranije, nego što bi bio inače regrutovan«.

To je jedna od najbolnijih doživljaja generacije razapete na križ prošlosti i budućnosti.

Odlazi na službu u ruski zarobljenički logor. Gleda strahotu bezrazložnog gladovanja i umiranja bivših ljudi. Vidi, da su i oni prekinuli sa prijašnjim životom za uvijek.

Rezonira: »Jedna zapovjed je ove tihe prikaze učinila našim neprijateljima, jedna zapovjed mogla bi ih pretvoriti u naše prijatelje. Na jednom stolu potpisuje nekakav akt nekoliko ljudi, koje nitko od nas ne poznaje, i godinama je naš najviši cilj to, što inače cijeli svijet prezire i najstrože kažnjava. Ko bi inače još nešto određeno da razabere, kad vidi ove tihe ljude sa djetinjastim licima i apoštolskim bradama.«

Sa takovima opažanjima, presudnijima po duševnu formaciju čovjeka od svih bubnjarskih topovskih paljba, vraća se u rov. U divljinu, u besmislenost.

I dolazi zadnja spoznaja. Dolazi kao nesvjestan odgovor na pitanje, koje nije direktno nitko postavio, ali koje je tu: zašto se tu lomimo, patimo, gladujemo, i zadnjim ostatcima volje zadržavamo svijest, koja tone u tamu i stežemo prenapete živce, koji hoće da popucaju?

Disciplina!

»Svaki dan i svaki sat, svaka granata i svaki mrtvac taru ovaj tanki oslonac, godine ga sve više i više tanje. Vidim kako se sve ruši oko mene.«

Na koncu, Remarque nije potegao iz ovih doživljaja i spoznaja, to jest iz transformacije svog duševnog života, posljednju idejnu konsekvencu. On je iz svega što je ispričao potegao samo novelističku konsekvencu. Pustio je »malog Paula« da – pogine.

»Poginuo je u oktobru 1918, jednoga dana, kada je bilo tako mirno i tiho na cijelom frontu, da je ratni izvještaj donio samo saopćenje, da na zapadu nema ništa novo.«

»– lice mu je imalo tako sabran izraz, kao da je bio gotovo zadovoljan, što se je tako dogodilo.«

*

Zašto je Remerque na kraju ove svoje knjige ostavio personifikaciju svih svojih spoznaja, toliko presudnih za njega i njegovu generaciju, mrtvu na nekim opustošenim i razrivenim oranicama francuskim?

Možda nije imao snage da tu personifikaciju dovede u odnose poratnog života?

Možda nije još ni kod njega, kao kod većine te pregažene generacije iskristalizovan jedan izrađeni pogled na život i svijet?

Možda bi trebalo ta pitanja drugačije formirati?

Svejedno, u njima je bit idejnog književnog kriterija naše sutrašnjice.

Digitized by Google

Pregledi

KULTURNI

Od Nikole II. do Lenjina.

O uslovima februarske revolucije u Rusiji postoji velika literatura pretežno pisana od ljudi, koji su sami u njoj učevstvovali i nakon njenog sloma prešli u emigraciju. Ne prelazeći na ovom mestu u kriterij njihove ličnosti, psihološki je jasno da su ti ljudi na jednoj strani precenili svoje zasluge za slom carstva dok su na drugoj strani podcenili svoje slabosti za održanje tekovina februarske revolucije. I istorijski i sociološki ostaje još uvek otvoreno pitanje, koji su putevi vodili do februarske a koji do oktobarske revolucije?

Pitanje februarske revolucije u vidu, na pr. Miljukova, vođe kadeta (konstitucionalnih demokrata), izgleda kao nacionalno pitanje: nacionalna revolucija. Međutim sve činjenice upiru danas na fakat, da je već februarska revolucija u svojoj sadržini bila s o c i j a l n a revolucija i upravo radi toga, što nosioci februarske revolucije, buržoazija i socijalisti-desničari, za taj fakat n i s u imali razumevanja d o š l o je do o k t o b a r s k e revolucije, koja je sankcionisala socijalna i agrarna traženja ruskog naroda.

U taj kompliciran socijalni i politički mehanizam, koji je doveo do februarske i oktobarske revolucije daju uvid dva odlična dela Mihajla Smilg-Benaria, nekoć višeg sovjetskog funkcionera u Lenjingradu a sada emigranta u Berlinu. – M i c h a e l S m i l g - B e n a r i o: D e r Z u s a m m e n b r u c h d e r Z a r e n m o n a r c h i e, W i e n 1928. i V o n K e r e n s k i z u L e n i n, W i e n 1929.

S.-B. daje dokumentovan materijal za svoju ispravnu tvrdnju, da je i februarska revolucija bila socijalna i da je nerazumevanje vođa revolucije dovelo do njenog sloma i to: usled produženja ratne politike i nemarnosti prema agrarnim traženjima seljaka kao i socijalnih radenika. Svakako je predpostavka Miljukova & Co., da je padom carizma stvorena baza za nacionalno-buržoasku revoluciju, i da je radi toga potreban »rat do pobedonosnog svršetka« t. j. do potpune afirmacije buržoaskog imperijalizma, bila totalno promašena i pogrešna. Već u letu 1916. bio je položaj na ruskom frontu tako težak, da su i mnogi vojni stručnjaci upozoravali na skori slom ako se protegne ratovanjem. Koji su uslovi bili za te vojničko-tehničke neuspjehe nije do danas još moguće sa sigurnošću ustvrditi. Jedna činjenica stoji, da Rusija tehnički nije bila spremna za rat. Njene ljudske mase bile su nemoćne prema modernim tehničkim pomagalima Nemaca i Austro-Madžara. Usto je korupcija, u upravo neverovatnim razmerima, harala u redovima vojnih liferanata. Nema sumnje, da je odličnq organizovana nemačka špijunaška služba, koja je dopirala sve do dvora, pripomogla svoj deo, samo što nije bila tako opsežna, kako to neki istoričari žele da prikažu te koji i samu rusku caricu označuju kao nemačku špijunku. Ta fabula je nastala u ratnoj psihozi iza katastrofa na frontovima, kad se neminovno tražila neka žrtva. Tako je u dumi i sam Miljukov nazvao ministra predsednika Stürmera izdajicom. Ma kako da je fatalan bio mediokritet Stürmer za Rusiju dokaza za njegovo izdajstvo nema.

Za slom ratne politike carizma mnogo je važnija psihička dispozicija ruskih masa. Ruski seljak je pošao u rat pod devizom za cara i crkvu ali oduševljenja u njega nije bilo. Moguće bi se slika rata bila sasvim izmenila, da su već kod prve revolucije (g. 1905.) bile sprovedene glavne agrarno-socijalne reforme. Ali ovako je nezadovoljni seljak i radenik, a naročito prvi, išao u rat kao deo velikog vojničkog mehanizma spreman, da prvom prilikom umakne. Broj desertera penjao se u Rusiji na milionske cifre a jednako tako i broj onih, koji su dragovoljno polagali oružje i predavali se centralnim vlastima.

Sama nutarnja politička struktura bila je u glavnom obeležena sa dve tačke: dvor i vlada te duma. Tek danas se iz akata, koje je obelodanila sovjetska vlada, vidi, kako je sudbonosan bio za rusku politiku engleski ambasador Buchanan, koji je vršio vanredno velik upliv ne samo na dumu već i na neke dvorske krugove. Naročito se ima njegovom uplivu pripisati ona kobna ideja »rata do pobedonosnog svršetka« i onda kad je ruski front već bio razmrvljen. Drugi zloduh je bio na samom dvoru, poznati »starec«, »sveti vrag« monah Raspućin, koji je naročito uplivisao, posredstvom carice, na neposrednu blizinu cara i često svojim vezama sugerisao i odluke stavke (vrhovne komande). Ma koliko bio Raspućin, naročito zaslugom kicoša kneza Jusupova, koji ga je i ubio, kompromitovan u svjetskoj javnosti, taj stari seljak, koji je odlično poznavao rusko seljaštvo, upozoravao je na katastrofalne posledice ratne politike još onda, kad su svi bili uvereni, da će Rusija pobediti. I istorija je potvrdila zloguko proročanstvo, inače do dna duše pokvarenog i perverznog, monaha. – Sam car, kako to priznaju i sami njegovi generali bio je tvrdoglavi slabić, bez ikakvih vojničkih i političkih sposobnosti: bedni, krvavi tirančić. Odnošaj cara prema dumi bio je gotovo smešan: izazivao ju je na sitnicama, raspuštao bez ikakvog razloga, favorizirao na njenu štetu vladu i intrigirao protiv nje kao obestan dečak. U dumi samoj vodili su glavnu reč kadeti i njihov vođa Miljukov, čija je akademska politika sličila politici noja. Duma, odnosno progresisti u njoj, stajala je pod uplivom Buchanana i spremala je u stvari državni udar ali udar takve vrste i tipa, koji bi im kao predstavnicima kapitalizma omogućio slobodnu privrednu ekspanziju, koja je bila kočena pod dosadanjom formom carizma. Tražili su ustav, konstituciju kako bi plodovi pobede Rusije tekli u njihov džep. Jedan od najobesnijih ratnih hučkača već u vreme kad se mrvio front, bio je Miljukov, koji je tražio Dardanele. To je tražio i kao ministar inostranih dela u prvoj građanskoj provizornoj vladi iza februara, kada je svakom objektivnom čoveku bilo jasno, da je to ludost. Kašnje je istu ludost činio i Tereščenko.

Duma je uistinu tražila odstup cara Nikole II. što iz političkih, što iz psiholoških razloga. Radi neuspeha rata trebalo je konačno nekoga većeg žrtvovati nego jadnog Stürmera. A sa odstupom tvrdoglavog Nikole II. došlo bi do konstitucije, do kapitalizma, do profita. Da je duma bila samo za konstituciju i ako je Miljukov neprestano retorskim frazama govorio o »nacionalnoj revoluciji«, vidi se najbolje po tome, što je on 14 dana pre revolucije odbijao svaku revolucionarnu akciju. Pokraj sve svoje revolucionarne frazeologije, duma je u stvari do zadnjeg časa držala sa starim režimom, očekujući promenom monarha ustav, kojim bi njeni interesi bili dovoljno zaštićeni.

Treba naglasiti, da između izmorenog naroda i dume n i j e b i l o n i k a k o v e veze. Narod je događaje posmatrao p r e k o dume, bez ikakovog poverenja u nju. Kad je konačno došlo do same abdikacije Nikole II. i kada je već ceo Petrograd proveo u revolucionarnom raspoloženju i vojska u sklopovima prelazila radništvu, duma još nije znala što hoće, još se uvek nadala, da će moći obuzdati revoluciju i sprovesti samo konstituciju.

Revolucionarni zamah ruskog naroda, koji je nastao usled omraženog rata, stradanja, gladovanja i usled još živih agrarnih i socijalnih traženja, bio je pojačan odstupom Nikole II. Ruski seljak je držao, da je time uklonjen glavni uslov njegovog bednog stanja i da je došlo vreme da napusti rovove i preuzme zemlju od vlastele.

Vojska i radništvo su prema dumi stajali sasvim indiferentno, što se najbolje vidi po tome, što se na dan pobede revolucije u Petrogradu 27. februara 1917. nisu stavili na raspolaganje dumi već su stvorili svoje posebne telo: Sovjet radnika i vojnika. Tek posredstvom socijalista-desničara, naročito Aleksandra Kerenskog, u prvo vreme revolucije najpopularnijeg čoveka Rusije, uspelo je mase makar i površno vezati uz dumu.

Februarska se revolucija, zaslugom građanskih stranaka, »deklarisala« kao nacionalna revolucija. Ta »deklaracija« je za nju bila posle fatalna. Ruski seljak više nije hteo ratovati, on je hteo zemlju i mira. Rusija je vojnički bila slomljena, ekonomski uništena, po zemlji su spahiluke uništili seljaci i delili zemlju, radenici u stvari bili nosioci revolucije, vojnici su bežali u masama sa fronte: eto to je bila februarska idila Miljukova! I u takvim prilikama forsirati daljnji rat značilo je ili ludost ili zločin.

Interesantno je bilo stanovište radničkih stranaka u vreme februarske revolucije. Najuplivnija grupa bili su svakako socijalisti-desničari (menjševici) među kojima je bio najjači čovek Gjurgjijanac Iraklije Cereteli. Kao (za čudo ovaj put!) »ortodoksni marksisti« smatrali su oni potrebnim, da sarađuju i podupiru »nacionalnu« revoluciju i time građansku klasu na vlasti, jer su držali nemogućim prelaz iz polu-feudalnog vremena carizma u socijalističko društvo. Iz tih razloga su posle i koalirali sa građanstvom sve dok se ovo nije potpuno kompromitovalo ali ujedno kompromitovalo i njih. Boljševici su u vreme februarske revolucije neznatna šačica ljudi bez svojih vođa Lenjina i Trockog, koji su u inostranstvu.

Digitized by Google

Između desnog i levog krila smestili su se centralisti (cimervaldovci) čiji je vođa bio također Gjurgjijanac, Čeidze. Za sve se centriste može mirne duše reći, da nisu znali što hoće: niti su hteli koalirati sa građanstvom niti sprovesti diktaturu proletarijata kao boljševici.

Naročito je važna bila uloga t. zv. esera (socijalisti-revolucionera), čiji je glavni dio pristaša bio među seljaštvom ali koji su imali mnogo simpatizera i među inteligencijom. Eseri su bili tradicionalna seljačka stranka sa razvijenim seljačkim programom ali sa neverovatno kompromisnim vodstvom. Zato su se rano od njih ocepili t. zv. levi eseri pod vodstvom talentovane Marije Spiridonove, koji su bili mnogo radikalniji i kašnje se većinom pretopili u boljševike. Vođa esera bio je Viktor Černov, bezuslovno vanredno talentovan čovek, ali nedorasao februarskoj situaciji. Stranka, čiji je raison d' être bila agrarna reforma napustila je svoju glavnu programatsku tačku u korist koalicije sa građanskim strankama! Ne treba ni naglasiti, da je prestiž esera tim među seljaštvom naglo padao.

Situacija u Rusiji, stvorena februarskom revolucijom a koju je imala da reši prva vlada Lvova, bila je od prilike naredna: Na jednoj strani vojnički i radnički (a kašnje i seljački) sovjeti a na drugoj vlada i duma. Stvarna vlast je bila u rukama sovjeta, jer jedino su oni imali uporište u radničkim i vojničkim masama. 2. Kod Finaca, Ukrajinaca itd. počinje se javljati težnja za samostalnošću: tako pridolazi i nacionalno pitanje, koje vlada nije bila u stanju da reši. 3. Provizorna vlada Lvov-Miljukov bila je za nastavljanje rata, čime je počinjena fatalna greška, jer se rat i revolucija isključuju. 4. Agrarni problem nije bio rešen i time su se produljile nutarnje borbe.

Mesto, da je vlada pristupila likvidaciji rata i agrarnog problema ona se zanašala imperijalističkim sanjama, koje su konačno morale dovesti do njenog pada. Iza neuspjeha vlade Lvov-Miljukov bile su za ruske socijaliste sviju nijansa dve mogućnosti ili da sami preuzmu vlast i reše pitanje rata i zemljišta ili da stupe u koaliciju sa građanskim strankama. Socijaliste su pod uplivom fiksne ideje Ceretelija o nacionalnoj revoluciji izabrali drugi put i taj je Rusiju odveo u propast.

Uz ovakove prilike i nutarnje trzavice razumljivo je, da je Rusija išla u susret novim prelomima. U kratkom vremenskom razmaku od februara do oktobra (po starom kalendaru), – do preuzimanja vlasti po boljševicima, – politički se događaji odigravaju vijoglavom brzinom. Nižu se koalicione vlade bez uporišta i ugleda, koje konačno vode do formalne i ako ne stvarne diktature Kerenskog. U februarskoj revoluciji je svakako najvidnije političko lice advokat Aleksandar Kerenski, šef trudovika, legalne frakcije socijalista-revolucionera. Politički program Kerenskog može se obeležiti sa par reči: rat do pobede a onda rešavanje agrarnih i socijalnih pitanja. Ali mase nisu hteli niti rata niti čekanja. I to je bila zla kob politike Kerenskog, za kojeg je već fatalna činjenica, da ga je favorizirao Buchanan, taj za Rusiju tako fatalan čovek. Pod ovim su se prilikama mase sve više revolucionirale i boljševici su svojom demagogijom naišli na odličan teren, tim više, što su im se vratile i vođe iz inostranstva, naročito Trocki, koji je bio organizator stranke pod novo stvorenim prilikama i njen najbolji i najjači čovek. Mase su bile bezuslovno protiv koalicije a vođe za koaliciju sa građanskim strankama: logična posledica, da su mase napuštale svoje vođe i listom prelazile boljševicima, koji su im obećavali mir i zemlju. Međutim boljševici još nisu bili tako jaki, da bi mogli sprovesti državni udar, pa je njihov pokušaj u julu 1917. neuspeo. Mora se priznati, da je pobeda vlade bila više moralna nego stvarna. Ministar pravde Perevercev publicirao je naime neki »dokumenat« u kome se tvrdi, da je Lenjin nemački agenat. Upliv tog »dokumenta« u vreme, kad su Nemci neprestano prodirali bio je velik, mase su se uskomešale i uznemirile i postale sumnjičave prema boljševičkim funkcionerima. Time je naravno došlo do jačanja desnog kursa u politici vlade, koji međutim nije dugo trajao, jer se prodorom Nemaca kod Rige boljševici počeli ponovno, i to nesrazmerno brzo, rasti. Strah pred boljševicima trebao je da maskira akciju generala Kornjilova, koji je nameravao da sruši vladu i uspostavi vojničku diktaturu. Moguće je Kornjilov bio dobar vojnik ali svakako je bio neverovatno ograničen političar. Uspostaviti vojnu diktaturu u vreme, kad je sve kuhalo i vrelo u Rusiji značilo je unapred smišljeno samoubojstvo. I doista se nameravani puč Kornjilova naprosto razasuo u ništa pre nego što je stvarno i započet. Uz Kornjilova je bio i politički pustolov Savinkov, nekoć polubog socijalista-revolucionera i najbuntovniji tip carske Rusije (organizator više atentata, među njima i onog na velikog kneza Sergija u Moskvi). Tako je veliki terorista svršio kao »štifelpucer« Kornjilova. Sic transit gloria mundi!

Ništa više nije bilo u stanju, da zadrži potpuni slom. Front je bio probijen, štrajkovi su umarali privredni organizam, koji je i onako izdisao, pljačke su bile na dnevnom redu a seljaci su u povećanoj meri započeli oduzimanjem i delenjem zemljišta. I pokraj tih očitih činjenica Kerenski i njegovi drugovi menjali su koalicije, igrali se direktorija i diktature i sazivali neke demokratske konferencije, koje su bile više tragične nego komične. Izgleda da niko od ljudi nije bio svestan situacije, koja je vladala u zemlji, pa, – izgleda kao apsurd, – ni sami – boljševici.

Jačanje boljševika je bila logična posledica politike Kerenskog ali sami boljševici još nisu bli svesni svoje snage. Još u septembru, dakle u predvečerje, oktobarske revolucije, oni su nudili stvaranje koalicije sviju socijalističkih grupa. To je bio dvanajsti čas, da se spasi Rusija. I mesto, da su menjševici prihvatili ponudu oni su opet, kao u prkos istoriji, tražili koaliciju sa građanskim strankama. Kerenski se bio tako zatrčao u svoju ratnu politiku, da je bio slep za sve, što se oko njega događalo. Kad je progledao, kad je već bilo kasno, bio je – oktobar 1917.

Karakteristično je za oktobarsku revoluciju, da je u njen uspeh verovao uz Trockog, koji je bio i njen organizator, jedini Lenjin (sem naravno malih bogova). Još u zadnji čas je »bremzer« Kamenjev odvraćao od prevrata, smatrajući ga unapred osuđenim na propast. Ali Kamenjev je potcenjivao, jednako kao i Zinovjev, i pogreške Kerenskog i razdraženost mase. Oktobarski prevrat je u punoj meri, gotovo bez krvi, uspeo, blagodareći Kerenskom, Cerateliju i njihovom društvu.

M. K. N.

IZVANJSKO-POLITIČKI

Međunarodna konferencija u Haagu.

Kako je poznato pred nekoliko je mjeseci završena u Parizu konferencija sastavljena od finansijskih stručnjaka iz svih zemalja, koja je nakon 4 mjeseca dugotrajnih i oštrih debata izradila definitivni plan o plaćanju reparacija sa strane Njemačke i o razdiobi tih reparacija među pojedine državepobjednice. Taj plan (nazvan po predsjedniku konferencije »Youngov plan«) ima stupiti u krijepost tekar nakon što ga odobri konferencija sastavljena od predstavnika vlada pojedinih interesovanih država. U tu svrhu sazvana je u Haagu (glavni grad Holandije) međunarodna konferencija, koja se je sastala dne 2. augusta.

Imajući za zadatak, da dade konačno odobrenje Youngovom planu i da ga na taj način sprovede u život haaška konferencija dobiva značenje završetka pariške konferencije mira iz godine 1919. i konačne likvidacije svjetskog rata. Ali nažalost dosadanji tok i razvoj haaške konferencije nit najmanje ne daju garanciju, da će ta konferencija postići i održati to svoje značenje. Odviše velike suprotnosti, koje su na toj konferenciji izbile u pitanju razdiobe reparacija, prijete neuspjehom i potpunim krahom konferencije. I makar koliko postojalo »srdačno savezništvo« među pojedinim državama-pobjednicama, ipak ih interesi njehovih džepova razdvajaju, jer to leži u biti njihovog kapitalističkog sistema.

Youngovim planom učinjene su Njemačkoj stanovite olakšice u plaćanju reparacija. Te olakšice dane su Njemačkoj na teret i račun Engleske i još nekojih malih država, među njima i Jugoslavije. Engleski ministar finansija Snowden najenergičnije je na konferenciji ustao protiv toga, da te olakšice padnu na teret engleskog reparacijskog dijela. Uistinu je donekle čudnovat ovaj postupak Snowdena kao člana jedne socijalističke radničke vlade, koji ovakovim svojim postupkom onemogućuje konačnu likvidaciju rata; može se ovaj njegov postupak obilježiti kao nesocijalistički, ali ako se malo pobliže pogleda u ozbiljne razloge, koji su prinukali Snowdena, da zauzme ovako oštro stanovište, onda ćemo za to njegovo stanovište naći mnogo razumijevanja i opravdanja, čak i sa socijalističkog stanovišta.

Za vrijeme svjetskog rata, kada je saveznicima pomanjkalo ne samo vojnika, već i novaca za vođenje rata, Engleska je postala glavni finansijer svih saveznika. Ona je saveznicima pozajmila preko 1.500 milijona lib. šterlinga (oko 400 miliardi dinara). Engleska sama nije imala toliko novca, već je za finansiranje saveznika morala posuditi novac u Americi, preuzimajući kod toga sve financijalne obaveze samo na sebe.

Digitized by Google

Kako je poznato Engleska je poslije rata prva počela Americi plaćati svoje dugove. Otplata tih dugova iznosi godišnje oko 30 milijona lib. šterlinga, tako da sa ostalim engleskim dugovima jedna trećina engleskog godišnjeg budžeta otpada na otplatu dugova. Od svojih saveznika dobiva Engleska godišnje 18.5 milijona lib. šter.; prema tome ona mora ne samo za sebe već i za svoje bivše saveznike da nadoplaćuje. Imamo li još k tome u vidu, da je ekonomski i socijalni položaj Engleske vrlo nepovoljan, osobito nakon pet-godišnje vladavine konzervativaca (engleski je udio na svjetskoj trgovini poslije rata pao sa 13.5 na 12 %; u Engleskoj su porezi srazmjerno vrlo visoki; glavne grane engleske industrije nalaze se u neprestanoj krizi; u Engleskoj ima neprestano preko jednog milijona neuposlenih radnika) onda nam je potpuno shvatljivo stanovište ministra Snowdena, koje drugim riječima znači, da Engleska nije nikako voljna, da za svoje bivše saveznike plaća Americi velike svote u naslov dugova i to na račun širokih slojeva engleskoga naroda, a u prvom redu na račun engleske radničke klase.

Snowden vrlo dobro uviđa, da je u interesu Engleske prihvat Youngovog plana, jer on znači pacifikaciju Evrope; laburistička vlada hoće evakuaciju Porajna, jer to znači spriječiti ekonomsku i socijalnu krizu u Njemačkoj; Snowden besumnje uviđa koliko tragičnosti ima baš u tome, što se on kao socijalista mora da suprostavi Youngovom planu, dakle indirektno da spriječava likvidaciju rata, ali on zato nikako neće i ne može da dozvoli, da udovoljenje interesa francuskih, talijanskih i belgijskih kapitalista ide na teret leđa engleske radničke klase i engleskog porezovnika. Teško je ne dati mu pravo.

SOCIJALNO-PRIVREDNI

Početak rada Privilegovane Agrarne Banke.

Pred nekoliko dana održan je u Beogradu prvi zbor akcionera Privilegovane Agrarne Banke (Pab), koja je postala putem jednog naročitog zakona. Ta je banka akcionarsko društvo za koju važi zakon o akcionarskim društvima, kao i za sva druga slična preduzeća, ali pored toga za nju postoji jedan poseban zakon na osnovu kojeg je obrazovana. Ova je novčana ustanova obdarena mnogim privilegijama i povlasticama, koje je mogla država da dade samo uz pomoć naročitog zakona.

Zna se kako je došlo do osnivanja ove novčane ustanove i radi čega je baš država za to dala inicijativu. Ova je akcija države u vezi sa živim problemom naše poljoprivrede, koja – kao gotovo sve poljoprivrede u svetu – preživljuje tešku krizu. Ta je kriza izražena u veoma slaboj rentabilnosti ove privredne grane – i dok se ona u naprednim agrikulturnim zemljama kreće u visini od 4 %, kod nas, prema nedavnom izveštaju Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, ona jedva dosiže visinu od 2 %. Ali pored ove opšte odlike u naročitom se položaju nalazi poljoprivreda u Evropi, a posebno poljoprivreda u zemljama gdje je ona zaostala i primitivna kao što je to u velikom delu slučaj u našoj zemlji. Međutim najveća opasnost preti sa strane finansijskog kapitala, koji je u poljoprivredi gotovo u celom svetu izazvao vrlo duboku krizu. Dugovi seljaka i poljoprivrednika nepodnosiv je balast, koji ih gospodarski potkopava i onemogućuje. U mnogim je zemljama morala država da pritekne u pomoć poljoprivrednicima i da ih zaštiti od ubitačnog zagrljaja finansijskog kapitala.

U našoj zemlji postoji isti problem u poljoprivredi. Seljački dugovi i zaduženost poljoprivrede pospešilo je opšte siromaštvo, propadanje i proletarizovanje malog seljačkog poseda u abnormalnom tempu. U vezi sa tim stanjem u poljoprivredi, izbio je poslovni zastoj u svim ostalim privrednim granama; u zanatstvu, trgovini i industriji, jer je za naše prilike život poljoprivrede još uvek od odsudne važnosti. Preko 80 % našeg življa bavi se i živi od zemljoradnje i radi toga zaista ne može nitko da bude ravnodušan, kada je reč o prosperitetu ove privredne grane.

Postalo je nedvoumno i jasno, da se iz ovog stanja može izaći samo tako, ako se seljaku olakša put za napredak skidanjem teškog bremena, kojeg mu je na leđa natovario finansijski kapital. Zato je razduženje seljaka i poljoprivrednika jedan od najaktuelnijih problema. Tome zlu ima da do-

Digitized by Google

skoči novoosnovana Privilegovana Agrarna Banka i ta njena blagotvorna, može se reći socijalna funkcija, koja je za sada još oličena u njenoj zadaći, proizlazi iz intencije zakona preko kojega je ostvaren ovaj instrumenat za saniranje teške krize naše poljoprivrede.

Do sada već Agrarna Banka raspolaže sa nekoliko stotina milijuna, jer je upisano oko 700 milijuna Din. Sa službene se strane uverava, da je ovo uspeh, koji je prešao svako očekivanje i da će se sa ovim kapitalom moći započeti sa delom oko razduživanja seljaka i razvijanja naše poljoprivrede u svim pravcima.

Prigodom obdržavanja prvog zbora akcionera predsednik Dr. B. Marković dao je neke izjave, koje su važne po tome što se iz njih vide zadaci i ciljevi Banke, mnogo plastičnije nego li iz samog zakona. U pogledu kreditne politike Banke on je između ostaloga rekao i ovo: »Prvo; nikad i ni u kom momentu ne smemo zaboraviti da je Privilegovana Agrarna Banka kreditna ustanova i da se njene operacije moraju uvek izvoditi po principima jedne bankarske kreditne ustanove. Svaki njen odnos mora biti regulisan samo na toj bazi. Od poštovanja tih i takvih ustanovljenih principa zavisice njen finansijski razvitak u budućnosti; drugo: nesmemo zaboraviti da je problem seljačkog kredita agrarna politika. Rešavanje problema seljačkog kredita mora ići uporedo, bolje reci skladno sa rešavanjem drugih problema agrarne politike, čiji je krajnji cilj usavršavanje proizvodnje i podizanje materijalnog nivoa širokih masa seljačkog naroda. Seljacki kredit je sredstvo a krajnji je cilj podizanje privrednog nivoa. Privilegovana Agrarna Banka doprinece da se seljak oslobodi teških zelenaskih dugova, ali se ona na tom neće zaustaviti, već će ići i dalje da bi doprinela da seljaku dug uopšte ne bude težak; a on nije nikad težak, ako je produktivan i u skladu sa radom i proizvodnjom. Po ovlašćenjima u zakonu o Privilegovanoj Agrarnoj Banci, Privilegovana Agrarna Banka će svojim moćnim sredstvima pomagati organizovanje seljaka u cilju podizanja proizvodnje i u cilju usavršavanja sredstava za rad. U ovome je najveći ventil sigurnosti da Privilegovana Agrarna Banka ne pode pogrešnim putem, putem razvijanja neproduktivnog kredita, koji dovodi do prezaduzivanja seljaka.

Do sada je potreba u seljačkom kreditu pretežno podmirivana kroz zadružne organizacije Rajfajzenovog sistema. Na žalost bliža istorija pokazuje u pojedinim krajevima naše otačbine pometnju, pa i krizu u zadružnom pokretu. Privilegovana Agrarna Banka konstatuje sa žaljenjem ovaj fakat. U njenom radu u budućnosti njoj će biti jednake sve zadružne organizacije koje rade na zadruznim principima i ona će objektivno pomagati njihov razvitak sve dok su na terenu čistog zadrugarstva.«

Na ovom zboru izabrana je prema zakonu uprava Banke. Početkom septembra držaće se sednice upravnog odbora, na kojima će se raspravljati o raznim pravilnicima, među kojima je najvažniji pravilnik o davanju zajmova. Koliko se zna projekt ovog pravilnika predviđa, da se u prvom redu pohita u pomoć onim zaduženim seljacima, kojima se može pomoći sa kreditom od 2000–4000, a što se tiče većih kredita njih će dobivati jači posednici, ali samo za investicione svrhe u cilju intenzivnog i ekstenzivnog obradivanja zemlje.

J. B. (Beograd)

Tromjesečni Bulletin Narodne Banke.

Jedna od najvećih prepreka za studij ekonomskih prilika u Jugoslaviji, sastoji se u velikoj oskudici statističkih podataka. Za ekonomistu su statistički podatci, o prilikama i odnosima u privredi, instrumenti za njegova posmatranja. Bez njih je ekonomist isto tako neproduktivan kao i fizičar ili kemičar bez svojih instrumenata. Zbog toga postoji velika potreba, da ako neće država, onda da jedna od moćnijih institucija u zemlji, periodično publikuje autentične podatke o važnijim činjenicama u privrednom životu.

Osećajući ovu potrebu, pokrenuo je »Odsjek za ekonomske studije« pri Narodnoj Banci u Beogradu jedan vjesnik – Bulletin trimestriel Na. 1., 1929. – na francuskom jeziku. Bulletin je namijenjen inostranstvu. I kao takav on je dobar. Mogao bi držim biti nešto potpuniji. N. pr. ne dostaju mu podatci o rentabilitetu privrede. Naročito industrije i bankarstva. Za tim stanje kreditnih odnosa u zemlji ne može se ni posredno saznati iz ovoga Bulletina. U njemu nema podataka ni o kretanju diskontne i kamatne stope, što je, držim, važnije nego podatci o kretanju metalne podloge.

Ali i pored pomenutih i nepomenutih nedostataka, ovaj Bulletin može zadovoljiti inostranstvo koje do sada nije imalo skoro nikakvih autentičnih podataka o Jugoslavji. Za naše, pak, unutrašnje potrebe ovaj je Bulletin i suviše nedovoljan, s jedne strane za to što u njemu uopšte, kao što je pomenuto, nedostaju izvesni važni podatci, a sa druge što i ono, što je u tome Bulletinu izneto (kao što su indexi, besposlica itd.) nije dovoljno obrađena. Jer, kada bi se uzeli svi potrebni podatci u obzir, možda bi rezultati sasvim drugačije izgledali. Krajnje je vrijeme da Narodna Banka posveti ovim poslovima, po ugledu na ostale emisione banke, više pažnje nego što je to do sada učinila.

Iz ovoga Bulletina vidi se da su napori N. B. u poslednjih nekoliko godina bili upravljeni na jačanje »metalne – zlatne – podloge« dinara. Ova je postupno od 1926. do 1929. (mart) podignuta za preko 62 miliona dinara. Stalna i neuznemiravana postupnost pokazuje da izvesni važni činioci N. B. smatraju da je neobično važno ovo konstantno povećavanje »pokrića dinara«.

U Bulletinu su naročito dobro obrađeni podatci o kretanju naše spoljne trgovine, koja je za našu zemlju sve to nepovoljnija. Jedan od uzroka pasivnosti našega trgovinskoga bilansa može se vidjeti iz ovih Bulletinovih podataka:

Godina	izvoz u tonama	uvoz u dinarima	diferencija u dinarima
1924.	3,915.700	9,,538,774.000	8,,221,743.000 + 1,,317,031.000
1928.	4,526.762	6,,444,750.000	7,,835,326.000 — 1,,390,626.000
Diferenc.	+ 621.062	– 3,,094,074.000	– 386,417.000

Iz gornjih cifara se lijepo vidi da pasivnost našega trgovinskoga bilansa nije uslijedila kao posljedica smanjenoga izvoza ili povećanoga uvoza, nego usljed pada cijena našim izvoznim artiklima na svjetskoj pijaci. Dakle u prkos tome, što smo mi za 621.062 tone robe više izvezli 1928. nego 1924. i uprkos tome što je uvoz pao za 386,417.000 dinara, mi smo imali bilans 1928. pasivan skoro za isto onoliko, za koliko je on 1924. bio aktivan.

Dok se posljednjih godina javlja opadanje prinosa u poljoprivredi, dotle se javlja izvjestan napredak u industriji, naročito rudarstvu i poljoprivredi. Proizvodnja uglja 1928. prema 1926. skočila je sa 3,204.206 t. na 4,022.952 t.; gvožđa sa 18.768 na 29.339 t. itd.

Odsek za ekonomske studije izradio je index kretanja kursa akcija 12 banaka i 15 industrijskih preduzeća za 1927, 1928, 1929 (mart)

Godina	akcije industrijske	akcije bankovne
1926.	100	100
1927.	133,6	112,2
1928.	137,9	143,6
1929.	135,5	154,5

Dalje isti je odsek izračunao svoj indeks cijena na veliko. Za izračunavanje ovoga uzeo je cijene 55 artikala. Ovaj izgleda ovako:

Godina	Proizvodi vegetabilni	animalni	mineralni	industrijski	totalni indeks
1926.	100	100	100	100	100
1927.	112,3	104,3	92,2	99,3	103,4
1928.	130,1	108.6	86,4	98,0	106,2
1629.(mart)	137,6	109,0	83,3	96,3	106,6

Pored ovako letimično iznešenih podataka, tu nalazimo još niz drugih, ne manje interesantnih, podataka iz oblasti bankarstva, državnih finansija, trgovine itd.

Pored svoje preglednosti, ovi su podatci stručno sređeni, većinom u predgovoru kratko prokomentarisani, tako, da na kraju, moramo, u ovome privrednom kaosu, biti zadovoljni ako se ovaj, za naše prilike ovako nepotpun Bulletin održi stalno i na ovoj visini.

J. V. Korać

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ulica 42.
Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović,** Savska cesta 87a. **Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34.**

Digitized by Google

ZAGREBAČKA
DIONIČKA

PIVOVARA
I TVORNICA SLADA
ZAGREB

preporuča svoje najbolje:

Eksportno pivo, Ožujsko pivo, Dvostruko sladno 15° „Jelačić" pivo u buradima i u bocama, kao i specijalno jubilarno „Tomislav" pivo 18° u bocama.
Gospodarima se preporučuje izvrsno hranivo za blago: Pivski trop i sladne klice.

TELEFON RAVNATELJSTVA: 40-91.

BRZOJAVI: DIONIČKA PIVOVARA, ZAGREB.
ŽELJEZNIČKA STANICA ZAGREB-SAVA.

Šumska industrija

Filipa Deutscha sinovi

Urbanova ul. 1 ZAGREB Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine.

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija

Utemeljena godine 1860.

EDISON BELL
PENKALA LTD.

JEDINA JUGOSLAVENSKA

TVORNICA GRAMOFONA I GRAMOFONSKIH PLOČA

Tvornica:
ZAGREB, B-cesta 35. Telefon 3612, 3613.

Prodavaona:
ZAGREB, ILICA 5 (Oktogon). Telefon 51-67.

Podružnica i tvorničko skladište:
BEOGRAD, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka, Pašaž. Telefon 45-69.
SKOPLJE, Savatijeva ulica. Telefon 170.

Zastupstva
u svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja uz dugoročne otplate!

Zahtjevajte cijenike!

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

„BABY"

proizvodnja lutaka
i igračaka

Franjo Kichl
Zagreb
Draškovićeva ul. 33.
Telefon broj 25-94.

KROJAČKE LUTKE
IGRAĆE LUTKE -- LUTKE ZA IZLOG

Digitized by Google

NA OTPLATU

ZAGREB

PRERADOVIĆEVA ULICA BR. 5

Najveći izbor engleske manufakture

uz originalne cijene!

Članovi „Saveza privatnih namještenika Jugoslavije" kao i namještenici Radničke Komore, uživaju kod kupnje za gotovinu 10%, a kod kupnje na otplatu 5% popusta.

Najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA"

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

koju je osnovala općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u **Zagrebu** u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale u **Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu i Splitu.**

* * *

Preuzima uz povoljne uslove sve vrsti osiguranja kao: na ljudski život, protiv šteta od požara, groma, explozije, provalne kradje, tuče (grada), posljedica tjelesnih nezgoda, staklenih ploča protiv razlupanja, chomage, transporta na kopnu i na vodi, autotaksa.

* * *

Zadružna imovina iznosi preko 70 milijuna dinara.

Do sada isplaćene odštete preko Din 80 milijuna.

povjerenici i zastupnici „CROATIE" nalaze se u svakom većem mjestu.

Školski pribor

NAJJEFTINIJI

K. GRASZ, ZAGREB,

Marovska 23.

"ZAGORKA"

crijep za krovove, zidne opeke, cijevi od kamenštine, keramitne i klinker pločice za tarac, pocaklene pločice za oplatu, peći, štednjake i t. d.

"ZAGORKA" d. d. za gradjevnu industriju
Zagreb
Tel. 32-70 i 32-71 Prilaz broj 30

DOMAĆA TVORNICA RORLJA D. D.

Krajiška ul. 18-22 - Zagreb - Krajiška ul. 18-22

• • •

proizvadja

sve vrsti muškog rublja

Digitized by Google

God. II.

Poštarina plaćena u gotovom.

SOCIJALNA MISAO

Broj 10. 1. OKTOBRA 1929. Ovaj broj stoji Din 4·—.

Uredník:
Dr. Božídar Adžija.

Sadržaj:

Članci:

Ka Mesarić: **Romantika na električnom stolcu; Kad konji umiru . . . . . ;** Mirko Kus-Nikolajev: **Tkalac iz Sabarmatija;** Doc. Dr. A. Görner: **Racijonalizacija i radnički klasa;** J. V. Korać: **Zlato i njegovi protivnici;** Stanko Tomašić: **Književni kriterij današnjice.**

Pregledi:

Kulturni: M. K. N.: V. Korać, Povjest Radničkog Pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji; Gojko Berberović: Dr. Božidar Adžija, Od Platona do Marksa; Ka Mesarić: Isak Samokovlija, Od proljeća do proljeća – Stjepan Mihalić, Grbavica – Nikola Pupovac, Pjesme I.
Izvanjsko-politički: Završetak konferencije u Haagu; Deseto zasjedanje Lige Naroda; Američko »razoružanje«.

Iz života i svijeta:

Karlo Seitz, načelnik Beča; Mandžurija.

Listak:

Stanko Tomašić: Srce Isusovo pod kundakom.

Digitized by Google

TELEFUNKEN

Najstarije iskustvo :-: Najmodernija konstrukcija

RADIO aparati, cijevi, zvučnjaci i slušalice

Jugoslav. **SIEMENS D. D.** Odio za slabu struju

ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BROJ 31

Pošaljite odmah

pretplatu!

„Socijalna Misao"

Godišnja pretplata 40 Dinara; Polugodišnja 20 Dinara; Pojedini broj 4 Dinara; Za Evropsko inozemstvo 8 Švicarskih franaka; Za izvanevropsko inozemstvo 2 Dolara.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Preradovićeva ul. 42. III. kat (dvorište)

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 10. ZAGREB, 1. OKTOBRA 1929. GOD. II.

Romantika na električnom stolcu

Povodom Upton Sinclairovog romana „Boston" u „Malik"-izdanju, Berlin.

KA MESARIĆ

Cornelia Thornwell, žena bivšeg guvernera države Massachusetts, patila je četrdeset godina pod plutokratskom tiranijom svoga muža. Odahnula je tek, kada su ga jednoga jutra našli mrtva za pisaćim stolom.

Njene tri kćeri, sa svojim muževima, djecom, tetkama i stričevima, bacile su se požudno na plijen ostavštine. I dok su se njene dobro odgojene kćeri ogorčeno borile o sag perzijskoga šaha, Cornelia je izašla na ulicu i sjela na tramvaj: ona je pobjegla. Htjela je da živi od vlastite zarade, neovisno i postala je – radnica.

Radila je u tvornici konopa u North Plymouthu, a stanovala kod talijanske porodice Brini.

U svojoj sobici, pod krevetom, našla je nekoliko knjiga. Jedna se zvala: Manzoni »I Promessi Sposi«.

Cornelia nije znala talijanski, a nije znala ni to, tko je Manzoni. Njen muž, guverner, nije joj nikada govorio o njemu. Ona nije znala, da je Manzoni autor jednoga romana (»Vjerenici«), u kojem iznad sve svjetske literature triumfira idealizam čiste romantike.

Tu knjigu čitao je jedan radnik, koji je ovu sobicu ustupio Corneliji. On se zvao: Bartolomeo Vanzetti.

Tako je Sinclairova šesdeset godišnja gospođa Cornelia Thornwell upoznala . . . . . .

Kad konji umiru - - -

(Iz Remarqueova romana »Na zapadu ništa nova«).

On se izgubi. Postalo je mirnije, ali vrištanje ne prestaje, »šta je to Albert? upitam. Vrištanje traje i dalje. To nisu ljudi, oni ne mogu vikati tako strahovito.

Kat reče: »Ranjeni konji«.

Nisam još nikad čuo konje vriskati i jedva mogu da povjerujem jad svijeta, mučeno stvorenje, divlja, užasna bol ječi ovdje. Blijedi smo. Detering se digne. »Derikože! šinteri! ubijte ih!«

On je ekonom i dobro poznaje konje. Dira ga to. I kao namjerno paljba gotovo sasvim umukne. Vrištanje životinja postaje tim jasnije. Ne zna se više otkud ono dolazi, u tom sada tako mirnom srebrenom pejsažu, nevidljivo je, sablasno, svuda, između neba i zemlje, raste bezgranično – Detering se razjari i sauria: »Ubijte ih, ta ubijte ih, prokleti bili!«

»Pa moraju prvo da odnesu ljude« veli Kat.

Ustanemo da potražimo to mjesto. Kad ugledamo životinje, lakše ćemo podnijeti. Meyer ima uza se dalekozor. Vidimo tamnu grupu bolničara sa nosilima i crne, veće gomile koje se pomiču. To su ranjeni konji.

Ali ne svi. Neki trče u kasu malo podalje, sruše se pa opet pojure. Jednom je trbuh rasporen, dugačka crijeva vise iz njega, zapliće se u njima i pada, ali ipak ustaje ponovo.

Detering digne pušku i nišani. Kat je odbije u vis. – Jesi li poludio?«

Detering drščući baci pušku na zemlju.

Sjednemo i zapušimo uši. No ovo jezovito urlikanje i vrištanje i cvilenje prodire, prodire svuda.

Svi mi podnosimo dosta. Ali ovdje nas oblije znoj. Ustali bi i pobjegli, svejedno kud, samo da više ne čujemo novu viku. A pri tom, to nisu ni ljudi, nego samo konji.

Iz tamnog klupka opet se izdvajaju nosila. Onda odjeknu pojedini pucnjevi. Gomile se trzaju i padaju. Jedva jednom! Ali još nije kraj. Ljudi ne mogu da priđu ranjenim životinjama, koje u strahu bježe, sa svim svojim bolom i razvaljenim gubicama. Jedna od prikaza spusti se na koljena, pucanj – jedan konj se sruši, – još jedan. Posljednji se odupre prednjim nogama pa se okreće u krugu kao vrtuljak, sjedeći okreće se ispravljenim prednjim nogama sigurno su mu leđa razmrskana. Vojnik priđe i obori ga iz puške. Polagano, ponizno se spušta na zemlju.

Odvajamo ruke od ušiju. Vriskanje je prestalo. Samo jedan otegnut, zamirući uzdah još je u zraku. Onda opet samo rakete, pjesma granata i zvijezde – i to je gotovo čudnovato. Detering odlazi i psuje: »Volio bih da znam, što su oni skrivili«. Poslije još jednom priđe. Glas mu je uzbuđen i zvuči gotovo svečano, dok veli: »Kažem Vam, najveća je podlost, da se životinje tjera u rat.«

Digitized by Google

Tkalac iz Sabarmatija

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Nema sumnje, da su kod nas još popularniji maharadže, bajadere i sveti majmuni iz Benaresa nego očajna borba 300 miliona Indijaca protiv engleskih zavojevača. To je i razumljivo: današnja situacija u Indiji protkana je, – na oko, – sa toliko nacionalnih, religioznih i političkih elemenata, da je u prvi mah gotovo nemoguće, u tom labirintu pojava, naći određenu orijentaciju i ceo sklop problema reducirati na zajednički nazivnik Za onoga, koji problem Indije posmatra sa stanovišta građanske filozofije istorije ostaju osnovni faktori tog prevranja nerazumljivi. Za njega se ovde radi o nacionalno-revolucionarnom pokretu protiv – stranaca. Istina, taj motiv je najupadniji ali on je samo vanjska strana jednog dubljeg, imanentnog preformiranja u samim temeljima društvenog života Indije.

U čemu leži problem Indije? U čemu se sastoji borba 300 miliona Indijanaca? Za marksista problem Indije nije prvenstveno politički nego ekonomski. Evo radi čega: Otkada je Indija došla interesnu, a kašnje u političku sferu evropskog kapitala ona je služila njegovoj akumulaciji. Evropski kapital se plasirao na indijskoj pijaci kao prodavač svojih fabričkih produkata i kao kupac tamošnjih surovina. Indija je bila uvučena u okvir evropske kapitalizacije, jednako kao i Kina, i u čisto agrarnu zemlju uvlačio se sistem kapitalističke produkcije, koji je lagano ali ustrajno rušio sve forme pretkapitalističke privrede Indije.

Engleski se kapitalizam snažno ukorenio u Indiji, zemlji bogatoj surovinama i odličnoj pijaci za industrijske produkte. Naročito za vreme rata i iza njega taj se kapitalizam znatno ojačao. Ali taj kapitalizam proizveo je u to vreme i učinak, koji Englezima nije bio naročito »prijatan«. U Indiji se počela pomalo formirati domaća građanska klasa, ekonomski u procvatu i nacionalistički određena. Samostalniji privredni život u Indiji pogodio je Engleze u najosetljivije mesto – u profitu. Indijska mlada, preduzetna i već i agresivna buržoazija naučila se ocenjivati bogatstva svoje zemlje i promatrati ih u perspektivi onog istog profita, koji je rukovodio i englesku buržoaziju. Čemu da stranci, Englezi, iskorištavaju bogatstva Indije, kad to jednako tako mogu i domaći? Ekonomska podloga Indije se menja: na mesto pretkapitalističke privrede stupa kapitalistička, sa svim popratnim pojavama. Na mesto maharadža i naboba izlaze na površinu kao gospodujuća klasa predstavnici bombajskih i kalkutskih banaka i veletrgovina. Stari sistem kasta se ruši u dohvatu industrijalizacije a iz patrijarhalne zabitnosti žrvanj kapitala izvlači i guta žensku i dečju radnu snagu. Na obalama svetih reka kroz pesmu hodočasnika, resko seče fijuk fabričkih sirena. Hramovi velikih bogova se prazne jer je podignut žrtvenik najvišem bogu – Mamonu...

Sve od ove ekonomske podloge pa gore do religioznih svodova Indije nižu se slova velikog imena apostola i vesnika slobodne Indije, mesije čovečnosti i ljubavi, koja u 300 miliona indijskih srdaca razrešavaju živu čežnju za istinama uzvišenog Mahatme, u kome je reinkarnirana čista duša sveljudskog bratstva: Hrista, Budhe i Tolstoga...

Mohandas Karamhad Gandhi, nazvani Mahatma, »Velika Duša«, skromni tkalac u Sabarmatiju, rođen je g. 1869. Sa 19 godina otišao je na pravne studije u London, odakle se 1891. vratio i nastanio u Bombay kao advokat. Usled neke parnice odlazi g. 1893. u Južnu Afriku, gde se onda nalazilo oko 150 hiljada Indijaca. Ako već položaj Indijaca u njihovoj domovini nije bio zavidan; iseljenici u Južnoj Africi imali su da okušaju sve blagodati kulture Velike Britanije. General Smuts (nekada istaknuti burski vođa za slobodu!) izdao je na pr. naređenje, da se svi useljeni Indijci imadu prijaviti policiji, koja će ih voditi u posebnim spiscima i ujedno daktiloskopirati... To praktički znači Indijce staviti na isti stepen sa zločincima. Ta »kulturna mera« nije bila dovoljna. Tako je izašlo naređenje, kojim se poništavaju svi brakovi sklopljeni po indijskim običajima i ujedno je bila ustanovljena za Indijce glavarina od 3 funte godišnje. Protiv ovih drakonskih mera proglašuje Gandhi pasivni otpor, koji postaje glavno moralno uporište njegovog učenja.

Pokret je tražio svoje žrtve ali je i rastao. Iz dana u dan, kao bujica. Sve je veći broj pristaša nalazio Gandhi i u Africi i u domovini. God. 1914. morala je konačno južno-afrička vlada priznati Indijcima sva građanska prava. – Za vreme svetskog rata bio je Gandhi na strani Engleza. On ne samo, da je organizirao sanitetsku službu već se nije odupirao ni novačenju svojih zemljaka. Verovao je, da Englezi idu u rat za pravednu stvar i da će Indiji dati slobodu makar u okviru imperija (kao dominionu). Međutim su Englezi nakon rata zaboravili na svoja obećanja, što više su zadržali na snazi razna naređenja, kojima su u vreme rata onemogućili opasne nacionaliste. Ta naređenja proizvela su oružane ustanke, koje su Englezi ugušili mašinskim puškama. Naročito je krvav bio ustanak u Pandžabu. Sa ovim otporom Indijaca započinje i akcija Mahatme.

Svi ustanci Indijaca, naročito iza rata rukovođeni su nacionalnom idejom, koja je vanjska strana težnje indijske građanske klase, da se oslobodi od engleskog kapitalizma. Međutim se ne sme zaboraviti, da je ta težnja besvesna, ona nastupa kao istorijska nužnost i sami akteri u toj borbi nisu često svesni uloge, koju igraju na prelomu dvaju produkcionih sistema.

Ne sme se pustiti ni to iz vida, da se dobar deo građanske klase drži po strani od Gandhijeve akcije. Mi ćemo videti, da je na pr. Gandhijev ekonomski program primitivan i reakcijonaran a politički u mnogočem nesprovediv što indijska mlada buržoazija jasno zapaža. Jedan deo ove indijske buržoazije oseća se ugodno pod engleskom vlašću. Naravno, profiti bi bili veći kad ih ne bi morali deliti sa strancima. Ali indijska buržoazija nije sigurna, da li bi bez engleskih bajoneta mogla održati svoj položaj prema sve jačim i mnogobrojnijim radništvom. Usled toga se indijska buržoazija nalazi u stavu očekivanja i onda kada bude svesna svoje snage, da će moći vladati nad radničkim masama, onda će i najuriti Engleze iz zemlje. I sam Gandhi, koji, – kako je to redovno u nacionalnim revolucijama, – veže u svom pokretu i građanstvo i proletarijat, posmatra sa nepoverenjem građansku klasu Indije. Istina, ona se često »oduševljava« za Gandhija ali ne će nipošto da nosi troškove i terete njegove akcije. A pokraj toga još u potaji ucenjuje Engleze upirući na opasnost, koja preti engleskom kapitalu ako akcija Gandhija prodre. Kao uvek i na svakom mestu, tako i ovde igra buržoazija dvostruku ulogu: na jednoj strani se prikapča uz Gandhija a na drugoj se rukuje sa Englezima.

U čemu leži Gandhijeva akcija? I koji su uslovi, da se ona tako silno proširila, obuhvatajući milionske mase? U

Digitized by Google

akciji Gandhija mogu razlikovati tri sastavna dela: ekonomsko-socijalni, kulturno-religijozni i političko-nacijonalni. Najvažniji je svakako ekonomsko-socijalni deo njegovog programa a taj je i izazvao, naročito u Evropi, upravo neprisebno čuđenje.

Gandhi je protivnik kapitalizma jer je svestan njegovih metoda nečovečnog izrabljivanja. Ali on ne ide zatim, da ga se odstrani socijalizacijom već nastoji, da se on uopće u Indji i ne proširi. Za sada je njegova borba uperena protiv engleskog nastojanja, da Indiju kapitalizira. Treba držati u vidu, da je iskorištavanje inostranih pijaca i prisvajanje surovina samo jedna etapa u iskorištavanju jedne pretkapitalističke zemlje. Kapitalima bogata zemlja nastoji vremenom, da u takvu pretkapitalističku zemlju eksportira i svoj kapital i da time proširi delokrug svojeg poslovanja i naravno svojih profita, koji su i do 100 % veći nego u matici-zemlji.

Zato je prva tačka programa Gandhija bojkot engleskih industrijskih produkata, u prvom redu tekstila. Time veruje Gandhi, da će onemogućiti prodiranje engleskog kapitalizma, koji, što je razumljivo, razara stare forme indijskog familijarnog i društvenog života. Gandhi postavlja kao osnovno načelo te borbe, da po mogućnosti svaki muškarac i svaka žena u Indiji tka sve što im treba za odeću. Ekonomski rečeno znači to povratak kućnom zanatu. Na primitivnim tkalačkim napravama (šarka) danas tkaju milioni Indijaca platno »kaddar« i taj rad je simbol borbe za ekonomsko oslobođenje Indije. Gandhi nastoji tom akcijom u prvom redu zaposliti seljake preko zime i time podići blagostanje sela a u drugom redu povratiti Indijce starom skromnom i priprostom načinu života. Uopće je za Gandhija karakteristično, – što ćemo još videti, – da svugde naglašava moralni princip. Taj moralni princip je pokretač svake njegove akcije u njoj se reflektuje tradicionalni ćudoredni ideal Indije. Tako postaje i »kaddar« ne samo oznakom gospodarskog već i moralnog preporoda Indije. Gandhi ne poznaje istorijski tok gospodarskog razvoja, što više on ga ne će da poznaje. A ipak ma koliko bila čovekoljubiva ova njegova akcija, ona će se slomiti na materijalnim faktorima evolucije. Gandhi vidi prve vesnike juriša kapitala bedu, glad i umiranje širokih masa. On vidi, da kapital donosi »trostruko proklestvo: gospodarskog, moralnog i ćudorednog poniženja« i suprotstavlja mu moralne snage Indije, u čiju nepobedivost Gandhi upravo fanatično veruje. Treba razumeti ekskluzivnost Gandhija kad je reč o engleskom kapitalizmu. Potiskivanje zanata u Indiji imalo je strašnije posledice nego u Evropi. U Evropi je zanat i manufakturu nasledila industrijalizacija, koja je preuzela velik broj, pre samostalnih, zanatlija. U Indiji se, – u interesu engleske industrije, – prečila svaka domaća industrijalizacija. Na taj način uništen je indijski zanat, – jevtinoj engleskoj industrijskoj robi nije mogao konkurisati, – ali njegovo mesto je ostalo prazno. Tako je ostalo na hiljade zanatlija bez rada, izručeni posvemašnjoj bedi. K tome još pridolazi, da su Englezi forsirali sađenje industrijskog bilja (surovine!) na mesto hranjivog bilja, usled čega su nastupale periodične gladi, koje uz neuposlenost sačinjavaju stalne aveti, koje prolaze ovom bogodanom zemljom.

Akcija Gandhija za povratak zanatima ne će imati uspeha. Snaga te akcije ima više moralne efekte i može u prelazno vreme, do jačanja domaće građanske klase, biti od značenja samo kao front protiv stranog kapitala. Pred nužnim istorijskim razvojem ne će se moći održati ova brana, stvorena velikim duhom Mahatme.

Moralno-religiozna shvaćanja Mahatme su u stvari glavno uporište njegove akcije. Ako je Lenjin apelirao na materiju, Gandhi apeluje na duh. U Gandhiju je duboko usađena religija njegovih otaca i ta njegova retko religiozna priroda dirigira i glavno njegovo oružje u borbi protiv Engleza: akciju bez nasilja, bez krvi. Ta pasivnost ne izvire iz slabosti nego iz moralnog uverenja, da se zlo u svetu može odstraniti samo ljubavlju. Osnovi njegove sveljudske ideje leže u ahimsi, velikoj spoznaji, da sve živo nalazi svoj smisao u ljubavi. Ljubav je vrhovni ćudoredni ideal, kome treba težiti. Hrist je u svojoj ljubavi stao kod čoveka, Gandhi proširuje ljubav na sve što živi. Tako Gandhi pridržaje, za Evropejca nešto neobično, obožavanje krave. To obožavanje je za Gandhija veliki simbol ljubavi. Sa predstavom krave treba obuhvatiti život sviju stvorenja. Obzir prema životu najkorisnije domaće životinje je početak čuvanja svega stvorenog života, života uopće. Iz religijskih zasada diže se i satyagraha, težnja za istinom, a u praktičnom slučaju otklanjanje svake suradnje sa Englezima. Radi svetosti istine nije moguće raditi s onima, prema kojim bi se mogao održati odnos samo pomoću laži.

U moralnim načelima Mahatme zapaža se upliv hrišćanstva i Tolstoga pokraj budhizma i hinduizma. Prema Rollandu treba, da u Gandhiju »pod plaštem hinduističke veroispovesti dođe na videlo velika evanđeoska duša«. Gandhi je pitomiji Tolstoj »Tolstoj, koji je ako smem reći, veli Rolland, prirodni hrišćanin u univerzalnom značenju reći. Jer Tolstoj je bio hrišćanin manje po prirodi koliko po volji.« U njegovoj širokogrudnosti usidrena je energična borba protiv tradicionalnog, neljudskog shvaćanja, da pripadnik više kaste prostim dodirom sa parijom postaje sam nečist. Ali i pokraj toga Gandhi ostaje za sistem kasta: on se ne može rešiti starih forma mišlenja i u tome pokazuje i pokraj svojih velikih moralnih principa nesavremenost, da ne kažem natražnjaštvo. Moderniji Tagore osuđuje kaste uopće, Gandhi traži samo njihovu moralnu obnovu. I u ovom se slučaju vidi, da je Gandhi daleko od materijalističkog shvaćanja istorije i da se usled toga kod njega pojavljuju i ostaci starih shvaćanja, koja su neminovno osuđena na smrt, kao na pr. sistem kasta, koji će kapitalizacija Indije pre ili kašnje razgaziti. Gandhi je podigao i svoj glas za prostitutke i neobično su plemenite njegove reči, kojim uzima u obranu ove žrtve društva: »Svi se mi muškarci moramo stiditi, dok postoji i jedna žena, koju smo izručili požudi. Milije bi mi bilo, da izumre čovečanstvo nego da postanemo niži od životinje, time što od najplemenitijeg, što je bog stvorio stvaramo oruđe za naše pohote. Od sviju zala, za koja je muškarac odgovoran, meni se čini, da ni jedno nije tako odvratno i gadno, kao ova zloupotreba, – za mene, – boljeg dela čovečanstva. Ženski spol je plemenitiji od muškog jer utelovljuje požrtvovnost, nemu patnju, poniznost, veru i znanje.«

U političko-nacionalnom delovanju dolaze naravno na površinu i oni elementi, ekonomskog i religijskomoralnog karaktera o kojima je bila reč. U političkom delovanju Gandhija zapačamo dva momenta: princip ne-suradnje sa Englezima, non-cooperation, i pasivni otpor prema nasiljima zavojevača, non-violente. Ovaj drugi momenat proizlazi logično iz moralnih i religioznih učenja Mahatme, dok je non-cooperation rezultat ekonomskih načela, pomoću kojih misli Gandhi oslabiti i ukloniti engleski kapitalizam i time englesku vlast.

Sam Gandhi je već poodavno bio napustio političko delovanje. Njegova stranka slobode »Svaraj« je vrlo proširena i ako je sam Gandhi svoj pre radikalniji program (neplaćanje poreza itd) zadnje vreme bio napustio, čime je probojnu snagu stranke oslabio. Na čelu svarajista stoji danas Motilal Nehru, koji s njom rukovodi prema direktivama Gandhija, koji, ukoliko ne putuje po Indiji, živi povučeno u Sabarmatiju, kraj Ahmedabada.

Digitized by Google

Međutim je najveći uspeh Gadnhija svakako njegova uspela akcija, da rasno, jezično i verski rascepkanu Indiju ujedini u ideji indijske nacije. Na tom putu je u prvom redu išao za tim, da izmiri muhamedance sa hinduima. Međusobna mržnja i krvavi sukobi između pristaša ovih dviju religija bila je najbolje oružje u rukama Engleza, da obadve milionske grupe drži na uzdi. Naročito je engleska politika favorizirala muhamedance. Ali iza rata okrenuli su se i muhamedanci, – naročito radi kalifata, – protiv Engleza i tako sada pred Englezima stoje milionski front na pô probuđene nacionalne Indije.

U svom proglasu Indijancima u godini 1922. piše Gandhi: »Bez jedinstva rasa i religija ostaje besmislena svaka misao na samoupravu. Jedinstvo u Indiji je... teško oštećeno. Hoćemo li postići slobodu, onda moramo stvoriti nerazrešivu vezu... Ja sam teško trpio, kad sam čuo za vašu neslogu... Obraćam se na sve vas koji me volite... Ujedinite se! Indijci svladajte već jedamput međusobno nepoverenje. Nepoverenje proizlazi iz straha a strah iz slabosti.«

Tako vidimo kod Mahatme na jednoj strani moderno shvaćanje problema, dok se na drugoj pojavljuju još stara sredovečna, kaluđerska shvaćanja. Ta pojava nije začudna: redovno na prelomima dviju ekonomskih ploha nalazimo ove pojave apostolata i mesijanizma, u kojima se unakrštavaju naziranja dvaju svetova jednog koji prolazi i drugog koji se rađa.

Nema sumnje, Gandhi pokazuje gde leži stvaralačka snaga njegovog velikog idealizma, koji će utrti puteve oslobođenju Indije. Ali istorijski tok ekonomskog razvoja ne će dati Gandhiju da ubere plodove svog apostolata, njih će ubrati mladi indijski kapitalizam, koji će kao nekoć evropski na plećima idealista i narodnih heroja formirati svoj produkcioni sistem. A pred istorijskom nužnošću jest i Gandhi nemoćan.

Indija danas preživljuje svoj prelaz u kapitalističku produkciju sa svim strahotama tog prelaza. A sam Gandhi je dete jednog prokletog vremena kad je beda i nevolja izrasla do razmera, koje nije mogla ni jedna savest negirati. A savest Mahatme je velika kao i njegov idealizam....

*

Važnija literatura: Romain Rolland: Mahatma Gandhi, Zürich 1923.; René Füllöp-Miller: Lenin und Gandhi, Wien 1923.; Sarojini Naidu: Mahatma Gandhi. Life, Writings and Speeches, Madras 1921.; Julius Braunthal: Mahatma Gandhi und Indiens Revolution, Der Kampf – Oktober, Wien 1924.; Arthur Holitscher: Das unruhige Asien, Berlin 1927; Manabendra Nath Roy: Indien, Hamburg 1922.; Mahatma Gandhi: Jung-Indien, Aufsätze aus den Jahren 1919.–1923. Auswahl von R. und M. Rolland, Zürich 1924.; Mahatma Gandhi: Indian Home Rule, Madras 1920.; Mahatma Gandhi: Swaraj in One Year, Madras 1921.

Čitajte!

Ka Mesarić:
SMJEROVI MODERNE UMJETNOSTI.

Dr. B. Adžija:
OD PLATONA DO MARKSA.

Racijonalizacija i radnička klasa

Docent Dr. GÖRNER, WIEN. *)

U svakoj gospodarskoj jedinici vrše se poslovi, koji iziskuju upotrebu snage, materije i vremena. Veličina te upotrebe ovisi, naravno, od prikladnosti radnoga plana: čim je prikladniji plan, tim će – u omjeru naprama upotrebi snage, materije i vremena – i izdašnost gospodarskog procesa biti veća. Poboljšanje toga omjera označuje se od nekoliko godina »racionalizacijom«, a misli se kod toga u stvari na sve one postupke, koji služe cilju, da se podigne uspjeh ekonomije posla; ili kako se obično veli, da se povisi ekonomska štedljivost. U ime podizanja ekonomske štedljivosti nadomještava se čovječja radna snaga strojevima; u tom interesu uvodi se posao na »radnom lancu« (Fliessarbeit) i u to se ime ljudski rad sve više i više intenzivira, t. j. jače iskorišćuje. Naravno da su svi ovi postupci od zamašnih posljedica za radno ljudstvo. Ekonomičnija upotreba ljudskog rada odrazuje se naime u tome, da se – kad je izbor između dviju vrsta radnih metoda slobodan – poslužujemo onom metodom, koja prouzročuje manji napor, ili, kako se u poslovnom životu kaže, koja je spojena sa manje »troškova«. Savršenstvo gospodarske organizacije – najveća mjera gospodarske štedljivosti – okarakterisana je, dakle sa najmanje troškova.

Ovu činjenicu mogli bi pozdraviti, kad bi time široke mase konzumenata došle u položaj, da jeftinije kupuju. Privatno gospodarstvo, koje organizuje najveći dio naše produkcije dobara, polaže ali na osnovu svoje ekonomske snage pravo na to, da za poboljšavanje produkcije traži premiju u formi stalno povisivanih profita. Privatno-gospodarski cilj racionalizacije nije prema tome snižavanje cijena robi, već povisivanje rentabiliteta. Samo nastojanje da se postigne što veća zarada, – kako je poznato, – podstrekava privatno gospodarstvo, da ekonomski proces učini što štedljivijim, t. j. da ga racionalizira. Radi toga se i rađaju sve poteškoće, koje iz usavršavanja produkcijonog procesa nastaju za radnike i namještenike.

Radi tehničkog napretka potrebno je za produkciju dobara sve manje i manje ljudskog rada. Ako bi htjeli da povećana izdašnost rada bude na korist narodnom blagostanju, ili blagostanju »narodnog gospodarstva«, trebali bi ili radno vrijeme skratiti, ili bi se materijalna potrošnja masa trebala povećati. Međutim ne nastupa ni jedno ni drugo. Naprotiv! Radno vrijeme se ne skraćuje, već se od svakog radnog sata traži veća činidba, a kao uzvrat za to u pravilu se smanjuje broj radnih mjesta. Daljnje uposlivanje od rada oslobođenih radnika pod izvjesnim prilikama bilo bi moguće: kad bi pojačana produkcija mogla da računa sa većom potrošnjom. To je, međutim, onemogućeno zbog toga, što se udio nadnica na socijalnom produktu snizuje. Ovo se ne dešava samo kod anemičnih »narodnih gospodarstava« Evrope, već i u samoj Americi. Dosta je, ako se spomene, da iz američke poreske statistike (iz godine 1925.) proizlazi, da su ukupno isplaćene nadnice god. 1923. za cca 3 % niže, dok je novčana vrijednost produkcije u tom vremenu cca

*Ovaj je članak za »Soc. Misao« napisao doc. dr. Görner iz Beča, koji će po tom pitanju održati javno predavanje u zagrebačkoj »Radničkoj Akademiji« u subotu dne 12. oktobra t. g.

Digitized by Google

4½ % narasla. Sadašnji način razdiobe prihoda sprečava dakle odgovarajuće povišavanje kupovne snage masa. Zato stojimo pred neugodnom činjenicom, da danas kapacitet produkcije dobara brže raste no što se potrošnja diže, odnosno no što se ona može da podigne. To je razlog, da tehnički napredak danas biva stalno praćen od aveti besposlice.

Ova činjenica postavlja sindikalnog funkcionera pred sve teže i teže zadatke. Napredak se ne može i ne treba zaustavljati, ali s druge strane ne može se ni momoići činjenica, da radna pijaca još nikada nije patila zbog tolike ponude radne snage, kao što danas, u »razdoblju gospodarske štedljivosti i racionalizacije«. To nam, kao što je napred rečeno, objašnjava činjenica, da izdašnost ljudske radne snage nije u omjeru sa njenom vremenskom upotrebom. S druge strane opet kupovna snaga masa sve više zaostaje za povišenim kapacitetom produkcije.

Ovo su problemi, koji se možda zasada ne mogu potpuno riješiti. No njihove se posljedice raznim mjerama ipak mogu ublažiti. Ovamo ubrajamo na pr. zakonsko ili tarifno skraćivanje i kontrolisanje radnog vremena; tarifsko utvrđivanje automatskog povisivanja nadnica (ovakovo povisivanje – prema unapred određenom ključu razdiobe – moglo bi učiniti to, da bi se rezultatima racionalizacije mogli djelomice koristiti i posloprimci); izgradnja arbitražnog postupka; proširenje obaveze školovanja itd. itd. Ovi svim radnicima i namještenicima zajednički gospodarski zahtjevi mogu se samo putem strukovnih udruženja istinski zastupati. Samo putem sindikalnih organizacija mogu oni svoje interese djelotvorno čuvati, i to tim djelotvornije, što su jače i snažnije ove organizacije.

Pozitivna suradnja sindikata pri racijonalizaciji kapitalističkih preduzeća ne može se, naravno programatski utvrditi. Ali se ne može ni principijelno pobijati potreba pomaganja tehničkog napretka, pa makar bitni napredak bio i u kapitalističkom razdoblju. Nužno je, ali, da se racijonalizacija ekonomskih preduzeća kontroliše i da se na nju utiče na korist radničke klase. Zato je, naravno, potrebno i tačno znanje o gospodarskom, finansijskom i tehničkom stanju preduzeća, koje treba da se reorganizira. Interesna zastupstva radnika i namještenika (kao što su to sindikalne organizacije, povjerenički odbori, itd.) moraće se, prema tome, da posluže sa znanstvenim savjetima radničkih komora, neovisnih stručnjaka itd., kojima bi se od vremena do vremena povjeravala izradba referata o ekonomiji preduzeća i znanstvenoj organizaciji rada u njima. To je tim važnije, što inicijativa za intenzivikacijom gospodarenja ne dolazi više samo od pojedinih poduzetnika, već u pravilu od korporacija sa znanstvenim karakterom (n. pr. njemački »Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit« u Berlinu, Internacionalni institut za racionalizaciju u Ženevi, Internacijonalni Biro Rada u Ženevi itd., a u Jugoslaviji od strane Jugoslavenskog saveza za naučnu organizaciju rada u Zagrebu). Upravo radi ovih razloga nužno je, da sindikalne organizacije nastoje, da se upoznaju sa tehničkim i gospodarskim uslovima preduzeća, kako bi prema tome mogle svoju taktiku udesiti. Samo onda možemo očekivati, da će se opasne tendencije racionalizacije moći ublažiti, ako će biti moguće, da se povećana gospodarska štedljivost iskoristi u interesu radnih klasa.

Zlato i njegovi protivnici

J. V. KORAČ

Još prije godinu dana izgledalo je da je čovječanstvu uspjelo da riješi jedan akutan svjetski problem. To priviđanje ulilo je mnogo samosvijesti među izvjesne vodeće krugove. Naglo je poraslo povjerenje prema ljudskim socijalnim ustanovama. Odista, u jednom momentu izgledalo je, da je za uvijek nestalo, do trivijalnosti popularnog, valutnog problema. Amerika, Engleska, Švicarska, Njemačka, Austrija itd. prešle su »deflacijom«, »devalvacijom«, »revalorizacijom« itd. na »zlatno važenje«, t. j. odredile su zakonski, odnos između svojih novčanih jedinica i težine zlata. Ostale države: Francuska, Italija, Čehoslovačka, Jugoslavija itd. nisu »prešle na zlato«, nego su »stabilizovale« svoj devizni kurs, što je u glavnom smatrano za najpreči put za prijelaz na zlato.

Staro metalističko shvatanje u nacionalnoj ekonomiji je triumfovalo. Nekoliko poslijeratnih nominalističkih veličina je bilo osuđeno da uzalud protestvuje protiv ovakvog načina rješavanja valutnog pitanja. »Praktičari«, naročito oni predratni, prelazili su preko tih protesta blazirano, sa izrazom dosade i apsolutnog neinteresovanja. Oni su nalazili da je sve u redu. Prema tome, smatrali su, da je to nepristojnost od strane »experata« da bez pitanja na ovako nametljiv način, dijele njima svoje teoretičarske savjete . . !

Inače je ovaj način riješenja valutnog pitanja dočekan u svima društvenim krugovima sa potpunim odobravanjem. Čak ni u socijalističkim redovima niko nije imao ništa protiv toga, da kapitalistički magnati riješe ovo pitanje na svoj način. Zavladala je, može se reći, izvjesnu radost, što opet imamo »zvečeću«, »zdravu« valutu. Na živim jezicima se pjevalo ono, što je jedan sredovječni fratar spjevao na latinskom:

»Corda facit laeta
Quam pluribus ista moneta.«

No radosti je ubrzo nestalo. Nikli su »novi« problemi: privredna kriza, besposlica itd. – ne toliko popularni, kao »valutni problemi«, ali za to mnogo nesnosniji i sudbonosniji. Svijet se ipak tješio što smo se vratili k zlatu. Glavno je da nam je novac zdrav, jer kada je zdrav »nervus rerum«, ono sve ostalo samo od sebe ozdravljuje.

Ali ova fatalistička hipoteza, koja je u povijesti toliko puta potvrđena, ostala je samo hipotezom. Ili ona ne odgovara stvarnosti, ili je ono što je učinjeno, učinjeno kasno, kada je bolest već dobila kroničan karakter. Bilo jedno ili drugo, tek očekivani rezultati nijesu nastupili. Umjesto privrednog ozdravljenja nastaje sve akutnija kriza. Mjesto privredne ravnoteže između pojedinih zemalja pojavila se jedna privredna hijerarhija, unutar koje se razvijaju sve oštrije suprotnosti. I što su rezultati ovakovog riješenja valutnog pitanja nesnosniji, to se sve više smanjuje tabor strpljivih pravovjernika, koji i dalje isčekuju mesiju. Oko ovog tabora sve se češće čuje uzvik heretika: »Zlato je potpuno zatajilo!«

Nijedna od zemalja koje su se vratile zlatnom važenju nisu zadovoljne; čak ni sjeveroamerička Unija. Šta više, ona se našla- uslijed nesrazmjernog priliva zlata, u nemogućnosti da i dalje zadrži tradicionalne valutne principe. Da bi se sačuvala od inflacije, Amerika je morala faktički emancipovati dolar od zlata. Ona je odista preduzela čitav niz mjera

Digitized by Google

i reforama da bi donekle stabilizovala dolar. I kada je već jednom dolar, još samo formalno vezan za zlato, pojavilo se pitanje: što će nam i ta prividnost koja nam samo smeta da udarimo novim putevima u valutnoj politici? Zašto da se do kraja ne sprovede ono što je započeto? Na što čeka »Federal Reserve Boards«, kada je već potpuno jasno, da se na ovom stupnju ekonomskog razvitka zlato kao novac pokazalo neupotrebljivim. Nasuprot zlatnoj valuti istaknut je novi ideal: s t a b i l n a v a l u t a – stabilizovana prema cijenama. »Zlatna valuta je isto tako stalna kao volumen »Zieharmonike«, kada se na nju svira. Taj karakter zlatne valute djeluje na privredu kao otrovni gasovi na žive organizme. Ta nestalnost kupovne snage zlata je najopasniji podstrekač svih socijalnih i političkih nereda. Ona osiromašuje jednu klasu u korist druge. Ona pljačka jedn uklasu i bez ikakvog smisla i opravdanja obaspe bogatstvom i blagostanjem drugu, da bi poslije kratkog vremena na identično vjeroloman i besmislen način sve to zajedno prenijela na neku treću klasu. Na taj je način zlatni dolar za nekoliko godina oduzeo od jednog dijela i prenio na drugi dio građana Unije nekih 40 milijardi dolara.« – Ove riječi i u tome tonu govorio je nedavno Dr. Kemmerer, profesor ekonomije na Princeton Univerzitetu u USA, i to usvojstvu predsjednika »Društva za stabilizaciju novca« (Stable Money Association) u New Yorku.

Da je ovaj pokret kome na čelu stoji Dr. Kemmerer ozbiljan vidi se najbolje iz spiska članova uprave, dakle Dr. Kammererovih jednomišljenika. Evo nekih: profesor A. Hamilton instituta W. F. Hickernel; profesor Kolumbija Universiteta B. H. Beckhart; profesor Kolleg »City of New York« G. W. Edwards; profesor Yale Universiteta Irving Fisher. Poznati statističar Dr. Willford J. King profesor »New York« Universiteta. Za tim dva predstavnika dvaju američkih najvećih osiguravajućih društava: »Metropolitan Life Insurance Cie« i New York-škog »Equitable Trust Cie«, itd.

Nezadovoljstvu u Americi pridružuje se i Evropa, ali sa mnogo više poleta. Na čelu ovoga pokreta stoje danas engleski ekonomisti. Konzervativnoj »School of London« stala je nasuprot Cambridge-ska škola pod vodstvom John Maynard Keynes-a, profesora Universiteta u Cambridge-u.

Za razliku od Amerikanaca, Englezi su protivnici zlata zbog suprotnosti koja postaje između evropske privrede prema američkoj, zbog svoje zavisnosti.

»A k o E n g l e s k a o s t a n e i d a l j e k o d z l a t n o g v a ž e n j a, t o ć e n j e n a p r i v r e d a o s t a t i i d a l j e z a v i s n a o d i n t e r n a c i o n a l n o g i n d e x a. To znači: kada taj index pada, onda ima Engleska da plaća svoju vjernost zlatu privrednom krizom i besposlicom.« – Dodatak programu za kongres »Labour Party« u oktobru 1928. god.

Nešto docnije piše guverner Midland–Bank-e, Mc. Kenna jedan članak u kome svraća pozornost na odnos dolara prema zlatu i na opasnost koja sa te strane prijeti. Jer – veli Mc. Kenna – ne zavisi kupovna snaga dolara od vrijednosti zlata (a još manje od pokrića u zlatu) nego obratno cijene zlatu na svjetskom tržištu zavise od kupovne snage dolara, ili bolje reći od monetarne politike koju vode Federalrezervne banke u U. S. A. Zbog toga je moguće, da izvjesni financijski faktori iz egoističnih i spekulativnih razloga upravljaju po svojoj volji konjunkturama u narodnim privredama svih onih narodnih privreda koje su svoj novac vezale za vrijednost zlata i zlatno pokriće; a to znači isto što i gospodariti, da ne kažemo sudbinom, ali privrednim razvojem tih privreda.

»Stabilnost kupovne snage novca je fundamentalni problem našega vremena«. – The Times (8. sept. 1918.). »Ako engleski narod odista želi biti svoj gospodar i gospodar svoje budućnosti i ako hoće da obezbijedi svoj razvoj onda je neophodno nužno da si prvo osigura vlast nad monetarnom i kreditnom politikom« – dodatak programu za oktobarski kongres »Labour Party«.

Razne nacionalno ekonomske škole i pokreti su zbog privrednih i socijalnih kalamiteta i do sada okrivljavali zlato. Ali još nikada nisu Evropom tako odjekivali uzvici: »Kidajmo sa dolarom! Kidajmo sa zlatom!«, kao danas.

Još prije dvadeset i pet stoljeća govorio je Pytagora svojim učenicima: »Poštujte Lykurga koji je progonio zlato i srebro kao uzročnike svih zločina, jer oni dijele ljude na bogate i siromašne!« »Auri sacra fames!« pisao je Virigl. »Na zlatu sve visi, za zlatom sve juri – oh mi bijedni« uzdiše Goethe. Ali ti i mnogobrojni drugi glasovi protiv zlata upućeni, ostali su glasovi onih što viču u pustinji, koje nitko ne čuje, a tko čuje ne razumije. Danas međutim, sve novije i važnije nacionalno- ekonomske škole, i organizovani pokreti i utjecajni pojedinci, bore se skoro u svima državama, oduševljeno, fanatički za detronizaciju zlata. A još važniji neprijatelj zlata su očajne prilike u koje je ušla svjetska privreda i izgleda iz kojih je doista jedini izlaz: kidanje sa zlatom.

Književni kriterij današnjice?

Marginalija o temi, koja svakim danom postaje sve aktuelnija

STANKO TOMAŠIĆ

U ona »blažena« jučerašnja vremena kad je književnost bila isključivo samo svojina t. zv. srednjeg i višeg društvenog staleža: činovnika, rentijera, kućevlasnika itd., razvio se književni kriterij na sigurnim temeljima misli, spoznaja i osjećanja jedne povorke evropskih filozofa, etičara i estetičara. Ovi filozofi, etičari i estetičari, proizašli iz redova tih istih društvenih staleža, uglavnom su samo razrađivali i niansirali kršćansku nauku o životu i svijetu. Sumarna formula svih spoznaja glasila je: svijet je stvorilo jedno više, vrhunaravno biće, i život na svijetu razvija se po jednom jedinom zakonu: po zakonu njegove volje!

To je bio filozofski osnov svega životnog shvaćanja, pa - u jednoj od svojih konsekvenca – i shvaćanja reson d' étré književnosti. Obezbeđen tako filozofskom dogmom, kriterij te književnosti razvijao se samo u svojim estetskim momentima: u pitanju stila t. j. arhitekture izražavanja.

I konačno, pri koncu te blažene epohe književni kriterij i nije bio ništa drugo već jedan aksiom biranog i profinjenog izražavanja. Logična konačnica tako razvijenog kriterija uvjetovala je, sasvim logično, jednu (danas jako komičnu) pojavu: sekundarnost fabule (sadržaja), a primarnost stila (načina izražavanja).

»Književne škole« i »književni pokreti« stali se oštro dijeliti po karakteristikama stila, dakle po formi izražavanja.

Skrajnja konsekvenca te konačnice dovela je literaturu do misaonog apsurda Tolstojeva: neprotivljenje zlu, i do stilskog apsurda zapadno evropskog larpulartizma.

Digitized by Google

Književnost vođena tim kriterijem, prestala je da »poučava i zabavlja«, i rapidno je počela da gubi vezu sa životom ne samo ljudske mase kao cjeline, već i vezu sa životom onih srednjih i viših društvenih staleža, zbog kojih je u glavnom i postajala, i zbog čijih se je potreba razvila. I pri svom koncu, u posljednja dva doratna decenija, ta je književnost postojala samo formalno. Stvarno ona više nije postojala, jer nije igrala više nikakvu ulogu u svagdašnjem životu.

Jedan golemi procent književne produkcije ulazio je nerazrezan i netaknut iz magazina nakladnika ravno na police privatnih i javnih biblioteka.

Tako se taj književni kriterij »blaženih« jučerašnjih vremena još prije društvenog potresa velikog rata slomio sam u sebi.

*

Slom toga kriterija nije neposredno rezultirao osjetljivom književnom i knjižarskom krizom s jednostavnih, gotovo tehničkih, razloga:

1. Radi pomanjkanja vremena. Da je rat počeo desetak godina kasnije, kriza bi se neminovno javila u tom vremenu.

2. Zbog zakona ustrajnosti, koji, jednako kao u mehanici prirode, postoji u jednakoj mjeri i u mehanici društvenog života. Društveni krugovi, kojima je kupovanje i čitanje beletrističkih djela bila važna legitimacija inteligencije, produžili su sticanje te legitimacije, i ako im ona stvarno nije davala ništa.

3. Domaća djela (jednako u svim, naročito manjim, nacijama) uzimala se, konačno i zbog patriotizma. Srednji i viši staleži kupovanjem tih djela vršili su svoju patriotsku dužnost. Kod nas kupovala se izdanja Matice Hrvatske istim psihičkim raspoloženjem, kojim se je davao prilog za istarske Ćirilometodske Zidare.

*

Društveni potres, kojega je izveo veliki rat, dogodio se, dakle, u vremenu, kad se je jedan književni kriterij, razvijen do punoće svog apsurda, slomio sam u sebi, a novi se još nije počeo ni formirati. Nije se ukazala još ni filozofska (idejna) osnova. A nije se ukazala s jednog jednostavnog razloga, što u taj čas ni jedna životna filozofija (nazor o životu) nije zauzela dominantan položaj, na kom bi se formirala jezgra novog društva. Evropske ljudske mase klale se i komešale, u potpunoj neizvjesnosti. Ta neizvjesnost bila je tim strašnija, što je bila besvjesna u tolikoj mjeri, da se uopće nije ni postavljalo pitanje: što ima da se radi sutra?

U psihi evropskog čovjeka, dojučerašnjog kreatora filozofskih aksioma i književnih kriterija ,nastao je magleni haos neodređenosti. Pojmovi, vjerovanje, uvjerenje i gledanje pokrenulo se u jedno vrzino kolo. Život njegove psihe ostao je bez uporišta, bez Arhimedove tačke. Jednog organičnog disciplinovanog sistema je nestalo. Ostale su krhotine.

I kad se je konačno veliki rat pretvorio u potpunu kulu babilonsku, i raskidao sam sebe, »strahota bespuća« postala je definitivna – evropski čovjek kreator postao je svjestan haosa i rasula.

Prva njegova određena i zaokružena misao bila je: s onim od jučer – svršeno je!

Ta spoznaja bila je početak traženja...

*

Dok se je dnevni život u evropskoj poratnoj kuli babilonskoj, kako tako počimao prolazno sistematizirati svim mogućim i nemogućim državnim formama, da bi se očuvao od anarhije i potpunog uništenja, i da bi dobio vremena za stvaranje jednog novog sistema, – u književnosti je zavladala potpuna anarhija. U književnosti, odrezanoj od svagdanjeg života započelo je, i vršilo se kroz cijeli ovaj decenij, bezglavo eksperimentiranje.

Počeli su nicati književni i umjetnički pokreti na sve strane. Svaka pojedina evropska literarna kavana pretvorila se u neki pupak svijeta, svaki profesionalni čovjek od pera - pretvorio se u proroka.

Koliko pera, toliko pokreta.

Operiralo se u glavnom sa krhotinama razbijenih estetskih sistema, pa čak i sa krhotinama književnih kriterija, koji su davno dotrajali svoj život.

Izbacivane su parole:

Bit književnosti je riječ! – Od sredstva izražavanja poku šali su stvarati osnov kriterija.

Bit književnosti je doživljaj! – Ustvrdili su, da je materijal djelo (t. j. da su cigle kuća).

Bit književnosti je stil! – Konstatovali su da je način, kojim se nešto radi, sam posao. Naučavali su da je fasada arhitektura.

U pojedinim momentima činilo se, da će se poneka veća krhotina ponekog razbijenog sistema razviti u prastanicu jednog novog kriterija. To se nije dogodilo. Svi se ovi pokreti danas rađali sa vikom, a sutra ih više nije bilo. Svi su proroci bljesnuli samo na dvadeset i četiri sata.

*

Kroz bjesnilo ove anarhije, koja je uostalom nastala sasvim logično, ukazale se pojave, gotovo apsurdne: javila se reakcija. Pisci starijih generacija, koje su završile svoj odgoj u vremenu kršćansko etičkog i larpulartističko estetskog književnog kriterija, počeli da se javljaju u masama sa svojim »zabavnim štivom« po nekadašnjem oprobanom receptu: malo mjesečine, malo ljubavi, malo sreće i malo smrti!

I gle, oni su nalazili više publike, nego li sva konfuzna profetska književnost pretkazivanja.

Ovi pisci govorili su: život se disciplinuje i vraća u granice bivših srednjih i viših staleža. A masa, koja stvara to proširenje poprima isti mentalitet, – bit književnosti je zabava i pouka!

Svi argumenti razuma i krvavih spoznaja, kojima su nove generacije književnika, pobijale reakciju, dali su slabo vidljive rezultate. Djela pisana po starim receptima nalazila su čitače. Proroci nestajali su jedan za drugim, pretvarali se u »dobre« pisce i pisali ono, »što publika hoće da čita«.

*

Pa što se je zapravo dogodilo s tom publikom?

Stvar jednostavna, i u svom vremenu sasvim logična. Osamdeset posto onih doratnih čitača je nestalo. Državni i privatni činovnik i mali rentijer ne kupuju više knjiga, prosto zato, jer zarađuje jedva toliko da se napola prehrani. U borbi za opstanak on je izgubio skoro potpuno smisao za »viši duševni život« (kojega mu je ucijepila u svijest škola), a jednako i potrebu reprezentovanja svoje inteligencije (naučio je da mu to reprezentovanje ne donosi nikakvu korist). Novi imućnik, trgovac, novčar i kućevlasnik, u ogromnom je procentu parveni, koji se zabavlja gustiranjem automobila. mondenim plesovima i kupatilima, novinama i ilustrovanim listovima.

Ovi t. zv. viši društveni staleži već po svom fizičkom i psihičkom životu, nemaju, dakle, potrebe da čitaju neku tešku beletristiku.

Ostaju ljudi slobodnih intelektualnih profesija i široke mase radnika, manualaca i polumanualaca. To je eto savremena čitača publika. Oko jezgre intelektualaca slobodnih profesija stvorio se široki krug onih, koje je rat oslobodio okova staleških razlika i priveo jednom intenzivnijem duševnom životu. Sindikalne organizacije i razne organizacije za međusobnu moralnu i materijalnu pomoć, obezbijedile su život jednog velikog procenta manualaca i polumanualaca i omogućile mu, da zadovoljava svoju elementarnu potrebu za višim duševnim životom. Tako je nastao novi široki krug čitače publike.

Digitized by Google

Ta vojska, kao vojska gladnih skakavaca bacila se je na knjigu, u glavnom na beletristiku, jer joj je ona bila najbliža. U prvom redu uzimala je ono, što joj je bilo razumljivo, ono, što je bilo pisano jednostavno i čitko, a osim toga po cijeni srazmjerno njenim kupovnim mogućnostima.

Pa što je ta vojska u svom naletu našla pred sobom?

1. Senzacionalne romane u svescima, prividno jeftinim.

2. Sentimentalnu i ljubavnu novelu u knjigama srazmjerno skupim.

3. Profetsku programsku književnost, nesrazmjerno skupu i nerazumljivu.

I dogodilo se, te je ta vojska počela da jede prve dvije vrste, dok je treću, koja je po svojim izvjesnim elementima, i po svom revolucionarnom raspoloženju, bila ipak najbliža njenom životnom htijenju, – otklonila striktno i energično.

*

Utvrđujući te činjenice »dobri pisci« i promećurni nakladnici »vedre i zabavne književnosti«, počeli su da forsiraju i književni kriterij, baziran na tim pojavama. Oni su rekli:

Knjiga treba da zabavlja! To je jezgra kriterija. Kriterij će do kraja formirati sama čitača publika.

Ova tvrdnja, u svom najvažnijem dijelu nije tačna. Masa nove čitače publike nije još formirala svoj ukus, nije još izrazila svoje zahtjeve. A ono što je počela da uzimlje, uzimala je za to, jer nije imala što drugo, da uzme.

Najnovije pojave to potvrđuju u cjelosti.

Gledajte kako se naglo populariziraju djela Sinklera, Remarqua, Jak Londona, Ehrenburga i drugih pisaca, čija literatura nije samo pripovijedanje. Ta djela nisu građena ni po receptu senzacionalne literature u svescima, ni po receptu sentimentalno ljubavnih prepričavanja.

Gdje je, dakle, uzrok njihovog uspjeha u masi čitača?

U živoj vezi, koja ta djela imaju, po svom sadržaju, sa svagdanjim životom čitača; i u načinu, kojim ovi pisci govore čitaču.

*

Što i kako govore Sinclaire, Remarque, Ehrenburg, i njima slični pisci današnjoj čitačoj publici?

I u čemu je veza toga, što oni govore, sa životom te čitače publike?

Prvo: oni se ne geriraju kao proroci, ne propovijedaju sveto pismo sutrašnjice. Oni pripovjedaju o jučerašnjoj i današnjoj svagdašnjici, o jučerašnjem i današnjem životu, onakovom, kakovog su te mase proživjele, i kakvog proživljavaju. Gotovo svaki lik, kojega pisac prikazuje, čitač vidi u sebi samom, ili u čovjeku, koji stoji kraj njega; svaku situaciju je čitač sam već preživio, ili će je proživjeti, ili, konačno, postoji puna mogućnost, da ju proživi. Ta književna djela žive sa čitačem, formiraju misli i osjećaje, koji u čitaču žive svjesno ili nesvijesno, ona mu te misli i osjećaje čine plastičnima. U čitaču se uz svaku stranicu budi radost, gnjev, veselje i tuga nad samim sobom. Ta djela mu pomažu, da s p o z n a s e b e u v r e m e n u.

Drugo: oni mu govore jezikom, kojega novi čitač razumije. Govore mu jednostavno bez stilizovane fraze.

Konstatovanje o d r e đ e n j a č o v j e k o v o g u vremenu, i njegovih o d n o s a u današnjoj l j u d s k o j z a j e d n i c i to je eto platforma na kojoj će se formirati književni kriterij naše epohe.

Razum i znanje čovjekovo na dobrom je putu, da riješi p i t a n j e o r g a n i z a c i j e ž i v o t a.

Formuliranje te ideje, i njezina realizacija dati će jezgru kriterija.

Zahvaljujući piscima, koji se nisu dali zavesti ni svojom maštom, ni društvenim položajima, ni popularnošću, ni društvenom reputacijom, – početak je tu.

P r e g l e d i

K U L T U R N I

V. Korać: Radnički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji.

M. K. N.

Dr. Božidar Adžija: **Od Platona do Marksa.**

Gojko Berberović

Isak Samokovlija: »Od proljeća do proljeća«.

Ka Mesarić

Stjepan Mihalić: »Grbavica«.

Pasionska igra »Grbavica«, koju je karlovačko pučko kazalište igralo i u Zagrebu, izašla je u knjizi.

Autor sam veli, da je »Grbavica« pokušaj novog.

O pozitivnim kvalitetama ove drame bilo je već u »Socijalnoj Misli« govora povodom njene izvedbe u Zagrebu.

*

Nikola Pupovac: »Pjesme I.«

Snažna ideja izražena u stihovima. Mala knjižica: 16 stranica.

Možda stihovi nisu prava forma, da se misli, koje kovitlaju u mozgu pjesnika autora, manifestiraju ovako.

Ideja je snažna. Misli su jake. Ali u pjesničkoj formi njihov izražaj ne nosi novi ritam: adekvetan ideji..

Nesigurni pjesnik bori se sa jednom učvršćenom ideologijom.

To je dojam, zbog kojega te stihove ne treba zabaciti, iako ne zahvaćaju.

Ka Mesarić

Nova Literatura.

Izašao je novi, augustovski broj »Nove Literature« (broj 9) sa vrlo raznolikim sadržajem. Članci: T. Fjodina: Pismo iz Afrike, vrlo aktuelne impresije sa puta oko zapadnih afričkih obala, K. Kersteni: Crnci prave pozorište, M. Hodanna: Magnus Hirschfeld, kratak pogled na naučni rad ovog velikog istraživača na polju seksualnih nauka a povodom desete godišnjice Instituta za seksualne nauke, M. Hirschfelda: Jedan moralni prestup, J. Rybaka: Mlada Slovačka, F. Steinera: Japanski film, K. L. Stojića: Mulunga, razmatranje o savremenom pozorištu, O. Biha: Pozdrav Arthuru Hollitscheru (povodom šesdesetgodišnjice poznatog nemačkog pisca), P. Bihaly-a: Heinrich Zille, Valja istaći, V. Dragina: O jednom almanahu. Beletristički deo broja donosi prevod dvaju crnačkih pesama, jednu ratnu novelu K. Neukratza i crticu G. Fodor. Od slikarskih priloga pominjemo crteže T. Steinlena, O. Postružnika, O. Dixa, N. Muter, te nekoliko fotografija. Najzad, veći broj književnih recenzija i beleški. Kao i uvek, i ovaj broj »Nolita« je grafički vrlo ukusno opremljen, a dobija se u svima knjižarama ili direktno kod izdavačkog preduzeća »Nolit«, Beograd, Cara Uroša 15. Telefon 29-45. Cena Din. 6.

I Z V A N J S K O - P O L I T I Č K I

Završetak konferencije u Haagu.

Konferencija u Haagu, o kojoj smo izvijestili u zadnjem broju, završila je sa slijedećim rezultatom: 1. zaključila je t. zv. Youngov plan za plaćanje reparacija, koji je stupio na

Digitized by Google

snagu dne 1. IX.; 2. njemačko okupirano područje ima biti evakuirano najkasnije do 30. VI. 1930.; 3. došlo je do izmjenjenog odnošaja između Engleske, Francuske i Njemačke.

Što se tiče Youngovog plana on znači za Njemačku godišnju olakšicu za nekih 500–700 milijona maraka, koju će olakšicu osjetiti i njemačka privreda i njemačka radnička klasa. U pogledu evakuacije rajnskog područja također je to veliki uspjeh njemačke delegacije, jer to znači, da će se Njemačka osloboditi stranih okupacionih četa za 4½ godine prije, nego je to predviđeno mirovnim ugovorom. I napokon promjena odnosa između glavnih velesila: grupacije država iz 1914. više ne postoje; predratne su grupacije likvidirane. Radničkoj engleskoj vladi više je stalo, da pruži ruku pomirnicu Njemačkoj, nego da održi ratno savezništvo sa Francuskom. I upravo taj novi prijateljski odnos između Engleske i Njemačke djeluje na stvaranje prijateljskih i iskrenih odnosa između Njemačke i Francuske; i uistinu izgleda, da već polagano iščezavaju i zadnji ostaci i zadnje posljedice krvavih vremena svjetskog rata. Engleska–Francuska–Njemačka neće u budućnosti značiti blok krvi i oružja, već blok mira, socijalizma i demokracije.

Potpuno nepristrano prosuđujući rezultate haaške konferencije mora se priznati, da su njihove dobre strane u glavnom zasluga engleske radničke socijalističke vlade i njemačkih socijalističkih delegata uz pomoć koja im je bila pružena od još nekojih delegata-socijalista. Ispražnjenje Porajnja davni je zahtjev Socijalističke Internacijonale, koja je u njemu vidjela temeljni kamen svjetskog mira. I ako je nakon Haaga franc. ministar predsjednik Briand otišao u Ženevu, da tamo propovjeda ideju ujedinjenih država Evrope (Pan-Europe) ima se to zahvaliti jedino onom novom duhu, koji su u međunarodnoj politici uveli Mac-Donald, Herman Müller i ostali njihovi pomoćnici. I dođe li u Francuskoj do ulaska u vladu socijalista – kako po svemu izgleda – Pan-Evropa neće biti više utopija, već stvarnost, a Socijalistička Internacijonala moći će da triumfira za pobjedu jednog od svojih davnih zahtjeva.

Deseto zasjedanje Lige Naroda.

Ovogodišnje – deseto – zasjedanje skupštine Lige Naroda obavljeno je na svečan način u počast desetgodišnjice postojanja Lige Naroda. Svečanom raspoloženju najviše su doprinijeli govori triju evropskih državnika – Mac Donalda, Brianda i Stresemanna, koji su pjevali ditirambe svjetskom miru. Posebice je bio vrlo značajan govor Mac Donalda, koji nije samo teoretizirao i deklamirao o miru, već je iznio konkretne činjenice, što kani učiniti engleska radnička vlada i što bi trebale da učine ostale evropske vlade, da osiguraju mir među narodima. U tom smjeru on je istaknuo povlačenje engleskih četa iz okupiranog područja i pregovore s Amerikom o razoružanju. Osim toga on ističe predloge engleske vlade o reviziji 12. i 15. člana Liginog pakta, prema kojoj reviziji ima se uvesti obligatno rješavanje svih spornih slučajeva među pojedinim državama pred međunarodnim arbitražnim sudištem. U toku same skupštine gotovo ve evropke države prihvatile su ovaj engleski predlog, koji znači ipak jedan korak bliže svjetskom miru.

Najvažnije pitanje, a ujedno najsigurniji put svjetskom miru je razoružanje. Ono je bilo na dnevnom redu i na ovogodišnjoj skupštini Lige Naroda, ali nažalost baš u tom najvažnijem pitanju nije dosada gotovo ništa stvarnog učinjeno; ostalo je samo na lijepim riječima i .... pripravnim komisijama. Ispravno je engleski delegat Robert Cecil, kritikujući rad Lige Naroda po pitanju razoružanja, rekao »razoružanje je ipak jedina pozitivna garancija protiv novoga rata; zbog toga je razoružanje daleko važnije od svih ugovora o sigurnosti i miru.«

Karakteristično je za ovogodišnju skupštinu Lige Naroda, da su na njezinom dnevnom redu – pored opće političke debate – glavno mjesto zauzimala ekonomska pitanja. Prvi put se je u debatama Lige Naroda zašlo dublje u ekonomski poredak današnjeg društva; to su učinili Stresemann i Graham (engleski ministar trgovine) pred skupštinom, a Briand pred novinarima. Dokidanje i snizavanje carina među pojedinim državama, uvođenje međunarodne ekonomske statistike, jedinstvena carinska terminologija, pitanje rudne industrije; to su eto bila ekonomska pitanja, čije rješenje ima Evropu da dovede do t. zv. ekonomskog mira. I makar to još nije Briandova Pan-Europa svijet će se bar donekle zadovoljiti i s tim njezinim početkom.

Američko »razoružanje«.

Na sasma zaseban način shvaćaju razoružanje u Americi. Pokazuje nam to proces, koji vodi američki publicista Shearer protiv nekojih velikih firma za izradbu ratnog materijala. U čemu je stvar? Godine 1927. poslale su tri američke firme ocjelne industrije publicistu Shearera u Ženevu, da ometava rad međunarodne konferencije za razoružanje, koja se je upravo tamo održavala. Te tri velike firme (Bethlehlm Shipbuilding Corporation, Newport News Shipbuilding Comp i American Brown Bovery Corporation) obećale su Shereru za njegovu »rabotu« u Ženevi, ako mu uspije razbiti konferenciju, da će mu isplatiti 250.000 dolara (preko 12 milijuna dinara), ali isplatili su mu samo 50.000 dolara. Shearer je utužio rečene firme za isplatu čitave obećane svote i ujedno iznio čitavu stvar u javnost objelodanjujući svoje »memoare« iz 1927. Državna vlast nije mogla u ovoj aferi ostati prekrštenih ruku: sam predsjednik Hoover dao je ovu stvar najstrože istražiti tim više što Shearer tvrdi, da u te kapitalističke intrige protiv mira nisu upletene samo rečene firme, već i mnogi visoki funkcijoneri američkog admiraliteta i vojnog ministarstva. Četiri admirala ratne mornarice dali su Shereru potrebne službene podatke, da uzmogne uspješnije minirati konferenciju za razoružanje. I ako ne samo i isključivo zaslugom Shearera, ta je konferencija uistinu svršila s potpunim neuspjehom.

Tako u Americi shvaćaju razoružanje, makar to nije američki original. U Evropi su tu kapitalističku rabotu za ratnu propagandu davno pred svjetski rat provodili agenti Kruppovi, Creuzotovi i Wickersovi. Sada ih njihovi američki kolege kopiraju.

Iz života i svijeta

Karlo Seitz, načelnik Beča

navršio je prošlog mjeseca 60 godina života. I makar austrijska socijalna demokracija proživljava teške dane u obrani republike protiv fašističkog napadaja i nasilja, ipak je ona u ovim teškim danima našla vremena i mogućnosti, da na dostojan način proslavi 60-godišnjicu jednog od najzaslužnijih svojih ljudi – Karla Seitza.

Seitz kao mladi pučko-školski učitelj bori se zajedno sa mnogim svojim drugovima za reformu škole, ali ga brutalni kršćansko-socijalni režim Dr. Luegera, bivšeg bečkog gradonačelnika kažnjava odpustom iz službe. On se otada posvećuje potpuno socijalističkoj stranci, čijim je članom postao već u mladim godinama. Godine 1901. ulazi kao prvi socijalistički poslanik u bečki parlamenat, a god. 1907. – na osnovu općeg prava glasa – ulazi Seitz u parlamenat kao vođa 87–orice socijalističkih poslanika. Za revolucije 1918. postaje predsjednik revolucijonarne narodne skupštine, a nakon odstupanja Reumanna stranka mu povjerava najdojstojnije mjesto – bečkog gradonačelnika i predsjednika stranke. »Von Kaiserstadt zur roten Stadt«, životno je djelo Karla Seitza, kojemu se divi i od kojega uči čitav kulturni svijet.

Mandžurija.

U sadašnjem konfliktu između Rusije i Kine veliku ulogu igra Mandžurija, ta velika pokrajina na Dalekom Istoku, pa je zanimljivo, da o toj zemlji navedemo nekoliko podataka.

Političko značenje daje Mandžuriji u prvom redu istočnokineska željeznica, koja je ujedno glavni uzrok kinesko-ruskog konflikta. Nekoliko riječi o toj željezaici. Ugovor o izgradnji te željeznice sklopljen je godine 1896. između kineske vlade i rusko-azijske banke; prema tom ugovoru kineska vlada nije imala nikakovih prava na toj željeznici; pripadalo joj je jedino pravo imenovanja glavnog upravitelja željezničke direkcije. Sa izgradnjom željeznice započeto je godine 1897. a završena je izgradnja 1903.; ukupni trošak iznosio je 495 milijuna zlatnih rubalja, osim toga dala je ruska vlada 178 hiljada zlatnih rubalja za pokriće deficita u prvoj desetgodišnjici rada te željeznice. Željeznica je ostala pasivna sve do svjetskog rata. Rat ju čini aktivnom osobito uslijed velikog prevoza ratnog materijala. Buknućem revolucije i građanskog rata, a uslijed devalvacije valute, ona postaje ponovno pasivna

Digitized by Google

sve do godine 1921., ali već godine 1924. iskazuje čisti dobitak od 7,200.000 zlatnih rubalja, u godini 1925. 15,500.000, a u godini 1926. 16,100.000 zlatnih rubalja čistog dobitka. Ta je željeznica bila jedno koncesijonirano poduzeće ruske vlade. Dolaskom revolucije preuzela je željeznicu na sebe spomenuta rusko-azijska banka, koja je bila u rukama ruske bogataške emigracije u Parizu. To je stanje potrajalo samo do svršetka građanskog rata, a godine 1924. sovjetska vlada sklapa ugovor sa Kinom u Pekingu, prema kojem ugovoru sve javnopravne funkcije kod te željeznice preuzimaju na sebe kineski uredi, a za upravu same željeznice imenuje se jedna paritetna kinesko-sovjetska komisija. Makar je dakle izgradnju te željeznice u glavnom financirala Rusija, i makar je ona uvijek pokrivala njezine deficite, to se ipak u pogledu uprave željeznice i u pogledu njezine diobe čistog prihoda mora ona da dijeli sa Kinom; i baš u tome je glavni razlog spora.

Važnost Mandžurije podiže i južno-mandžurska željeznica, koju je – nakon mira u Portsmouthu (1905.) izgradio Japan iz Port Arthura preko Mukdena sjeverno k Čungčunu, gdje se spaja sa istočno-kineskom željeznicom; osim ove glavne pruge, izgradio je Japan još čitavu mrežu sporednih pruga sa velikim trgovačkim i strateškim značenjem. Sve se ove pruge nalaze u isključivom vlasništvu Japana.

Osim tih željeznica značenje je Mandžurije veliko i sa ekonomskog gledišta. Mandžurija je bogata agrarna zemlja sa plodnim oranicama, šumama i rudokopima. Glavni su joj izvozni artikli pasulj, pšenica, proso, riža, lan i duhan; u zadnje dóba mnogo se širi i svilarstvo. Osim toga jaka je produkcija zlata, srebra, željeza i olova. Mandžurija ima 25 milijona stanovnika, ali taj broj raste svake godine za oko jedan milijun kineskih izbjeglica iz onih pokrajina, gdje neprestano bijesni građanski rat.

Iz ovog kratkog prikaza vidimo kako je Mandžurija teritorij, na kojem se križaju interesne sfere triju velikih istočnih država – Rusije, Kine i Japana. I dok postoji današnji kapitalističko-imperijalistički poredak, dotle će to križanje interesnih sfera dovoditi do neprestanih ratnih sukoba, koji za čovječanstvo znače katastrofu.

LISTAK

Srce Isusovo pod kundakom

STANKO TOMAŠIĆ

Noć spremanja na frontu.

San je kreketao za plotom vojarne, ispremlaćen jurnjavom, opremanjem, pjesmom i rakijom.

Stotine zapovjedi preskakivale su jedna drugu. Suze rodbine i znatiželja mnogih brujale su oko vojarne, kao vatra oko kotla, koji vore i šumi.

Mi, prvi ratni regruti 26. domobranske pukovnije, u sivim uniformama, pod novim žutim remenjem, rojili smo se oko električnih žarulja, kao vodeni leptiri, koji danas jesu, a sutra ih nema.

Roj oko gomile starih i novih cipela, gunjeva, pušaka isprevrnutih i razasutih slamnjača. Čvor remenja, vašar šola i ispresjecanih riječi, koje je nervoza smrskavala među zubima.

Samoća drmala nas groznicom svijesnosti. Jurili smo glavama u hrpu, u rakiju, u vrenje, kao ovce, na koje vreba kurjak.

Mobilizacija nas otela od matera i literarnih debata, od đačkih pokreta, od cura i zborova, od volova i ašika. Šest nedjelja nabijali smo ledinu vježbališta velikim rasklimanim bakandžama, klatili puškama, trzali kostima, a u telećaku nosili po dvije cigle, da bi nam se ramena priučila na bojnu opremu.

Pred šest nedjelja zalajali prvi topovi na Savi i Drini. Još nitko nije pravo znao, što je to rat. Ni novine, koje su lajale dan i noć; ni oficiri, koji su nas pobacivali vježbalištem, kao neke krpetine. Novine su vikale: zarobljeno 20.000 Rusa i 30 topova, palo 5000 Srba, Njemci marširaju na Pariz, Bog neka kazni Englesku... A naši oficiri pravili se jako pametni i važno zapovjedali: Satnijo rojna pruga! Neprijatelj na rubu šume. Nišan 800. Gađaj... Pucaj! – Vatra pojedince... Prvi vod ne pucaj! Napred! (»dotle ostali vodovi ubrzaju vatru«). – Prvi vod lezi! Nišan 600. – Drugi vod ne pucaj! Napred! Drugi vod lezi. Nišan 400! Brza vatra! Treći i četvrti vod ne pucaj! Natakni bod! – Napred! – Hura! Hura! Hura! – Prva satnijo na desnom krilu zbor! – Evo momci, to je rat. Samo tamo tuku još i naši topovi pa je lakše. Topovi tuku, – prvi vod napred! – drugi vod lezi! – nišan! – pucaj! – ne pucaj! – natakni bod! – Hura! – Neprijatelji leže poklani kao ovce. – Onda zbor. Kolajne. Povratak u garnizone sa cvijećem i muzikom. Demobilizacija...

*

Cijelu noć svjetlo po svim hodnicima i stubama, svijetlo po svim sobama.

Iz svih kutova, sa prozora, sa polica vrebao je na naše srce strah.

Da tko pogasi lampe?

Da padne zapovjed, da legnemo spavati u ovoj noći?

Možda bi ipak strašna bila zapovjed: svući i vratiti u magazine nove sivo zelene uniforme, vratiti novo žuto remenje, pa opet navući plave regrutske prnje, regrutske cipele kao stupače i sutra u jutro na prokletu Gmajnu.

*

Osvanuli smo blijedi, mamurni, promukli, krvavih očiju, mlohavih živaca.

Na sebe! – sjevnula je zapovjed: spas sobama i hodnicima. Živci se oslobodili letargije. Ruke su brzopleto sapinjale remenje, telećake, krušne torbe. Šole zvonile. Kopče cakale.

Sve kape osvanule zakićene. Trobojka i cvijeće. U cvijeću Srce Marijino i Srce Isusovo. Veselo je polaziti u slavu! Poći zakićen cvijećem i barjacima... Dan je! Neka vide oni, što stoje pred vojarnom, da u nama nema straha – neka vide, tko smo i što smo, kad im zakićeni viknemo: zbogom! – i do vraga, dan je! i sišle su more sa prsiju...

Hodnicima grunula bujica. Zajazila stube.

Pred vojarnom bataljun kao ogromna kutija šibica.

– Bataljun, pozor!

Hiljadu regruta ukočilo se kao šuma za mirne noći.

– Bataljun, desno glej!

Šup! Hiljada ruku strugnulo po remenu i udarilo o vrat puške. Volja jednog čovjeka bacila je hiljadu neispavanih obraza na desno i skamenila ih.

– Gospodin major, pokorno javljam, hiljadu ljudi.

Gospodin major sišao s konja, prošao kroz redove: »prati me očima, mazgove«. – Regrutske glave okre-

Digitized by Google

tale se za njegovom trupinom kao bijeli lampioni povješani na žici u jednom redu.

– Bataljun, pozor!

– Bataljun, na pre–vjes!

Šup. Šup. Šup. (Regruti su brojili u sebi takt: jedan, dva, tri). Hiljadu pušaka ostalo je prislonjeno uz desno bedro, grlo cijevi propisnih pet prsta od nabojnjače.

– K nozi!

Top.

– – – Momci! (završio je major svoj govor) Osvećena krv još nije Ferdinanda i Sofije! Trokratni hura Njegovu Veličanstvu i domovini.

– Hu–ra! –ra! –ra!

– – – – –

– Na molitvu!

Kapelnikov mjedeni štap digao se nad glazbu.

»Vater, ich rufe dich«

Bum!

– – –

– Bataljun, pozor! Zaostati na prvu satniju. Pravac kolodvor.

Iz reda iskočila četiri zapovjednika satnija.

– U dvoredove – dove – dove – ve desno – sno – sno –sno kren –en – en.

•

Cio provincijski grad grnuo uporedo sa bataljunom.

Negdje u drugoj satniji digla se pjesma i razlila se preko pola bataljuna. Dernjava stotine grla, seljačkih, širokih, hrapavih. I moji drugovi u dvoredu pritvorili oči, uzdigli glave, razjapili usta. Korak im je nesiguran pod težinom opreme. Telećaci im udaraju jedan o drugog. Šole zvone. Tijelo zgrbljeno . .

Oj hrvatski hrabri sine
Smjelo naprijed preko Drine-e-e,
Osvećena krv još nije
Ferdinanda i Sofije-e-e.

Gomila zakrčila ulicu. Prozori na kućama načičkani glavama. Po zidovima kuća neka ženska lica. Odnekud ponekad bacaju cvijeće. Muzika buba i vrišti. Pred njom ulovili se, koliko je ulica široka, muškarci i gimnazijalci, žene i pripravnice ispod ruke i idu poskakujući u širokim redovima. Učinilo mi se jedan čas kao da oni pjevaju »Oj Slaveni« – Nije se moglo pravo razabrati, jer se između nas prepriječio veliki bubanj u tutnjavi Radecki marša.

Gledam regrutsku šiju pred sobom. Sa kape talasa široka hrvatska trobojka. Ruga mi se. Ispod nje u ošišanom malom mozgu refleks: Prvi vod, ne pucaj! Prvi vod napred! A uz lice našeg birtaša kaprala, sa kojeg se cjedi smijeh ekstra porcije gulaša i crne kave, sa kojeg visi lula i cent regrutskog duhana – uz lice gospodina kaprala plače koštunjavo lice neke planinke. Negdje na ognjištu cvili mokro drvo. Suze kaplju u kotao žuke palente. Zelena žuna prokljuvala je slamnati graničarski krov i viče na ognjište, na suze, na palentu: prvi vod napred! prvi vod napred! Smrkao se i pritajio se Ilija gromovnik u perjasičkoj crkvi. Zatihnule kubure, smirili se noževi, razbjegao se zbor. Licitari i birtaši spakovali šatore. Klije trava na crnom ognjištu, na kojem se pekli janjci . .

Što li sve nisu moje oči projicirale na ovu ošišanu glavu. I na titrava lica građana, koja su plesala oko mene. I na zaplakane oči moje matere, koja se sa malim bratom ipak nekako protukla do mene, da me uzme ispod ruke, da govori nešto nesuvislo i da se muči, kako bi održala korak sa bataljunom. Gle lude li pameti!

Stanica: komešanje, cvijeće, marvinski vagon (6 konja = 40 ljudi) – huj, haj pjesma, nesuvislost. Neki isprelamani krikovi. Suze. Muzika. Grčevi plača. Žuto remenje. Puške. Smijeh. Brzovozna srdačnost. Suhe i žilave ruke jedne seljakinje, koja se mahnito hvatala za marvinski vagon, da ga zadrži . . . Na koncu: utjeravanje (natezanje, dozivanje) regruta u vagone »Oj hrvatski hrabri sine . . .

Vrisak lokomotive. Pun vazduh ruku i domahivanja. Vika. Muzika. Maramice. Barjačići.

Digitized by Google

Osušila se hrapava grla kao kukuruzni hljebovi.
Mamurluk. Noć.

Krenuli smo sa zagrebačke stanice južnom prugom. Službeno nije se smjelo znati, kud kreću vojni transporti i na kojem se položaju nalazi koja regimenta. Ranjenici, koji doguraše do zagrebačkih bolnica, dovukoše na svojim krvavim prljavim zavojima grozničavu priču o bojevima kod Batara i Zvornika, gdje je naša »vražja divizija« zakrvavila sivi mondur, pocjepala novo žuto remenje i zajazila Drinu glavama sa Krajine i Gorskog kotara. I sad leži smasakrirana, blatna i iscjepana na Gučevu, na prokletom i sablasnom visu Crnog Vrha.

Stenje marvinski vagon. Tinja neki lampaš. Regruti leže kao poklana telad. Ne poznaju se više dvoredovi, rojevi, vodovi. Ne zna se, ko je kome susjed, ko gazda, ko čobanin. Tko li ono bijaše prvi u redu? Za kim li su ono cure ludovale? Bijaše li ko gospodin? Sve su noge jednako umorne, sve duše jednako ispremlaćene, svi životi jednako vrijedni. Hrapava pjesma zapela u pritvorenim grkljanima kao za'rđali čavao. Rakija navalila kamene ploče na oči. Ponekad gane se neka trupina (bez imena), da odgurne nečiju nogu, koja se isprečila preko zuba.

Kotači tuku takt po vježbovniku i službovniku: prvi vod, nepucaj! – Prvi vod, natakni bod! – Nišan sto! – nišan sto! – Nišan sto! – Prvi vod! – Prvi vod! – Vod – bod! – Vod – bod! – Vod - bod! . . .

Voz se zaustavlja na nekim malim stanicama: Lekenik, Vel. Gorica, Sisak, Sunja ,Nova Kapela . . . Lažu slova na dugoljastim crnim pločama u magli petrolejske lampe. Sve te stanice zovu se:
Crni vrh.

*

Negdje oko podne istresla nas zajedno sa kišom naša marvinska kuća u čađavom Bosanskom Brodu pod pune kotlove. Krmeljive neoprane oči i gulaš. I opet smo polegli u štale, da rokčemo i brekčemo, i da se istovarimo u ljepivo jutro u Kreki. Neki nam brkajlije nalili u blatne šole malo čaja: i zbogom!

Spuštenim glavama progurali smo kroz Tuzlu. Puste blatne ulice nisu ni jeknule s naših koraka. Bez pozdrava, bez bijelih rupčića, bez pjesme. Na prozorima spuštene zavjese i vijugasta blatna cesta, na kojoj se svaki kilometarski kamen zove: Crni Vrh. Pognuli smo se.

Promičemo blatom blatni, olinjali. Spotičemo se o neka pusta bosanska sela. Nitko ne pita, kako se danas zovu te rpe blatnih i porazvaljenih drvenjara. Svejedno je: Simin Han, Zvornik, Kozluk. Što to vrijedi znati? Ili ne znati?

Redovi? Korak? Povlačimo noge kroz blato kao premoreni volovi. Pognuli glave. Šiltovi nam udaraju o šole onih pred nama. Noge se udrvenile. Čekamo, kad će oni sa čela kolone poviknuti: Sto–o–oj. Mi onda ponovimo zapovjed i stanemo. I onda oni opet viknu: Deset minuta odmor. Mi odjeknemo – mor! i sjednemo na mjestu u blato. I onda se izvalimo na leđa. Još se malo povučemo, da nam telečak dođe pod glavu.

Oronilo cvijeće sa kapa i nestalo mu traga. Tek po neki prišiveni batrljak i blatna trobojka. Već je i ciganin u trećem dvoredu osjetio, da je to ovdje suvišno: da zakićen leži u blatu. Uz mene je Primorac, u civilu: kuhar na brodu, mesar, pekar, telefonista, lažljivac. I jedan graničarski momak, koji je kod kuće krao hrastiće u Petrovoj Gori, krstio sa tri prsta i tukao se na zboru o Sv. Iliji. U sivom frontnom odjelu nakačio na kapu široku hrvatsku trobojku i sliku »Srce Isusovo«. Znao je, da je politika neka vražja stvar, da se njegov otac po dva puta u Vojniću badava napio i dao svoj glas za nekog slavonskog bogataša Muačevića. Zna, da je bilo veliko komešanje, i da je trgovac Gredelj vikao: svoj svome! A trgovac Kosanović krstio se pred crkvom i tukao šakom u prsa. I ta vražja stvar nije mogla da svrši drugačije već ovako: da kralj dune u trublju zbor! i da se ide u rat.

Ležimo. Primorac skinuo kapu i skrivajući rukama – strgnuo trobojku. Zgužvao ju i turio u džep. Jedan čas, i graničar se malko ogledao oko sebe pa i on skinuo kapu, otparao trobojku i zgnjavio ju. Kroz kvrgave prste kliznulo »Srce Isusovo« i palo u blato. Momak plašivo zažmurio i sliku pritisnuo kundakom . . .

Ustaj.
Stu–u–upaj!
Bataljon uzmjesio blato ko sprovod.

*

Oni pred nama strkali se oko nečeg u jarku. Izvrnuli smo oči? U jarku kraj ceste parnuti konj. Rat? Konj padne, krepa. Skinu s njega ormu, podmetnu dva tri kolca – i prevale crkotinu u grabu. I onda idu dalje. Tako sa konjem, tako sa Srcem Isusovim, tako i sa – čovjekom. Padneš. Ništa. Ili možda Bog pita, kako se zove taj, koji je pao? Kako se zove onaj, što te je mrtva udario nogom? Kako se zove onaj, što je na te mrtva pljunuo – kao naš ciganin na ovu konjsku crkotinu? U nekoj tamnoj fratarskoj crkvi moja mati moli Boga, da me sačuva. Od duga klečanja peku je koljena, i sva se zagrcala suzama. A ovdje ciganin samo pljune na mene i ide dalje zadovoljan – što ja ne pljucam na njega. Danas idemo ja i ciganin kraj krepanog konja, a sutra će neki konj proći kraj nas.

A Bog, kojemu se moli moja mati?

On će jednim te istim uhom slušati grč moje matere i raport onih kod divizija – gubitak: konja toliko i toliko. I lako da se nađemo na istom parčencu hartije ja i ovo parnuto kljuse, – a moja mati da razdre koljena moleći se.

Nosim na prsima limenu medaljicu. Onda, kad sam je vješao, govorio sam: neka je, materi za volju, za njenu vjeru, lakše će da spava. Kasnije ništa me nije priječilo, da je skinem. Nisam je skidao. Jer Bog je ipak možda nekako Bog, i možda mu je onaj dan, kad je fratar blagoslivljao medaljice – bio merak da pogleda na tu plehanu medalju. Možda je Bog nekako ipak Bog – a ja, možda sam ja nekako – šugav baš kao onaj parnuti konj. Bi li on crko, da su mu na polasku ovjesili medaljicu o vrat i da su mu poškropili kopita fratarskom vodom?

Ej, Srce Isusovo, da li boli kundak? Cinik je Otac tvoj nanebesima, koji nas je stvarao na svoju sliku i priliku.

Povečerje. Stojimo skamenjeni. Nad gorskom kosom pred nama prolomila se noć. Tutnjava i sjevanje. Crni Vrh trese svoju plamenu grivu.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ulica 42.
Za štampariju odgovara: Stjepan Vidović, Savska cesta 87a. Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

"ZAGORKA"

crijep za krovove, zidne opeke, cijevi od kamenštine, keramitne i klinker pločice za tarac, pocaklene pločice za oplatu, peći, štednjake i t. d.

"ZAGORKA" d. d. za gradjevnu industriju
Zagreb
Tel. 32-70 i 32-71 — Prilaz broj 30

DOMAĆA TVORNICA RUBLJA D. D.

Krajiška ul. 18-22 - Zagreb - Krajiška ul. 18-22

• • •

proizvadja

sve vrsti muškog rublja

Šumska industrija

Filipa Deutscha sinovi

Urhovčeva ul. 1 **ZAGREB** Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine.

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija

Utemeljena godine 1860.

EDISON BELL PENKALA LTD.

JEDINA JUGOSLAVENSKA

TVORNICA GRAMOFONA I GRAMOFONSKIH PLOČA

Tvornica:
ZAGREB, B-cesta 35. Telefon 3612, 3613.

Prodavaona:
ZAGREB, ILICA 5 (Oktogon). Telefon 51-67.

Podružnica i tvorničko skladište:
BEOGRAD, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka, Pašaž. Telefon 45-69.
SKOPLJE, Savatijeva ulica. Telefon 170.

Zastupstva
u svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja uz dugoročne otplate!

Zahtjevajte cijenike!

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

„BABY"

proizvodnja lutaka i igračaka

Franjo Kichl
Zagreb
Draškovićeva ul. 33.
Telefon broj 25-94.

KROJAČKE LUTKE
IGRAĆE LUTKE -- LUTKE ZA IZLOG

Digitized by Google

Tiskara Vidović i drug, Zagreb

KRALJICE MARIJE ULICA BROJ 34

Preuzima sve poslove koji zasijecaju u grafičku struku, kao uredovne i trgovačke tiskanice, posjetnice, objave vjenčanja, posmrtnice, brošure, prospekte, ilustracije, novine i t. d.

u jedno- i višebojnom tisku.

Školski pribor

NAJJEFTINIJI

K. GRASZ, ZAGREB,

Marovska 23.

Popis najnovijih

znanstvenih knjiga

hrvatskih - srpskih - slovenačkih

Socijologije, Nacij. ekonomije, Povijesti, Filozofije, Prirodne znanosti, Tehnike, Gospodarstva, Pedagogije i t. d.

na 140 stranica. — Cijena Din 5·—.

Svi ostali popisi knjiga domaćih i stranih badava i franko na zahtjev

Knjižara Kraljev. Sveučilišta i Jugoslav. Akademije

STJ. KUGLI, ZAGREB, Ilica 30

Uspješno se oglašuje u

»Socijalnoj Misli«!

Digitized by Google

God. II. Broj 11. Poštarina plaćena u gotovom.

SOCIJALNA MISAO

1. NOVEMBRA 1929. Ovaj broj stoji Din 4·—.

Urednik:
Dr. Božidar Adžija.

Sadržaj:

Članci:

Dr. Božidar Adžija: **Socijalni zadaci države** – Mirko Kus-Nikolajev: **Jack London** – M. K.-N.: **Deset godina iza smrti Ernsta Haeckela** – Ka Mesarić: **Žigice** – Karl Heinz: **Položaj u Austriji** – **Zapljena »Socijalne Misli« br. 10.** – Dr. O. Hoffmann: **Feudalistička Madžarska:** – Karl Kautsky: **Budućnost cionizma** – Sl. H.: **Što su naučili u svijetu . . . ?** – W.: **Student.**

Pregledi:

Kulturni: Dr. Mirko Kus-Nikolajev: Marx; **Politički:** B.: Razvoj socijalističkog pokreta; Dvije vrlo značajne izjave.

Listak:

Kurt Eisner: **Tolstojevo Evanđelje.**

Digitized by Google

Tiskara Vidović i drug, Zagreb

KRALJICE MARIJE ULICA BROJ 34

Preuzima sve poslove koji zasijecaju u grafičku struku, kao uredovne i trgovačke tiskanice, posjetnice, objave vjenčanja, posmrtnice, brošure, prospekte, ilustracije, novine i t. d. **u jedno- i višebojnom tisku.**

Urarska i zlatarska radnja

Ivan Kašpar

Zagreb - Vlaška ulica broj 92

Uspješno se oglašuje u „Socijalnoj Misli"!

Pošaljite odmah

pretplatu!

„Socijalna Misao"

Godišnja pretplata 40 Dinara; Polugodišnja 20 Dinara; Pojedini broj 4 Dinara; Za Evropsko inozemstvo 8 Švicarskih franaka; Za izvanevropsko inozemstvo 2 Dolara.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Preradovićeva ul. 42. III. kat (dvorište)

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 11. ZAGREB, 1. NOVEMBRA 1929. GOD. II.

SOCIJALNI ZADACI DRŽAVE

Od svih organizacija u ljudskom društvu, bilo prirodnih (obitelj, narod), bilo umjetnih (država, crkva, itd.), najjači uticaj na razvoj i život čovječanstva ima država. Život svakog pojedinca i život čitavog društva usko je vezan sa državnom organizacijom. U svom početku država nije bila onim društvenim organom, koji je vršio glavni upliv na ekonomski, socijalni i kulturni život covjeka; ona je do tog velikog značenja dospjela tekar nakon duljeg svog historijskog razvoja i usavršavanja. Nekoć je to veliko značenje imala obitelj, rod, pleme; a zatim opet crkva, pred čijom je moći i uplivom iščezavala moć i upliv države. Danas je svaki pojedinac i čitavo društvo jednim mnoštvom svojih životnih odnosa usko vezan s državnom organizacijom.

Državna organizacija nije nešto nepromjenljiva; ona je u toku vijekova mijenjala i još danas uvijek mijenja svoju osnovu i svoje ciljeve. Velika je razlika između stare atenske i špartanske države, stare rimske države, stare germanske države i današnje grčke, talijanske i njemačke države. Mijenjanjem temeljnih forma države mijenjala se je i njezina osnovna ideja i njezine zadaće. Sasma druge ciljeve i zadatke imala je stara patrijarhalna, teokratska, patrimonijalna i klasička država, nego kasnija pravna država; a sve ove opet sasma drugčije, nego što ih mora imati današnja moderna kulturna i socijalna država.

I pored toga što nam stvarno stanje u pojedinim državama govori drugčije, mi smatramo, da današnja država ima biti kulturna i socijalna država, čime je već dostatno i jasno određena njezina forma i njezini zadaci. Davno su već prošla vremena i mogucnost održanja jedne policajne države, koja je gotovo jedini svoj cilj vidjela u neograničenoj vlasti jedne osobe nad svojim »podanicima«. Njoj je prvi smrtni udarac zadala velika francuska revolucija, a pokopali su je svi oni veliki svjetski događaji, koji su svoj završetak našli u prošlom svjetskom ratu. Današnjem društvu nije dostatna ni pravna država. Želeći samo povući granicu između zakonodavne i izvršne vlasti pravna država vidi svoj jedini ideal u utvrđivanju i u obrani jednog stanovitog pravnog poretka; osim toga njezinim je obilježjem bilo potpuno uzdržavanje od ingerencije u ekonomske i socijalne odnose državljana. Procvat pravne države pada u doba kad su se na kontinentu pojavile političke stranke liberalnog smjera (ekonomski liberalizam, individualizam). Ogromni prevrati i revolucije u privrednom životu u toku 19. stoljeća učinile su neodrživim ovako usko shvaćanje zadataka države. Razvoj proizvodne tehnike, industrijalizacija, širenje međunarodne trgovine, usavršavanje prometnih sredstava, duboka promjena u socijalnoj diferencijaciji žiteljstva u svim državama (posebice pojava moderne radničke klase), to je sve izazvalo takove odnose, naprama kojima država nije mogla ostati prekrštenih ruku.

Država nije mogla više ostati organizacija, kojoj je zadaća samo da jednoj osobi dade vlast nad »podanicima«, ili da osigura pravni poredak; ona je – u novim i promjenjenim prilikama – morala, da znatno proširi svoj djelokrug uplićući se sve energičnije i aktivnije u međusobne odnose svojih članova. Država je morala, da počme pratiti život svojih članova u svim njegovim smjerovima i granama, i da svojom pomoći i snagom učini taj život bar donekle snošljivim onima, koji bi uslijed svoje ekonomske i socijalne podređenosti, bez državne ingerencije, bili izvrgnuti surovoj samovolji ekonomski jačih.

U dobro i ispravno shvaćenom vlastitom interesu moderna država mora čitavu svoju politiku (školsku, privrednu, poreznu, financijalnu, itd.) prožeti socijalnim duhom i rukovoditi ju socijalnim interesima širokih slojeva svojih državljana; dakle onih, koji čine najveći postotak njezinih članova. A to je u svim današnjim državama radnik i seljak. Kažnjivo je i neoprostivo, a za državu je fatalno slijepilo, koje tu matematičku logiku neće ili ne može da uvidi.

Ne osvrćući se ovdje na ostale grane djelokruga moderne države ističemo kao njezino najveće i najpreče polje rada – socijalnu politiku u užem smislu (socijalno-političko zakonodavstvo). U područje državne socijalne politike spada da se država brine za egzistenciju onih, koji nemaju nikakovih sredstava za opstanak; da radnika zaštiti pred teškim posljedicama, koje mogu nastati iz najamnog odnosa i radnih uslova; da njemu i njegovoj obitelji osigura pomoć u slučajevima kad on bez svoje krivnje (u bolesti, nesrećnom slučaju, besposlici, starosti) ne može da privređuje; i da ga pomogne u njegovoj ekonomskoj borbi protiv ekonomski jačeg protivnika.

Na sprovađanju socijalne politike nije zainteresovana samo radnička klasa, već i sama država, njezin ekonomski i socijalni život.

Socijalna politika, kojoj je zadaća, ne samo da liječi, već u prvom redu da predusreće socijalnim zlima, mora danas da bude bitnim dijelom državne politike svake kulturne države. Bez dobro shvaćene i prema okolnostima radikalne socijalne politike, gubi danas svaka država svoj raison d' être, postaje ona poprištem političkih trzavica i približava se brzim korakom gospodarskoj propasti unutar svojih državnih granica, i u međunarodnom odnosu. Nasuprot, podižući ekonomski, zdravstveni i moralni niveau širokih slojeva radnog naroda, osigurava ona sebi socijalni mir i ekonomski razvoj, a u međunarodnom pogledu osposobljava se za utakmicu na svjetskim tržištima, jer svoju produkciju povjerava u ruke onih,

Digitized by Arhivgle

koje je ona socijalno, ekonomski, zdravstveno i moralno sbrinula. Sposobnost se za utakmicu ne gradi na uništavanju zdravlja i života radnikova, već se ona postiže usavršavanjem proizvodnje, jačanjem intenziteta i podizanjem kvaliteta produkata, a to sve se može postići samo onda, kad je radnik kulturno, socijalno i fizički osposobljen.

Nema dvojbe, da moderno socijalno-političko zakonodavstvo stavlja također svoje zahtjeve na državne proračune i na privredu, i ta je okolnost najviše pribavila neprijatelja socijalnoj politici, ali prigovori takove vrsti ubrzo su pali, jer su se protivnici socijalnih reforma uvjerili, da su se izdaci za njih isplatili, i s kamatama u formi povećane radne snage i umnogostručene ljubavi radnika za rad. Najljepši nam primjer daje Njemačka, koja je uvela do pred rat najmodernije socijalno osiguranje, koje je fizičku sposobnost njemačkog radnika i njegov socijalni položaj do te mjere podiglo, da je on postao gotovo u čitavom svijetu najsposobniji radnik.

Ovom zadnjom tvrdnjom dokazuje se i to, da je socijalna politika u interesu i narodne privrede. Tako da su u mnogim zemljama industrijalci, tvorničari, trgovci – ti nekadanji najveći protivnici socijalnih reforma – postali njihovi oduševljeni pobornici, jer su pregledavajući statistiku o razvoju industrije i trgovine, i razloge toga razvoja, uvidjeli njihove blagodarne učinke.

Besumnje, da će država potpunije vršiti svoje socijalne dužnosti čim na njezinu upravu imaju odlučniji uticaj oni društveni slojevi, koji su po svom ekonomskom i socijalnom položaju direktno zainteresovani na socijalnoj zaštiti; obratno, socijalna će zaštita bila slabija i ograničenija u državama, u kojima imaju upravu u rukama slojevi, čiji se privatno-ekonomski interesi križaju sa socijalnim zakonodavstvom. Socijalno je zakonodastvo najsavršenije u zemljama, u kojima je razvijen i jak radnički pokret, i u kojima radnička klasa ima udjela na državnoj vlasti. Ali i u zemljama, u kojima su pojedine društvene klase i stranke privremeno isključene iz uticaja na državnu vlast, i u kojima vladaju izvanredne prilike, ni za te zemlje ne postoji nikakav razlog, da im socijalna politika ne bude jedan od najvećih i najprečih zadataka. Osobito to važi za slučaj, ako su te izvanredne prilike nastale u znaku potrebe konsolidacije socijalnih, ekonomskih i političkih odnosa u zemlji i sa ciljem, da se u najskorije vrijeme ponovno uvedu normalne prilike zasnovane na zdravim i istinskim demokratskim principima.

Polazeći sa ovog gledišta mi ne možemo u ničemu da nađemo opravdane razloge za pogoršavanje socijalnog zakonodavstva u našoj zemlji. I ako ima razloga i potrebe za reviziju tog zakonodavstva, onda je baš u interesu današnjeg izvanrednog stanja u našoj zemlji, da ta revizija bude n a b o l j e, a nikako ne na gore.

Današnje izvanredno stanje nema nikakove potrebe, da se obazire na nerazumne želje jedne malobrojne klase kad su u pitanju život i egzistencija velike većine našeg naroda; kad je u pitanju narodna radna snaga, taj temelj čitavog državnog blagostanja. Konačno i prestiž države – prema unutra i prama vani – kategorički je imperativ za usavršavanje naše soci jalne politike.

Dr. BOŽIDAR ADŽIJA

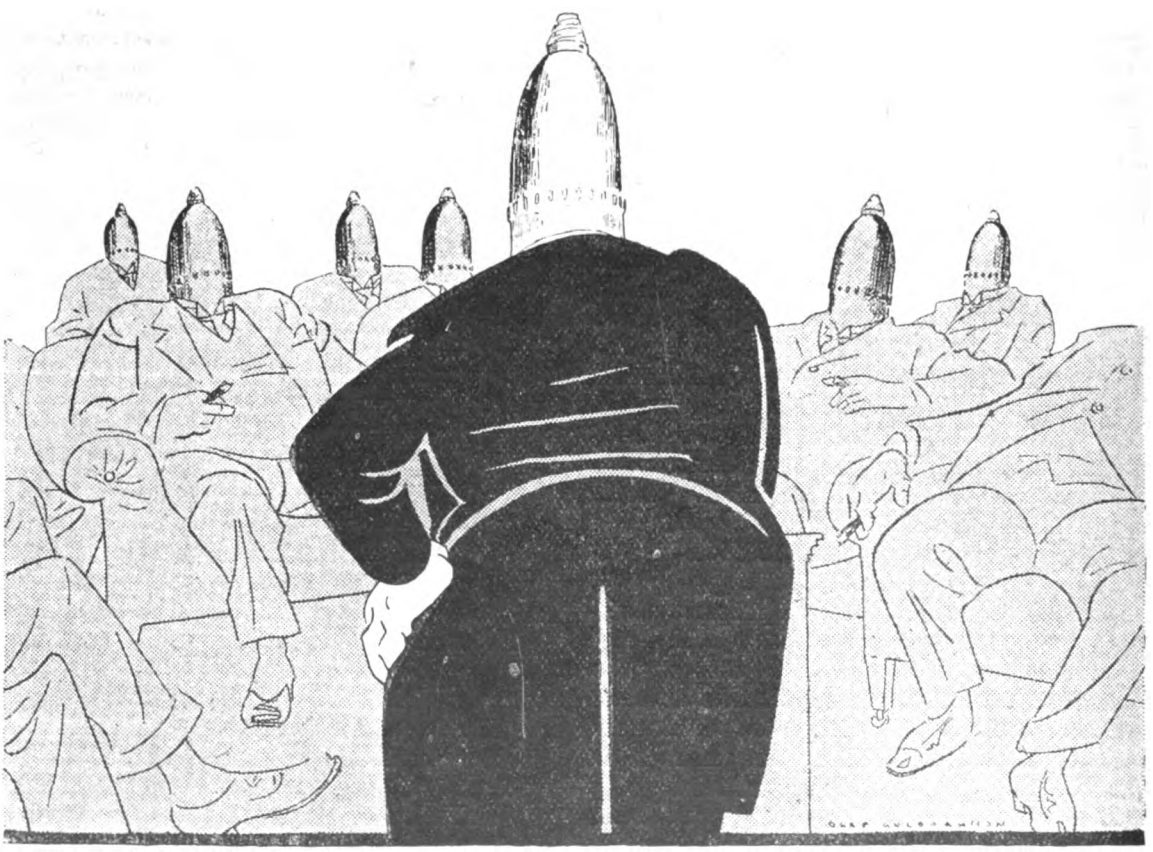

Razoružanje maršira: „mi ćemo voditi računa o zahtjevima čovječnosti i iznaći ćemo jedan takav otrovni plin, koji brzo usmrćuje, da na taj način na minimum reduciramo patnje žrtava".

Digitized by Google

Jack London

Jednom prilikom je Jack London u razgovoru spomenuo i svoj odnošaj prema socijalistima Amerike i rekao: Iz njihovih sam spisa video, da oni taje, da sam samo prstom maknuo za njih i ujedno uveravaju, da su odmah spoznali, da sam ja – sanjar... Moj san je bio, da moji drugovi imaju intelektualnu uglađenost. Kad sam se probudio iz svog sna, znao sam, da su jednako tako nepravedni u svojim predrasudama kao i ostala marva, koja se danas pribraja ljudskom rodu.«

Moguće nije važno za književnički (umetnički?) profil Jacka Londona ako se spomene njegov odnos prema socijalističkoj stranci. Moguće je to potpuno irelevantno za ocenu njegovog literarnog dela. Moguće je i suvišno i bespredmetno. Ali je svakako važna činjenica za ilustraciju njegove duhovnosti i njegove moralne ličnosti, da se London nije samo priznavao socijalistom i da je bio do skoro pred svoju smrt (1916) član socijalističke stranke, već da je i svoja dela smatrao kao miljaše na putu do preporoda ljudske zajednice.

A to je tim važnije što njegova neobična popularnost bazira na jednom paradoksu. Da upotrebim jedno upoređenje. Nedavno se davao u Zagrebu ruski film »Žuta knjižica«. Publika sortirana iz sviju staleža i slojeva osećala je jedino ugodno golicanje u koljenima pred jednim sveljudskim problemom, koji bi u drugim prilikama, recimo u golom životu, nazvala barem – besramnim. Skoro ni jedan od onih, koji su filmu posvetili svoju »nepodeljenu« pažnju ne bi prstom maknuo, da u svom, onako uskom, životnom krugu zaustavi jezovito padanje bar jedne od hiljada onakvih bednica. Delovanje filma bio je jedan paradoks: nekoliko briljantima osutih dama iz krugova najviše stotine brisalo je svilenim rupčićima svoje masne oči, dok se u podzemlju njihovih kuća slično lome egzistencije.

Taj paradoks susrećemo svagde u današnjoj licemernoj, a usto još i neukusnoj, sredini, – koja ne zna kamo da smesti ono malo vrednota, koje se još nisu osušile na fabričkim dimnjacima.

U takvim paradoksima kreće se i popularnost Jacka Londona, iza Gorkoga najoriginalnijeg proleterskog književnika. Njegovo delo upalo je u jednu sredinu, koja je već zaudarala kao ustajala voda, i svojom svežinom i revoltnošću delovalo kao udarac bure po našoj socijalnoj a i umetničkoj žabokrečini. Pospani filistar protrljao je oči, zevnuo i mesto da ode u kino, da se oduševljava na kojoj iz bara dezertiranoj, filmskoj divi sa gracijoznim »vadlima«, on je utisnuo nos u koju knjigu Jacka Londona i urlao u svojoj moralnoj i telesnoj impotenciji, kada je šaka morskog vuka lomila drvene grede. Ako je pre popravljao svoj degenerisani apetit čitajući Hamsunovu »Glad«, sada je Londonova životna dizanja i padanja prekrajao na svoj nategnuti i nabrekli želudac.

Nije ta neobična »obljubljenost« Jacka Londona, i u dobrim građanskim familijama, škodila njegovom moralnom i socijalnom prestižu. Ta konačno je sasvim svejedno, što g. X. misli o njegovom životu i delu. Moguće je samo fatalno, da je često njegovo delo služilo kao razonoda namesto kao sredstvo duhovne obnove.

Rekao sam, da se je London priznavao socijalistom i svoje delo socijalističkim delom. U tom svom shvaćanju je bio potpuno iskren, što više je smatrao nužnim, da se onoga časa ocepi od svojih drugova ,kad je uvideo, da se u njihovim očima lomi linija njegovog nepomirljivog stava prema društvu. London je kao socijalni književnik bio radikalan i one reči, koje sam uvodno spomenuo pokazuju gorčinu, kojom se izražava o svojim drugovima, kad uviđa, da se njihovi putevi razilaze. Revolucionarni stav Jacka Londona psihološki je veoma interesantan, kao i radikalizam njegovih socijalnih shvaćanja. U tim njegovim shvaćanjima i leži ona karakterističnost, koja od njega čini revolucionera i apostola čovečnosti. – Ali taj njegov karakteristični stav proizlazi dobrim delom iz sredine u kojoj je odrastao, živeo i radio. Dvojica od najjačih američkih književnika XX. veka: Sinclair i London su radikalni, nepomirljivi socijalisti. Obojica su izrasla iz onog socijalnog kotla velekapitalističke Amerike, gde je glavni stup i simbol građanskih sloboda, ona monstruozna statua slobode u njujorškoj luci. Život radnika je u Americi teži i ubitačniji, a u svojoj relaciji prema bujicama dolara, – koji teku iz Pete ulice New-Yorka, – još nepodnošljiviji nego život radenika u mnogim »zapuštenim krajevima« starog kontinenta. Naučeni na barnumsku reklamu Forda i procentualna dobročinstva kakvog Carnegiea za nas je svaki američki radenik posednik auta, radia i obezbeđene nadnice. Imigracijom jevtinih radnih sila preko Atlantika i Pacifika stvorena je u industrijskoj Americi neverovatna, nelojalna i često zločinačka konkurencija, koja stvara anarhiju u redovima radenika i izvrgava ih međusobnoj borbi, u kojoj jedva održavaju minimum svoje egzistencije. To je ona prava, nereklamisana Amerika, koja robuje carevima uglja ili petroleja. I to je ujedno i Amerika Londona i Sinclaira: industrijska kosturnica celog gladnog, prozeblog i ispaćenog čovečanstva. Radnički pokret je u Americi neorijentisan, slab i rasparčan u niz frakcija, sekcija, partijica i koterija, koje onemogućuju jednu jedinstvenu akciju. Sinclair je u više mahova pokazao kako je bedan rad tih organizacija, koje može izigrati svaki mesni šerif i svaki industrijski magnat.

Razumljivo je, da je u takovim prilikama temperamentnog Londona bacila bujica na levo. Ali između njega i Sinclaira postoji velika razlika. Sinclair je radikalan iz racionalizma, objektivnog studija: on poseduje revolucionarni razbor. London je revolucioner po svojim refleksijama, iracionalno, po temperamentu: on poseduje revolucionarno čuvstvo. Zajedničko im je obeleženje revolucionarni instinkt i iskustvo.

Sinclair je više sociolog, naučenjak; London pesnik i sanjar. Dok je Sinclair apostol masa, London je apostol pojedinca. Ako u Londona ima još mnogo osećajnosti i romantike, kod Sinclaira je sve logika i razumska konstrukcija. Usled toga je Sinclair snažniji a London neposredniji.

Iz haotičkih, socijalnih prilika dolarske Amerike proizlaze obojica kao neminovne posledice, kao uzbuđena savest ispresecanog čoveka. – Sasvim drugog su tipa dva socijalistička književnika industrijske Engleske: Shaw i Wells. Odrasli kao sudeonici sa jednim milijunskim radničkim pokretom, sa oštro izgrađenim i gotovo naučno konstruisanim programom, koji neminovno ide u susret svojoj apsolutnoj pobedi, obadvojica su realisti, koji vode računa o danim činjenicama, nepristupačni svakoj revolucionarnoj romantici a i svakom revolucionarnom dogmatizmu.

Činjenica, da se američki socijalni milieu reflektovao u shvaćanjima Jacka Londona ne svedoči nam samo uvodno spomenuta njegova izjava nego i svako njegovo delo. U svakom delu dolazi do izražaja, čas većom čas manjom oštrinom i jasnošću, presek kroz socijalnu plohu Amerike. I on sam je najvoleo ona svoja dela, gdje je nastupao kao branitelj potlačenih. Tako je za svoje delo: »Ljudi sa dna« (The people of the Abyss) rekao, da ga najviše voli. »Nijedna druga knjiga nije me stajala toliko krvi i suza kao ova studija o ekonomskom iskorištavanju siromaha.«

Radi toga je i razumljivo, da se London nije mogao snaći u jednom pokretu, koji je bio izlomljen i sektaškim smicali-

Digitized by Google

cama podvojen do bednih, bezvrednih grupacija. A ne sme se zaboraviti ni to, da je njegov temperamenat bio i previše naglašen za onu sredinu, u kojoj još nije došlo do jasnih spoznaja ni o programu a kamo li o direktivama i metodima rada. Zato i London napušta tu sredinu malo meseci pred svoju smrt.

U čemu je ležao socijalizam Jack Londona i kako se manifestovao? U biografiji Jack Londona piše njegova žena Charmian London: »Koliko je Jack imao da dadne svim onima, koji su hteli slušati i gledati! Ali svet je sklon, da nepoverenjem posmatra darove, koje prima badava ,bez naplate. A ono, što je on davao, davao je otvorenim rukama i otvorenim srcem. Nikad nije nosio zastavu; njegove boje svetlile su se iz njegovih očiju i njegovih dela. Svaki je imao dobitak, koji je hteo, da ga razume.« I iz reči njegove žene izbija ista nota kao i iz spomenute izjave samog Londona. Njegov socijalizam bio je drugog tipa nego onaj stranke, kojoj je pripadao.

Nije naročito potrebno, da se istakne mišlenje Londona o štrajkovima, sabotaži, organiziranim akcijama masa itd. Ta su mišlenja literarna, romantična i često rezultat jednog neraspoloženja. London nije imao onu objektivnu, socijalističku kulturu, kojom je raspolagao Sinclair. »Car ugalj« ili »Petrolej« ili »100 %« su sociološke studije, ekonomske rasprave u literarnoj formi dok je na pr. »Željezna peta« (The Iron Heel) Jacka Londona literarna refleksija, koju zove socijalnim romanom. Ni njegovi sociološki eseji »Borba klasa« (War of the Classes) nisu u stvari drugo, već više ili manje temperamentne refleksije o socijalnim odnošajima u savremenom društvu.

I onda Jacku Londonu je nedostajao organ za razumevanje mase; on je bio po svojoj duhovnoj strukturi predisponiran za psihološku analizu. Individualitet, koji trpi i strada usled socijalne nepravde i koji se usled toga razvija u svim mogućim varijacijama, on je osnovni motiv u njegovim delima. Zato London još nije individualista, on teorijski i te kako zapaža snagu mase i etičku vrednotu solidarnosti, samo što on u praksi, u svom delu preko ili kroz tu masu zapaža samo ličnost. Onde gde Jack London hoće da obuhvati celu jednu živu sredinu, onde snaga njegovog pera i zapažanja popušta i konačno opet ta čitava masa služi kao amorfna pozadina njegovom glavnom junaku (ili slabiću), koji postaje nosilac čitave radnje, čitavog socijalnog okvira. To se dobro vidi u njegovom velikom romanu »Martin Eden«, koji su mnogi kritičari bez ikakvog razloga smatrali kao neko individualističko objavljenje Londona. Međutim je taj »individualist« ili tačnije samo individuum, najrečitiji protivnik svakog individualizma, koji je, kako London sam veli, protivnik demokratije i socijalizma. Martin Eden je po rečima Londona protest protiv Nietzscheove filozofije. Dakle protest protiv najindividualističnije filozofije, koja je, iza povampirenog individualizma Stirnera, ikad uzbunila svet.

Individualizam Jack Londona je u stvari samo literaran i njegovi individualisti kao na pr. morski vuk samo su odlomci iverje jedne izvarirane sredine, jednog živog kruga mase. Taj individualizam je da tako kažem samo fragmentirani, atomizirani socijalizam. To je od odlučnog značenja za razumevanje njegovog duhovnog profila, koji je tako često bio iskrivljen upravo iz tih čisto psiholoških razloga rešavanja socijalnog problema bez rešavanja problema mase. Individuum je za Londona samo tehničko pomagalo za rešavanja problema i takovih razmera, u kojima se individuum inače naprosto gubi.

O umetničkim kvalitetama Jacka Londona nemam što reći, niti me one interesuju, naprosto iz razloga što o njima Jack London nije vodio računa. Za njega je bio važniji sadržaj od forme. A onda čemu stavljati na jednu vrednotu kakva je bio London merilo iz starih, zaprašenih estetskih udžbenika?

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Deset godina iza smrti Ernsta Haeckela

9. augusta 1919. godine umro je u Jeni poznati biolog i filozof Ernst Haeckel. Klerikalci, feudalci i akademska buržoazija su odahnuli, kada je nestalo Haeckela, koji im je kroz decenije terao strah u kosti. Za te krugove je naučenjak Haeckel bio fatalan. Na njemu se nije mogla praktikovati, inače obljubljena, taktika prešućivanja. Prema njemu je trebalo upotrebiti drugo sredstvo: podmetanje, iskrivljivanje činjenica, klevetanje, denunciranje i čitava ona aparatura, kojom crni i beli jezuiti obiluju u velikoj meri. Ali ni to sredstvo nije moglo podrovati tog gorostasa. Očaj je zahvatio krugove sve od ukočenih gehajmrata do seoskih kapelana. I konačno ih je smrt rešila tog protivnika. Bujica njihovog smrada mogla se sada mirno prelevati preko njegove nauke i njegovog groba. Nije bilo više ruke koja bi terala muhe za jednog velikog dela oslobođenja čoveka. Pigmeji su kliktali. Istoričari filozofije, službeni biolozi, reakcijonarni kulturni stupovi, kler sviju nijansa, svi su se oni povezali u jednoj želji, da ime Haeckela brišu sa istorijske ploče.

Čitava privilegovana buržoazija, sa svim svojim plaćenim i podplaćenim agentima, nije nikad mogla zaboraviti Haeckelu da je svetu tajnu mudrosti razgoličao i da je upravo »za gehamjrata nedostojnim načinom« unosio svoju nauku u šire krugove ljudstva i horribile dictu sve do – proletarijata.

Građanska klasa je jasno osećala, da je kulturni i naučni rad Haeckela opasnost za njene privilegije, koje je službena nauka inače morala oficijelno proklamovati. Građanstvo je videlo, da će princip razvoja poljuljati stabilnost njenih prava i da će razrešiti u širokim masama uverenje, da načelo razvoja vredi i za njih, za njihova traženja i njihove težnje. Nikad načelo evolucije nije postalo takova sablast za one gornje hiljade kao u vreme Haeckela. Prošlo je doba kada je mlada, liberalna i ekspanzivna engleska buržoazija primila oduševljenjem Darwinovu teoriju, kao naučni rekvizit u svojoj političkoj borbi protiv engleske vlastele i njenih političkih predstavnika. U vreme Haeckela je buržoazija već bila u posedu sviju traženih prava, ona je gospodujuća klasa i zato je na teoriju evolucije trebalo staviti brnjicu. Tu uslugu je građanskoj klasi učinio Weismann sa svojom germinalnom selekcijom, kastrirajući darwinizam prema potrebama građanske klase. Tako se rodio neodarwinizam glavna podrška socijal-aristokratizma, rasne teorije i gospodstva »jačih«.

Ženijalni bečki biolog Kammerer je morao samoubojstvom da okaje svoje uverenje, da se načelo evolucije ne može slagati sa Weismannovim klasnim interpretiranjem prirodnih činjenica. Za njega nije bilo mesta na katedrama »nepogrešive« akademske nauke.

Načelo evolucije je trebalo prekrojiti i mogućnosti, ili, da kažem »pravo« razvoja reducirati na odabrane članove i grupe društva. Za proletarijat nije smelo postojati »pravo« razvoja! I najveću psovku, koju je mislila službena nauka, da saspe u lice Haeckelu – bila je reč: socijal-demokrat...

I doista, radnička klasa ima mnogo da zahvali Haeckelu. On je bio jedan od retkih učenjaka, koji je nauku smatrao zajedničkim dobrom celog društva. Njegove naučne i filozofske zasade su pomogle radeniku u njegovoj borbi za sticanjem kulturnih dobara a njegov iskreni i pošteni stav u pitanju razvoja dao je proletarijatu i naučno, biološko, uporište u njegovim nastojanjima. On je među prvima pokidao klasne zidove oko nauke i poneo njene istine do najzapuštenijih podrumskih rupčuga u kojima je radenik gladovao sa hlebom i istinom.

I ako danas, nakon deset godina, građanstvo smatra jednom od svojih najvećih dužnosti, da unakazi i iskrivi životno delo jednog od najvećih naučenjaka XX. stoleća, proletarijat će smatrati svojom dužnošću, da zadrži zahvalnost prema ovom propovedniku nekompromisne istine.

M. K.-N.

Čitajte knjige SociM-Edicije!

Digitized by Google

ŽIGICE

Sjećate li se? Dok ste bili djeca, govorili su vam, kako je opasno igrati se sa žigicama.

Danas više djeca ne bi vjerovala ovakovim bajkama svojih baka.

Poznati su vam i razlozi: bake su živjele u sjenci jedne predhistorijske uspomene. Romantična i primitivna bila je ta uspomena. Ona je bila ujedno i jedna sveta tradicija: početak tehničke kulture čovječanstva. Zapravo prvi korak čovjeka iz prirode u kulturu.

Vi ste se već dosjetili, kako se zvala ta sentimentalna uspomena. – Da, upravo tako: k r e m e n.

Kako je dugo morao čovjek da živi bez umjetne vatre! Desetke tisućljeća divio se paleolitski čovjek nebeskim strijelama i bojao ih se i čeznuo ih. One su bile jedina vatra, koju je imao. Njihovu korist on dugo nije mogao da shvati. Paleolitski čovjek nije ni slutio, koliko je priroda šaljiva i paradoksalna. On nije znao, da je planet, na kojem on živi, bio nekad ognjena kruglja. A sada je izobilje postalo rijetkost. On je znao tek jedno: – da se divi nestašnoj, objesnogroznoj i hirovitoj igri prirode; da strepi pred bljeskom te igre: pred vatrom.

Čovjek nije htio da zaostane. Čak ni za prirodom. Čak ni u ono vrijeme, koje je danas bezvremensko. Čovjeka je zarazila i g r a.

O, k o l i k o s e g e n i j a l n i h b l j e s k o v a č o v j e k o v a d u h a k r o z h i s t o r i j u i v i j e k o v e i m a d a z a h v a l i i s k l j u č i v o č o v j e k o v o j s k l o n o s t i z a i g r u!

Tako i u početku: ingeniozno i naivno u isti čas igrao se čovjek s kremenom i nastala je – vatra. Nakon toga je morao čovjek da uvidi »kako pečeno meso prija bolje od sirovoga« – ironizira historik Hendrik von Loon svoje pređe.

Doduše: Grci su došli do vatre provalom na nebesa. Provale su se već i onda kažnjavale. Zato su Prometeju jastrebi kljuvali jetra. Glavno je ipak: ljudi su imali vatru.

Nije pečenka jedina korist od ovih vatrenih avantira s kresivom i grčkim nebesima. Ima i drugih koristi. Ljudi više nisu trebali da u zajednici sa divljim zvijerima bježe pred snijegom, kad im njihova duplja i špilje nisu pružale više dovoljno topline. Kresivo je prvo počelo da ugušuje bohemske nagone čovjeka. Učinilo ga smirenijim i sređenijim. Zar bi se moglo zamisliti obiteljsko ognjište bez ognja? A oganj je pružao i nove, zapravo prve mogućnosti rada. Tako je nastao obrt. Iako je vatra ušla u intimni život čovjeka, ona je ipak ostala jedno čudo i nedokučiva moć. Zajedno sa vatrom počeo je da plamše i kult vatre mitološki, i simbolički.

Počam od Prometeja i indijskog Pramantha, preko poganske Veste i židovskog žrtvenika do kršćanskog »vječnoga svijetla« ostala je vatra simbol kroz sve religije.

Vatra je dakle bila utvrđena kao hrana i vjerovanje; kao korist i kao igra za maštu.

Pa ipak: vatra, koja je intonirala tehničku kulturu čovječanstva, ostala je najsporija u tehničkom usavršavanju svog umjetnog počela.

Od časa, kada se vatra zemlje ugasila do časa kada je zemlja dobila umjetno proizvedenu vatru, prošla je beskonačnost.

Od kresiva do prvog njenog usavršavanja prošla je druga beskonačnost.

Nakon kresiva došao je fosfor. I taj fosfor usavršio se do današnjeg značenja žigica, koje su v e l e v l a s t.

Današnja tehnička kultura, daleko od žigica, vezana je neumoljivo i stvarno uz žigice i one danas vladaju Evropom.

Ni sam »čarobnjak iz Menloparka« sa svojih 1500 patentiranih izuma nije utukao grandioznu moć primitivnih žigica.

Prošlo je pedeset godina otkad je prvi put zasvijetlilo umjetno svijetlo električne žarulje, a ljudi još uvijek trebaju žigice.

Romantičko-merkantilistički skupljao je Thomas Alva Edison na Sumatri i u Japanu bambusova vlakanca za svoje zrakoprazne žarulje, a ljudi još uvijek trebaju žigice da pripale sviječu.

Ne vrijedi danas više bajka naših baka: nemojte se igrati žigicama!

Čitava Evropa zaigrala je danas jednu nestašnu igru sa žigicama. Preostaje tek jedno pitanje: što će bljesnuti od te igre?

Zasad bliješte milijuni dolara.

A čovjek, kojemu Edison nije mogao da konkurira, čovjek koji je svoju moć afirmirao na činjenici, da je pečenka bolja od sirovoga mesa i na simboličkom kultu »vječnoga svijetla«, taj se čovjek zove – Ivar K r e ü g e r.

Tajanstveno, košto je tajanstveno porijeklo vatre, zaigrao je Kreuger dolarsku igru po ispražnjenim državnim blagajnama. – Primitivno košto je primitivna žigica, našao je veliki kapital svoj rentabilni plasman.

Ivar Kreuger privređuje svojoj »Svenska Tändstik Actienbolaget« čistu korist od ukupnih dvije stotine posto. To je igra sa žigicama.

U svakom plamenčiću žigice množi se kapital.

U svakom plamenčiću žigice dogorijeva jedna nada siromaha.

Velika je moć žigica. Pa ipak je njen plamen premalen da bi se njime mogla osvijetliti tamna ličnost Šveđanina Ivara Kreugera.

Pa ipak je njen plamen dostatan, da zapali čitav svijet.

Djeco! Igrajte se sa žigicama.

Igrali se vi, ili ne, svako novorođeno dijete u deset evropskih država mora i onako da plaća svoj danak – Ivaru Kreugeru.

KA MESARIĆ

Digitized by Google

Položaj u Austriji *)

Unutarnjo-politički položaj Njemačke Austrije od dana u dan je sve kritičniji. Glavni je razlog tom položaju u tome, što blok građanskih stranaka sa svojim reakcijonarnim držanjem ne može svoje ciljeve oko obnove starih ekonomskih privilegija dostatno da provede na demokratsko-parlamentarnom terenu i radi toga sve više posiže ze metodama fašizma. Austrijska je socijalna demokracija ali odviše jaka, a da bi bez daljnjega prepustila slobodno polje ovim reakcijonarnim nastojanjima građanskih stranaka; ona se što više uspješno bori protiv uspostava predratnih prilika kod čega joj dobro dolazi okolnost, da ona mora voditi vrlo opreznu politiku uslijed posebnog položaja, u koji je mala Austrija nakon rata došla.

Industrija je Njemačke Austrije uslijed raspada stare habsburške monarhije lišena izvora surovina i tržišta svojih proizvoda. Pripojenje sa Njemačkom, koje bi za Austriju značilo ponovno učlanjenje u jedno veliko privredno područje, spriječeno je odlukom pobjedničkih država, tako da je zemlja upala u jedan osobito težak privredni položaj. Pad valute bio je samo jedan izraz ove nemoguće privredne situacije. A činjenica, da je konačna stabilizacija valute izvršena pomoću zajma sa strane Lige Naroda, također je znak ove osobito teške privredne situacije Njemačke Austrije. I dok politika socijalne demokracije uzimlje najveći obzir na ovu vrlo važnu činjenicu i nastoji, da osigura životni standard radnoga naroda, dotle politika bloka građanskih stranaka, u zastupanju interesa imućnih klasa, prelazi bezobzirno preko ove činjenice. Politika građanskih stranaka, u svom fašističkom ludilu, misli, da će rušenjem socijalne demokracije biti jednim mahom odstranjene sve poteškoće danih prilika.

Socijalna je demokracija upravo zadnjih mjeseci, nakon pada najreakcijonarnije Seipelove vlade, u parlamentu dokazala, da je ona spremna pristati na novo uređenje privrednog zakonodavstva, naravno uz uslov, da to novo uređenje ne traži žrtve samo od radničke klase i da ono ne znači obnovu starih kapitalističkih privilegija. Novo uređenje stambenog zakonodavstva, koje je pod vladom Streeruwitz u ljetnom zasjedanju parlamenta moglo uslijediti, jasno pokazuje, da je potpuno moguć demokratski sporazum. Ali upravo je ta činjenica fašiste i njihove sljedbenike u građanskim strankama ponukala na novu ofenzivu. Oni se boje, da bi nastavak te demokratske politike sporazuma mogao voditi k spoznaji, da je njihova reakcijonarna politika nasilja potpuno bezizgledna i vrlo štetna. Radi toga su oni, potpomognuti milijardskim subvencijama od strane veleposjednika te financijskih i industrijskih kapitalista, otvorili novu fašističku ofenzivu, koja je dovela do poznatog vrlo opasnog i zaoštrenog položaja u Austriji. Ali kad su prvi fašistički pokušaji napadaja bili sa strane austrijskog radništva suzbijeni, najedamput je duševni vođa bloka građanskih stranaka Seipel, koji hoće da se posluži fašističkim metodama za svoje političko-reakcijonarne ciljeve, izbacio parolu o potrebi brze i potpune reforme ustava po uzoru fašističkom. Do sada su se austrijski fašisti nadali, da će moći jednostavnim oponašanjem Musolinijevog marša na Rim preuzeti vlast i odstraniti demokraciju. Ali kad su vidjeli, da im to nije uspjelo, oni sada, u zajednici sa prijateljski im raspoloženim građanskim strankama, nastoje umjesto jednog puča odozdo provesti državni udar odozgo putem jedne ustavne reforme. Besumnje će i ova nova fašistička taktika skrahirati uslijed željeznog otpora radničke klase. Stranački kongres austrijske socijalne demokracije, koji se je pred kratkim vremenom održavao, u potpunoj je jednodušnosti odbio sve reakcijonarne zahtjeve, koji su imali da utru puteve diktaturi, i ujedno se je izjavio spremnim, da raspravlja o reviziji ustava, ali uz uslov, da se u demokratske osnovice ustava ne smije dirati. Posebice socijalna demokracija traži, da se kod osobito spornih zakona, koji bi mogli ozbiljno da ugroze životne interese širokih narodnih slojeva, ima osigurati mogućnost pučkog glasanja (referenduma), tako da u ovakovim slučajevima uzmogne sam narod donijeti konačnu odluku.

I usprkos toga što su građanske stranke ispunjene reakcijonarnim idejama i što se one kukavički boje heimwehrskog fašizma, ipak se možemo nadati, da će i one – imajući u vidu neustrašivu borbenu odlučnost radništva – uvidjeti, da sve te reakcijonarne osnove predstavljaju opasnu igru sa unutarnjim mirom zemlje. Austrijsko je radništvo u svakom slučaju čvrsto odlučilo, da sa svim raspoloživim sredstvima brani svoja stečena građanska prava.

KARLO HEINZ, Wien

*) Ovaj je članak za »Socijalnu Misao« napisao glavni tajnik austrijskog Schutzbunda Karlo Heinz.

ZAPLJENA „SOCIJALNE MISLI" br. 10.

ODREDBA

Broj: I. 5799/29

Državno tužioštvo u Zagrebu zabranjuje temeljem čl. 19 zak. o štampi u savezu sa čl. 3 .zakona o izmjenama i dopunama zakona o štampi prodavanje i rasturivanje broja 10 »Socijalna Misao« od 1. X. 1929. radi u njemu odštampanog članka pod naslovom »Srce Isusovo pod kundakom« u cijelosti zajedno sa naslovom, koji je odštampan na stranici 118, 119 i 120.,

jer sadržaje tešku povredu javnog morala i vjerski razdor.

O tom obavijest:

1) Upravi policije time da ovu zabranu odmah izvrši i uspjeh ovamo saopći

2) odgovornom uredniku Adžija Dr. Božidar, Preradovićeva 4/2.

DRŽAVNO TUŽIOŠTVO

U Zagrebu, 2. X. 1929.

Državni tužilac

Žilić, v. r.

Digitized by Google

Feudalistička Madžarska

O političkom sistemu, koji je 10 godina već na vlasti u Madžarskoj formiralo se opće zajedničko mišljenje čitavog svijeta, prema kojemu je ovaj režim preostatak sredovječnog feudalizma. Onaj koncentrovani napadaj, koji već od nekoliko tjedana juriša na grofa Stjepana Bethlena, vođu tog sistema, također naglašava ovo mišljenje. Bethlen se protiv tog napadaja brani na veoma čudan način. Mjesto objektivne debate on jednostavno konstatuje, da je ova optužba prosta kleveta, koja proizlazi iz neprijateljske propagande Male Antante.

Dali je opravdano ovo predbacivanje Maloj Antanti i dali je optužba proistekla iz ovog vrela i dali se je može nazvati klevetom?

Bethlen se zaista ne bi dao na ovakav protunapadaj, kad bi na njega jurišali ekstremistički elementi, koji se katkada vrlo površno nabacuju frazeologijom kritizovanja, no možda ni tada, kad bi njegovi neprijatelji bili obilježeni oštrim oprekama u pogledu na svijet. No optužbu zastupaju takovi kapaciteti, koji gledaju već na mnoga desetljeća političkog i javnog rada unutar madžarskih konzervativnih stranaka, pa su što više u nedavno vrijeme isti ovi stajali uz bok Stjepanu Bethlenu. Lorant Hegedüs, Tibor Kállay, Geza Daruváry i Emil Nagy bili su godinama članovi Bethlenove vlade, a biskup Baltazar i Ivan Teleszky i neki drugi bili su stupovi njegova režima i stranke. Oni danas jednoglasno tvrde, da je feudalistički karekter Bethlenova režima neodstraniva zapreka razvoju madžarske vanjske politike i da je životno pitanje zemlje, da se reformira sistem u demokratskom pravcu. Ni najdalekosežnije neprijateljsko klevetanje ne može madžarski javni život srozati tako nisko, da bi ustvrdilo, da bi prvi ljudi madžarskog javnog života mogli poći tako daleko, da u svrhu traženja jakih argumenata protiv vlade, vuku ove iz bunara vanjske neprijateljske propagande. Tko je pozvaniji, da pozna i karakterizuje pravo značenje vladajućeg sistema, nego oni, koji su vladali zemljom?

No nije ni Mala Antanta osamljena glede optužbe, da »kleveće« Madžarsku izvan njenih granica. Nedavno je upravo na madžarsku provokaciju ispitala madžarsko unutarnje stanje takova korporacija, čije članove odlikuje vanredno znanje, karakter i ljubav prema pravdi i istini. Izvršni Odbor Druge Internacijonale sastoji se iz najmarkantnijih ličnosti socijalnodemokratskih stranaka svijeta, koji su svijesni težine svojih izjava i ne nasjedaju stoga nikakovoj propagandi i izriču svoje odluke tek nakon najtemeljitijeg istraživanja. I ova korporacija našla je za shodno, da ovaj sistem »obilježi« ovakovom »klevetom« i jednostavno je pozvala madžarsko seljaštvo i radništvo, da zbaci sa sebe sistem »sredovječnog feudalizma«. Ovakovo je internacijonalno mnijenje socijalne demokracije. A s ovim mnijenjem saglasni su mnogi odličnici građanskog političkog života, koji su došli u položaj, da dadu izjave o madžarskim prilikama. Vrlo odlično društvo takovih klevetnika prikazala je jedna madžarska revija, koja izlazi pod Bethlenovom redakcijom, kad je intervjuisala neke francuske državnike. Ako se prema ovima može pojaviti sumnja pristranosti, to se ipak ovo ne može predbaciti lordu Rothermeru, koji sa vanrednom ambicijom radi u smjeru postizavanja uspjeha madžarske vanjske politike. Ovaj je Rothermere već nekoliko puta upravo očajnički uskliknuo, da Madžarska ne može računati na zadobivanje simpatija svjetske javnosti sve dok ne odstrani ostatke sredovječnog feudalizma.

No suština stvari sastoji se u tome, dali je iz stvarnih razloga neopravdano predbacivanje, da je Bethlenov režim feudalistićan. Dokaz istinitosti u ovom smjeru veoma je lagan.

Posvema je suvišno istraživanje tisuću pojava života, već je dovoljno, ako pogledamo dva glavna potporna stupa, na kojima stoji čitav državni život. Administracija i legislativa su dvije glavne institucije, koje označuju politički sistem. Dolazi li u tome do izražaja feudalizam, koji znači izuzetno pravo oligarhičke klasne vladavine?

Sad su baš u Madžarskoj provedeni izbori samoupravnih tijela prema Bethlenovu zakonu. Izbori su provedeni u dva maha. Najprije su virilisti, veleporezovnici, birali iz svoje sredine. To je odlučilo sudbinom izbora, jer za ove je osigurana već unapred većina. A što u Madžarskoj znači ovaj izuzetni položaj bogataša? Najznatniji dio samouprava otpada na županijske samouprave, na teritoriju kojih dolazi najjače do izražaja zemljišni veleposjed. A ovaj je u rukama svjetovne i duhovne oligarhije. Gdje još ima županija, kao što je n. pr. fejérska, gdje veleposjed iznad 1000 jutara iznosi samo 47 % zemljišta, ipak i ovdje zahvaća veleposjednička klasa svu vlast, jer ona bira županijsko časništvo, a novi upravni zakon osigurava joj drakonsku disciplinarnu vlast. Stare gradove zamijenili su doduše dvorci, no gospodari ovih dvoraca ostali su jednako svemogući gospodari poput gospodara gradova i drže u rukama administraciju županija, koja potpomaže biranje narodnih poslanika, koji su i opet stupovi režima.

Istina je doduše, da je u Madžarskoj namjesto staleške vladavine uveden sistem narodnog zastupstva, dakle emacija narodne volje. No može li biti riječ o parlamentarizmu u demokratskom smislu, kad je baš u onim kotarevima, gdje se radi o vlasti oligarhije, a to su kotari u provinciji, glasanje javno? Za 199 mandata Donje Kuće između ukupnih 245 bilo je javno glasanje. Upravitelja glasanja izašilje županija, a glasanjem ravna kotarski predstojnik i ostali od vlade zavisni činovnici. Uspjeh pokazuje rezultat prošlih parlamentarnih izbora, kad je u kotarevima tajnog glasanja vlada došla u manjinu, a naprotiv u kotarevima javnog glasanja postigla 100 %-ni uspjeh, jer se radilo o rajonima veleposjeda. Što se Gornje Kuće tiče, ondje sjede svjetovni oligarhi i crkveni veleposjednici zajedno sa biranim članovima, koje biraju županije – njihove županije.

Nije dakle samo momentana pojava, da je legislativa i administracija prema Bethlenovim zakonima u rukama feudalističkog veleposjedničkog staleža, nego je to stalna pojava i ova klasa daje smjer unutarnjoj i vanjskoj politici dakako u saglasju sa svojim materijalnim interesima, kako je to bio uvijek slučaj kroz duga stoljeća madžarske povjesti. Bethlen može svom sistemu dati koji mu drago cimer, može ga nazvati i agrarnom demokracijom radi onih 14 izabranih seljačkih poslanika, koje drže poput figura u svojoj stranci, može ga nazvati i liberalizmom obzirom na djelovanje valjda jednog tuceta svojih poslanika, koji smiju od vremena do vremena dati oduška liberalnim govorima, no ovim trikovima ne će nitko nasjesti, tkogod može da pregleda kroz koprenu fraza. Svjetska javnost bez ikakove propagande progledala je ovu igru i zato će ostaviti na snazi svoju poraznu osudu, doklegod će na tijelu Evrope biti ove ogavne mrlje feudalizma.

Dr. O. HOFFMANN

Digitized by Google

BUDUĆNOST CIONIZMA

I.

Kritičari Marksa vole upozoravati na činjenicu, da se mnoga marksistička »proročanstva« nisu ispunila. A uistinu je upravo začudno koliko se je obistinilo očekivanja, koja su izrekli Marks i marksisti. Nismo uvijek bili obradovani radi tačnosti tih proročanstva, jer su se ona često sastojala u tome, da je trebalo proricati neuspjeh jednome pothvatu, za koji smo željeli, da bude uspješan. Ko ne bi bio želio, da je uspjelo smiono djelo Lenjina i da je donijelo Rusiji socijalizam, a odanle i cijelome svijetu! I nikako nas ne veseli, što se je obistinilo naše strahovanje, da će Lenjinova metoda loše svršiti.

Jednako je tako i sa cionizmom. Njegov cilj je vrlo simpatičan: da izmučenom židovstvu dadne domovinu, u kojoj može sobom slobodno da raspolaže i gdje je osigurano protiv svakog zlostavljanja. Samo nerado smo mi (pod tim »mi« treba razumjeti čitavu socijalnu demokraciju do rata) došli do uvjerenja da Palestina nije zemlja, koja će sakupiti židovstvo kao narod i ujediniti ga u jednoj nacijonalnoj državi. Palestina je za to premalena. Ona bi u najboljem slučaju mogla primiti 2 od 14 milijona Židova čitavog svijeta. Danas broji oko 150.000 židovskih stanovnika. Osim toga Palestina leži potpuno u području orijentalnog, islamskog svijeta. A židovstvo se osim malih iznimaka nalazi u području evropske kulture, kojoj pripada i Amerika, s kojom je ono usko srašteno, i u kojoj je postalo gotovo nenadoknadivim faktorom. Samo ograničeni lokalni patriotizam može u Evropi smatrati Židove kao strance. Nasuprot bi Židovi morali ostati stranci u području islamskog svijeta.

Za preseljivanje evropskih Židova baš u Palestinu govori samo jedna činjenica: uspomena na stanje, koje je prestalo da postoji pred 2 i pol milenija. U god. 722. pr. Kr. razorili su Asirci židovsku državu u Palestini. Samo je Jeruzalim ostao slobodan. Ali doskora (586.) osvojili su ga Babilonci. Židovski se je narod razvijao, ali ne u Palestini, nego u diaspori, u rasulu. Doduše su Židovi g. 538. dobili dozvolu od Perzijanaca, da svoj grad obnove, ali on nije više glavni grad narodne države, koja bi obuhvaćala cio narod, već grad u nežidovskoj sredini; on je bio zavjetovalište, mjesto Jehovina hrama, kojemu su hodočastili Židovi iz čitavog svijeta, da se predadu historičkim uspomenama i mesijanskim nadama. Židovi u diaspori prestali su hebrejski govoriti, a doskora su to učinili i stanovnici Palestine.

Židovi nisu više nikad postigli državnu samostalnost. Jerusalim je sa svojim područjem najprije bio pod Perzijancima, zatim od vremena Aleksandra Velikog pod Grcima, konačno pod Rimljanima, koji su ga godine 70 po Kr. razorili i poništili zadnje ostatke njegove samostalnosti. I ako danas Židovi u XX. stoljeću p. Kr. misle, da svoju nacionalnu državu moraju osnovati baš u Palestini, onda je to historijsko pravo, na koje se oni pozivaju, još labavije nego bilo koje drugo historijsko pravo. Ono je starije više od dvije hiljade godina.

Za nas socijalne demokrate historijsko pravo ne pruža nikakove podloge za bilo koja potraživanja. Socijalno-demokratske stranke sve su do svjetskog rata gotovo jednoglasno odbijale cionizam. I velika većina Židova u našim redovima činila je to isto sa najvećom odlučnošću. Oni su na nj nazirali kao na jednu romantično-reakcijonarnu utopiju, koja je bila razumljiva uslijed žalosnog položaja židovstva, ali koja je bila bezizgledna. Svjetski je rat ponovno oživio cionizam i na oko mu dao neku realnu podlogu, te time kod mnogih naših drugova uskolebao negativno stanovište, koje su oni do tada imali prema cionističkim težnjama. Židovi nisu išli u svjetski rat kao jedna posebna nacija sa posebnom politikom, koju su oni suprotstavili politici drugih naroda. Oni su svojim držanjem dokazali koliko su se oni i usuprot svoje tradicionalne osebine, stopili sa narodima u kojima su živili. Židovi koji žive u Njemačkoj osjećali su se kao Nijemci, a oni u Francuskoj kao Francuzi. Ni jedan zajednički židovski interes nije mogao da prekrije nacionalne suprotnosti između Nijemca i Francuza. Njih malo, koji su znali, da to premoste, činili su to kao pacifisti u zajednici sa nežidovskim pacifistima, a ne na podlozi židovstva. Usuprot toga nekojim je vladama izgledalo shodno, da Židovima kao takovima dadu stanovita obećanja, da ih za sebe predobiju. Židovstvo je bilo postalo vrlo važan faktor evropske politike kako po svom znanju i umijeću, tako i po svom novcu. Na obje strane, kod antante i kod centralnih vlasti, primamljivost cionizma postala je najuspješnije sredstvo demagogije u redovima židovstva. To sredstvo su tim rađe upotrebljavali, kad su Židovima obećavali nešto što im sami nisu trebali dati, već što im je trebao da odstupi neko drugi, to jest Turska. Osim toga očekivala je svaka od zainteresovanih velevlasti, da će im Židovi u Palestini poslužiti kao pomoćna trupa za njihove vlastite imperijalističke ciljeve.

U smislu ovih ciljeva objelodanio je profesor Ballod godine 1917. jedan spis »Palestina kao židovsko područje za kolonizaciju«, u kojem je on naveo »da je u interesu Njemačke i Austrije ako se u Turskoj nasele veće mase Židova«. U prvom redu radi toga, da se na ljudima i sredstvima osiromašenom turskom savezniku privedu novi ljudi i nova sredstva; zatim radi toga jer doseljeni istočni Židovi govore njemački, koji će na taj način unapređivati trgovinu Turske sa centralnim vlastima. I konačno radi toga, jer će Židovi u Palestini biti protuteža Engleskoj prijateljski naklonjenih Arapa. Međutim su isto kao i Nijemci mislili i Englezi, da će umnoženje židovskog pučanstva u Palestini koristiti i njima pod predpostavkom, da će to pučanstvo u uslovima svoje egzistencije biti ovisno o postojanju tamošnje engleske vlasti. Već u novembru 1917. obećao je Balfour Židovima u Palestini doduše ne nacionalnu državu, ali domovinu za nekoliko hiljada Židova, koji će tamo dotle sigurno stanovati, dok nad njima budu bdile engleske bajonete. Tim je u stvari bilo malo rečeno, ali ipak su se time dali obmanuti ne samo cionisti već i mnogi nežidovski krugovi, što više i mnogi su partijski drugovi vjerovali, da je useljenjem u Palestinu nekoliko stotina hiljada Židova, riješeno židovsko pitanje i osigurana budućnost židovstva. Ali u stvari novi uslovi nisu popravili izglede cionizma.

II.

Već godine 1921. prikazao sam u mom spisu »Rasa i židovstvo«, da će useljivanje Židova ići vrlo sporo. To se do sada pokazalo. Od 1922. do 1928. uselilo se u Palestinu ukupno 92.000 Židova, od toga ponovno iselilo 24.000, tako, da ih je u zemlji ostalo 68.000 pored onih 80.000, koji su već od prije tamo bili. O tome sam ja u mom spisu slijedeće rekao: »Trajanje, koje bi bilo potrebno židovskoj kolonizaciji, da ona dadne Palestini židovsko obilježje ne bi sačinjavalo još argumenat protiv nje, kad bi vrijeme radilo za cionizam isto tako kao za socijalizam t. j. kad bi se uslovi za njegovo ostvarenje u toku ekonomskog i političkog razvoja trajno poboljšavali. Ali to nije slučaj kod cionizma i u tome leži njegova temeljna slabost. On ne može da čeka, jer se politički uslovi njegovog sprovođenja moraju rapidno pogoršavati. Što on ne postigne u najbližim godinama ne će mu nikada uspjeti. On negira pravo samoopredjeljenja naroda i nasuprot tome proklamira historičko pravo, koje je danas

Digitized by Google

nasuprot tome proklamira historičko pravo, koje je danas posvuda zatajilo, čak i tamo, gdje ga nastoje sprovesti i najjači.«

Židovi dolaze u Palestinu samo kao privjesak jedne imperijalističke velevlasti, kao pomoćnici njezine kolonijalne, osvajalačke politike. Ali ta je politika osuđena posvuda na propast. Na njoj se ne može izgraditi ni jedna trajna socijalna uredba. Da to pokažem govorim ja u mom spisu o već citiranim navodima Balloda, koji je između ostaloga hvalio cionizam i radi toga, jer je on imao biti kao protuteža Engleskoj prijateljskih Arapa. Ja na rečenom mjestu kažem slijedeće: »Međutim su pobjedili Englezi, ali su Arapi za njih postali isto tako nezgodni kao nekoć za Turke i sada se cionistička stvar iskreće, i procjenjuje se židovske koloniste u Palestini kao saveznike Engleske protiv Arapa, koji teže za samostalnošću. Kod svih ovih promjena jedno ostaje trajno: ovisnost židovske kolonizacije od pobjedonosnih evropskih velevlasti i oprečnost ove kolonizacije prema Arapima. Oboje prirodno proizlazi iz danih ekonomskih i političkih uslova. U tome nalazimo osnovni razlog za neodrživost cionizma. Židovska kolonizacija u Palestini mora propasti čim propadne engleskofrancuska prevlast nad Prednjom Azijom (sa Egiptom). A to je samo pitanje najkraćeg vremena. Rat je u velikoj mjeri ojačao arapski nacionalizam. Sami Englezi su tome mnogo doprinijeli time što su na nj apelirali, da tako dobiju jednog saveznika protiv turske vlasti. Sada ne mogu, da se riješe duhova, koje su izazvali. Kao svuda, tako je i u Prednjoj Aziji neizbježiv duh nacionalnog samoopredijeljenja, jer je on već zahvatio široke narodne slojeve. Arabija je gotovo već samostalna, Mezopotamija, Egipat i Sirija biti će kroz nekoliko decenija slobodne i kroz to će vrijeme evropski protektorat, koji one još neko vrijeme moraju podnašati, sve više gubiti svoju vlast. Više se ne može sumnjati u konačnu pobjedu Arapa. Pitanje je samo, da li će ta pobjeda biti izvojevana mirnim metodama postepenog dokidanja koncesija ili kroz jednu periodu divljeg gverilskog rata i krvavih ustanaka. Engleski način vladavine upućuje više na prve, dok francuski više na ove zadnje metode. Kakogod se taj preokret odigrao uvijek će račun platiti siromašni i slabi židovski naseljenici u Palestini. Oni će se između svih evropskih elemenata u Prednjoj Aziji najmanje moći braniti, najteže će moći pobjeći a ipak će biti smatrani kao najopasniji neprijatelji, jer oni svojom kolonizacijom dokazuju ne samo da žele ostati u zemlji, već i da potpuno potisnu vodeće žiteljstvo. Može se posmatrati kao pravu sreću za patničke Židove, da će cionistička kolonizacijona politika po svoj prilici vrlo polagano kročiti. Ima nade, da žrtve, koje će biti izazvane politikom cionizma, ne će biti mnogobrojne. I to jedne politike, koja ništa drugo ne postizava, nego da oduševljene Židove sa neizmjernim troškovima i velikim žrtvama transportira iz područja, gdje prestaju pogromi židova u područja u kojima će ti pogromi nastupiti najvećom snagom, ako cionistički program makar i najmanje bude oživotvoren. Ovakovo iskretanje vlastitih namjera u potpunu suprotnost neizbježivo je ondje gdje se pravila za rad u sadašnjosti ne crpe iz proučavanja te sadašnjosti, nego se podliježe diktatu izazvanih sa blasti daleke prošlosti.«

Krvavi događaji od 1929. god. utvrđuju na strašan način strahovanja, koja sam predviđao 1921. Neka ovi događaji pridonesu barem tome, da pokažu prijateljima židovstva, da njegova budućnost ne leži u orijentu, u svijetu islama. Cionizam je uvijek bio bezizgledan kada je htio da bude pokret, koji će da oslobodi cijelo židovstvo. Ali on postaje upravo strašna opasnost za one odabrane ljude, koji troše silne snage kako bi djelovali u Palestini kao pioniri židovske kolonizacije. Cionizam je beskorisno žrtvovanje ovih odličnih elemenata. Nedavni pogrom židova u Palestini velika je opomena. Bilo bi dobro da se na nj svrati pažnja i da ga se tačno ocijeni.

KARL KAUTSKY

Što su naučili u svijetu . . .

? Rezultati jedne gradske komisije

Pred kratko vrijeme otišla je jedna komisija grada Zagreba u inozemstvo da na svoje oči vidi kako tamo ljudi žive. Tek što se vratila saopćuje nam što izravno što opet neizravno, da su gradske daće u Brnu i Pragu znatno više nego u Zagrebu. – To je onako prilično i sve što smo do sada o tim putovanjima čuli; o gradovima sa n i ž i m daćama ne govori se ništa. – Ne mora nam se za to reći da smo zlobni, ako kažemo, da je komisija bila samo za to i izaslana kako bi se novi tereti, kojim gradska općina kani obdariti pučanstvo, opravdali. Radi toga zaista nije trebalo naročite komisije. Kolike su daće u tim gradovima, mogla je gradska općina doznati i pomoću budžeta tih gradova. Tereti mogu naime tamo biti i dvostruko veći od naših, a da ipak ne mogu našim prilikama služiti za mjerilo. Ako čovjek mnogo zasluţuje, može mnogo i plaćati. Glavno je pitanje uvijek k o l i k i j e t e r e t n a o n o m m i n i m a l n o m d o h o d k u, k o j i j e p o t r e b a n z a g o l i ž i v o t. To nas zanima i tek na osnovu takovih podataka mogli bismo raspravljati o samoj stvari. No kad se baš povlači paralela između Praga – Brna i Zagreba, možemo i o tome govoriti. Čehoslovačka je industrijalna zemlja. Ali i tlo raspoloživo za agrikulturu obrađuje se savršeno. Razne agrarne gospodarske organizacije toliko su obrazovale seljaka, da ono malo zemlje obrađuje najracionalnije. Osim te gospodarske kulture, nesravnjivo je viša i opća kultura sela i zemljoradnika. Svakodnevna je pojava da nađete svršenog agronoma na motornom plugu ili iza sijalice.. Selekcija sjemena, biljki, stoke, tamo je alfa i omega zemljoradnika. Takav seljak ima i k o n z u m n u s n a g u. On producira, ali i konzumira. Takov eto seljak okružuje gradove Prag i Brno! Svako neka si sam pretstavi razliku između okoline Zagreba i ovih gradova, pa će mu biti odmah jasno kako je šepava paralela povučena po slavnoj našoj komisiji i kako su joj pogrješni rezultati što ih iz te usporedbe povlači. – Seljak zagrebačke okolice, one najbliže – kako tako, ali onaj dalje u toj usporedbi pretstavlja pravu žalost. A grad živi od svoje okoline, on se prirodno može i razvijati samo u materijalnim i kulturnim granicama svoje okoline, on je naprosto plod svoje okoline. On se može razviti preko te granice, ako za svoje pučanstvo nađe uposlenja putem eksporta. Ali na tom području Zagreb je opet u sporedbi sa ona dva grada vrlo, vrlo slab. Prag je osim toga glavni grad jedne kulturno i materijalno jake države, a Zagreb sjelo jedne dosta siromašne oblasti.

Iz svega toga proizlazi, da grad Zagreb ne radi ni malo ispravno kada preko svojih sila teži za mnogim ustanovama drugih gradova, koji ih također nisu imali dok su bili u prilikama današnjeg Zagreba.– Traži se na sve strane veliki zajam za grandioznu klaonicu, isto tako za tržnicu. Sve to radi vječita ambicija »da možemo strancima što pokazati«. A ti stranci doista se tome svemu čude, ali njihovo čuđenje posve je druge naravi. Oni se č u d e k a k o t o m o ž e jedan grad kao što je Zagreb p l a ć a t i i u z d r ž a v a t i. Ne čude se oni našoj genialnosti - kako to mnogi pogrješno misle – nego našoj smionosti (neću da kažem hohštaplerovštini).

Digitized by Google

Govorite sa mesarima o novoj klaonici, pa ćete se iznenaditi! Čuti ćete, da će novi troškovi poskupiti meso znatno. A tržnica? Može još dvadeset godina ostati na našim trgovima. Ali i to se dade racionalnije urediti. Zašto na malim trgovima ne bi mogao stajati jedan paviljon u koji se spremaju one klupe? Nego te klupe oko 3 sata po podne vucare sa traktorom bog te pita na koji kraj grada, a već oko 11 sati noći voze ih opet natrag! Za veliki trg našlo bi se mjesto za spremište u kojem susjednom dvorištu. A što je sa rezervama povrća za svaki slučaj? Za to se već brine špekulacija. Ljudi hoće da žive i jedva čekaju na zgodu. Baš sada se eto pojavila manija otvaranja dućana za prodaju povrća, voća i sličnih namirnica. Jedan je počeo i već ih ima svuda. Pitanje tržnica time ja za narednih 20 godina sa daleko manje troška riješeno. Do sada smo barem kupovali te namirnice od seljaka, iz prve ruke, a kašnje ćemo iz druge i treće. Porastom grada priučavaju se i okolni seljaci vrtlarstvu, a to je baš dobro za njih i za nas. To baš i jest taj napredak i za to nema opasnosti za opskrbu grada kakov je Zagreb. Mnogo veća je opasnost dug od novih sto dvijesta milijuna, koji valja ukamatiti i otplatiti. To je od prilike tako, kao kad tašta žena ograničuje važne potrebe kućanstva da si kupi nakit. Ali ono je stvar njezina i njenog muža, a ovo se tiče nas sviju. U tom je tragika... SL. H.

Student

Đavo nije htio biti šegrtom, veli narodna poslovica; nije naime htio biti šamaran i maltretiran, kao šegrt što biva. Neku posebnu draž osjećaju poslodavci i njihovi poslovođe. da svoje šegrte na skromnost nukaju, pače batinama prisiljavaju. Tako da zaprljani voze teška kola najživljim ulicama grada; da težak alat nose po nekoliko kilometara do odredišta, i da dnevno dobivaju po nekoliko nemilih ćušaka; a kako je to teško dečku, kojemu dodijaše srednjo-školske klupe i velike crne ploče.

Možemo pojmiti zašto gosp. đavo nije htio biti šegrtom ali nam nije poznato, zbog česa nije htio biti študentom. Uopće ne znamo da bi đavo bio obavljao funkcije študenta. Za cijelo se je Faustu prikazao u spodobi fahrender Scolast. To je učenjak, a nije študent.

Kad čovek stvar razmotri, položaj je študentov gori od onoga šegrtova, jer potonji obično ima kod gazde svu opskrbu, dok je študent većinom čedo sokaka bez ikakove opskrbe. Študent je gospodin bez gospodstva, raja bez prosjačenja. Študent je neko čudo čovjeka; unicum ljudskog bića. Prastara je ona, »non in solo pane vivit homo«; obratno jer študent mora da živi »in solo verbo«, mora da živi o hranivosti svoga učenja u prkos onoj, »primum est vivere, et tunc philosophari«.

Čudno je to ljudsko društvo, zagonetna je ta arena životne borbenosti. David se je hrvao lavom, ali mu je bio dorasao. Morituri te salutant – natjecahu se gladijatori, ali im snaga bijaše pojednaka. Nu u ljudskom društvu, uz obraze svim nosiocima tolikih dosadanjih filozofskih sistema i njihove etike, borba je strašno nejednaka. Na ovome svijetu nema čovjeku, tome kralju svih svjetova, na hrpi nagomilana blaga, pak da se hrvači uz jednako im podijeljenu snagu zalete, tko će jače i sposobnije iz gomile da zahvati. Uopće nema te gomile, raznešena je, a hrvači su strahovito nejednakom snagom i sposobnostima nagrađeni.

Ta kakova egalité francuske revolucije, kad je ta njena buržoazija u egoizmu neograničena. Ima li bogataš milijon dinara mora ih imati deset; ima li ih deset, pošto ih toliko ima njegov takmac, mora ih imati dvadeset; ali pošto uvijek imade takmaca, mora sezati gramzljivošću do bezgraničnosti. Pa kako će se golišavi sirotan natjecati s takvim silnikom, kad bi i nadalje postojala gomila ljudskih dobara na raspolaganju, a kamo li kad ju je bezgranična hlapljivost raspršila i raznijela?

Nema u svijetu, kad ga čovjek ovako pravo promatra, altruizma ,nego je sve jedan bezgranični egoizam. Nema takmaca, koji bi zaostao u svome jurenju ka gramzljivosti, ogledao se natrag uz »čekaj, da nešto ostavim za svoju okolinu, za drugoga, što će meni sve; ta ja se ponašam hoteći imati više i više novca, kao da sam na toj zemlji sam, a kad tamo ima nas blizu dvije miljarde. Moram i ja leben und leben lassen kao onaj dobroćudni direktor teatra u Faustovu prologu. Ta novac je općenito dobro za zajedničku izmjenu dobara i to se protivi i nacijonalnoj ekonomiji i etici i pravičnosti, da ja što više i zapravo nepotrebno priberem u svojoj šaci, i tako drugome otmem. Ja i moji takmaci da imamo mnogo, premnogo i sve, a drugima, većini ništa, jer nije više preostalo ništa. Međutim ću ja svoju energiju i te kako moći i nadalje uposlivati, dočim rad, marljivost i energija lična nijesu bezuslovno vezani uz neprekidno stjecanje i nagomilavanje blaga.«

Sva moderna tehnika u prvome je redu na korist onih, što obiluju i rade novcem; što je veće usavršavanje strojeva, tehnike, to je manje potreban broj ljudi, da radi oko tih strojeva. Svake je godine 18 milijuna ljudi više na svijetu, pak je paradoksno, što će biti nadalje u socijalnome pogledu, kad je uvijek više ljudi na broju, a uvijek je manje njih potrebno za rad. No najveći je paradoks gledom na ljudski egoizam kako to poviše vidjesmo.

Taj je egoizam toli odlučan, da bogataš hladnokrvno porine dasku s leđa svoga obilja, da po njoj ne pokroči k njemu u blaženi zagrljaj prave jednakosti njegov iskrnji, kao što je porinuo dasku s odmičuće lađe kriomčar bijeloga roblja za V. Hugo-ovim »L' homme qui rit«. V. Hugo u svom romanu »L'homme qui rit« opisuje krijomčare bijeloga roblja, kako jednoga dana proganjani od engleskih državnih stražara na cijedilu ostaviše na jednome otoku u Canal la Manche jednoga dječaka, kojemu u svrhu prodaje ciganima bijahu izobličili lice tako, da se dječak uvjek smiješio i izazivao druge na smijeh. Bojeći se kazni otsaviše dječaka tako, da ga izvabiše na kraj i onda jedan krijomčar vraćajući se u lađu porinuo je ulaznu dasku tako, kao da je sama poklizнula.

Pogotovo u zimi našemu študentu bolan izbije iz duše krik na prolazu mimo kojeg izloga suhomesnate robe, izloga toplih vunenih čarapa i dobrih cipela te runasta odijela; ledeno vruć znoj ga zapari, kad prođe mimo oznojenih stakala, a u njegovoj slaboj, prokisloj sobici tako je hladno, uz grčevite trzaje hladno. Remarque-ova knjiga pobudila je senzaciju gledom na grozote rata, ali evo ne manjih grozota u miru. Ondje čovjek iščezava kao tobože nekakav junak, a da li će se ovdje, u miru, ubiti poput kukavice na inat Hamletovu monologu »to be or not be«, gdje Shakespeare dokazuje da je samoubojstvo besmisleno i luđačko zločinstvo.

Ostadosmo u tečaju stvari na onome mjestu, kako se đavo ne da ni u šegrte ni u študente. Le Sage-ove diable boiteux pače toliko se divi mukotrpnome študentu, da njemu samome otkriva krovove glavnoga mu grada Madrida i istinski mu predočuje šaroliki život njegovih sugrađana. Bilo kako bilo Faustov đavo ipak ima nešto od putujućeg študenta, jer možda kod Nijemaca nije študentima tako slabo kao kod nas. Činjenica je da bečanke brucoša nazivahu Herr Doctor i na njegovo poricanje odgovarahu: »Lassens gehen, Sie werden schon sein«. A u Zagrebu: »Ne otpirajte, Francika, predj vrata dok ne pogledate črez okance da nij koj prokleti študent jer ga se ne bumo više rešili.« Tko bi nabrojio sve psosti, predočio lupu vratima kad se študent pojavi na ulazu koje zagrebačke milostive. Trgovački pomoćnik ili obrtnički kalfa na pitanje milostive: »Nisu morti gospon študent« odbrusi: »Kaj ne vidiju milostiva, po mom ancugu, da nis študent«. Zagrebačke milostive išle su tako daleko, da su u oglasima »Novosti« i drugih zagrebačkih novina izričito naglašavale da ne primaju študenta na stan.

Digitized by Google

Osim šačice svi su zagrebački studenti siromašni, a ima ih nešto ispod 4000; raja, kako jedan od njih dodade. U paviljonima u Vodnikovoj ulici mogu zakloniti glavu njih oko 300, a ostali stanuju svakojako po periferiji bez tramwajskih karti, koje imaju toliki činovnici i radnici. Većina je studenata vrlo siromašna, raja. Hrana u centralnoj menzi stoji mjesečno 360.– dinara, u Pavla Radića ulici 420.– dinara, slaba jedna i druga. Premda 1 litra mlijeka ima hranivosti 48 dkg. govedine, 50 dkg teletine, 45 dkg svinjetine, 2.50 špinata, 1.80 kg jabuka, 3½ l piva, 8 jaja, 12 žemlji, 2.60 krompira (ali to bi imalo biti neobrano mlijeko, što nauka ne spominje), ogromna većina studenata ni ne vidi mlijeka, a kamo li da bi ga okusila. Na periferiji stanovi stoje od 200.– dalje, bez higijene, bez svijetla, udobnosti, ogrijeva i čistoće. O kupatilu ni govora.

Kazališnih karata nema kao ni tramwayskih, a tako ni onih za kina. Za seljake je bilo predstava, za studente nikada. Zagrebački zbor je odbio molbu Jug. Akademske čitaonice u pitanju ulaznica, makar da su bile medicinsko-farmaceutske izložbe. Za nekoje političke uhapšenike među studentima bilo je i velika interesovanja od strane raznih društava ,ali za ostale studente nikako. Studenti su bili po svim političkim strankama izrabljivani. Bilo je tu izgubljena vremena, razdrtih odijela i pocijepanih cipela; razbitih glava i polomljenih kostiju, a kako su ocevima otadžbine vjerno služili izbija iz okolnosti, da su studenti silazili u suptilne detalje programa tih stranaka, jer su se bili pocijepali u više frakcija jedne cjelcate stranke; u ostalom koja velika i obilna rijeka ne udara u pritoke?

Naš dakle student nema ni dobra stana, ni ogrijeva, ni dobra topla odijela, ni obuće, ni dobre hrane ni ma kakva doručka, dok često mora biti diletantom u svim dotičnim zanatima, da udovolji onoj: krpež i trpež svijet čuva. Kad će mu biti bolje? Kad društvena humanost i njegova etika budu u istinu humane i etične ..

W.

Pregledi

KULTURNI

Dr. Mirko Kus-Nikolajev: Marx.

U potpunoj oskudici moderne socijološke, a posebice marksističke literature na našem jeziku, vrlo nam dobro dolazi monografija Dr. Kusa-Nikolajeva, u kojoj nam pisac u pregnantnoj formi prikazuje bitni dio socijalno-filozofske i ekonomske nauke Karla Marksa. Piscu je uspjelo, da i pored premalenog prostora od samih 20 stranica, u stvarnom prikazu, a uz pomoć vrlo pomnjivo izabranih citata iz raznih marksističkih pisaca (Maxa Adlera, K. Kautskoga, itd.), prikaže onaj veliki i teški kompleks Marksovih teorija; a što je najvažnije: da tu nauku učini pristupačnom i najširem krugu čitatelja. Konačno će ova Kus-Nikolajeva monografija sigurno doprinijeti i tome, da će se dobrim dijelom raspršiti mnoge tendencijozne gluposti i mnoga kriva shvaćanja, koja su u građanskim redovima rašírena o naučnoj vrijednosti i značenju marksizma.

I neznatna cijena od 5.– dinara neka ovu vrlo potrebnu knjižicu učini što proširenijom u čitalačkoj publici.

ab.

POLITIČKI

Razvoj socijalističkog pokreta.

Promatrajući razvoj radničkog pokreta u pojedinim zemljama, možemo u posljednjih 10 godina opaziti, nakon izvjesne trenutne pometnje u prvo vrijeme nakon velikog rata, stalno konsolidovanje i napredovanje socijalističkih stranaka priključenih II. Internacijonali, koja stoji na principu demokracije i parlamentarizma. Ako je još prvih nakonratnih godina, pod neposrednim utiscima Ruske Revolucije i izvršenog političkog prevrata u centralnoj Evropi, moglo još izgledati, da će radnički pokret okrenuti leđa II. Internacionali i krenuti avanturističkim stazama, to nam minuli desetgodišnji razvoj pokazuje upravo obratno. Komunistički pokret u relaciji sa socijalističkim neprestano slabi, a u mnogim zemljama ne može da se uopće smatra pokretom širokih radničkih masa. Socijalna demokracija je isto tako izvojštila bitku i sa desnim ekstremom, te je tako postala garancijom demokratskog poretka u Evropi i u svijetu.

U potkrepu naših gornjih izvoda neka posluži slijedeći pregled socijalističkih mandata u pojedinim evropskim parlamentima:

Digitized by Google

	1920.	1921.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Belgija	70	66	66	66	79	79	79	79	70
Vel. Britanija	57	57	191	151	151	151	151	151	288
Čehoslovačka	109	109	84	85	88	46	46	46	46
Danska	48	48	48	55	55	53	53	53	61
Estonska	18	18	15	15	15	24	24	24	24
Finska	80	80	53	60	60	60	60	60	60
Francuska	56	56	56	102	102	102	102	101	101
Danzig	40	40	30	30	30	30	42	42	42
Litva	14	14	9	9	9	15	15	15	15
Letonija	37	37	37	37	36	36	36	36	36
Luksemburg	15	15	15	15	9	9	9	9	9
Njemačka	102	102	102	100	131	131	131	131	153
Nizozemska	22	22	20	20	24	24	24	24	24
Norveška	18	8	8	32	32	32	59	59	59
Austrija	69	69	68	68	68	68	71	71	71
Švedska	82	99	99	104	104	104	104	90	90
Švicarska	41	41	43	43	49	49	49	50	50
Ukupno	878	881	994	992	1042	1013	1055	1040	1119
Broj svih mandata	3851	3879	3822	3792	3815	3822	3817	3844	3844%
socijalističkih mandata	22,8	22,7	24,7	26,2	27,3	26,5	27,6	27,1	31,4

Kao što se iz gornje tablice vidi napredovale su socijalističke stranke II. Internacijonale u razmaku od 10 godina od 878 na 1199 mandata, t. j. za 38 procenata. Taj se porast ogleda i iz procenta socijalističkih mandata prema ukupnom broju svih mandata, koji je u razdoblju od 1920. do 1929. poskočio od 22.8 na 31.4. Procenat komunističkih glasova u Evropi dosegao je svoj vrhunac godine 1923. (5.5 proc.), a nakon toga nastupa tendencija pada (god. 1929 : 4.1 proc.). Opadanje komunističkog pokreta ogleda se i iz činjenice, da je god. 1923. na svakih 100 socijalističkih mandata dolazilo 22.5 komunističkih mandata, dočim je god. 1925. na 100 socijalističkih mandata otpalo 13.1 komunističkih mandata.

Socijalističke stranke II. Internacijonale imaju sada bilo same za sebe ili udružene u raznim koalicijama političku vlast u Engleskoj, Danskoj, Njemačkoj, Australiji itd.

B.

*

Dvije vrlo značajne izjave.

I. Član engleske konzervativne stranke Rothermere, poznati reakcionarac i veliki prijatelj današnjeg oligarhijskog režima u Madžarskoj i prijatelj ostalih reakcionarnih režima u Evropi, poslao je madžarskoj vladi telegram, iz kojega vadimo slijedeće: »U mnogom pogledu meni je neprijatno da su se u Evropi umnožile stranke sa ljevičarskim programima, ali ne mogu poricati činjenicu, da će vlade u Evropi u toku nekoliko godina u svim većim državama biti u rukama ljevičara, koji ispovjedaju demokratska gledišta. Moje je shvaćanje, da jedna mala država, kakva je Madžarska, ne može očekivati pomoć od velikih demokratskih vlada, ako ona sama i dalje sprovodi reakcijonarnu politiku.«

II .Još važnija je izjava predsjednika francuske radikalne stranke Daladiera, koji je dobio mandat za sastav nove ljevičarske vlade. On je na jednom javnom zboru među ostalim slijedeće rekao: »U prvom redu je dužnost, da se u Evropi obore sve carinske pregrade, jer nove države, koje su nastale ratom, vide u cariniku i u vojniku jedini izraz svog nacionalnog suvereniteta. Privredna unija Evrope nemoguća je bez paralelnog političkog ograničenja suvereniteta pojedinih država. Da se provede ujedinjenje Evrope potrebno je u prvom redu započeti s razoružanjem... Dok državnici stalno govore o Kellogovom paktu, o Ligi Naroda i o ujedinjenju evropskih država, dotle generalštabni oficiri svih zemalja odgovaraju sa stalnim povišenjem vojnih izdataka.....«

Listak

Tolstojevo evanđelje

Večni Židov putovao je kroz sva stradanja stoleća. Nikad nije bio oslobođen od kletve, koja ga je teretila. Pognut pod proklestvom besmrtnosti došao je i u Rusiju. Kad je zavitlao vihor jednog pogroma, jurnuo je u krvavi vrtlog. Pokraj njega su padala ljudska telesa, osakaćena, obečašćena, ubijena. Ali staračku kožu Ahasvena nije ranio ni jedan ubod, ni jedan udarac.

Zato odluči Večni Židov, da se posluži zadnjim sredstvom, da nađe mir. Radi toga što je Hrista opsovao, morao je večno i bez mira, da seli po zemlji. On je hteo da konačno okaje svoj greh. Pošao je u hrišćansku crkvu i zakleo se, da veruje u Raspetoga i molio sveštenika, da ga primi u zajednicu hrišćana. I tako su krstili Ahasvera. Rešili su ga i njegovog prokletog imena. Od tada se zvao Lav Tolstoj.

Tolstoj je stario. I svakom se godinom pojačavao u njemu strah, da ne će moći umreti. Što, zar je bila njegova sudbina, da sada bude Večni Hrišćanin, kao što je pre bio Večni Židov.

Nakon razmišljanja odluči, da umre mučeničkom smrću za svoju veru.

Napao je sve mogućnike sveta. Usred rata propovedao je veleizdaju protiv svoje otadžbine. Ali silnici, koji su nebrojene žrtve izmučili do smrti, njega su poštedili. I kako se vešala nisu ispraznila od žrtava slobode, povikao je: »Sve sam ja njih zaveo, dođite, uzmite moju sedu glavu; vešajte me, ja vas zaklinjem.« Ali ni jedan krvnik se nije usudio da pristupi posvećenom čoveku.

I Večni Hrišćanin je razmišljao o zagoneci, da samo njega štede i našao je, da valjda mora živeti, jer sam još nije postao hrišćanin, kao ni oni kojima je propovedao. »Ja ću moći umreti istom onda postanem pravi hrišćanin« razmišljao je on i odlučio da to postane. Odbacio je sve zemaljsko i u noći je potajno napustio svoj zamak, svoju ženu, svoju decu, kao beskućni, bolesni prosjak, i namislio da umre, jer je postao jednak Spasitelju.

Ali svet je pojurio za beguncem, našao ga i uhvatio i silom ga hteo povratiti u dvor.

»Oni ne će, da postanem hrišćanin« jecao je starac, »oni me silom preče da to postanem. Oni ne će da se smirim u sirti. Ja se moram rešiti lukavošću. Jer inače moram večno putovati.«

Nato se Lav Tolstoj spružio na bolesničku postelju, pozvao lečnike i umro.

Milijarde malih crnih slova izmiljilo u svim zemljama sveta iz znojnih ljudskih mozgova, da slave velikog mrtvaca; a mnogi su već unapred oprezno iznojili slova.

Sada je bio Večni Hrišćanin mrtav za ljude i niko ga više nije mogao na što siliti. Tada je on otvorio mrtvački sanduk i izišao iz groba i putovao, kao prosjak, bosonog i gologlav, kroz daleke zemlje i propovedao hrišćansko spasenje. Ali niko ga više nije poznavao. On ljudima nije bio ništa drugo već strana, bezopasna luda.

Godine su se nizale a desetleća prolazila. On doduše nije nikoga predobio za hrišćanstvo ali je zato sam postao pravi hrišćanin. Zašto ga je još uvek štedela smrt? Zar strašna kletva još nije bila okajana? I Večni Hrišćanin video je i osećao sve patnje ljudi, kako se međusobno muče i svoju sreću sramote, kako u bolesti vrište i u očaju umiru. Sva ta stradanja gomilala su se u njegovoj duši i davila ga, a on ipak nije mogao umreti. I beda, koju je osećao, terala ga je van u veliku samoću mora, koje je bura dizala prema nebesima. Lav Tolostoj je u neizmernoj boli, drhćućim glasom viknuo nad uzburkale valove: »Zašto me, o Bože, ne puštaš da umrem, mene tvog najvjernijeg poklonika, tvog jedinog hrišćanina?«

Veliki valovi lomili se pred njegovim nogama i kad su se raspadali, čuo je tihi plačni ljudski glas: »Nesretniče, ti si ono što nikad nije. Nikad ne ćeš umreti, jer nikad nisi živeo!:

KURT EISNER

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ulica 42.
Za štampariju odgovara: Stjepan Vidović, Savska cesta 87a. Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34.

Digitized by Google

„ZAGORKA"

crijep za krovove, zidne opeke, cijevi od kamenštine, keramitne i klinker pločice za tarac, pocaklene pločice za oplatu, peći, štednjake i t. d.

"ZAGORKA" d. d. za gradjevnu industriju
Zagreb
Tel. 32-70 i 32-71 — Prilaz broj 30

PREPRODAVCIMA I BIBLIOTEKAMA
NAROČITI POPUST

SAVREMENE NAUČNE ZABAVNE

KNJIGE

U ŠTAMPI: — ZWEIG:
DOSTOJEVSKI
NJEGOV ŽIVOT I RAD

U NAJVEĆEM IZBORU IMA
KNJIŽARA „SVETLOST"
LAZARA P. VUKIĆEVIĆA
BEOGRAD - POENKAREOVA 20.
KATALOG
NA ZAHTJEV SVAKOM ŠALJE
BESPLATNO.

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

EDISON BELL PENKALA LTD.

JEDINA JUGOSLAVENSKA

TVORNICA GRAMOFONA I GRAMOFONSKIH PLOČA

Tvornica:
ZAGREB, B-cesta 35. Telefon 3612, 3613.

Prodavaona:
ZAGREB, ILICA 5 (Oktogon). Telefon 51-67.

Podružnica i tvorničko skladište:
BEOGRAD, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka, Pašaž. Telefon 45-69.
SKOPLJE, Savatijeva ulica. Telefon 170.

Zastupstva:
u svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja uz dugoročne otplate!

Zahtjevajte cijenike!

Tvornice za pamučnu industriju d. d.
Zagreb

Proizvadjaju sve vrsti pamučne tkanine

Digitized by Google

Najstariji domaći osiguravajući zavod

»CROATIA«

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

koju je osnovala općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u **Zagrebu** u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale u **Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu i Splitu.**

***

Preuzima uz povoljne uslove sve vrsti osiguranja kao: na ljudski život, protiv šteta od požara, groma, eksplozije, provalne kradje, tuče (grada), posljedice tjelesnih nezgoda, staklenih ploča protiv razlupanja, chomage, transporta na kopnu i na vodi, autotaksa.

***

Zadružna imovina iznosi preko 70 milijuna dinara.

Do sada isplaćene odštete preko 80 milijuna dinara.

Povjerenici i zastupnici „CROATIE" nalaze se u svakom većem mjestu.

Šumska industrija

Filipa Deutscha sinovi

Urhovčeva ul. 1 ZAGREB Telefon broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine.

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija

Utemeljeno godine 1860.

DOMAĆA TVORNICA RUBLJA D. D.

Krajiška ul. 18-22 - Zagreb - Krajiška ul. 18-22

• • •

proizvadja

sve vrsti muškog rublja

Pusteni šešir
u dvije forme, sa rubom i bez ruba, u svim modnim bojama, din. **78·-**

Elegantni rutavi šešir
vrsta »POL«, nosi se bez ruba, u svim modnim bojama, din. **110·-**

Elegantni rutavi šešir
vrsta »LAMA«, posebno mekana vrst, koja se ugodno nosi, u svim modnim bojama, din. **125·-**

Moderni rutavi šešir
vrsta »HOMESPUN«, vrsta, koja se odlikuje stalnom formom, u svim modnim bojama, din. **130·-**

Rutavi Mode šešir
vrsta »SILK« sa rubom istog materijala, u svim modnim bojama, din. **140·-**

Rutavi, vrlo lijep šešir
vrsta »MOHAIR«, dlake sa krempom, u svim modnim bojama **150·-**

Glasoviti ITA šeširi
Preuzeli smo tvorničko skladište svjetske marke »ITA«. Ita šešir je odlične kvalitete i otmjene elegancije, uz cijene ispog Vašeg očekivanja

ITA šeširi
Standard, vrst u raznim bojama, rutav ili glat (prema želji) nosi se bez ruba, din. **220·-**

Teža izradba krempa izrađena u »Rolleaux« façoni, din. **290·-**

vrsta engleska, sa »rastlom«, to jest krempa obrubljena je svilenom rips vrpcom ,najbolji glatki materijal, šešir, koji reprezentira, din. **300·-**

Crni tvrdi šešir
kojim ćete biti bolje posluženi, nego što si možete zaželiti, nosi se bez ruba, din. **250·-**

Mušterijama van Zagreba razašiljemo pouzećem uz potpunu garanciju našeg 50-godišnjeg poslovanja. Zamjena ili vraćanje novca.

Zatražite, tko još nema naš novi, veliki besplatni cjenik.

Razgledajte ovaj prikladni izbor, kao i ostalu robu, koju Vam pruža prošireni odio za mušku, pomodnu robu trg. i otpr. kuće

Kastner i Ofner Zagreb

Digitized by Google

God. II. Broj 12. Poštarina plaćena u gotovom.

SOCIJALNA MISAO

1. DECEMBRA 1929. Ovaj broj stoji Din 4·—.

Urednik:
Dr. Božidar Adžija.

Sadržaj:

Članci:

Prof. Nedeljko Divac: **Jedan listak** (U spomen Dimitrija Tucovića) – Dr. Lujo Thaller: **Problem našega sela** – H.: **Zaštita slabih ili privilegovanje kasta?** – Slavko Henč: **Gospodarski problemi** – Bogdan Krekić: **Oko zaštite pomoraca** – Ka Mesarić: **Nobelova nagrada** – Ing. Rade M. Ristić: **Socijologija milieua** – Mirko Kus-Nikolajev: **Smeh osuđenog građanina** – Dr. Božidar Adžija: **Mom kritičaru gosp. V. D.** – Stanko Tomašić: **Glembajevština i klanfarština** – Dr. O. Hoffmann: **Nade francuske socijalističke stranke** – J. Korać: **Katastrofa na New-Yorškoj berzi.**

Digitized by Google

UNION

ČOKOLADA
KARAMELI
BONBONI

DOBRA KNJIGA NAJBOLJI JE DRUG!
ČITAJTE DOBRE KNJIGE:

Kapetan Driant: ROBINZONI ZRAKA, pustolovni zrakoplovni roman, ilustrovano . . . . . Din 45·—
Karlo May: GUSARSKI KAPETAN . . . . . Din 14·—
„ „ U MEKI, putopisni roman . . . . . Din 32·—
„ „ TIGROV MOŠT, pustolovine u Indiji . . . . Din 15·—
Jules Verne: U POTRAZI ZA BRODOLOMCIMA, vrlo napeti roman slavnog pisca . . . . . Din 32·—
Jules Verne: 20.000 MILJA ISPOD MORA . . . . . Din 25·—
Wallace Levis: PRINC OD INDIJE I OSVOJENJE CARIGRADA, veliki fiistorički roman, vezano . . . . . Din 75·—

75 šaljivih pučkih pripovijetki Din 18·—. Društveni zabavljač, vazda zanimivi i dosjetljivi sa mnogo slika Din 12·— Igre i vještine s kartama, gatanje iz karata, sa slikama Din 15·—. Zbirka čarobnjačkih vještina sa 73 slike Din 20·—. Kratak nauk o ženitbi Din 5·—. Sreća kod žena Din 6·—. Najnoviji ljubavni listar Din 20·—. Spolni život čovjeka, sa slikama Din 20·—. Sunčanje i liječenje suncem, ilustrovano Din 18·—. Laka atletika, ilustrov. Din 35·—. Teška atletika, ilustrov. Din 18·—. Rrvanje, ilustrov. Din 16·— i mnoge druge knjige naći ćete u našem popisu PUČK'H KNJIGA, koje šaljemo svakome na zahtjev badava

Knjižara St. Kugli, Zagreb, Ilica broj 30

Priredjujte si sami likere!

Oni su bolji, jeftiniji, a ne razlikuju se nimalo od najfinijih francuskih likera ako ih priredjujete sa esencijama

T. Noirot & Co., Nancy.

Iz 1 lit. alkohola dobijete 4 vrste po 1 lit. gotovog likera!

Dobiva se u svim ljekarnama i drogerijama.
Zastupstvo za Jugoslaviju: „Isis" d. d., Zagreb

Tvoridba štampilja
Šandor Schneller, rezbar-graveur, Zagreb
Telefon 44-86 - Praška 6

„PRESLICA"

TEKSTILNA INDUSTRIJA D. D.
ZAGREB
TELEFON BROJ 28-46
Telegramme: PRESLICA-ZAGREB

Tvornica Oroslavje

Tkaona - prediona - končanje bojadisaona i apretura

500 radnika

Pamučne, svilene i polusvilene proizvode

Pokućtvo

dobro i jeftino kupujete u prodavaoni stolarije **Slavko Henč, Zagreb,** Vlaška ul. 70b (Nadbiskupska palača)

Uspješno se oglašuje u „Socijalnoj Misli"!

Godišnja pretplata 40 Dinara; Polugodišnja 20 Dinara; Pojedini broj 4 Dinara; Za Evropsko inozemstvo 8 Švicarskih franaka; Za izvanevropsko inozemstvo 2 Dolara.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Preradovićeva ul. 42. III. kat (dvorište)

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 12. ZAGREB, 1. DECEMBRA 1929. GOD. II.

JEDAN LISTAK

U SPOMEN DIMITRIJA TUCOVIĆA POSLE PETNAEST GODINA NJEGOVE SMRTI.

Na dan 7. novembra o. g. navršava se 15 godina otkako je ugašen život Dimitrija Tucovića. On je 7. novembra 1914. g. pao kao ratna žrtva. Bio je rezervni pešadijski poručnik i komandovao je četom. Naša se vojska tada nalazila u odstupanju pred navalom mnogobrojnijih austro-ugarskih trupa. Kao što smo se svi odupirali toj navali jedne strane invazije, tako se odupira i Dimitrije Tucović. Ali u tome otporu, koji je davao čitav jedan narod, Dimitrije je i pao. Njega je tane pogodilo posred srca, koje je na mah prestalo dalje i kucati. To se desilo na položaju Vrabčije brdo, odmah do varošice Lazarevca, koja je na putu od Mladenovca ka Valjevu.

Tucović je bio neosporno jedna od ređih naših pojava i on i po onome što je radio i po onome što je uradio zaslužuje da se na njega održava trajan spomen. Tome spomenu biće posvećen i ovaj moj napis, u kome ću pokušati da u kraćem obimu prikažem i karakteristiku srbijanskoga socijalističkoga pokreta pre svetskoga rata i ulogu koju je u njemu vršio Dimitrije Tucović.

Dimitrije Tucović potpao je pod uticaj socijalističkih učenja još veoma rano. Moglo je to biti već u III. ili IV. razredu realke. Socijalizam je bio u to vreme neka vrsta endemične pojave u Užicu, a naročito među đacima. Prema mome sećanju njega je među đacima užičke realke prvo odomaćio Milivoje Savić, *) koji je, čini mi se, bio opet pod uticajem Dragiše Lapčevića.

Ali Savić je ubrzo završio školovanje u Užicu i otišao u Graz na više školovanje, a njegovu ulogu preuzima Radovan Dragović, i to sa mnogo više i odanosti i fanatizma. Dodir sa Dragovićem, koji je tada bio đak VI razreda realke bio je od presudnoga uticaja kako za Dimitrija Tucovića, tako i za mene, i još nekolicinu u pogledu budućih socijalno-političkih pogleda.

Kad je Dragović napustio Užice, napuštajući istovremeno pre vremena i školu, prinuđen nemaštinom i sirotinjom, a ne malo i uticajem socijalizma, koji nije imao uvek najsrećnijeg dejstva na mnoge đake, onda je nasleđe socijalističkoga đačkoga vođstva u Užicu prešlo na Dimitrija Tucovića, a po tom na mene. A nas smo dvojica bili vrlo bliski drugovi i prijatelji još od najranijega detinjstva i u takvim smo odnosima ostali do kraja, iako je docnije u poslovima radničkoga pokreta, ponekad dolazilo i do nejednakih pogleda i do nejednakih postupaka.

Čim je prešao u Beograd (1899. g.), još kao gimnazista, Tucović je došao u dodir i sa socijalističkim družinama, jer tada još nije bilo nekoga izgrađenoga socijalističkoga pokreta. To je vreme kada se osećaju već jače težnje da se radnički klasni pokret odvoji od veza sa zanatliskim.

Tucović ulazi odmah u zaplete koji se stvaraju na toj prekretnici. I dok se neki trude da održe i dalje pomirljivost radnika prema sitnom zanatlistvu pa i saradnju, dotle drugi guraju na stvaranje klasnoga radničkoga pokreta po svima šablonima marksističkoga učenja, kako se to naročito tada naglašavalo. Sukob između te dve težnje nije bio bez oštrine. U početku maskiran prema spoljašnosti, po tom otvoren, da se najzad završi i međusobnim potiskivanjima, proganjanjem i odstupanjem.

U tome previranju Tucović igra značajnu ulogu. Iako još mlad i bez ikakvoga životnoga iskustva, on je smeo i već dosta dobro izrađen doktrinar za svoje godine. On je sav u idejama čistoga marksizma, pa je prirodno da u sporu, koji nastaje, ponaže i njegovo rešenje u pravcu svoga doktrinarstva. I taj pravac najzad i uspeva. Njegova pomoć tome mnogo doprinosi.

Takav obrt stvari u radničkom pokretu, koji je tek tada zaista počeo postavljati svoju organizaciju na osnovu jedne složene doktrine, kao što je Marksovo učenje, prinudio je mnoge, koji su dotada bili postali vrlo ugledni predstavnici socijalizma, da se udalje od radničkoga pokreta, jer im se rigorozno primenjivanje marksističkoga učenja nije činilo ni najmanje zgodno za tadašnje srbijanske prilike. Među njima vredi osobitoga pomena Jovan Skerlić. On je taj socijalizam shvatio kao sektaštvo, te je uprkos neospornoj socijalističkoj svojoj kulturi morao se udaljiti od takvoga pokreta.

U tome previranju i u tim prvim naporima da se izgradi jedan potpuno klasni radnički pokret, potpuno

*) Milivoje Savić je sada načalnik ministarstva trgovine i industrije.

Digitized by Google

nezavisan od svih drugih elemenata, ugled Tucovića porastao je i brzo i veoma. Neću se prebaciti ako kažem, da je svakako i bila najviše njegova zasluga što je taj doktrinarski pravac pobedio. A taj je pravac mogao pobediti i iz objektivnih razloga, jer tu nisu bile u pitanju nikakve velike industrijske radničke mase, već 90 %, ako ne i više, sitno-zanatskoga radništva. I kao god što je isto takvo radništvo primilo 1919. g. lako komunističko doktrinarstvo, tako je 1900.–1903. g., srbijansko radništvo moglo lako da prihvata i najekstremnije teorije. Tu je bilo glavno izgraditi naoči dobru radničku teoriju, a praksa može biti kakva hoće. I ona je zaista za radnike bila jedna a za vođe druga. Uostalom kao i danas kod ostataka toga vremena.

Interesantno je da je većina onih koji su u to vreme tražili socijalistički radnički pokret po formuli čistoga marksizma, da su docnije samim razvojem stvari i života otišli u redove buržoazije, pa mnogi od njih postali i najveći protivnici i onih običnih reformističkih zahteva radničke klase. Među te spada i sadašnji predsednik zanatske komore.

Takav razvitak socijalističkoga radničkoga pokreta u Srbiji doveo je Tucovića u prve redove. I on je zaista sav prilegao da radnički pokret dođe do što jačega razvića i da postane što značajniji politički činilac u političkom životu Srbije. Ali taj posao, uostalom kao ni ma koji drugi, nije tekao uvek ni lako ni glatko. Bilo je uvek teškoća i u objektivnim privrednim, socijalnim i kulturnim prilikama Srbije, a bilo je teškoća i unutra samoga socijalističkoga pokreta. Nesuglasice u samome vođstvu pokreta nisu bile ni retka pojava a ni beznačajne. U tim svima teškoćama Tucović je igrao uvek glavnu ulogu, borio se za svoja uverenja, i odolevao protivdejstvima kako je znao i mogao. Ne može se reći da u tim svojim naporima nije nikad grešio, ali se može reći, da pri tome nije imao nikad rđavih namera i može se reći da je znao brzo da uoči i svoje greške i da ih prećutno popravlja.

Socijalistički radnički pokret u Srbiji nosio je zvanično obeležje čistoga marksističkoga pokreta. Teorijska njegova strana bila je po tipu nemačkih ortodoksnih marksista. Ortodoksno marksistički časopis »Neue Zeit« smatrao se kao izvor svih mudrosti, a revizionistički »Sozialistische Monatshefte«, smatrao se kao jeres socijalistička. Kaucki i Mhering bili su pravi apostoli. Sve što bi iz njihovog pera izišlo, sve je to kod nas prihvatano kao vera. Protiv gledišta sa te strane nije se smelo ništa primećivati, niti ikakva kritička razmatranja vršiti. Ko bi to učinio, taj je morao biti gotov na teška iskušenja.

I sam Tucović je bio strog i oštar cenzor u tome. Pa ipak se sa njim i u toj situaciji dalo razgovarati, jer je on i u savitljivosti bio snaga. Drugi, manji, njegovi epigoni, a on ih je zacudo imao dosta, nažalost malo vrednih, već su bili mučniji. Te okolnosti dovodile su često i do objašnjenja u pokretu i do potresa. Jedna čitava perioda od više godina (od 1904–1910) bila je ispunjena u pokretu samo borbom za i protiv sindikalizma. Jer dok se zvanično vođstvo bilo bacilo posle prvih osnovnih organizacionih poslova (1903–1904) na staranje za uspehe u izbornoj borbi, iako je na osnovi čiste klasne borbe u tadanjoj Srbiji bilo malo uslova za to, dotle se u sindikatima razvio čitav pokret kao reakcija protiv toga. Tucović je bio na onoj strani, ja sam bio na ovoj strani.

Po sindikatima je bio rad veoma zanemaren od strane zvaničnoga vođstva. Taj rad prihvatio sam ja sa svojim tada dosta mnogobrojnim bližim prijateljima (među koje su spadali i Sima Marković i Stevan Ivanić, koji su dan-noć kopali na radu po sindikatima i mnogo doprineli njihovom svestranom podizanju). Nasuprot neprestanim i šablonskim propovedima radnicima, da će svih zala nestati za radnike samo sa konačnim i potpunim slomom kapitalizma, mi smo uneli i jednu drugu notu i proširili polje obrade. Uneli smo propagandu protiv alkoholizma, koju je ortodoksna marksistička grupa dugo vremena bagatelisala, iako je alkoholizam činio u to vreme pravu pustoš među radnicima, kao što u mnogome čini i sada; uneli smo propagandu iz higijene i drugih oblasti popularisane nauke. Sve je to provedeno kroz sindikalne organizacije, i u tim organizacijama, koje su bile jedno vreme ostavljene do zamiranja, povraćen je život i izazvano je jedno dotada, a ni posle toga, nepoznato strujanje.

Ortodoksne marksiste, koje su bile zanemarile rad po sindikatima, najedared su se prenule i iz toga su nastali sukobi koji nisu stvarno okončani ni do nastupanja ratova. Ali nisu se prenuli da rade, već da gone one što su radili. Mi smo obeležavani kao »revolucionarne sindikaliste«, »anarhosindikaliste«, i svim čim se jedna nesolidna birokratija može poslužiti, a srbijanski je radnički pokret već bio dobio tada takvu birokratiju, čiji su članovi posle svetskoga rata postali glavni propagatori boljševizma i njegove klikonoše.

U tim zapletima Tucović je imao samim razvojem događaja određen položaj. Bez obzira na svoje intimno mišljenje o svojim bližim suradnicima, a on je o većini njih imao vrlo nepovoljno mišljenje, što mi je u toliko prilika i govorio, morao je braniti zvaničnu poziciju. Ja sam to i tada osećao, a i sada jasno uviđam da drukčije nije moglo ni biti. Dokle su išle teškoće, koje je on imao sa svojim bližim suradnicima, može se videti i iz te okolnosti što je on jedno vreme bio zaista potpuno pripravan da napusti Srbiju i da otputuje za Ameriku. Sećam se još sada objašnjenja koje sam imao jednom prilikom tada sa njim pred Balkanom. Ja sam mu najodlučnije savetovao da to ne čini. Da li je i koliko doprineo moj savet da od toga odustane, ne znam, ali znam da su prilike osujetile tu njegovu nameru.

Uporedo sa radom koji je unosio u organizacioni posao socijalističkoga radničkoga pokreta, Tucović je razvio i vrlo veliku žurnalističku delatnost. On je bio dugo vremena duša »Radničkih Novina«. Kroz njih je on provodio svoje poglede i teorijske i organizacione. Kroz njih je on vršio odbranu marksističke ortodoksije, u čemu je imao odličnoga suradnika u Dušanu Popoviću. On je i pokretač časopisa »Borba«, koji je izlazio više godina i koji je bio zaista ogledalo idejnoga srbijanskoga socijalizma.

Ali Tucović je osećao sklonost i za širim i značajnijim političkim kombinacijama. On je osećao više nego iko od ostalih srbijanskih socijalista da je Srbija samo jedan od manjih delova jedne šire nacionalne celine, i on je neumorno tražio puta i načina

Digitized by Google

da se ona veže i ujedini i sa ostalim delovima. Stoga niko nije više insistirao na utiranju puta za jugoslavensko socijalističko jedinstvo nego što je to činio Dimitrije Tucović. On je to jedinstvo smatrao kao jedan od puteva da se pomogne i opšte nacionalno ujedinjenje. Iako doktrinar unutra radničkoga pokreta, u pitanju jugoslavenskoga jedinstva on je bio i vrlo širok i vrlo napredan. On je osećao i jasno uviđao da samo potpuno ujedinjeni i slobodni narodi mogu postići punu meru kulturnoga razvića, pa i socijalističkoga. Najzad i njemu, kao svima drugima koji su imali najpotrebniju meru uviđavnosti, to su jasno potvrđivali stvarni primeri zapadne Evrope. Stoga je Tucović davao najviše potstreka za stvaranje jugoslavenskih socijalističkih veza, koje su se manifestovale naročito na konferenciji u Ljubljani (1909. g.), na kojoj je i on uzeo učešća, i na konferenciji u Beogradu (1910.).

Jugoslavensko socijalističko radničko jedinstvo nije za Tucovića bilo samo cilj već i sredstvo. Njega je isto tako obuzela svega jugoslavenska ideologija kao i već sve naše intelektualne redove. Ta ista ideologija primorala je Jovana Skerlića da napušta socijalistički radnički pokret, jer mu je njegovo usko doktrinarstvo smetalo da radi sa potrebnim zamahom na njenom propagiranju i razvijanju i u Srbiji i preko granica njenih, a Tucović je sad naveden da baš preko radničkoga pokreta radi za širenje i provađanje te ideologije. Tako su se istorijskim razvojem događaja oba ta neosporno vredna i značajna radnika našli iako ne na istome putu a ono na istome istoriskome pravcu: na utiranju puta ka jugoslavenskome jedinstvu.

O toj stvari mi smo puno puta imali objašnjenja jedan s drugim. U tome problemu smo se do detalja slagali. Razvitak našega pokreta u Hrvatskoj činio mu se da je na dobrom putu. U Koraća i Bukšega imao je osobito poverenje. Nisu mu Koraćevi pogledi sasvim bili u stilu čiste marksističke doktrine, ali on je to i objašnjavao i opravdavao specijalnim prilikama u Hrvatskoj. Potočnjak je i za mene i za njega bio socijalista. A taj isti Potočnjak u Srbiji ne bi mogao izići pod meru.

Jedno vreme naročito je brinuo za sudbinu Bosne i Hercegovine. Tamo se radnički pokret počeo buditi. To ga je i radovalo ali i brige mu zadavalo. On je znao da je bosansko radništvo pretežno strane provenijencije, pa se bojao da ono ipak , i u jednome socijalističkome obliku, ne posluži kao sredstvo za slabljenje jugoslavenskoga obeležja u tim pokrajinama. To ga je opredelilo da jednom prilikom uđe sa mnom u razgovore o tome kako bi bilo da ja idem u Sarajevo i da se posvetim tamo potpuno stvarima radničkoga pokreta. Jer njemu je veoma bilo stalo do toga ne samo, da tamo postoji radnički pokret, već da on bude i u saglasnosti sa težnjama jugoslavenskoga jedinstva. Ali ta se želja, nažalost, nije mogla ostvariti iz više razloga.

Prof. NEDELJKO DIVAC

Problem našega sela.

Ne smatram sebe nikakovim naročitim stručnjakom za problem našeg sela, ali držim, da imadem barem toliko prava o selu govoriti koliko mnogi od onih, koji si na te probleme prisvajaju monopol. Stojim po svome zvanju kroz dugi niz godina u svakodnevnome kontaktu sa seljacima sa velikoga područja oko Zagreba. Dolazim u kontakt sa tim svijetom u njegovim najintimnijim i najtežim časovima i ne vjerujem, da se u tim časovima pretvara. Možda mi ipak to iskustvo daje neko pravo da govorim o našemu selu. Jednako mi se čini, da mi zvanje daje i pravo o potrebama toga sela govoriti, kada mi to daje i u dužnost.

Naš grad gleda na selo i suviše romantično. Ta romantika imade ispriku jednim dijelom u dobroj vjeri romantičara, ali ona imade drugim dijelom svoje obrazloženje i u željama da se ta romantika na korist romantičnih gledalaca konzervira. Da obrazložim, što s time želim reći. Kult našega sela u gradovima zauzimlje čudnovate forme. Kult sela zapravo za velik je dio građana kult folklore: narodne pjesme, narodne nošnje i narodnih običaja – jednom rječju narodne umjetnosti. Naša je narodna umjetnost stvorila grandiozna djela i njoj su se divili i dive se najveći umjetnici svijeta. Broj je prvoklasnih tvorevina naše narodne umjetnosti vrlo velik. Velika djela može stvoriti samo velika duša i zaključak da narod, koji je te umjetnine stvorio imade veliku dušu, apsolutno je ispravan. Romantično je gledanje sela gledajući jedino tu narodnu umjetnost sjegurno sasvim razumljivo, pa i opravdano. Samo to gledanje veoma često poprima kuriozne oblike. I narodna je umjetnina djelo u svakom slučaju pojedinca ili malenoga broja stvaratelja. Prekrasnu peču izvezla je uvijek jedna djevojka, a pjesmu ispjevao ovaj ili onaj momak. Da je milieu odlučivao kod toga stvaranja znademo dobro, no stvaratelji bili su individui. U bezbroju narodnih tvorevina, uz najjače, imade i slabijih i lošijih. Romantičari to često ne će da vide, dok drugda sebi samima i svojim često sasvim neispravnim kriterijama daju jedino pravo odluke: što je »pravo« narodno, a što uneseno. Romantičari zaboravljaju često još jednu činjenicu: Svaka je umjetnina izražaj jednoga ja i odrezana od njega može da postane najgorji kič. Umjetnina, koja znači često životopis umjetnika, vezivo, u kojemu je djevojka ili žena opjevala svoj i svojega doma život, postaje na tuđoj glavi glupim kičem i snobizmom. Upotreba individualne tvorevine kao uniforme znače najružniju profanaciju svete ideje svake prave umjetnine.

Naša narodna umjetnost izražaj je naše narodne duše u jednoj epohi i u jednome milieu. Jedan dio onih, što uzdižu tu romantiku sela čine to zato, što žele da selo ostane na tome stepenu razvoja, gdje je narodna pjesma bila novina, a gospodarski bila autokratija. Još danas (!!), usred dvadesetoga vijeka, naći je u nas ljudi, koji sasvim otvoreno brane instituciju kmetstva i žele da barem ostatke njegove spasu, kada već ne mogu da ga restituiraju. U mnogih romantičara našao sam u tome slavljenju sela

Digitized by Google

skrivenu želju, da se ne bi to selo diglo do gospodarske snage i postalo ona sila u našemu životu, koja ono po svome broju i mogućnosti produkcije mora postati.

Skrajnje je vrijeme otresti se te romantike. Prava demokracija nije romantična. Ona je bazirana na saznanju važnosti ekonomskih momenata i naše naziranje na selo mora jednom da uvaži u prvome redu ekonomske momente. Selo je agrarni producent, no u našim predjelima ta je produkcija i suviše primitivna. Neznanje modernih tekovina nauke, naročito gospodarske nauke, nepoznavanje zahtjeva svjetskoga tržišta s druge strane, tuku selo u teškoj mjeri. Da je tome tako u prvome je redu kriva naša inteligencija. Preteški napadaji Radićevi na tu inteligenciju u mnogočemu nam postaju razumljivi ako se zamislimo u ta pitanja. Način naše agrarne produkcije daleko je iza načina produkcije u svim zapadnim zemljama Evrope. Mjesto da se pobrinusmo, da podučimo našega seljaka o tim modernim tekovinama nauke, mi smo desetak godina vodili raspru kako da provedemo i da li bi uopće proveli agrarnu reformu. Osnovali smo dva gospodarska fakulteta. Na jednome od tih o seljačkome se gospodarstvu nije čulo gotovo ništa, jer je priličan broj nastavnika bio nazora, da agrarna reforma nije ispravan put uzela i da veleposjed ne valja uništavati. Premda laik ipak se usuđujem misliti, da je dužnost tih fakulteta bila u prvome redu da isključivo posvete svoje sile studiju seljačkoga gospodarstva i njegovih problema. Koje čudo da jedan od tih fakulteta onda nema niti stotinu djaka u zemlji, gdje imade milijuna koji žive od gospodarstva.

Ako je nužno da se na tim užim područjima promjene nazori o selu i gospodarstvu nužno je uopće da se naročito u gradovima promjeni način gledanja na selo. Naša industrija, obrt i trgovina prečesto ne shvaćaju malenu jednu istinu. Mimogred budi rečeno, da je neuvažavanje te činjenice sjegurno jedan od glavnih krivaca ekonomskih poteškoća današnje Rusije. Svaki producenat treba konzumenta. Svoj gradskoj privredi treba konzumenat. Jednako je konzumenat nužan radniku i poduzetniku. Što su širji slojevi, koji konzumiraju, to je položaj producenata sigurniji. Da bi kod nas glavni konzumenat produkcije grada moralo biti selo, moralo bi biti svima jasno. Selo naše ne može mnogo konzumirati, jer je ekonomski slabo, jer je siromašnije nego bi moralo biti. A to je u prvome redu radi toga, jer njegova produktivna snaga nije do kraja izrabljena, a drugo jer selo svoje produkte ne unovčuje dostatno jako. Konzumna je snaga sela niska, jer je produktivna snaga nedostatna. Želimo li ozbiljno dići bogatstvo gradova: poduzetnika i radnika, nužno je dići ekonomsku snagu našega sela. To, što se toliko rijetko to uvažava nuka me da predbacim našoj privredi: radniku i poduzetniku (i radnik je privrednik i baš on privređuje društvu najviše) nehaj za vlastite interese.

Sve ostalo gledanje na naše selo pusta je i prazna romantika. Željeti ušćuvati »umjetničko« narodno odijelo, koje je često i te kako zdravlju pogibeljno (koliko li žena trpi od ptoza uslijed tih narodnih odijela) za volju toga, što se to turistima, koji našom zemljom prolaze sviđa, a ne brinuti se za to, da se blagostanje sela digne, da se materijalna kultura sela digne, znače prave potrebe seljaka ne vidjeti. Za me je lično pravo narodno odijelo znojem natopljeno i krvlju namočeno. Njega treba položiti u muzej i u obiteljsku riznicu, a seljaku treba u ruke dati traktor i moderno gnojivo, najbolje sjeme i valjane magazine. Treba ga naučiti da čita izvještaje o cijeni žita na svjetskome tržištu i da kulture mijenja prema potražnji toga tržišta. I tamburica i narodne gusle poginut će, no bude li se naš seljak ekonomski ojačao, ne će poginuti njegova duša. O njegovome pak prosperitetu ovisi prosperitet svega naroda.

Dr. LUJO THALLER

Zaštita slabih ili privilegovanje kasta?

U doba inflacije postali su javni činovnici prava sirotinja. Radničke plaće dizale su se i ako polako već za to, što je radnika bilo malo, ali javni činovnici stradali su. Dok je stiglo kakvo povišenje, trebalo je dugo čekati, a za to vrijeme već je skupoća toliko porasla ili bolje: kupovna snaga novca toliko je pala, da to povišenje u stvari nije ništa značilo. Od toga vremena prošlo je međutim mnogo godina a na mjesto inflacije stupila je deflacija: kupovna snaga novca počela je da r a s t e. Time se po malo i izmjenjuju uloge u društvu: barovi su davno pozatvarani, bezbroj trgovaca otišlo je pod stečaj, dok preostali muku muče da se održe. Deflacija srušila je mnoga poduzeća, nastupila je kronična besposlica, uslijed koje su snižene plaće priv. činovnika i radnika. Kod manuelnih radnika to sniženje je već takovo, da je uz te plaće pravo umjeće održati se na životu. Trgovci, obrtnici ,radnici, priv. namještenici, svi su oni doživjeli naglo padanje životnih uslova, da ne govorimo o seljaku, koji svoju muku mora da daje u bescjenu.

Nećemo reći da je baš javnim činovnicima sjajno, ali postaje im sve bolje. Uslijed toga nastupilo je i vrijeme da ih se više ne može smatrati sirotinjom, kojoj je socijalna zaštita najpotrebnija. Vremena se mijenjaju, a prema tome treba mjenjati i taktiku. Međutim čitamo ovih dana u dnevnim novinama opet nešto o gradskom najamnom »filiru«. Njegova se fizionomija za inflacije bitno promjenila. O filiru nema više govora, jer su na njegovo mjesto stupile dinarske hiljadarke, koje u svome zbroju čine u Zagrebu iznos od nekih d v a d e s e t m i l i j u n a. Ali unatoč posve izmjenjenih prilika niko ne pomišlja na reduciranje. Naprotiv, naši financijski geniji su uvjereni, da drugog »pokrića« za tu stavku naprosto nema. Tek su pronašli, da ga oni sami neće plaćati, što više, oni ga neće plaćati sve da imadu i kuću. Pa ne samo gradski činovnici, nego ni svi ostali javni činovnici neće ga plaćati. Za to se niti ne daje nikakova motivacija. Mislimo da odlučujući faktori u tom pitanju polaze krivim putem. Socijalna pravda nalaže zaštitu s l a b i j i h, a ko su ti slabiji, tome nam daje mjerilo njihov p r i h o d, nipošto samo zvanje. Mi smo za to da se zaštiti onaj minimalni prihod, koji pokriva goli život, ali bez razlike zvanja i položaja individua. U protivnom vraćamo se u srednji vijek, kada su plemići i popovi diktirali poreze, trošili ih, a drugi plaćali. Danas ne može biti mjerodavna kasta, nego samo i isključivo d o h o d a k kod odmjerenja javnih daća. Budu li ih činovnici plaćali kao svi drugi građani, oni će biti i oprezniji, dok ih ovako ne treba da bude brige »što cigana zebe«. Kod poreza treba zaštiti slabe, pa bili oni po zvanju što mu drago, a ne stvarati privilegovane kaste. To je apsolutno pogriješno i neumjesno. Dinar je dinar bio on u ruci javnog činovnika, radnika, obrtnika ili privatnog namještenika.

H.

Digitized by Google

GOSPODARSKI PROBLEMI

Svakome mora biti napadno, kako je moguće, da nama dovlače preko oceana mast i brašno, da plate dovoz, carinu i još jeftinije dadu nego su ti produkti naše agrarne zemlje! A povrh toga znamo da tamo otkuda nam to dovlače, ljudi ne žive tako bijedno kao naš seljak i da baš naši teže kako bi mogli onamo seliti, dok odonud niko živ ne čezne da dođe ovamo zarađivati svoj hljeb. – Osim toga znamo, da je naša zemlja mnogo bolja za poljoprivredu nego ona preko oceana i da smo obzirom na pretežnu većinu seljačkog pučanstva baš upućeni na tu našu zemlju, jer ono 20 % neseljačkog pučanstva može steći izvjesno blagostanje samo kroz blagostanje onih 80 % poljoprivrednika seljaka.

Isto vrijedi i za našu industriju i obrt. Premnogi proizvodi uvoze se uz visoke carine i troškove dovoza, pa da se još uvjek jeftinije prodadu nego naši vlastiti. Jedino drvo drži se još na stranim tržištima, ali to zapravo nije naš produkt, nego naše prirodno blago, kojega ćemo se također uskoro riješiti, jer više sječemo nego sadimo. Naši nacionalni ekonomi tješe se vazda da je naša industrija još »u povojima«. To je doduše istina, ali naša poljoprivreda stara je ravno koliko i mi, a još uvjek »u povojima«. Poljoprivrednika ne možemo podići sa industrijom, nego protivno: poljoprivrednik ima kod nas da podigne industrija, da p o s t a n e p o t r o š a č, jer strana tržišta još su daleko za našu spremu.

Danski seljak bio je pred 50 godina od prilike isti bogalj kakav je naš sada. Danas je on pravo čudo napretka u Evropi. Njegova relativno lošija zemlja odbacuje mu četverostruko više nego pred 50 godina, on radi i živi životom dostojnim čovjeka, on ima potreba na koje naš i ne misli, za koje i nezna. Tim svojim potrebama uposluje on grad, obrt i industriju. Uz to njegovi produkti nisu skuplji, naprotiv, on izvozi i prodaje cijelom svijetu.

Time je nađen ključ našeg problema: treba d i ć i p r o d u k c i j u sela. To u ostalom znamo svi, nije to više nikakva tajna, tek niko nezna kako da to konzervativnim, apatičnim seljakom, počme. Osnivane su ratarnice, ali njihovi pitomci odoše većinom u pisare. Počelo se sa »poljoprivrednim referentima«, ali oni se izvrgoše u beamtere te i te grupe i kategorije i riješavaju akte, koji im stignu. Veterinara dobivamo sve više, a stoka je sve lošija, metilja sve više i više. Jasno da to sve ne valja i da treba tražiti druge puteve. Naći ih se mora, jer u tome leži sva naša budućnost.

Trebalo bi prekinuti sa cijelom tradicijom uprave, uz koju se naša poljoprivreda eto ne miče napred. Nama je j u r i s t e r a j postao ključem za sve probleme, a naročito za upravu. »Zakon nam je iznad svega«, a pravdoznanac je samo jurista. Pa ako ustreba na selu pročistiti neki potok, radi kojeg se zamuljuju livade, e onda moramo zametnuti »vodopravni postupak«, koji traje od prilike 3–4 godine. Dotle seljaci stoje zasukanim gaćama u vodi i kose svoj bujni – šaš. Potok se međutim toliko zamuljio, da čišćenje iziskuje trostruki trošak. Problem postaje sve veći, metilj sve jači, seljaci sve slabiji, a juristi sve nemoćniji. Konačno dolaze i intervencije »dobrih ljudi« koji ne dopuštaju »da se sirotinju gnjavi«. – I doskoro je cio hatar posve sličan onome pred 200 godina. Kraj ulazi među »pasivne«, seli, umire, prima milostinju.

Treba konačno shvatiti, da našoj administraciji ne manjka pravdoznanstvo, nego poznavanje struke, od koje četiri petine našeg naroda živi, a to je poljoprivreda. Na tu tačku treba koncentrirati sve sile, organizovati pravu navalu pomoću stručnog znanja; intelektualnu ataku protiv neznanja, apatije, nehaja našeg seljaka. Treba uz to izvjesnih predradnja, jer mi smo zanemarili baš poljoprivredni fakultet i na našu nesreću favorizirali pravni. Advokatura, politika, sudstvo, administracija, sve to više privlači nego biti ekonom veleposjeda. Konačno je nestalo i tih veleposjeda, a time i jedine privlačivosti. Tako ćemo doskora ostati bez onoga, česa nam baš najviše treba. Dvije trećine juridičkih fakulteta trebalo bi pretvoriti u poljoprivredne, agronome postaviti za šefove seoskih srezova, dati im široku vlast, a juriste učiniti njihovim referentima. Kad može svaki veći gazda imati kola i konje za svoga špana, može to i cijeli srez imati za svoga agronoma i veterinara. Nema dnevnica ni putnih troškova, nema famoznih putnih računa, predujmova, ali pristojna plaća, uz koju se dade živjeti. Kancelariju bi mu dao samo na jedan sat dnevno i to pred večer kada ima da se vrati iz svog okruga. Tada neka mu dođu referenti i neka svrši s njima. Imao bi od prilike istu ulogu, koju ima upravitelj jednog velikog imanja. Njegov srez je njegov veleposjed; uspjeh sreza neka bude njegov lični uspjeh. U stanovitim razmacima treba ocijeniti napredak sreza i dati za uspjeh gratifikaciju, za neuspjeh pakračku dekret.

Sve srednje škole, naročito učiteljske, morale bi svojim djacima dati barem toliko znanja o poljoprivredi, stočarstvu, da u tome pitanju stoje iznad prosječnog znanja dobrog seljaka. Dosljedno tome morao bi na svakoj takovoj školi biti i profesor agronom. Nije nužno da se time djecu više optereti, naprotiv, dosta je toga za reduciranje, što se uči, a nikada u životu ne treba.

Učitelj, jurista, župnik, bilježnik, sve bi to moralo prije nastupa mjesta položiti ispit i dokazati barem elementarno poznavanje poljoprivrede i stočarstva. Ta oni idu na selo! A selo ugiba od neznanja. Šta ono ne zna kada je kojom državom vladao koji satrap, što ne zna matematike ili kemijske formule, što ne pozna povijest literature ili što ne zna na izust sve naše pjesnike – za to ne pogiba. Ne za to ne pogiba, nego za to, što nema najprimarnijeg znanja o svome poslu, što stavlja na rame balegu, što gnojnicu pušta da teče na ulicu, što ne timari svoje blago, što ne zna za uzroke mnogih zala svog kućanstva ni za mnoge posljedice svojih propusta.

Ali uza svu poduku traži se bogami i pesnica! Ispred i iza glavnih poljskih radova je opća dužnost

Digitized by Google

čišćenja potoka i jaraka, čišćenje i okopavanje voćaka, uređivanje gnojnica, popravljanje zgrada i bezbroj poslova, bez kojih nema napretka. Kad možemo kažnjavati za čine, koji potiču većinom iz gluposti, možemo i radi ovakovih propusta koji ubijaju budućnost individua, njegove okoline i cijele nacije. Doskoro bi oni uvidili da je to samo njima u korist. Svi oni imadu jedan interes, a taj interes, koji je istovjetan sa interesom općenitosti, treba da bude što uže povezan sa interesom cijele administracije i glavnim administratorima l i č n o.

Selo moramo u prvom redu materijalno dići. Bez izvjesne materijalne kulture nema opće kulture ni civilizacije. Nema ni patriotizma. Patriotizam proističe također iz egoizma. Čovjek, koji ima što da izgubi, postaje sam od sebe u širem smislu patriota. Naprotiv bogalja neće zagrijati ni najjača propaganda. Prema tome bi polovica prostora školskih knjiga moglo biti mnogo praktičnije izrabljeno. Pridizanje sela mora se otpočeti radikalno. Sa dosadanjim metodama apsolutno ne ide. A Danska nam pokazuje da za to ne treba stoljeća i da se to može.

Usporedo sa porastom blagostanja sela dizati će se i zdrava industrija, koja će u prvom redu naći konzumenta na našem selu. Ali i industriju treba staviti pod razumno tutorstvo! Pred 5–6 mjeseci stojala je litra denaturirane žeste 6–7 dinara, danas stoji 10 dinara. Povrh toga su sirovine za proizvod žeste danas ravno za polovicu jeftinije nego su bile pred 5–6 mjeseci! Kako to dakle može biti? Denaturirana žesta rabi se u kućanstvu, obrtu i industriji, dakle nije luksus, pa bi trebalo toj samovolji odmah stati na put. – Pokušajte kupiti vagon prima suhih bukovih planki kod naših velikih producenata, nećete ju nigdje dobiti. Možete dobiti samo sirovu ili suhi skart. Zašto? Jer sve od pile ide odmah u inozemstvo. Isto je sa mekanim drvom. To je vrlo dobro – za tu industriju, ali nije za one koji to drvo trebaju kod nas, a ne mogu da kupe nekoliko vagona i čekaju dok se posuši. Niiedna od tih firma nebi propala da ju se obveže držati desetak vagona suhog drva za potrebu lokalnog konzuma, koji nam ipak mora biti najbliži. Sličnih anomalija biti će sigurno više. Ipak, to su sve samo neprilike, posve nepotrebne doduše, ali koje nebi bilo teško otstraniti. Glavni problem jest ona masa pučanstva seljačkog koja je zvana da postane nosioc našeg općeg napretka. Za to treba dobrih i savjesnih stručnjaka, jer se detalji njihovog djelovanja ne dadu dekretirati. Već i za to ne, što su prilike gotovo u svakom kraju drugačije. Bačka i Srijem iziskuju posve druge metode nego Lika ili Hrv. Zagorje. Ali tu i tamo dade se živjeti i to mnogo bolje nego se danas živi. Za to upravnik takovog sreskog veleposjeda treba da ima široke ovlasti, ugled, potrebno znanje, kontinuitet rada, materijalnu neovisnost i veliku odgovornost.

Treba jake volje da se prekine sa tradicijom administracije, ali ju treba bezuvietno reformirati iz temelja. Kako kod nas većina ljudi živi, to nije život, to je vegetiranje. A kod nas bi mogao ključati bujan život. Svi su preduslovi tu. Treba samo da odbacimo stare šablone administracije i počnemo onako raditi, kako bi radio razuman gospodar sa svojim imetkom. Za desetak godina nebismo se više ni sami prepoznali. Samo u radu je spas. To su svijetu dokazali seljaci Danske.

SLAVKO HENČ

Oko zaštite pomoraca.

XIII. Međunarodna Konferencija rada u Ženevi.

Od 10. do 26. oktobra u Ženevi je zasedala XIII. Međunarodna Konferencija rada. Ova konferencija spada u red onih čiji su zadaci nailazili na najteže prepone. Fatalisti su raspoloženi da teškoće ove konferencije pripišu tome faktu što je ona t r i n a e s t a po broju, dakle fatalna • već kao redni broj. A ta objašnjenja su dobro došla onima koji stvarnosti u oči gledaju bez predrasuda i kojima je, radi postizavanja pravog cilja, mnogo stalo do toga da svoje namere što veštije maskiraju.

G. Kotbert Lo, koji je činio ogromnu pozadinu celokupne poslodavačke grupe na XIII. konferenciji rada, i cela poslodavačka grupa nisu fatalisti. Naprotiv. Oni su, od reda, bili vanredno aktivni, u želji da se pomorskoj konferenciji prestave kao užasan orkan koji bi u nju uneo paniku i – rasturio je! Jedan duhovit karikaturist konferencije, naš zemljak g. Petrović, naslikao je poslodavačku grupu kao brod koji besomučno juri na stenu – konferenciju rada; ali se, u zadnjem času, trza, kad se uverio da stena nije uplašena. O čemu se, u stvari, radilo?

XIII. konferencija rada je imala zadatak da obrati pažnju pitanjima zaštite pomorskog osoblja. Ona je imala da pretrese ove specijalne tačke za pomorske radnike:

1. radno vreme;
2. osiguranje u bolesti i nesrećnim slučajevima;
3. zaštita pomoraca u lukama;
4. stručne sposobnosti časnika trgovačke mornarice.

Teškoće ove, XIII. konferencije nisu nove. Te teškoće izbijaju periodično, na svim specijalnim, pomorskim, konferencijama. To se vidi i po tome što najvažnije tačke dnevnog reda XIII. konferencije nisu nove, već prelaze u nasledstvo sa prethodnih konferencija koje ih nisu svršile. N. pr. radno vreme. Teškoće pomorskih konferencija dolaze otuda što brodovlasnici pretstavljaju jedan naročiti tip poslodavaca. Ima u tome jedan materijalni i jedan psihički momenat, koji se prepliću i čine jedno jedinstvo ideologije ove vrsti poslodavaca. Brodovlasnici, iz starih generacija svojih, predstavljaju pijonire ogromnih nacionalnih bogastava, koja su se u užu domovinu stekla iz prirodnih bogastava, krvi i mesa naroda ogromnih kontinenata do kojih su samo oni mogli da doplove. Za njima, kao brodarima, išla je zastava države i razne misije. Oni su, zato, padali u red ne samo najbogatijih, nego i najprivilegisanijih građana. To je u njima pobudilo ponos koji je izrastao i iznad ponosa, koji je čovek »plave« krvi, plemić, osećao prema »prostaku« iz naroda.

Kao »putujuća država«, brod na vodi mora da ima »jedinstvo komande«. Jedinstvo komande je izraženo preko kapetana lađe. Ono nije jedinstvo konstitucionalnoga tipa, već tipa tzv. »prosvećenog apsolutizma« sa feudalnim korenom. »Jedinstvo komande« toga tipa traži bezuslovnu pokornost na brodu. Vlast kapetana – komandanta je velika, apsolutna. A iznad te tolike vlasti, stoji – brodovlasnik, koji je i kapetanov poslodavac! Eto, to je ideologija brodovlasnika kao poslodavaca.

Sa tom ideologijom imali su da se sukobljavaju ne samo radnici, nego i predstavnici vlada. Da se sukobljavaju na ovoj,

Digitized by Google

XIII. konferenciji, koja je III. pomorska po broju, kao i na II. redovnoj konferenciji 1920. u Đenovi, koja je bila I. pomorska, i na IX redovnoj konferenciji 1926. u Ženevi, koja je bila II. pomorska. Već na tri konferencije uzastopno ogorčena borba sa tvrdokornim protivnikom koji, najzad – stopu u stopu otstupa od starih svojih shvatanja koja vreme nemilosrdno gazi; ali se ipak ne predaje.

Jedna interesantna psihološka nota: u nabusitosti svojoj koju poslodavci drugih privrednih grana nisu u stanju ni da imitiraju, brodovlasnici kao poslodavci su pokazali i veliku dozu lukavosti. Da bi izbegli rešavanje pitanja pomorskih radnika, u času kad se mastilo na ugovoru o Miru još nije ni sasušilo bilo; kada je psihološko nastrojenje radničkih masa XIII deo Ugovora o Miru (zakonska zaštita radnika) istavilo na tapet rešavanja i kada se ni jedan glas nije našao da makar i jednu reč kaže protivno duhu takvoga rada – brodovlasnici su tražili da se pitanje pomorskih radnika izdvoji iz opštih konferencija i pretresa na specijalnim pomorskim konferencijama, jer da će tamo bolje biti rešeno. Na to se pristalo.

Sledovala je prva specijalna pomorska konferencija (1920. u Đenovi) pa druga (1926. u Ženevi) pa, najzad, posle deset godina iza prve, i treća, 1929. u Ženevi.

I pomorci se pitaju na ovoj konferenciji: Mi se izdvojismo iz sklopa opštih konferencija, da bismo svoje stvari samo sa vama, brodovlasnicima, bolje uredili. Pa što uradismo? Za radnike drugih privrednih grana reši se, na opštim konferencijama, i o radnom vremenu, i o osiguranjima u bolesti i nesrećnim slučajevima itd. – dok mi, pomorci, stojimo tamo gde smo stajali i pre 10 godina!

Na Đenovskoj konferenciji je regulisanje radnog vremena propalo sa jednim glasom! I tek posle deset godina vraćamo se na njega.. Da francuski pomorci nisu izvojevali 8-časovni radni dan koji je i ozakonjen i da se i francuska vlada (1926. godine) nije zauzela da se to pitanje istakne na dnevni red ono bi, verovatno, još čekalo...

To je oštar prigovor brodovlasnicima; jer sva sporost u rešavanju pomorskih pitanja ide u raboš njihov, zbog toga što su u večitoj i oštroj opoziciji protiv rešavanja ma kojega pomorskog pitanja. U stisci između dve krajnosti, brodovlasnicu su, najzad, morali da se opredele za jednu od dve stvari koje su im podjednako nemile: za regulisanje radnih odnosa državnim zakonodavstvom i, sledstveno, međunarodnim konvencijama; ili za kolektivne ugovore sa radničkim organizacijama. Nije teško pogoditi njihov izbor: oni su izabrali ono što se lakše dade – izigrati. Dakle: kolektivni ugovor.

Želja je otac misli a nužda često kroji teoriju. I tu je nikla jedna teorija. Brodovlasnici žele da razgovaraju samo sa svojim radnicima. Niskim drugim. Ne trpe posrednika. Pa makar to bila i država sa svojim zakonodavstvom. Dakle: kolektivni ugovor, bez zakonodavstva. A ako konferencija – đavo neka je nosi; ali kad je već tu, što da se radi – oće već nešto da se plete u te, naše brodovlasničke stvari, onda to ne može nikako da bude u formi pozitivnih odredaba, kao što su konvencije, već platonski: neka donose preporuke! Na tome bi oni još i sarađivali; inače ne.

Engleski brodovlasnici na čelu sa g. Korbert Lo-om, su nosioci ove teze. Oko njih se grupišu brodovlasnici svih ostalih država. Ali se iza te brodovlasničke teze, koja bi naivne mogla još i da zavede, diže ogromna sena koja je snažno šatira.

U engleskoj radničkoj delegaciji je stari Ben Tilet. Jedna duhovita njegova upadica na plenumu konferencije unosi svetlost u ceo splet intriga. »Poznam ja ne samo g. Korbert Loa, već i njegova oca!« rekao je stari Ben Tilet. Odakle? Kako?

Osamdesetih godina prošloga veka, kada brodovlasnici nisu hteli ni da čuju za organizaciju pomoraca, kada su svim srestvima radili na njenom razbijanju i ljude koji su se na tome radu isticali stavljali na crne liste, Ben Tilet se, još za života oca g. Korbert Loovog, koji je bio i sam brodovlasnik, u borbi sa svima opasnostima, bacio na prikupljanje pomoraca, organizovao njihov prvi štrajk, dva meseca ga predvodio i uspeo da zaključi – prvi tarifni ugovor! Sada Ben Tilet želi da pođe dalje. A brodovlasnici su u Engleskoj napravili sporazum sa jednom organizacijom – iza Ben Tiletovih leđa – da stvari regulišu samo kolektivnim ugovorom, bez ma čijeg mešanja sa strane, Ben Tileta, tvorca prvog tarifnog ugovora za pomorce, proglasili su, međutim, za – nestručnog u pomorskim stvarima!

Iz usta mnogobrojnih predstavnika radničkih kao i vladinih, poslodavcima je poručeno: niko vama ne brani da sklapate kolektivne ugovore sa radničkim organizacijama. Ali i vi, brodovlasnici, isto tako, ne možete zabraniti da se i države umešaju u radne odnose između brodovlasnika i pomoraca, jer su u pitanju i mnogobrojni radnici i jedna značajna privredna grana koja služi opštem dobru.

Najintimniji osećaji brodovlasničke grupe izraženi su međutim u njihovom držanju povodom jednog predloga iz radničke grupe: da se istovremeno pretrese i pitanje slobode koalicije pomoraca, jer je to osnovno pitanje za celokupno pomorsko zakonodavstvo i, naročito, za kolektivne ugovore. Brodovlasnici su se na taj predlog namrgodili i preko njega prešli – ćutke!

Taktiku brodovlasnika na ovoj konferenciji moglo bi se podeliti na tri etape:

Dosledni svojim shvatanjima, brodovlasnici su u prvi mah konferenciju rada uopšte bili napustili. Kao formalan izgovor bio im je: da je konferencija – nestručna. A tezu o nestručnosti konferencije zastupali su, u ime brodovlasničke grupe, njihovi profesionalni advokati! Kada je konferencija sa radom nastavila i bez njih, oni su se vratili. A vratili su se – to je druga etapa – da na njoj utiču u tom pravcu da ni o jednoj istaknutoj stvari ne bude donesena konvencija, već u krajnjem slučaju samo preporuka. Kada ni u tome nisu uspeli – to je treća, i završena etapa – oni su, gde god se to, i ma koliko, moglo da insinuira, pobijali kompetentnost konferencije, ili su se od svega rada njenog, svojim posebnim deklaracijama i izveštajima, ograđivali, da time ostave otvorena vrata za budućnost.

Iznad svega, međutim, treba imati u vidu jedno: cela materija XIII. Konferencije rada, ili treće pomorske konferencije, bila je tek u stadiju anketiranja, diskusije, izmene misli, da bi se, po tom, sve skupa dostavilo vladama na izveštaje pa da se na osnovu tih izveštaja, tek naknadno, na narednoj konferenciji pristupi definitivnom regulisanju istaknutih pitanja.

Borba je dakle bila načela. Završena još nije. Ona je, do naredne konferencije rada, preneta na teren pojedinih država. Države će imati da kažu presudnu reč u sporu: ili brodovlasnici kao poslodavci treba da uživaju kakve naročite privilegije prema pomorskim radnicima; ili i ovi radnici imaju pravo i treba da budu izjednačeni sa svima drugim radnicima koji uživaju blagodati međunarodnih konvencija. U okršajima na XIII. Konferenciji rada stanovišta koja su zastupali radnici imala su za sobom većinu.

Na konferenciji je bilo 102 delegata sa 152 eksperta koji su zastupali 31 državu.

BOGDAN KREKIĆ

Digitized by Google

Nobelova nagrada

Alfred Bernhard Nobel bio je kapitalista sa pozadinom osebujnog unutarnjeg života.

Čovjek, čijom su se zaslugom ubijali ljudi povodom eksplozija, ratova, obretničkih eksperimenata i ambicija, stidio se da bude sanjar.

Pa ipak: fabrikant dinamita bio je – čini se – sanjar.

Zašto?

Zar možda zato, što je tražio ženu kroz mali oglasnik?

Ili zato, što je kroz sav život ostao neženja?

Ili zato, što je potajno pisao drame?

Ne!

Tek zato, što je njegovo opredjeljenje spram života bilo paradoksno.

U komplikovanosti svog duhovnog raspoloženja bio je on u isto vrijeme fabrikant dinamita i pacifista.

Zar se u tom paradoksu sakriva idejni sukob jednoga karaktera?

Zar je u tom paradoksu sakrivena dubina jednoga osjećaja, koji je bio slab da bude princip?

Možda.

Nobel je pronalazio sredstva za čim uspješnije ubijanje ljudi i u tom gledao ideal pacifizma. U peripetijama svoje unutarnje borbe našao je ovakovo opravdanje za samoga sebe:

»Onoga dana, kada će dvije armije moći da se međusobno unište u jednoj sekundi, morati će ipak da se sve civilizovane nacije zgroze i da raspuste svoje trupe.«

I on je uzdrhtalim marom tragao za novim, za jednostavnijim i u toj jednostavnosti za sve užasnijim sredstvima za ubijanje.

To je bila njegova ideja mira.

To je bio paradoks njegova života.

To je momenat zbog kojega je nastala nagrada za propagandu mira: Nobelova nagrada.

Nije li opravdanje njegova rada: konačna svrha njegovih razornih, ubitačnih produkata samo spretna reklama jednoga prevejanoga kapitaliste?

Ili je njegova ideja svijesno žrtvovala žrtve za jedan konačni cilj? Može li se, smije li se vjerovati, da je Nobel u jednom nastrojenju čistoga idealizma želio da dovede ubijanje i klanje do potpunoga apsurda?

Na tom putu do potpunoga apsurda on nije zaboravio da se bogati. Besprimjernom brzinom nagomilavali se milijuni na hrpama mrtvaca.

Leševi su proklijali kapital: milijune.

Krv je isparivala kapital: milijune.

Sirotinja najbijednijih poginulih plakala je suze, bujicu suza. Bujica suza gomilala je kapital: milijune.

Milijune za kralja dinamita, za fabrikanta topova, za stručnjaka tehničkog vođenja rata, za obretnika raznih eksploziva, za gorljivoga pacifistu – Alfreda Nobela.

Nije li senzacija njegova testamenta: 31½ milijuna švedskih kruna kao zakladno nagrađivanje za promicanje znanosti, idealizma u literaturi i ideje mira – bila grižnja savjesti jednoga razočaranoga i ogorčenoga kapitaliste?

Zar je on imao razloga da bude i razočaran i ogorčen?

Bila mu je tek dvadesetijedna godina, a njegov ratnički talenat našao je već tržište. To je bilo onda, kada su Engleska i Francuska čak i u ruskome caru vidjeli opasnost i borili se sa Turskom protiv njega: krimski rat. Nobel je osjećao simpatiju za Rusiju: prodavao joj je municiju, mine i torpeda.

Nobelovo prvo razočaranje, iako ugodno, moralo je da bude, kada je neposredno iza tog svršenog posla našao svog prvog finansijera posredstvom samog Napoleona III.

Tu je on u svom mladenačkom entuzijazmu morao da shvati, kako je rat sporedni i slučajni rezultat trgovačkih poslova. Zar je itko jače od Nobela učvrstio spoznaju, da je rat posljedica industrijsko-ekonomske ekspanzije? – Usprkos toga govorio je on s uvjerenjem: »Posljednji uzrok svih ratova je siromaštvo i bijeda«.

Njegovi eksperimenti rađaju eksplozije, pokapaju ljude, fabrike; prijete parobrodima i gradovima. Eksplozije tutnje. Detonacije su bučne, čuju se na daleko. A svijet se zainteresovao za uzročnika tih užasnih katastrofa. Kapitalisti sviju zemalja sipaju pred Nobela hrpe novaca. Njegovi bi se patenti kupovali, plaćali skupo. Nobel ne će da umre kao prevareni izumitelj. Sam hoće da iskorišćuje svoje pronalaske.

U svim državama organizira on svoja poduzeća. Njemačko-engleska Nobelova grupa zajednički je fabricirala municiju, puške i topove do pred svjetski rat. Onda su se podijelili i razišli, kako bi mogli da se ubijaju svojim zajedničkim produktima.

Da li je pacifizam Nobelov bio reklama za njegov dinamit, a senzacija njegova testamenta grižnja savjesti jedne zablude, sporedno je za faktični rezultat Nobelove aktivnosti u životu.

Dobro. Zar je rezultat te aktivnosti samo zaklada od 31½ milijuna švedskih kruna za idealističke, humanitarne i mirotvorne svrhe?

I to, ali to je tek jedan od rezultata. Ima još jedan, koji je jednako važan. Možda još i važniji, jer negativan: i nakon Nobelove smrti koriste se bezbrojne industrije za ratno oružanje njegovim pronalascima. I nakon Nobelove smrti pravi se dinamit, grade se topovi, sprema se materijal za ubijanje ljudi.

Bezbrojne industrije nastavljaju Nobelov rad: provociraju rat zbog ekspanzije industrije.

Nobel je bio svjetski građanin. Njemu je bilo svejedno t k o će k o g a ubiti iz njegove puške. Važno je tek, da ga ubije iz n j e g o v e puške.

Kada je njegova razorna industrija povezala sve države jednakim interesom: rat, našli su ga u radnoj sobi njegove vile u San Remu mrtva 10. XII. 1896.

Kako bi i on, koji je svojim životom služio ubijanju, imao jedan romantični obrat barem u ideji svoga rada, vole da njegovo obraćenje pacifizmu pripisuju jednoj ženi.

Zar je u tom rješenje paradoksa?

To bi bila ona žena, koju je našao pomoću oglasa u novinama i koja je trebala da mu bude gazdaricom. Ona je svoju ulogu u životu Alfreda Nobela shvatila drukčije. Postala mu je samo idealnom prijateljicom: Berta Suttner.

Dvije godine pred svoju smrt sastavio je oporuku. Pozvao je za svjedoke dvojicu svojih švedskih zem-

Digitized by Google

ljaka. On je znao u kakovoj relaciji stoji ovakav testamenat prema njegovu rada. Smatrao je stoga potrebnim da naglasi, kako nije ni najmanje lud, dok sastavlja ovakovu oporuku.

Za svaku godinu predviđeno je iz te zaklade pet nagrada: tri znanstvene za pronalaske na polju fizike, kemije i medicine, jedna za literaturu, te jedna za mirotvorni rad na području politike.

Fabrike, koje naoružavaju države, nemaju više ništa zajedničkoga sa kapitalom od 31½ milijuna švedskih kruna, koji odbacuje kamate za nagrade.

Ipak se Nobelov paradoks često ponavlja u izvjesnoj varijanti: nagrade dobivaju najčešće oni, koje je slava već davno oštetila za njihov rad bogatstvom.

KA MESARIĆ

Socijologija milieua.

Problem sredine nije nov u sociologiji: čitava t. zv. geografska socijologija izrađuje svoja načela na shvaćanju o isključivoj važnosti sredine geografskog milieua. Međuitm u svojoj knjizi Sociologija milieua (Zagreb 1929. Izdanje Biblioteke »Bankarstvo«) Dr. Mirko Kus-Nikolajev ne polazi od ovog geografskog određenja milieua i njegovog upliva na razvoj društva, već sam problem milieua određuje funkcionalno. Za njega je razvoj društva razvoj ljudskih funkcija i milieua. U međusobnom odnosu milieua i organizma traži K.-N. osnovne zasade socijalnog zbivanja. Funkcije, koje taj odnos označuju ujedno su glavne smjernice, koje reguliraju progres ili regres jednog organizma ili jedne zajednice. Ovaj čisto biološki motiv, koji K.-N. razrađuje na Avenariusovoj teoriji o vitalnim nizovima, postaje ujedno i socijalni motiv, kad se vitalni nizovi prenose na socijalno područje. To K.-N. i čini i na taj način formulira sociologiju vitalnih nizova. Ta sociologija je potpuno deterministička i vodi neizbježivo do katastrofa ili revolucija ako vitalni sklopovi društva (novi produkcioni odnosi) ne mogu svladati vitalne diferencije. K.-N. svoju osnovnu temu o funkciji milieua prenosi iz biološkog okvira u ekonomski i socijalni, i na taj način u glavnome tri etape ljudskog razvoja pokušava, da utvrdi svoju postavu problema društva. Potpuna originalnost u shvaćanju postavljenog problema naročito je upadna u njegovom prikazivanju razvoja ekonomskog milieua. Moguće je samo na mjestima previše forsiran etnološki materijal (škola Cunowa!), za koji mislim, da nema onu uvjerljivost, koju joj K.-N. pripisuje. Autor vjerojatno drugačije misli... Najinteresantnije je svakako poglavlje o funkciji mase i mora se priznati, da su u tom pogledu tvrdnje autora mnogo jače i dokumentovanije nego one Lebona i njegove škole.

Analizirajući filozofiju funkcije autor skreće na područje marksizma i nastoji svoje izvode dovesti u sklad sa učenjem Karla Marksa. Autor je marksista i nije ovo po prvi put, da nastoji empiriomonističke zasade Avenariusa dovesti u sklad sa marksizmom i na taj način izgraditi spoznajnokritički sadržaj marksizma. Uostalom taj pokušaj nalazimo već kod Bogdanova a i Friedrich Adler je preko Macha pokušao naći vezu između senzualizma i istorijskog materijalizma. Ali pokušaj K.-N. je nov. On u problemu milieua, dakle indirektno, veže vitalne nizove i njihovu socijalnu funkciju sa ekonomskom funkcijom produkcionih sistema. Značenje, koje autor daje milieu je ona baza, na kojoj se može Marks vezati sa Avenariusom i to posredstvom onih funkcionalnih elemenata, koji su bitni u učenjima obojice naučenjaka.

I ovo djelo K.-N. pokazalo je, da on je među našim sociolozima jedna od najmarkantnijih pojava i da se ne zadovoljava prekrajanjem stranih sociooloških teorija, već nastoji svojim putem, svojim studijama osvijetliti pojedine glavne probleme sociologije uopće a marksističke napose.

Sam opori materijal ne dozvoljava stilske ekstrature, pa su prema tome pojedine stranice uistinu »akademski« pisane. Međutim mislim, da se tome moglo uz malo volje izbjeći, pogotovo ako se računa, da najveći dio naše javnosti nije sociološki obrazovan.

Moguće će to autor moći koregirati u II. izdanju, koje bi djelo, po svojoj vrijednosti, doista trebalo da doživi.

Ing. Rade M. Ristić

Smeh osuđenog građanina.

(Socijalni profil Franka Wedekinda.)

Wedekind je, – psihološki, – jedan od najsavršenijih produkata izasedanske Nemačke. Država Wilhelma II. znači za Nemačku diktaturu junkersko-buržoaskog shvaćanja sveta u naponu njegove snage. Nije bilo zabranjeno: tako ili onako misleti, – s mislima se igralo, dok su ostale nerealizovane. Zabranjeno je bilo: sprovoditi ideje u život. Opozicija prema duhu, koji je kružio kroz prusku kasarnu bila je kažnjiva. A ako se oponiralo, morala je opozicija biti tačno odmerena prema gradaciji na skali građanskog političkog profita. Opozicija u maskama! Pretvaranje i licemerstvo to su deca građanskog vremena. Prva do odvratnosti licemerna epoha građanstva nastupila je iza pada Napoleona.

I ako uporedimo licemerno građanstvo Francuske iza Napoleona i nemačko građanstvo za vreme Wilhelma, iskočiće nam Wedekind kao novi Stendhalov Julien Sorel, kao buntovnik ondašnjeg tipa i karaktera. Priljubiti se, upiti, usisati u neprijateljsko društvo i onda ga rastočiti i rastvoriti.

U svojoj duhovnoj averziji prema ordenima dekorisanoj laži pokazuju sličnosti i Stendhal i Wedekind. Ali tu se i njihovi putevi razilaze. Napoleonov visoki funkcioner Stendhal i putujući glumac i kabaretski igrač Wedekind ne mogu imati isto pshičko nastrojenje za svoje istupe u društvu i protiv društva.

Dok Stendhal dolazi iz blistavog imperija Bonaparteovog, Wedekind dolazi iz socijalne pomrčine i samo instinkti, rafinirani kao u mačke, upućuju ga, da upotrebi metod podgrizanja na mesto otvorenog revolta. On ne revoltira pod krinkom, kao Stendhal, jer napušta jednu poziciju, već zato, da jednu izgradi.

O njegovoj umetnosti može biti podvojeno mišlenje, ali kao ličnost, – kao psihološki tip, – ostaje jedinstven u rpi literarnih šakala, koji su mu se nadovezali uz pete. Pesnik, apostol u kabaretima, cinik i vernik. Sa zadnjim poljupcem u usta svojoj vernoj drugarici izdiše i prisegu, da je njegov život bio pun čistih naziranja.

I to je krvava istina: njegov život i rad bio je neprestana borba za viši moralni doživljaj. I kad je na pozornicu dovlačio boheme, da puni prezira saspu enerviranoj publici u usta prezir na celo građansko društvo ili kad je sam sa vrpcama okićenom gitarom ismehivao razdraganu, – šampanjcem iritiranu, – amorfnu masu kabaretskih gostiju, koji su raširenim prstima odobravali propalom geniju, ili kad je na usta svog markiza Keitha pljunuo celoj svojoj generaciji u oči, sa rečima: »Moral je najunosniji posao na ovome svetu«, – Wedekind je nasladu i lepotu digao do duhovnog sistema, što više do ćudoredne dogme. Poštovanje prema čoveku i njegovom dostojanstvu silili su ga, da blagoslovi sve povređene od društva. A samilost i ona pod maskom smeha je moral, religija. To je već obrazložio frankfurtski pustinjak – Schopenhauer.

Wedekind sam ponižen do zadnjih zakutaka ponosa i isprešiban kao teretni konj razumeo je, što znači biti odbačen i njegovo je besnilo puno udaraca. On se po koji put nasmejao, ali to je bio smeh krvav i žučan, smeh građanina, koga je njegovo sopstveno društvo osudilo. Sav obavijen trnjem, on se valjao po mekoj koži dobrih građana obojega spola, koji su za par maraka tražili podražaj za svoju kičmu.

Kao i sve elementarne prirode i Wedekind je bio romantik, ako hoćete i mistik. To znači: on je osećao, slutio, spoznavao i video veze i onde, gde mediokritet sa prelomljenim duhom vidi samo refleks svojih ispražnjenih možđana. U če-

Digitized by Google

sto vizionarnim stanjima, koja na zemlju pritište samo materija cinizma, on je razgradio svoje moralno shvaćanje, koje je ukopčano u život. Kod njega se približavaju, često slevaju, realistički i romantički elementi iz kojih se izdiže sinteza njegovog stvaranja.

Nije teško Wedekinda pratiti kroz sve faze njegovog često zavijenog i zauzlanog puta, koji vodi jednako preko obronaka, kao i kroz močvare. Ali bitnost, sadržina njegovog života je jedan jedinstveni uspon prema spoznaji. Od kabaretske groteske do životne tragedije ni jedan kamen ne ispada iz mozaika njegove ličnosti, sastavljene od nizova duševnih senzacija.

Pozornica je za njega bila propovedaonica i u vašarskoj stisci odzvanjali su njegovi pozivi, da se stvori i usavrši viša čovečnost. Za publiku veselje i amizirano roktanje. Reakcija: mržnja. Mržnja, koju Wedekind nije nikada odbacio. On se njom hranio, jer ni u boljim danima svog života nije hteo, da zaboravi, da je jedared bio ponižen. Mržnja kao sakramenat, kao sveta zavesa za ljubav, koju je gojio za one, koji još onda nisu došli a koje je očekivao.

A kako je dobro poznavao Wedekind onu iskrivljenu sredinu, kojoj se smejao a kojoj je u dnu duše ipak mnogo hteo reći, svedočio je – rat.

Rat je potpuno potvrdio shvaćanje o građanskom društvu, koje je Wedekind kroz decenije zastupao. Građanski život je u stvari bio ono, što je sa ukrasima bio već odavno: borba do noža, okrutnost i iskorištavanje svake prilike. Taj građanski život je bio javni prezir čudorednog duha, izazivanje najgoreg u čoveku, gola bestijalnost.

A Wedekind, koji je proricao taj slom duha, postao je – slavan. Njegove drame, koje su se vucale po predgrađima, uskočile su na velegradske daske. Život se je pred njim poklonio ali on je trpeo.

Samo velike duše mogu trpeti, kad vide nesreću, koju su predviđale. One kao da odgovaraju pred svojim duhom, koji je shvatio zlo i to ih još više pritište pod križem.

»Wedekind je svu nesreću sveo na Bismarcka; on se s njim upoznao. Njegov »Bismarck« kao da je samo intermezzo, više rezultat nego sudbina, junak koga ne volemo. Ili ga je voleo i samo je predviđao posledice, koje ima takav junak? Do kraja, koji više nije dočekao bio je uveren, da će Nemačka pobediti; ali njega to nije veselilo. Ja sâm, koji sam jedva sumnjao u poraz, nisam ga smeo obeshrabriti. Mi smo slutili, kako god se svršilo, da budući svet ne će biti drugačiji nego što je bio i nego što jest. I ako nismo privrednu stranu mogli predvideti, za čudorednu smo znali, da se ne će izmeniti«, piše Heinrich Mann, odlični prijatelj Wedekinda, u svojim uspomenama o njemu.

Danas znamo i osećamo, da se svet moralno nije pomaknuo ni za pedalj napred. One stare zakrpane vrednote jednog iskrenutog perioda, ostale su i dalje u vrednosti. Istina, moralni credo se ne izmenjuje u roku od deset godina, ali da za tih deset godina nije zanemio ni jedan glas starih gusara, to je čudno. Može li se to odbiti na zakon ustrajnosti?

Zar su toliki propovednici, među njima i Wedekind, uistinu bili samo clowni za kvalificirano društvo građana?

Wedekind zna i surovom rukom, kao da trga živo meso, zahvatiti u diskretne osećaje čoveka, ne bi li njihovu težnju podigao do simboličkog zahteva općeg duhovnog preporoda, obavijenog religijskim čežnjama za savršenijom formom života. Ta religijska nota je kod Wedekinda dinamička, ona se rađa u saznanju, da još nismo dosegli cilj, da u nama počivaju daleke razvojne mogućnosti.

Ova težnja prema gore, deluje trajno u čoveku, ma koliko još i danas izgleda, kao nedokučiv ideal. U takvoj težnji i Wedekindova religija nije drugo već odnos našeg života prema zahtevima socijalne pravednosti. Taj odnos može biti fantastično-mističan, doktrinaran, spekulativan ali on se uvek oslanja na naše nutarnje vrednote, koje proizlaze iz socijalnog kruga našeg života. Na toj podlozi izdiže se svod poezije, sanja, mitosa, metafizike, dogme. U toj duhovnoj gradnji uključeno je sve, što je religijsko čuvstvo i nagon za istinom, za konačnim zahvatanjem večnosti pružilo čoveku.

Ne religija, kao ukrašena tvorevina, kao rezultat stradanja, već elastično, živo, krvavo tkivo čuvstava, koje čoveka stavljaju pred žrtvenik novih dužnosti za novu epohu progresa.

Uz sav svoj idealizam Wedekind se nije podavao iluzijama, on je dobro isprekapao ljude svoje generacije i svog društva. A period Wilhelma II. obilovao je »ljudima«. I Wedekind im nije opraštao, što su samo »ljudi«. Ali ni oni njemu, što ih je »takovim« smatrao. Autori građansko-akademski pisane istorije njemačke književnosti profesori i doktori Vogel i Koch stilizirali su »negodovanje« povređnog društva. Za njih je Wedekind: »glumac, koji traži efekte«, dela njegova: »odvratni izrodi cinizma«, a celo njegovo delovanje: »žalostan znak najgore estetske i ćudoredne degeneracije«. Za manje »uvaženog« Witkowskog je Wedekind »skroz na skroz perverzan« i u tim tonovima odvijaju se kritike ili tačnije protuudarci na njegove ćuške društvu.

Moguće je Wedekind upotrebljavao oružje preteškog kalibra, ali da se razračuna sa jednim društvom, treba upotrebiti oružje, kojim se to društvo služi. Trebalo je dati delo, koje će svet primiti, da ga to delo podruje.

I konačno, da se sa jednim društvom obračuna, treba ga poznavati. Da ga je Wedekind upoznao upravo na taj »ciničnі« način, ne ide na račun njegov već tog – društva.

MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Mom kritičaru gosp. V. D.

(9. broj „Nove Literature".)

Visoko cijenim kritiku; ali kritiku stvarnu, lojalnu i objektivnu. U pravom kritičaru vidim čovjeka s bogatom erudicijom i u vršenju svog kritičarskog zvanja lišenog svih predrasuda.

Žalim, što ne mogu po ovom prosuđivati Vas i Vašu kritiku o mojoj knjizi »Od Platona do Marksa« u 9. broju »Nove Literature«.

Ja priznajem mnoge nedostatke u mojoj knjizi, pa čak i površnost. Već sama činjenica, što sam tako opsežan materijal htio da svladam na samih 120 stranica uzrokom je najvećeg dijela nedostataka. Ali nije moglo biti drugčije, jer sam ja u toj knjizi htio da objelodanim samo nekoliko mojih predavanja, koja sam pred dvije goidne održao u zagrebačkoj »Slobodnoj Akademiji za kulturu duha«. Stoga sam u predgovoru i istaknuo da se radi samo o nacrtu. Nikako ali ne mislim, da ova činjenica lišava kritičara prava stroge kritike. Ne, ali stroga kritika ne može i ne smije biti podvaljivanje ili neznanje, jer ili je podvala ili neznanje, kad Vi gosp. kritičaru, kažete, da ja na str. 20. moje knjige govorim o nekoj »t e o l o š k o j« pretpostavci u socijologiji. Ja govorim o »t e l e o l o š k o j« pretpostavci. Ja držim, da mi niste htjeli podvaliti, ali onda ste u neznanju zamjenili »teleološka« sa »teološka«; a sa takovim se neznanjem zbilja »teško može diskutovati«. I u nekojim daljnjim Vašim primjetbama ima isto tako fatalnog neznanja.

Na ostale Vaše primjetbe neću da reflektiram, jer – kako uvodno rekoh – nekoje su od njih tačne, i uzeo bih ih rado ad notam kad bi one bile objektivno i lojalno iznešene, kad bi bile pisane sine ira et studio, i kad za »strogost« Vaše kritike ne bi bila donekle mjerodavna i moja bivša stranačka pripadnost.

Dr. Božidar Adžija

Digitized by Google

Glembajevština i klanfarština.

(Marginalija uz književni rad Miroslava Krleže*)

U svojoj trećoj etapi, – po formi dramatskoj, po sadržaju bezidejno periferijskoj i reporterskoj, po načinu izražavanja fragmentarnoj – koju sam utvrdio kao njegovu definitivnu etapu polaženja u širinu, u kvantitetu, Krleža baca svakog mjeseca na hrpu svojih radova po jednu novelističku radnju. Ove su radnje čisti i neosporni dokumenti, sa kojima i sam autor potvrđuje moju glavnu konstataciju:

Potpuno odsustvo centralnog smisla stvaranja, prekriveno i zatrpano periferizmom t. j. epizodizmom.

Kronološki nižu se ovi novelistički radovi ovako:

1. Glembajevi (Književnik, br. 3. 1929.).

2. Sprovod u Teresienburgu. – Događaj iz života generalice Olge Warronigg–Glembajeve. (Savremenik, br. 2–3. 1929).

3. Dobrotvori. (Književnik br. 4. 1929.).

4. Kako je doktor Gregor prvi put u životu sreo Nečastivoga. (Književnik br. 5. 1929.).

5. Svadba velikog župana Klanfara. (Književnik br. 9. 1929).

6. Karijera viteza Olivera Urbana. (Književnik br. 10. 1929.).

7. Scena između veleindustrijalca Klanfara i njegove supruge Melite plemenite Szlouganove. (Književnik br. 11. 1929.).

To su sve od reda fragmentarne ilustracije glembajevskih tipova, i determinacija njihove fizičke geneologije u nekoliko koljena. Na ovo rodoslovlje, vežu se neka nova oliverska i klanfarovska lica, koja po logici autorovoj stoje u uskoj vezi sa glembajevštinom. Izredavši sva koljena i rodove glembajevske (djeda, oca, sina, unuka, mamu, kćer, zeta, tasta, strinu itd.) Krleža spašava život svoje iscrpljene teme pod cijenu neologičnog i lažnog unošenja glebajevštine u svako svoje novo lice, skrivajući odsudstvo logične kauzalnosti i odsustvo svake fizičke i psihičke influence rodoslovljem nekih dalekih postranih linija glembajevskih, pa čak i onim, što se inače zove: kavanska brbljarija.

Tako je u nekim od tih radova u zadnje vrijeme počela iscrpljena (a jeftina i vrlo merkantilna) glembajevština poprimati novu formu: klanfarštinu. Tu on razvija istu temu, ista ona glembajevska lica, iste one glembajevske situacije pod novom markom, kao narodni guslar kad kaže: »To isto, samo malo drugačije!«

I tako je glembajevština od jedne litararne teme razvijena u artikl, upravo u jedan trgovački artikl, kojemu se svake godine daje nova etiketa.

1. Glembajevi. Slovima deset stranica rodoslovlja Glembaja, uzevši ih – kao što sam autor kaže – sintetično. To bi imalo biti neko objašnjenje Glembaja, i to naročito za publiku, koja je gledala i koja će gledati dramu pod tim imenom. Evo kako izgleda u stvari to sintetično objašnjenje: »Naš poznati arhivar i historik von Jeszensky (u stvari švindler i diletant), po krsnom listu blagopokojne Veronike inskonstruisao je vrlo mudro i prividno logično, da su Glembajevi u krvnome srodstvu sa Glembajevima velikokaniškim i remetskim. Međutim transdanubianski Glembayremetski ne potiču iz međumurskog Rementinca« (str. 78). – »Već je stari Ignac Glembay stao da duboko ore po tuđoj nesreći, a njegov sin Franc (Varaždinac), o kome su padatci posve nepouzdani, bio je već sedamstotina i devedesete ugledan varaždinski majstor«. – Krleža, koji piše ovo uputstvo o Glembajevima sa gestom »naučne pedantnosti« priznaje da ništa ne zna o tom, kako je Franc došao do svoga položaja u Varaždinu, i da nema podataka o tome, ali nekoliko redaka dalje suvereno tvrdi za tog istog Franca: »On, koji je svojom vlastitom rukom zaklao onog fatalnog Kranjca (te na Kranjčevim cekinima sazidao svoju karijeru), bio je pod konac života vlasnik sumpornog rudnika, toplica, mlinar i drvosječa. U stvari kriminalan tip, ubojica i analfabet, on je već pred sto i pedeset godina igrao ulogu uglednog i uvaženog lica«. Dakle, taj Franc, o kome su »podaci potpuno nepouzdani«, i zna se samo toliko, da je »bio sedamstotina i devedesete ugledan varaždinski cehovski majstor«, bio je sasvim sigurno najordinarniji lopov i razbojnik, naprosto za to, jer to Krleži treba za falsificiranje uvjerljivosti o stvarnom postojanju njegovih književnih figura. – Dalje to sintetičko objašnjenje glasi: »Oženivši se zdravom štajerkom mutne furlansko-talijanske krvi, izrodio je s njom tri sina: Johana, Franca i Feliksa, i tri djevojke: Johanu, Marijanu i Ludwigu. Najstariji sin Johan (1807–1869.) apsolvent pravne akademije gradačke ostao je u Gracu, odrodio se nacionalno . . .« itd. U Glembajevoj familiji bilo je, dakle, i jedno medicinsko čudo: zdrava štajerka mutne krvi! – Tako kroz svih deset stranica reda se to glembajevsko rodoslovlje, garnirano čak i godinama rođenja i smrti pojedinaca, da bi izgledalo što autentičnije!

Međutim, za ovaj prikaz, koji utvrđuje literarnu vrijednost ovih radova, zaista je nevažno, da li su Krležini podatci o toj familiji autentični i spravni. Važno je samo to, da je ta radnja, kao i sve ostalo o toj temi jedan šuplji periferizam, jedno besprimjerno »sintetično« bubanje, kojim se hoće (proizvoljnim rodoslovnim blefom) da učini cijela ta tema literarno egzistentnom. Vanredno karakteristično za Krležu, koji svima svojim dosadašnjim temama mora da umjetno stvara literarnu egzistentnost periferizmima: političkim, socijalno revolucionarnim, rodoslovnim, – u potpunoj odsutnosti idejne i umjetničke egzistentnosti. I zato nije nikakvo čudo, što on u koncepciji svojih radova skače, prema časovitoj potrebi, od nacionalnog regionalizma na revolucionarni socijalizam, sa buntovne vike ulice na antikno pokućtvo, sa oštrog kritikovanja buržoazije na poklonstvo liku Laure Lembachove i Melite Szlouganove. To on, da ponovimo našu osnovnu konstataciju, na svakom koraku, tjeran svojim umjetno stvorenim prestižom genija, desperaterski pokušava da maskira potpuno odsudstvo centralnog smisla stvaranja.

2. Sprovod u Teresienburgu. Velikih 38 Savremenikovih stranica podijeljeno je u ovoj radnji čistog periferizma ovako: Oko 7 stranica (napreskokce) zaprema historijat (vjerovatno autentičan, jer je Krleža bio dobar kadetnšiler) »carske i kraljevske aspern–esslingenske sedamnaeste dragonerske pukovnije«. 3 i po stranice zaprema detaljni opis velike svečane pukovnijske dvorane; 1 stranicu opis Teresienburga (uglavnom kolodvora ovog mjesta); 2 stranice opis ličnosti japanskih generala (u stvari švindlera), koji dolaze na pukovnijsku slavu; 3 stranice opis ulaženja u svečanu pukovnijsku dvoranu; preko 3 stranice (na preskokce) opis pojedinih živih i mrtvih oficira pukovnije; 7 i po stranica nabrajanje datuma iz života i braka Olge Glembajeve, majke Laure Lembachove (i njihovih pređa i rođaka) i Olginog muža pukovnika i poslije generala Warronigga, komandanta Teresienburške divizije »slavne sedamnaeste dragunske pukovnije; 7 stranica govor pukovnika Warronigga oficirskom koru o slavnim tradicijama pukovnije, o disciplini vojničkoj i o oficirskoj časti, povodom samoubistva odbačenog Olginog ljubavnika oficira Ramonga. Od 38 stranica ove radnje zapremaju, dakle, opisi, nabrajanje i rodoslovlja 35 stranica. Ostale tri strane ispunjene su osnovom teme: ljubav i mondenstvo Olge Glembajeve, smrt odbačenog ljubavnika, i prevara tobožnjih japanskih odličnika.

Odličan primjer kako Krleža spašava u očima publike literarnu egzistentnost svoje glembajevske teme.

Primjer: »Tapete na stijenama svečane dvorane bile su izlizane tamno smeđe boje, a na stijenama u zlatnim okvirima visjelo je devet portreta od devetorice pukovnijskih Inhabera. I. Hercog Toskanski, Franz von Lothringen, u hermelinu i grimiznom ornatu rimskog cara. II. Grof Eszterházy Béla, sin drugog pukovnika Sedamnaeste, koji je pao na bojnom polju (1768–1803), pak III. baron Feldmarschal-lieutenant Albert Gleisstätten, koji je zapovjedao Sedamnaestom u vri-

*) Vidi »Socijalnu Misao« br. 3. od 1. marta 1929.

Digitized by Google

jeme Bonapartove lombardijske kampanje (1803–1824). IV. Grof Keglevich (1824–1849) jedina slika grandseigneura u civilu, sa svilenim bijelim ovratnikom i hrtom; V. Veliki Knez Aleksandar Aleksandrović (1849–1879) u gali dragonerskog pukovnika Sedamnaeste Pukovnije s insignijama Zlatnog Runa kao carskim poklonom i znakom zahvalnosti za lično sudjelovanje Velikog Kneza u protumađarskoj ekspediciji. VI. Veliki vojvoda Mecklenburg-Schwerin (1869–1878). VII. Fürst Auersperg–Lipschitz. VIII. Kralj Bavarski i IX. Generalmajor grof Segur–Cabanc (1888–1899).« – »U Sedamnaestoj Pukovniji kod teresienburške divizije, služila su u to vrijeme tri grofa: Hollós, L' Ours-Waldorode, i Buttler (direktni potomak Wallensteinovog ubojice), jedan hercog od Mantove (kao kadet), četiri barona i devet plemića, no svakako, druga polovina oficirskog zbora, koji je brojao ravno trideset i jednu glavu, bila je leider – bürgerlich!« – »Ramong, kolikogod se naprezao da se koncentrira u događajima između Regensburga i Wagrama, neprekidno je mislio o Olgi; o njena tri slova »pour prendre congé« i o tome, kako je ta žena večeras ovdje, u kasinu, tri metra ispred njegova stola, a kako sjutra neće više biti ovdje i kako je sve to zapravo drzovito glupo« – I tako dalje, i tako dalje: nabrajanja, opisi, koji se ponavljaju po nekoliko puta, – periferizam u najočajnijoj formi. Upravo jedna beskonačna brbljarija o uniformama, o ordenima, zatrpana austro-ugarskom ratnom historijom, – koja treba da blefira, kako bi se iz jedne Glembajevske krpice mogao načiniti, nategnuti i izdekorirati novelistički rad na 38 stranica »Savremenika«.

3. Dobrotvori. (Barunica Castelli–Glembaj godine 1917. kao ratna dobrotvorka). Prvo: opis »Dobrotvornog Ureda Ratne Socijalne Skrbi, gdje je Barunica šarlota Castelli–Glembajeva (u originalu nota: Udovica bankira Glembaja, koji je umro god. 1913. Iste noći ranio je barunicu sin bankira Glembaja, Leone škarama, ali rana je bila lake naravi. (Drama: Gospoda Glembajevi), bila je začasna pokroviteljica i doživotna predsjednica«. U tom uredu »primale su se stranke na preslušavanje u predsoblju generalnog tajnika Dobrotvornog Ureda dr. Pavla Szlougana mlađeg, sina banskog savjetnika i sinovca znamenitog našeg pleinairiste i slikara devedesetih godina Pavla Szloudana-Miklyjanovicha«. – Taj novelistički feljton u ovoj glembajevsko klanfarskoj seriji nosi glembajevsku marku samo zato, da bi se opasno razvodnjena i u svom rodoslovnom periferizmu već jako isčrpljena glembajevska tema osvježila novim rodoslovnim periferizmom o porodici Szlougana, i da bi se u vezi s njome mogla baciti na hrpu lica: Klanfara, viteza Urbana i Melite Szlouganove, nova imena za tipove, koji su u glembajevskom rodoslovlju nosili ime: Ignjata Glembaja, Leona Glembaja i Laure Glembaj–Lembachove. Inače je to priča o dnevničaru Fijuceku i njegovom poslovanju u »Dobrotvornom Uredu javne socijalne skrbi«, koja svoje postojanje zahvaljuje autorovoj potrebi novih lica. Sasvim otvoren i neprikriven blef.

4. Kako je dr. Gregor prvi put u životu sreo Nečastivoga. »Doktor Gregor je te noći popušio oko šezdeset cigareta, a govorio je polutiho. On je pio mnogo, ali da je bio pijan, to se ne bi moglo ustvrditi. Doktor Gregor je u kompleksu Glembay jedno vrlo važno i zanimivo lice. Taj svoj prvi susretaj s Nečastivim pričao nam je u Moskvi oko dvadeset i pete godine«. – Taj petitni uvod u ovaj novelistički rad, ta kratka bilješka jedini je glembajevski akcenat u ovoj neprobavljivoj Hegelovskoj kupusari, i jedan posljednji očajni pokušaj, da se dragocjena tema, t. j. dragocjeni artikl održi na životu, t. j. na tržištu. Pa ako u nikakvu drugu svrhu, a ono zbog potrebe dobivanja na vremenu, potrebnom da se formiraju nova lica, zapravo nova imena za stari materijal. Taj je doktor, pun hegelizma susreo na brodu jednog Grka, koji ga je podsjetio na jedan njegov čin u vezi sa čitanjem Hegela(?). Taj čin bio je u tom, što je doktor kao nacionalni revolucionarac sa ostalim mladim zavjerenicima prisegao Ideji, da će za Nju i ubiti. Bilo mu je naređeno, da ustreli Arnautina, koji je ubio starca govedara i silovao neku djevojku. Ali on nije htio da puca u živo i pobjegao je. I onda? pitate vi. Ništa! Autor ne odgovara. Jer on uopće ne ulazi u bit stvari i pojava, on samo baca na hrpu komade i komadiće, krpe i krpice: jedna takova krpica je Gregor, druga Arnautin, treća neka Ideja, četvrta Hegel, peta Mazini, šesta itd. A kad čekate, da će vam na koncu autor ipak ukazati neku vezu među tim elementima, kojima vas je zasuo, on vam počne da opisuje Solun i njegovu luku, t. j. tovari vam na hrpu nove elemente kako bi zaboravili da čekate neko objašnjenje. Barem ono najvulgarnije objašnjenje: zašto je doktor Gregor u kompleksu Glembay jedno vrlo važno i zanimivo lice? I na koncu vas ostavlja pred tom amorfnom masom sa pitijskom Gregorovim pričanjem: »Ostao sam ležati u groznici tri noći, a poslije su mi rekli, da sam tri dana i tri noći neprekidno razgovarao s nekim Grkom iz Smirne o Hegelu, o idejama, o kriminalu, o smrti i o umorstvu kao takovom. Svakako je točno to, da od te solunske noći datira moje vjerovanje u Njega. A za čovjeka, koji vjeruje u Njega, kažu, da je satanist.«

Rezime: jedan obični literarni švindl.

5. Svadba velikog župana Klanfara. Javlja se već najavljena porodica Szlouganova sa svim rodoslovnim podatcima (ovdje je Krleža izbjegao lapsusu, da – kao ono u »Glembajevima« – demantira sam sebe, kako o porijetlu svojih junaka nema nikakvih pouzdanih podataka!) Paralelno sa tom madžaronskom familijom, da bi se spasio produžio unosni glembajevski artikl, dovodi se na platformu doktor Josip Klanfar, »taj simobol, ta formula i taj izraz našega zbivanja: biti prva generacija pogospođenog seljačkog mesa u jednoj smiješnoj, lažljivoj i besmislenoj civilizaciji, kao što je ova naša, za posljednja tri – četiri decenija klanfarovštine.« – To je autor podcrtao. Dao je, dakle, jedan program, jednu ideju za opravdanje nove serije glembajevštine pod novom etiketom. Iz gluhih šuma, kaže autor, dolaze seljaci u grad, i kad su izbubali sa odlikom škole, obskrbe se diplomom, štadpelcom, teletinom i palančikama i »to je taj svijetli pozitivni gospodski život, to je taj naš toliko naglašavani domaći i nepatvoreni životni epokurejski klanfarski princip: jedino to, što metneš u sebe i na sebe, to ti vrijedi, a drugo je sve magla!«

Po tom je programu Josip Klanfar, seljačko dijete u drugom koljenu, teško negativan tip. Evo u čemu je njegova negativnost u ovom prvom periodu proizvoljnog modeliranju njegove pojave (Krleža ne će da priča priče, već da stvara dokumenat našeg vremena i naše sredine): on studira pravo u dekadentsko doratno doba, i on je preslab (zašto?) da se zanese bilo kojom od ovih papirnatih konstrukcija. »Zna Klanfar, kako je to sve isprazno i kako to sve nema smisla! Platio je on jednom takozvanom dekadentu i zapadnjaku litru vina! Ne da se on varati s kojekakvim frazama!« – Onda postaje koncipijent i hoda u otrcanom kaputu. Onda se iz njega razvilo (zašto?) »lice, kao što već kod nas jesu takva lica: lice sebeljubivo, sitničavo, glupo, neiskreno i savršeno prazno.« – Onda je otišao u rat kao kadet i vratio se kao oficir. Bio dvaput ranjen i odlikovan. Onda je preporukom svog šefa dobio advokatski stallum, »i tako je dr. Josip Klanfar započeo svoju karijeru, koja ga je digla do štadpelca, do zlatnih plombi i do uložne knjižice, što je pomalo i neprekidno rasla.«

Pazite dalje: onda se je tražio jedan čovjek, koji hoće da postane veliki župan, i da pomogne svršiti jednu veliku transekciju u vezi sa agrarnom reformom. Klanfar je prihvatio. I taj se period njegovog života svršio sa javnim bilježništvom i trokatnicom. I konačno time da je zaprosio »Melitu Szlouganovu, kćerku dvorskog savjetnika Szlougana Benjamina«.

Onda dolaze, naravno dvije stranice točnog »curiculum vitae« gospodina savjetnika i historijat njegovih čirova. Onda par stranica tračeva o toj svadbi, sa, naravno, točnim podatcima o onima, koji su o tom govorili. I onda svadba i bračno putovanje.

I opet tri četvrtine ove radnje zaprema rodoslovlje svakog pojedinog lica, pa onih lica, koja ne ulaze uopće u središte događaja. Nagomilavanje opisa ciglara Bartola, savjetnikovih čirova, jednog crnog konja uz tratoar, svijeća na oltaru u crkvi, u kojoj je izvršeno vjenčanje itd.

Digitized by Google

Pa ipak, u cijeloj seriji glembajevsko-klanfarovskoj, Krleža u ovoj radnji po prvi put na tu svoju običajnu gomilu dronjavih periferizama baca jednu određenu misao: onu o Klanfaru kao simbolu. U ovoj prvoj radnji taj je Klanfar doduše ponešto tvrdoglav i u prosuđivanju »magle« samostalan, ali on je (citirao sam doslovno) glup i završeno prazan, osim toga jako servilan i bijedan.

Tu nastaje samo po sebi pitanje: kako će to jadno lice, negativno po svojoj gluposti i totalnoj praznini moći da ispuni jedno od glavnih uloga u novoj glembajevskoj drami, za koju je odabran kao simbol negativnosti regeneracije našeg grada, u ovom slučaju Zagreba? Kako će on ovako glup i prazan, i bijedan moći da sa rafiniranom Melitom uslovi jednu glembajevsku dramsku radnju? Taj klipan nije zaista sposoban za to!

Da se to izvede trebalo bi stvoriti novu situaciju, neku novu psihološku atmosferu, neki sasvim drugačiji tok događaja, nego li je to u »uspjeloj« drami »Gospoda Glembajevi«. Taj materijal vuče nekud drugud, vuče u jednu sasvim novu dramsku koncepciju, sa rezultatima, koji bi možda rušili glembajevsku koncepciju.

Zašto. Čemu to, kad je glembajevska koncepcija »u praksi okušana«, i kad pali. Treba, dakle, lica tako formirati, da odgovaraju oprobanom i dobrom glembajevskom kalupu. A to se može, kad su prve konture ovih lica i onako zatrpane preko glave periferizmom, zatrpane toliko, da čitač ne primjećuje u prvim konturama Klanfara kontradikciju: glupost, savršenu prazninu i servilnost, – i samostalnost u prosuđivanju stvari, koje su njegove druge vršnjake ponesle sa sobom. Prve konture, dakle, dozvoljavaju taj jezuitski i furtimaški obrat... Tu je Melita, koja se žrtvuje, da spasi svoga oca od financijskog kraha i bijede..

Da, ali prije svega još nekoliko novih lica, t. j. starih oprobanih glembajevskih lica pod novim imenima:

6. Karijera viteza Olivera Urbana. Ista pjesma samo malo drugačija: »Jesu li Urbanovi bili porijetlom Kranjci ili doista karlovački građani, talijanski doseljenici, kao što se to u obitelji vjerovalo posljednjih četrdeset–pedeset godina, je li Natalija Lechpammerova, unuka celjskog krznara i čohara Lechpammera doista germanizirala tu njihovu kranjsku krv, je li jednu Urbanovu rodio doista nekakav barun Pragern, to je sve ostalo nepoznato i mutno do posljednjeg dana«. Sve je to, dakle, nejasno i mutno, ali Krleža zna pozitivno, i on će priseći na to (jer mu to treba kao dokumenat egzistentnosti njegove teme!) – »da je Oliverov otac banski savjetnik Arnold – suprug jedne Glembajeve – dobio godine 1887. plemstvo s viteškim predikatom de Dugaresza...«

Ovu konstataciju o autentičnom postojanju viteza Urbana u glembajevsko–klanfarskom sklopu, mora čitač da plati gutanjem punih 4 i pol stranica Urbanovske geneologije do onog momenta, kad on postaje potrebna rekvizita za produženje teme. A poslije, kad je izvršio tu zadaću i »doživio nekoliko ljubavnih pustolovina, dok mu sve to nije dosadilo i jednoga dana otputovao je u Kanadu, gdje mu se zameo trag«.

Ova epizodna ličnost, psihološki i po opsegu radnje reducirani Leone Glembaj, u ovoj rodoslovnoj ekspozciji ne zna još svoju ulogu i zato je tu crtan nejasno, čekajući, da po autorovoj potrebi uđe na scenu sa utvrđenim poreklom i sa ispravnom putnicom. I on zaista dolazi...

7. Scena između veleindustrijalca Klanfara i njegove supruge Melite pl. Szolouganove. Na sceni su najprije njih dvoje. Melita Szolouganova žena Klanfarova i vitez Urban. Ona je »mlada i duhovita dama«. »Gleda tako vitez Urban ovu lijepu i mladu, okupanu ženu, situ majneze i čokolade, i žao mu je tog simpatičnog stvorenja, što se dosađuje uz ovog nemogućeg Klanfara.« – »... sve njegovo plebejsko, klanfarsko, sve će to Melitu totalno živčano podrovati.« – Točna kopija Laure Lembachove, što više: to je Laura sama, samo pod drugim imenom. I ovđe ta simpatična Laura, alias Melita, besposlena lijepa žena živi uz nemogućeg muža, ima i ljubavnika, samo što ovaj put ne pravi šešire, već slika stilebne. Po Krležinom svaćanju socijalnih pojava (i ovđe, kao i u »Agoniji«) lice visoko pozitivno!

Kod nje sjedi vitez Urban, »tip nervoznog priživaljaščika, bonvivanta«. On se hamletovski buni u teoriji i mašti, u zbilji resignira, ili svršava sve na pola, kao Leone Glembaj. To i jest Leone, samo ovđe pod drugim imenom i više epizodan.

Klanfar? U ovu glembajevsku situaciju nikako ne pristaje onaj plahi, »glupi i savršeno prazni« advokat. Jer kako će se razviti glembajevska tema, ako joj u centru ostane ova po glembajevskom načinu gledanja blijeda i mizerna figura. I sad treba li da se mijenja tema, ili da se mijenja ta nemoguća figura. Mijenjati temu značilo bi ići u neizvjesnost, značilo bi riziko stvaranja novog artikla, kraj jedne stereotipije, koja je merkantilno uspjela. Sigurnije je, dakle, izmijeniti tu figuru. I Krleža je mijenja, i bez ženiranja postavlja naglavce svoj aksiom o jednom našem tipu seljaka u prvom i drugom koljenu gradske metamorfoze. Taj aksiom, jedini idejni momenat u toj hrpi periferizama on okreće naglavce, da bi produžio kliše i merkantilnost artikla. Taj Klanfar postaje veleindustrijalac, »on nije više onaj plahi advokat-karijerista od prije tri četiri godine; on je danas Netko, kome se klanjaju lijevo i desno, i do koga se može doći samo kroz dva predsoblja, gdje sjede činovnici za osam hiljada mjesečno.« Danas on »vrlo dobro znade da drži u svome žepu ključeve jedne vrlo skupocjene i bogate blagajne«. Klanfar se »einfach« pretvorio u Ignjata Glembaja. On postaje Glembaj, tiranin, lopov velikog stila, sa malim slabostima prema svojoj lijepoj ženi, ovaj puta ne barunici Castelli, već Meliti Szlouganovoj, alias Lauri Lembachovoj. Jedino »psihološka opće mentalna« razlika između kopije (Klanfara) i originala (Ignjata Glembaja) jest ta, što je ovaj sadašnji tip – veleindustrijalac, a onaj prijašnji je bio – bankar! Tako je eto učinjeno sve, što je bilo potrebno, da se ispriča ponovno priča o gospodi Glembajevima; »to isto samo malo drugačije«, t. j. to isto samo sa drugim imenima.

I naravno scena: sukob Klanfara sa njegovom ženom Melitom. Zbog čega? Zbog toga što taj »negativni seljački tip« traži od nje ,od tog »simpatičnog i pozitivnog tipa«, da nekoga đavola radi, da se brine za kuću, da ne jede badava njegov kruh, da mu ne nabija rogove. »Ta ona ne može dalje s tim čovjekom«. (!) »Njoj se čita roman, a njemu se spava, a kada se njoj spava on hrče«. (!) »Njoj se putuje, a on seljački mrzi svako kretanje, ona hoće da jaše, a on misli da konj, ako nije zapregnut u plaćenu foringu, krade vrijeme«.

Dakle, ta Melita je simpatični i pozitivan tip, a taj Klanfar je potpuno negativan. Krleža prezire tu seljačinu zato, jer voli da jede luk, jer nosi cipele broj 44, jer je plebejac, (Krleža je nepatvoreni aristokrata, odgojen u Teresianumu), jer je taman i velik kao medvjed, jer govori svojoj ženi glasom »strogim i tvrdim«, jer psuje svoju lenu i pokvarenu ženu, koja se ne brine za ništa, već samo za besposlice i preljub; prezire ga za to, što hoće da bude gospodar u svojoj kući!

Treba li još štogod da se kaže o tom jednom jedinom Krležinom pokušaju, da u svoju glembajsko-klanfersku temu unese jednu centralnu idejnu liniju?

*

Sve je to jedna krupna literarna laž, upravo jedna patološka literarna laž, koja graniči sa literarnom histerijom.

I to naša sredina nazivlje genijalnom književnom pojavom!

Jest, ima ovaj naš grad i ova sirova, blatnjava i kvrgava kajkavska zemlja svojih moralnih i razumskih dronjaka. Ali taj grad Zagreb, i ta zemlja imaju i svojih neospornih svijetlih snaga, koje probijaju kroz te dronjke i stvaraju progres.

Krleža ne postavlja misaona prosuđivanja sa onim aparatom, kojega čovjek ima u tu svrhu, t. j. mozgom, on ih postavlja kao žena – temperamentom! Umjesto prosjeka kroz kičmu, mozak i srce našega vremena, on govori o bradavicama, o hrkanju, o nožnim palcima, o frizuri, o kaputima o ordenima, o hrtovima, o vragu i njegovoj strini, i sa jednog uzvišenog piedestala traži da se taj njegov patološki

Digitized by Google

periferizam uzme kao sankrosantno mjerilo našeg kulturnog života i oksiom književnog stvaranja na ovom našem meridijanu.

I uspio je da impresionira sa tim svojim blefom.

Zbrkani i nedorasli profesorski mozgovi postavljaju o glembajevštini ,kao o nekom velikom literarnom događaju, pitanja na maturi...

Hrvatsko kazalište, nezapamćenom forsom glembajevštine, pljuje Zagrebu u lice, besprimjerno i prostački – bez protesta...

Socijalni javni radnici, u vremenu kad je nadnica nekvalifikovanog radnika pala na 20 dinara, kad kancelarijski namještenik mora da prima posao za 1.000–1.200 dinara mjesečno, u vremenu kad avet besposlice razara radničke i namještenićke domove, uništava familije i davi djecu, – skidaju kapu pred ovim glembajevskim blefom, i proglašuju to prvoklasnom literaturom...

Revolucionarni intelektualci u ovom vremenu teških socijalnih potresa i opće društvene reakcije stavljaju na svoj crveni barjak Lauru Lembachovu i Melitu Szlouganovu i njihove hrtove...

Nacionalisti, i regionalni i integralni, u vremenu kad njihova ideologija traži nove životne snage u regeneraciji, koju seljak unosi u oslabljeni moralni, intelektualni i ekonomski život gradova, plješću kao ludi ovoj besprimjernoj karikaturi svih njihovih životnih kreda i dogma...

Naše književne revije otimlju se o ove periferijske i patološke dronjke, bilo iz razloga ekonomskog (»Književnik«, »Savremenik«), bilo iz servilnosti i bojazni, da im papirnati Krležin buzdovan ne probudi buhe po kožuhu (»Hrvatska revija«)...

U toj općoj bezglavosti i servilnosti, morala je jedna provincijska novina, da prigodom premijere »Gospode Glembajevih« kaže našoj velegradskoj štampi onu jednostavnu istinu, koju sam utvrdio na stupcima »Socijalne Misli«:

»S literarnog gledišta Krleža je zatajio, zamaglio i izgubio se na tračnicama jedne fabule, konstruirane radnje, kojoj nije dao osvjetljenja s perspektive višeg gledanja. Idejno znače »Gospoda Glembajevi« stagnacija kod Krleže u traženju svog čovječjeg »ja«. Poslije snažnih, dinamičnih početaka s »Cristovalom Collonom«, »Michelangelom Buonarottijem«, »Kraljevo« itd., u kojim scenskim radnjama Krleža po prvi puta jasno pokazuje svoju literarnu fizionomiju očekivalo se, da će hrvatska literatura dobiti kroz najkraće vrijeme svog sređenog vlastitog Sinclaira, Maksima Gorkog, a na časove se moglo pomisliti i na Dostojevskog. Odonda je prošlo 9 godina, u kojem je periodu rada Krleža grčevito, često u kontradiktornim smjerovima tražio svoju konačnu afirmaciju u vezi s njegovim promjenljivim naziranjem na svijet. Taj period traženja samog sebe završio je jadno i znači poraz njegove prošlosti. Svim svojim stihovima, dramskim poantama i pripovjedačkim optužbama stavio je točku. Ta je točka drama »Gospoda Glembajevi«, u kojem je djelu zadržao iz prošlosti još toliko od sebe, da za tragičnu sudbinu jedne stare radnice, koja nalazi smrt pod četvoropregom ima samo tek karitativna čuvstva i objašnjenja.«

E. D. (»Hrvatski List«, Osijek).

Tačna konstatacija. I prvi iskreni glas, koji kaže, da je publici dosta čekanja. Krleža joj je mnogo obećao. Masa čeka, da Krleža ispuni svoja obećanja. U tom čekanju ona podnosi i izmotavanje i laž i blef. Ali podnosi ga vremenski ograničeno, – i ona će konačno da stavi tačku. Javljaju se oni, koji su tu tačku stavili. Ostali će je staviti – sasvim sigurno!

Ne ispitujem: imam li pravo, da tražim od Krleže, u ime jednog općeg kulturnog djela na ovom našem meridijanu, da strese sa sebe obmanu vašarske slave, i da stegne svoj gest u one srazmjere, koje uslovljuje njegov periferijski (t. j. epizodistički) talenat.

Taj talenat mora da se otme propasti, u koju ga neminovno vodi fiksna ideja o genijalnosti.

STANKO TOMAŠIĆ

Nade francuske socijalističke stranke.

Kad se je na sjednici francuskih socijalističkih organizacija imala donijeti odluka o sudjelovanju u vladi, argumentirao je glavni sekretar stranke, Paul Faure, svoje stajalište protiv ulaska u vladu time, što je izjavio, da stranka ne smije nezgodnim gubitkom prestiža uslijed eventualnog pada vlade prekinuti onaj povoljan tok događaja, koji stranku vodi u brzom tempu k potpunom osvojenju francuskog parlamenta. Faure je u predvidivim rezultatima općih izbora godine 1932. gledao vec onu etapu, koja će stranku dovesti u posjed relativne većine donjeg doma, da bi u jakom zamahu do godine 1936. osvojila apsolutnu većinu. Prema njegovom mišljenju bila bi gruba taktička griješka, da se radikalna stranka, još uvijek popularni politički okvir francuskog malog građanina i seljaka, dovede u povoljniju poziciju, jer će socijalistička stranka baš u prvom redu ovu stranku »turiti u džep« i tako eksploatisati za se čitavu politiku ljevičarskog fronta. Velika većina stranačke parlamentarne frakcije digla se svom silom protiv te argumentacije, no većina delegata odobrila je Faureovu taktiku.

Ima li ovaj optimizam realnog temelja?

Izvan svake je sumnje, da uslijed svjetsko-političkih veza vrši na francuskog birača veliki utjecaj činjenica, da u političkom životu ostalih dviju najvažnijih evropskih sila vrši socijalistička stranka odlučan utjecaj, no odgovor na postavljeno pitanje može se naći samo u motrenju specijalnih francuskih prilika.

Francuska socijalistička stranka dobila je na zadnjim dvim izborima isti broj mandata, t. j. jednu šestinu sveukupnih mandata. Kod obiju izbora velika je razlika u tome, što je u godini 1924. bilo biranje listama, a godine 1928. izbori su bili po kotarima. Isti uspjeh kod obiju toli različith sistema dokazuje, da socijalisti nisu godine 1928. postigli samo slučajan uspjeh, već da je i godine 1924. imala već svoje mase, te su se ove još i umnožile, jer iz računa dobitka i gubitka stranke proizlazi, da je na izborima po kotarima stranka pretrpila ondje gubitke, gdje je njezinu relativnu jaku većinu skršio tek protunaravni crno-crveni blok naime koalicija komunista i skrajnih desničara. N. pr. u Alzaciji bili su svi zastupnici departmana Vienne socijalisti, no uslijed spomenutog saveza istisnuti su socijalisti iz svih svojih mandata.

Za socijalističku stranku glasalo je zadnji put 1,700.000 glasača t. j. 21 % svih izbornika. Ovaj je kontigenat temeljem optimističkih očekivanja, jer sama stranka broji samo 109.000 organizovanih članova. No ova razmjerno mala brojka u Francuskoj, zemlji individualizma i anarho-sindikalizma, znači veliki uspjeh i ne smije se nikako usporediti s ogromnim članskim statusom njemačkih, austrijskih, belgijskih, švedskih i ostalih socijalističkih organizacija. Organizovani ovdje ne sačinjavaju vojsku, već generalni štab. Nigdje nema toliko samosvijesti i bujnog života u mjesnim organizacijama, kao ovdje, gdje su osobito svi događaji dnevne politike predmetom žive debate, te se nastoji u vezi s dnevnim pitanjima uzdržati na životu simpatije sa strane mjesnih glasača, koji inače nisu u stranci. Ove organizacije podržavaju osim toga najživlji kontakt s najvišim forumima stranke, u koje forume one šalju svoje delegate na temelju proporcijonalnog biranja. Mjesne sekcije drže sjednice svake nedjelje, a departmanske federacije, koje sastoje iz delegata prvih, svakog mjeseca, a kadgod se pojavi pitanje, koje interesuje stranku kao cjelinu, saziva se »congres national«, najviši stranački forum.

Kad francuskoj socijalističkoj stranci ne bi u krugovima industrijalnog radništva činila konkurenciju komunistička stranka, tad bi ona već u godini 1928. bila najjačom fran-

Digitized by Google

cuskom strankom, jer suma glasova, koji otpadoše na obje stranke, sačinjavaju 34 % svih glasača. Komunistička stranka dobila je doduše samo 13 mandata, no potrošila je u ludo nekoliko stotina hiljada glasova samo u svrhu slabljenja ljevičarskih, a u prvom redu socijalističke stranke. Kad bi se uspostavilo jedinstvo radništva, nema nikakove dvojbe, da bi i apsolutna većina bila osigurana.

Seljaštvo nema u Francuskoj svoje vlastite stranke. Pokušaji, koji su išli za tim ciljem, nisu bili uspješni. U prošloj je godini velikom bukom osnovana »Parti Agraire et Paysan Francais», no već prvi pokus pokazao je, da ova organizacija nije sposobna za život. Na općinskim izborima, koji i te kako interesuju seljaka, pretrpila je stranka potpuni poraz. Pa i komunistička stranka se posvema uzalud nazvala po ruskom uzoru blokom seljaka i radnika (block ouvrier-paysan, B. O. P.), jer rezultati iz provincije dokazuju, da seljak nije ni mario za nju. Seljak je većim dijelom glasao za ljevičarske stranke, napose za radikalnu, no broj glasova predan za socialiste, dokazuje ne samo ljevičarski stav seljaka, već i početak onog duševnog procesa, koji u socijalistima ne će napokon vidjeti predstavnike samo jedne klasne borbe, već svrsishodnu sigurnost za očuvanje demokracije. Temeljna misao politike francuskog seljaka, izuzevši nekoliko tradicionalno reakcijonarnih krajeva, jest očuvanje tekovina Velike Revolucije. Dva su pitanja ometala još jače ljevičarsko zauzimanje stava, a to je pitanje stabilizacije francuskog franka i pitanje ratne odštete. Oba su pitanja u vezi s veoma osjetljivim džepom francuskog seljaka. Prvi je problem već riješen, a i drugi se nalazi već u stadiju potpunog riješenja. Pa zatim i tok vremena polagano oslabljuje one osjećaje, koje je osobito rat i njemačka okupacija uzbudila navlastito u sjevernim i sjeveroistočnim departmanima, gdje je prije rata ljevica imala svoje jake kule, a u zadnjim godinama ojačala je u ovima vanredno desničarska orijentacija. I ovdje dolazi pomalo do izražaja prijašnja ideologija.

Prema mišljenju socijalističke stranke nestat će doskora onih zapreka, koje stoje stranci na putu k zadobivanju potpune vlasti. Ovaj je put prekriven doduše maglom budućih događaja dviju ili triju godina, dakle neznatnim tajnama, no koliko se može prosuditi prema mogućnostima normalnog političkog razvoja, optimizam socijalista ne može se nipošto nazvati nerealnim.

Dr. O. HOFFMANN

Katastrofa na New-Yorškoj berzi.

U drugoj trećini 19. stoleća pojavio se u privredi jedan faktor, prvorazrednog značaja – kreditni kapital, a doba u kojem se on u narodnoj privredi pojavio: doba je obrazovanja kreditnog kapitala. Ovo se opet doba nalazi u najtešnjoj vezi sa dobom prvoga bujanja bankarstva. Savremena svetska privreda ima mnogo da zahvali tome dobu u historiji privrednog razvitka.

Kreditni kapital i ono što se njemu u zasluge pripisuje, to je jedan rezultat savremenih kreditnih i novčanih odnosa. Drugi rezultat tih odnosa je– kako kaže jedan ekonomista – objektiviranje novčane cirkulacije, t. j. oslobođenje novčane cirkulacije ispod čovekove vlasti. Razvojem kredita čovek je izgubio vlast nad novčanom cirkulacijom, a time i nad samim kreditom. Izgubivši vlast nad kreditom, izgubljena je vlast nad proizvodnjom, a time i nad čitavom privredom. Gospodar u privredi postala je svojeglava novčana cirkulacija, a čovek se u privredi našao isto toliko zavisan od pravca i intenziviteta novčane cirkulacije, koliko mornar na jedrilici od pravca i intenziteta atmosferskih struja.

Na to treba pomisliti kada čitamo mnogobrojne vesti o »Internacionalnoj berzanskoj krizi« o »Svetskoj finansijskoj krizi«, o »crnom petku« na ovoj ili onoj berzi itd. Za razliku od bura na moru, može se reći da ovde ima vrlo malen broj onih koji ovu buru mogu da predvide. Još na dan dva pred prvi »slom na New-Yorkšoj berzi« su spekulanti plaćali dnevni novac koliko god im je traženo. »Svi su računali na izvrsnu konjunkturu... Izgleda da je u poslednje vreme za špekulacije bilo angažovano toliko novca, da je uvožen novac čak iz Evrope«. Odjednom je nastao slom »najteži u historiji Wall Streeta, koji je New-York, a sa njima i Amerika doživeo. Posledice ove katastrofe najčešće ljudi ne shvataju. Ali, to je zaista katastrofa, pošto se ovde ne radi o »jednoj šaci« berzanskih špekulanata, nego o desetinama miliona ljudi. U izveštajima o posledicama ove krize kaže se, da su mnoge banke obustavile plaćanja i da su mnoga industrijska preduzeća obustavila svoj rad, a mnoga opet smanjila kapacitet rada na 80 pa i 60 %. Tek kada se saznaju srazmere koje će zahvatiti privredna kriza i besposlica u Americi, i to sada u momentu kada su široke radne mase izgubile delomično ili potpuno svoje uštede, tek tada će se moći i procenjivati veličina ove katastrofe. Za sada samo, kao kuriozitet, koji ide u prilog napred postavljenoj tezi o objektiviranju novčane cirkulacije, možemo navesti kao »žrtvu ove kata-

Digitized by Google

strofe, pored velikog broja bogatih finansjera i T. Melona, državnog podsekretara za finansije.«

Nesumnjivo da će uzroci ovoga privrednog sloma biti predmet iscrpnih naučnih studija ,pa će prava istina biti poznata tek docnije. Za sada možemo izneti tri glavna mišljenja o uzrocima ovoga sloma. Najpopularnije je mišljenje da je uzrok »preterana špekulacija.« Ako se sa izvesnog gledišta i može govoriti o ovoj špekulaciji kao uzroku, onda bi se pre moglo reći da je ovako razvijena špekulacija uzrok razmerama i oštrini ove krize. Narod je u industrijske papire ulagao svoje uštede i time povisivao njihove kurseve. I, da su ostali činioci bili na svome mestu, tu ne bi bilo ničega »krizotvornoga«!

Mnogo verovatnija je druga pretpostavka, koja je ovako rečena u vesti jedne telegrafske agencije: »Veruje se da je američku krizu izazvao jedan članak u časopisu »Iron Age«, u kojem su objavljene vrlo nepovoljne vesti o auto-industriji«. »Prager Presse« također smatra da se »Internacionalna berzanska kriza« ima da dovede u vezu sa nepovoljnim izveštajima u industriji. U istom se članku veli: »kriza je naročito zahvatila željeznu industriju. Čelični trust je već počeo da radi sa svega 80 % svoga kapaciteta. Automobilska industrija, koja je u prvih 9 meseci ove godine proizvela toliko automobila koliko cele 1928., ima velikih teškoća da svoje proizvode proda. Konkurencija se sve jače zaoštrava. Očekuje se da će Ford sledeće godine izneti jedan sasvim nov model. Pod uticajem tih vesti, počeli su se srozavati industrijski papiri. Tako su n. pr. Chryslerove akcije pale sa 135 na 54.«

Da bismo se preciznije izrazili, mogli bismo reći: ne vesti, nego stanje američke industrije je – po ovom mišljenju – uzrok krizi. Američka je industrija postigla jedan kapacitet, za koji nije mogla da pribavi odgovarajuću potrošnju. Ponuda robe pretezala je tražnju robe. To se može videti i iz Fischer-ovog indexa za poslednja četiri meseca 1929.

	1929. g.	1928. g.
juli	98,6	99,6
august	97,3	99,8
septembar	96,0	99,7
4. oktobar	95,8	98,8
11. oktobar	94,7	–

Prema tome, pod postojećim uslovima, da kriza, kao što je običaj, nije nastupila sada, na glas o krizi u industriji, došlo bi do padanja kurseva onda kada bi počela da se deli dividenda.

Po trećem mišljenju, čitavu ovu krizu, zajedno sa njenim uslovima su izazvale izvesne ličnosti sa New-Yorške berze. Tu se ukazuje na jednu izjavu Rockefellera starijeg. Ovo ime doveo je jednom prilikom čuveni severoamerički senator La Follett u vezu sa uzrocima, sada mnogo spominjane privredne krize od 1907. godine. Tom prilikom je – prema La Follettovim informacijama Morgan stariji u zajednici sa Rockefellerom starijim povukao 3/4 novca iz opticaja. Na taj način – kaže se – da im je uspelo da podvežu u Americi kredit i sračunato izazovu na berzi 22. augusta 1907. god. slom. Tom prilikom su Morgan i Rockefeller takođe vrlo jeftino »nakupovali velik broj zdravih akcija«, kako je to sada izjavio Rockefeller. Naravno da je ovo mnogo lakše teorijski pretpostavljati nego izneti nepobitne dokaze. Tek kada se već pokreće pitanje o onima koji ovom prilikom strižu i onima koji ostaju ostriženi, treba imati u vidu da u nacionalnoj ekonomiji dokle se stoji na terrain-u razmene postoji jedan zakon, koji čini nacionalnu ekonomiju naukom. Po tome zakonu svakom gubitku odgovara isto tolika dobit. I kada se govori o gubitcima od 700–800 milijardi dinara, onda treba govoriti i o dobiti od 700–800 milijardi dinara. Ako novine javljaju da je 15–16 milijardi dolara izgubio američki narod i jedan dio špekulanata, onda ne treba zaboraviti onaj drugi deo špekulanata koji je ovu sumu dobio.

To je na prvi pogled teško shvatiti, jer treba u rezonovanje uneti izvesne pojmove iz trgovačkog knjigovodstva. Na ime treba čitav taj »crni petak« shvatiti kao izvesnu reviziju bilansa narodnoga bogatstva. Pretpostavimo li 1) da se na jednoj strani ovoga bilansa nalaze oni koji su izgubili, a na drugoj oni koji nisu izgubili i 2) da je suma na jednoj strani, pred pad kurseva, bila jednaka sumi na drugoj strani, onda posle ovoga pada kurseva imamo na strani onih koji su izgubili jedan manjak od nekih 15–16 milijardi dolara. Dakle toga dana je utvrđeno stvarno stanje »bilansa narodnog bogatstva« i na strani onih koji nisu izgubili pokazao se jedan višak od 15–16 milijardi dolara. Odakle ovaj višak, moguće je shvatiti samo onda, ako se predpostavi da je do toga dana imaocima špekulativnih papira uračunavano 15–16 milijardi fiktivnih dolara, koje su kupci primali u vidu visokih kurseva papira, i za koje su dali 15–16 milijardi realnih dolara. To se je dogodilo! Sada se samo postavljaju pitanja: Nisu li izvesni finansijski potentati namerno inspirisali sva ova mnogobrojna lažna predviđanja o stanju američke privrede? Nisu li namerno, draškanjem kockarskih instinkata i ljudske gramzivosti najšire narodne mase uvučene u ovu igru? Nije li na taj način namerno dizan kurs špekulativnih objekata na visinu, sa koje je njihov pad morao za narodne mase da proizvede katastrofu, a »za one koji su znali na vreme prodati«, povlačenje jednog dela narodnih ušteda u svoje kase. Uzmu li se u obzir sva sredstva i mogućnosti kojima izvesne ličnosti u Americi raspolažu, možda ni ovo, treće mišljenje nije bez svoga osnova.

Idući po kauzalnom nizu od ovoga događaja prema prvim njegovim uzrocima, možda bi se potvrdila sva ova tri mišljenja; sa tom razlikom, što je jedno možda, bliže a drugo dalje prauzroku. Svesti sve na jedan uzrok kojim čovek može da upravlja, to je smisao rešenja ovoga problema. Traži se od nacionalno ekonomske nauke da nađe uzroke i odgovarajuće mere kojima bi bilo moguće sprečiti slične katastrofe. U vladajućoj nauci ovaj problem još nije definitivno rešen. Vladajuća nauka je, izgleda, još prilično daleko od toga da upućuje na sredstva kojima bi mogle ovakve katastrofe da budu osujećene. Ono, čime nauka već raspolaže to je ovom prilikom, za osujećenje ove krize, primenjeno. Izvesni podatci o kreditnoj politici Federal Rezervnih banaka upućuju nas na ovaj zaključak. Iz tih podataka se vidi da je Federal-Rezervni Savez krajem septembra pustio u cirkulaciju za blizu 10 % novčanica više nego prošle godine. To se vidi još bolje po kretanju otkupa akcepata u augustu i septembru ove godine.

	u milionima dolara	
	F. R. banka u New-Yorku	ostale F. R. banke
7. august	26,9	52,3
14. „	63,0	54,9
21. „	65,7	66,4
28. „	72,9	84,3
4. septembar	92,8	90,0
11. „	96,8	125,4
18. „	102,1	139,0
25. „	113,5	150,4

Ovo stalno povećavanje novca u tečaju, smatra se u nauci, trebalo bi da ima obrnute posledice onome što se desilo. Prema kvantitativnoj teoriji novca, smatra se da ovakva emisiona politika nosi u sebi inflacioni karakter. Cene robe su morale skakati, a sa njima i industrijski papiri. A eto, dogodio se da su i roba i papiri padali.

Znači, da se je time novčana cirkulacija opet pokazala nezavisnom od čovekove vlasti.

Sva ona velika, moderna nauka o novcu, sva ona finansijska tehnika, dovoljne da upravljaju donekle pitomom novčanom cirkulacijom, pokazaše se nemoćne, kada ona podivlja. Kakva je to demonska stihija koja u jednom momentu pretvara bogate u prosjake, zatvara fabrike i sije bedu i očaj? Kako je došlo do toga da se ono, što je čovek stvorio za to da mu služi za razmenu i kredit, istrglo ispod njegove vlasti i steklo toliku snagu, da ponekad svojevoljno zavlada sudbinom čovečanstva? Na koji način pretvoriti ovoga nasilnika u slugu? To su tri zagonetke novoveke sfinge.

JOSIP V. KORAČ

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ulica 42.
Tiskara Vidović i drug, Zagreb, ulica Kraljice Marije 34. Za štampariju odgovara: **Stjepan Vidović**, Samoborska c. 7.

Digitized by Google

„ZAGORKA"

crijep za krovove, zidne opeke, cijevi od kamenštine, keramitne i klinker pločice za tarac, pocaklene pločice za oplatu, peći, štednjake i t. d.

"ZAGORKA" d. d. za gradjevnu industriju
Zagreb
Tel. 32-70 i 32-71 — Prilaz broj 30

Štampilje iz gume i kovine
Vignete i emajlne ploče
Društvene i sportske značke
izradjuje brzo i jeftino
BREZINA I DRUG, ZAGREB
FRANKOPANSKA UL. 9.

EDISON BELL
PENKALA LTD.

JEDINA JUGOSLAVENSKA
TVORNICA GRAMOFONA I GRAMOFONSKIH PLOČA

Tvornica:
ZAGREB, B-cesta 35. Telefon 3612, 3613.

Prodavaona:
ZAGREB, ILICA 5 (Oktogon). Telefon 51-67.

Podružnica i tvorničko skladište:
BEOGRAD, Knjaz Mihajlova 47. Palata Akademije Nauka, Pašaž. Telefon 45-69.
SKOPLJE, Savatijeva ulica. Telefon 170.

Zastupstva:
u svim većim mjestima Jugoslavije.

Prodaja uz dugoročne otplate!
Zahtjevajte cijenike!

PREPRODAVCIMA I BIBLIOTEKAMA **NAROČITI POPUST**

SAVREMENE NAUČNE ZABAVNE
KNJIGE

U ŠTAMPI: — ZWEIG: DOSTOJEVSKI NJEGOV ŽIVOT I RAD

U NAJVEĆEM IZBORU IMA
KNJIŽARA „SVETLOST"
LAZARA P. VUKIĆEVIĆA
BEOGRAD - PDENKAREOVA 20.
KATALOG
NA ZAHTJEV SVAKOM ŠALJE
BESPLATNO.

Tvornice za pamučnu industriju d. d.
Zagreb

Proizvadjaju sve vrsti pamučne tkanine

Digitized by Google

Najjeftinije vrelo
za nabavu
listovnog papira

K. Grasz
Zagreb
Marovska ulica broj 23

Kruh naš svagdanji!

PRVA RADNIČKA

PEKARNA

KAO UDRUGA

U ZAGREBU

Telefon 49-88. Središnjica: Kukuljevićeva 31

Vlastita higijenički uređena tvornica.

Vlastite prodavaone:

Maksimirska cesta 25, Frankopanska ulica 3,
Vlaška ulica 97. Ilica broj 116 i 214,
Palmotićeva ulica 11, Prilaz Đure Deželića 31.

Tražite svagdje naš kruh sa oznakom: Prva R. P.

Novi članovi primaju se, jedan udjel Din 75.

Posluga kakvu si želite:

Danas Vam pružamo izbor zimskih kaputa. - Kako od gotove konfekcije ne možemo rezati uzorke tkanina, to

Vas osiguramo time, što kaputе po želji zamjenjujemo ili vraćamo uplaćeni novac. Kako smo medjutim opisali svaki kaput sa točnom oznakom svoje vrline, to ćete si odgovarajući Vam kaput lako izabrati:

Crni zimski paletot kaput iz trajnog palmestrona, postavljen vatelinom i clotom . . . . . Din	890
Crni zimski paletot kaput iz dobrog težeg palmestrona, podstavljen sa jačim clotom . . . . . Din	1.090
Crni zimski paletot kaput iz palmestrona, teško podstavljen . . . Din	1.240
Lijepi palmestron kaput osobito topla vrst . . . . . Din	1.500
Crni ili sivi Marengo kaput iz čiste vune, koja se lagano nosi, a jako grije . . . . . Din	1.750
Najbolji palmestron kaput iz čiste vune, najfinija vrst . . . . . Din	1.890
Ulster zimski kaput strapac vrst, sa spojnicom, u plavoj ili smedjoj boji . . . . . Din	600
Ulster kaput raglan kroja sa faltom i spojnicom . . . . . Din	700
Ulster kaput sa opasačem, može se nositi sa opasačem, otkopčano sa spojnicom ili pak bez opasača, dotično bez spojnice . . . . . Din	940
Ulster engleskoga kroja iz tweed double tkanine . . . . . Din	1.200
Ulster kaput sportskog kroja sa duplim ledjima (Sattel), spojnicom i faltom, čvrsta vuna . . . . . Din	1.350
Najfiniji promenade ulster iz najbolje vune, podstavljen sa svilom . . Din	1.650

To su cijene, cifre. Ali svaka cijena označuje vrstu mnogo veće vrijednosti.

Najveća trg. i otpremna kuća u Jugoslaviji

Kastner i Öhler

Zagreb, Ilica 4

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

AP56
.S67
v.1-2

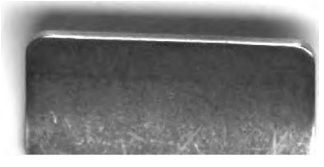

Digitized by Google

3 0000 093 440 349

Digitized by Google